ڕۆژنامەڤانی

گۆڤارێکی وەرزییە

3

دووەم کۆنگرەی ڕۆژنامەنووسان نیشانەیەکی شارستانی یە

نامەیەك لە
فیدراسیۆنی ڕۆژنامەنووسانی نێودەوڵەتییەوە
بۆ
سەندیکای ڕۆژنامەنووسانی کوردستان

چەند لاپەڕەیەك لە دەفتەری بیرەوەرییەکانی
ڕۆژنامەنووسێکی خانەنشین

دادگایی کردنی (خەبات) - 2 -

گۆڤاری ئەدەبی بیگانان و یەکەمین قوتابخانەی وەرگێڕان

یۆبیلی زێڕینی گۆڤاری نزار - 2 -

فەرهەنگی ڕۆژنامەنووسانی کۆچ کردووی کورد

بەشداران: د. ئەدیب خضور * لوقمان ڕەواندزی * عەبدوڵلا زەنگەنە * کەمال غەمبار
محەمەد خدر مەولود *عەبدولکەریم شێخانی * د. جەمشید حەیدەری * عەبدولقادر بەدرەددین
عەبدوڵلا نەجمەددین * ئەکەد موراد * نوری پەترۆس * ئەحمەد تاقانە * یوسف هەولێری * ئازاد عوبێد

بەرەو دووەم کۆنگرەی ڕۆژنامەنووسان

فەرهاد عەونی

لەسەروبەندی هاتنە کایەوەی دروست بوونی لێژنەی ئامادەکاری پرۆژەی سەندیکای ڕۆژنامەنووسانی کوردستان هەمیشە پرسیارێك ئاراستەمان دەکرا ئەویش ئەوە بوو، ئایا لێژنەی ئامادەکار بەو چەشنەی کە پێکهاتووە (مەبەست لە زۆری نوێنەرایەتی ڕۆژنامەنووسانی دەزگاکانی ڕاگەیاندنی کوردستان بوو، بە پێی پێکهاتەی سیاسی کۆمەڵگای کوردستانی پاش ڕاپەڕین)، دەتوانی ڕێکەوتنێك بهێنێتە سەر ئەرزی واقیع و چەترێ بۆ هەموو ڕۆژنامەنووسانی کوردستان دروست بکات تاکو لە ژێر سێبەری ئەم چەترەدا کۆببنەوە؟

لە کۆبوونەوەی یەکەمی لێژنەی ئامادەکار (کە لەسەرەتای مانگی یەکەمی ساڵی ١٩٩٧ ئەنجام درا) بیرۆکەی هاوکاری هەندێ لە ڕۆژنامەنووسی بە ئەزموون و ڕۆژنامەنووسی یاساناس هاتە ئاراوە بۆ ئەوەی سەرەتای کارەکان بە ڕێك و پێکی دەست پێ بکات، ئەوەبوو شان بەشانی لێژنەی ئامادەکار، لێژنەی ڕاوێژکاریش قۆڵی لێ هەڵماڵی و گەڵاڵەی پرۆژەکەی کردو لە چەندین کۆبوونەوەی هاوبەش تاووتوێ کراو پاشانیش بەسەر هەموو دەزگاکانی ڕاگەیاندن دابەشکرا بۆ ئەوەی ڕۆژنامەنووسانیش بە بیروڕای خۆیان پرۆژەکە دەوڵەمەند بکەن، لە کۆتاییشدا پێشکەش بە پەرلەمانی هەڵبژێردراوی گەلی کوردستان کراو، پەرلەمانی کوردستانیش لە پاش دوو دانیشتنی خۆیدا کە چەندین گفتوگۆی لەسەر خاڵ و برگەکانی کردو لە ڕۆژی ٢٢ی نیسانی ساڵی ١٩٩٨ لە یادی سەد ساڵەی لە دایکبوونی (کوردستان)ی یەکەمین ڕۆژنامەی کوردی لە مێژووی نەتەوەی کورددا پرۆژەکەی وەکو یاسای سەندیکای ڕۆژنامەنووسانی کوردستان کردە دیاری و پێشکەش بە سەرجەم ڕۆژنامەنووسانی کوردستان کردو دەستەی دامەزرێنەریش لە تێکەڵاوبوونی هەردوو لێژنەی ئامادەکارو ڕاوێژکاران پێکهاتبوو بوو بە هەوێنی بەستنی یەکەمین کۆنگرەی ڕۆژنامەنووسان لە کوردستانی ئازاددا لە ژێر دروشمی (لە پێناو چەسپاندنی ئازادیی ڕۆژنامەنووس و دابین کردنی ماف ڕۆژنامەنووسان لە کوردستان) لە ئاکامدا بە تێکڕای ئیرادەی ڕۆژنامەنووسانی کوردستان ئەنجومەنی سەندیکاو هەردوو لێژنەی چاودێری و بەرزەفت کردن لەسەر بنەمایەکی پتەوی ئیئتیلاف هەڵبژێردران.

لە ماوەی ئەم دوو ساڵەدا بە بەستنی یەکەم کۆنگرە لە ٢٧-١٩٩٨/١٢/٢٨ تاکو ئێستا ئەنجومەنی سەندیکاو هەردوو لێژنەی چاودێری و بەرزەفت کردن سەرقاڵی پیادەکردنی ئەم دروشمەن کە کۆنگرەی یەکەمی لە ژێر سایەیدا بەسترا لە هەمان کاتیشدا دروشمی سەرەکی کۆنگرەی دووەمیشە (کە لە کۆتایی مانگی کانوونی دووەمی ساڵی ٢٠٠١) دەبەسترێ کە هەموو ئیش و کارەکانی سەندیکا لە ماوەی ڕابوردوودا خۆی لە نێوانی ئەم دوو بەشەی دروشمەکە دەبەستێتەوە کە ئەویش:

* چەسپاندنی ئازادی ڕۆژنامەنووسییە لە کوردستان لە هەموو بوارێکەوە.

* دابین کردنی ماف ڕۆژنامەنووسانە لە ژێر سێبەری ئەم ئەزموونە دیموکراتییەی کە خۆی لە پەرلەمانی هەڵبژێردراو حکومەتی شەرعی کوردستان دەبینێتەوە بەو ئومێدەی ڕۆژنامەنووسانی ئەندامانی کارای سەندیکا بە چاوێکی واقیعییانەو بە هەڵوێستێکی شارستانیی کارەکانی ئەنجومەن و هەردوو لێژنەکە هەڵبسەنگێنن بەمەبەستی بەرەو پێشەوە چوونی ئەو سەندیکا کۆرپەییەی کە بێ گومان دەتوانێ ڕۆڵێکی گەورە ببینێ لە ژیانی کۆمەڵگایەکی مەدەنی هاوچەرخ لە ئایندەی ڕووناکی گەلی کوردستان کە هەموو لایەك کۆکین لەسەر ئەوەی کە دەبێت کوردستانی ئایندە کوردستانێکی یەکگرتوو و ئازاد بێت و ڕۆژنامەنووسانیش ببنە دەسەڵاتی چوارەمی ئەم وڵاتەی کە سەدان ساڵە خەونی ئازادبوونی پێوە دەبینن کە دیسان بێ گومان کاتێ خەونەکان دێتەدی کە هەموو لایەك بە یەکریزی کاروانی تێکۆشانمان یەك بخەین لە پێناوی چەسپاندنی ئەم ئەزمونەی کە هەموومان بە جیاوازی بیروڕا لە سایەی ئەوا:

ئازادانە بیردەکەینەوە

ئازادانە دەژین

ئازادانە دەنووسین

ئازادانەش دەخەوین

رۆژنامەڤانی

گۆڤارێکی وەرزییە

سەندیکای رۆژنامەنووسانی کوردستان

دەری دەکات

تایبەتە بە کلتووری رۆژنامەنووسییەوە

خاوەن ئیمتیاز:

فەرهاد عەونی

سەرنووسەر:

مومتاز حەیدەری

الصحافة

مجلة فصلية مختصة بالصحافة تصدرها

نقابة صحفيي كوردستان

ژمارە (3) هەولێر/ کوردستان کۆتایی کانوونی یەکەم 2000

پیت چنین و جێبەجێ کردنی هونەری: فەرهاد محسن/ توانا جەمال

چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە/ هەولێر

دووەم کۆنگرەی
سەندیکای رۆژنامەنووسانی
کوردستان
2001/1/ 31-30

به سەرپەرشتیی
رێزدار نێچیرڤان بارزانی
سەرۆکی حکومەتی کوردستان

دووەم کۆنگرەی سەندیکای رۆژنامەنووسانی کوردستان لە ژێر دروشمی:
لە پێناو چەسپاندنی ئازادیی رۆژنامەنووسی و دابین کردنی مافی رۆژنامەنووسان لە کوردستان
دەبەسترێ

هەولێر ٢٠٠١

رێزدار نێچیرڤان بارزانی سەرۆکی حکومەتی کوردستان پێشوازی لە ئەنجومەنی سەندیکای رۆژنامەنووسان کرد

سەعات (١١)ی پێش نیوەڕۆی رۆژی ٢٠٠٠/١١/٧ بەڕێز نێچیرڤان بارزانی سەرۆکی حکومەتی هەرێمی کوردستان لە دیوانی سەرۆکایەتی ئەنجومەنی وەزیراندا، پێشوازی لە بەڕێزان فەرهاد عەونی نەقیبی رۆژنامەنوسان و، ئەنجومەنی سەندیکای رۆژنامەنووسانی کوردستان کرد.

لە دانیشتنێکدا چالاکییەکانی سەندیکای رۆژنامەنووسان و، خۆ ئامادەکردن بۆ بەستنی کۆنگرەی دووەمی سەندیکاو پێدوایستییەکانی سەندیکا خرایە بەرباس و لێکۆڵینەوە.

بەڕێز نێچیرڤان بارزانی وێڕای بەخێرهێنانی ئەنجومەنی سەندیکا، پشتگیریی خۆی بۆ دەستەبەرکردنی پێداویستییەکانی کۆنگرەی دووەم و، تەرخانکردنی زەوی و دروستکردنی باڵەخانەی هاوچەرخ بۆ بارەگای سەندیکای رۆژنامەنووسان و، وەجبەی دووەمی زەوی رۆژنامەنووسان بە لقی دهۆکیشەوە دەربڕی، هەر لە درێژەی وتەکەیدا بەڕێزی خۆشحاڵیی خۆی بۆ ئەو روحیەتە رێکوپێك و هاوپەیمانێتی و تەباییەی نێوان ئەندامانی سەندیکا نیشاندا، کە وەك یەك تیم کارەکانیان بۆ بەرژەوەندیی رۆژنامەنووسان و داکۆکی کردن لە ماف و ئازادیی رادەربڕین ئەنجام دەدەن و تێدەکۆشن.

له فیدراسیۆنی رۆژنامەنووسانی نێودەوڵەتییەوە
بۆ
سەندیکای رۆژنامەنووسانی کوردستان..!

لەبەهاری ئەم ساڵ (٢٠٠٠) سەندیکای رۆژنامەنووسانی کوردستان (ئەنجوومەنی سەندیکا) نامەیەکی ئاراستەی فیدراسیۆنی رۆژنامەنووسانی جیهان کرد کە بارەگاکەی لە (برۆکسل)ی پایتەختی وولاتی بەلجیکایە هاوپێچ لەگەڵ یاسای سەندیکا و پێکهاتەو ژمارەی ئەندامانی هەروەها ئەو کارو چالاکیانەی کەلە ماوەی دروستبوونیەوە ئەنجامی داون بەمەبەستی وەرگرتنی سەندیکای رۆژنامەنووسانی کوردستان وەکو ئەندام لەم فیدراسیۆنە، لە ناوەندی مانگی تەمموزی (٢٠٠٠) فیدراسیۆن ئاگاداری کردینەوە کەوا داواکاریەکەی سەندیکا بڕیاری لەسەر دراوە لە بەرنامەی کاری فیدراسیۆن تۆمار بکرێت و لە ناوەراستی مانگی کانوونی یەکەمی ئەم ساڵ (٢٠٠٠) فیدراسیۆن کۆبوونەوەیەکی گشتی لەسیدنی ساز دەکاو لە داواکارییەکەی سەندیکای رۆژنامەنووسانی کوردستان دەکۆڵێتەوە.

لە نێوەراستی مانگی کانوونی یەکەمی ئەم ساڵ (٢٠٠٠) فیدراسیۆنی رۆژنامەنووسانی جیهان کۆبوونەوەی خۆی گرێ دا و کۆمەڵێك بڕیاری وەرگرتوو و نامەیەکی ئاراستەی سەندیکای رۆژنامەنووسانی کوردستان کردووە کە دەقەکەی لە خوارەوە بڵاو دەکەینەوە وەکو خۆی:

شایانی باسە سەندیکای رۆژنامەنووسانی کوردستانیش لە سوپاس نامەیەکیدا بۆ (کریستیان دینز) سکرتێری کۆمیتەی جێبەجێکردنی فیدراسیۆن سوپاسی ئەو ئاورادانەوەی فدارسیۆنی کردووە، سەرەڕای ئەو پشتگیرییەی کەلە نامەکە نیشان دراوە بۆ رۆژنامەنووسانی کورد وە لە هەمان کاتیشدا سوپاس نامەکەی سەندیکای رۆژنامەنووسانی کوردستان ئەوەی تێدا هاتووە کە ئاواتە خوازە لە ئایندەدا ئەو ئاستەنگە یاسای و دەستوورییە نەمێنێ بەرامبەر وەرگرتنی سەندیکای رۆژنامەنووسانی کوردستان لە فیدراسیۆنی رۆژنامەنووسانی جیهان، چونکە ئەو جۆرە ئاستەنگانە ئێمەی رۆژنامەنووسانی کوردستان لێی بەرپرسیار نین، بەڵکو ئاشکرایە بۆ هەمو لایەك کە ئەو ئاستانگانە لە ئاکامی غەدرو زۆرداری مێژووەوە هاتووە بەرامبەر چارەنووسی گەلی کوردستان.

لێرەدا جێگای وە بیر هێنانەوەیە کە کاك (شێرکۆ حبیب)ی رۆژنامەنووس و ئەندامی سەندیکای رۆژنامەنووسانی کوردستان هاوکارییەکی بەرچاوی کردووین چ بە گەیاندنی نامەو داواکارییەکانمان و چ بە پەیوەندی تەلەفۆن و فاکس لەگەڵ کۆمیتەی فیدراسیۆن و لایەنە بەرپرسیارەکان لە لەندەن.

سەندیکای رۆژنامەنووسانی کوردستان

(دەقی نامەکە لە لاپەرە شەشە)

بۆ/ سەندیکای ڕۆژنامەنووسانی کوردستان

هەروەک ئاگادارن کۆمیتەی جێ بەجێکردن (اللجنة التنفیذیة)ی فیدراسیۆنی ڕۆژنامەنووسانی نێو دەوڵەتی کۆبوونەوەی لە سدنی ساز کرد. داواکاری ڕێکخراوەکەتان تاوتۆکرا. کۆمیتەی جێ بەجێکردنی فیدراسۆنی ڕۆژنامەنووسانی نێو دەوڵەتی ڕەزامەندی خۆی لەسەر ئەم بڕیارانە دا:

١ـ فیدراسیۆنی ڕۆژنامەنووسانی نێو دەوڵەتی پشتگیری و یارمەتی ئازادی ڕۆژنامەگەری کوردی دەدات لە عێراق و هەر وڵاتێك و شوێنێك کە ڕۆژنامەنووسانی کورد کاری لێ دەکەن.

٢ـ ئەندامانی یەکێتی ڕۆژنامەنووسان لەبەریتانیا و ئەڵمانیا کە هەردووکیان ئەندامی فیدراسیۆنن پشتگیری لە کاری ڕۆژنامەنووسانی کورد دەکەن لە هەندەران.

٣ـ ناتوانین وەك ئەندام لە فیدراسۆن قەبوڵتان بکەین لەبەر هۆی یاسایی و دەستووری.

لە هەمان کاتدا هیواداریـن کە پەیوەندی بکرێت لەگەڵ هەردوو یەکێتی لای سەروە کە ئەندامی فیدراسیۆنن، بۆ ئەوەی هاوکاری و پەیوەندییەکی بەتین لە نێوان ڕۆژنامەنووسانی کورد و ئەوان دروست ببێ.

ئێمە ئامادەین بۆ هەموو هاوکارییەک لە کاتی داواکردنت.

لەگەڵ ئەو پەڕی ڕێزماندا

کریستیان دینز

سکرتێری کۆمیتەی جێ بەجێ کردن

٢٠٠٠/١٢/٢٠

هەندێ زانیاری لەبارەی فیدراسیۆنی ڕۆژنامەنووسانی نێو دەوڵەتییەوە

فیدراسیۆنی ڕۆژنامەنووسانی نێو دەوڵەتی گەورەترین ڕێکخراوی ڕۆژنامەنووسانە لە جیهان بیرۆکەی دامەزراندنی دەگەڕێتەوە بۆ ساڵی ١٩٢٦، لەساڵی ١٩٤٦ دەستی بەکار کردووە، لەساڵی ١٩٥٢ بەشێوەیەکی سەرەکی لەکارەکانی بەردەوامە تاکو ئەمڕۆ.

ئەمڕۆ فیدراسیۆنی ناوبراو نزیکەی ٤٥٠ هەزار ئەندامی هەیە کەسەر بە ١٣٠ وڵاتن.

- فیدراسیۆنی نێودەوڵەتی ڕۆژنامەنووسان دەزگایەکی جیهانی‌یە هەوڵ دەدات بۆ ئازادی ڕۆژنامەگەریی، و عەدالەتی کۆمەلایەتی و سەربەستی و بێ لایەنی سەندیکاکانی ڕۆژنامەنووسان.
- فیدراسیۆنی نێو دەوڵەتی دەزگایەکی سیاسی نی‌یە، و کاری سیاسی ناکات، بەڵام پشتگیری لە مافی مرۆڤ و دیموکراسی و بۆ چوونە مەزهەبییەکان دەکات.
- فیدراسیۆنی ناوبراو دژی ئەوەیە کە میدیا بۆ کاری ڕەگەزپەرستی و ناکۆکییەکان بە کاربێت.
- فیدراسیۆنی نێو دەوڵەتی باوەری بە کاری ئازادی سیاسی و کەلتوری و بەرگری کردنی ڕێکخراوەکانی تر و یا هەر ڕێکخراوێک پەیوەندی دار بێت بە مافی مرۆڤ.

سەندیکای رۆژنامەنووسانی کوردستان

هەولێر ـ کوردستان

FAX: 001 212 890 3307

TEL: 001 212 890 336

ئەمەش دەقی وەڵامی سەندیکای رۆژنامەنووسانی کوردستانە بۆ فیدراسیۆنی رۆژنامەنووسانی جیهانی.

بەڕێز/ کریستیان دینز

سکرتێری کۆمیتەی جێبەجێ کردن

سڵاو و رێز

نامەکەتان لە رۆژی (٢٠/١٢/٢٠٠٠) کە بەهۆی رۆژنامەنووس و نوێنەری سەندیکای رۆژنامەنووسانی کوردستان لە لەندەن بەڕێز شێرکۆ حبیب ناردبوو، لە پێشەوە سوپاستان دەکەین بۆ ئەو هەڵوێستەی فیدراسۆنی رۆژنامەنووسانی جیهان بەرامبەر سەندیکای رۆژنامەنووسانی کوردستان بە تایبەتی خاڵی دووەم و خاڵی سێیەمی نامەکەتان بۆ هاوکاری هەردوو یەکێتی رۆژنامەنووسانی ئەڵمان و بەریتانیا و دەربڕینی هاوکاریتان بۆ رۆژنامەنووسانی کورد لە هەندەران، بەڵام ئەوەی جێی داخە وەرنەگرتنی سەندیکای رۆژنامەنووسانی کوردستانە لە فیدراسۆنی رۆژنامەنووسانی جیهان لەبەر ئەو دوو هۆیەی کەلە نامەکەتان باسی لێوە کراوە کە ئەویش ئاستەنگی دەستوری ویاساییە..!

ئەوەی لێرەدا ئێمە دەیزانین فیدراسۆنی رۆژنامەنووسانی جیهان نزیکەی (٤٥٠)هەزار ئەندامی هەیە، کە سەر بە (١٣٠) وڵاتن، لە ئامانجەکانی (داکۆکی کردنە لە مافی مرۆڤ و دیموکراسی و باوەر بەکاری ئازادی سیاسی و کەلتوری سەرەڕای ئەوەی کە (فیدراسیۆنی نێو دەوڵەتی رۆژنامەنووسان دەزگایەکی جیهانی‌یە هەوڵ دەدات بۆ ئازادی رۆژنامەگەریی، عەدالەتی کۆمەڵایەتی و سەربەستی و بێ لایەنی سەندیکاکانی رۆژنامەنووسان). ئەو خاڵانە بە گشتی زیاتر ئێمەی هاندا داواکاری بوونە ئەندامێتی سەندیکای رۆژنامەنووسانی کوردستان لە فیدارسیۆنی رۆژنامەنووسانی جیهانی بکەین.

لێرەدا دەمانەوێ جارێکی دیکەش بۆتانی روون بکەینەوە کە سەندیکای رۆژنامەنووسانی کوردستان لەسەر بنەمایەکی یاسایی لەساڵی (١٩٩٨) وە دروست بووە بەپێی یاسای ژمارە(١١)ی پەرلەمانی کوردستان کە لە ٢٢/٤/١٩٩٨ لەیادی سەد ساڵەی دەرچوونی یەکەمین رۆژنامەی کوردی کە ناوی (کوردستان)بوو راگەیاندرا.

کۆنگرەی یەکەمی لەرۆژانی (٢٧ـ٢٩/١٢/١٩٩٨) لە هەولێری پایتەختی هەرێمی کوردستان بە ئامادەبوونی (٥٥٠) رۆژنامەنووس گرێ دا.

لە کۆتایی ئەم مانگەشدا (کانونی دووەمی/٢٠٠١) کۆنگرەی دووەمینی خۆی لە ژێر دروشمی (لە پێناو چەسپاندنی ئازادی رۆژنامەنووسی و دابین کردنی مافی رۆژنامەنووسان

لە کوردستان) دەبەستێ، کە ئێستا تێکڕای ئەندامانی تاکو ٣١/١٢/٢٠٠٠ گەیشتۆتە (٧٩٢) ئەندام

بەڕێز/ کریستیان دینز

بۆ زیاتر ئاشنا بوون بە بارودۆخی کوردستانی عێراق کە ماوەی دە ساڵە وەکو ئاشکرایە بارودۆخێکی تایبەتی هەیە و بۆتە ئەمری واقیع و لەپاش هەڵبژاردنی گشتی کە لە هەرێمی کوردستان لە ١٩/٥/١٩٩٢ ئەنجام دراو پەرلەمانی کوردستان وەکو نوێنەری شەرعی گەلی کوردستان هاتە کایەوەو حکومەتی هەرێمی کوردستانی لێ دامەزرا، ئێستا هەموولایەک بەوپەڕی ئازادی ڕۆژنامەو گۆڤار و ئێستگەو تەلەفزیۆن بەرێوە دەبەن بەبێ ئەوەی هیچ جۆرە سانسۆرێک هەبێت، دەتوانین بڵێین کوردستان بۆتە ناوچەیەکی نموونەیی لە بەشێکی ڕۆژهەلاتی ناوەڕاست، بۆ ئەوەی لە نزیکەوە زیاتر شارەزای بارودۆخی ڕۆژنامەو ڕۆژنامەنووسانی هەرێمی کوردستان بن، ئەنجوومەنی سەندیکای ڕۆژنامەنووسانی کوردستان کە بارەگاکەی لە هەولێری پایتەختی هەرێمی کوردستانە داوەتتان دەکات کە خۆتان یاخود نوێنەرێکی ئێوە سەردانی کوردستان بکەن، هەروەک پێتانی ڕادەگەیەنین کە ئێمە لە سنووری کوردستانەوە تەحەمولی مەساریفو دابین کردنی جێگاو ڕێگاو هاتووچۆ کردنتان دەکەین، بۆ زانیاری زیاتری ئێوە لەم بارەیەوە، هیواداریین پەیوەندی بە نوێنەری حکومەتی کوردستان (بورهان جاف)ەوە بکەن لە یەکێتی ئەورووپی کەبارەگاکەی لەشاری (برۆکسل)ە ئەمەش ناونیشان و ژمارەی تەلەفۆن و فاکسیەتی:

Kurdistan Regional Government
European Union Representation
Burhan JAF

TEL: 02 513 72 28
FAX: 02 513 36 79

لەگەڵ ئەوپەڕی ڕێزمان

فەرهاد عەونی

نەقیبی ڕۆژنامەنووسانی کوردستان

کوردستان ــ هەولێر

٢٦/١٢/٢٠٠٠

چەند لاپەڕەیەک

لە دەفتەری بیرەوەرییەکانی ڕۆژنامەنووسێکی خانەنشین

کە لە نزیکەوە پەیوەندیم لەگەڵ ڕۆژنامەی (التآخي) پەیداکرد، هەموو چەند مانگێ بوو دەرچوو بوو.

ڕۆژنامەیەکی ڕۆژانە بوو، وەک یەکێک لە بەندەکانی بەیاننامەی ٢٩ی حوزەیرانی ١٩٦٦ی نێوان شۆڕش و حکومەتی دوکتۆر عەبدولڕەحمان البزازی سەرەک وەزیرانی عەبدولڕەحمان عارف، لە ٢٩/٤/١٩٦٧دا دەرچووبوو. بەشێکی کوردییشی هەبوو هەفتەی جارێک بە هەشت لاپەڕەی نیو قەوارە ـنیو قەوارەی بەشە عەرەبییەکەی ـ دەرئەچوو. بارەگای دەستەی نووسەرانی تەئاخی لە خانوویەکی گەورەی گەڕەکی (عەیوازییە)ی بەغداو، لە چاپخانەیەک لە گەڕەکی جدید حەسەن پاشای نزیک مەیدان لە چاپ ئەدرا ناوی چاپخانەی (الجاحظ) بوو کە بەشە کوردییەکەیشی لە ژوورێکی سەرەوەی خانووی ئەو چاپخانەیەدا بوو.

لەو سەردەمەدا قانوونێ هەبوو بە گوێرەی ئەو قانوونە، گوایە بۆ ئەوەی ڕۆژنامە نەبێ بە دەنگی تاقە کەسێک و خزمەتی جەماوەر بکا،

ئەوەبوو خاوەن ئیمتیازەکانی هەر ڕۆژنامەیەک دەستەیەکی پێنج کەسی بن. دیارە ئەبوو ئەم قانوونە تەئاخییش بگرێتەوە. بەم پێیە پێنج کەسەکەی تەئاخی بریتی بوون لە بەڕێزان **ساڵح یووسفی** کە لە هەمان کاتا سەرنووسەرو بەرپرسی ڕۆژنامەکەیش بوو، لەگەڵ **شەوکەت عەقراوی** کە لە ژمارە ١٩٨ی ڕۆژنامەکەوە گۆڕا **بە حەبیب موحەمەد کەریم** و، **نەجیب بابان** و **موحەمەد سەعید جاف** و **عەبدوڵڵا سەعید** و، ئەم ستافە تا وەستانی ڕۆژنامەکە لە ١٩ی ئەیلوولی ١٩٦٨دا هەروا مایەوە.

سەیدا ساڵح یووسفی، چ بە ئەرکی بەڕێوەبردن و سەرپەرشتی کردن و بەرپرسی و چ بە تێدا نووسین، کەسی یەکەم بوو لە ڕۆژنامەکەدا. نووسەری سەرەکیی سەروتارەکانیشی لەم قۆناغەدا پارێزەر **رسمی العامل** بوو کە ڕۆژنامەنووسێکی کۆن و خاوەنی گۆڤاری پێشکەوتنخوازی (المستقبل)ی چەرخی

پاشایەتی و ڕۆژنامەی (المستقبل)ی سەر بە عەبدولکەریم قاسم ونەیاری شۆڕشی کوردبوو. لە مەیدانی سیاسەت و ئابووریدا نوسەرێکی بالاّ دەست بوو و بە قسەی خۆی بە یەکێ لە پەیڕەوانی حیزبی وەتەنیی دیموکراتیی پێشووی کامل الچادرچی دائەنا، بەلاّم نە سیاسەتی **کامل الچادرچی** و تەنانەت نە سیاسەتی **محەمەد حدیدی** سەرەکی حیزبی وەتەنیی تەقددومیش کە لە حیزبەکەی کامل الچادرچی دابڕابوو، لەگەلّ سیاسەتی ڕۆژنامەی (المستقبل)ی **رسمی** العامل هاوجۆر نەبوون. **رسمی** لە هەمان کاتیشدا خاوەنی چاپخانەی (الجاحظ) بوو کە، وەک وتمان، ڕۆژنامەکەی تێدا لە چاپ ئەدرا.

رسمی العامل، لەڕاستیدا، ڕۆژنامەکەی لەبارەی سیاسەتی ئابوورییەوە کردبوو بە بلّندگۆی بۆرژوای نیشتمانیی عێراق کە لەو سەردەمەدا بە هۆی حوکمی سوپایی و بەناو میللی کردنی **بانقەکان و کۆمپانیاکانی** تەئمین و برگە گرنگەکانی تری ئابووریی نیشتمانیییەوە هەستی بە چەوساندنەوەو سەرکوتکردنێکی زۆر ئەکرد. بەلاّم لە بواری سیاسەتی ناوخۆدا، بالاّدەستانە، داکۆکیی لە ئازادییە سیاسییەکان و سەربەستیی دانان و پێکەوەنانی حیزب و کۆمەلّەو نەقابەو دەرکردنی ڕۆژنامەو کتێب و بیرکردنەوەوهەموو جۆرە ئازادییەکی دیموکراتی ئەکردو، لەسەر داوای بەرەلّلاکردنی بەندی و گیراوە سیاسییەکانی ئەکردەوە.

بە حوکمی ئەوەیش کە ڕۆژنامەکە بە زوبانی بزووتنەوەی کوردەوە دەرئەچوو، ئەوەبوو بایەخێکی تایبەتیش بە هەموو ڕووداوەکانی مەسەلەی کورد بدا، بەلاّم ئەم ڕاستییە، بە جۆرێکی شایان و پڕ بە پێست لە سەروتارەکانی ڕۆژنامەکەدا دەنگی نەدایەوەو، مرۆ هەستی نەئەکرد مەسەلەی کوردو کوردستانی عێراق و ئامانجەکانی شۆڕشی کورد لە بەشێکی گرنگی مەسەلەی دیموکراتییەت بۆ تێکڕای عێراق زیاتر بایەخی پێ ئەدرێ. ئەمەیش لەوەوە هاتبوو کە ئەم مەسەلەیە لەگەلّ خوێن و گۆشتی **رسمی العامل دا** نەشێلرابوو. بۆیە، کورد واتەنی، لەو قوڕە هەر ئەوەندە تۆز هەلّدەستا.

تەئاخی، سەرەڕای لەشکرێ لە کادری لاوەکی کە هەمیشە تامەزرۆی ئەوەبوون جێگایەکیان دەستگیر بێ بیروبۆچوونی خۆیانی تێدا بلاّوبکەنەوەو داخی دلّی خۆیان لێوە بۆ جەماوەر هەلّبڕێژن و تۆلّەی قات و قڕیی سالاّنی ٦٣و دواتری پێ بکەنەوە، کۆمەلّێ ڕۆژنامەنووسی عەرەبی بە توانا و دەست ڕەنگینی وەک **عەبدولرەزاق البارحی** خاوەنی ڕۆژنامەی (العهد الجدید)ی سەر بە **عەبدولکەریم قاسم** و **فاروق سەعیدی** نووسەری ڕۆژنامەی (الاستقلال)ی ئەو سەردەمەو هی تری لە دەوری خۆی خڕکردبووەوە. لەبەشە کوردییەکەیشیا، سەرەڕای **ڕەفیق چالاکی** بەرپرسی، **شێرکۆ بێکەسی شاعیر** کە لەو سەردەمەدا لە یەکێ لە دائیرەکانی میریدا کار بەدەست بوو و **محەمەدی مەلا کەریم** کە تازە لە بەندیخانە دەرچوو بوو، کاریان ئەکرد. لە کوردستانیشەوە نووسەران و شاعیران پەیتا پەیتا بەرهەمی بیرو پەنجەی

خۆبانیان بۆ ئەنارد. **دوکتۆر عیزەددین مستەڤاش** کە تازە لە سۆڤیەتەوە گەڕابووەوەو دوکتۆرای لە ئەدەبی کوردیدا هێنابوو یارمەتیی **برایی** و بەشی ئەدەبی کوردی (بەعەرەبی)ی **تەئاخیی** ئەدا. **محەمەدی مەلا کەریم** ئەو سەروتارانەی **تەئاخیی** ئەکرد بە کوردی کە دەربارەی ئازادییە سیاسییەکان و مەسەلەی کوردو ژیانی ئابووریی گەل ئەنووسران و یەک لە دوای یەک لە **برایید**ا بڵاوی ئەکردنەوە. رەفیق چالاک خۆبشی بە نووسینی کاریکاتۆری و گاڵتەجاڕی دڵی جەماوەرێکی زۆری خوێندەوارانی راکێشابوو. لە نووسینەکانیا هەر جارە لایەکی ژیانی ئەدایە بەر نووکی قەڵەمە نەشتەرەکەی و خوێندەوارانی وا لێ کردبوو هەمیشە چاوەڕوانی دەرچوونی **پاشکۆ کوردییەکەی تەئاخی** بوون.

پاش ماوەیەک هەشت لاپەڕە نیو قەوارەکەی برایی کرا بە چوار لاپەڕەی گەورەی هەفتانەو، پاشتریش بە هەشت لاپەڕەی گەورەو دوای ئەوەیش بە دوو لاپەڕەی گەورەی رۆژانەو، تا وەستانی یەکەمی درێژخایەنی **تەئاخی** هەروا مایەوە.

(**التآخي**) بۆ داوای سەرەمرِی **مافەکانی** گەلی **کوردی، جگە** لە رێبازو پیڕەوە **دیموکراتییە** گشتییەکان، پشتی بە رێکەوتننامەی بەیانی ٢٩ی حەزیرانی ١٩٦٦ی نێوان **سەرکردایەتیی شۆڕش** و حکومەتی **دوکتۆر عەبدولرەحمان البزازی** سەرەک وەزیرانی رژێمی **عەبدولرەحمان عارف**

ئەبەست کە بۆ جاری سێهەم، پاش کودەتای شوباتی ١٩٦٣، جەنگی لە نێوان سوپای عێراق و پێشمەرگەی کوردستاندا پێ وەستاو دانی بە کۆمەڵێ لە مافە نەتەوەییەکانی گەلی کورددا پێ نراو، لەم رێگایەوە پەردەی لەڕووی بێ قانوونییە بەردەوامەکانی رژێمە یەک لە دوای یەکەکانی عێراق هەڵئەدایەوەو جەماوەری گەلی عێراقی بە عەرەب و کوردو کەمایەتییەکانەوە لە بارودۆخی نادیموکراتییانەی عێراق پێ ئاگادار ئەکرد.

لەو ماوەیەداو بە درێژایی سەردەمی رژێمی **عەبدولرەحمان عارف، تەئاخی** و **پاشکۆ کوردییەکەی** سانسۆریان لەسەر بوو. زۆرجار وائەبوو تەواوی بابەتێک **یا** بەشێکی لێ قەدەغە ئەکراو، رۆژنامەکەیش، بەنیازی بەد ناوکردنی رژێم و دەرخستنی نادیموکراتییەتی، شوێنی ئەو بەشە قەدەغەکراوانەی بە سپییەتی ئەهێشتەوەو، خەڵک ئەیانزانی سانسۆر لای بردووە، وەک لە سەردەمەکانی حوکمی عورفیی چەرخی پاشایەتییش وابوو. جاری وایش هەبوو تەنها ناونیشانی بابەتەکە ئەمایەوەو خوێندەواران لەوەوە حاڵی ئەبوون ئەو بابەتە لابراوە لەبارەی چییەوە بووەو لە چی دواوە.

رۆژنامەی تەئاخی و **پاشکۆ کوردییەکەی** بەم جۆرە رۆژیان بەسەر ئەبردو لە هەموو لایەکی عێراقی عەرەب

و کوردستانا بوو بوون بە نزرگەی جەماوەرو بەڕاستی دەنگی داخوازییە ڕەواکانی خۆیانیان تێدا ئەبیستەوەو، هەموو نەیارەکانی ڕژێم لە هەموو جۆرە بیروباوەڕێکی نیشتمانی و نەتەوەیی روویان تێ ئەکردو تیایاندا ئەنووسی و ئەیانخوێندەوە.

تا لەم بارودۆخەدا بوو کوودەتای ١٧ی تەمووزی ١٩٦٨ رووی‌دا. ڕژێمی نوێی کوودەتا، بۆ دەربڕینی بەناو نیاز پاکیی خۆی بەرانبەر بە گەلی کورد، دوو کورسیی وەزارەتیشی بۆ دوو کەسی سەر بە شۆڕش دانا کە مامۆستایان **ئیحسان شێرزادو موحسین دزەیی** بوون، بەڵام ئەم دوو وەزیرە بەناوی کوردەوە دانراوە هەرگیز دەوامیان نەکرد. زۆربشی پێ نەچوو، لەسەر بڵاوکردنەوەی بابەتێ لە تەئاخیدا کە بە دڵی کاربەدەستان نەبوو، ڕۆژنامەکە بۆ ماوەیەک داخرا. نێوانی شۆڕش و ڕژێم لەو ڕۆژانەدا پەی دەر پەی ناکووکتر ئەبوو. نوماینەدەکانی شۆڕش لە بەغدا گەڕانەوە بۆ کوردستان و ڕۆژنامەکەیان بە یەکجاری وەستاندو هەر ئەو وەستاندنەیش بوو تا پاش دەرچوونی بەیانی ڕێککەوتننەکەی ئاداری ١٩٧٠ درێژەی کێشاو، ئیتر جەنگیش دەستی پێ کردەوەو، شان بەشانی ئەوە خەباتی جەماوەری گەلی عێراق بەسەرکردایەتی پێشەنگە نیشتمانپەروەرو دیموکراتەکانی بۆ چارەسەرکردنی مەسەلەی کورد لە ڕێگای ئاشتییەوە هەر بەردەوام بوو.

بەم جۆرە خولی یەکەمی ڕۆژنامەی تەئاخی کە لە ١٩٦٧/٤/٢٩دا دەستی پێ کردبوو، لە ١٩٦٨/٩/١٩دا، واتە پاش ١٦ مانگ و ٢٠ ڕۆژ، بڕایەوە.

خولی دووهەمیشی لە پاش دەرچوونی بەیانی ڕێککەوتنەکەی ١١ی ئاداری ١٩٧٠و گەڕانەوەی ئاشتی بۆ کوردستان و بەشداربوونی شۆڕش لەوەزارەتدا بە **چوار** وەزیرو دەست پێ کردنی جێبەجێ کردنی هەندێ لە داخوازییەکانی گەلی کوردەوە کە ڕێککەوتنەکە ددانی پیادا نابوون ـ دەست پێ ئەکا. لەم سەردەمەدا قانوونی پێنج خاوەن ئیمتیازەکە لە ئارادا نەمابوو. بۆیە خاوەن ئیمتیازی نوێی ڕۆژنامە مامۆستا **حەبیب موحەمەد کەریم** و سەرنووسەری **مامۆستا عەلی عەبدوڵڵا** بوو. ژمارەی یەکەمی تەئاخی لەم خولەدا کە ژمارە ٤٢٨**ی** لێ نووسراوەو، لە ڕاستیدا ژمارە **٤٣٠یە چونکە دواژمارەی خولی یەکەمی ژمارە ٤٢٩ی لێ نووسراوە، لە ١٩٧٠/٥/٩دا دەرچوو.**

لەم سەردەمەدا کە مامۆستا **عەلی عەبدوڵڵا سەرنووسەری تەئاخی بوو**، لەگەڵ ئەوەیش کەوا ڕۆژانە لە ئیدارەی ڕۆژنامە لە گەڕەکی مەسبەح دەوامی دەکرد و کاروباری ڕۆژنامەی بەڕێوەئەبرد، سەرنووسەری بە کردەوەی ڕۆژنامە **پارێزەر مامۆستا جەرجیس فەتحوڵڵا بوو** کە پاش شۆڕشی ١٤ی تەمووز بە ماوەیەک لە مووسڵ لەگەڵ **مەلا ئەنوەر مائی ڕۆژنامەی عەرەبی و کوردی (الحقیقة - ڕاستی)یان** پێکەوە دەرکرد. ناوبراو پارێزەرێکی کۆن و لە بزووتنەوەی چەپگەراییدا بەشداری کردبوو.

لەسەردەمی ئاشکرایی پارتی و دەرچوونی ڕۆژنامەی (**خەبات**)ی پاش شۆڕشی تەممووزدا بۆرە پێوەندییەکی بە پارتییەوە هەبوو و بێ

دەربڕینی ناوی خۆی لەو ڕۆژنامەیەدا ئەینووسی. پاش کوودەتای شوباتی ١٩٦٣ بە گومانی بەشداری لە ڕووداوەکانی مووسڵ وسەر پاک کردنەوەی یاخیگەرییەکەی شەووافدا گیرابوو حوکمی خنکاندنی درابوو و چەند ساڵ لە حوکمی خنکاندنی داربوو چەند ساڵ لە ژووری خنکاندندا مابووەوپاش چەند ساڵ حوکمەکەی کرابوو بە زیندانی هەمیشەی و پاش کوودەتای تەمموزی ١٩٦٨و بەرەڵلا کردنی بەندییە سیاسییەکان ئەویش بەرەڵلا کرابوو وچووبووە بارەگای بارزانی لە کوردستان. لە دوا ساڵەکانی زیندانی و لە کوردستانیش کۆمەڵێ کتێبی دەربارەی کوردو کوردستان لە ئینگلیزیەوە کردبوو بە عەرەبی کە دەزگای تەئاخی لەچاپی دان وبڵاوی کردنەوە.

پاش ماوەیەک **مامۆستا عەلی عەبدوڵلا** کرابە پارێزگاری سلێمانی و **حەبیب موحەمەد کەریم** جێی لە تەئاخیدا گرتەوە. بە هاتنی **کاک حەبیب رسمی العاملیش هاتەوە کۆڕی تەئاخی** و تاکرانی **کاک دارا**

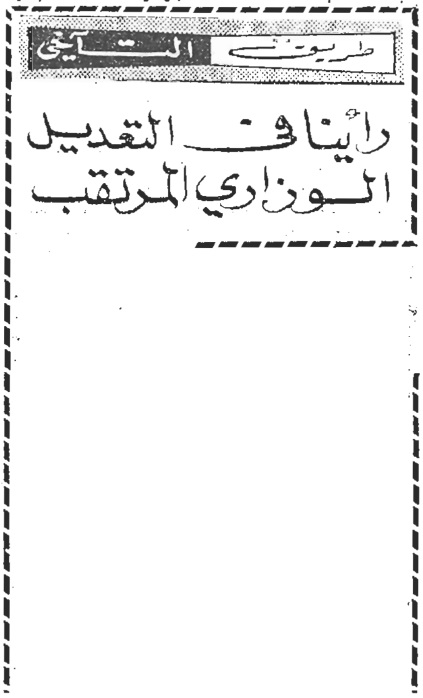
طريق التآخي

رأينا في التعديل الوزاري المرتقب

تۆفیق بەسەرنووسەر رسمی لەسەر پێودانەکەی جارانی سەرنوسەری ڕاستەقینەبوو.

بەڵام ئەمە بۆ ئەو بارودۆخەی **تەئاخی** و پێوەندی **هەردوو حیزبی هاوپەیمانی پارتی و بەعس** ـ وەک ئەو ڕۆژانەی لە تەئاخیدا ئەنووسرا ـ دەستی نەئەدا. زۆری نەبردو کاک حەبیب، وەک سکرتێری لیژنەی ناوەندیی پارتی چووەوە بۆ کوردستان و هەر چەند ناوی وەک خاوەن ئیمتیاز تا دوا ڕۆژی پەیوەندی پارتی و بەعس بەسەر ڕۆژنامەکەوە بوو، **کاک دارا تۆفیقی سەرنووسەر** هەمە کارەی ڕۆژنامەکە بوو. **کاک دارا ستاف خۆی هێنایەوە** ڕۆژنامەکەو، رسمیشی بەیەکجاری دەستی کێشایەوەو، تەنانەت لە چاپدانی ڕۆژنامەکەیش لە (**جاحظ**)ەوە گوێزرایەوە بۆ (**تایمس**) لە شەقامی رەشید.

کاک **دارا تۆفیق** هەندێ کادری کارامەی عەرەبی هێنایە ڕۆژنامەکەوە. لەوانە (**ضیاء المرعب**) و (**جعفر یاسین**) و (**رشدی العامل**) و (**عبدالغنی الملاح**) و لە کوردانیش **د. عزالدین مستەفا** و **ساڵح حەیدەری** و **بدرخان سندی** و **محەمەدی مەلا کەریم** و **کامەران قەرەداغی** و هی دی.

هەر لەو سەردەمەیشدا **کاک فەلەکەددین کاکەیی** کەلە پێشترەوە (حلاجیات)ی بە ئیمزای (أ. پرشنگ) بڵاوئەکردەوە، لە زیندان هاتە دەرو ڕاستەوخۆ لە **تەئاخی** دامەزرا. ناوبراو بابەتی جوان و ناسکی بۆ ڕۆژنامەکە ئەنووسی و نووسینەکانی زۆر بەدڵی خوێندەواران بوون. هەر

لە سەردەمی **کاک دارایشدا** بوو **کاک فەرهاد عەونی هاتە رۆژنامەوەو بوو بە بەڕێوەبەری ئیدارەو سکرتێرو راوێژ پێ کراوی کاک دارا**.

(برایی)ی بەشی کوردیی تەئاخی کە لە خولی یەکەمدا بە رۆژنامەیی بەسێ چوار جۆرە دەرچووبوو، لەگەڵ خولی دووەمدا کرا بە گۆڤارێکی مانگانە و ناوەکەی کرا بە (برایەتی) هەرچەند(برایی)یەکەیش راستر بوو چونکە کورد ئەڵێن: **(برامان برایی، کیسەمان جیایی)**. مامۆستا **سەعید ناکامیش** کرا بە بەڕێوەبەری بەر پرسی، بەڵام بەرپرسییەکەی لە تاقە ژمارەیەک زیاتری نەخایاند، دوای ئەوەلایان بردو **رەفیق چالاکیان** کردەوە بە بەرپرسی گۆڤارەکە.

برایەتی لە بەغدا ١٢ ژمارەی لێ دەرچوو، پاشان لەسەر داوای لقی پارتی لەسلێمانی گوێزرایەوە بۆ ئەوێ و لەوێش هەر بەشێوەی گۆڤار، من پێ بزانم، دوو ژمارەی لێ دەرکرا.

پاشان کرا بە رۆژنامە و ماوەیەکیش لەوێ بەرۆژنامەیی، وەک پاشکۆیەکی کوردیی تەئاخی، دەرچوو و پاش ئەوە گێرایەوە بۆ بەغداو رەفیق چالاک بووەوە بەرپرسی. لەو ماوەیەیشا کەلە سلێمانی بوو رەمزی قەزاز بەرپرسی بوو.

لە سەردەمی بەرپرسی چالاکدا لەبرایەتی گیروگرفتی شانۆیی(سالەو مالە) ڕووی دا کەلە زانکۆی موستنسەرییە پیشان دراو چالاک دەق و سیناریۆی شانۆگەرییەکەی نووسیبوو و بۆ خۆیشی رۆڵی سەرەکیی لە نواندینا گێرا. وایان لێک ئەدایەوە کە مەبەست لە (سالە) **سەیدا ساڵح یوسفی** و، لە (مالە) **دکتۆر مارف خەزنەدارە** کەلەو سەردەمەدا لە کۆمەڵەی رۆشنبیری کوردیدا کە **سەیدا ساڵح سەرۆکی بوو، وەک بەردەستێکی نزیکی سەیدا ساڵح** ئەجوولایەوە.

وا باو بوو کە پارتی داوای لەو ئەندامانەی **خۆی** کردووە کەبڕیاربوو لە **نواندن** لە شانۆیی‌یەکەدا بەشداربن، بکێشنەوە، بەڵام بەشێکیان هەر مانەوەی و دەوری خۆیان گێڕا. لە ئەنجامی ئەم کێشەیەدا کە هەندێ کەس ئەیانوت پەنجەی میریشی تیایە بەڵام هیچ نیشانەیەکی ئەوە دیار نەبوو، **چالاک** لە سەرپەرشتی برایەتی لابراو **رەمزی قەزاز** خرایەوە جێی، بەڵام پاشتر دیسانەوە **چالاک** جێی خۆی گرتەوە.

برایەتی لە دوا دوایی تەمەنیدا کرا بە **رۆژنامەیەکی رۆژانە** و بەم جۆرە بوو بە **یەکەمین رۆژنامەی سیاسی کوردی لە عێراقدا**، بەڵام میری کە لەو رۆژانە پەیوەندی لەگەڵ پارتی زۆر ئاڵۆز بوو بوو و هەموو شتێ وای ئەگەیاند لەیەک دائەبڕێن، بڕیاری وەستاندنی رۆژنامەکەی دا، گوایە بێ پرس پێ کردن و وەرگرتنی رازامەندی وەزارەتی ئیعلام دەرکراوە. پاش ئەوەیش زۆری نەخایاند پارتی خۆی وازی لە پەیوەندی لەگەڵ میری هێناو تەئاخیش وەستاندو کادرو بەرپرسەکانی خۆی بردەوە بۆ کوردستان. پاش یەک دوو هەفتە تەئاخی ئەم قۆناغە تەنها لە ناوو کلیشەکەیا لەگەڵ تەئاخی سەردەمی پێشووی یەکی ئەگرتەوە، لەگەڵ ئەوەیش لەوەو پاش میری ناوەکەی

گۆڕی و کردی بە (العراق) کە تـا ئێستاش بـەو نـاوەوە دەرئەچێ بێ ئەوەی درا بێتـە دەست یـەکێ لـە دوو حیزبـە کارتۆنییەی بەناو کوردییەکانی (دیموکراتی) و (شۆڕشگێڕ).

* * *

گرنگـترین ڕووداوی سـەردەمی کـاک **دارا تۆفیـق** و بـەڵکو تێکڕای خولی دووەمی ڕۆژنامـەی تـەئاخی، نووسینی زنجیرە وتاری بەرانبـەر بەیەکی(**تـەئاخی**) و ڕۆژنامـەی (**ثـورة**)ی زوبان حاڵی حیزبی بەعس، یا هەرای بە نووسینی شۆڕش و ڕژێم بـوو. زنجیرە وتـاری هەردوولا لە دوو کتێبی جیا جیـادا لەلایـەن هـەردوو ڕۆژنامەوە، ئەمی تەئاخی بە ناوونیشانی (في سبيل السلم والوحدة الوطنية.. في سبيل تطبيق اتفاقية اذار)و، ئەوی ثورة بە ناوونیشانی (**لكي يُصان السلام و تتعزز الوحـدة الوطنيـة**) بڵاوکرانەوە. ئـەم دوو کتێبـە بایەخێکی زۆریان بۆ نووسینی مێژووی کێشـەی کـورد لـە سەردەمی بەعسدا هەیە. لەو ڕۆژانـەدا کـە ئەووتارانـە بڵاوئەکرانـەوە جـەماوەری خوێندەواران لە هەموو لایەکی عێراقدا هەر لـە بەیانییـەوە چاوەڕوانی دەرچوونی هـەردوو ڕۆژنامـەی تـەئاخی و ثـورة بوون. بەش بەحاڵی تەئاخی،

لەو ڕۆژانەدا، لە پێشا بەشی پارێزگاکـان ئەنێراو و ئـەوجا بەشی بـەغدا خـۆی دابـەش ئەکرا.

گـەلێ ڕۆژیـش تـا چێشتەنگا لە بازار نەئـەماو لەبەر ئەوەیش جارێکی تر لە چاپ ئەدرایەوە. چاپی تەئاخی لـەو ڕۆژانـەدا چـەند قـاتی جـاران زیـادی کـرد. نـازانم برانـەوەی ئـەو هـەرا ڕۆژنامەنووسییە چۆن و لەسەر چ بنەمایەک بوو، چونکە ئەو کارە لە ئاستی نێوان هەردوو سـەرکردایەتیدا کـراوە. لـەو ڕۆژانـەدا وەزیرەکـانی پـارتی کەلە بەغدا بوون بە تایبەتی **سـەیدا ساڵح یوسـفی کـە بەرپرسـی لقـی بـەغدای پـارتی** بـوو لـە بارەگـای ڕۆژنامەکە، کە لەو سەردەمەدا لەیـەکێ لـە تـەلارەکانی شەقامی سەعدووندا بوو، لەو دیوی دەرگای داخراوەوە کـۆ ئەبوونـەوەو لـەو بابـەت و ڕێ بـەدێپی وراستـی ڕاسـپێرییانە ئـەدوان لـەبارەی وەزعەکـەو ئـەو ڕەدو بەدەڵـەوە ئـەهاتن لـە مەکتەبی سیاسییانەوەو هـەندێ جـاریش وا ئـەبوو ئەڵقەیـەک لـەو وتارانە ڕاستەوخۆ لـە مەکتەبی سیاسییەوە ئەهات و ئەوانی دیکەیان **کاك دارا** بۆ خۆی یا لەگەڵ **کاك سامی** و کەم جاریش بەبەشداری هەندێ لـەوانی تـر ئەینووسـین و دائەڕێژرانەوە و بڵاوئەکرانەوەو کـاک دارا ڕای ئەسـپارد دەستنووسی وتارەکـانی بـۆ بهێننـەوەو لـە چاپخانـە نەمێننەوە لەگـەڵ ئەوەیشدا ئەڵقـەیێ دوانیـان سـەرنگوم بوون و نەهاتنەوە.

* * *

گێروگرفتێکی گـەورەی تـر کەلـەو سـاڵانەدا ڕووی دا مەسەلەی پیلانی تیرۆرکردنی **بارزانی** بـوو کـە **بـارزانیی** تێیـدا ڕزگـار بـوو و ئـەو

مەلایانەی هەڵخەڵەتێنرابوون و نێرابوون گوایە گفتو گۆی ئاینی و نیشتمانی لەگەڵ **بارزانی** بکەن بۆ نەهێشتنی ناکۆکی نێوان شۆرش و میری و، والێکدرایەوە کەوا ڕێکۆردەری مین چێن کراویان پێوە بەسترابوو و واتێگەیانرابوون گوایە ئەو ڕێکۆردەرەانە قسەکانی هەردوولا تۆمار ئەکەن و مەبەستیش ئەوە بوو ئەو هاوڕێیانەی کەلە دەرەوە لای ئۆتۆمۆبیلەکانیان ئەمێننەوە ڕێکۆردەرەکانیان بتەقێنەوەو ئەمان و **بارزانی و هەموو دانیشتوانی کۆرەکەیانی پێوە بتەقێنەوەو ببرێنەوە،** بەڵام خوا بە لوتفی خۆی کارێکی کرد ئەوەی مەبەست بوو سەری تێدا بچێ سەری بەسەلامەتی تێیدا دەرکردو نێرراوە هەڵخەڵەتێنراوەکان بوون بە داوی پیلانەکەیانەوەو ڕوو زەردی و شەرمەزاریش بۆ پیلان گێرەکان مایەوە.

لەو شەوەدا کە ئەم هەواڵە ئامادەئەکرا بۆ بڵاوکردنەوە، وردەکارییەکی زۆر لە چاپخانەکەدا کرا بۆ ئەوەی تا ڕۆژنامەکە ئەکەوێتە بازارەوە کەس بەمەسەلەکە نەزانێ نەوەک بگاتەوە بە میری وئەویش هەوڵ بدا بارەگای چاپخانەکە داگیربکاو دەست بەسەر ڕۆژنامە لە چاپدرراوەکاندا بگرێ و نەهێڵێ بڵاوبکرێتەوە. ئەوە بوو بەر لە هەرچی چەند کەسێکی گومان لێکراو لەناو کارگێرانی ڕۆژنامەو چاپخانەدا هەبوون هەر لە ئێوارەوە بە هەر جۆرێ بوو دوور خرانەوە تا لەوێ نەمێنن نەوەک گۆشەیەکی هەوڵەکەیان بەر گوێ بکەوێ و زەینیان بۆ ئەوە بچێ ڕۆژنامەشتێ لەو بارەوە بڵاو ئەکاتەوە و هەواڵەکە لە ڕێگای ئەوانەوە بچێتەوە دەرەوە. تا بڕانەوەی لێدان و داڕشتنی هەموو بابەتەکانی ڕۆژنامەکەیش هەواڵەکە نەخرایە بەردەستی کرێکارانی دێر داڕشتن. بە هەواڵێک دروست کرا کە لای سەروو لاپەرەی یەکەمەوە دابنرێ. جا کە هەموو شتێ تەواو بوو و لاپەرەکان بەسران و مایەوە ئەوە بخرێتەوە ناو مەکینە چاپەوەو، جگە لە کرێکارانی بەشی لە چاپدان هەموو کرێکارەکان ڕۆژنامەیان جێهێشت، کرێکارێکی دێر داڕێژی متمانە پێکراو ئاگادار کرا بوو ئەو بمێنێتەوە چونکە چاوەڕوانی هەواڵێک ئەکەین و لاپەرەی یەکەم و هەشتەم هێڵرانەوە. ئەوجا هەواڵی مەبەست کە هەواڵی هەوڵی تیرۆرەکەیە درایە دەستی دێر داڕێژە هێڵراوە کە بۆ ئەوەی دایبرێژێ و دوای هەڵە لێگرتن و ڕاست کردنەوەی چەند وردە هەواڵێک لەلای سەرووی لاپەرەی یەکەمەوە لابران و هەواڵە تازە داڕێژراوەکەیان لە جێی دانرا. هەروەها مانشێتێکی تایبەت بە هەواڵەکەیش بۆ لای سەرووی لاپەرەی یەکەم و هەشتەمیش داوا لە کرێکارانی چاپخانە و لە نوسەرانی ڕۆژنامەکە کرا کەلە چاپخانە مابوونەوە، ئەوشەوە کەسیان نەچێتە دەرەوەو تا دابەشکردنی ڕۆژنامە دوایی دێ بمێننەوە. کە دەستیش کرا بە دابەش کردن لە پێشانا بەشی پارێزگاکان پێچرایەوەو نێرراو ئەوجا دەست کرا بە دابەش کردنی بەشی بەغداو دەوربەری. بەم جۆرە ژمارەی هەڵگری ئەم هەواڵە بومبایە بێ گرێوگۆڵ گەیشتە دەستی خوێندەوارانی هەموو لایەکی عێراق و سەرو سەدایەکی گەورە لە هەموو لایەک پەیدا بوو.. شایانی وتنە ئەمەی ئەو شەوە کرا، هەمووی لە ژێر چاودێریی **ڕاستەوخۆی کاک دارا تۆفیقدا کراو ئەو خۆی تا لاپەرەی یەکەم و هەشتەم نەخرانە ناو**

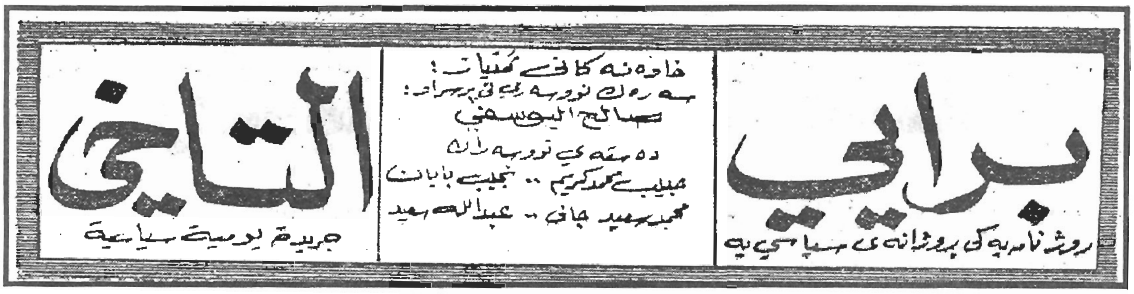
برایی
رۆژنامەیەکی رۆژانەی سیاسییە
خاوەنەکانی ئیمتیاز:
سەرۆک نووسەری بەرپرسیار:
صالح الیوسفی
دەستەی نووسەران
حبیب محمد کریم - نجیب بابان
محمد سعید جاف - عبدالله سعید
التآخی
جریدة یومیة سیاسیة

مەکینە چاپەوە، چاپخانەی رۆژنامەی بە جێ نەهێشت. یادی پیرۆزی هەمیشە بە خێرو، گۆڕەکەشی پێ نەزانیوەکەی ـــ ئەگەر گۆڕێکیان پێ ڕوا بینیبێ - پڕ لە نوور بێ..

* * *

گیروگفتێکی تووشی تر کە لە دوا مانگەکانی ئەو سەردەمەدا رووی دا، کێشەی نێوان **رۆژنامەی تەئاخی** و (**الطریق الشعب**)بوو کە هەردوو رۆژنامە گەلێ وتارو بابەتی تاڵ و سوێریان لە دژی یەک بلاوکردەوەو نان و پیازخۆری لە ئاژاوە گەڕیش لە هەردوولا ئەوەندەی تر کێشەکەیان بە نووسینی ناشرین قووڵتر ئەکردەوە.

بێ گومان کەسانی دوو ئاتەشەی وایش کەم نەبوون کە مەبەستی کاول کردنی دوا پردی نێوان هەردوولا خۆیان بەم لایا بەولادا هەڵئەواسی و خۆیان بە دۆستی ئەمیان یا ئەویان پیشان ئەداو مەکینە هەوڵ و تەقەلای خۆیانییان بۆ ئەم نیازە گڵاوە ئەخستەکار.

ئەم دژوارییە کە زیانێکی زۆری بە تێکرای بزووتنەوەی دیموکراسی عێراق و بزووتنەوەی کوردیش گەیاند، دەورێکی کاریگەری لە لێک دابڕانی لەوە پاشی **پارتی و شیوعیدا** بینی کە بە تایبەتی پاش بە ئەنجام نەگەیشتنی گفتۆگۆی نێوان شۆرش و میری و جاڕدانی قانونی ئۆتۆنۆمی و پێکەوەنانی هەردوو ئەنجومەنی تەشریعی و تەنفیزیی کوردستان دیاری دا **کە ئەوەبوو حیزبی شیوعی بە کردەوە لایەنی شۆڕشی بەردا و کەوتە کامپی میرییەوە ئەوەیش کارێکی ئایدیۆلۆجی خراپی کردە سەر بیرو بۆچوونی بەشێکی زۆری کەسانی سەر بە ئۆردووگای شۆڕش.**

لە دوا دوایی ئەم نووسینەمدا ئەوەیشم لە یاد نەچێ کە **پێشنیاری ئەوە لە دەزگای (خەبات) بکەم وتارە سەرەکییەکانی رۆژنامەی تەئاخی**، بە تایبەتی ئەوانەی پاش رێکەوتنی ١١ی مارت و، هەروا ئەو بەڵگەو دیکۆمێنتانەی پێوەندیان بە داخستنەکانی تەئاخییەوە هەیە، لە چەند بەرگێکدا بلاوبکاتەوەو، ئەو بەرپرسانەی ئێستا و جارانی پارتی کە ئاگادارییەکیان لەم بابەتە هەیە وەک مامۆستایان سامی عەبدولرەحمان و حەبیب موحەمەد کەریم یادداشتەکانی خۆیان لەم بابەتانە بنووسنەوە و بلاوی بکەونەوە.

ئەمە بەشێک بوو لە بیرەوەرییەکانی ئەو سەردەمەم کەلە نزیکەوە ئاگام لە رووی دەرەوەی هەندێ رووداوی پەیوەندیدار بووە. هیوام وایە بۆ ئەوانەی خۆیان بە نووسینی مێژووی رۆژنامەگەریی کوردییەوە خەریک ئەکەن بێ سوود نەبێ و، برادەرانی ئاگاداری تریش، بەتایبەتی لەبارەی رۆژنامەی برایەتی‌یەوە، هەر هەڵەیەکیان تیادی لێم ببوورن و ڕاستی بکەنەوە.

راگەیاندنی تایبەتمەند

نووسینی: د. ئەدیب خضور وەرگێرانی: (رۆژنامەڤانی)

لە بارەی ئەم بابەتەوە

دیارە، لە رۆژگاری ئەمرۆدا، راگەیاندن، چ دەورێکی ئێجگار مەزن دەگێرێ.. چۆن بە چرکەیەك رۆژهەلات و رۆژئاوا لە سەرپانتایی ئەو شاشە بچکۆلەیە، کە پێی دەوترێ تەلەفزیۆن پێکەوە دەبەسترێتەوە.. یان بەهۆی ئەو ئامێرە هەرە بچووکەی، کە رادیۆی ناوە، دەنگوباسی هەموو دنیا دەبیستین.. یان ئەوەتە لەسەر رووی کاغەزێکی بۆر، تەنانەت لە چاپخانەیەکی شڕ لە شارێکی دواکەوتووی ئەفریقادا، سەیرو سەمەرەی دونیا بە رووتا پێدەکەنن..!! یان لە سەر لاپەرەی ئەو کاغەزە بۆرە (رۆژنامە، گۆڤار) گێتی وێك دێتەوە..!؟

لەگەڵ ئەوەشدا، مرۆڤایەتی زیاتر عەودالە کە ئەو راگەیاندنە مەزنە، بەرەو تایبەتمەندی بچێت..! جا لەهەر بوارێکی ژیاندا بێت.. هەڵبەت مەسەلەی تایبەتمەندی ـ پسپۆری ـ لە مەیدانی راگەیاندندا، بۆتە دیاردەیەکی فرە لایەنی بایەخدار، کە هەموو کون و قوژبنێکی ژیان دەگرێتەوە، بۆیەکە ئێمەی کوردیش، هەرچەند بە گشتی لە مەیدانی راگەیاندن، هێشتا لە سەرەتای رێگادایین، یان بگرە لاوازیشین، بگرە زۆریش لاوازین بەلام لەگەڵ ئەوەشدا پێویستە لە ئێستاوە، بەرەو مەیدانی پسپۆری ـ تایبەتمەندی ـ بچین، جا زیاتر ئاشنا بوون بە گرنگی تایبەتمەندی راگەیاندن، وەکو بەشێك لە پەیامی گۆڤارەکەمان، بەشی یەکەمی نوێ ترین کتێب، لە بارەی راگەیاندنەوە، کە دکتۆر ئەدیب خەزور بە زمانی عەرەبی بلاوی کردۆتەوە، بە کوردی پێشکەشی خوێندەوارە خۆشەویستەکانی گۆڤارەکەمان دەکەین. خوازیارین سوود بەخش بێ.

(رۆژنامەڤانی)

راگەیاندنی تایبەتمەند ئەو راگەیاندنەیە کەلە بوارێکی دیاریکراوی ژیانی (سیاسی، رۆشنبیری، یان ئابووری، یان زانستی، یان ئاسایشی، یان وەرزشی. .هتد) جێگایەک بۆ خۆی داگیر دەکات، ئەو راگەیاندنەی کە بایەخە بنەرەتییەکەی لەسەر چارەسەرکردنی رووداوو دیاردەو گۆڕانکاری لەم بوارە دیاری کراوەدا لە رەوتە کۆمەلایەتی — ئابوورییە گشتیەکەی چەق دەبەستێ، کە دامەزراوی راگەیاندنی تایبەتمەند ئەنجامی دەدەن و کاردێری راگەیاندنی پێ گەیەنراو لە رووی راگەیاندنەوە و تایبەتمەند لەرووی ئەکادیمییەوە لەم بوارە دیاریکراوەدا جێبەجێی دەکەن (خضور، ۹۹٦، ۷۰).

خوێندنەوەیەکی قووڵی ئەم پێناسەیەی راگەیاندنی تایبەتمەند، دەمانگەیەنێتە ئەوەی کە

شارەزای لایەنە جیاجیاکانی دیکەی ئەو چەمکە بێن کە لەمەودوا دێن، ئەوانەی کە دەکرێ دیارترینیان ئەم شێوەیەی خوارەوە دەست نیشان بکەین:

١ـ راگەیاندنی تایبەتمەند لە قۆناغی پەرەسەندووی پێشکەوتنی کۆمەڵگادا دەردەکەوێت و ئەو راگەیاندنە بابەتییانە لە پێویستی دابەش کردنی کۆمەڵایەتیی کارکردن رەنگ پێ دەداتەوەو گوزارشتی لێ دەکات و دەبێتە ئەنجامیشی لە قۆناغێکی دیاری کراودا ئەو کەڵەکە بوونەوەیەی چەندایەتیی پەرەسەندنی گشتی، دەبێتە هۆی پەرەسەندن و گۆڕانی چارەسەری گشتی بۆ کێشە گشتییەکان و ئەمەش دەبێتە هۆی گۆڕانێکی جۆرایەتییانەی رێگای کارکردن و شێوەی بەرهەم هێنان، واتە بۆ دابەش کردنی کاری کۆمەڵایەتی و سەرهەڵدان و دەورکەوتنی تایبەتمەندێتی، بەو پێ و دانگەی کە ئەو تایبەتمەندییە پێویستییەکی بابەتییانەیە بۆ رووبەڕووبوونەوەی ئەو شتانەی تازە پەیدا دەبن و بۆ گۆڕانکاریی لە واقیعی بابەتییانە بەهەردوو لایەنی کۆمەڵایەتی و سروشتییەوە، جا لەبەر ئەوەی کۆمەڵگا جیاجیاو هەمەجۆرەکان لەرووی پەرەسەندنی ژیاری و شارستانییەوە لێک جیاوازن، بۆیە بەش کردنی کارکردنیش لە کۆمەڵگایەکەوە بۆ کۆمەڵگایەکی دیکە جیاوازەو لەوانەشە ئەو جیاوازییە، لەبەر پەرەسەندنی بوارە جیاجیاکان، لە نێو یەک کۆمەڵگاشدا لە بوارێکەوە بۆ بوارێکی دیکە هەبێت.

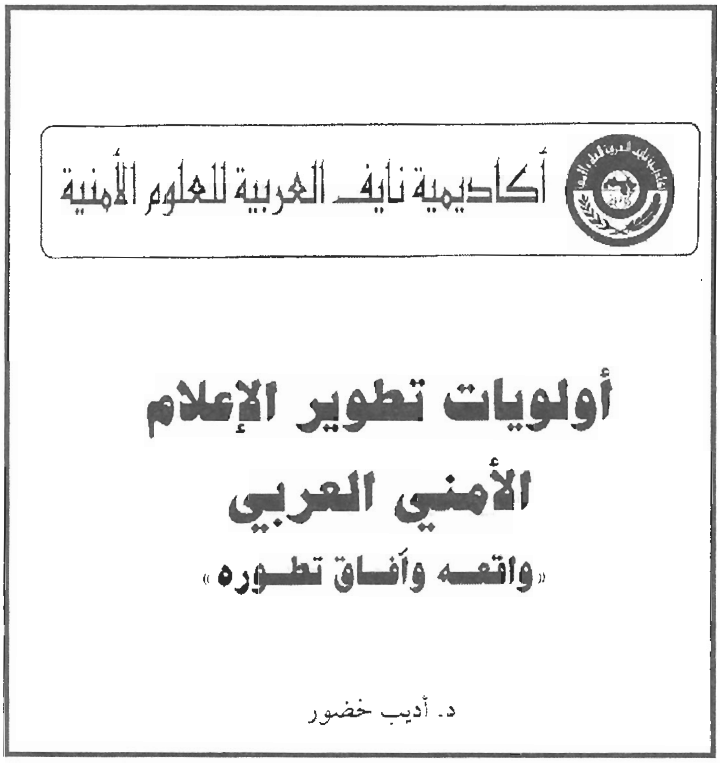

راگەیاندن دیاردەیەکە مۆرکێکی کۆمەڵایەتی ـ مێژوویی هەیە، بەو واتایەی کە راگەیاندن چالاکییەکی هزری و داهێنانە مەرجبەندە بە بارودۆخی بەرهەم هێنانی، چونکە ناکرێ راگەیاندن لە بۆشاییدا سەرهەڵدات و پەیدا ببێت.. راگەیاندن چالاکییەکی هەست پێ کراوو دیاری کراوو بەرچاوە.

راگەیاندن رەنگدانەوەی سەرجەم هەموو ئەو پەرەسەندن و گۆڕانەیە کە لە بواری جیاجیا لە نێو کۆمەڵگادا روو دەدەن. جا ئەگەر کۆمەڵگا گەیشتە ئاستێکی پەرەسەندنی دیاری کراو، ئەو وا پێویست دەکات کە گور بەرەو تایبەتمەندێتی ببەستێ، چونکە تۆ ئەو گور بەستنە بابەتییانەیە لە بواری راگەیاندنیشدا دەبینی.. هەر ئەمەشە شرۆڤەی ئەوە دەکات کە پەیڕەوکردنی راگەیاندن لە قۆناغێک لە قۆناغەکانی کۆمەڵگادا لە چوارچێوەی راگەیاندنی گشتی تێ دەپەڕێ، بۆ ئەوەی چوارچێوەی تازەی راگەیاندنی تایبەتمەند دابمەزرێنێ و پایە قایمی بۆ بکات.

٢ـ راگەیاندنی تایبەتمەند لە قۆناغێکی دیاری کراوی پەرەسەندنی ژیان و لە بوارێکی دیاری کراو، سەرهەڵدەدات، بۆیە پێویستە لەسەر ئەوە سوور بین کە راگەیاندن دەبێ هەمیشە شان بەشانی بزووتنەوەی واقیعی روو لە گۆڕان بڕوات، دواکەوتن لە واقیع گرفتێکی کوشندە بۆ راگەیاندن پێک دێنێ، هەر وەک ئەوەی تێ پەڕینیش لە

واقیع بە ماوەو مەودایەکی زۆر و بەهەنگاوی دوورو درێژ گرفتێکی لەوەی پێشوو ئاڵۆزتر دروست دەکات.

ئەرکی ناوەندیی ڕاگەیاندنی تایبەتمەند خۆی لەوەدا دەبینێتەوە کە لەڕێگەی بەسەرکردنەوەیەکی ڕێک و پێک و بەرنامەڕێژییەوە سەبارەت بە ڕووداوو دیاردە و پەرەسەندنەکانی لەم بوارەدا، گوزارش لە تایبەتمەندیی خۆی دەکاتەوە. بوونی ڕاگەیاندنی تایبەتمەند و شێوەی ئەو تایبەتمەندییە لەسەر ئاستی پەرەسەندنی بواری تایبەتمەندی وەستاون، چونکە ئەگەر ژیان لە بواری تایبەتمەندییدا (ژیانی ئابووری، یان ئاسایش، یان وەرزشی، یان زانستی، یان ڕۆشنبیری..هتد) هەژارو تارادەیەک سنووردارو لە پەرەسەندندا کزبوو، و بایەخێکی ئەوتۆی پێ نەدرا، ئەوا ڕاگەیاندنی تایبەتمەند (ئابووری، یان ئاسایشی، یان وەرزشی) لەوانەیە هەر نەبێت، خۆ ئەگەر هەشبوو، کەم یا زۆر ئەوا لە نێو چوار چێوەی هەموو بوارەکانی دیکە نابێت. بۆ نموونە، دەبینین هەندێک هەواڵ و بابەتی (ئابووری، یان ئاسایشی، یان ڕۆشنبیری..هتد) بەشێوەیەکی پەرش و بڵاو و ناڕێک لە هۆبەکانی گشتیی ڕاگەیاندن بڵاودەکرێتەوە.

کاتێکیش کە ژیان سووکە پەرەسەندنێک لە بوارێکی دیاری کراوی (ئابووری، ئاسایشی، زانستی، ڕۆشنبیری..هتد) بەخۆیەوە دەبینێ و کاتێک کە ئەو سووکە پەرەسەندنە سەرنجی توێژێکی بەجێ و شیاوی جەماوەر ڕادەکێشێت و تارادەیەک سووکە بایەخێکی جێداری پێ دەدرێت، دەبینین کە چۆن ڕاگەیاندن بە دەنگ ئەو پەرەسەندنەوە دەچێت و دەست دەکات بە بەسەرکردنەوەی ئەو بوارەی کە هەندێک ڕێک و پێکی و بەرنامەڕێژی تێدایە. هەر ئەمەشە سەرهەڵدان و پەیدابوونی گۆشەو خانەمان بۆ شرۆڤە دەکات و لێکی دەداتەوەو لە قۆناغی لەمەودواش لاپەڕەی تایبەتمەند بە بواری دیاری کراو لە ڕۆژنامەکاندا وەک (ڕۆژنامەی ئابووری، ڕۆشنبیری و، وەرزشی و، زانستی.. هتد) هەروەها بەرنامەی تایبەتمەند بە ڕادیۆو تەلەفزیۆن.

لێرەدا پێویستە ئاماژە بە ڕاستییەکی زۆر بایەخدار بکرێت.. ڕاستە ڕاگەیاندن بەدەنگی ئەو پەرەسەندنە بابەتییانەوە دەچێ کە لە هەموو بوارە جیاجیاکاندا ڕوو دەدەن و ڕەنگ دانەوەی ئەوانە، بەڵام ئەوەش هەر ڕاستە کە هەروەها پەیوەندییەکی (جەدەلی)، پەیوەندییەکی هاوکارتێکەری(التآثیر المتبادل) لە نێوان ڕاگەیاندن و واقیعی بابەتییانەشدا هەیە.. ئەمەش مانای ئەوەیە کە ئەو ڕاگەیاندنەی دەکەوێتە بەر کارتێکردنی ئاڵوگۆڕکراو (هاوکارتێکەری)یەکی زۆری بزاڤی واقیعی بابەتییانە، لە هەمان کاتیشدا، هەر ئەو ڕاگەیاندنە، دەبێتە هێزێکی کاراو کاریگەر ئاراستەو خێرایی نەزم و ناوەڕۆکی ئەو بزاڤە. ئەمەش ئەوەمان بۆ لێک دەداتەوە کە چۆن ڕاگەیاندن پاڵ بە جوولانەوەی (بزاڤی) پەرەسەندنەوە دەنێت لە هەموو بوارە جیاجیاکانداو چۆن دەورێکی زۆر بایەخدار دەبینێ لە کرداری پێ گەیاندن و دەوڵەمەندکردنی ژیان لە بوارە جیاجیاکاندا.

لە قۆناغێکی دیکەی لەمەودوای پەرەسەندنی ژیان، و جۆرایەتی بوون و دەوڵەمەند بوون و تووشی ئاڵۆزی هاتنی لەبوارێکی دیاری کراودا (ئابووری، وەرزشی، ئاسایشی، ژینگەیی..هتد) و گەیشتنی ئەم پەرەسەندنە چەندایەتییە بە ئاستێکی دەست نیشان کراو، وەرچەرخانێکی گرنگ لە گرتنەوەی ڕاگەیاندن لەم بوارەوە پەیدا دەبێ، ئەم گرتنەوەیەش لەڕێی بڵاوکردنەوەی ماددەی پەڕاگەندە و بە شێوەیەکی ناڕێک چیدیکە بە کەڵک نایەت و بەس نییە و چیدیکەش تەرخان کردنی خانەو گۆشەو ـ تەنانەت لاپەڕەو پاشکۆی تایبەتمەندیش ـ تەگبیرێکی تەواو نییە بۆ دەنگەوە چوونی بابەتییانەی ئەو گۆڕانکارییانەی لەم بوارەدا ڕوو دەدەن، چونکە ئەو گۆڕانکارییانە جۆرە ڕێگەو شوێنێکی جۆرایەتیی جیا دەسەپێنن کە ئەویش پەیدابوون و دەرکەوتنی ڕۆژنامەگەریی

تایبەتمەندمان بۆ لێک دەداتەوە وەک (ئابووری و وەرزشی و ئاسایشی و ڕۆشنبیری و ژینگەیی و زانستی..هتد) تەنانەت ئیستگەی ڕادیۆو تەلەفزیۆنی تایبەتمەند بە وەرزش و هەواڵ (دەنگوباس) و فلیم و منداڵانیش و..هتد.

قۆناغی چوارەمی ئێستا خۆی لەپێشکەوتنی ڕاگەیاندن لە بوارێکی دیاری کراوو بەرتەسک بۆ ئاسۆیەکی زۆر بەرفراوان و گشتگرتر لەڕووی پەرەسەندنەوە دەبینێتەوە کە لەمەوپێش هەر نەبووە. ئەم بوارەش ئەوەندە بەرفراوان و بەربڵاوو هەمەجۆر دەبێت بەجۆرێک کە زۆر زەحمەتە بەیەک هۆی ڕاگەیاندن دەست بۆ هەموو ببردرێ، لەبەر ئەوە پێویستی بابەتییانە بۆ تایبەتمەندییەکی تەسک و دیاری کراو لە نێو چوارچێوەی تایبەتمەندیی گشتیدا زۆر باش دەردەکەوێت.

ژیانی زانستی زۆر پێشکەوتووەو پەرەی سەندووە، هەروەها ژیانی وەرزشی و ئاسایشی و ئابووری و ڕۆشنبیری لە کۆمەڵگا هاوچەرخەکاندا ئەوەندە پێش کەوتووەو گەیشتۆتە ڕادەیەک کە بوونی لقە ڕێکخراوێکی ڕاگەیاندنی تایبەتی بە هەموو بوارەکانی ژیان سەپاندووە. تا وای لێ هات ڕۆژنامەیەکی وەرزشی توانای دەسەڵاتی بەسەر سەرجەم بوارەکانی ژیانی وەرزشیدا ناشکێ. هەمان شتیش هەر سەبارەت بە ڕۆژنامە ئاسایشی و ئابووری و ڕۆشنبیری و زانستی و..هتد ڕووی دا و پێویستی بابەتییانە سەری هەڵدا بۆ ڕوخاندنی ڕۆژنامەی تایبەتمەند بە کەرتێکی دیاری کراو لە چوارچێوەی بوارێکی دیاری کراوداو، هەر ئەمەشە هۆی ڕەخساندنی ئەم هەموو جۆراوجۆرییە زۆرەی ڕاگەیاندنی تایبەتمەند و ئەی تێ بینی ئەوە ناکەیت کە گۆڤارو ڕۆژنامەی تایبەتمەند بە جۆرە وەرزشێکی دیاری کراو دەبینین، بۆ نموونە وەک تۆپی پێ، یان ڕۆژنامەی تایبەت بە کەرتێکی تایبەتی ڕۆشنبیری وەک شانۆ، یان هونەری شێوەکاری.

جا لەبەر ئەوەی کە گۆڕانکاری ئەو ڕاستییە چەسپاوەیە لە واقیعی بابەتیدا، و لەبەر ئەوەی کە ڕاگەیاندن دیاردەیەکی مێژوویی ـ کۆمەڵایەتییەو لەبەر هەنگاوی خێرای پەرەسەندن لەم چەرخەماندا، ئێمە باوەڕمان وایە کە گوڕو پێشکەوتنی تازەتر بەرەو ئاراستەی زیاتر سەبارەت بە تایبەتمەندیی تەسکتر و وردتر لەبواری ڕاگەیاندندا دەبینین. شایانی ئاماژە کردنیشە کە ئەم دیاردەیە بابەتییانەوەو گشتییەو تەنیا بەند نییە بە بواری ڕاگەیاندن خۆی، بەڵکو لە گشت بوارەکانی دیکەشدا دەیبینین.

لە قۆناغەکانی لەمەوپێش، پزیشکێکی گشتی بەدەنگ هەموو پێویستییەکی پزیشکییەوە دەچوو، واتا دەبوایە شارەزایی لە هەموو بوارەکانی پزیشکیدا هەبوایە.. ئیدی لەوە بەدواتر وای لێ هات، پێویستی بۆ پزیشکی پسپۆڕ و تایبەتمەند پەیدابوو (بۆ نموونە نەشتەرگەریی گشتی، یان ئێسقان، یان دەمار) و لە قۆناغی لەوە دواتر لە ئاستێکی تازەی گۆڕان و پەرەسەندندا، پێویستی بابەتییانە بۆ ئاستێکی وردترو باڵاتر و تەسکتری تایبەتمەندیی زیاتر خۆی دەرخست و وەدەرکەوت (بۆ نموونە، نەشتەرگەریی سنگ و دڵ) و ئێستاش پێویستیمان بە ئاستی وردتر و تایبەتمەندانەتر هەیە. ئەوەش دووپات دەکەینەوە کە ئەم دیاردەیە ڕەنگ دانەوەی پەرەسەندن و گۆڕانی ژیانە لە بواری پەیوەندیدارو سەرهەڵدانی پێویستیی تازەو هەمەجۆرو ئاڵۆزو ڕوودان و پەیدابوونی پەرەسەندنی زانستی و تەکنۆلۆجی لەو بوارەداو فراوان بوون و زۆر بوونی ئەو جەماوەرەی پەیوەندیی پێیەوە هەیە و بایەخی پێ دەدات. ئەم هۆکارانە پێکەوە بوونە هۆی ئەوەی کە ئەرکی گوڕبەستن و ڕۆیشتن بەرەو وردیی زیاتر لە تایبەتمەندیدا بخەینە سەر ڕووی خشتەی کارەکانمان لە سەرجەمی ئەو کارانەدا لە کۆمەڵگای پەرەسەندوو پێشکەوتوودا.

٣ـ ڕاگەیاندنی تایبەتمەند لە قۆناغێکی دیاری کراوی پێشکەوتنی وەرگر(المتلقی) (خوێنەر، یان گوێگر، یان بینەر) لەڕووی چەندایەتی و جۆرایەتییەوە، دەردەکەوێت. کێشەی سیاسی

یەکێک بوو لەو مەسەلە ناوەندییانەی کە لای هەڵبژاردەی خوێندەوارو رۆشنبیرو سەرکردە لەنێو کۆمەڵگادا بایەخی هەبوو. هەر ئەمەشە لە بنەرەتەوە هۆی دەرچوونی رۆژنامەی سیاسیمان لە رووی مۆرک و ئەرکەوە بۆ دەردەخات. لە قۆناغێکی دواتری پەرەسەندن و گۆرانیشدا، و بەسەرکەوتنی شۆڕشی پیشەسازی و دەرکەوتن و سەر هەڵدانی چینی ناوەراست، و بڵاوبوونەوەی خوێندن و فێرکردن و بەرزبوونەوەی ئاستی رۆشنبیری تاکە کەس و پەیدابوونی چەمکی رای گشتی، هەندێ کێشەی کۆمەڵایەتی و ئابووری و رۆشنبیریی ئەوتۆ سەریان هەڵدا کەلە لایەن توێژێکی بەرفراوانی چینی ناوەراست، کە ڕوو لە زیادی و بەرفراوانی و بەهێز بوو، بایەخی زۆریان پێ دەدرا. کاتێکیش پەرەسەندن گەیشتە قۆناغی (کۆمەڵگای جەماوەری) راگەیاندنی جەماوەری سەری هەڵدا کە هەموو شتێکی تێدا بوو و هەموو شتێکی دەگرتەوەو ڕووشی دەکردە تاکە کەس و، هەروەها راگەیاندنی تایبەتمەند، زۆر تایبەتمەند دەرکەوت کە چارەسەری هەندێک بواری دیاریکراو دەکرد و رووەو هەندێک توێژی دیاریکراو دەچوو و، جەمسەر بەندییەکی خەست و چڕ لە راگەیاندنی هاو چەرخ روویدا.

٤ــ بڵاوبوونەوەی خوێندەواری، بەرزبوونەوەی ئاستی رۆشنبیری و زیادبوونی بایەخ دان بە کاروباری گشتی، بوو بە هۆی زیادبوونی و هەمە جۆر بوونی پێویستی راگەیاندن بۆ وەرگرو، هەروەها بوو بە هۆی زیادبوون و هەمەجۆری داواکاریی وەرگر(المتلقی)لە هۆیەکانی راگەیاندن. هۆیەکانی راگەیاندن هەوڵی ئەوەیان دا کە بە دەنگ ئەو گۆڕانانەوە بچن ئەمەش لە رێگەی هەمەجۆری و بەرز کردنەوەی ناوەرۆک و شێوەکانیان. بەڵام هەر زوو ئەوە ساغ بووەوە کە ئەستەمە ئەو هەموو داواکارییە تازەیە لەنێو چوارچێوەی راگەیاندنە کۆنەکەدا وەدی بهێترێن. ئەمەش دەرگای بەرامبەر راگەیاندنی تایبەتمەند خستە سەر گازی پشت بە جۆرێک کە کاراو بە توانا بێت بۆ ئەوەی هەموو پێویستییە راگەیاندنەکانی وەرگری خوێندەوارو رۆشنبیر جێبەجێ بکات و دڵیان ئاو بخواتەوە و هەموو ئەوانەی بۆ وەدی بهێنێت کەلە هۆیەکانی راگەیاندنی دەوێ و رەچاوی دەکات.

٥ــ راگەیاندنی تایبەتمەند بۆ بە دەنگەوە هاتنێکی ژێر بێژانە(منطقـي)ی چەمکی هەمەجۆری و هاو تەواوکەری هەریەک لە واقیعی بابەتییانەو کەسێتی وەرگرو ئەو کار تێکردنەی کە دەویستری روویدات، هاتە ئاراوە.

راستیی هەمەجۆری واقیعی بابەتییانە، راستیی یەکێتی و هاو تەواوکەرییان وەلانانێ، هەروەها چەند لایەنەی جیاوازیی کەسێتیی وەرگر، راستی و هاو تەواوکەریی ئەو کەسێتییە وەلانانێ و راستیی بەکاربردنی شێوازو رێگە و هونەری هەمەجۆر بۆ ئەوەی ئەو کارتێ کردنەی کە دەمانەوێ خۆی لەسەر وەرگردا بنوێنێ و پیشان بدات، راستیی و یەکێتی ئەو کارتێکردنە وەلانانێ و نایسرێتەوە.

ئەمەش مانای ئەوەیە کە راگەیاندنی تایبەتمەند دەورێکی وردو دیاری کراو لە رێرەوی گشتیی کرداری راگەیاندندا دەبینێ و ئەو دەورەش بە پێی ستراتیژییەتی راگەیاندنی گشتی بەرێوە دەبات.. سەرەنجام، راگەیاندنی تایبەتمەند مانای ئەوە نییە کە لە رووی بابەتەوە دورگەیەکی دووەر کەنار پێک دەهێنێ، بەڵکو بابەتە تایبەتمەندو ووردەکەی خۆی لە نێوان تان و پۆی گشتیی کۆمەڵایەتی، ئابووری، سیاسی، رۆشنبیریی کۆمەڵگا چارەسەر دەکات. هەروەها لە رووی رێک خستنیشەوە، لقە رێکخراوێک پێک دەهێنێ کە دەکەوێتە نێو چوار چێوەی گشتیی رێکخراوێکی راگەیاندنی گشتی لە کۆمەڵگادا لە قۆناغێکی دیاریکراوی پەرەسەندنیدا.

٦ــ راگەیاندنی تایبەتمەند بە هێزو سوور بوونێکی بێ وێنەوە گرفتی کاردێری(کادر) رۆژنامەنووسی خستە روو. ئەو ئاستە کۆن باوە (تقلیدی) ناسراوەی رۆژنامەنووسیی گشتی کەلە

راگەیاندندا کاری دەکرد دەستی بۆ چارەسەرە گشتییەکانی کێشەکان دەبرد، چیدی توانای ئەوەی نەما کە بە دەنگ ئاستە راگەیاندنە تایبەتمەندە تازەکەوە بچێت. هەروەها ئەو شێوازە ئەکادیمییە کۆن باوە بۆ پێگەیاندنی کاردێری خاوەن ئاستێکی دیاریکراو بۆ ئەوەی کار لەو هۆیە راگەیاندنە بکات کە مۆرکێکی تایبەت و دیاریکراویان هەیە، دەڵێین ئەم شێوازانە توانای ئەوەیان نییەو نەما کە کاردێری تایبەتمەند لەرووی تیۆری کردارەوە بۆ کارکردن لە راگەیاندنی تایبەتمەند ئامادە بکەن و پێ بگەیەنن.

واقیع بەرائەت و سادەیی جارانی خۆی لە دەست داوە و رووداو و دیاردەو پەرەسەندن لە هەموو بوارێکدا ئاڵۆز بوون و رۆژنامەنووسی گشتیی کە بەشێوەیەکی گشتی پێ گەیەنراوە چیدیکە ناتوانێ دەست نیشان و شیکاری ئەو ئاستە جۆرایەتییە تازەیەی هەمەجۆری و ئاڵۆزی و پێکدا چوونە بکات و تێییان بگات و بە دوایاندا بچێت.

هەروەها ئاستی خوێندەواری و رۆشنبیریی وەرگری هاوچەرخ ئەو شارەزایی‌یەی پەیوەستییەکە وەرگر کۆی کردۆتەوە، ئەوەی سەپاندووە کە دەبێ خزمەتگوزارییەکی راگەیاندنی جیاوازی لە رووی جۆرو شێوەو ناوەرۆکەوە پێشکەش بکەین، بۆ ئەوەی بتوانێت روو بەرووی ئەو ئاستە نوێیە جۆاریەتییە بێتەوە و پێویستییە راگەیاندنەکانی بۆ دابین بکات و داخوازییەکانی بۆ جێ بەجێ بکات و کاری تێ بکات، ئەمەش بەش بەحاڵی خۆی پێویستی بە پەیداکردن و دۆزینەوەی کاردێری راگەیاندنە بە جۆرێکی تازە.

هاوشان لەگەڵ ئەو پەرەسەندنانەدا، شۆرشێکی تەکنۆلۆجی گەورە لە بواری راگەیاندندا، گەلێک گۆرانی خێرا و یەک لە دوای یەکی بەسەر بنکەی دیاریی راگەیاندندا، هێنا و کێ برکێی راگەیاندنی بۆ ئاسۆو ئاست و بوارێکی بێ وێنەو پێ نەزانراو بەرزکردەوە و ئەو کێ برکێیەی کە توندو تیژترو بە هێزتر دەبوو، بووە سیماو نیشانەیەکی زۆر دیارو ئاشکرای راگەیاندنی هاوچەرخ. ماددەی راگەیاندن لە نێویەک لاپەرەی رۆژنامەیەکدا دەکەونە کێ برکێ، هەروەها لاپەرەی جیاواز لە نێو رۆژنامەیەکدا دەکەونە ئەو کێ برکێیە. دەبینی رۆژنامەیەک لەگەڵ رۆژنامەکانی دیکەدا دەکەونە کێ برکێ و خۆ خۆیی لە کاتێکدا هەموویان سەر بەیەک رێکخراون. یان دەبینی رێکخراوێکی رۆژنامەگەریی تەواو لەگەڵ رێکخراوی رادیۆو تەلەفزیۆن دەکەونە کێ برکێوە و راگەیاندنی ناوخۆی ناوچەیی زۆر بە ئاسانی لەگەڵ راگەیاندنی دەرەوە کە بە زۆری دەست دەکەوێت، دەکەوێتە کێ برکێوە، بەتایبەتی بە شێوەی بیستن و بینین و ئەلەکترۆنی.

ئەم پەرەسەندنانە ئاستی (یاری)یەکەیان بەرز کردەوە و راگەیاندنی ناوخۆ وای لێ هات یاری لەگەڵ تیپی جیهانی خاوەن ئاستی بەرز و پەرەسەندوودا بکات کە توانایەکی لە رادەو ژمارە بەدەریان هەیە.

ئەمرۆ ئەرکی ناوەندیی، بەرزکردنەوەی ئاستەو، پێشکەش کردنی گوتاری جۆرییە کە بتوانێ کێ برکێ بکات. ئەمەش زیاتر سوور بوونی پیشاندا بۆ پێگەیاندنی کاردێری راگەیاندنی تایبەتمەند، کە بتوانێ ماددەی راگەیاندنی تایبەتمەند بەرهەم بهێنێ و بتوانێ بوونی خۆی بچەسپێنێ و لەسەر زەمینەیەکی پتەودا بوەستێت و سەرەنجامیش توانای کێ برکێ و بەربەرەکانی هەبێ.

ئەم بۆچوونەش چۆن دەرکەوت و لە بواری باسەکەماندا پەیدا بوو، کە ئەویش راگەیاندنی ئاسایشییەوە وەک راگەیاندنێکی تایبەتمەند لە بوارێکی دیاریکراودا؟

سەرچاوەی کتابی:

أولويات تطوير الإعلام الأمني العربي (واقعة وآفاق تطوره)، الفصل الأول الإعلام المتخصص، د.اديب خضور، الرياض ١٩٩٩، ص٩-١٦.

خوێندنەوەی گۆڤار و رۆژنامە بەهۆی تۆڕی ئەنتەرنێت

لوقمان قادر رواندزی*

پێشەکی

لە کۆتایی سەدەیی بیست و بوونی جیهان بە دێیەکی زۆر بچووك و دروست بوونی مانگی دەست کرد، کۆمەڵێك پەنجەرە لە بەردەم شارستانییەت والا بوون و تەنیا مرۆڤایەتی تێیدا سوودمەندە.

رۆژنامەوانی یەکێکە لەو بوارانەی کە توانی بەسەرکەوتوویی ئەسپی خۆی تێدا تاو بدات و هەلەکە بقۆزێتەوە و ئاسانکاری لە کاری رۆژانەی خۆی بکات.. لە ژمارە (٢)ی گۆڤاری رۆژنامەڤانی بە شێوەیەکی چڕ و پڕ باسی چۆنیەتی سەرهەڵدان و بەکارهێنانی کۆمپیوتەرمان کرد بۆ بزاڤی رۆژنامەوانی لە کوردستان.. و ئەوەشمان روون کردەوە کە چۆن تەکنەلۆژیای نوێ توانیویەتی ببێتە هۆیەکی سەرەکی بۆ پێشخستنی ئەم رەوتە پڕ بایەخە.

ئەمجارە باس لە لایەنێکی تر ئەکەین ئەویش بە چ شێوەیەك مرۆڤێکی ئاسایی دەتوانێت رۆژنامە و گۆڤارەکان بخوێنێتەوە لە شوێنێکی دوور بەشداری لە کۆڕە هزرییەکان بکات و رای خۆی زۆر بە سەربەستانە ئاشکرا بکات و ئەوانیش بە هێمنی گوێرایەڵی دەبن. ولە کاتێکی ئێجگار کەم سەردێری ژمارەکانی زۆر لە رۆژنامە و گۆڤارەکان بخوێنێتەوە و بزانێت چ باسە و گرنگترین رووداوەکانی جیهانی و ناوخۆی بۆ شرۆڤە بکرێت.

خێرایی هەواڵ و لێکدانەوەی کێشەکان بە چاو تروکانێك لە بەردەمی خوێنەر یاخود بینەر یاخود گوێگر ژمارەیەك سوود بە مرۆڤایەتی دەگەیەنێت وەك بەزاندنی سنووری دروستکراو و زانینی کۆمەڵە زانیاری نوێ و هەڵ گرتن و کۆکردنەوەیان بۆ کاتی پێویست.

تۆڕی ئەنتەرنێت و خوێندنەوە لە دوور

بۆ ئەوەی بتوانی بچیتە نێو هەر دەزگایەکی رۆشنبیری یاخود دەزگایەکی راگەیاندن و رۆژنامەوانی جیهانی دەبێ لە سەرەتادا ناونیشانی ئەو شوێنە بزانیت کە دەتەوێت بیبینیت. مێوانی کە ئەم ناونیشانەش لە هەموو گۆڤارو رۆژنامەکان لە شوێنێکی دیار و ئاشکرا دەنووسرێت بۆ ئەوەی بە زووترین کات هەستی پێ بکەیت.

بۆ ئەوەی بچیتە نێو لاپەڕەکانی هەر رۆژنامەیەک و پاش دابین کردنی پرۆگرامی Microsoft Internet) (Explorer ئەم پرۆگرامە لە لایەن کۆمپانیای (Microsoft) دروست کراوە بۆ یارمەتیدان و ئاسان کردنی کاری گەڕان لە نێو تۆڕی ئەنتەرنێت، چونکە وەک زانراوە کە شەقام و کۆڵانەکانی ئەم تۆڕە جاڵجاڵۆکەیە ئەوەندە زۆر و دوور و درێژن پێویستی بە رێبەرێکی زیرەک و ژیر هەیە بۆ ئەوەی بتوانی بگەیتە ئامانجەکانت. ئەم پرۆگرامە لە کۆمەڵێک پرۆگرامی تر پێک دێت گرنگترینیان (Outlook

Express) کە ئەمیش لە (6) پرۆگرامی تر پێک دێت وەک (Read Mail)و(Read News)و(Composer Massage).. هتد گەر بە وردی سەیری کۆمەڵە پرۆگرامەکە بکەین دەبینین شوێنی تایبەتی هەیە بە خوێندنەوەی رۆژنامەکان و خوێندنەوەی پەرتووک و ناردنی نامەی ئەلیکترۆنی کە ناسراوە بە(E- mail) و، زۆر بە ئاسانی دەتوانیت بەکاری بهێنیت و بچیتە نێو لاپەڕەکانی رۆژنامەکە.

پاش ئەوەی کە شوێنی تایبەتیت دۆزیەوە لیستی گشت گۆڤارو

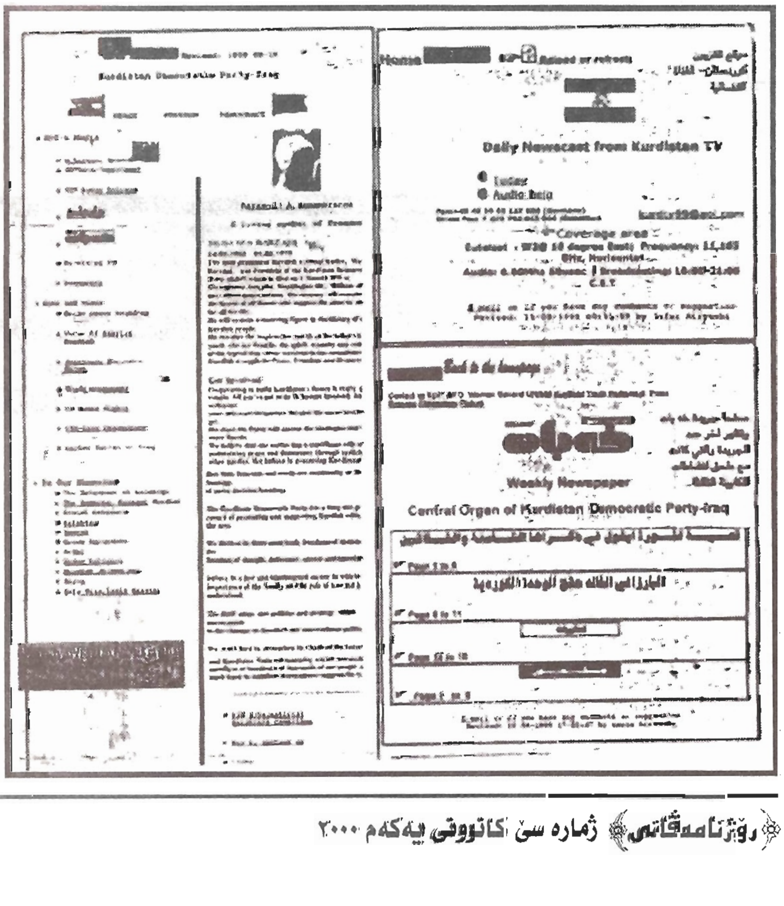

رۆژنامەکانت دێتە بەر چاو پاش هەڵبژاردنی یەکێکیان کە بە ئارەزووی خۆت دەبێت. ئەمجارە گرفتی ئەوەت دێتە ڕێگا ئەویش ئەوەیە زانینی ناونیشانی گۆڤار یاخود رۆژنامە پاش نووسینی ناونیشانەکە لاپەڕەکەی رۆژنامەکە دێتە سەر پەردەی مۆنیتەر بە نووسینی سەردێری گرنگترین هەواڵی رۆژنامەکە و لە گەڵیدا ژمارەی لاپەڕەکە دیار کراوە بۆ ئەوەی گەر بتەوێت دەتوانیت بە قووڵی لە بابەتەکە بکۆڵیتەوە و بیخوێنیتەوە لە کۆتاییشدا دەتوانیت رای خۆتیان بە رەهایی پێ بڵێیت و هەر لە لاپەڕەکە ژمارەی (E- mail) نووسراوە بۆ ئەوەی بتوانی پەیوەندییان پێوە بکەیت.

بۆ نموونە گەر رۆژێک لە هەر شوێنێکی ئەم جیهانە بوویت و ئارەزووی زانینی هەواڵ و دەنگو باسی کوردستانت کرد، ئەوا دەبێتە میوانی رۆژنامەی برایەتی سەرەتا ناونیشانەکەی کە ئەمەی خوارەوە دەنووسیت(.HTTP:WWW (BRAYATI. COM)و دەچیتە نێو لاپەڕەکە و گرنگترین هەواڵەکانی دێتە سەر لاپەڕەی مۆنیتەرو تۆش بە دڵی خۆت، یەکێکیان دەست نیشان ئەکەیت، و پاڵە پەستۆ دەخەیتە سەر (click) و

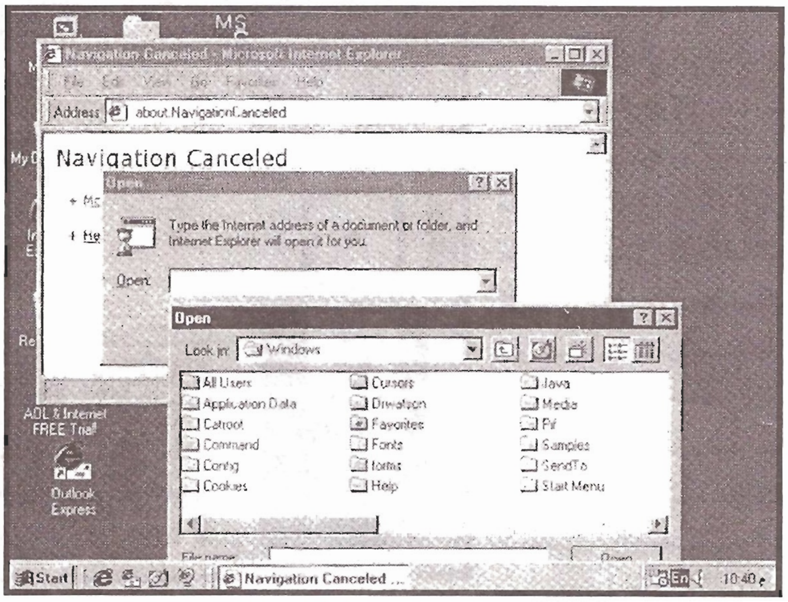

بابەتەکەت دەخوێنیتەوە. ڕۆژنامەکانی تریش بە هەمان شێوەن.

گەڕان بە نێو ڕۆژنامەکاندا بێ مۆنیتەر

بۆ ئەو کەسانەی کە ئارەزووی بەشداری بوونیان هەیە بۆ خوێندنەوەی لاپەڕەکانی ڕۆژنامەو گۆڤارەکانی جیهان و خاوەن کۆمپیوتەری خۆیان نین یاخود حەز لە چوونە (INTERNET COFFE) ناکەن یاخود کەم خوێندەوارن یاخود کەم ئەندامن بەتایبەتی (کوێرەکان)کە توێژێکن پێویستیان بە خزمەت کردن و سۆز بۆ دەربڕین هەیە، بۆیە کۆمپانیای (BROWSAR) ئامێرێکی داهێناوە بە ناوی (EMACSPEAK) کە بریتی یە لە دەنگێک بۆ گواستنەوەی پەڕەیەکی تۆڕی ئەنتەرنێت نووسراوە هەمان زانیاری دەگوازێتەوە بێ گۆران.

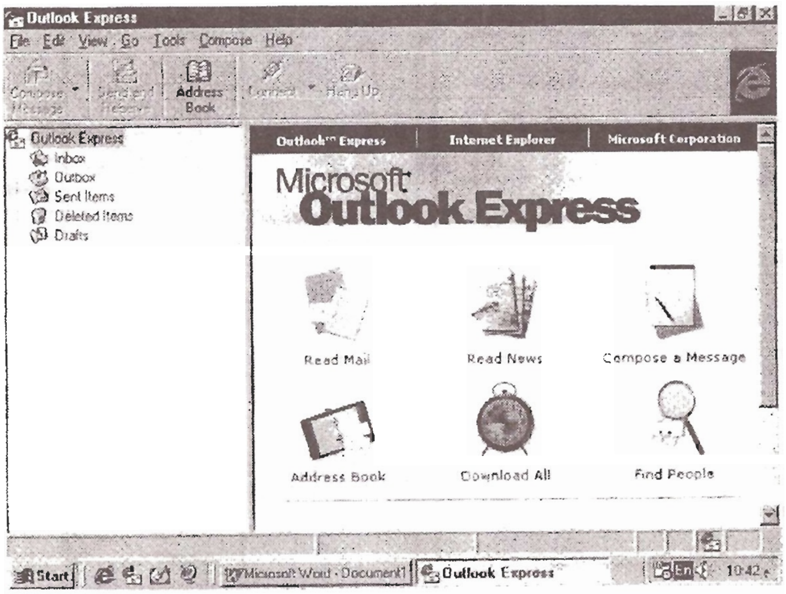

دەنگەکان لە کاتی دەربڕین جیاوازن وەک لاپەڕەکان چۆن هەستیان پێ دەکرێت لێرەش بەپێی گرنگی هەواڵەکان، دەنگەکان دەگۆڕێن لە دەنگێکی بەرز کە بۆ ئەو هەواڵی سەرنج ڕاکێش بێت و، دەنگی نزم بۆ خوێندنەوەی ڕاپۆرت..هتد. دەنگی ئافرەت بۆ ئەو هەواڵانە بەکاردێت کە پێویستیان بە سۆز هەیە، جار جاریش پارچە مۆسیقایەکی دڵرفێن پێشکەش دەکرێت بۆ ئەوەی بەکارهێن تووشی بێزاری نەبێت. ئەم ئامێرە سیفەتێکی زۆر چاکی تێدایە ئەویش ئەوەیە بەکارهێنەر دەتوانێت کۆنترۆڵی دەنگەکان بکات کە کاتێک لەو شوێنەی دەیەوێت بۆی دووبارە بکرێتەوە یاخود بە قووڵی بە باسەکەدا بڕوات و بنج بنەوانی باسەکە بزانێت.

هەوڵەکان بەردەوام بوون و بە تایبەتی لە لایەنی کۆمپانیای (BOSH)کە تەلەفزیۆنێکی داهێناوە بە کۆمەڵە قەبارەیەک بۆ ئەوەی بتوانێ بەشداری لەگەڵ تۆڕی ئەنتەرنێت بکات تەنها بە بوونی هێڵی تەلەفۆن دەتوانی بچیتە نێو تۆڕی ئەنتەرنێتەوە، ئەمەش بە بوونی پرۆگرامێک بە ناوی (TELETEXT)کە هەر کەناڵێکی ئاسمانی ناونیشانی هەبێت لەسەر تۆڕی ناوبراو، کۆمەڵێک زانیاری بە بەکارهێنەر

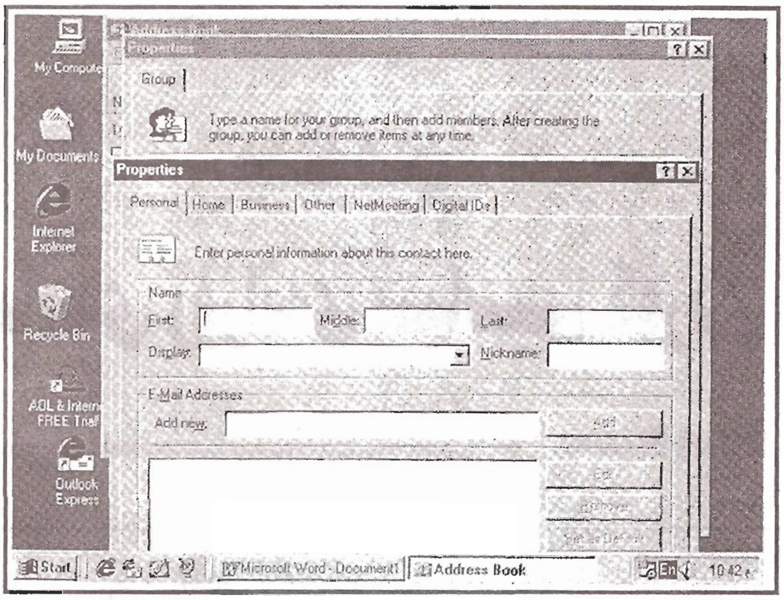

دەبەخشێت وەک خوێندنەوەی سەردێری ڕۆژنامە، نرخی کەل‌و پەلە جیهانییەکان وەک نرخی زێڕ، نەوت..هتد بۆیە بەکارهێنەر دەتوانێت سوودێکی یەکجار زۆر لەم جۆرە ئامێرانە وەربگرێت. لە ماڵی خۆی ڕۆژانە سەردێری ڕۆژنامە جیهانییەکان بخوێنێتەوە بە تایبەتی ڕۆژنامە بەناوبانگەکانی جیهان. کە بە ڕاست گواستنەوەی هەواڵ و شیکردنەوەیەکی وردبینانە ناسراون.

کورد و ڕۆژنامە بە تۆڕی ئەنتەرنێت

لێرە پرسیارێک دێتە پێشەوە، ئەویش ئەوەیە ئایا کورد تا چەند توانیویەتی سوود لەم داهێنانە نوێیە وەربگرێت؟. ئەگەر بە هێمنی تەماشایەکی تۆڕی ئەنتەرنێت بکەین دەبینین ژمارەیەکی یەگجار زۆر ناونیشانی کوردی هەیە، کە هەندێکیان سەر بە کۆمەڵێک پارت‌و ڕێکخراون و ڕاگەیاندنەکانی خۆیانی تێدا ئاشکرا ئەکەن، بەڵام کۆمەڵێکی تر هەن کەتاکە کەس بەڕێوەی دەبەن ئەمەش زیاتر ئەم هەولانە لە ئەوروپا و ئەمەریکا بەڕێوەدەچن و هەر هەموشیان خزمەتێکی زۆر بە دۆزی کورد دەگەیەنن لە ڕووی گەیاندنی دەنگ، و هەواڵی ڕەسەنی کورد لە کوردەوە بۆ سەرتاپای جیهان بێ ئەوەی دەسکاری هەواڵ و باسەکان بکرێت و بگۆڕدرێن بەمەش خەڵکێکی زۆر لە دوای ڕاپەڕین و ئاوارە بوون و لە هەندەران دەژین و بۆ ئەوەی لە نیشتمانی دایک، دانەبڕێن ڕۆژانە سەردانی ئەم ناونیشانانە دەکەن و زانیاریی تەواو وەردەگرن. هەر بۆ نمونە هەڤاڵێکمان لە ئەوروپا گەرابووەوە و لێمان پرسی ئایا ئێوە تا چەند ئەتوانن لەوێ ڕۆژنامە کوردییەکان کە لە هەرێمی کوردستان دەردەچن سەرداتیان بکەن و بیان خوێننەوە؟ لە وەڵامی ئەم پرسیارە وتی هەر هەموو بەیانیان ئێمە سەردانی ڕۆژنامەی برایەتی دەکەین و لەسەر تۆڕی ئەنتەرنێت وشە بە وشە، خاڵ بە خاڵ دەیخوێنینەوە. کەواتە دۆزی کورد سەرکەوتنێکی زۆر گەورەی بەدەست هێناوە ئەمەش بووەتە خاڵێکی تر بۆ پێش خستنی ڕەوتی دۆزی کورد.

سەرچاوەکان:

1- THE COMPLETE IDIOTS GUIDE TO THE INTERNET, SECEND EDITION- 1998. PETER KENT.

٢ـ پەرتووکی (ئەنتەرنێت) لە نووسینی، لوقمان قادر ڕواندزی، هەولێر- نەورۆزی ٢٧٠٠.

٣ـ ڕۆژنامەی خەبات، ژمارە (٨٢٩)، لە ڕێکەوتی ١٩٩٨/١/١٣

٤ـ گۆڤاری ڕەواندز، ژمارە(٣-٤)، بۆ ساڵی ١٩٩٩.

٥ـ ڕۆژنامەی (نداء المستقبل)، ژمارە (٤٠)، لە ڕێکەوتی ٢٠٠٠/٩/٢٨.

٦ـ گۆڤاری (ڕۆژنامەڤانی)، ژمارە(٢)، هەولێر ٢٠٠٠.

٧ـ گۆڤاری (خەباتی قوتابیان) ژمارە (٣٨)، هەولێر ئەیلولی ٢٠٠٠.

* مامۆستای کۆمپیوتەر لە کۆلێژی دەرمانسازی

دادگایی کردنی خەبات:

یەکەمین ڕۆژنامەی ڕۆژانەی سیاسیی کوردی

بەشی دووەم — **عەبدوڵڵا زەنگەنە**

شوێنی ڕۆژنامەنووسیی (**خەبات**) هەرچەند لێی بکۆڵدرێتەوە، ئەوەندە پتر کەلەبەرو کەموکوڕی لە **مێژووی پڕ** لە هەڵچوون و داچوونیدا دەردەکەوێ و تۆژەر هەست دەکات کە پێچەک پتر بەدوای سەرچاوەی نوێدا بگەڕێ، بۆ ساخکردنەوەی چمکەکانی، چونکە مێژووی ئەو ڕۆژنامەیە هەمووی لەگەڵ ژیانی (**پارتی دیموکراتی کوردستان**)دا هاتووە. بۆیە تۆژەر حەز بکا یان نەیکا، دەبێ بەدوای نهێنییەکانی مێژووی ئەو (**پارتی**)یەدا بچێت، تا سەرەداوەکانی مێژووی ڕۆژنامەکە ببەستێتەوە، بە ناشکوریش ناڵێم، مێژووی ئەو (**پارتی**)یە ئەوەندە ئاڵۆزکاوەو سەرچاوەکانی زۆربەی فەوتاون، بۆیە دیسان تۆژەر دەبێ تەماشای دەمودووی ئەوانە بکات، کە کاتی خۆی لە ریزەکانیدا کاریان کردووە، لەبەر ئەوەیش ساڵانێکی دوورودرێژ بەسەر ژیانی (**پارتی**)یەکەدا تێپەڕبوە، ئەویش لە ژیانی خۆیدا زۆر هەورازو نشێوی دیوە، بۆیە ئەوانەش کە زووتر لە ریزەکانیدا کاریان کردووە، لەبەر زۆر هۆ یان نایانەوێ ڕاستییەکان بدرکێنن یان زۆربەیان مێژووەکەیان لەبیر چۆتەوە، هی واشیان هەیە هەر لەبیر خۆی بردۆتەوە، بۆیە چاکترین چارە ئەوەیە تۆژەر خۆی لەبەر خاتری نەتەوەکەی خۆی، بەدوای سەرچاوەکاندا بگەڕێ، بەڵام سەرچاوەکانیش هەر ئەو گۆڤارو ڕۆژنامانەن کە کاتی خۆی ئەو (**پارتی**)یە دەری کردوون، ئەم کارەش گەڕان و سووڕان و بەدواداچوونی دەوێ. دیارە ئەو کارەش بە مەسرووفی زۆر دەکرێ، ئەنجام تا ساڵانێکی دیکە، تۆژەر دەبێ هەر ئەوەندەی ڕۆیشتنی کیسەڵێک بە دوای کارەکەدا بڕوا، ئینجا، دەتوانێ

بەرگری لە تێزەکانی خۆی بکات. جاروبار لێرەو لەوێ هەندێ وردە بابەت و تێبینیم لە بارەی (**خەبات**) نووسیوە و بڵاوکردۆتەوە، زۆربەیان جێی تێرامان و سەرنجی توێژەرانی ئەم جۆرە باسانە بوون. بەڵام ئەمەش ئەوە ناگەیەنێ کە خۆم سەدا سەد لە بارەیانەوە پێم وابووبێ گەیشتوومەتە هەموو سەرەداوەکانی مەسەلەکە، بۆیە تا ئێستا لەبارەی ئەوە هەر بەدوای راستی دیکەدا وێڵم، بزانین تا دواجار لەگەڵیدا دەگەینە کوێ؟، ماڵی نووسەران و توێژەرانی ئەم دەوروزەمانەی ئێستاشمان ئاوەدان کردبێت زۆربەیان بەدوای بابەتی ئامادەکراوو گوتنەوەی قسەی ئەم و ئەودا دەڕۆن. زۆر لە دژە تەوەر دەترسێن، بۆیە خوێنەری ئەمڕۆی کوردیش زۆربەی وای لێهاتووە کە بڵاوکراوەکانمان، لە رۆژنامەو گۆڤارەکان بەدەستەوە دەگرێ و چاویان پێدا دەگێرێ ئەوانیش هەر بەدوای بابەتی وادا دەگەڕێن کە بیرکردنەوەی تێدا نەبێ، زۆرتریان هەر بەدوای خوێندنەوەی بورجەکاندا دەگەڕێن.

ئەوەتا دەمێکە ئێمە گوتوومانە بەر لە ١٩٥٩/٤/٤ (**پارتی دیموکراتی کوردستان**) رۆژنامەیەکی نەبووە ناوی (**خەبات**) بووبێت، بەڵکو بەر لەم رۆژە هەر (**خەباتمان یان خەباتی کوردستان**)ی هەبووە. دەباشە رۆشنبیرێک یان کادیرێکی ئەو (**پارتی**)یە یان پارتەکانی دیکە نییە بڵێ فلانی (٣٠) سی ساڵێکە وا مێژووی رۆژنامەنووسیی کوردی دەنووسرێتەوە هەر هەموویان باس لە بوونی (**خەبات**)ێک لە پێش ئەم مێژووەوە دەکەن، تۆ چۆن لە خۆتەوە ناماقوڵی وادەڵێی..!، ئەوە بەڵگەو لە فلان رۆژ یان هەفتە یان مانگ یان ساڵ رۆژنامەکە بەم ناوە دەرچووە، یان بێت پاڵپشتی بۆچوونەکانم بکات تا منیش لەسەر بۆچوونەکانم هەست نەکەم رەنج بە خەسارم. خوا تەمەنی ئەو زانایەی ئەم بوارەی مێژووی کوردو رۆژنامەنووسیمان بۆ درێژ بکا، ماوەیەک لەمەوبەر لەبارەی ئەم بابەتە باسی لەگەڵدا کرایەوە رووبەڕووو پێی گوتم هەتا ئەگەر تۆ هەڵەش بی باشی بۆ چووی و لە دەرگایەکی ئاسنی قاپیت داوە، هەر جەنابی گفتی ئەوەی دامێ کە لە راستی و دروستی ئەو بۆچوونە بکۆڵێتەوە بۆیە وا لێرەدا جارێکی دیکە لایەنێکی دیکەی رۆژنامەکە دەخەینە بەر لێکۆڵینەوەیەک کە شیاوی (**خەبات**) بێ و هەر لە خۆی بوەشێتەوە.

ئەوەی تاوەکو ئێستا من بۆی چووم (**پارتی دیموکراتی کوردستان**) لە سەرەتادا لە خۆ هەڵوەشاندنەوەو، دوایی یەکگرتنی چەند حزب و کەسایەتییەک دروست بووەو لە ١٦ی ئابی١٩٤٦ دامەزراوە ناوی خۆی کردە (**پارتی دیموکراتی کورد**) ناوی ئۆرگانەکەیشی بووە (**رزگاری**). جێگەی شانازییە کە لاپەڕەی یەکەمی ئەو رۆژنامەیە لەبەر دەستانەو بەدەست دەکەوێ کە بە ئاشکرا لەسەر رووی لاپەڕەی یەکەمی نووسراوە: (**رزگاری: اورگان پارتی دیموکراتی کورد ژمارە ١ ساڵی یەکەم**).

بەڵام بەداخەوە ساڵرۆژی دەرچوونی ژمارەکەی بەسەرەوە نییە، لەبەر ئەوەی ئەو بڵاوکراوانە کاتی خۆی بە نهێنی دەردەچوون و ئەقلیەتی ئەو کاتی حکومەتەکانیش وا بووە هەر کەسێک گۆڤارو رۆژنامەیەکی لەم شێوەیەی بەدەستەوە بگیرابا ئەوە بێ سێو دوو هەزار حیسابی بۆ دەکراو تووشی زۆر دەردەسەری دەکرا، دواتریش هەر لەسەرەتای هەڵگیرسانی شۆڕشی ئەیلوولەوەو لە ئەنجامی ئەو رووداوانەی بەسەر کوردستاندا هاتوون، بەسەدان کتێبخانەی ماڵان و مزگەوتان سووتاون و تاڵان کراون. هەتا ئەو بڵاوکراوانەش کە لە کتێبخانە گشتییەکان پارێزراو بوون، ئەگەر خەمخۆری خۆیان نەبوو بێ. هەر بۆنێکی کوردایەتییان لێوە هاتبێ یان بە زمانی کوردی نووسرا بووبن، ئەوا چارەنووسیان لەناو چوون بووە، یان لە ژێر زەمین و شوێنە تایبەتییەکان فەوتاون[١].

لە رووداوو تاڵانییەکانی ساڵی ١٩٦٣و دواتر هەر مەپرسن چی کراوەو چی روویداوە، چونکە

ماڵ نەبووە بەدەستی کەسانی خێزانەکانی خۆیان، بۆ ئابڕوو پاراستنی خۆیان یان لە ترسان ئاگریان لە کتێبخانەکانی ماڵەوەیان بەرنەدابێ و هەتا کوتە کاغەزێکشیان نەسووتاندبێ، تەنانەت ماڵی وا هەبووە نامەی کەسی و قۆچانی موڵک و زەوییان سووتاندووە، خۆ ساڵی تاڵانەکە یا (نەهیبە) لە هەولێر و دەشتی هەولێر بەناوبانگە، جا بۆیە شتێکی ئاساییە ئەگەر لە هەندێ مێژوو هەڵە بکرێ، یان لە گێڕانەوەی چۆنیەتی پەخشکردنی، هەتا ئەو کەسانەش خۆیان بەشدارییان لە دەرکردنی کردووە هەڵەی تێدا بکەن و لەلایەنی لە دەست چوونی هەندێک زانیاری سەر چیغ بچن..! بەڵام ئەوەی ئاسایی نییە بەردەوام لەم هەڵانە بێ دەنگ ببین، بۆیە دەیڵێمەوە کارێکی چاکە هەندێک نووسەر و ڕۆژنامەنووس هەریەکەی بە گوێرەی توانای خۆیانەوە دەست بدەنە قەڵەم و ئەوەی لەبارەی ئەو بڵاوکراوانە کە تا ئێستا زانیارییان لەبارەوە جێی گومان، یان دوورە دەستە، ئەوەی لەبارەیەوە دەیانزانێ، یان لایەتی بیانخاتە سەر کاغەز یان لێبگەڕێ خەڵکی دیکە ئیشی لەسەر بکەن.

(**پارتی دیموکراتی کوردستان**) وەک لە زۆر سەرچاوە لەم بارەیەوە دەیخوێنینەوە لە کاری نهێنی خۆیدا لە چل و پەنجاکاندا کۆمەڵێک بڵاوکراوەی وەک (**مرۆڤ، بانگی کوردستان، ڕێگەی نوێ، نرکەی جووتیار، خەباتمان، خەباتی کوردستان و.. تاد**)ی دەرکردووە، بەڵام زۆربەی زۆریان فەوتاون یان ئەگەر ماشبن هەروەکو لە پێشەوە گوتم لەوانەیە هەر لە ژێر زەمین و ئەرشیفخانەی حکومەتی ناوەندی مابنەوە. (**ڕزگار**)یش وەک لە پێشەوە پێناسەیەکی کورتمان بۆی کردووە، حەز دەکەم چەند هەڵەیەکی لەبارەوە ڕاست بکەمەوە:

١- بەگوێرەی ئەو باس و بابەتانەی لەسەردەمی دوای ١٩٥٩/٤/٤ و بەدواوەی ڕۆژنامەی (**خەبات**)، لەبارەیەوە نووسراون، دەردەکەوێت

جەژنانەی پێشەوای مەزن

بو

نەتەوەی کورد

مودیریەتی گشتی زانیاری کوردستان

بەهۆی ئەم بەیانەی وەزارەتی مەعاریف کە لە ژمارە -٢- ی ١٩٥٩/٤/٨ -خەبات- بڵاوکرایەوە هەموو خەڵکی کوردستان وروژان، وایان دەزانی تازە تەواو هەموو مافێکیان وەرگرت

ژمارە (١)ی (**ڕزگاری**) لە ١٩٤٦/٩/٢ دەرچووە. ئەوە لە مێژووی ڕۆژنامەنووسیشدا هەر وا ڕۆیشتووە. لە چاوپێکەوتنێکیشدا کە لەگەڵ کاک فەلەکەدین کاکەیی کراوەو لە هەفتەنامەی شێوە ڕۆژنامەی (گوڵان)ی ساڵی ١٩٩٤ بڵاوکراوەتەوە لەوێش ئەو ئاماژەی بۆ ئەو ڕۆژە کردووەو هەروا نووسراوە، دە کەواتە باشە ئەوانەی لەم **بارەیەوە دەنووسن**، بۆ وای **دادەنێن** (١٨) ڕۆژ دواتر دوای دامەزراندنی (**پارتی**). ڕۆژنامەی (**ڕزگاری**) لە ١٩٤٦/٩/٣ دەرچووە، ئەم مێژووە لە کوێ هاتووەو چ بەڵگەیەکیان بەدەستەوەیە..؟!.

٢- ئەم قسەیە ڕەخنەی لێناگیرێ ئەگەر بڵێین (**پارتی**) وەک چۆن لە ساڵی **١٩٥٣** ناوەکەی لە (**پارتی دیموکراتی کورد**) بۆتە (**پارتی دیموکراتی کوردستان**) هەر ئەو کاتیش ناوی ئۆرگانەکەی لە (**ڕزگاری**)یەوە کراوەتە (**خەبات**)، بەڵام ئەوەی دڵێ هەر لە ساڵی ١٩٥٣ تا ١٩٥٩/٤/٤ تەنیا تاقە ژمارەیەکی بەناوی (**خەبات**)ەوە **دەرچووە** با بەبەڵگەوە بیسەلمێنێ و

تەنیا تاقە دێڕێکمان لە ناوەڕۆکەکەی بۆ بنووسێتەوە! یا بڵێ لە فلانە شوێن دەردەچوو و فلان و فیسار کاریان تێدا دەکرد.

٣ـ جگە لەم ژمارە (١)ەکەی **(رزگاری)** کە لەسەرەوە ئاماژەمان بۆ کردووە، بەڵگەی دیکە هەیە چەند ژمارەیەکی دیکەی لێ دەرچووە. لەوانە هەر بۆ نموونە ژمارە (١٧ـ١٨)ی بە جووت ژمارەو لە ساڵی ١٩٤٨ دەرچووە، باسی شەهیدانی (١٩)ی حوزەیرانیش دەکات. ئەوەی من ئاگاداربم لەم ژمارەیە بەدواوە ڕۆژنامەکە هەر ساڵەو ژمارەو ساڵی خۆی لەسەر دانراوە. هەر بۆ نموونە د. کەمال مەزهەر لەبارەی نووسیوویەتی: (ژمارە (٢)ی ساڵی (٩)ی ڕۆژنامەی **(رزگاری)** حوزەیرانی ١٩٥٥) بەم دروشمانە رازێنراوەتەوە کە دروشمی هەموو هێزە نیشتمانییەکان بوون: لای راستی ناوی ڕۆژنامەکەوە نووسراوە **(ئەی کۆمەڵانی خەڵك تێکۆشن بۆ پێکهێنانی بەرەیەکی نیشتمانی یەکگرتوو لە بەینی هەموو پارتی و دامەزراوە نیشتمانییەکان و هەموو دوژمنەکانی ئیمپریالیزمدا، بۆ لە ناوبردنی حکومەتی نوری سەعیدی خاین و هێنانی حکومەتێکی نیشتمانی)**. لەلای چەپییەوە نووسراوە: **(ئەی کۆمەڵانی خەڵك خەبات بکەن بۆ هەڵوەشاندنەوەی مەجلیسی داتاشراو، لابردنی مەرسومو قانوونە فاشیستییەکان، بەرەڵلا کردنی هەموو سەربەستییە دیموکراسییەکان، سەربەستی نووسین و بڵاوکردنەوەی بیروباوەڕ، سەربەستی کۆبوونەوەو خۆنواندن، سەربەستی پارتی و کۆمەڵ و نەقابە دانان)**. سەروتاری هەمان ژمارە ئەمە بوو. **(بەرەی نیشتمانی یەکگرتوو تەنها هێزە بتوانێ ئیمپریالیزم بشکێنێ و پرۆژەکانی ژێرخا)**[٢].

لێرەدا دەردەکەوێت کە د. کەمال مەزهەر خۆی ڕۆژنامەکەی دیوەو وەک هەندێ کەس گوتوویانە پشتی بە(موسوعة سرية خاصة بالحزب الشيوعي العراقي)نەبەستووە هەر لێرەشدا دەردەکەوێت کە ڕۆژنامەکە ئۆرگانی ناوەندی **(پارتی)** بووەو سەر بە هیچ لق و ناوچەیەکی ئەو حزبە وەکو لقی سلێمانی نەبووەو لە ماوەی (١٠) مانگیشدا ئەو کات (پارتی) توانیوویەتی تەنیا(٢) دوو ژمارەی ڕۆژنامەکە دەربکات.

ئەویش بە بەڵگەی ئەوەی کە لە ئەیلوولی ١٩٥٤ تا حوزەیرانی ١٩٥٥ کە ژمارە (٢)ی رزگاری) تێدا دەرچووە دەکاتە (١٠) مانگ. بەڵگەیەکی دیکەش د. ئیسماعیل شوکر لە چەند پەراوێزێکی نامەی دکتۆراکەی[٣] ناوی چەند ژمارەیەکی **(رزگاری)** تۆمار کردووە. کە بەم شێوەیە:

١ـ رزگاری، اورگان پارتی دیموکراتی کورد، ساڵی یەکەم، ژمارە ٢ تشرینی یەکەم ١٩٤٦.

٢ـ رزگاری، اورگان پارتی دیموکراتی کورد، ساڵی یەکەم، ژمارە ٣ تشرینی دووەم ١٩٤٦.

٣ـ رزگاری، اورگان پارتی دیموکراتی کورد، ساڵی دووەم، ژمارە ١٣، ئەیلول ١٩٤٧.

٤ـ رزگاری، اورگان پارتی دیموکراتی کورد، ساڵی دووەم ، ژمارە (١٨،١٧) کانوونی دووەم شوبات ١٩٤٨.

٥ـ رزگاری، اورگان پارتی دیموکراتی کورد، ساڵی سێیەم، ژمارە ١ ئەیلول ١٩٤٨.

لەم ژمارانەی **(رزگاری)** دەردەکەوێت کە ڕۆژنامەکە سەرەتا لە ساڵی یەکەم و دووەم و سێیەمی کە خوالێخۆشبوو هەمزە عەبدوڵڵا سەرپەرشتی کردووە بە رێک و پێکی هەر مانگەی ژمارەیەکی نوێی لێ دەرچووەو تا سەرەتای ساڵی سێیەم ژمارە دوای ژمارە تەنیا ساڵەکەی لەسەر دیاردەکراو ژمارەکانی یەک لەدوای یەک دەهاتن، بەلام لە ساڵی سێیەمییەوە هەر ساڵەی بە ژمارەیەکی نوێ دەستی پێکردۆتەوە.

دواتر لە ساڵی ١٩٥٠ـ١٩٥٣ کە دووبەرەکی و بەربەرەکانی و پەرتەوازەیی ئەوسا ناو **پارتی** تەنیوەتەوە، ماوەیەک لەژێر سەرپەرشتی عەلی حەمدی بووە، ئینجا کە کۆمەڵێک لەگەڵ (ساڵح ڕوشدی)دا[٤] بوون (**ڕزگاری نوێ**)یان دەرکردووە، لەو کاتەشدا **کە** هەمزە عەبدوڵڵای لابالی (**پارتی دیموکراتی کوردی ـ الجناح التقدمي**) دروست کردووە، هەوڵی داوە ڕۆژنامەیەکیشی بەناوی (**ڕزگاری**)[٥] دەرکردووە، بەڵام واپێدەچێ ئەوانیش لەم کارەیاندا ئەوەندە سەرکەوتوو نەبووبن، دیارە ئەو خاڵانە هەمووی بەدواداچوونی زۆرتریان دەوێت.

٤ـ هەندێک سەرچاوە هەیە وای دەگێڕنەوە، بەڕێز **خورشید شێرە** گوتوویەتی گوایە: (ئۆرگانی ناوەندی دوای کۆنگرەی سێ تاوەکو ساڵی ١٩٥٥ هەر بەناوی (**ڕزگاری**) ماوەتەوەو دواتر ڕۆژنامەکە لە پاییزی ١٩٥٥ ئینجا بەناوی (**خەبات**) دەرچووە. هەر ئەو گێڕاوەیەتیەوە گوایە ئەو خۆی لەلایەن بەڕێزان: هەمزە عەبدوڵڵا و جەلال تاڵەبانی ڕاسپێردراوە کە ستێنسڵەکانی چاپ بکات، بەڵام لەبەر ئەوەی جیهازەکانی چاپی (**پارتی**) لەکار کەوتبوون و ئەویش خۆی لە کەرکوک لەسوپابووە، بۆیە (بەبێ پرس و ڕا) چووە بەنهێنی لە ئۆردووی سوپا چاپی کردوون، هەرچەندە لەلایەن (**پارتی**)یەوە ئاگادارکراوەتەوە، بەڵام ئەو هەر گوێی پێنەداوەو جارێکی دیکە لەلایەن خۆیەوە هەمان کاری دووبارە کردۆتەوە، بۆیە ئەمجارە زۆر سەرزەنشت کراوە[٦].

من پێم وایە ئەو لێکدانەوانە بەرامبەر بەڵگەی مێژوویی لاوازن، چونکە جارێ لای هێروە، ئەو ساڵە خوالێخۆشبوو (هەمزە عەبدوڵڵا) تا پاییزی (١٩٥٥)یش هەر لە حزب دابڕابوو و نەگەڕابووەوە. بەڵگەیشمان بۆ ئەو بۆچوونەمان نامەیەکی بەڕێز (**جلال تاڵەبانی**)یە کە لە ڕۆژی ١٩٥٥/١٠/٥ لە (**پەکین**)ەوە بۆ جەنابی (**مەلا مستەفای بارزانی**) ناردووەو وەک بەڵگەنامەی ژمارە (٧) بەڕێز (**مەسعود بارزانی**) فۆتۆیەکی بڵاوکردۆتەوە کە تیایدا دەڵێت: (للحزب الان الجرائد الاتية ـ رزگاري ـ بالكردية جريدة الحزب المركزية.. الخ)[٧] واتە تا ئەو مێژووەی سەرەوە ئۆرگانی حزب هەر (**ڕزگاری**) بووە کە ئەو مێژووەش دەکاتە ئەو پاییزەی بەڕێز (**شێرە**) باسی لێوە کردووە، **جگە** لەوەش لە ڕاپۆرتی دووەمی بەڕێز تاڵەبانی کە لە مێژووی ١٩٥٧/٧/٣٠ هەر بۆ جەنابی (**بارزانی**) نووسراوەو بەڕێز (**مەسعود بارزانی**) فۆتۆی ئەویشی بڵاوکردۆتەوە دەڵێت (وقد استهلت اللجنة المركزية نشاطها باصدار بيان الحزب التأسيسي. اصدار جريدة تعبر عن وجهة نظرها أي لسان حالها باسم خەباتی کوردستان ـ نضال كوردستان..الخ). د. کەمال مەزهەریش ئاماژەی بۆ (**خەباتی کوردستان**)ێک کردووە کە

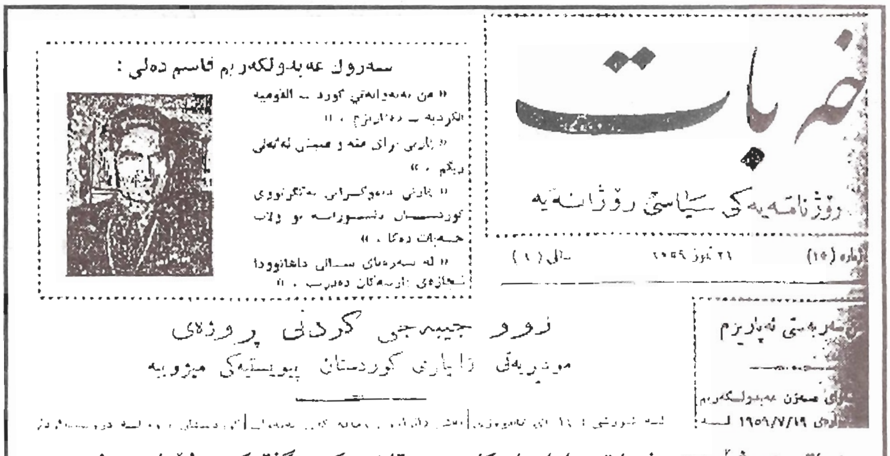
خەبات
ڕۆژنامەیەکی سیاسی ڕۆژانەیە
ژمارە (١٥) ٢١ تموز ١٩٥٩ ساڵی (١)
سەرۆک عەبدولکەریم قاسم دەڵێ :
١٩٥٩/٧/١٩

دواتر بەم شێوەیە ـخەبات ـ داوای لە کاربەدەستان دەکرد، گفتەکەی خۆیان ببەنە سەر

لە مایسی ١٩٥٧ دەرچووە ئێستاش لە زۆر شوێن لە هەموو کوردستان وێنەیەکی ژمارە (٥)ی ساڵی یەکەم شوباتی ١٩٥٨ لەبەردەستان دایەو فۆتۆی (٤) لاپەڕەشی لە ئەرشیفی کاک (**مومتاز حەیدەری**) هەیە، بە بەراورد کردنی ئەو سەرە داوانە دەردەکەوێت کە ژمارە (١)ی (**خەباتی کوردستان**) لە مانگی ئاداری ١٩٥٧ دەرچووە. بە بەڵگەی ئەوەی ئەو ژمارەیەی **د.کەمال** باسی کردووە ژمارە (٣)یەو لە مانگی مایسی (١٩٥٧) دەرچووە ئەو ژمارەیەش کەلە ئەرشیفی کاک (**ممتاز**) هەیە ژمارە (٥)ەو لە مانگی شوباتی ١٩٥٨ دەرچووە هێشتا نەکەوتۆتە ساڵی دووەم، هەر لەبەر ئەو لێکدانانەوەیە ئێمە گوتوومانە پێش ١٩٥٩/٤/٤ لە مێژووی (**پارتی**)دا ڕۆژنامەیەک نەبووە تەنیا ناوی (**خەبات**) بووبێ، بەڵکو تەنیا لەم ماوەیە هەر (**خەباتمان و خەباتی کوردستان**) هەبووە.

یان دەڵێین((ئەم ڕۆژنامەیە بەر لە ١٩٥٩/٤/٤ تەنیا تاقە ژمارەیەکیش بەناوی **ـ خەبات ـ** لێ دەرنەچووە. ئەوەی بە پێچەوانەی ئێمە لێکی دەداتەوە با تەنیا تاقە دێڕێکمان لە ناوەڕۆکی ڕۆژنامەکە بەم ناوە بخاتە بەردەست قبوڵمانە، ئەوەندە هەیە لە ساڵی ١٩٥٧ ـ ١٩٥٨ ڕۆژنامەیەک بەناوی (**خەباتی کوردستان**) دەرچووە، لەوانەیە وەک چۆن (**پارتی دیموکراتی کوردستان**) ناوەکەی لە ناو خەڵک بە (**پارتی**) ڕۆیشتووە، هەر ئەو (**خەباتی کوردستان**)یش دواتر دوای دەرچوونی (**خەبات**) بە ئاشکرا ناوەکەی ئەمیش بە (**خەبات**) ڕۆشتبێ. دواتر بە بێ لێکدانەوە لەناو نووسەرانی ئەم بوارەش تۆمار کرابێ کە (**ڕزگاری**) بۆتە (**خەبات**)[٨].

بۆ ئەم جۆرە لێکدانەوانە (**گومان کردن**) زۆر باشەو گوناهیش نییە، ئەوەی لەم بارەیەوەش بەم دواییە گومانی خستۆتەوە دڵی من گۆشەکەی (**یومیاتی**) پیرۆت بووە، چونکە بە بۆنەی ساڵیادی ڕۆژنامەی (**خەبات**)**ەوە** لە مایسی ١٩٦٠ هەندێک بیرەوەری خۆی لەبارەی ڕۆژنامەکە دەگێڕێتەوە، لەبەر ئەوەی گۆشەکە بە عەرەبییەو منیش نامەوێ وەریبگێڕم بۆیە هیوادارم ئەو فۆتۆیەی لەگەڵی دەنێرم بەتەواوی وەک خۆی بڵاوبکرێتەوە تا خوێنەران چاکتر بچنە بنج و بناوانی بابەتەکە ئەوەی دەستیشی قەڵەم دەگرێ با وەڵاممان بداتەوە، ئایا نووسەرەکەی بە هەڵەدا چووەو پێچەوانەی ڕیپۆرتاژەکەی ١٩٥٧/٧/٣٠ قسەی کردووە کە لە پێشەوە ئاماژەمان بۆ کردووە؟ یان من لە لێکدانەوەکەم بە هەڵەدا چوویمە؟ یان نووسەری گۆشەکە ئەو کات ئەوەندەی بە بیر هاتۆتەوەو بەم شێوەیە وەکو زۆربەی گۆشەنووسانی ئێستا هەر ویستوویە گۆشەکەی خۆی پڕ بکاتەوە؟ یان کە ناوی (**خەبات**) ودواتر (**خەباتی کوردستان**)ی هێناوە. هەر مەبەستی ئەوەی دوابیان بووە، ئێمەش لەمەودوا وەکو بۆی چووین لە پێش ١٩٥٩/٤/٤ ئەگەر ناوی(**خەبات**) یەکسەر وابزانین مەبەست لێی (خەباتی کوردستان)ە؟ بەڕاستی ئەو پرسیارانە عەجولن و بە کوردییەکەشی وەڵامدەرەوەیەکی عەجولتری دەوێ؟[٩].

لە لاپەڕە(٢٩١ـ٢٩٢)ی **نامەی دکتۆراکەی** ئیسماعیل شوکر وێنەی نووسراوێکی بەڕێوەبەرایەتی پۆلیسی لیوای سلێمانی بە ژمارەی ٦٦٦ لە ١٩٥٧/٨/٥ سەرنجی ڕاکێشام کە ئاماژەی بۆ نووسراوی ٦٠٣ لە ١٩٥٧/٧/١٧ کردووە تیایدا لە خاڵی یەکەمدا دەڵێت: (نعرض بان نتيجة تحقيقاتنا السرية، واتصالاتنا الشخصية لاحظنا انه في الايام الاخيرة يتردد اسم ملا مصطفى البارزاني على السنة قسم من الشباب البارتي الكردي. وان الاشاعات قد كثرت حول مجيئه من حاشيته الى منطقة نهر اراس.. وهناك اشاعة اخرى مفادها ان الملا قد

نرخی ١٦ فلسە

خەبات

رۆژنامەیەکی سیاسی رۆژانەیە

ژمارە (١) پێنجشەمە ٢٧ ئاب ١٩٥٦ ساڵی (١)

بەم جۆرە سەروتارانە ـ خەبات ـ حکومەتی ـ کەریم قاسم ـ ی دڵنیا دەکردەوە کە سەلماندنی مافەکانی کورد وڵات بەهێز دەکات

مودیریەتی مەعاریفی کوردستان لەبارێکی کەیەوە

سەلماندنی مافە نەتەوەییەکانی کورد

بناغەی کومارەکەمان بەهێزتر دەکات

لەرۆژەوە کە بیری دامەزراندنی مودیریەتی مەعاریفی کوردستانی بیا بلاوبویەوە دوژمنانی کومارەکەمان هەر کاتە بەچەشنێك و هەر چارە بەرەنگێك بەرگری دەکەن و بەگژ دادەچن . بەلا هەر ئەمە هەتا بیرەکە نزیکتر دەبێتەوە لە جێبەجێبوون ، بەرگرییەکەشیان تونترتر و ئاشکراتر دەبێ . لامانوایە ئەمەش شتێکی زور تەبیعییە ، وە هەموو کەسێك کە ... برایەتی کوردو عەرەب بەراستی هەلسەنگێنێت ... ی کومارەکەماندا ، وە نرخی راستەقینەی ... بزانێت لە پتەوکردنی برایەتی کوردو عەرەبدا ئەو هیوا و ئاواتەی کە کوردی عیراقی بەدامەزراندنی ... ستووە ، زور چاك بوی دەردەکەوێت کە بوچی دژی ئەم پروژەیەن ، وە تاچ ئەندازەیەك ...

ارسل على ظهر طائرة سوفيتية الى سورية وبزته الجنرالية، وعلى كل حال فاننا لازلنا نستقصي الاخبار لمعرفة ما اذا كانت لهذه الاشاعات نصيب من الصحة. وبهذه المناسبة نود ان نعرض لمقامكم ان مجلة (**خەباتی کوردستان**)★ الصادرة في الاول من مايس★ والتي كنا قد ارسلنا نسخة منها باللغة الكردية لمقامكم طي كتابنا اعلاه لا تزال تتداول بين اعضاء جماعة الپارتي الكردي في السليمانية واربيل وكويسنجق ورواندوز. هذا وقد لاحظنا ان هذه المجلة تصدر باللغة العربية ايضا، وقد تمكنا من الحصول على نسخة اخرى محررة باللغة الكردية، واخرى باللغة العربية..).

نابێ ئەوەش لەبیر بکەین کە نووسراوەکەی بەڕێوەبەرایەتی پۆلیس بەناونیشانی (الموضوع: مجلتين شيوعيتين وصورة فوتوغرافية) کراوە د. ئیسماعیل ـ یش دوو پەراوێزی بۆ ئەو نووسراوە نووسیوە کە لەسەرەوە نیشانەی ئەستێرەمان بۆ داناوە، بۆ یەکەمیان نووسیوە: **حلت محل (رزگاری)** بوصفها لسان حال (الحزب الديمقراطي الكردستاني) وعلى الغرار نفسه حول (الحزب الشيوعي العراقي) لسان حاله (**ئازادی**) الى (**ئازادی کوردستان**).

کە مەبەست لێی (الحزب الديمقراطي الموحد لكردستان العراق) بووە کە ئەوسا ناوی (**پارتی**)**وا** بووە.

لەبارەی (**ئازادی کوردستان**)یش ئەوا د. ئیسماعیل شوکر هەر خۆی ئاماژەی بۆ ل١٠ ژمارە(١)ی ساڵی ١٣ دوای حوزەیرانی ١٩٥٧ کردووە.

بەڵام لە پەراوێزی دووەم نووسیویە: يقصد العدد الثالث من (**خەباتی کوردستان**) الصادر في الاول من ايار ١٩٥٧.

(خەبات) و کێشەی خوێندن بەزمانی کوردی و بەڕێوەبەرایەتی مەعاریفی کوردستان

خوێندن بەزمانی کوردی لەم بەشەی کوردستان هەر لەسەرەتای پێکهێنانی دەوڵەتی عێراقەوە تا بە ئەمڕۆی ژێر دەسەڵاتی حکومەتی هەرێم دەگات، کێشەی **هەڵبژاردەی کورد** بووە، چونکە ئەم هەڵبژاردەیە ـ لە هەموو ئەو وڵاتانەی کوردیان **بەسەردا دابەش کراوە زۆربەیان سوخەتی** حوکمدارانی ئەو **حکومەتانە** هەڵدەگرن ـ کە بەشێک لە کوردستانیان بەرکەوتووە، یان بەشێوەیەکی دیکە بڵێین مەگەر بە هەوڵ و کۆششی تاکە تاکەیان کە جاروبار داوای خوێندن بەزمانی خۆیان کردووە، ئەگەر نا ئەوانەی دیکە کە دەبوونە کاربەدەستی **حکومەتەکان** ـ لێیان گەڕێ هەر لەسەر کورسییەکەی پشت مێزەکەیان دادەنیشن جارێ زوو بەزوو لەزۆر ئاکارو داب و نەریتی میللەتەکەی خۆیان دادەشۆران، تەنانەت هەندێکیان پێیان شەرم بووە خۆیشیان بە **کورد** بخوێننەوە ـ ئەوانەش کە زوو بەزوو تخوونی سیاسەت دەکەوتن بۆ ئەوەی گوتاری سیاسی خۆیان

بگەیننە کاربەدەستانی ئەو حکومەتانە ئەوا ناچار دەبوون دەبا زیاتر زمانی نەتەوەی سەردەستە بەکار بێنن، تەنانەت ئەو بڵاوکراوانەش کە بە ئاشکرا بڵاویان دەکردنەوە، دەبا بۆ هەمان مەبەست هەر بەزمانی ئەوان بێت، خۆ ئەوە پێڕەو و پرۆگرامی ئەو حزبانەش هەر باسی لێوە ناکرێت، سەرەتا هەر بە زمانی نەتەوەیی سەردەستە دەبوو، بنەماکانی هەمووی بە زمانی بێگانە دادەڕێژران.

تەنانەت ئەو هەستە ئافرەتانی پێشەنگی کوردانیشی گرتبووەوە، هەر لە بیستەکانەوە کۆڕو کۆمەڵەکانی ئەوانیش هەر بەزمانی ئەو نەتەوانە ڕێنمایی لایەنگرەکانی خۆیان دەکرد. بەڵام لەوانەیە (کۆمەڵەی زانستی کوردان) کە لە ساڵی ١٩٢٦ لە سلێمانی دامەزراوە، تا تێکچوونی، کاریگەرییەکی بەرچاوی لەسەر بڵاوکردنەوەی خوێندن بەزمانی کوردی هەبوو بێ، لە کەرکوکیش لە ساڵی ١٩٢٥ کە بۆ یەکەم جار قوتابخانەیەک بەزمانی کوردی کرایەوەو دڵی زۆربەی لە خەڵکی ئەو شارەی کوردستانی خۆش کرد، بەڵام ئەمیش ئەوەندەی نەبرد بەڵکو بڕیارێکی بێ ویژدانانەی کاربەدەستانی ئەوێ خەڵکەکەی هەناسە سارد کرد. هەولێرە گوناحەکەش هەر لەسەردتای بیستەکانەوە کە لە ژێر زوڵم وزۆری عوسمانیان رزگاری ببوو، دەهات کۆمەڵێک ڕۆشنبیری هەڵبژاردەی تێدا هەڵبکەوێت[١٠]، کە ئەسڵ و فەسڵی خۆیان بناسنەوە، بەڵام هەر زوو ئەوانیش لە شارەکەی خۆیان دوور دەخرانەوەو خزمەتی شوێنانی دیکەو شارەکانی خوارووی عێراقیان پێ دەکرا، بۆ نموونە یەکێکی وەکو (**عەبە هەولێری**) هەر لە ڕۆژی دەرچوونییەوە تا ساڵی ١٩٢٦ لەگەڵ ڕەفیق حیلمی خزمەتی قوتابخانەکانی (**المجر الكبير**)یان لە (عەمارە) پێ دەکرا، ئەوەی یەکەمیان کە لە ساڵی ١٩٢٦ کە بۆ سلێمانی گوازرابووەوە، پێشتر سەردانی شارەکەی خۆی کردبوو، کە دیبووی خوێندن لە شارەکەی هەولێردا بۆتە کوردی شاگەشکە ببوو، بۆیە لەسەر لاپەڕەکانی ڕۆژنامەی (ژیان) بەم چەند دێڕە هەستی خۆی دەربڕیبوو:

((بەڵێ خۆم زۆر بە بەختیار ئەزانم، پار هەرچەند ئەچوومە قوتابخانەی هەولێر دەنگی مامۆستاو قوتابی بە زمانی تورکیم گوێ لێ ئەبوو هەروەکو دەنگی نکیرومونکیر دەهشەتی ئەخستە سەر ئەعسابم بە ڕەنگ زەردی مائیوسیەت ئەچوومە دەرەوە عەینی حاڵیشم لە دائیرەی حکومەت ئەدی هەر ڕۆژێکم عەزابێك بوو، ئەم ساڵە کە لە جنووبی عراق گەڕامەوە هەولێر کە ساڵێك بوو حەسرەتکێشی کوردستان بووم، چەند خۆم مەسعوود زانی کە چاوم بە دائیرەی حکومەت و قوتابخانە کەوت کە زمانی کوردی ئیستیعمال ئەکەن، لەم ئەحوالە قوتابیان مەکتەب خۆشحالو بە کەیفو روو بەخەندە بوون پرسیم چیە ئەم سرورە؟ وتیان بەشارەتت بێ کە ئەم ساڵ دەرسمان بە کوردی بوو ئیمتیحانمان بە زمانی کوردی بە زمانی ئابادو ئەجدادمان ئەدا کرد. بەڵێ بەختیارم مەملکەتەکەشم بەختیارە کە مدەتێك بوو ئەسیری زمانی جەهەنەمیان بووین ئەمڕۆ نەجاتمان بوو زمانی حکومەتی بابان و حکومەتی ڕەواندزمان هێنایەوە فکر، بەڵێ چۆن بە کەیف نابین کە لە ڕەواندز جەریدەی (زاری کرمانجی)، لە بەغدا (دیاری کوردستان)، لە سلێمانی (ژیان) سەعیێکی گەورە خزمەتێکی جدی بە جێگا ئەهێنن بۆ ئەم وەتەنە مقەدەسەمان.

لە هەندێك بێ خەبەران ئەبیسم کە ئەڵێن کوا خو کورد چە حکومەتو زمانێکی بە ئەساس و قەواعید زمانیان نەبووە؟ بەڵێ من ئێستا نامەوێ یەك یەك حکوماتی مستەقیلەی

کوردو تاریخ و جوگرافیای کوردیان بۆ بەیان بکەم چونکە وەختم نیە. بەڵام کتابی تاریخ عمومی زۆرەو کتاب تاریخی جەنابی (حزنی ئەفەندی) و مەجموعەی مەقالاتی جەنابی (جیاووك) بخوێنن چاك تێ ئەگەن لە کوردو کوردستان، بەڵام لە حەقی زمانی کوردی ئەمەندەیان پێ ئەڵێم قەواعید لە زمان دەرئەچێ نەك زمان لە قەواعید، مادامێکی زمانی کوردی هەیە قەواعیدیشی هەیە بەڵام هەروەکو تاریخو هەموو ئاسارێکی کوردیان مەحو کردەوە قەواعیدی زمانەکە نووسرابووەوە لە ناویان برد بە فرۆفێل زەربەیێکی گەورەیان لە حەیاتی مەدەنیەماندا. بەڵێ بۆچی نازانن ئەی بێ خەبەران زمانی تورکی لە کوردی، عەرەبی، فارسی و فرانسزی متەشەکیلە کەچی کوردی، کوردی یەکی پەتی یە مستەقیلە لە زمانی ژاپۆن و چینو هنیدی زەحمەتتر نییە، لەگەڵ فارسی چ فەرقێکیان نیە بۆچی فارسی ئەنووسرێ بۆچی کوردی نەنووسرێ بەڵام غەیری حەقیقەت ئینکارکردن هیچتان لە دەستا نییە خوا عەقل بە ئەولادتان ببەخشێ))[١١].

لەوانەیە من خۆم لەگەڵ هەندێ ئەو بۆچوونانەی (**عەبدوڵڵا عەزیز هەولێری**) نەبم کە لەم نووسینەدا دەری بریوە، بەڵام ئەوەندە دەقەی بابەتەکم بۆ ئەوە هێناوەتەوە، لە جیاتی تورکی دواتر دەسترۆیشتوان چۆن عەرەبییان کردە زمانی هەموولایەکی کوردستان، ئەوەتا ئەوەندەی نەبرد و پێنەچوو دوای نووسینەکەی (ع. **هەولێری**) بە ماوەی نزیکەی ساڵێک لە ١٩٢٧/٢/٢٥ دەسترۆیشتوانی ئەوسای هەولێر داوایان کردبوو، کە نایانەوێ منداڵەکانیان بە زمانی کوردی بخوێنن[١٢]، بەڵکو دەیانەوێ فێری عەرەبی ببن. ئەوەبوو (**حوسێن حزنی موکریانی**)یان هەناسە سارد کردو ڕێیان لە ئەوەندە مافەی خوێندن بە زمانی خۆمانە گرت کە لە مادەی (٣)ی پەیمانی عێراق و بەریتانیا لە ساڵی (١٩٢٢) بە نەتەوەکانی ئەو وڵاتەی دابوو کە بە زمانی خۆیان بخوێنن و فێربن.

دواتریش کە لە چلەکان (حزبی هیوا)و دواتر رزگاری و شۆڕش، یەک لە دوای یەک دامەزران، زمانی عەرەبی هەر بە تەواوی باڵی بەسەر مێشکی زۆربەی خوێندەواران کێشا، کەم کەس خوێندنەوەو نووسینی بە کوردی دەزانی و سەرەدەری لێ دەردەکرد. ئەوە ناوچەی بادینان و مووسل و گەرمیان و کەرکوک هەر باسی ناکرێ..! تەنانەت کە لە ساڵی ١٩٤٦ (**پارتی**)ش دامەزرا وا پێدەچێ دامەزرێنەرانی لەبیریان نەبووبێ بەتاقە وشەیەکیش بیر لە خوێندن بە زمانی کوردی بکەنەوە. لەلایەنی بلاوکردنەوەش،

خه‌بات
النضال
جريدة يومية سياسية
(١٤) ثلاثاء ١ ايلول ١٩٥٩ الثمن ١٦ فلساً السنة الاولى
...رهبوا لانقاذ المعتقلين السياسيين المصريين

حول مديرية معارف كردستان مرة اخرى
مديرية معارف كردستان وضرورة شمولها
منطقة كردستان العراق كلها
عالجت جريدتنا «خبات» في اعدادها السابقة مشروع مديرية معارف كردستان بما يستحقها هذا المشروع الفذ الذي يحتوي بالنسبة الشعب الكردي والاخوة العربية الكردية وسمعة جمهوريتنا الحبيبة ، من اهتمام ودراسة وتوضيح ، وبينت اهميتها باعتبار تأسيسها « الخطوة الاولى في طريق تطور وتقدم الثقافة والادب والتاريخ واللغة والتعليم في كردستان العراق كما يسهل مهمة التقدم الثقافي ومكافحة الامية ونشر الثقافة والتعليم وخلق الكوادر الفنية من صناعية وزراعية وعلمية ... الخ » ، كما اكدت خبات رغبة الشعب الكردي في الاسراع في تنفيذ هذا المشروع الهام وذلك بشروع فورا باقرار نظامه وتأسيس دوائره المختلفة وتكوين ملاكات هذه الدوائر والاسراع في تهيئة المناهج والكتب الدراسية ومستلزمات نجاح هذا المشروع على احسن وجه ، ووضع خطة علمية صحيحة طويلة الاجل له ، على ان تكون مدروسة وعملية ومنسجمة مع ضرورات تطور الامة الكردية وازدهار ثقافتها ولغتها وادبها وبعث تراثه القومي التقدمي المجيد ، واليوم صحت جريدتنا حقيقة كون « المطالبة الملحة بالاسراع في تنفيذ المشروع

-خەبات- هەستی کردبوو کە دەیانەوێ لە هەندێ شوێنی گرنگی کوردستان، خوێندنی کوردی پیادە نەکەن، پشت ئەستور بە خەڵکی کوردستان دەینووسی، پێویستە بۆ هەموو کوردستان بێ..!

زمانی کوردی ئەوەندە بڕەوی نەبووە، چونکە بڵاوکراوەکان هەقەکەی خۆیان دەرنەهێناوە، گۆڤارێکی وەکو (**نزار**)ی سیاسی کە بە مۆڵەتی رەسمی بە زمانی کوردی و عەرەبی دەردەچوو و لە ساڵی ١٩٤٨ دەستی بە بڵاوکردنەوە کرد دواتر بەمەبەستی دواندنی زیاتری کاربەدەستان ناچار ببوو لاپەڕە عەرەبییەکان زۆرتر بکات.

(**خەبات**)یش هەروەکو لە بەشی یەکەمی ئەم لێکۆلینەوەیەدا باسیمان کردووە کە یەکەمین رۆژنامەی رۆژانەی سیاسی کوردییە. ژمارە (١)ی لە ١٩٥٩/٤/٤ دەرچووە وەکو لە سەروتاری ژمارە یەکەکەی نووسراوە: (**خەبات لەم رۆژەدا دەرئەچێت بۆ ئەوەی سیاسەتی پارتی دیموکراتی یەکگرتووی کوردستان دەربڕێت ئەو پارتیەمان کە خەباتی کۆمەلانی خەلکی گەل لە کوردستانی عێراقدا ئەبا بەڕێوە دژی ئیمپریالیزم و کۆنەپەرستی و دەرەبەگی. وە لە پێناوی دیموکراسی و سەربەخۆیی راستەقینەی عێراق و ئاشتیدا، بەردەوام لە هەڵگرتنی ئاڵای ئازاد کردنی نەتەوایەتی بۆ نەتەوەی کورد. ئەو نەتەوەیەی ئێستاش لە ژێر باری زۆرو چەوساندنەوە دایە لە تورکیاو ئێران و سوریا**).

ئەو کاتەی (**خەبات**)ی تێدا دەردەچوو، چەند مانگێک بوو گۆڕانکاری جۆراوجۆر بەسەر عێراقدا دەهات و تێدەپەڕی. (**کوردستان**)یش بە حوکمی ئەوەی هەر لە دێر زەمانەوە مەیدانێکی ئازادی ئایین و نەتەوە جیاجیاکان بووە، لەپاڵ گەلی کورد هەر لایەنەو بۆچوونی خۆی ئازاد بووە، لە خۆشی و ناخۆشی هاوپشتی یەکدی بوون، بەڵام دوای گەلاوێژی ١٩٥٨، لە زۆر لاوە هەوڵی بۆ دەدرا ئەو پێکەوە ژیانە برایانەی سەر خاکی کوردستان بۆ هەندێ ئامانجی دیکەی حزبی و بۆ شاڵاو بردنە سەر حوکمی عێراق بەکاربێت، دەماری عەشیرەتگەری تێدا پەرەپێبدرێ، (**پارتی**)ش جگە لە (**رێکخراوی حزبی شیوعی عێراق**)ی ئەوسا تاکە هێزی دەسترۆیشتووی کوردستان بوو، ئامانجەکانی کەوتبووە نێو زۆربەی چین و توێژەکانی هەموو لایەکی کوردستان، هەر لە زاخۆوە تا خانەقین و بەدرەوجەسان، شەنگال و شێخان و تەلەعفەرو کوردەکانی شوێنەکانی دیکەی خوارووی عێراق و ناو فەیلیەکانی بەغداو شوێنەکانی دیکەیشی گرتبووەوە.

ئەوەش بە چاوپۆشین لەوەی نەک هەر لە کوردستان بەڵکو لە هەموو لایەک کشانێکی سەرتاپاگیری شیوعیەت لە ئارادابووە، بەڵام (**پارتی**) بەوە هەوڵی دەدا بەرەی لەبن پێی بکێشێتەوە کە دەیەویست ئەو بڕگەیەی کە لە مادەی سێی دەستووری عێراقی نووسرابوو (العرب والاكراد شركاء) بە حکومەتی عەرەبی بسەلمێنێ و برا بەشییەکەی بە دەقێکی رەسمی روون و ئاشکراتر پێ دابڕێژێ تا کورد لە سایەیدا بحەسێتەوە، لەوانەیە یەکەم و سادەترین داوای رۆشنبیری ئەوساکەی (**پارتی**) خوێندن بە زمانی کوردی بووبێ، بۆیە هەواڵی دامەزراندنی (**مدیریەتی گشتی مەعاریفی کوردستان**) لە ژێر ناونیشانی (جەژنانەی پێشەوای مەزن) لەسەر لاپەڕەی (**خەبات**) بەخۆشترین هەواڵ بڵاوکردۆتەوە کە تیایدا دەڵێ: (**بڕیاردرا، بە چەشنێکی سەرەتایی، کە مودیریەتێکی گشتی دابنرێت بۆ کاروباری زانیاری کوردستان، لە بارەگای دیوانی وەزارەتی پەروەردەکردن و فێرکردندا، وە چونکە وەزارەتی پەروەردەکردن خەریکی پێکهێنانی گۆڕینە لە نیزامەکەیدا بەم زووانە، دامەزراوەکانی ئەم مودیریەتە گشتییەش بەو بۆنەیەوە دائەنرێت، فرمانی ئەم هەڵسووڕێنەرییە بەسەرپەشتی کردنی کاروباری هەڵسوڕێنی و هونەری و کۆڵینەوەی**

پرۆگرامی خوێندن و بەرزکردنەوەی لە ئاستێکی لایق. وە دانانی کتێبی خوێندن و پاڵاوتنی فێرکەرو مامۆستایان و هەموو شتێکی کەی کاروباری فێرکردنە، هەمووشتێك كە پەیوەندی بەزانیاری کوردستانەوە هەیە لە سەری ساڵی داهاتووی خوێندنەوە جێ بەجێ ئەکرێت. وە ئێمە هاونیشتمانان دڵنیا ئەکەین، کە وەزارەتی پەروەردەکردن بە هەموو گورجی و چالاکی یەوە خەریکی پێکهێنانی کارو دەسکەوتیانە)(١٣).

هەر ئەو بڕیارە سادەو ساکارەی وەزارەتی ئەوسای مەعاریفی عێراق بوو وای لە گەلی کورد کردبوو زیاتر هۆگری رژێمەکە ببن، بۆیە (**خەبات**) بەم شێوەیە پیای هەڵداوە: (**ئا بەم چەشنە جەمهوریەتەکەمان دەمی ناحەزان سوێر ئەکات وە بە کوێرایی چاوی ئیمپریالیزم و نۆکەرە کۆنەپەرستەکانی ـــ برایەتی کوردو عەرەب هەتا دێت سنووری یەکیەتی عێراقدا ـــ وە بەسەرکردەی پێشەوای قارەمانمان، کاکە کەریم قاسم، بەرەو پتەوی و خەملین وە گەشەکردن** ئەڕوا) بۆ ئەوەی حکومەت لەسەر ئەم هەنگاوەی شێلگیرانەتر بکات، (خەبات) نووسیویە: (**پەیتا پەیتا لە هەموو لایەکی کوردستانەوە تەلگراف و نووسراومان بۆ دێت خاوەنەکانی پیرۆزبایی و پێ خۆشبوونی خۆیان پیشان ئەدەن بەرامبەر ئەو هەنگاوە دیموکراسیەی حکومەتی شۆڕش نای بە بڕیاری کردنەوەی مودیریەتی کاروباری مەعاریفی کوردستان لە سەری ساڵی خوێندنی داهاتووەوە پیشانی ئەدەن کە لەو بڕوایەدان دانی ئەو مافە نەتەوایەتییەی گەلی کورد لە ڕێی پشتیوانییەکی تەواوی گەلی عەرەبی عێراقەوە بووە. هەروەها دڵنیایی خۆشیان دەرئەخەن لەوەی کە گەلی کورد، لە ژێر سایەی ڕژێمی دیموکراتی جەمهوریەتی عێراقدا بەتەواوی مافە نەتەوایەتییەکانی خۆی ئەگات**).

لێرەدا (**خەبات**) وای نیشان داوە کە لەبەر زۆری تەلگراف و نووسراوەکان و کەمی جێگا ناچارن هەر ناوی خاوەنەکانی و ئەو شوێنانەی لێیەوە

خبات
النضال
جريدة يومية سياسية
(٥٥) الاثنين ١٤ ايلول ١٩٥٩ الثمن ١٦ فلسا السنة

تحية مؤتمر المعلمين الاكراد
سيادة زعيم العرب والاكراد عبدالكريم

بمناسبة انعقاد مؤتمر المعلمين
في شقلاوة تبعث لسيادتكم
...نا نحن اعضاء المؤتمر
لسيادتكم دوام الصحة
واضطراد النجاح في قيادة
جمهوريتنا الديمقراطية الخالدة
العرب والاكراد وسائر
... الاخية المتضامنة قلبا
... واحدة في الدفاع عن
... وتعزيز كيانها الديمقراطي
... ان نقابة المعلمين التي
... اللوام برعايتكم ستظل
... التزاماتها تجاه المعلمين
... جمهوريتنا الحبيبة بقيادتكم الرشيدة الحازمة .
عاشت جمهوريتنا العراقية الخالدة .
عاشت الاخوة العربية الكردية وسائر الاقليات .
... زعيمنا ابن الشعب البار عبدالكريم قاسم .

لە کاتی بەستنی کۆنگرەی یەکەمی مامۆستایانی کورد لە شەقلاوە (خەبات) زۆربەی لاپەرەکانی خۆی بۆ چالاکی ئەم کۆنگرەیە تەرخان کردبوو!

هاتوون بنووسن.

بەلام ئەوەی سەرنج رادەکێشی زۆربەی ئەو نامەو بروسکانە هی ئەو شوێنانەی وەکو هەولێر و کەرکوک بووە، کە لە سالانی پێشتر وەکو گوتمان دەستڕێشتووەکانی وایان بلاودەکردەوە کە حەز ناکەن مندالەکانیان بە زمانی کوردی بخوێنن. بۆ وێنە (**خەبات**) لە جیاتی (پارێزەران)ی هەولێر ئاماژەی بۆ ناوی (**ئیسماعیل یەعقوبی و محەمەد شەهاب دەباغ و محەمەد شەریف دەباغ و شەمسەدین مفتی و نازم یونس و تاهیر دەباغ و محەمەد تاهیر ئەتروشی و موحسین دزەیی و محەمەد دەباغ**)کردووە.

جگە لەوەش هەر بروسکەو نامە لە جیاتی کۆمەلێک خەلکانی چین و توێژەکانی خۆیان ئیمزایان کردووە. هەر لەو کاتیشدا (**خەبات**) لەبارەی ژیان و باری گەلی کورد لە ولاتانی دراوسێی لە ژێر ناونیشانی (**التجربة الخاصة للشعب الكردي تشدد تمسكه بالنهج الديمقراطي لجمهوريتنا الباسلة**) سەروتارێکی نووسیوەو تیایدا دەلێ: (**حوکمدارەکانی ئێران مافی گەلی کوردیان پشت گوێ خستووە لە تورکیاش گەلی کورد نەک هەر مافیان نییە بەلکو دەشچەوسێنرێنەوە.**)، بەلام لەبارەی باری گەلی کورد لە عێراق نووسیویە: (**کۆماری ئێمە رێبازێکی دیموکراتی گرتووە، ئازادییە دیموکراتییەکان بەتایبەتی ئازادی رێکخستنی نەقابی و کۆمەلایەتی و ئازادی چالاکی سیاسی و ئازادی رۆژنامەنووسیی و قسەکردن، ئازادی گێرانی میهرەجان و خۆپیشاندانی کۆمەلایەتی بەرەللا کردووە، کۆماری دیموکراتیمان دانی بە مافی نەتەوایەتی کورددا ناوە، لەسەر باوەڕی بەشداریکردن لە نیشتماندا دەرواو ئازادی رۆژنامەنووسیی دیموکراتی کوردی ئازادە، بڕیاری دامەزراندنی مدیریەتی مەعاریفی کوردستانی داوە، دانی بە جەژنی نەورۆز وەک جەژنێکی نەتەوەیی داناوە، ئەو هەموو شتانە هیچیان نەدەهاتنە دی ئەگەر رێبازی کۆمارەکەمان دیموکراتی نەبایە گەلی عێراق هەموو ئازادییەکی دیموکراتی نەبایە**). لە رۆژی دەرچوونی روونکردنەوەکەی وەزارەتی مەعاریفەوە تا ١٤ی گەلاوێژی ١٩٥٩ پتر لە ٢ مانگی پێچوو، بەلام لە رۆژی سالیادەکە کارەساتێکی گەورە لە کاتی ئاهەنگێران لە کەرکوک روویدا کە ماوەیەکی پێچوو، خەلکێکی بێ تاوان کوژران و زۆریش بریندار بوون، کارەساتەکە ئەوەندە جەرگبڕ بوو، هەر بەتەواوی لە هەموو ولاتی عێراق بە کوردستانیشەوە دەنگی دایەوەو خەلک شلەژان، حکومەت زۆر ئاگای لەم گفتو پەیمانانە نەما کە بە گەلی دابوو، لێرەو لەوێ رق و کینەو داخ لە دلی، دلی هەندێکانی سمی بوو، دەهات گێرەشێوێنی و ئاژاوە بلاو ببێتەوە. لە ١٩٥٩/٧/١٩ **عەبدولکەریم قاسم** لە بارەی کارەساتەکە لە کلێسەی مار یوسف قسەی کردو زۆر بە توندی نارەزایی و تووڕەیی خۆی بەرامبەر بە ئەنجامەکانی ئەم کارە دەربڕیبوو، بەلام لەبارەی گەلی کورد گوتبووی (**ئەو نەتەوەی کورد، دەپارێزێ**) یان (**پارتی برای منە و منیش لەگەلی رێکم**) یان (**پارتی دیموکراتی یەکگرتووی کوردستان دلسۆزانە خەبات ئەکا**) کە تا ماوەیەک (**خەبات**) ئەو قسانەی لە زۆر بۆنەو رووداودا دووبارە دەکردنەوەو نموونەی پێدەهێنانەوە هەر لەوێشدا عەبدولکەریم گفتی دابوو (**لە سەرەتای سالی داهاتوو ئیجازەی پارتییەکان دەدرێت**).

چەند هەفتەیەک دواتر دەهات قوتابخانەکان بکرێتەوە، ئەوەش پاساوێکی چاک بوو بۆ (**خەبات**) بە ناونیشانی (**زوو جێبەجێ کردنی پرۆژەی مدیریەتی زانیاری کوردستان پێویستییەکی مێژوویی یە**) نیمچە بەیانەکەی پێشووی وەزارەتی مەعاریف بەبیر کاربەدەستان بێنێتەوە و لەم وتارەدا بەهۆی ئەو هۆکارانە کە (**خەبات**) باسی لێوە کردوون تێ دەگەین کەریم قاسم داخوازییەکەی دامەزراندنی مدیریەتی زانیاری بە خۆشییەوە وەرگرتووە. بۆیە بڕیاری لەسەر دراوە کە دابمەزرێت، بۆ ئەوەی خوێنەران هەر لە ئێستاوە لەگەڵ باسەکەدا تێکەڵ ببن و ئاشنای بنەماکانی سیاسەتی رۆژنامەی (**خەبات**)یش ببن کە بۆ ئەو بوارە لەسەری دەرۆیشت پێم باشە دەقی سەروتارەکە هەمووی بخوێنینەوە کە تیایدا دەڵێ: (**شتێکی ئاشکرایە دانانی مودیریەتی زانیاری کوردستان نەك هەر هێنانە دیەکی لە جێی داخوازی نەتەوەی کورد بوو، وە نەك هەر جێبەجێ کردنێکی بە کردەوەی مادەی (٣) سێی دەستووری جەمهووریەت بوو کە تیایا کوردو عەرەب بە هاوبەشی دانراون و مافەکانی نەتەوایەتی کورد سەلماندراوە، بەڵکو هەنگاوێکی زۆر گەورەش بوو جەمهووریەت هاوبەشی بوو بۆ بەهێزکردن و پتەوکردنی برایەتی کوردو عەرەب ئەو برایەتیەی کە بەردی بناغەی هەموو سەرکەوتنێکی گەلمانە.**

هەروەها مودیریەتی زانیاری کوردستان هەنگاوی یەکەمە بۆ بووژاندنەوەو پێشخستنی زانیاری و مێژوو و زمان و ئەدەبی خەڵکی کوردستان و بە جێبەجێکردنی ئەم هەنگاوە دەرکەی پێشکەوتنی خوێندەواری و نەهێشتنی

خەبات
رۆژنامەیەکی سیاسیی رۆژانەیە
ژمارە ١٠٩ - دوشەممە - تشرینی دووەم ١٩٥٩ - نرخی ١٤ فلسە

پێویستی بەکارهێنانی کوردی وەکوو زمانێکی رەسمی لە هەموو شوێنێکی کوردستانی عێراقدا

داودەزگای رزیوی دوابڕاو، لەسەریکەوە بو دە مکونکردنی گەلی کورد، دەکرکردنی خەباتی بە رامبەر بە پەیمانی حەزیرانی ۹۳۰ەوە شیواندنی خەباتی گشتی گەلی عیراق، وە لەسەریکی کەوە بو خوپیشاندان لەبەردەمی کومەلی گەلان = عصبة الامم ی ئەوسادا وەکو دەولەتیک کە ئامۆژگاری یەکانی کومەلی ناوبراو جیبەجی نەکات لەبارەی مافە نەتەوەیی یەکانی کوردەوە، وە وەکو بەلگەیەک بسو بەدروخستنەوەی ئەو شکاتانەی

سێ مانگێک دوای بەیانەکەی مەعاریف خەبات داوای کرد پێویستە زمانی کوردی بەرەسمی لە هەموو کوردستان بەکار ببرێ!

نەخوێندەواری و بڵاوکردنەوەی وشیاری و زانیاری و عیلم بۆ خەڵك لەسەر پشت دەکرێتەوە، چونکە هەر بە مودیریەتی زانیاری کوردستان ئەکرێت کە لە هەموو لایەکی وڵات دا بە زمانی زگماکی شیرینی کوردی قوتابخانەو زانستگا بکاتەوە، وە بە گژ نەخوێندەواری دا بچێ وەکو شتێکی بایەخدار تەرخان بکات بۆ بووژاندنەوەو پێشخستنی ئەدەب و زمان و سەقافەتی کوردی، مێژوو و میراتی خوێندەواری کورد بژێنێتەوەو دەورێکی باش بنوێنی لە پێشخستنی خوێندەواری دا لە کوردستان، لە دروست کردنی کادیرێکی صناعی و زراعی بە کەڵك دا بۆ گەل وە لە دانانی بەردی بناغەی

جامیعــەی کوردســـتان دا کـــە کردنـــەوەی پێویستییەکی نیشتمانی و مێژوویی یە.

لەگــەڵ ئــەم هــەموو گرنگییەشــدا کــە دامەزراندنی ئەم مودیریەتە هەیەتی وە لەگەڵ ئەوەشــدا کــەوا ساڵی خوێنــدن ئــەوەندەی نەماوە نوێ بێتەوە کەچی هێشتا بۆمان روون نەبووەتــەوە کــە ئــەم بڕیــاری مودیریــەتی زانیارییە چــەند هــەنگاوی هاویشــتووە لــە مــەیدانی جێبــەجێ بوونــدا. لێــرەدا هیــچ گومانمان نییە کە کاربەدەســتان ئــەم فرمانــە گرنگەیان بیر نەچووەتەوە، بەڵام بە پێویستی سەر شانی خۆمانی ئەزانین کە پێیــان بڵێین دامــەزراندنی مودیریــەتی زانیــاری کوردســتان بــە زوویــیــەکی زوو شــتێکی زۆر گرنــگ و پێویستە چونکە هیچ گومانی تێدا نییە کە بڕیــاری دامــەزراندنی مودیریــەتی زانیــاری کوردســتان هــەر چــەند خــۆی لــە خۆیــا هــەنگاوێکی زۆر پێویستو پیرۆزترو باشــترە، چونکە ئەم مودیریەتە وەکــو هــەموو ئــەزانین دایەرەیــەکی بەتــەواوی تازەیــە، لــە بنچینــەوە دروستکردنی گەرەکە، ئــەرك و تێکۆشــانێکی زۆری پێئەوێت لەگەڵ ئەوەشدا کە سیاســەتی دوژمنانــەی حوکمــی دوابــڕاوی پاشــایەتی بەرامبەر بە نەتەوەی کورد میراتێکی زۆر بێ فــەڕی بۆ بەجێهێشتووین بــۆ پێکــهێنانی ئــەم فرمانە بە ئەندازەیەك کە ئەتوانین بڵێین، لەگەڵ ئەو هــەموو تەقــەڵلا و هەوڵە دڵسۆزانەیەدا کە چــاوەڕوان ئەکــەین کاربەدەســتان بیــدەن وە لەگەڵ ئەو هەموو یارمەتییەشدا کە پێشکەش بــەم مودیریەتــە تازەیــە ئــەکرێت لەلایــەن وەزارەتی مەعاریفەوە. ئەم مودیریەتە تا چەند ساڵێك نــاتوانێت فرمــانی خــۆی بــە تــەواوی وەکوو پێویستە جێبەجێ بکات بۆیە زۆر بە پێویستی ئەزانین کە بە گورجی نیزامی ئــەم مودیریەتە دەربکرێت وە بخرێتە مەیدانی کار وە بە زوویی دەست بکرێت بە دانانی میلاکی هەڵسووڕێنەران و کارگێڕانی بــۆ ئــەوەی هــەر کەسەیان لە سنووری دەسەڵات و فرمانیدا و هەموو پێکەوە لە چوار چێوەی نیزامەکەیاندا بکەونە دانانی پرۆگرام و کتێب و نامیلکــەی پێویست و خوێندن و چاپکردنی ئەم شتانە بەر لە داهاتنی ساڵ.

هەروەها پێویستە پلانێکی دووردرێژ بۆ ئــەم مودیریەتــە دابنــدرێ، پلانێکــی واقیعــی گونجــاو لەگــەڵ پێویســتییەکانی نەتــەوەیی کــورد، لــەم رووەوەو هــەر لــە ئێســتەوە مودیریــەتی زانیــاری بــە پێــی ئــەم پلانــە عیلمی یە راستە بڕوات بەڕێوە نەوەکا هەروا لە خۆیەوە دەست بکا بە ئیش. ئەبێ زوو دەست و بردی بکرێ لە جێبەجێکردنی مودیریــەتی زانیاری کوردســتان ئــەگینا بــەو ساڵەشا کــە دادێــت راناگــا، وە ئەکەوێتــە ساڵێکــی تــرەوە ئەمــەش زەرەرێکــی زۆری هەیــە نــەك هــەر بــۆ مەســـــەلەی پێشخســـــتن و زۆرکردنـــــی خوێنــدەواری وە ئــەدەب و زمــان و مێــژووی کوردو کوردســتان کــەوا ساڵێکی تریش دوا ئەکەوێت بگرە بۆ ناوبانگی جەمهوریەتەکەمان کــەوا ئیمپریــالیزم و ناحــەزانی و لــە هــەموو لایەکــەوە خــەریکی پڕوپاگــەندەی خراپــن لــە رووی بەتایبەتی لەو رادیۆیانە کە بە کوردی درۆو دەلەسە بڵاودەکەنەوە. وە بوختان ئەکەن بە جەمهوریەتەکــەمان وە مەوقیفە باشــەکانی

بەرامبەر بە کورد بە چاوو راوو تەفرەدانی لێك ئەدەنەوە. بۆیە داواکردنی جێبەجێکردنی مودیریەتی مەعاریفی کوردستان بە زوویی و بە گورج و گۆڵی نەك هەر تەبیعەتی ئیشەکە خۆی وە تەبیعەتی قانوونەکە گەرەکیەتی ـ بەڵکو ـ پێویستی بەهێزکردنی برایەتی کوردو عەرەب و دەم کوت کردنی نۆکەرانی ئیمپریالیزمیش گەرەکیەتی. بۆیە داوا دەکەین کە دەستوبردی بکرێت. بۆ ئەوەی ئەم فرمانە نیشتمانییە گەورەیە بەسوودە چیکە دوا نەکەوێت، ئیتر چاوەڕوانین).

سەرباری ئەوەش (**خەبات**) بە بەردەوامی سوور بووە لەسەر داوا رەواکانی کوردو دریغی لە پیشاندانی کێشەکانی دیکەش نەکردووە، هەر لەو کاتیشدا رێنوێنی خۆی بۆ کاروبارەکانی حکومەتیش کردووە، بۆ وێنە بە چەند سەروتارێک لە ژێر ناونیشانی (**بۆ ئەوەی کارەساتی کەرکوك دووبارە نەبێتەوە**) لە ئەنجامدا بە چەند **خاڵێک** چارەی راست و دروستی **خستۆتە** بەردەستی حکومەت، ئەگەر حکومەت بە گوێشی نەکردبایە بەڵام (**خەبات**) ئەوکاتە **بە بەردەوامی بە ناحەزانی** ناوەوەو دەرەوەی کۆماری عێراقی **دەگوت: (نەتەوەی کورد پێشمەرگەی عەبدولکەریم قاسم و کۆمارە دیموکراسیەکەی عێراقە) (بە یەکگرتن کۆمارەکەمان چەسپاوەو بە یەکگرتنیش دەپارێزرێت).**

العدد ١٣٤ الخميس ٣١ كانون الاول ١٩٥٩ ـ الثمن ١٦ فلسا

ضرورة الشروع بتطبيق نظام مديرية المعارف العامة للدراسة الكردية

عانى الشعب الكردي في العراق ، على ايدي الطغمة الحاكمة البائدة واسيادها المستعمرين ، الاضطهاد الاستعماري البغيض الذي تعرض له الشعب العراقي بقوميتيه العربية والكردية والقليات القومية ، والاضطهاد القومي الفظيع الذي سلط سيفه ارهابه على الشعب الكردي بصورة خاصة .

لقد نفذت الرجعية العراقية الحاكمة طوال العهد المباد ، سياسة المستعمرين حيال الكرد وكردستان ، تلك السياسة الفاشية التي قضت باستعباد واستغلال الشعب الكردي والعمل الدائب على هدم كيانه القومي والقضاء على لغته الكردية الحبيبة ، بل ومحو اسم الكرد وكردستان من الوجود .

الا ان المستعمرين واذنابهم لم ينالوا مارابهم الخسيس هذا .

(خەبات) بە بیر کاربەدەستانی دەهێنایەوە وا ساڵی ١٩٥٩ کۆتایی هاتوو. لە قوتابخانەکان هەر بە کوردی نەخوێنرا!

بەرێگەی (**خەبات**)ەوەش دەزانین لەم ماوەیەدا لە کاتژمێر (٣)ی دوای نیوەڕۆی رۆژی چوارشەممە **١٩٥٩/٧/٢٩ عەبدولکەریم قاسم** لە شوێنی رەسمی دانیشتنی خۆی لە وەزارەتی بەرگری کۆنفرانسێکی رۆژنامەنووسیی بەستووە. نوێنەری هەموو رۆژنامەکانی ناوخۆو ئاژانسەکانی دەنگوباس هاتبوون، بەرێز حاکمی عەسکەری گشتی و وەزیری ئیرشادیش لەوێ بوون، ناوەڕۆکی کۆنفرانسەکە هەمووی لە بارەی کارەساتی کەرکوک بووە.

(**خەبات**) زۆربەی ناوەڕۆکی ئەم کۆنفرانسەی بە زمانی کوردی و عەرەبی بۆ خوێنەرانی ورد کردۆتەوە، دواتر چەند سەروتارێکیشی لەبەر تیشکی قسەکانی سەرۆک وەزیران بە زمانی کوردی و عەرەبی نووسیوە، یەکێکیان بە ناونیشانی (**سەرۆکی مەزن عەبدولکەریم قاسم دەڵێ من سەربەستی ئەپارێزم**) یا (**دەسەڵاتداری قانون و پاراستنی ئاسایشی شەرتی بناغەیین بۆ کەڵك وەرگرتن لە دەسکەوتەکانی شۆڕشەکەمان**) ئەوی دیکەیان دەڵێ: (پێشەوا عەبدولکەریم قاسم دەڵێ: (**من نایەڵم دیموکراسی لەم وڵاتەدا بکێشێتەوە ناشیەڵم هێزی ئازادی بووەستێ**) هەر لەم کۆنفرانسەدا بووە کە عەبدولکەریم قاسم گلەیی لە رۆژنامەنووسان کردبوو کە واز لە شەڕەقسەو شاڵاو

بردنە سەر یەکتری بهێنن، دیار بوو (**خەبات**)یش لە بەر تیشکی ئەو قسانە سەروتارێکی بەناونیشانی (**نیاز چی یە لەم هێرش بردنە سەریەك و شەڕە قسەیەی هەندێ لە رۆژنامەکان**) لەم بارو زرووفە هەڵایساوەشدا (**خەبات**) خەڵکی کەرکوکی لەبیر نەکردبوو بە بەردەوامی داوای یارمەتی لە جەماوەر بۆ دەرکردن و لە هەر ژمارەی بەدوو دێر بە گەورەیی دەینووسی: (**هاونیشتمانانی دڵسۆز رۆژێکەو ئیمرۆ بڕا لێقەوماوەکانی کەرکوکت لەبیر نەچی**).

لە گەرماو گەرمی ئەو بربنانەو لە نێو غەم و پەژارەی خەڵکی کەرکوکی کۆست کەوتوو هەندێك گێرەشێوێن بەناوی برا تورکمانەکان لە کەرکوك بیر خەرەوەیەکیان دابوەوە عەبدولکەریم قاسم کە خەبات لە بارەیەوە نووسیوبە: (**گێرەشێوێنەکان ویستوویانە کەڵك لە حاڵی ناخۆشی برا تورکمانەکانیشمان وەرگرن و ئەو بەزەیی و دڵ پێسووتانەی گەلی عێراق و پێشەوای عێراق بەرامبەر بە لێقەوماوەکان پیشانیان داوەو دەیدەن بە کار بهێنن بۆ نیازی خۆیان، توانیوویانە ژەهری بکوژی خۆیان تێکەڵ بەداخوازییە بەجێ و هەقەکانی برا کەرکوکی یەکانمان بکەن. ئەو ژەهرەی کە بریتییە لە بیروباوەڕی شاردراوەی شۆڤینی و دوژمنایەتی بەرامبەر بە دیموکراسی و بە مافی گەلان لە ئازادی و وەکیەکیدا. لەنێو ئەم ژەهرە شاردراوانەدا یەکەم داواکردنی لابردنی مادەی سێیەمی دەستووری عێراقە کەوا دان دەنێ بە برا بەشی عەرەب و کورددا لە نیشتماندا**)، (**خەبات**) لەسەری رۆیشتووە زۆر چاك ئەو جۆرە کەسانەی ریسوا کردووەو لە ژمارەی دواتر نووسیویە: (**پەلەکردن لە جێبەجێکردنی پرۆژەی بەڕێوەبەرایەتی مەعاریفی کوردستان پێویستییەکی نیشتمانییە**). کە پێشەکییەك و سێ سەرەبابەتی لە خۆ گرتووە تیایدا بایەخی بە (**بەڕێوەبەرایەتی زانیاری کوردستان**) داوە. بایەخەکەی بۆ پەیوەندیداران روون کردۆتەوە، ئینجا هاتووە بایەخی پەلەکردنی لە جێبەجێکردنی پرۆژەکە باس کردووە، دواجار باسی رەوایی و ئینجا داوای جێبەجێکردنی کردووەو بە سەروتارێکی دیکەش بە گوێی کاربەدەستانیدا چرپاندۆتەوە کە (**شعبنا الكردي ينتظر مديرية معارف كوردستان**) و تیایدا دەڵێ (بە ملیونان رۆڵەکانی گەلی کوردمان لە ناوەوەو دەرەوەی عێراق ـ لەم رۆژانەدا ـ بە پەرۆش و دڵگەرمییەوە چاوەڕێی بەدیهێنانی ئاواتە ساکارەکانیان دەکەن کە بەڕێوەبەرایەتی زانیاری کوردستان لەسەر دەستی حکومەتی نیشتمانی دابمەزرێ).

(**خەبات**) نووسیوبە ئەم پرۆژەیەش کە هەر لە سەرەتاوە رۆڵەی گەل تاکە پێشەوای وڵات پاڵپشتی کردووە. گەلی عێراقیش بە عەرەب و کوردییەوە و بەو ناوەی کە بەدیهێنەری جێبەجێکردنی مادەی سێی دەستووری کاتی عێراقمانە و تەئیدیان کردووە.

هەروەها هەنگاوێکی دیموکراسی پڕ بایەخی پتەوکردنی برایەتی کوردو عەرەبە چونکە دەرگای رۆشنبیری و فێربوون بەزمانی نەتەوایەتی لە پێش کورد دەکاتەوەو هەموو کەلەبەرێکیش لەبەردەم ئیمپرالیزم و کلکەکانیان و تێکدەرو تەماعکاران، دوژمنانی برایەتی گەلان لە عێراقی ئازیزماندا دەگرێ.

(**خەبات**) جاروبار خۆیشی لە سەرەتای دەرچوونیدا پاساوی بۆ هەندێ کارەکانی حکومەت دەهێنایەوە، ئەوەتا نووسیوبە: (**ئێمە لە کاتێکدا رۆڵەکانی گەلی کوردمان دڵنیا دەکەینەوە کە کۆماری گەلی دیموکراتیمان سوورە لەسەر**

بەدیـهێنانی ئـەو پرۆژەیـەو هـەموو پرۆژەکانی دیکـە کـە مـەرامێتی ئاسـتی رۆڵـەکانی گەلی عێراق بە کوردو عەرەب و هـەموو توێـژو تایفـەکان، لـە هـەموو لایـەنی گـوزەران و رۆشنبیری و تەندروستی بەرز بکاتەوە، تکا دەکـەین پەلە لـە کارکردن بەم پرۆژە بکرێت).

چونکـە وا سـاڵی خوێنـدنـی دادێ نزیـک بۆتـەوە، ئـەو یەرێوەبەرایەتییـــەش وا پێویست دەکات خۆی بـۆ ئامادە بکرێت.

هـەر لـەم ژمارەیەشـدا (خـەبات) ئـەوەی بـۆ تۆمـار کردووین کـە رۆژنامـەی (بـەغدا) دژی بەرێوەبەرایـەتی زانیـاری کوردسـتان هـەندێ نووسـینی ناحەزانـەی بلاوکردۆتـەوە. ویستوویە دووبـەرەکی بخاتـە ناوەوە. کارەساتی کەرکوکیش بـە مـل گـەلـی کـورددا بـبـڕێ، بـە گوێرەی نووسینەکەی (خـەبات) دەزانـین بـە بـەردەوامی دەیـان سکالاو نامـەی نـارەزایی بەسـەر رۆژنامەکـەدا دابـاریوە، داوا دەکات ئەم رۆژنامەیە شکاتێ لێ بکـرێ و دەمکـوت بکرێتـەوە (خـەبات) ئامـاژەی بـۆ هـەندێک لـەم نامانـە کـردووە بـۆ ئـەوەی خوێنـەران شـارەزایی جـۆری (خەبات)ی ئەوسا بن وا ئاماژە بۆ هەندێکیان دەکەم.

* سـکالایەک بـەناوی جەماوەری کـەرکوک لەلایـەن ٥٥٥ هاووڵاتی ئیمزا کراوە.

* یـەکێکی دیکـەش لـە جـەماوەری خانەقینـەوە لەلایـەن پـارێزەر رەشـید باجـەلان و عەبدولعـەزیز پشـتیوان و محەمـەد حوسێن ئەمین و عەلی عیساو ئەحمـەد مـەحمود کـەلاری و میرزا محەمەدو حوسێن عەلی خان و کەریم داود.

* یەکێکی دیکەش بەناوی جەماوەری گـەلی کـورد لـە پێنجوێـن بـە ئیمـزای ٢٣٨ هاووڵاتییەوە بووە.

* لـە جـەماوەری سلێمانی لەلایـەن ٤٥٤ هاووڵاتییـەوە ئیمزا کراوە.

* لـە جـەماوەری موسـڵەوە سـکالایەک ٩٣٠ کـەس ئیمزایان کردووە.

* یـەکێکی دیکـەش لـە جـەماوەری تـوزەوە لەلایـەن سـەید رەفیـق سـەید ئیسـماعیل خـدرو سـەید محەمەد سەید رەشیدو مەلا ئەحمـەد محەمـەدو حـاجی محەمـەد عـەزیز لـە جیاتی ٩٦١ لە هاووڵاتیان ئیمزایان

خەبات

بمناسبة مرور سنة على صدور خەبات بشكلها العلني .

ذكريات عن خەبات

ـ ١ ـ

پیرۆت

خەبات ، جريدة النضال الثوري الذي لا يلين ضد الاستعمار والاقطاع والرجعية. جريدة النضال المرير الذي تخوضه الحركة القومية التحررية للشعب الكردي منذ عشرات السنين في سبيل تحقيق اهداف الامة الكردية المشروعة في العيش الحر الكريم كسائر امم الكرة الارضية . خەبات جريدة الجماهير الكادحة من عمال وفلاحين وسائر الكادحين وحاملة راية كفاحهم العادل ضد الاستعمار والاستغلال . خەباتنا العزيزة هذه ليست بنت اليوم ، يوم ما بعد ١٤ تموز حيث حرية الصحافة والكلام واصدار الصحف ، كما تعرف ايها القارئ العزيز .

فقد ظهرت جريدة خەبات في اشد الايام العصيبة التي مرت بها حركتنا الوطنية التحررية وابان عهد الاحكام العرفية والارهاب السعيدي . المختفي ـ جريدتنا المحبوبة (رزگاری) التي حملت لواء النضال بشرف عشر سنوات باعتبار جريدة طليعة الشعب الكردي الديمقراطية ، غير مبالية بما تعرضت لها من صعوبات ومشاكل وما كانت تتطلبه من تضحيات ظروف ذلك العهد الاسود الفاشي الرهيب .

وهكذا ظهرت خەبات لتواصل حمل راية النضال ، ورفع مشعل الحرية ، لتسير دروب النضال المديدة لجماهير الشعب الفقيرة . لتفضح الاستعمار والحكم الملكي الهاشمي وحلف بغداد ومؤامراته الخطيرة لنشر الوعي بين صفوف الجماهير ولتوطد التآخي ورمز الاخوة العربية الكردية ومتن الوحدة الكفاحية المشتركة بين الشعبين الرئيسيين العربي والكردي باعتبارهما الصخرة الصلدة التي تتحطم عليها مؤامرات الاستعمار ومشاريعهم الاجرامية .

كانت ظروف اصدار خەبات صعبة رهيبة ، وكانت امكانيات الحزب انذاك قليلة ضعيفة ، فصدر العدد الاول بالة الرونيو وهو يحمل مقالات عديدة تفضح الحكم الموالي للاستعمار وتدعو الشعب الى توحيد قواه والى جبهة وطنية موحدة ضد الاستعمار وحلف بغداد ، وتعرب عن تأييد الشعب الكردي لنضال الشعوب العربية وتضامنه الاخوي معها خاصة الشعب المصري الذي كان قد تعرض للعدوان الثلاثي الغاشم .

ثم بدأت (خەباتی كوردستان) تصدر تباعا لتؤدي رسالتها رسالة الحزب والشعب .

وسرعان ما تهافت القراء على خەباتی كوردستان ، حيث كان العدد الواحد يتنقل بين عشرات الايادي وتراكمت على هيئة تحريرها وعمالها ـ وكانوا نفسه واحدة ـ المقالات والاخبار وانباء ونضالات وحوادث مختلف مناطق كوردستان . اتذكر منها وصية امرأة بارزانية كانت قد اوصت قبل وفاتها بان لا يسمح للقلائل (من اهل قريتها)الذين لم ينالوا شرف الاشتراك في الثورة الكردية الوطنية بقيادة بطلها مصطفى البارزاني ، بالاشتراك في تشييع جنازتها . فلما توفيت رفض اقاربها الوصية ، ذهب احد هؤلاء الخونة الى اقرب دائرة للشرطة محذرا ان الطائرات قد اخطرت الاسلحة للبارزانيين الذين هبوا لاشعال الثورة من جديد . فلما وصل الخبر الى مدير الشرطة ابرقه الى بغداد طالبا العون ومساعدا النجدة !

لقد كان هذا الخبر على بساطته مبعث سرور عظيم لنا نحن كتاب وعمال خەبات انذاك وضحكنا كثيرا عندما كنا نطبع الخبر وقرأناه مرارا وتكرارا رغم اننا قمنا بطباعته بانفسنا . فقد كان باعث الامل والرجاء في نفوسنا وكان يكشف لنا عن ايمان ابناء شعبنا وبناته وتصميمهم على مواصلة النضال . وكان دليل تقدير الشعب لثورته وابنائه الثائرين . كما كان دليل جزع وخوف السلطة الرجعية من الشعب ونقمته التي فجرتها في ثورة ١٤ تموز واطاحت بالطغيان الملكي الرجعي المباد .

ومن الاخبار الاخرى التي طبعت في ذاكرتي ، خبر اعتداء استاذ جامعي شوفيني على فتاة كردية واهانتها من قبله لا لذنب سوى ان اسمها كردي . فقد استهزأ هذا المحسوب على الجامعة بهذه الكلمة الكردية العزيزة واهان الفتاة الكردية وتعرض للامة الكردية بسبب هذا الاسم الجميل لتلك الفتاة الكردية ـ واتذكر ان خەبات قد وعدت فتاة كوردستان تلك بالانتقام لها وذلك بالنضال ضد الاستعمار وسياسة الاضطهاد القومي والحكم الرجعي ولكي ينال الشعب الكردي جميع حقوقه القومية منها حق وجود جامعة كوردستان حيث تدرس اللغة الكردية الحبيبة وحيث تكون للاسماء الكردية الجميلة حرمتها وقدرها عند اهلها .

ولم تحصر خەبات ابحاثها على نشر الاخبار والحوادث بل حللت الظروف وبينت حلول المشاكل ونورت طريق النضال .

ويكفي خەبات فخرا انها تواصل نفس الرسالة دون ان تحيد قيد شعرة عن طريق نضالها الذي اختطته ثورة شعبنا التحررية ونورته دماء شهداء كوردستان الابرار .

ئەو گۆشەیەی (پیرۆت) لە ساڵیادی خەبات مێژووی دەرچوونی رۆژنامەکە دەگێرێتەوە ماقوڵ نییە پێش ١٩٥٩/٤/٤ ئەگەر بەم ناوەوە دەرچووبێ نموونەیەکی لە کوردستان نەمابێ!

كردووە.

* دوو سكاڵای دیكەش بەناوی جەماوەری كەركوكەوە یەكەمیان لەلایەن ٤٩٩ كەس ئیمزاكراوەو دووەمیان لەلایەن ٩٢٦ هاووڵاتی ئیمزاكراوە.

وەكو دەردەكەوێ (خەبات) ئەوەندەی بۆی كرابێت و هەر هەواڵ و بیرخەرەوەو چالاكییەكی لە هەر لایەكەوە لەبارەی مافی خوێندن بە زمانی كوردی چنگ كەوتبێت هەوڵی داوە بڵاوی بكاتەوەو بەهۆیانەوە زیاتر گوشار بخاتە سەر كاربەدەستان.

ئەوەتا (مافی خوێندەواری گەلی كورد لە بیر خەرەوەكەی یەكێتی گشتی قوتابیانی عێراقدا) بابەتێكی دیكەی (خەبات)ە كە تیایدا دەڵێت: (لەبەر ئەوەی گەلی عێراقمان لە دوو نەتەوەی رەئیسی پێك هاتووە كە برایەتی یەكی مێژوییمان پەیداكردووە لەگەڵ كەمایەتییە نەتەواتییەكان وەكو توركمان و ئاشووری و ئەرمەن و ئەوانی تر.

لەبەر ئەوەی یەكێك لەسەرەتاكانی مافی دیموكراسی گەل بەرەڵلاكردنی هەقی دەربڕینی هیواو ئاواتە لە رێی خوێندەواری نەتەوایەتییەوە، لەبەر ئەوەیە بە پێویستی ئەزانین:

١ــ پەلە بكرێت لە دانانی مودیریەتی مەعاریفی كوردستانی عێراق بە ئیعتباری ئەوەی هۆیەكە بۆ بڵاوكردنەوەی خوێندەواری نەتەوایەتی وە بۆ چەسپاندنی برایەتی مەزن لە نێو نەتەوەكانا.

٢ــ خوێندنی مێژووی گەلی كورد لە قوتابخانە كوردییەكانا بەتایبەتی وە لە عێراقا بەگشتی، تا گەلی عەرەب لە عێراق شارەزاییەكی تەواو پەیدا بكات لە مێژوو شارستانییەتی گەلی كوردی برای، وە خەباتی موشتەرەكیان دژی ئۆتۆقراتیەتی عوسمانی و داگیركردنی بەریتانی و تێكۆشانیان دژی شایەتی ئیمپریالیستی بخوێندرێت.

٣ــ رێ چۆل كردن بۆ كردنەوەی قوتابخانەی ئەهلی بۆ توركمان و ئاسووری و ئەرمەن و ئەوانی تر، وە یارمەتی دانیان لەلایەن حكومەتەوە بۆ ئاسانكردنی ئەو فرمانە.

٤ــ رێگە بدرێت كە لە ئیمتیحانەكانی قۆناغی ئیبتیدائیدا هەر قوتابی یەك بە ئارەزووی خۆی بە عەرەبی یان بە كوردی وەرام بداتەوە هەروەها بۆ كەمایەتی یە نەتەوایەتیەكانیش بەو پێ یە بێت.

٥. نمرەی دەرچوون بۆ قوتابی توركمان و ئاسووری و ئەرمەنی یەكان بكرێت لە ٤٠٪ وەك برا كوردەكانیان.

٦ــ زمانی كوردی بكرێ بە زمانی رەسمی لە هەموو قوتابخانەكانی ناوچە كوردی یەكانا، وە دەست بكرێت بە جێ بەجێ كردن لە سەری ساڵی خوێندنی تازەوەو هەوڵبدرێت كە وردە وردە لە هەموو قۆناغەكانی خوێندندا وای لێ بكرێت.

٧ــ داوا بكرێت مێژووی گەلی كورد لە جەمهوریەتی عەرەبی یەكگرتوودا بخوێندرێت بە پێی ئەو پەیمانە خوێندەواری یەی لەگەڵ جەمهوریەتەكەمانا بەستراوە.

٨ــ هەندێك پارچەی وەرگیراو لە ئەدەبی كوردی لە قوتابخانەكانی عێراقا لەنێو پرۆگرامی موتالەعەو ئەدەبا بخوێندرێت.

جێی خۆبەتی ئەوەش بە خوێنەران بڵێین کە ئەو خاڵانە هەمووی بەشێکی بیرخەرەوەیەک بووە لەوان ڕۆژاندا دراوەتە وەزیری مەعاریف و کۆنگرەی بەڕێوەبەرایەتییەکانی مەعاریف، بەبۆنەی بەستنی کۆنگرەکەیان.

لە هەمان ژمارەی (**خەبات**)دا وتارێکی دیکەش بەناونیشانی (**هەڵسوڕێنەری زانیاری کوردستان**) بڵاوکراوەتەوە.

وا پێدەچێ ئەو کێشەیەی بەڕێوەبەرایەتی مەعاریفی کوردستان تەلی هەستی کوردایەتی بەشیر موشیری لەراندۆتەوە بۆیە بەناونیشانی (**خطاب مفتوح إلى سيادة وزير المعارف المحترم - حول مديرية معارف كوردستان**) بڵاوکراوەتەوە نامەکەش بەزمانێکی خۆش و چروپری مانادارەو لە ژێرەوەشی ئیمزا (**المخلص بشير موشير**)ی لێدراوە.

ئەو ماوەیەش لە ناوچەی ئاکرێ و موسڵ و کەرکوک بەهۆی **زمان لێکدان** و شکات لەیەک کردن لە ئەنجامی هەرای شەواف و کارەساتی کەرکوک زۆر لە **خەباتکاران** و هاووڵاتیان و قوتابیان کەوتبوونە **بەندیخانە**. (**خەبات**)یش داوای لە هاووڵاتیان و کاربەدەستان **دەکرد** (**بۆ ئەوەی هەڵە بە هەڵە ڕاست نەکەینەوە**) با دروشمی (**باوەڕ بەیەککردن و هاوکاری لە نێوان ڕێکخراوە دیموکراتییەکان و دەسەڵاتی نیشتمانیدا شەرتن بۆ جێ بەجێ کردنی فرمانەکانیان بەتەواوی**) هەڵبگرین.

ئا لەم کاتەدا دوای ئەوەی نەقابەی مامۆستایان هەڵبژاردنی نوێی خۆیان کرد، لەبەر ئەوەی نەقیبی مامۆستایان فەیسەڵ ئەلسامیریش کە ببووە وەزیری ئیرشاد دەستی لەکار کێشابووەوە، پاشان نەقابە لە کۆبوونەوەیەکی ئیستسنائی بڕیاریدا کە کۆنگرەی مامۆستایانی کورد لە ١٠ــ١٣ ئەیلولی ١٩٥٩ لە شەقڵاوە ببەستریت بەم بۆنەیەوەش نەقابە بەیانێکی بڵاوکردبووەوە داوای لە خەمخۆرانی پەروەردە و ڕۆشنبیری و زمانی کوردی کردبوو ئەوانەی ئارەزوویان هەیە و لە خۆیان رادەبینن و پێشنیازییان لەمبارەیەوە هەیە با پەیوەندی بە هەردوو لقی نەقابە لە هەولێر و سلێمانی بکەن و ئەوانەی لە کەرکوک و خانەقین و موسڵ و وەزارەتی مەعاریفن با پەیوەندی بە هەریەک لە رەشید جەلال ڕۆژبەیانی بەڕێوەبەری موستەنسرییەو ئیبراهیم رەمەزان نەجاری بەڕێوەبەری قوتابخانەی ئەبی تەمام، سدیق ئەترووشی لە وەزارەتی مەعاریفەوە بکەن. ئەو بەیانەی نەقابە بەس بوو جارێکی دیکە ((**خەبات**)) باس لە ((**ضرورة اقرار مشروع مديرية معاريف كوردستان قبل انعقاد مؤتمر المعلمين**)) لە سەروتارێکی پڕ لە

مانای دیکەی بکات و ناوەڕۆکی زۆربەی بۆ چوونەکانی خۆی بە گوێی کاربەدەستاندا بداتەوەو پاڵپشتی خۆی لە کۆنگرە بکات.

لە ژمارەی دواتریش و ئەو جارە ((**خەبات**)) لە ژێر ناونیشانی (**مودیریەتی مەعاریفی کوردستان لە بارێکی کەیەوە: سەلماندنی مافە نەتەوەیی یەکانی کورد بناغەی کۆمارەکەمان بەهێز تر دەکات**).

سەروتارەکە زۆر دوورو درێژە زۆرتر باس لەوە دەکات کە (**لەو رۆژەوە کە بیری دامەزراندنی مودیریەتی مەعاریفی کوردستان تیا بڵاوبۆتەوە، بۆ ئەوە دوژمنانی کۆمارەکەمان هەر کاتە بەچەشنێك و هەر جارە بەرەنگێك بەرگری دەکەن و بەگژیا دەچن، نەك هەر ئەمە هەتا بیرەکە نزیکتر دەبێتەوە کە جێبەجێ بووە بەرگرییەکەشیان توندو تیژتر و ئاشکرا تر دەبێ لامان وایە ئەوەش شتێکی زۆر تەبیعی یە**) چونکە ((**دوژمنانی کۆمارەکەمان هەندێکیان شلی ئەو کوتەکە بوون کە شۆڕشە پیرۆزەکەمان دابووی لە موورەکەی پشتیان. هەندێکی کەشیان سەر مەستی خەیاڵی ئەو ئیمپراتۆرییەتە بوون کە سەرکەوتنێکی کوتوپڕی شۆڕشەکەمان لە مێشکیاندا ژیاندبوویەوە**))..((**ئەوە بوو وەکو دیمان کەوتنە موئامەرەکردن و دەستدرێژی راستەوخۆ بۆ رماندنی کۆمارە خۆشەویستەکەمان بەڵام هەموو ئەو تەقەلاو هەولانەیان لەسەر تاوێری یەکیەتی گەل و سەرکردەییەکەی وەگەل و لەشکرەکەی وە عەرەب و کورد و کەمەیەتییەکانی کەی عێراق وردو خاش بوون**))..((**ئیمپریالیزم و کلکەکانی هەرگیز لە تەقەلای خۆیان ناکەون و وەرس نابن بگرە وەکو قومارچی تا لە دۆراندنیان زیاتر بێت هەوڵی بردنەوەی زۆرتر دەدەن**)) ئەویش وەك ((**خەبات**)) نووسیویەتی: هەر ((بۆ ئەوەی ناوەڕۆکی مادەی سێ پووچەڵ بکەنەوە)).

((جا بۆ گەیشتن بەم ئامانجە پیسە، بۆ هەڵتەکاندنی بنچینەی برایەتی کوردو عەرەب بۆ ((بەستاندنی مادەی سێیەمی دەستوور)) دوژمنانی کۆمارەکەمان رووی هێرشیان ئاراستەی پرۆژەی مودیریەتی مەعاریف کوردستان کرد کە نۆبەرەی جێ بەجێ کردنی مادەی سێیەمە، لە پێشەوە بەوەی کە لە ناوبرا عەرەبەکانماندا بڵاوی بکەنەوە کەوا ((**ئەم مودیرییەتە هەنگاوێکی پڕ مەترسییە کورد بەرەو جیا بوونەوە دەبات یەکیەتی عێراقی دەخاتە خەتەرەوە؟ کوردی چی؟ کوردستانی چی؟ هەموومان عێراقین؟ ئەم پرۆژەیە لە مێشکی جیاکەرەوەکانەوە هاتووە ئەبێ سەرنەکەوێت؟ ئەم پرۆژەیە دەرگایەکی خەتەر دەخاتە سەر پشت تورکمانیش ئەیانەوێت؟ ئەرمەنی و ئاشووریش داوای ئەکەن**) جارجارەش ئەکەوتنە دڵسوتان بۆ حاڵی منالی کورد ئەیان وت (**ئەی منالەکانتان چۆن فێری عەرەبی ئەبن، ئەی لە جامیعەدا چۆن لە خوێندن دەگەن؟ بێگومان کەسیان دەرناچێ، خۆتان زەرەر ئەکەن، کە بینی یان** ئەم قسەو بەندو باوەیان بەسایەی **هۆشیاری عەرەب و کوردەوە بۆ ناچێتە سەر** کەوتنە ئەوەی هەندێك تۆرانی هان بدەن کە بە **درۆ بەناوی تورکمانەکانەوە هەندێ رۆژنامەی بەکرێگیراویشیان دەنگ بدەن کە گوایا لەڕووی دڵسۆزییەوە بۆ یەکیەتی عێراقی هەڵکوتنە سەر پرۆژەکەو لایەنگرانی**) کە ئەوەشیان بۆ نەچووە سەر (**بەربوونە سەرو**

پۆتەلاکی پرۆژەکە وەکو بڕیاری لەسەر دراوە بەو هیوایەی هەر هیچ نەبێت نەختێکی لێ داتاشن یان هەوڵ بدەن بخرێتە شێوەیەکی وا کە لە دڵی گەلی کوردا جێگەی پرۆژە پێشنیەکە پڕ نەکاتەوە) ئەویش (هەر چەکە کۆنەکەیە، واتە، ناوی پرۆژەکە کە بە باش نازانن بەناوی کوردستانەوە بێت) ئەو خاڵەشیان ساڵی پێشووتر لە کۆنگرەی مامۆستایان ورووژاندبوویان.

بەڵام (**خەبات**) وا دەمکوتی کردبوونەوە کە لە هەمووکارێکدا (**ئەوەی بایەخدارە لە شتێکدا ناوەڕۆکە نەک ناو، بەڵام دیسان لەبەر هەندێ ئیعتبار نابێ حکومەتە نیشتمانییەکەسان ناوی ئەم دامەزراوە بگۆڕێت چونکە:**

١ـ هەموو لایەک ناوی ئەم دامەزراوەیان ناوە (مدیریەتی مەعاریفی کوردستان).

٢ـ ناوی (کوردستان) وشەیەکی پڕ لە جوانی و خۆشی و سیحرو پیرۆزییە لە دڵی هەموو کوردێکدا، چونکە ناوی ئەو شوێنەیە کە نەتەوەی کوردی تێدا دانیشتووە.

٣ـ ئەم ناوە خۆشە شیرینە بە پێچەوانەی قسەی گێرەشێوێن و دوژمنان نەک برایەتی کوردو عەرەب بێ هێز، بگرە دەچەندانەی جاران بە هێزی دەکات.

٤ـ کوردستان ناوێکی دیارو ئاشکرایە، هەق نییە کەس تووڕە بکات نە لە دەرەوەی عێراق و نە لە ناوەوەی، ئەوە حکومەتی ئێران کەوا دانی نەناوە بەهیچ مافێکی نەتەوایەتی کوردیشدا کەچی یەکێک لە (ئوستاندارد) واتە ولایەتەکانی ئەوەتە بەدەست ئێرانەوەیە هەر ناوی کوردستانە. وە لەم دواییەدا بۆ

حول لغتنا القومية
بقلم : هاشم البرزنجي .. كفري
اللغة هي احدى الاسس الهامة التي ترتكز عليها كيان الامم وهي الفارق الرئيسي بينها وبين غيرها من الاقوام وعلى ابنائها يقع واجب المحافظة عليها بكل ما اوتي لهم من قوة لان الاستعمار حاول ويحاول محو اللغة لانها اداة التعبير والركن الاساسي في بقاء القومية ..

چالاکترین پەیامنێری ڕۆژنامەکە لە کفری (هاشم بەرزنجی)بوو لە بارەی زمانی نەتەوایەتی لەگەڵ خوێنەران دواوە.

بەربەرەکانی سیاسەتی عێراق لە شاری تاران ڕۆژنامەیەکی هەفتەیشی بەم ناوەوە دەرکرا وە ئەیەوێت ئەم ناوە خۆشە بەکار بهێنێت بۆ دڵی کورد. هەڵەیەکی گەورەیە لە جمهوریەتی عەرەب و کورددا لەناوی کوردستان بسلەمینەوە، نەک هەر ئەمە سەیر ئەوەیە نوری سەعیدی خائنیش کە ڕۆژێ ئیشی بە کورد بوو وەکو ئێرانی ئیمڕۆ (مفەتیشیەی مەعاریفی کوردستان)ی دروست کرد کە ناوەندەکەی شاری کەرکوك بوو.

لە پاشا عێراق وەکو دەوڵەتێکی سەربەخۆ چ دەوڵەتێك هەقی هەیە قسە لەکاری ناوخۆیدا بکات؟

لەبەر ئەم هۆیانەی باسمان کرد وە بۆ ئەوەی هەموو ڕێیەك لە دوژمن ببەستینەوە و ماوەی هیچ گێرەشێوێنێکی نە ئیستەو نە دوا

ڕۆژ نەهێڵین داوا ئەکەین کە مودیریەتی مەعاریفی کوردستان بە زوویی وە هەر بەناوی خۆشیەوە دابمەزرێت بەخۆشی دڵی کورد و عەرەب و کوێرایی دوژمنانی کۆمارە خۆشەویستەکەمان).

لە لاپەڕەکانی (خەبات) دیارە ئەوسا ناوی (کوردستان) زۆر مشت و مڕو کێشەی لەسەر بووە. بڵاوکراوەی دیکەش هەبووە بەرگری لەم ناوە کردووە، بەڵام زیاتر هەر لە (خەبات) وەشاوەتەوە بەم زمانە زبرەو بەم شێوەیە باسی هەقی کوردو ناوی کوردستان بکات. هەمان (سەروتار) جارێکی دیکە لە ژمارە (٤٢)ی خەبات بەزمانی عەرەبی بڵاوکراوەتەوە.

وەنەبی (خەبات) هەر بەم (سەروتار)ە وازی هێنابێ بەڵکو لە پێناوی جێگیرکردنی دروشمی برایەتی کوردو عەرەب سەروتارێکی دیکەی بەناونیشانی (سلەمینەوە لە ناوی کوردستان) نووسیوبە کە تیایدا دەیەوێ لە ناحەزان بگەیێنی کە (کەس نەبووە تا سەر ناوی کوردستان لە معامەلاتی ڕەسمی حکومەتیش دەربهێنێت) (ئەو ڕاستیەش لە مێشکی کورد چەسپاوە کە سڕینەوەی ناوی کوردستان هەر بۆ لەناوبردنی نەتەوەی کورد بووە. ئەگینا ناوی (پڕ لە جوانی و خۆشی سیحرو پیرۆزی کوردستان) چ زیانێکی هەیە؟ ئەرێ خەڵکە مرۆڤ بانگ کردن بەناوی خۆی، شتێکی تەبیعی و ئیعتیادی نییە؟ کە ئەمە وابێ؟! ئەی بۆچی لەناوی کوردستان دەسڵەمینەوە؟

ئەڵێن گوایە ناوی کوردستان مانای جیابوونەوەی کورد لە عێراق دەگەیەنێ..!).. (لامان وایە کەس نەماوە لەوە نەگات کە کورد هیچ نیازێکی جیابوونەوەی نییە، ئێمە لەوەختی خۆیا بە بیرخەرەوەیەکی ڕەسمی بۆ پێشەوای وڵات. بەئاشکرا دەرمان خست کە بۆچی گەلی کورد جیابوونەوەی ناوێت؟ وە بە گوناهێکی نیشتمانی دەزانێت؟).. (بەڵکو دەردی پێشەوای وڵات گوتەنی: گەلی کورد ئەوەندە دڵسۆزن بۆ کۆمارەکەمان تا ئەو ڕادەیەی ئامادەن سەروماڵیان لە پێناویا بەخت بکەن).

پاشان هێنانی ناوی کوردستان کە ناوێکی تەبیعی مێژوویی خاکی کوردانە، بۆ لە ئێران مانای جیابوونەوەی نییە بۆ لە عێراق مانای جیابوونەوەیە؟ بۆچی مێژووی گەلان ساغی نەکردۆتەوە کە سەلماندنی ماف هەموو نەتەوەیەك ئەبێتە هۆی زیاتر نزیك بوونەوە لەو نەتەوەیەی لەگەڵیا ئەژی لە ژێر ئاڵای یەك دەوڵەتا؟).

(هێنانی ناوی مێژوویی شیرینی کوردستان فەرامۆشی بە کورد دەدا، وە خۆشی ئەخاتە دڵیەوە، وەدەری ئەخا کە کورد مافەکانی نەتەوایەتی خۆی دەتوانێ بەکار بێنێت. وە خاکەکەی لای هەمووان ڕێز دەگیرێت و خۆشەویستە وە کەس نییە بیەوێ وەك نەتەوەیەك لە ناوی بەرێت).

بەم ڕەنگە بەکار هێنانی ئەم ناوە بەسەربەستی و ڕەسمی هەستی پێکەوە ژیان و هاوبەشی پتەو دەکات نەك هی جیابوونەوە..).

ئەم (سەروتار)ەی (خەبات)یش درێژ بووە هەموو لایەنێکی کێشەکەی بەڕاست و دروستی و بەبێ پێچ و پەنا خستۆتە بەر لێکۆڵینەوە، دواتر جارێکی دیکە لە ژمارە (٤٤)ی ڕۆژنامەکە بە زمانی عەرەبی بڵاوکراوەتەوە.

مديرية المعارف العامة للدراسة الكردية

تنفيذ نظام مديرية المعارف العامة للدراسة الكردية

مطلب قومي ملح

خەبات

النضال

جريدة الحزب الديموقراطي الكوردستاني

العدد ٢٧٢ الاربعاء ٢٧ تموز ١٩٦٠ السنة الثانية ـ الثمن ١٦ فلساً

(خەبات) وەرس نەدەبوو بەڕێوەبەرایەتی مەعاریفی کوردی داوای میللەتی کوردە هەر دەبێ جێبەجێ بکرێ!

ئەوەی زۆرتر لە ناوەڕۆکی وتارەکانی سەرنج ڕادەکێشێ هەموو گوتاری سیاسی ئەوسای (**پارتی دیموکراتی کوردستان**)ی دەربڕیوە کەوا دیارە ناوی (**کوردستان**) سازشکاری لەسەر نەبووە، بۆیە وتارەکان بە زمانێکی زبر نووسراون.

واچاکە نموونەیەکی دیکە بێنمەوە کە بەناونیشانی (**حول مديرية معارف كوردستان مرة اخرى: مديرية معارف كوردستان ضرورة شمولها منطقة كوردستان كلها**) بووە.

زۆربەی پێشەکی سەروتارەکە ئاماژەی بۆ ئەو هەموو سەروتارو وتارو نامەو سکاڵایانە کردووە کە پێشتر ڕۆژنامەکە لەبارەی ئەم کێشەیە بڵاوی کردوونەتەوە، ویستوویە ئەوە بە دەسەڵاتداران بسەلمێنێ کە خەڵکی کورد لەسەر ئەم داوایانەی خۆیان مکوڕن و واز لە هەقی خۆیان ناهێنن.

تێکڕای خوێنەری ئەمڕۆ ئەگەر ئەم وتارانەی (**خەبات**)یان لەبەر دەست دا بێت بۆ ئەوەی لەرەوشی ئەوسای (**خەبات**)ی نەتەوەکەیان بگەن لەو بڕوایەدام حەز دەکەن دووجارو سێ جار بەسەریاندا بچنەوەو بیانخوێننەوە، ئەم سەروتارەیان تا بڵێی بە زمانێکی هێمنی دیبلۆماسیانە نووسراوە. لە هەر کێشەیەک، لەبارەی ئەم پرۆژەیە ئەوا ڕۆژانە لە مەیدانا بووبێ. (**خەبات**) هەوڵیداوە باسی لێوە بکات و ڕای هاووڵاتیانی لەبارەوە بخاتە پێش چاوو بیان وروژێنێ.

ئەوەتا نووسیویە: (**جگە لەو هەوڵە دوژمنکارانەیەی بەرامبەر گەلی کوردو مافەکانی نەتەوایەتی و ناحەز بە برایەتی کوردو عەرەب کە تاوەکو ئێستا بەرپەچمان داوەتەوە، پڕوپووچی بناغەکەیمان نیشان داوە، شایعەیەك بڵاوکراوەتەوە کە دەڵێ ئەو بەڕێوەبەرایەتی زانیارییەی کە بۆ کاروباری کوردستان دادەمەزرێ تەنیا هەردوو لیوای سلێمانی و هەولێر پتر ناگرێتەوە**).

لێرەدا (**خەبات**) ئازایانە کەوتۆتە خۆی و نووسیویە: (**ئێمە هەرچەند بڕوامان بە نیەت پاکی وەزارەتی مەعاریف لەسەرووی لێپرسراوانییەوە سیادەتی وەزیری مەعاریف بەرامبەر بە کوردانەوە هەبووە، بەڵام بایەخی پرۆژەکە لەلایەك و ترسناکی ئەو پرۆپاگەندەیە کە بێئومێدی لەدەروونی کوردان و هەموو ئەوانەی سوورن لەسەر پتەوکردنی قەوارەی کۆماری نەمرمان و

برایەتی کوردو عەرەب لە لایەکی دیکەوە، لەسەرمان پێویست دەکات رای خۆمان لەبارەی ئەم پڕۆپاگەندەیە بڵێین بە هەموو دڵیشمان و ئومێدمان لە راستییەوە دوور بێ).

پاشان (خەبات) باشتر کێشەکەی روون کردۆتەوە کە نووسیویە: (ئەگەر ئەو بەڕێوەبەرایەتییە هەردوو لیوای سلێمانی و هەولێر بگرێتەوە ـ کە تاوەکو ئێستا هەر خۆی جگە لە چەند قوتابخانەیەکی کچان و چەند قوتابخانەیەکی مەڵبەندی هەولێر ـــ لە قوتابخانە سەرەتاییەکانی بە کوردی دەخوێندرێ. مانای وایە پرۆژەکە بە شێواوی لە دایك بووە ئەگەر نەشڵێن مردووە).

رۆڵەکانی ناوچەی بادینان (لە لیوای مووسل) و ناوچەکانی لیوای کەرکوك و شارۆچکەی خانەقین و مەندەلی و ئەو شوێنانەی دیکەی کە کوردی تێدا نیشتەجێیە پێویستییان بەفێر بوونە، زۆریش پێویستە کە قوتابیانی ئەو ناوچانە بە زمانی کوردی بخوێنن و زمان و ئەدەب و مێژووی کوردییان تێدا بگوترێتەوە، دوایی ئەو ناوچانە لەبەر ئەوەی ناو جەرگەی کوردستانی عێراقن، بەڵکو کوردی ئەوەندە تێدایە کە ژمارەی زێترن لە کوردستانی سلێمانی و هەولێر بەیەکەوە، هەموو ئەو هۆیانە وادەکەن کە پرۆژەکە هەموو ئەو ناوچانە بەر لە شوێنەکانی دیکەی کوردستانی عێراق بگرێتەوە.

بە ئاشکرایش دەیڵێینەوە پرۆژەکە زۆر پاساوی وای هەیە کە پەیوەندی بەم ناوچەیەوە هەیەو ئەگەر ئەو شوێنانەش نەگرێتەوە ئەوا ئەوەندە سوودەی نابێت، ئەم مەبەستەش ناپێکێ کە تێکۆشەرانی کورد خەباتیان بۆ لە پێناوی دامەزراندنی مەعاریفی کوردستان کردووە.

هەمیشە هەندێك کەمینەی تورکمانی کە لە نێو برا کوردەکانیان دەژین کردۆتە هەنجەت بۆ ئەوەی بیکاتە پاساوی ئەوەی ناوچەکە وەك لە هەوەڵەوە پێشنیازی بۆ کراوە نەگرێتەوە، بەڵام ئەوەیش ناکرێ ئەوەندە کاریگەرییەی ببێ، چونکە پرۆژەکە خۆی ماف رۆشنبیری و خوێندەواری برا تورکمانەکانی باس کردووە جگە لەوەش هیچ کۆسپێکی وا لە پێش دا نییە ئەگەر کورد ماف خۆیان وەربگرن و برا تورکمانەکانیش ماف خۆیان هەبێ. ئەو مافەرەواییەی کە کورد خەباتی بۆ دەکات، برا تورکمانەکانیش بە تەواوی بۆیان بهێنرێتە دی.

ئا بەو شێوە، زۆربەی کوردەکانی عێراق ئەوە جگە لە برا کوردەکانیان کە لە عێراقی عەرەبی دانیشتوون ئەگەر بەری ئەو پرۆژە رۆشنبیرییە گرنگەیان لێ حەرام بکرێ، ئەوە نەك هەر تەنیا لەگەڵ سیاسەتی کۆماری عێراقی نەرم لە هەمبەر کوردان و مافە نەتەوایەتییەکانیان ناگونجێ کە (ئەو مافە نەتەوایەتیانەی پێکهێنانی بەڕێوەبەرایەتی زانیاری کوردستان بچووکترینیانە) بەڵکو لەگەڵ سیاسەتی حکومەت لە بڵاکردنەوەی خوێندەواری، یان بڵێین نەهێشتنی نەخوێندەواری لە نێوان هەموو هاووڵاتیانی کۆماری عێراق کۆماری کوردو عەرەب ناکۆکن دەبێ.

لەدواجار هەر دەبێ بڵێین ئەو پرۆژەیە ئەگەر هەموو کوردستانی عێراق نەگرێتەوە دەستەبەری ماف برا کوردەکانمان لە شوێنەکانی دیکەی عێراق خۆشەویست نەکات کە سوود لەبەری ئەو پرۆژە رۆشنبیرییە وەربگرن، ئەوە کاریگەرییەکی گەلێ خراپی لەسەر دەروونی هاووڵاتی کورد دەبێ، ئەو ئامانجانە ناپێکی کە بۆی دانراوە).

دوا جار (**خەبات**) وەک پیشەی هەموو جارێک هانای بۆ پێشەوا عەبدولکەریم قاسم بردووە، کە ئەمر بەو کارە بکات کە بەرژەوەندی کوردو عارەبی تێدایە.

لە پێشەوە ئاماژەمان بەوە کردووە کە باروزروفەکەی عێراق بەتایبەتی کوردستان ئاڵۆز بوو، زۆر قوتابی و مامۆستا گیرابوون. لەم ماوەیەدا لە گەرمەی ململانێکاندا **عەبدولکەریم**

حول الدراسة الكردية
ـ محمد شاكەلى ـ
ـ كركوك ـ

كان الشعب الكردي محروما في العهد المباد من ابسط حقوقه القومية وكان التنكيل والتشريد والاضطهاد القومي من الصفات المميزة لذلك العهد البغيض .

ولكن نضال الشعب الكردي بكل بسالة وشرف مع شقيقه الشعب العربي ـ بغية الخلاص من ربقة الاستعمار ـ أثمر .. نعم .. أثمر الكفاح التحرري المشترك وانفجر الجيش والشعب بوجه الطغاة في ثورة عارمة قضت على كل فاسد وجاءت لتعيد كل شيء الى مكانه الذي يجب ان يكون فيه . وقد حققت الثورة اهدافا

تقترب رويدا رويدا وبقرب منها امال الاكراد المخلصين للجمهورية في تحقيق مطلبهم .

فتنفيذ هذا المشروع يحتاج الى ستعدادات وترتيبات كبيرة حتى يكون جميع مستلزماتها واركانها جاهزة في مطلع العام القادم .

ومما لا شك فيه ان تنفيذ هذا المشروع الحيوي وتعميمه في انحاء كردستان عامل فعال في توطيد أسس جمهوريتنا الخالدة وتقوية اواصر الاخوة العربية الكردية ورد لدعايات المستعمرين وتخرصاتهم .

ان الشعب الكردي ...

(خەبات) بۆ جێ بەجێکردنی بریاری خوێندن بە کوردی دەنگی هەموو لایەکی دەگەیاندە کار بەدەستان

قاسم بەیانێکی لە بەرژەوەندی خانەوادەی پەروەردە بۆ دەسەڵاتی کارگێری دەرکرد تیایدا ئەمری کردبوو هەموو ئەو قوتابی و مامۆستایانەی بەهۆی هەندێ رووداوەوە تا ئەو کاتە گیراون بە کەفالەت بەربدرێن. داواشی لە مامۆستاو قوتابی و ئەو جۆرە کەسانە کردبوو کە لەمەودوا خۆیان لە هەندێ کار هەڵنەقورتێنن، کە پەیوەندە بەوانەوە نییە. (ژمارە٤٤).

بەڵام وادیاربوو هەندێ قوتابی لە کەرکوک دوای بەیانەکەی عەبدولکەریم هەر بە دەستبەسەری مابوونەوە. بەرنەدرابوون، بۆیە سکاڵایەکیان لە (**خەبات**) بڵاوکردبووەوەو داوای ئازادبوونیان کردبوو (ژمارە(٤٦).

دیسان هەر لە گەرمەی ئەو گۆڕانکارییانە لە (سەروتار)ێکیدا (**خەبات**) داوای (**تعزيز الاخوة بين الاكراد و العرب والتركمان واجب قومي مقدس**)ی دەکرد بەڵام حکومەت لە ناردنە دەرەوەی قوتابی بۆ خوێندن لە دەرەوەی عێراق. حیسابی باری خوێندنی لە کوردستان نەکردبوو، بۆیە کۆمەڵێک قوتابی لە سلێمانییەوە گلەییەکیان لە (**خەبات**) بڵاوکردبووەوە کە لەگەڵ (البعثات)ی خوێندن ئەوان کەسیان نانێردرێتە دەرەوە، (**خەبات**)یش پاڵپشتی داواکەی قوتابییان کردبوو. ئەوەی بەبیر هێنابوونەوە کە ئەوان لە (وتار)ێکی خۆیان پێشتر باسی ئەو خاڵەیان کردووە کە قوتابی کورد دەبێ رێژەی خۆیان بۆ چوونە دەرەوە بۆ دانبرێ، چونکە باری خوێندن لە کوردستان لەگەڵ ناوچەکانی دیکەی عێراق زۆر جیاوازییان لەگەڵ یەکتر هەیە، بۆیە قوتابی کورد پلەی وەکو شوێنەکانی دیکە پێ نایێ و کەمیان دەنێردرێتە دەرەوە.

بۆ پاڵپشتی بۆچوونەکانم کە چەند جارێک دووپاتم کردۆتەوە کە ئەو کات باری وڵات ئاڵۆزکاو بووە دەڵێم لە هەمان ژمارەی (**خەبات**) (٤٧) حاکمی عەسکەری گشتی بەیانێکی بۆ رۆژنامەکان بڵاوکردۆتەوە کە لەمەودوا ئاگایان لە

بڵاوکردنەوەی هەواڵ و نووسین بێ ئەگەرنا خۆیان تووشی سزای عورفی دەکەن.

بەڵام (**خەبات**) بۆ رۆژی دواتر لە ژێر ناونیشانی (**داخوازی هاونیشتمان**)یان کۆمەڵێک نامەو بروسکەو داواکاری قوتابی و خەڵکی دیکەی بڵاوکردۆتەوە کە پاڵپشتی نەقابەی مامۆستایان دەکەن و تیایدا زۆر بە توندی تووڕەیی خۆیان لە ناحەزانی مودیریەتی زانیاری کوردستان دەردەبڕن، داوایان کردووە بەزوویی ئەو ئامانجە خوێندەوارییەی گەلی کورد بهێنرێتە دی.

لە ژمارە (٥١)یش (**خەبات**) لەژێر ناونیشانی (**شعبنا الكردي يطالب بتنفيذ مشروع مديرية معارف كوردستان**) نووسیبووی: جەماوەر مامۆستایان داوای بەدیهێنانی پرۆژەی بەڕێوەبەرایەتی زانیاری کوردستان دەکەن، جەماوەری هەولێریش ئەو داوایەیان کردبوو، جگە لەوە کۆمەڵێک داوای دیکە لەلایەن خەڵکی سلێمانی و هەولێرو رانیەو شوێنانی دیکە بڵاکراونەتەوە، داوایان کردووە پێش ساڵی خوێندن پرۆژەکە بڕیاری لەسەر بدرێ.

لەم ماوەیەشدا لە ١٩٥٩/٩/٦ یەکەمین کۆنگرەی رۆژنامەنووسانی عێراق بەسترا بەموافەقەتی هەموان لایەنگیری خەباتی گەلی کوردیان کردبوو.

بەڵام بەبۆنەی کردنەوەی قوتابخانەکان (**خەبات**) لە ژێر ناونیشانی (**فرمانی مامۆستاو قوتابییەکانمان**) نووسیبووی: (**بەم زووانە خوێندن لە قوتابخانە سەرەتاییەکان دەست پێ دەکاتەوە، سەر لە نوێ هەزارەها قوتابی دەچنەوە قوتابخانەکانییانەوە بۆ ئەوەی دەست بکەنەوە بەدەرس خوێندن لەسەر دەستی مامۆستاکانییان کە ئەرک و ئۆباڵی پێ خوێندن و پەروەردەکردنی ئەو قوتابییانەیان کەوتۆتە ئەستۆ**).

(**خەبات**) زیاتر نووسیویە: (**شتێکی ئاشکرایە کە قوتابخانە هەر بەتەنێ جێگەی دەرس خوێندن نییە، بگرە جێگەی راهێنانی قوتابییە ساواکان لەسەر رەوشت و خووی باش و پاکژ و جۆش دانی گیانی هاریکاری و برایەتی و نیشتمانپەروەری لە دەروونییاندا، گیانی نیشتمانپەرستی و دیموکراسی و خۆبەختکردن لە پێناوی گەلا**.

هەر چەندە ئێمە هیوایەکی زۆرمان بە مامۆستا بەڕێزەکان هەیەو هەر چاکەو بە فرمان هەڵسانییان لێ رەچاو دەکەین، بەڵام دیسان لە کەلك بەدەر نییە، کە لەبەر تیشکی ئامۆژگارییە بایەخدارو گرنگەکانی پێشەوای وڵات کاکە کەریمی قارەمان، هێندێ راستی بخەینەوە پێش چاوی مامۆستاو قوتابییەکانی.

لێرەدا دەمەوێ بڵێم خوێنەر ئەگەر لە وتارو سەروتارەکانی (**خەبات**)ی ئەوسا ورد بێتەوە هەست دەکا رۆژنامەکە زۆر پشتی بە عەبدولکەریم دەبەست، دەتوانم بڵێم ئەو ماوەیە سەروتار نەبووە ناوی ئەوی تێدا نەهاتبێ و نازناوێکی بۆ دانەتاشرابێ، دەکرێ بڵێم یەکیشی نزیکەی دوو سەد ژمارەی بەرایی (**خەبات**)م لەسەر یەک هەڵداوەتەوەو لەم نازناوانە گەڕاوم کە بۆ ئەو زاتەیان بەکار هێناوە دەتوانم بڵێم پتر لە (٦٠) نازناوم ژماردوون.

لەم سەروتارەشیدا وەک (**خەبات**) خۆی گوتوویە لەبەر تیشکی ئامۆژگارییەکانی پێشەوای وڵات نووسیویەو ناوی لێناون راستی و لە (٨) خاڵدا چڕی کردوونەتەوە، پێم باشە خوێنەران هەر هەموویان بخوێننەوە تا بزانین لە ژێر سایەی رژێمی ئەو وڵاتە تا ئێستاشی لەگەڵدابێ تەگەرەکان وەک

المؤتمر الثاني للمعلمين الاكراد

ظاهرة قيمة في خدمة الثقافة الكردية

مؤتمر المعلمين الاكراد

خەبات

النضال

جريدة الحزب الديمقراطي الكردستاني

(خەبات) بەر لە بەستنی کۆنگرەی دووی مامۆستایانی کورد لە شەقلاوە ڕێنماییەکانی خۆی بە خەڵک دەگوت

خۆبانن و جارێکی دیکە بەرنامەی خوێندن پێویستی بە چاوپێداگێڕانەوە یان نا:

یەکەم: پێویستە مامۆستاو قوتابییەکان وێکڕا هەوڵدەن بۆ ئەوەی دەوام و خوێندن و تێگەیشتنی دەرسەکان و مەنهەج تەواو کردن، بە جۆرێکی پوخت و نایاب بێت.

دووەم: پێویستە مامۆستاو قوتابییەکان بەگیانی یەکتر خۆشویستن و ئیحتیرام گرتنی مامۆستایان لەلایەن قوتابییانەوە لەگەڵ یەک بجوولێنەوە.

سێیەم: پێویستە مامۆستایەکان لەناو قوتابخانەدا دووركەونەوە لە حزبییەتی تەسك و ئازاردانی ئەو قوتابییانەی بیروباوەڕی جیاوازیان هەیە لەگەڵیان، ئەبێ مامۆستاکان لە هەموو شتێکا نموونەبن.

چوارەم: مامۆستاکان بۆیان هەیە کە بیروباوەڕی سیاسی لای خۆیان باش و پەسند هەڵبژێرن بۆ خۆیان. بەڵام بەهیچ جۆرێ بۆیان نییە بە زۆر بیروباوەڕی خۆیان بسەپێنن بەسەر قوتابیانا، یانەخۆ فەرق و جیاوازی لە نێوانیان بکەن.

پێنجەم: پێویستە مامۆستاکان بە گیانی شۆڕشی ١٤ی تەمووزو قوتابییەکان بجوولێنەوە، وە لەم ڕێبازە لانەدەن، کە وەزارەتی مەعاریف و نەقابەی مامۆستاکان لەبەر تیشکی ئامۆژگارییەکانی پێشەوای وڵات بۆیانی دیاری کردووە.

شەشەم: لە کاتێکدا کە جەمهوریەت وا خەریکە هەموو ئەو هۆیانە پەیدا دەکا کە دەبنە هۆی پەروەردەکردنی قوتابییان و خوێندەواری بڵاوکردنەوەو بەشدار بوون لە هەموو جۆرە چالاکییەکی کۆمەڵایەتی خوێندەواریدا لەسەر نەقابەی مامۆستایان پێویستە یەکیەتی قوتابیان بە پێی قانون و پەیڕەوی کۆمەڵەکانیان بجوولێنەوەو لەڕێی لانەدەن، وە نەهێڵن هەڵەکانی ڕابردوو دووپات بنەوە.

حەوتەم: مەسئولیەت و ئۆباڵێکی تایبەتی دەکەوێتە ئەستۆی مامۆستاکانی قوتابخانەکانی کوردستانی عێراق دەربارەی خەریك بوون لەگەڵ زمان و ئەدەب و مێژووی کوردو کوردستان وە لە دەرسەکانی زمانی کوردییدا لە قوتابخانەکان بەو پەڕی دڵسۆزی و ئیهتیمامەوە بەو فرمانە هەڵسن، نەوەکا ئەم تاقە دەرسە بکەنە دەرسی حیساب و عەرەبی یان ئینگلیزی بۆ تەواوکردنی (مەنهەج) خۆ ئەگەر مودیریەتی زانیاری کوردستان هاتە کایەوەو خرایە گەڕ، ئۆباڵی سەرخستن و جێبەجێکردنی فرمانەکانی لە پێش هەمووان دەکەوێتە ئەستۆی مامۆستایان.

هەروەها ئەبێ مامۆستاکان، هەوڵدەن بۆ ژیاندنەوەی میراتی نەتەوایەتی کوردمان، وە

بۆ دیارخستنی بەشە پرشنگدارە پێشکەوتووەکانی وە چەسپاندنی هەموو ئەو شتانەی پێویستن بۆ پەروەردەکردنی قوتابی بەگیانی نیشتمانپەروەری و دڵسۆزی بۆ گەل و بیروباوەڕی پێشکەوتوو و دیموکراسی لە سنووری تواناو قانووندا بۆ چەسپاندنیان لە مێشکی قوتابییەکانا.

هەشتەم: مامۆستاکانی لادێش ئۆباڵێکی تایبەتییان لە ئەستۆیە، ئۆباڵی خۆ چاك خەریککردن بە قوتابی و شەوان هەڵسان بە بڵاوکردنەوەی خوێندەواری لەناو برا فەلاحەکاندا، وە بڵاوکردنەوەی زانیاری زراعی و سیحی بە پێی توانا).

جگە لەوە لەم سەروتارەدا تێبینی ئەو خاڵە سەرنج راکێشەی (**خەبات**) بکەن کە بەر لە پتر لە چل ساڵ نووسیوبە: (**بە پێویستی دەزانین کە داوا لەو مامۆستایانە بکەین کە ساڵی رابردوو هێندێ قوتابییان ئازار دەداو تەنگاو دەکرد، کە ئەبێ ئەمساڵ بەتەواوی رەوشتی خۆیان بگۆڕن ئەگینا ئەم ساڵ کەس نییە بەهێندێ شتی پار رازی بێت**).

(**خەبات**) دیاربوو هەواڵی کۆنگرەی مامۆستایانی کوردی لەبیر نەچووبووەوە کە رایگەیاندبوو لە (١٠ـ١٣) ئەیلوول دەبەسترێ. هەرچەندە خشتەی کارەکانی کۆنگرەکەی نەزانیبوو بەڵام وەک رۆژنامەیەکی هەواڵ هەندێ دەنگوباسی راستی دەست کەوتبوو بۆیە نووسیبووی (**زۆر لە نووسەران و شارەزایانی زمان و ئەدەبی و مێژووی کورد ئامادەی دەبن، مامۆستا (نەجیب محی الدین) نەقیبی مامۆستایان بەشداری تێدا دەکات، هەروەها بەڕێوەبەری خوێندنی سەرەتایی و مامۆستا سدیق ئەتروشی بەڕێوبەری گشتی کارگێڕی لە وەزارەتی مەعاریف بەشداری تێدا دەکەن. ئەوە جگە لەو مامۆستایانەی لە هەموو لایەکی عێراقەوە چوونەتە شەقڵاوە**).

وادیارە (**خەبات**) پاڵپشتی تەواوی خۆی بۆ کۆنگرە نیشانداوە، ئەوەشی گوتووە کە (**ئەوە یەکەم کۆنگرەی لەم جۆرەیە، بەرهەمێکی باشە لە بەرهەمەکانی کۆماری دیموکراتی نەمرمان، کۆماری عەرەب و کورد، کە لە دەستوورە کاتییەکەی عەرەب و کوردی بە برایەتی داناوەو دانی بە مافە نەتەوایەتییەکانیان دا ناوە**).

بەڵام وادیارە (**خەبات**) کۆمەڵێک سەرنج و تێبینی خۆیشی لەبارەی کۆنگرەکەوە هەبووە، بۆیە نووسیویە: (**بەستانی کۆنگرەیەکی لەم شێوەیە بۆ یەکەم جاریش لە مێژووی گەلەکەمان لەسەردەمی کۆماری بەرەوپێشچوونماندا کە گەلەکەمان لە ژیانی خۆیدا پێشوازی قۆناغێکی نوێ دەکات. کە قۆناغێی بەرەڵڵاکردنی سەربەستی رۆشنبیرییە کە بەشێوەیەکی تایبەتی سەرنجی گەلی کوردو بەشێوەیەکی گشتیش هی گەلی عێراق رادەکێشێ و لەلایەن هەموو خەمخۆرانی رۆشنبیری و فێرکردن لە وڵاتەکەماندا بەخێر هاتنی لێ کراوە. تکامان وایە لەلایەن لێپرسراوان لە حکومەتی عێراق بە گشتی و وەزارەتی مەعاریفیش بە تایبەتی پاڵپشتی و هاوکاری بکرێ.**

گومانی تێدا نییە کە گرانایی چالاکییەکانی کۆنگرە هەموو دەکەوێتە سەر نێکۆڵینەوە لەمەڕ بەڕێوەبەرایەتی مەعاریفی

کوردستان کە بەناوی بەڕێوەبەرایەتی زانیاری گشتی بۆ خوێندنی کوردی بڕیاری لەسەر دراوە، ئەو بڕیارەی کە ئەرکی دانانی پلان و پێشنیازی زانستی و عەمەلی بۆ جێبەجێکردنی پرۆژەکە بە چاکترین رووی و بەم شێوەیەی کە خزمەتی ئەدەب و زمان و فێربوون و رۆشنبیری بکات دەخاتە بەردەم کۆنگرەگێڕەکان.

ئەوە جگە لە ئەرکی مێژوویی سەرشانی مامۆستا بەڕێزەکان کە ئەمانەتی پەروەردەکردن پێگەیاندنی نەوەی نوێ بە گیانێکی زانستی و نیشتمانی دیموکراتی لەسەر شانە ، ئەو ئەمانەتە پیرۆزەی لەسەر مامۆستایانی کوردە هەموو هەڵی خۆیان بۆ بخەنە گەڕ تاوەکو بە تەواوی و بەسەربەرزییەوە بەدی بهێنێ) لێرەدا (خەبات) وای نیشانداوە کە بڕوای زۆری بە مامۆستایان هەیە. ئیمانیشی بە دڵسۆزی و خۆشەویستییان بۆ ئەرک و نیشتمانییان هەیە و لێپرسینەوەی مێژوویی خۆشیان چاک دەرک پێ دەکەن.

بەڵام هەندێک راستی هەبوو بۆیانی خورد کردۆتەوە وەکو:

لەسەر چارەی ئەو بابەتانە بکەن کە لە پرۆگرامی کۆنگرەکەیان دایە.

٢ــ لەسەر کۆنگرەگێڕەکانە، باروزرووفی ناوخۆو دەرەوەی کۆماری نەمرەکەمان لەبەر چاو بگرن ـ واقعی و عەمەلی بن ـ ئەندێشە سواری سەری نەبێ، دوای سۆزو ئاواتی دوور لە واقیع نەکەون کە پاشان جێبەجێ نەکرێ، با بڕیارەکان وابن ئەنجامی بەسوودو بەکەڵکی لێ بکەوێتەوە.

٣ــ لەسەر کۆنگرەگێڕەکانە راستترین بیروباوەر، چاکترین چارەی زانستی بۆ گیروگرفتی پەروەردەو کاروباری فێرکردن لە کوردستانی عێراق هەڵبژێرن.

٤ـ ئەو کۆنگرەیە با ببێتە سەرەتای ژووان زۆرتری کۆبوونەوە لە نێوان مامۆستایانی کوردو خەمخۆرانی کاروباری ئەدەب و زمان و مێژوو رۆشنبیری کوردی، لەم بوارەوە با مامۆستایانی کورد هەوڵ بدەن و سوود لە بەشەکانی دیکەی کوردستان بەگشتی و کوردەکانی یەکێتی سۆڤیەت بەتایبەتی لە چالاکییەکانی داهاتوویان وەربگرن.

١ــ سەرکەوتنی کۆنگرەگێڕەکانە بۆ جێبەجێکردنی ئەرکەکانیان بە پلەی یەکەم دەوەستێ کە بە گیانی زانستی و بە هێمنی گفتوگۆ

انجاح مؤتمر المعلمين الاكراد
مهمة كل الوطنيين الشرفاء

مؤتمر اللغة الكردية ينعقد في برلين الغربية

خەبات
النضال
جريدة الحزب الديمقراطي الكوردستاني

انجاح المؤتمر الثاني للمعلمين الاكراد
واجب وطني هام

ـ خەبات ـ بەر لە بەستنی کۆنگرەی مامۆستایانی کورد لە شەقڵاوە، هەستی کردبوو هەندێک هەن، دەیانەوێ کۆنگرە سەرنەکەوێ.

بیروباوەڕی ڕۆژهەڵاتناسی و خەمخۆرانی ڕۆڵەکانی گەلانی دۆست بەکاروباری کوردو کوردستان با ڕێپیشاندەریان بێ.

٥ــ لەسەر کۆنگرەگێڕەکانە هەموو مامۆستایانی کورد دەربارەی ئەرکە ڕاستەقینەکانی خۆیان ئاگادار بکەنەوە، لێپرسینەوەی نیشتمانی و ڕۆشنبیریان بۆ روون بکەنەوە، مامۆستایانی کوردیش ئەرکێکی گەورەی دیکەیان لەمەڕ جێبەجێکردنی ئەو پرۆژەیە بە نەهێشتنی نەخوێندەواری و بڵاوکردنەوەی ڕۆشنبیری لە کوردستانی عێراق و زیندووکردنەوەی کولتووری نەتەوایەتی کوردی و بایەخ دانی بە ئەدەب و مێژووی کوردو زمان و ڕۆشنبیری کوردی دەکەوێتە سەرشان.

٦ـ لەسەر کۆنگرەیە لەبابەتی کردنەوەی زۆر قوتابخانەی دواناوەندی و پیشەسازی و کشتوکاڵ و پیشەکانی دیکە لە کوردستانی عێراق بکۆڵێتەوە هەروەها قسە لەبارەی ئەو هەنگاوانە بکا کە وادەکا هەندێ کۆلێژی باڵا لە کوردستان بکرێتەوە تا دواتر زانکۆ لە کوردستانی عێراق دابمەزرێنرێ.

٧ـ لەسەر کۆنگرەگێڕەکانە لەو هۆیانە بکۆڵێتەوە کە برایەتی کوردو عەرەب بەتین دەکاو وادەکات قوتابی بە گیانی ئەو برایەتییە خۆشەویستی گەل و نیشتمان پەروەردە بن و هۆگری کۆماری عێراق و پێشەوایەتی سەرکردەی لێهاتوو عەبدولکەریم قاسم بن و بۆ ئەو کارە پیرۆزەش بوێرانە پێشنیازی زانستی بخەنە بەردەست.

وادیارە لەم ڕۆژانەشدا ژمارە(١)ی ڕۆژنامەی (**رأي الاهالي ـ رای گەل**) کە بەزمانی عەرەبی و کوردی لەلایەنی حزبی (**الوطني الديمقراطي**) لە کەرکوک دەرچوو بوو، بەر لەوەی ساڵی خوێندن دەست پێ بکاتەوە داوای جێبەجێکردنی پرۆژەی بەڕێوەبەرایەتی مەعاریفی کوردستانی کردبوو، بۆیە (**خەبات**) ئەو هەڵەشی قۆزتۆتەوەو دوایی پیرۆزبایی لێکردنی دەرچوونی، بیروباوەڕی ڕۆژنامەکەی لەم بارەیەوە ڕاگواستۆتەوە سەر لاپەڕەکانی خۆی.

لەم ماوەیەشدا لە ١٩٦٠/٩/١١ کۆنگرەی یەکەمی مامۆستایانی کورد دەستی پێکردبوو بۆیە (**خەبات**) کۆمەڵێک بروسکەو نامەو پیرۆزبایی لە بارەی کۆنگرەکە بڵاوکردبووەوە، لەوانە: (**سڵاوی دەستەی نووسەرانی خەبات بۆ کۆنگرەی مامۆستا کوردەکان**) کە بە ئیمزای مامۆستا عەلی عەبدوڵڵا ئەندازیار (لە جیاتی دەستەی نووسەرانی (**خەبات**)ی ناردرابوو.

هەروەها (سڵاوی بارەگای خەبات لە هەولێر بۆ کۆنگرەی مامۆستایانی کورد لە شەقڵاوە).

لێرەدا هەقی خۆیەتی بزانین (**بارەگای خەبات**) کە لە هەموو شارو شارۆچکەیەکی کوردستانی ئەوسا هەبوو بزانین چییەو چ بووە؟ ئەوەی من لەسەر لاپەڕەکانی ئەوسای (**خەبات**) هەستم پێی کردووەو مەزەندەم بۆی دەچێ، ئەوسا بەر لە شوباتی ١٩٦٠ هیچ حزبێک لە عێراق و کوردستاندا مۆڵەتی یاساییان نەبووە، لە نیسانی ١٩٥٩ کە ڕۆژنامەی (**خەبات**)یش دەرچووە لە هەموو لایەکەوە بەم ناوەوە بارەگایان کردۆتەوە هەروەها (**اتحاد الشعب**)یش. لەوێدا ڕۆژنامەکەیان دابەش کردووەو ئابوونەیان بۆ کۆکردۆتەوەو زیادکردووە.

هەر لەم شوێنەوەش پەیامنێرەکانی چالاکی خۆیان دەنواند و هەواڵ و ڕیپۆرتاژیان بۆ ڕۆژنامەکە دەنارد، وا دیارە ژێراوژێریش چالاکی

پارتایەتیشی تێداکراوە، (**یـەکێتی قوتابیـانی گشتی**)ش لە هەولێر بروسکەیەکیان بۆ کۆنگرەکە ناردووە، بەڵام ئـەوەی لـەم بروسکەیەدا سەرنج ڕادەکێشێ عێراقی بە (**کۆمارستانی عێراق**) یان (**کۆمارستانی کوردو عەرەب**) ناو بردووە.

کۆمەڵێک نامەو بروسکەو دەستخۆشی دیکەش لەژێر ناونیشانی (**سڵاو بۆ کۆنگرەی مامۆستا کوردستان**) بڵاوکراوەتـەوە، لـە نێوانیـاندا لـە بەغداوە (**بەشیر موشیر**) ناوەکەی لە هەمووان پتر سەرنج ڕادەکێشێ، بەڵام لـەویش سەرنج ڕاکێشتر بروسکەکەی مامۆستای شەهید (**ئـەنوەر مایی**) بـوود کـە تیـایدا دەڵـێ: (**چـاکردنی دژواری یەکخستنی شێوەکانی زمانی کوردی ئەمانەتە لـە ئەسـتۆتان، بـەکارهێنانی شـێوەی (مێرگەسۆر) وەکو بناغەیـەک بـۆ یەکخستنی هـەموو شـێوەکان ئـەو دژوارە چـار ئـەکات، تکایە ئەو رەئییە بخەنە کۆنگرە**).

ئـەم ژمارانـەی (**خـەبات**) کـە لـەم ڕۆژانـەی کۆنگرەی تیادا بەستراوە، زۆربەی ناوەڕۆکەکانی بۆ نووسین لـەبارەی کۆنگرەو چالاکییەکانی تەرخان کرابوو، ژمارە (٥٥)ی یـەک لـەم ژمارانـەن، بۆ ئـەوەی خوێنـەران شـێوەی بیرکردنـەوەی ئەوسـای کۆنگرەگێڕانیـان بـۆ دەربکـەوێ بـە باشـی دەزانم ئامـاژە بـۆ ئـەو بروسکانە بکەم:

ــ بروسـکەیەک بەناونیشـانی (**تحیـة مؤتـمـر المعلمين الاكـراد إلى سـيادة زعيم العرب والاكراد عبدالكريم قاسم**).

ــ بروسـکەیەک بەناونیشـانی (**تحیـة مؤتـمـر المعلمين الاكـراد إلى سـيادة وزيـر المعارف الزعيم محي الدين عبدالحميد**).

ــ بروسـکەیەک بەناونیشـانی (**تحیـة مؤتـمـر المعلمين الاكـراد إلى رئيس محكمـة الشـعب سيادة العقيد فاضل عباس المهداوي**).

ــ بروسـکەیەک بەناونیشـانی (**تحیـة مؤتـمـر المعلمين الاكراد إلى نقابة المعلمين**).

هەروەها خەبات لە هەمان ژمارەداو لە (٥،١) ڕیپۆرتـاژێکی بەناونیشـانی (**افتتـاح مؤتـمـر المعلمين الاكراد في شقلاوە**) بڵاوکردۆتـەوە، لـەم ڕیپۆرتـاژەدا دەردەکـەوێت (کۆنگـرە لـە کـاتژمێر (١٠)ی بـەیانی ڕۆژی هـەینی ١١ی ئـەیلوول ١٩٥٩ لـە هاوینەهـەواری شـەقڵاوە کراوەتـەوە، نزیکـەی (٣٠٠) مامۆسـتای ئـافرەت و پیـاو بەشدارییان تیادا کردووە، ئەوە جگە لە کۆمەڵێک لە نووسەران و ڕۆشنبیران کە بانگ کرابوون جگە لەوانـە لـە کۆنگرەکـدا مامۆسـتا عەلائـەدین مەحمودی متەسەریفی هەولێرو مامۆستا نـەجیب محیەدینی نـەقیبی مامۆستایان و هـەندێک لـە ئەندامانی دەستەی کارگێڕی نەقابە ئامادەبووینە.

النصر لمؤتمر المعلمين الاكراد

اندونيسيا تعزز قواتها الدفاعية

خەبات
النضال

المؤتمر الثاني للمعلمين الاكراد يفتتح اليوم
سيادة وزير المعارف يترأس جلساته

النصر لمؤتمر المعلمين الاكراد

ڕۆژی کردنەوەی کۆنگرەی مامۆستایانی کورد لە هەولێر ـ خەبات ـ مانشێتی ـ سەرکەوتن بۆ کۆنگرەی مامۆستایانی کورد ـ بەناو ئامادەبوواندا دەگەڕا!

کۆنگرە لە ژێر دروشمی (**لە پێناوی زیندووکردنەوەی کولتووری هزری کوردی و فراوان کردن و پێشخستنی رۆشنبیری و خوێندەواری گەلی کورد**) بەڕێوەچووە.

جارێکی دی لە کاتژمێر (٥)ی ئێوارەی هەمان رۆژ دووبارە دانیشتوونەتەوە، دوای خوێندنەوەی وتەی سەرۆکی وەفدەکان و ئەو نامەو پشتگیرییانەی بۆ کۆنگرە هاتوون ئینجا شەش لێژنە لە نێوان ئەندامانی کۆنگرە پێکهێنراوە، کە بریتی بووە لە (**لێژنەی زمانی کوردی، لێژنەی مێژوو، لێژنەی پرۆگرام، لێژنەی کارگێڕی، لێژنەی وەرگێڕان و دانان و بڵاوکردنەوە، لێژنەی نەهێشتنی نەخوێندەواری**) ئەو لێژنانە وەک لە ریپۆرتاژەکەدا دیارکراوە لە ١٩٥٩/٩/١٢ دەستیان بەکارەکانی خۆیان کردووە.

هەر لەم ژمارەیەدا ریپۆرتاژێک بەناونیشانی (**مقررات مؤتمر المعلمین الاکراد في شقلاوه**) دەبینرێ، کە تیایدا هاتووە (کۆنگرە کارەکانی خۆی لە بەیانی ١٩٥٩/٩/١٣ کۆتایی پێهێناوە و بڕیاریشیان لەسەر ئەو راسپاردانە داوە کە شەش لێژنەکە دایانابوو، کۆنگرە سیستەمی وەزارەتی مەعاریفی لە پێکهێنانی مدیریەتی مەعاریفی گشتی بۆ خوێندنی کوردی بە دەسکەوتێکی چاک و هەنگاوێکی پیرۆزی حکومەتی نیشتمانی بە سەرکردایەتی عەبدولکەریم قاسم داناوە، ئەویش لە پێناوی پیادەکردنی مادەی سێ لە دەستوور هەندێک لەو راسپاردانەی لەو ریپۆرتاژەدا هاتبوون: (**ئێمە داوای مافی رۆشنبیری گەلی کورد دەکەین، ئێمە هەر بەردەوام دەبین کە رۆڵەکانی کوردستان بەگیانی هاوکاری و برایەتی لەگەڵ رۆڵەکانی گەلی عەرەبی برا گەورەو هەموو رۆڵەکانی کۆمارەکەمان پەروەردە بکەین**).

هەروەها کۆنگرە بڕیاری دابوو هەموو ساڵێك ئەو کۆنگرە گشتییە ببەستێ، کۆنگرە بە گشتی رایسپاردووە کە شێوەزاری سۆرانی ببێتە بنچینەی زمانی کوردی لە عێراق و بەشێوەزارەکانی دیکەیش موتوربە بکرێ، فەرهەنگێکی گشتی زمانی کوردیش دابنرێ و گۆڤارێکی زانستی ئەدەبی کۆمەڵایەتی رۆشنبیری دەربکرێ.

مێژوویەکی ئەدەبی کوردی لەسەر شێوازێکی زانستی و دروست دابنرێ، چاپخانەیەکی تایبەت بۆ بڵاوکردنەوەی کوردی دابنرێ.. هانی رۆژنامەنووسیی کوردی بدرێ. ئەدەبی کوردی لە قوتابخانەکانی هەموو عێراق بخوێنرێ. هەر لە راسپاردەکانی کۆنگرە هاتووە لقێکی تایبەت لە بەڕێوەبەرایەتی مەعاریفی گشتی بۆ خوێندنی کوردی بکرێتەوە کە ببێتە کارگێڕی کاروباری وەگێڕان و بڵاوکردنەوەو دانانی ئەو بەڕێوەبەرایەتییەش هاریکاری وەرگێڕو دانەران بکات. تاوەکو بەرهەمەکانیان بڵاوبکەنەوە، کۆڕێکی زمانەوانی پێکبهێنرێت کە زاراوەی زانستی تایبەت بە بەڕێوەبەرایەتی دەربکەن، کورسییەک بۆ ئەدەب بە زمانی کوردی لە زانکۆی بەغدا دیار بکەن، خانەی مامۆستایانی پیاوو ئافرەتان لە یەکێک لە ناوچەکانی کوردەواری بکرێتەوە، ئەویش بۆ ئەوەی ژمارەیەکی دیار لە مامۆستایانی ئافرەت و پیاو بۆ قوتابخانە کوردییەکان پێبگەینێ. کۆنگرە رای سپاردبوو زمانی کوردی لە هەموو قوتابخانەکانی شوێنەکانی دیکەی عێراق لە سەرەتای قۆناغی ناوەندییەوە و سەروتر بخوێنرێ، ئەویش بۆ ئەوەیە کە پەیوەندیی برایانە لە نێوان هەردوو نەتەوەی برا عەرەب و کورد و کەمینەکانی دیکە پتەوتر بێت، زمانی کورد لە هەموو ئەو شوێنانە بگوترێتەوە کە کوردی تێدا نیشتەجێیەو هەموو ئەو ئاستەنگانە لابرێت کە پێش لەم پرۆژە نیشتمانییە دەگرێ.

کۆنگرە رای سپاردبوو کە مێژووی گەلی کورد بە گیانێکی وا فراوان و زانستی بنوسرێتەوە کە خەباتی گەلی کوردو خەباتی هاوبەشی لەگەڵ گەلانی دیکە نیشان بدا و شارەزای خۆیشی ببێ. کۆنگرە رای سپاردبوو مەتحەفێکی کوردەواری بکرێتەوە. لە مەتحەفی بەغداش شوێنێکی تایبەتی بۆ دابنرێت. لەبارەی بەڕێوەبەرایەتی خوێندنی کوردیش پێشنیازی کردووە کە بەڕێوەبەرایەتییەکی مەعاریف دابمەزرێ بارەگاکەی لە دهۆک بێ. یەکێکی دیکەش بۆ کەرکوک دابمەزرێ و سێیەمیش لە بەغدا بێ کە چاودێری خوێندن لەم شوێنانە بکات.

- خەبات - رۆژنامە مەواڵەکانی کۆنگرەی مامۆستایانی کوردی لە شەقڵاوە بڵاودەکردەوە

واپێدەچێ (خەبات) لە ئەنجامەکانی کۆنگرەکە رازی بووە، لە کۆتایی دانیشتنەکەی مامۆستا عەزیز ئەلشێخ بریکاری یەکەمی نەقیبی مامۆستایان گوتویە (ئێمە رۆشنبیرانی عەرەب باوەڕمان وایە شان بەشانی ئێوە لە پێناوی جێبەجێکردنی مادەی سێیەمی دەستووری کاتی بەتەواوی تێدەکۆشین هیوادارین دەستووری هەمیشەیی داهاتوومان مافی فراوان تری بۆ گەلی کوردی برامان تێدا بێ، ئەوەش لەبەر باوەڕی جێگیرمان بە برایەتی هاوکاری راستەقینە، ئەوەش نایەتە دی تەنیا بە یەکسانی راستەقینە نەبێ).

لەسەروتاریش لە ژێر ناونیشانی (بمناسبة احداث مديرية المعارف العامة للدراسة الكردية: مكسب جديد من مكاسب ثورة ١٤ تموز المجيدة) هەموو ئەو خاڵانەی بەبیر هێناوەتەوە کە باسی لە (مدیریەتی مەعاریفی کوردستان) کردووە، کە دواتر بەشێوەیەکی رەسمی بەناوی (مديرية المعارف العامة للدراسة الكردية) دەرچوو، ئەوەش باسکراوە ئەگەر پرۆژەکە بەناوی خۆی با وەک پێشتر ناوی نرابوو، ئەوە برایەتی کوردو عەرەبی لە جاران پتەوتر دەکرد، وایشی دەکرد کە هەستی بەیەکەوە ژیانی برایانە و یەکێتی نیشتمانی پتەوتر بووایەو سوودی زۆریشی بۆ هەردوو نەتەوەی برا دەگەڕایەوە، سەروتارەکە باسی ئەوەیشی کردووە کە بایەخ دان بە پرۆژەکە هەر خەمی (خەبات) و گەلی کوردی نەبووە، بەڵکو هەموو هێزە نیشتمانییەکان و نەقابەی مامۆستایان و یەکێتی قوتابیان و لاوانی دیموکراتی فراوانترین جەماوەری گەلی عەرەب و کوردو تورکمان و ئەوانی دیکە مەبەستییان بووە.

جارێکی دیکە (خەبات) گەڕاوەتەوە سەر ناوی پرۆژەکەو گوتویە: (هەرچەندە گەلی کورد هەموویان ناوی پرۆژەکەیان زۆر مەبەست بووەو بایەخیان پێداوە، بەڵام ئێمە گوتوومانە (هەرچەند ناویش بەتایبەتی لەم بوارانەدا کاریگەری خۆی هەیە، بەڵام ناو هیچ نییەو ناوەڕۆک مەوجە). دواتر (خەبات) پیرۆزبایی خۆی لە پرۆژەکە دەربڕیوە کە بەم شێوەیەی کە دەرچووە.

هەر لەم ژمارەیەشدا (خەبات) بەبۆنەی دەرچوونی سیستەمی نوێی وەزارەتی مەعاریف و بەناونیشانی (تحية خەبات إلى زعيم العرب والاكراد سيادة عبدالكريم قاسم) بروسکەیەکی

بە ئیمزای (خەبات) بڵاوکردۆتەوە پیرۆزبایی هەموو هەنگاوەکانی لەم بارەیەوە لە عەبدولکەریم و هەموو لایەک کردووە.

ئەو ڕاسپاردانەی شەش لیژنەکە کە پێشتر باسمان لێوە کردووە لەگەڵ زۆر ڕاسپاردەی دیکە لە ژێر ناونیشانی (مقررات مؤتمر المعلمين الاكراد في شقلاوه) وەک پێشنیازی لیژنەی کارگێڕی بۆ کۆنگرەی مامۆستایانی کورد لە شەقلاوە بڵاوکراوەتەوە، لەم بارەیەوە (خەبات) نووسیویە: (ئەو ڕاسپاردانەی کۆنگرە بەتێکڕای دەنگ بڕیاری لەسەر دراوەو بۆ نەقابەی مامۆستایانی ناردووە کە ڕەزامەندی لەسەر بداو بۆ وەزارەتی مەعاریفی بنێرێ. لەبەر ئەوەی بڕیارەکان زۆر گرنگن و هەتا کورد لەگەڵ عێراق پەیوەندییان هەر لەسەر بنچینەی برابەشی و ئەو کێبەرکێیەبێ کە ئێستا هەیەو (خەبات)یش لە ژێر ناونیشانی (سيادة وزير المعارف الزعيم الركن محي الدين عبدالحميد يوافق على مقررات اللجنة الادارية المنبثقة عن مؤتمر المعلمين الاكراد في شقلاوه) نووسیویە: (دوێنێ بەیانی وەفدێکی دەستەی کارگێڕی نەقابەی مامۆستایان چاویان بە وەزیری مەعاریف کەوت، بڕیارەکانی لیژنەی کارگێڕی دایە، کە لە کۆنگرەی مامۆستایانی کورد لە شەقلاوە دەرچوو بوو، ئەویش پێی باش بوو بڕیاری لەسەر داو پێویستی پەلە کردنی لە دامەزراندنی پێکهاتەی تایبەت بە بەڕێوەبەرایەتی زانیاری گشتی بۆ خوێندنی کوردی دووپات کردەوە.

لێرەدا پێم باشە خوێنەران تەواوی بڕیارەکان بەدیقەت بخوێننەوە.

پێشنیازەکانی لیژنەی کارگێڕی، دوای گفتوگۆ لەسەرکردنی لیژنە ئەو ڕاسپاردانەی پێشکەش کرد:

١- سێ یاریدەدەر بۆ بەڕێوەبەری خوێندنی کوردی لە بریتی دووان دابمەزرێ.

٢- بەڕێوەبەری مەعاریف بۆ ناوچەی بادینان دابمەزرێ و بارەگاکەی لە دهۆک بێ.

٣- بەڕێوەبەرێتییەکی زانیاری تایبەت بە خوێندنی کوردی لە لیوای کەرکوک دابمەزرێ و سەرپەرشتی خوێندنی کوردی لەوێ بکا.

٤- یاریدەدەری بەڕێوەبەرانی زانیاری لە لیواکانی دیالا و کوت و عەمارەو بەغدا دابمەزرێ. کاروباری خوێندنی کوردییان لەم لیوایانەدا پێ بسپێردرێ و لە ڕێگەی بەڕێوەبەرەکانی مەعاریف لەم لیوایانەوە میانەیان لەگەڵ بەڕێوەبەرێتی مەعاریفی خوێندنی کوردی هەبێ.

٥- سەرۆکایەتییەکی پشکنین بۆ خوێندنی کوردی پێکبهێنرێ سەر بە پشکنەری مەعاریفی گشتی بێ.

٦- فەرمانبەرێکی پسپۆر دابمەزرێ کاروباری هونەرەجوانەکان لە بەڕێوەبەری خوێندنی کوردی ببینێ.

٧- لقێکی تایبەتی بە کاروباری وەرگێڕان و دانان و بڵاوکردنەوەی سەر بە بەڕێوەبەرایەتی خوێندنی کوردی دابمەزرێ.

٨- بەڕێوەبەرایەتی خوێندنی کوردی یەکسەر لە جیاتی بریکاری وەزارەت سەر بە وەزیر بێ.

٩- گواستنەوەی ئەو مامۆستا کوردانەی ئارەزوویان هەیە لە لیوای کوت و عەمارە بگوازرێنەوە ئەو شوێنانەی ئێستا خوێندنیان بە زمانی کوردییە بۆ ئەوەی بەسەر زمانی

کوردیدا زاڵ بن. چونکە خوڵی فێرکردن ئەوەندە کاریگەرییەی نییە.

١٠- گواستنەوەی مامۆستایانی کورد لە هەموو لیواکانی عێراقەوە بۆ ناوچە کوردنشینەکان تا سوودیان لێ وەربگیرێ.

١١- پێکهێنانی مەڵبەندی گەورەی فێرکردن لە ناوچە شاخاوییەکان لەگەڵ بەشی ناوخۆ تا خوێندەواری لە ناوچەکە بە ئاسانی بڵاوببێتەوە.

١٢- ناردنی بەعسە بۆ دەرەوە، وەرگیران لە زانکۆکان بەگوێرەی ژمارە کورد لەگەڵ دانیشتوانی هەموو عێراق دەبێ.

١٣- لێژنەیەك بنێردرێتە کەرکوك و دیالا تاوەکو قوتابخانەکانی سەرەتایی و دواناوەندی سەر بە خوێندنی کوردی لێك هەڵاوێرن.

١٤- خوێندنی زمان و ئەدەبی کوردی لە پۆلەکانی خوێندنی دواناوەندی لە ناوچەی بەڕێوەبەری خوێندنی کوردی بە گوێرەی پرۆگرامێك بێ کە وەزارەتی مەعاریف دایدەنێ.

١٥- جێبەجێکردنی خوێندن بە زمانی کوردی لە ساڵی خوێندنی ئەم ساڵەوە لە هەرسێ پۆلی بەرایی خوێندنی سەرەتایی لەو قوتابخانەی کە بەزمانی عەرەبی دەرسی تێدا دەگوترێتەوە. پاشان بەرە بەرە خوێندنیان تێدا بکرێتە کوردی، بەڵام لەو قوتابخانە سەرەتاییانەی کە خوێندنیان تێدا بە کوردییە ئەوا خوێندن هەر وەك خۆی دەبێت، بەڵام ئەو خاڵەشیان پۆلی یەکی ناوەندی و یەکی خانەی مامۆستایانی ئافرەت و پیاوانی لەم ساڵە لێ بکرێتەوە.

١٦- زمانی کوردی لە پۆلی چوارو پێنج و شەشی قوتابخانەکانی کوردی بخوێنرێ کە ئێستا خوێندن تیایاندا بە زمانی عەرەبییە.

١٧- خانەی مامۆستایانی ئافرەت و پیاو لە هەریەکە لە کەرکوك و دهۆك بکرێتەوە، هی دیکەش بۆ کوردەکانی دیالە و کوت و بەغداو عەمارە و خانەقین بکرێتەوە.

١٨- لەبەر ئەوەی خوێندنی دواناوەندی لە ساڵانی داهاتوو بەرە بەرە دەکرێتە کوردی، بۆیە پێویست دەکات هەر لە ئێستاوە بیر لەوە بکرێتەوە مامۆستا بۆ ئەو قوتابخانانە پێ بگەینرێ، لەبەر ئەوە واپێویست دەکات کۆلێژی پەروەردەی تایبەت بە کورد دابمەزرێ کە خوێندن تیایدا بە زمانی کوردی بێت. ئەوەشیان واپێویست دەکات مامۆستا بۆ ئەو

دوای کۆنگرەی دووەمی مامۆستایانی کورد لە شەقلاوە -خەبات- دەستی بە بڵاوکردنەوەی هەموو بریارەکانی لێژنەکان کرد

کۆلێژە دابنرێ. بۆیە کۆنگرە رایدەسپێرێ وەزارەتی مەعاریف هەر لە ئێستاوە بەعسەی زانستی بۆ دەرەوە بنێرێ تاوەکو مامۆستا بۆ ئەو کۆلێژە پێ بگەینرێ.

١٩ـ لەبەر ئەوەی بەرێوەبەرایەتی خوێندنی کوردی هەر لە ئێستاوە تۆژینەوەی پێویست بۆ جێبەجێکردنی خوێندن بەزمانی کوردی گەلاڵە دەکات، بۆیە کۆنگرە رایدەسپێرێ کە هەموو ئەو قوتابخانە کوردییانەی لە لیوای سلێمانی و هەولێر و شارۆچکەی ئاکرێ و شێخان و دهۆك و زاخۆو ئامێدی هەنە، ئەو قوتابخانانەش کە لێژنەی نێردراو لە کەرکوك و دیالەو شارۆچکەی تەلەعفەرو شنگال پۆلینیان دەکات کە کوردینە دەبێ بخرێنە سەر بەرێوەبەرایەتی خوێندنی کوردییەوە.

٢٠ـ کۆنگرە، بەرێوەبەرایەتی مەعاریفی گشتی خوێندنی کوردی رادەسپێرێ خولی درێژی کوردی بۆ مامۆستایانی کورد بکاتەوە تاوەکو توانای گوتنەوەی فێرکردنیان بە زمانی کوردی باش بێت.

٢١ـ کۆنگرە رایدەسپێرێ کە هەموو نامەکارییەك لە نێوان بەرێوەبەرایەتی خوێندنی کوردی و ئەو ناوچانەی بەرێوەبەرایەتییەکە دەیگرێتەوە بە زمانی کوردی بێت.

هەر لەم ژمارەیەدا (خەبات) لە ژێر ناونیشانی (مدیریة المعارف العام للدراسة الکردیة) نووسیویە: (وەکالەتی بەرێوەبەری مەعاریفی گشتی خوێندن بە زمانی کوردی خرایە ئەستۆی مامۆستای دکتۆر سدیق ئەتروشی بەرێوەبەری خوێندنی کوردی لە وەزارەتی مەعاریف). رۆژنامەکە پیرۆزبایی لە ئەتروشی کردووەو هیوای سەرکەوتنی بۆ خواستووە کە لەو کارەیدا سەرکەوێ کە میللەتی کورد هیوای زۆری پێیەتی.

لە لاپەرە (٤) لە گۆشەی (مطالیب المواطنین) کۆمەڵێک بروسکەو نامەی بلاوکردۆتەوە داوا دەکات قوتابخانە بە هەموو جۆرەکانییەوە لە شارەکانی رانیەو شەقلاوەو ئامێدی بکرێتەوە.

دواتر (خەبات) ماوەی مانگێک پتر نەچۆتەوە سەر باسی خوێندن و کێشەکانی، پێدەچێ بواری دابێتە کاربەدەستان تا بەشێتەیی و لەسەرخۆ کارەکانیان جێبەجێ بکەن. تا دواتر لە ژێر گوشاری خوێندەواران لە ژێر ناونیشانی (لە خوێندەوارانەوە قوتابیانی کوردو ناردنیان بۆ خوێندن لە دەرەوەی وڵاتدا) بابەتێکی نووسیوەو تیایدا دەڵێ: (ئەم ساڵ ١٣٠٠ قوتابی ئەنێردرێت بۆ دەرەوەی عێراق بۆ خوێندن، جگە لەو قوتابییانەی لەسەر میلاکی پارو پێرار دەنێردرێن، هەروەها لە کولیەکانیشدا دووسێ ئەوەندەی ئەم ژمارەیە وەرئەگیرێ بۆ ئەمساڵ وە ژمارەی ئەو قوتابیە کوردانەی ئەمساڵ لە پۆلی پێنجەمی سانەوی دەرچوون لە هەزار تێپەڕ ناکات، ئەچی ئەبینێن بەتایبەتی لەم رۆژانەدا، قوتابیە کوردەکان لەبەغدادا ئەمسەرو ئەو سەریانەو، هەریەکەی داوای لە چەند کولیەك کردووە، وەریگرن. بەڵام کاتێ ئەزانن ژمارەیەکی کەمیان لێ وەرگیراون لەگەڵ ئارەزوو و خواستیانا ناگونجێ پێیان خۆش نییە، بەڵام کاتی خۆی کە داوای ئەم کولیەشیان کردووە وتوویانە نەوەکو ئەوانی تر نەیگرێ.

ئەمانە بۆچی؟ چونکە نمرەیان کەمە؟ نمرە!! ئەبێ ئەمانە تەمبەڵ بن یان خۆیان ماندوو نەکەن بەدەرسەکانیانەوە، وە یان بەرێکو پێکی دەوام نەکەن لە دەرسەکانیاندا؟ نەخێر ئەمانە هیچیان نیە، بەڵکو قۆرتێکی ترە لە رێگەیاندا، قۆرتی زمان نەزانین، یا بە زمانەکەی خۆیان دەرس نەخوێندن).

دواتر نووسەری بابەتەکە هەموو ئەو تەگەرانەی شی کردۆتەوە و هەموو ئەو گیروگرفتانەشی باس کردووە کەلە ئەنجامی نەخوێندن بەزمانی کوردی لەسەردەمی پاشایەتی هاتۆتە بەردەم قوتابیانی کورد بەلام دواتر: ((کەواتە ئەم تەگەرەی نمرە کەمییە لە ئەنجامی زۆر و گیانی جیاوازی کارانەی حوکومەتەکانی کۆنەوە هاتووە، بەلام ئەمڕۆ کەلە سایەی رژێمی پیرۆزی جمهوریەتدان و پێویست وایە هەموو بەشخوراوانی بەشی بدرێتەوە)).

ئینجا وەنەبێ نووسەری بابەتەکە هەر بەوەندە وازی هێنابێ بەڵکو چارەسەریشی بۆ ئەو ناتەواویانە داناوە و دەڵێ: ((یەکەم هەنگاو دانانی رێگەیەکی تایبەتییە بۆ ناردنی قوتابیانی کورد بۆ خوێندن لە دەرەوە، کە ئەبێ چۆنیەتی ناردنی ئەمانە جیابێ لەگەڵ ناردنی قوتابییە عەرەبەکاندا، ئەمیش بە نیسبەت ئەمڕۆوە کە هێشتا کولیە نەکراوەتەوە لە کوردستانداو قوتابخانەکان چاك نەکراوە بە زمانی کوردی دەرسیان تیا ناوترێتەوە دەبێ ئاگاداری ئەم بەندانەی خوارەوە بکرێ)).

١ـ کەمی و زۆری نمرەی قوتابیانی کورد لەگەڵ قوتابی عەرەبدا بەراورد نەکرێ، بەڵکو هەر لەناو قوتابیە کوردەکان خۆیاندا ئەم بەراوردە بکرێ. تا ئەگەر ویسترا (ژمارەیەك) قوتابی کورد بنێردرێت بۆ دەرەوە ئەو قوتابیانە بنێردرێن کە نمرەیان لەوانی تر زیاترە.

٢ـ پێویستە بەپێی ژمارە کورد لە چاو ژمارەی دانیشتوانی عێراقدا قوتابیانی کورد بنێردرێت بۆ دەرەوە واتە ئەگەر ژمارەی کورد لە چاو ژمارەی دانیشتوانی عێراقدا ٣/١بێ، ئەبێ هەر بەم نیسبەتەش قوتابی بنێردرێت بۆ دەرەوە هەروەها بۆ قبوڵ کردن لە کولیەکانیشدا.

٣ـ زیاتر سەیری نمرەی ئەو دەرسانە بکرێ کە قوتابی ئەیەوێ بچێت شارەزایی تیا پەیدا بکات.

الرسالة الثانية

في مؤتمر المعلمين الاكراد المنعقد في شقلاوه

١٥-١٧ اب ١٩٦٠

بقلم الاستاذ عبدالمجيد لطفي

رۆژنامەنووسی کوردی عەرەبی نووس -عەبدولمەجید لوتفی- بە شەش ئەڵقە هەموو بیرەوەرییەکانی خۆی لەسەر لاپەڕەکانی -خەبات- نووسیوەتەوە

پاشان ((**خەبات**)) بیری لەوەش کردۆتەوە ئەوەکا ئەو پێشنیازانە بە (أنفصالیة)ت بخوێنرێتەوە بۆیە زوو پێشی لەو بەندو باوە گرتۆتەوە. کە ئەوسا هەر داوایەکی کورد هەتا بچووکیش با دەیانخستە پاڵ ئەم شێوە بیرکردنەوە، بۆیە نووسیویە:

((**ئەمانەش بە هیچ جۆرێك نابێ ناوی بیری جیاوازکارانەو دوو بەرەکی لێ بنرێت، بەڵکو پێچەوانەی ئەمە ئەبێتە هۆی کوشتنی بیری دوو بەرەکی و ناکۆکی، ئەوەی کەلە ئەنجامی زۆر لێکردنی نەتەوایەتیەوە دروست ئەبێ و پەرە ئەسێنێ**)).

(**خەبات**) زیاتر بایەخی بەم هەواڵانە داوە کە لەبارەی خوێندنی کوردی بوو، لە هەرلایەکەوە بابەتێکی وای چنگ بکەوتبا شوێنی خۆی لەسەر لاپەڕەکانیدا دەگرت. ئەوەتا لە ڕێگەی (**خەبات**)ەوە دەزانین لەساڵی ١٩٥٩دا یەکێتی سۆڤیەتی جاران کۆمەڵێک زەمالەی بۆ قوتابیانی عێراق تەرخان کردووە، لەلایەنی وەزارەتی مەعاریفیشەوە سیانیان بۆ مێژوو و ئەدەبی کوردی تەرخان کراوە، مەرجی وەرگرتنەکەش ئەوەبوو ئەوانەی دەچوون دەبا کولیەیان تەواو کردبێت تا برۆن لە شاری لینینگرادەوە لە پەیمانگای دراساتی رۆژهەڵاتی بخوێنن چونکە ئەوێ ئەوسا بەشێکی تایبەتی بۆ خوێندنی کوردی تیابووە.

هەر لەرێگەی (**خەبات**)یشەوە دەزانین دواتر وەزارەتی مەعاریف بڕیاری دابوو دکتۆر(**جەماڵی حاجی شەفیق**) بەیاریدەدەری بەڕێوەبەرایەتی گشتی مەعاریف بۆ خوێندنی کوردی دابنرێ.

بەڵام وا دیارە تا ئەو کاتەش(**خەبات**) هەر سوور بووە کە بەرێوەبەرایەتییەکە ناوی (**کوردستان**)ی لە تەک دابێ بۆیە هەواڵەکە لە ژێر ناونیشانی (**تعیین معاون مدیر عام معارف کردستان**) بڵاوکردبووەوە، ئەگینا ئەوکات وەک لەپێشەوە دیارمان کردووە ناوەکە بەرەسمی ببووە (**مدیریة المعارف العامة للدراسة الکردیة**). ئەوانەیشە لەم بارەیەوە فایلەکانی وەزارەتی مەعاریف و ئەوانەی دیکەی پەیوەندیدار لەسەر ناونانی ئەم بەرێوەبەرایەتییە بابەتی سەرنج راکێش و سەیری تێدابێ، کە بۆ ئەوەی ئەمڕۆ جێگەی تێڕامان و هەڵوەستە بێت.

لایەنێکی دیکەی (**خەبات**) ئەوەبووە، وادیارە ویستویە ناوە ناوە خۆی لەم بابەتانە بێدەنگ بکات کە جارێک و دووان پتر دەربارەی دەینووسی، ئەوەتا لە تشرینی دووەمی ١٩٥٩ بەفراوانترو بەشێوەیەکی دیکە بابەتی بەکارهێنانی زمانی کوردی وروژاندووە کاتێک ناونیشانی ((**پێویستی بەکارهێنانی کوردی وەکو زمانێکی رەسمی لە هەموو شوێنێکی کوردستانی عێراقدا**)) کردۆتە (سەروتار)ی ژمارە (١٠٩)ی رۆژنامەکە، هەڵبەت وەک زۆربەی بڵاوکراوەکانی ئەوکاتە کە بابەتێکیان لە بارەی پێشنیازێک دەنووسی، سەرەتا هێرش دەکرایە سەر دامو دەزگای رژێمی سەردەمی پاشایەتی، وای نیشان دەدا کە هەموو مەرامیان بۆ دەمکوت کردنی میللەتی کوردو شێواندنی گشتی گەلی عێراق بوو بۆ وێنە لەم (سەروتار)ە ئەوەی پەیوەندی بەزمانەوە هەبووە، حکومەتی نوری سەعید لە ساڵی ١٩٣٠دا یاسای (**قانون اللغات المحلیة**)ی دەرکردووە. (**خەبات**) ئەو یاسایەی وا پێناساندووین کە جگە لەو مەرامەی لە سەرەوە ئاماژەمان بۆ کرد بۆ ئەوەش بووە کە ((**لە سەرێکی دیکەوە بۆ خۆپیشاندان لە بەردەمی کۆمەڵەی گەلان ـ عصبة الامم ـ ی ئەوسادا وەکو دەوڵەتێك کە ئامۆژگارییەکانی کۆمەڵی ناوبراو جێبەجێ ئەکات لە بارەی مافە نەتەوەیی یەکانی کوردەوە، وە وەکو بەڵگەیەك بۆ بە درۆخستنەوەی ئەو شکاتانەی لە بابەت**

جووڵانەوەی نا ئینسانانەی خۆیان و ئیمپریالیزمی ئاغایانەوە لەلایەن گەلی کوردەوە پێشکەش کۆمەڵی ناوبراو کرابوو)).

بەکردەوەش هەر وابوو، ئەو خوێنەرانەی کە بە دوای هەڵدانەوەو زانینی ئەم ڕووداوانە بگەڕێ و چاو بە مێژووی ئەو ماوەیەدا بخشێنێتەوە هەر بەتەواوی هەست دەکات نەتەوەی کورد ئەوکاتە بۆ بەدەستهێنانی مافەکانی خۆی درێغی نەکردووە.

بەدەیان بروسکەو نامەو سکاڵا بۆ ((**کۆمەڵەی گەلان**)) ناردراون، کە ڕۆژنامەی (**ژیان**)و گۆڤاری (**زاری کرمانجی**) زۆربانی بڵاکردۆتەوە تا دوا جار ڕاپەڕینی ٦ی ئەیلولی بەردەرکی سەرای سلێمانی لێکەوتەوە. هەر لەم ساتە وەختەشدا ئەو قانونە دەرچوو، کە (**خەبات**) لەبارەیەوە دەڵێ: ((**لەم قانونەدا بە نیوەچڵ بەلالوتێکەوە دانرابوو بە هەندی ماف نەتەوایەتی کورددا بە تایبەتی ئەوەی پەیوەندی بەزمانی خوێندن و مەحکەمەو دائیرەکانی کوردستانی عێراقەوە هەبوو**)).

لێرەدا ((**خەبات**)) ئاکارو سوخەتی ئەو حکومەتانەی چاک بۆ شیکردووینەتەوە کەلە هەر کاتێکدا لە دەرەوەو ناوەوەدا گوشاریان بێتە سەر ئامادەن بۆ خاوکردنەوەی گرژییەکان (قانونی نیوەو ناتەواو) دەربکەن ((**وەکو تێکڕای هەموو ئەو قانوونانەی پەیوەندییان بە مافەکانی گەلەوە هەبوو بۆ ماوەیەکی زۆر کەم ئیشی پێ بکەن**)) ((**ئەو کەمیەش بەپێی کشان و کشانەوەی بزووتنەوەی ئازادیخوازی کورد دەستکاری ئەکرا تا لە ئەنجامدا وای لێهات کە هەر ڕۆژە بەشێکی لێ کەمبکرێتەوە تا لە شوێنێك پەکی بکەوێت**)).

لەبارەی جێبەجێ کردنی ئەم ((**قانون اللغات المحلية**))ش پێم وایە (**خەبات**) زۆر باشی بۆ چووە کە نووسیوبەتی ((**جارێ بەرە بەرە بە بیانووی نەبوونی مەئمووری کورد یا بەهۆی دانانی متەسەریفێکی کوردی نەزانەوە، لە یەکێك لە شارەکانی کوردستانی عێراق لە ناوەندی لیواکاندا زمانی ڕەسمیان نەکردە کوردی، وەتا ئەهات لە قەزاو ناحیەکانیشدا ماوەی کوردی بەکارهێنانیان کەم ئەکردەوە، مەگەر لەو شوێنانە نەبێت کەوا لەبەر دووری یا لەبەر ناخۆشی مەئموری عەرەبی زانیان دەست نەئەکەوت، بەم چەشنە مەیدانی بەکارهێنانی قانوونەکەیان هێنایەوە سەر نامەنووسی بەینی چەند ناحیەو قەزایەکی لیوای سلێمانی، جگە لەوەی کە هەر لەسەرەتاوە قەزا کوردیەکانی لیوای مووسلیان لە سنووری قانوونەکەدا دەرهاویشتووە**)).

-خەبات- بە کاربەدەستانی دەگۆت، ئەگەر ئێوە ناوەرۆکی ماددەی سێی دەستوور جێبەجێ بکەن، دەسەڵاتی بەڕێوەبەرایەتی خوێندنی کوردی فراوانتر دەبێ!

(**خەبات**) زیاتر فرۆفێڵی هەڵمالیون کاتێ دەڵێ: ((**بیانووی نەبوونی مەئمووری کوردیزان، هەروەها ئەو بیانووانەی کوردی نەزانی متەسەریفەکانیش هەردووکیان کۆسپەی بێ بناغە بوون، چونکە لە کاتێکدا کە ئەوەندە کوردییان لەبەر دەستابوو کە بۆ لیوا عەرەبیەکانیشیان ئەناردن**))، ((**لەلایەکی دیکەشەوە زۆر بەئاسانی ئەتوانرا کە موتەسەریفەکانی کوردی نەزان یاریدەدەرێکی کوردی زانی بۆ دابنرێت یان نامەکانی بۆ تەرجەمە بکرێت هەر وەکو زۆر جار لە دەوری دوا بڕاودا بۆ مەئمورە گەورە بێگانەکان ئەکرا**)).

وا دیارە (**خەبات**)یش (**پیرەمێرد**)ی شاعیر ئاسا دەیگووت (ئەوانە هەموو بەهانەبوون و هەر پەلپیان پێ دەگرتین).

نووسەری (سەروتار)ـەکە دوای ئەوەی هەموو پاساوێکی کاربەدەستانی سەردەمی پاشایەتی بۆ نەخوێندن بە زمانی کوردی پووچ کردۆتەوە، ئینجا زۆر بەزیرەکی بە کاربەدەستانی دەوری کۆماری گوتووە: ((**بەڵام ئێستە کەلە سایەی شۆڕشی ١٤ی تەمموزی پیرۆزەوە داو دەزگاکانی کۆنەپەرستی سەر بە ئیمپریالیزم تێکومەکان دراوە و برایەتی کوردو عەرەب خراوەتە سەر بناغەی پتەوی وەکیەکی، کەمایەتی یە نەتەوەییەکانی لە یەکیەتییەکی عێراقی راستەقینەدا کۆکردۆتەوەو هەموو کون و کەلێنێکی لە دوژمن گرتووە..زۆر بەپێویستی ئەزانین کە زمانی کوردی شوێنی تایبەتی خۆی بدرێتەوە و بکرێتەوە بە زمانی رەسمی لە هەموو شوێنەکانی کوردستاندا وە نەتەوەی کورد لە هەموو پاشماوەکانی دەوری بۆگەنی دوابڕاو بەیەکجارەکی رزگار بکرێت**)).

دواتر نووسەری (سەروتار) هیوای خواستووە کە ((**کاربەدەستانی حکومەتە نیشتمانیەکەمان بە گشتی و پێشەوای مەزنی عەرەب و کورد کاکە کەریم قاسم بە تایبەتی، گەلی کورد لەم پاشماوانەی دەوری دوابڕاودا رزگار بکات**)).

(**خەبات**) بۆ ئەوەی کاربەدەستان لە داوا رەواکانی کورد هۆشیار بکاتەوە، جارێکی دیکە هەمان سەروتاری بەزمانێکی عەرەبی رەوان و توکمە لە ژمارە(١١٥)ی بڵاوکردۆتەوە.

جگە لەم داوا رەوایانەی راستەوخۆ((**خەبات**)) لەسەر لاپەرەکانیدا بۆ کورد داوای دەکرد، زۆر بابەت و سەروتاری واشی بڵاودەکردەوە کە پەیوەندی بە تێکڕای سیاسەتی دەوڵەت و هەموو عێراقەوە هەبوو.

ئەوەتا(سەروتار)ێکی لە ژێر ناونیشانی (**في سبيل دستور ديموقراطي يضمن الحقوق الديمقراطية والقومية للقوميتين الشقيقتين العربية والكردية**) بڵاوکردۆتەوە و داوای کردووە دەستوری هەمیشەیی دابنرێ و مافە رەواکانی کوردی بەشێوەیەک تیا دیار بکرێ، یەکسانی تەواوی تیا دیاربێ، چونکە ((**گەلی کورد درکی چاوی ئیستعمارو کۆنەپەرستانە**)) (ژمارە ١٣٠)و ((**الشعب الكردي يشدد ضد الاستعمار و الطامعين ولاحباط مؤمراتهم**) ژمارە (١٣٢) بە ئاشکراش داوای دەکرد (**رێگە لەوە نەگیرێ فەرمانبەرو قوتابیان لە سیاسەت دا کار بکەن و بچنە پاڵ حزبەکانەوە**) ژمارە (١٣٢) ((**داڵدەی ئەو سیاسیانە بدرێ کە هانا بۆ عێراق دێنن و ماف پەنابەریان بدرێتێ**)) ژمارە (١٣٣).

لە کۆتایی ساڵی ١٩٥٩ دەهات ساڵی خوێندنی ١٩٥٩ـ١٩٦٠ بگاتە نیوەی قوتابییەکان خۆیان ئامادە دەکرد بچنە تاقی کردنەوەکانی نیوەی ساڵ کە (**خەبات**) جارێکی دیکە بە سەروتاری **(ضرورة الشروع بتطبيق نظام مديرية المعارف العامة للدارسة الكردية)** دەیەویست ئەوە بەبیر کار بەدەستان بێنێتەوە کە گەلی کورد لە عێراق زۆری بەدەست کاربەدەستان دیوە. کۆنەپەرستانی حاکمی عێراق بەدرێژایی سەردەمی رابردوو هەروەکو داگیرکەر بەرامبەر کوردو کوردستان جووڵاوەتەوە، ئەو سیاسەتە زۆردارییەی مەرام بوو کە هەر گەلی کورد کۆیلە بکاو بیچەوسێنێتەوەو قەوارەی نەتەوایەتی نەهێڵێ و زمانە شیرینەکەی بشێوێنێ. ناوی کوردو کوردستان لە دنیا نەهێڵێ، بەڵام وا دیارە کە (**ئیمپریالیزم و کلکەکانی نەگەیشتوونەتە ئەو مەرامانەی خۆیان**) بۆ؟ چونکە نەتەوەی کورد کە مێژووکردەو میزاتی نەتەوایەتی خۆی لە زمان و سوخەتی خۆی هەیە، ناکرێ لەناو ببردرێ مەگەر بە لەناوبردنی هەموو رۆڵەکانی. ئەو مەرامەش نە ئیمپریالیزم و نەحوکمدارەکانی سەر بە ئەوانیش بۆیان نەچۆتە سەر. (**لەبەر ئەوەش گەلی کورد هەر خەباتی شۆڕشگێری رزگاریخوازی خۆی شانبەشانی براکانی کردووە کە رژێمی دیموکراتی تێدا بێتە سەرکار دەستەبەری مافی نەتەوایەتی کوردو عەرەب بکات، کە بواری پێشکەوتنی ئابووری و کۆمەڵایەتی نەتەوایەتی و سیاسی بداو**) (**برایەتی کوردو عەرەب پتەو بکاو یەکێتییەکی راستەقینەی عێراق لەسەر بنەمای یەکسانی تەواو ریزلە یەکتر نان دابمەزرێنێ..**).

پاشان (**خەبات**) پێی وابوو (کە ١٤ی تەمووز هاتووە بۆ عێراق ئازادی و سەربەخۆیی هێناوەتە کایەوە. کۆمارێکی دیموکراتی وای تێدا دامەزراوە کە لە دەستوری کاتی خۆیدا برایەتی کوردو عەرەبی لە نیشتمان دان پێدا ناوەو دەستەبەری مافی نەتەوایەتی کوردی لەناو یەکێتی راست و دروستی عێراق کردووە.).

دەربارەی کاروباری دەرەوەش (**خەبات**) پێی وابوو (**عێراق سیاسەتێکی دەرەوەی وای گرتووە لەگەڵ بەرژەوەندییەکانی کوردو عەرەب و بەرژەوەندی ئاشتی جیهان دەگونجێ، چونکە کشانەوەی عێراق لە پەیمانی بەغدای گۆڕبەگۆڕ، کە دەیویست بەسەر بزووتنەوەی نەتەوەی کورددا زاڵ بێت، ئاواتی هەموو کوردێکی شەریفی لە عێراق هێنایە دی**). لە ناوەوەش (**خەبات**) پێی وابووە لەسەر راسپاردەی عەبدولکەریم قاسم سیاسەتێکی دیموکراتی لەهەمبەر نەتەوەی کوردی گرتووە، بۆ یەکەم جاریش بووە بە خاوەنی رۆژنامەی رۆژانەی خۆی.

جارێکی دیکە ـ خەبات ـ داوای کردەوە بۆ پاڵپشتی کردنی یەکێتی خاکی عێراق، پێویستە زمانی کوردی لە هەموو کوردستان بکرێتە زمانی رەسمی!

بۆیە بارزانییەکانیش لەسەرووپانەوە خەباتگێڕی ئازای نیشتمانی بارزانی خەباتی پاڵەوانانەی خۆی وەک سەربازێکی دڵسۆزی کۆمارو پێشەوای وڵات بە ئازادیی بەجێ گەیاندووە دەربارەی کاروباری رۆشنبیری گەلی کوردیش، حکومەت بەدەنگ ئەو نیشتمانپەروەرانەی کوردەوە هاتووە، کە هەموو گەلی کوردو برا عەرەبەکانی باوەڕیان پێیان بووە، بۆیە لیژنەیەکی بۆ لێکۆڵینەوە لە پرۆژەی مەعاریفی کوردستان دانا، ئەو پرۆژەیەی کە کۆنگرەکانی مامۆستایان و قوتابیان و لاوان دانیان پیادا ناوە. رۆژنامەگەریی نیشتمانیش بەرگری لێی کردووە. دوای ساڵێک سیستەمی نوێی وەزارەتی مەعاریف دانرا، بڕیاریشی دا کە (**مدير المعارف العامة للدراسة الكردية**) هەبێ.

هەرچەندە ئەو ناوەیشی لێ گۆڕدرابوو، کە پێشتر بەدڵی هەموو کوردێکی دڵسۆزی کۆماری عێراق و وەفاداری نەتەوەی کورد بوو، بەڵام هێشتا کوردو برا عەرەبەکانیان دڵیان بەو بەڕێوەبەرایەتییە خۆشەو ئومێدی سەرکەوتنی خێرای بۆ دەخوازن، بەڵام وا چەند حەفتەیەکە بەڵکو چەند مانگێکە وا تێدەپەڕێ و بەبێ ئەوەی قوتابی و مامۆستاو رۆشنبیرانی کورد ببینن ئەو بەڕێوەبەرایەتییە نقەی لێوە هاتبێ و دەنگێکی هەبووبێ، ئەوەندە ناڵێن وا خانوویێکیان گرتووەو بەڕێوەبەرێکی بە وەکالەت و چەند فەرمانبەرێکی لێ دانراوە، کە هەندێکیان بە کەڵکی ئەو شوێنەش نایەن واتە ئەو بەڕێوەبەرایەتییە ناوی هەیەو دەنگی نییە.

دوای ئەوەی (**خەبات**) داخ و پەژارەی هەموو کوردێکی بە شەرەف و سوور لەسەر پتەوکردنی برایەتی کوردو عەرەب و بەهێزکردنی دۆستایەتی نێوان هاووڵاتیان و ، پتەوکردنی پەیوەندی گەلی کورد بە حکومەتی عێراقی دەربڕیوە، ئینجا باسی داخ و پەژارەی نەقابەی مامۆستایانی کردووە کە پێشتر چۆن لەم پێناوەدا ماندوو بوون و، هەر خۆیشیان سەرپەرشتی کۆنگرەی مامۆستایانی کوردیان کردووە، بە تێکڕای دەنگ پەلەکردنیان لە جێبەجێکردنی پرۆژەکەیان بە پێویست زانیوەو بڕیاریان لەسەر داوەو خۆیشیان بۆ جەنابی وەزیریان رەوانە کردووە.

دواتر (**خەبات**) گلەیی ئەوەی کردووە کە (**وا ئەو ساڵی خوێندنیش نیوەی تێدەپەڕێ بە بێ ئەوەی هەنگاوێکی راستگۆیانە بۆ جێبەجێکردنی سیستەمی وەزارەتی مەعاریف - بەشی تایبەت بە بەڕێوەبەرایەتی زانیاری گشتی بۆ خوێندنی کوردی هاوێژرابێ بە بێ ئەوەیش یەک تاقە وشە لە ئەدەب و مێژووی کورد خوێندرابێ**). (**خەبات**) باسی ئەوەیشی کردبوو کە تاوەکو ئێستا خوێندن لە قوتابخانەکانی بادینان و چەند ناوچەی دیکەی کوردەواری بە زمانی عەربی و زمانی کوردی هەتا وەک دەرسێکی دووەمیش نەخوێندراوە، کە دەبا زووتر وا بەکار بهێندرابا کە زمانی دایکە، زمانی نەتەوەی کوردە.

(**خەبات**) شاهیدی ئەوەشی داوە کە ئەو (بەڕێوەبەرایەتی گشتییەی خوێندەواری کوردی)یە تاوەکو ئێستا تاقە هەنگاوێکی لە مەیدانی وەرگێڕان و بڵاوکردنەوەو زیندووکردنەوەی کولتووری نەتەوایەتی کوردی نەهاوێشتووە، بەڵکو تاوەکو ئێستا هەر لە خەوتنی زستانەیە.

(**خەبات**) بە ئەرکی خۆیشی زانیوە کە بنووسێ (**ئەو بارەی کە بەڕێوەبەرایەتییەکەی تێدایە، لە کۆماری** (١٤)ی **تەمموز، کۆمای کوردو عەرەبان ناوەشێتەوە، کە پێشەوا عەبدولکەریم قاسم بە ئاشکرا رایگەیاندووە کە ئەو وەک چۆن نەتەوەی عەرەب دەپارێزی بەو شێوەیەش پارێزگاری لە نەتەوەی کورد دەکا**). دواجار (**خەبات**) وەک دەنگی (**پارتی**) بەناوی (**پێشڕەوی دیموکراتی کوردستانی عێراق**) ئەو راستییانە دەخاتە بەرچاوی پێشەواو جەنابی وەزیری مەعاریف تا وەزارەتی مەعاریف

ضرورة المبادرة الى تأسيس المجمع العلمي الكردي

المجمع العلمي الكردي

خەبات
النضال
لسان الحزب الديموقراطي الكردستاني

-خەبات- دەینووسی پێویستە
راسپاردەی کۆنگرەی
مامۆستایانی کورد لە شەقڵاوە بە
دامەزراندنی کۆڕی زانیاری کورد
جێبەجێ بکرێ!

بە پەلە دەستپێشخەری بکاو کارێکی وابکا هەموو دەقەکانی سیستەمی بەڕێوەبەرایەتی گشتی خوێندنی کوردی جێبەجێ بکاو، جیهازەکەی تەواو بکاو، کەموکوڕییەکانی پڕ بکاتەوەو ڕێگەشی بدرێ دەسەڵاتی خۆی بەتەواوی بەکار بێنێ و ئەرکەکانی جێبەجێ بکا **هەروەها** دەستپێشخەری بکرێ کە زمانی کوردی بکرێتە زمانی خوێندنی قوتابخانەکانی سەرەتایی، دەستبکرێ بە دانانی کتێب و نامیلکەی تایبەت بە مێژووی ئەدەبی کوردی و بڕیار بدرێ لە قوتابخانەکانی عێراق بخوێندرێ.

زیاتر (**خەبات**) بەناوی (**پارتی**)یەوە گوتوویە: (**پێشڕەوی دیموکراتی کوردستانی عێراق بڕوای وایە جێبەجێکردنی ئەو کارانە بەشداریکردنێکی گەورەیە لە بەهێزکردنی یەکێتی ڕاست و دروستی عێراق و پتەوکردنی برایەتی کوردو عەرەب و گرتنی هەموو کەلەبەرێك لە ریزەکانی گەلی عێراقی یەکگرتوو لە ژێر سەرکردایەتی پێشەوای ئەمین عەبدولکەریم قاسم**).

ئەو ماوەیەش دەهات باروزرووفی عێراق دوای هەرای شەواف و کارەساتی کەرکوک و لێدان و بریندارکردنی عەبدولکەریم قاسم تۆزێک هێمنتر بێتەوە، (**پارتی دیموکراتی کوردستانی عێراق**)یش دوای ئەو دوانەی عەبدولکەریم قاسم لە کەنیسەی (**مار یوسف**) لە بەغدا دابوو، بە پەرۆش بوو قسەکانی بێنێتە جێ و (**یاسای کۆمەڵەکان**) دەربکا، ئەمیش بتوانێ بۆ یەکەمین جار لە ژێر سایەی یاسایەکە مۆڵەتی یاسایی خۆی وەربگرێ و هەر بۆ یەکەمین جاریش بکەوێتە خەباتی ئاشکرا، بۆیە زۆربەی (سەروتار)ەکانی (**خەبات**)ی ئەوسا لە دەوروبەری ئەو تەوەرە دەخولایەوە.

(**خەبات**) دەرچوونی (**یاسای کۆمەڵەکان**)ی بە یەک لە بنەماکانی (**ماوەی پەڕینەوە - فترة الانتقال**) دادەنا بۆیە لە بابەتەکانی خۆی هەوڵی دەدا سیاسەتی خۆی دەربارەی ئەو (**فترة الانتقال**)ە دەربڕێ. لە ژمارە (١٣٨)ی باسی لە دەوری خۆی لە ژێر ناونیشانی (**الدور التأريخي المجيد للحزب الديمقراطي الكردستاني واثره العظيم في صيانة الجمهورية العراقية**). دیارە (**خەبات**) پێی وابوو ئەگەر (**پارتی دیموکراتی کوردستان**) مۆڵەتی یاسایی خۆی وەربگرێ ئەوکاتە زیاتر دەتوانێ بەرگری لە مافەکانی گەلی کورد بکاو روون و ئاشکراتر قامک بخاتە سەر گیروگرفتەکان و داوای چارەسەرکردنیان بۆ بکا. خوێندنیش بە زمانی کوردی و بەکارهێنانی زمانی کوردیش ئەوە ئەو کات وەکو کێشەیەکی ڕۆژانەی بچووک چارەسەرکردنی ئاسانتر دەبێت، هەرچەندە

بەگوێرەی ئەو باسانەی (**خەبات**) نووسیویەو تا ئێستاش ئێمە هەندێکیمان خورد کردۆتەوە دەردەکەوێت ئەو کێشەی خوێندن بە زمانی کوردییە لای عەقڵیەتی ئەوسای هەندێک کاربەدەستان و دەستڕۆیشتوانی عێراق نەک هەر کێشەی ڕۆژانە، بەڵکو لایان جیابوونەوەی کوردو کوردستان بووە لە عێراق، ئەو ماوەیەش (**خەبات**) کەمتر لە جاران بەدوای کێشەی خوێندن بەزمانی کوردیدا چووە.

بەڵام سەیدا (**ساڵح یوسفی**) هەر ئەو ماوەیە بە شێوەیەکی دیکە هاتۆتە مەیدان و نامەیەکی بەناونیشانی (**جەماوەری گەلی کورد لە زاخۆ داوا دەکەن سیستەمی بەڕێوەبەرایەتی گشتی خوێندنی کوردی پیادە بکرێ، بڕیارەکانی کۆنگرەی مامۆستایانی کورد بهێنرێتە دی**).

لە جیاتی (٦٠٢) کەس بە ئیمزای ئەو بڵاوکراوەتەوە، لە ناوەڕۆکەکەیدا دەردەکەوێت جەماوەری زاخۆ پێشتریش دەیان بروسکەو نامەیان پێشکەش کردووە تیایدا داوایان کردبوو بەڕێوەبەرایەتی مەعاریفی کوردستان دابمەزرێ و زمانەکەیان لە قوتابخانەکان بخوێندرێ، هەقی کەمایەتییەکانی ناوچەکەش دابین بکرێ.

سەیدا ساڵح لە کۆتایی نامەکەی نووسیویە: (**لەبەر ئەوە بەڕێوەبەرایەتی گشتی خوێندنی کوردی، بڕیارەکانی کۆنگرەی مامۆستایانی کورد لە قوتابخانەکانی شارەکانی مووسڵ هیچیان جێبەجێ نەکراون ئەوەش پێچەوانەی ئەو ئامانجانەیە کە بەڕێوەبەرایەتی گشتی ناوبراوی لە پێناو دامەزراوە، هەروەها پێچەوانەی ڕێبازی دیموکراسیشە**) دواتر سەیدا ساڵح تکای کردووە داواکانیان جێبەجێ بکرێت، دووپاتیشی کردۆتەوە کە سەربازی پێشڕەوی فیداکاری کۆمارە بەنرخەکەیە بەسەرکردایەتی عەبدولکەریم قاسم.

واپێدەچێ ئەو ماوەیە (**خەبات**) ویستبێتی بەهۆی فشاری جەماوەری ڕێکخراوە پیشەییەکانەوە ئەو مافەی خوێندن بە زمانی کوردی بە کاربەدەستانی حکومەت جێبەجێ بکات، بۆیە (٦) ڕۆژ دوای بیرخەرەوەکەی سەیدا ساڵح یوسفی و ڕۆژێک دوای داوایەکەی جەنابی (**مستەفا بارزانی**) کە (**پارتی**) مۆڵەتی یاسایی ئیشکردنی بە ئاشکرایی پێ بدرێت، بیرخەرەوەیەکی مامۆستایانی کوردی لە لیوای کەرکوک بۆ وەزیری مەعاریف و بەڕێوەبەری مەعاریفی گشتی بۆ خوێندنی کوردی و سەرۆکی نەقابەی مامۆستایانی ناوەندی لە بەغدا لە بارەی جێبەجێکردنی خوێندنی کوردی لە قوتابخانەکانی کوردی لیوای کەرکوک بڵاوکردۆتەوەو ناوی (٨٨) قوتابخانەی کوردی تێدا نووسراوە کە ژمارەی قوتابییەکانی (١٠٤٢٥) قوتابی بووە، هەر هەمووشیان قوتابی کورد بوونە، لەبیرخەرەوەکەشدا نووسراوە: (**هەرچەندە ئێمە هەست بە لێپرسینەوە دەکەین کە لەم زرووفە ناسکەدا نامانەوێ سەر ئێشە بۆ لایەنە بەرپرسەکان دروست بکەین، بۆیە جارێ ئەو قوتابخانانەی تێکەڵاون ناکرێ لێکیان هەڵاوێرین باس ناکەین، بۆیە بۆ لایەنە بەرپرسەکانمان جێهێشت تاوەکو خۆیان لێکۆڵینەوەی لەبارەوە بکەن، بەڵام ئەوەش ڕێگە لەوە ناکرێ کە ئەو قوتابخانە کوردییانەی ناوەکانیان پێشکەش دەکەین خوێندن بە زمانی کوردی نەیانگرێتەوە**).

دواتر لە بیرخەرەوەکەدا تکای ئەوە کراوە کە بە چاوێکی پڕ لە بایەخەوە سەرپەرشتکاران ئەمر بەم لایەنانە بکەن کە پەیوەندییان بەکارەکەوە هەیە تا ئەو کتێبانەی کە تاوەکو ئێستا ئامادەکراون بۆ کۆگاکانی بەڕێوەبەرایەتی مەعاریفی لیوای کەرکوکی بنێرن تاوەکو بەسەر قوتابییەکانی دابەش بکەن و نەبێتە هۆ بۆ قسەو قسەلۆک و

لێکدانـەوەی داخ لـە دڵان. دواجـار دەردەکـەوێ بیرخەرەوەکە لەلایەن ئەو مامۆستا کوردانە ئیمزا کراوە کە لە کۆنگرەی شەقڵاوە بوون، ناوەکانیشیان یەک لـە دوای یـەک ئەوانـە بـوون: (**محەمـەد ئەحمـەد قـەرەداغی، ئیحسـان عەبدولحـەمید، عەبدولڕەحمان رەزا، فـەخری سـابیر، عـەباس حوسێن، جومعـە سـەید قـادر، تاهـیر سـادق، مستەفا سەید ئەحمەد، جەلال عەبدولڕەحمان، محەمەد نوری تۆفیق**).

بەڵام مامۆستایانی شـارۆچکەی (**کفـری**) لـە بروسکەکەیاندا بۆ نەقابەی مامۆستایان کارەکانیان بە بەرز نرخاندووەو بایەخیان بە رۆشنبیری کوردی داوە، بەڕێوەبەرایـەتی مـەعاریفی کوردسـتان دامـەزراو، بروسـکەکەش لـە جیـاتی (١٨) مامۆستا، عـەبدوڵڵا جـاف و ئەحمـەد قـەرەداغی ناردوویانە. بەڵام لە بروسکەکەی ئەوانـە ئـەوەی سەرنج رادەکێشێ ئەوانیش ناوی (**کوردستان**)یان لە پاڵ بەڕێوەبەرایەتی خوێندنی کوردی داناوە.

لە هـەمان ئـەو ژمارەیـەی (**خـەبات**)دا لـە ژێر ناونیشانی (**الشعب كردي بانتظار تحقيق نظام مديريـة المعـارف العامـة للدراسـة وتنفيـذ مقـررات المؤتمـر المحلـي للمعلمـين**) چـەند بروسـکەیەکی بڵاوکردۆتـەوە. یـەکێکیان لـە جەماوەری گـەلی کورد لـە مووسڵەوەیە، گوتوویـە تاوەکو ئێستا بڕیارەکانی کۆمەڵەی مامۆستایانی شەقڵاوە کە خـەڵک هەوەسـتی پێـی هـاتووە لـە شارۆچکەکانی سەر بە **لیوای مووسڵ** جێبـەجێ نـەکراون، کـە دیـارە ئـەوەش پێچەوانـەی بڕیـارە دیموکراسییەکانە.

بروسـکەکەش لـە جیـاتی (٦١) کـەس سەبغەتوڵڵا مـزوری و مـەحمود عیسـا و خـەلیل سۆفی ئیمزایان کردووە.

لـە جەماوەری گـەلی کوردیش لـە **ئەتروش** بروسـکەیەک نـاردراوە داوایـان کـردووە خوێنـدن لـە ناوچەکـەیاندا بکرێتـە کـوردی و ئاگایشـیان لـە هەسـتی کەمـە نەتەوایەتییـەکان بێـت. ئـەو بروسـکەیەش لـە جیـاتی (٤٨٥) کـەس حەسـەن عـەلی و زەکـی مسـتەفاو ئەحمـەد جـەرجیش ئەتروشـی و عـابید مسـتەفا و حـەمید رەشـید ناردوویانە.

لە هەموو ئەو ژمارانەی (**خەبات**) کە لەبارەی خوێندنی کوردی نووسیویە دەردەکـەوێت نەقابەی مامۆستایان هەڵوێستیان بەرامبەر بە گـەلی کورد بـاش بـووە، ئـەوەتا هـەواڵێکی بڵاوکردۆتـەوە کـە نەقابـە پێشـنیازێکی بەرزکردۆتـەوە تـا بـاس لـە رۆشـنبیری کـوردی لـە رەشـکارییەکانی یاسـای زانکۆش بکرێت.

دیسـان بـەهۆی (**خـەبات**)ەوە تێدەگـەین جـەماوەری (**شێخان**)یش دەیان بروسکەو سکاڵاو نامـەیان نـاردووە تـا **بەڕێوەبەرایـەتی گشـتی بۆ خوێندنی کوردی** دابمەزرێنرێ شـارۆچکەکانی لیـوای مووسڵیش بگرێتەوە.

مذكرة الحزب الديمقراطي الكردستاني فـرع السليمانية

الى سيادة وزير المعارف حول شؤون الدراسة الكردية

-خەبات- تەواوی دەقی بیرخەرەوەی لقی سلێمانی -پ.د.ک- بڵاوکردۆتەوە، کە دابوویانە وەزیری مەعاریف، لە کاتی میوانداری کردنی لە سلێمانی

نووری حوسێن و مستەفا عەلی و حەسەن فەهمی دوا بروسکەیان (٢٤٤) کەس ئیمزایان کردووە.

(**خەبات**) ویستوویە خوێنەرانیش راو سەرنجی خۆیان لەبارەی خوێندن و خوێندەواری لە کوردستان هەبێ، بۆیە مامۆستایەک لە زاوێتەوە لە گۆشەی (**القراء یکتبون**) نووسینێکی بە زمانی عەرەبی بڵاوکردۆتەوە، لە ناوەڕۆکەکەیدا دیارە مامۆستاکە ئەندامی کۆنگرەی مامۆستایانی کورد لە شەقلاوە بووەو، ئاگادارییەکی باشیشی لەسەر ناوەڕۆکی بڕیارەکانی کۆنگرەدا هەبووە، گلەییەکی زۆریشی کردووە، کەوا گەیشتوونەتە نیوەی دووەمی ساڵی خوێندن و گەلی کورد هەروا چاوەڕوانەو هێشتا ناوەڕۆکی بڕیارەکان جێبەجێ نەکراوە، هەر ئەو مامۆستایە پێشنیازێکی پێشکەش کردووە کە مادەیەکی تایبەت لە سیستەمی زانکۆی بەغدا لەبارەی ماف و کاروباری **قوتابییانی کوردستانی عێراق** تۆمار بکرێ، کە ئەوەش دەبێتە دەستکەوتێکی دیکەی شۆڕش کە هێنرابێتە دی. داوا کردنی ئەو دەستکەوتەشی خستۆتە سەر شانی یەکێتی قوتابییانی گشتی، مامۆستاکە ئەوەشی راگەیاندووە کە زۆر لە مامۆستایان ئەگەر باروزرووفی دوارۆژ ڕێگەیدا دەیانەوێ خوێندنیان تەواو بکەن، دیارە ئەوەش مافێکی رەوای خۆیانەو وەک مامۆستاکە نوسیوویە زانکۆ دەبێ بۆیان دەستەبەر بکات.

مامۆستاکە ئەوەیشی نیشانداوە کە (**بێگومان ئەو داوایانە لەگەڵ رەچاوکردنی میزاتەکانی نەتەوایەتی کوردی رزگاریخواز رێك دەکەوێ کە بە یەکسانی بەشداری لە چالاکییەکانی دامەزراوە زانستی و کۆمەڵایەتییەکان بکا. لەلایەکی دیکەوە هەرێمی کوردستانی عێراق لە پێکهاتەی نەتەوایەتی میزاتێکی تایبەتی خۆی هەیە، ئەوەش وای پێویست دەکات مامۆستای شارەزای لەسەر رۆشنبیری کولتووروو ئادابی نەتەوایەتی بۆ ئامادە بکرێت، لەبەر ئەوەی زانکۆی بەغداش کانی زانستە بۆیە دەبێ رۆڵەکانی نەتەوەی کوردیش بەشی خۆی رۆشنبیری و زانیاری و هونەری لێ هەڵێنجێ، کە ئەوەش دەبێتە هۆی پێشکەوتنی کۆمەڵی عێراق کە زۆربەی زۆری لە عەرەب و کورد پێك هاتوون**).

هەر لە ژمارەکانی (**خەبات**) زۆر رووداوی وای بۆ تۆمار کردووین کە بۆنی دووبەرەکی و شۆڤینی لێ دێت، لەم شوێنانەی کە نەتەوەکانی دیکەی تێدا بووە، زۆر جار بە ئاشکرا بەربەرەکانی ئەو مافانە دەکرا کە کورد بە هەر شێوەیەک بێ بەدەستیان دەهێنا، بەڵام ئەو بەربەرەکانێیە لە شوێنێکی ناو جەرگەی کوردستان بێت پێم وایە ئەوە دەبێ بەخەی عەقڵیەتی حزبایەتی تەسکی تێدا بگیرێ، کە هەر لەو ساوە مام (هەژار)ی شاعیر زۆر وێنەی شیعری لەبارەوە تۆمارکردووە، ئەوەتا جارێکی دیکە لە گۆشەی (القراء یکتبون) لەبارەی خوێندن بە زمانی کوردی بابەتێکی پوختەی بۆ نووسیوین تیایدا ئەوە نیشاندراوە کە مامۆستایەک لێتەگەڕاوە قوتابییەک فێری سروودی کوردی بێت. بە کورتی رووداوەکە بەم شێوەیە بووە: (**مامۆستایەك لە قوتابخانەکەی (بێرسڤی) سەر بە شارۆچکەی زاخۆ کە خۆی بە دیموکراتی و نیشتمانپەروەرو ئازادیخوازو بەڵکو پتریش داناوە..؟! لە قوتابییانی داوەو لێتەگەڕاوە فێری سروودی کوردی بەتایبەتی - ئەی رەقیب - بێت کە مامۆستایەکی کوردی خەڵکی کەرکوك فێر قوتابییەکەی کردبوو، ئەو سروودە رۆژانە هەموو خەڵك لە ئێزگەی کۆماری عێراق و هەتا ئێزگەکەی کۆماری عەرەبی یەکگرتوو گوێی لێ دەبێ**).. (**پاساوی مامۆستاکەش ئەوە بووە کە ئەو سروودە**

دووبەرەگی دەخاتە ناوەوە!!). خوێنەرەکەی (**خەبات**) زیاتر نووسیوبە: (**لەوەش سەیرتر بەڕێوەبەری قوتابخانە لایەنگیری ئەو مامۆستایەی کردووە گوایە سروودی کوردی لە پرۆگرامی خوێندندا نییە**).

لێرەدا نووسەری بابەتەکە زۆر بە زیرەکی ئەو ڕووداوەی کردۆتە پاساوێک بۆ ئەوەی بەهۆیەوە دووبارە داوای جێبەجێکردنی پرۆژەی خوێندن بکات تا ڕۆڵەکانی کورد بتوانن بە ئارەزووی خۆیان سروودی کوردی بخوێنن).

تا ئەو ساڵانەی گۆڕانکاری حوکم لە ١٤ی تەمووز ڕوویدا زۆربەی خەڵکی کوردستان لەسەر هەرچی دین و باوەڕێک بوونایە هەموویان پشت و پەنای یەکتری بوون لە خۆشی و ناخۆشیدا بەشە برای یەکتری بوون، (**ئێزدی، ئیسلام، دیان**) و ئەو مەزهەبانەش کە لە کوردستان زۆر بڵاوە بوون، لەسەر مەسەلە نەتەوایەتییەکان هاوڕاز بوون، ناحەزان نەیاندەتوانی لێکیان بکەن.

دوای ١٤ی تەمووزیش ئەگەرچی بزوتنەوەی کوردایەتی لە هەندێ لایەنەوە بەزەقی و بە ئاشکرا بەرەو پێش چووە، بەڵام دوای ئەو گۆڕانکارییە ئەو هەڵوێستەی کە ماوە هەمووی لەسەر حیسابی خاک و هەندێ لایەنی دیکەی هەستی نەتەوایەتی بووە. ئەوەتا ئەوکات جەماوەری (**ئەڵقوش**) لە **لیوای مووسڵ** داوایان کردووە سیستەمی بەڕێوەبەرایەتی مەعاریفی گشتی بۆ خوێندنی کوردی لەلای ئەوانیش جێبەجێ بکرێ کە نووسیویانە: (**ئێمە جەماوەری گەلی کورد لە ـ ئەڵقوش ـ داوا دەکەین بەڕێوەبەرایەتی مەعاریفی گشتی بۆ خوێندنی کوردی جێبەجێ بکرێت بڕیارەکانی کۆنگرەی مامۆستایانی کورد لە شەقڵاوە پیادە بکرێت. لەبەر جێبەجێ نەکردنی ئەو سیستەمە بەتایبەتی لە لیوای مووسڵ، بۆیە بە کردەوە خوێندن بە زمانی کوردی لە هەندێ ناوچەو شارو گوندی سەر بەم لیوایە پیادە نەکراوە، دیارە ئەوەش لەگەڵ چەمکی ئەو سیستەمە ناگونجێ کە ئارەزووی ماتەوەی گەلەکەمان دێتێتە دی و برایەتی تێوان کوردو عەرەب پتەو دەکات، بۆیە تکا لە لایەنە پەیوەندارەکان دەکەین لە پیادەکردنی ڕاسپاردەکانی کۆنگرەی مامۆستایان دەستپێشخەری بکەن. ئێمەش سەربازی**

مذكرة طلبة كوردستان
الى سيادة وزير المعارف
قدم طلبة كوردستان في السليمانية في ٤/١٢ مذكرة الى سيادة وزير المعارف الزعيم الركن اسماعيل العارف حول شؤون الدراسة الكردية وفيما يلي نصها :

ـ خەبات ـ بیرخەرەوەی قوتابیانی کوردستانیشی بڵاوکردووە کە دابوویانە وەزیری مەعاریف

دڵسۆزی کۆماری دیموکراتیمانین بەسەرکردایەتی پێشەوای رزگارکەرمان عەبدولکەریم قاسم). بۆ ئەوەی خوێنەران رەوشی ئەوسایان چاکتر بێتە بەرچاو بە چاکی دەزانم ناوەکان وەک خۆیان بنووسمەوە کە ئەو داوایەیان پێشکەش کردووە: (**ئەلیاس یاقو هنو، حاجی عەلی، جوکا غەزالە، حاجی سەعدو جەمیل عەلی، سالم جبرائیل، یوسف سادق خێبەر، سەباح حەبیب یولا، خدێدە عەزیز، ئەلیاس میرزا، حەمید مەتی عەقراوی**).

ئەگەرچی (**خەبات**) زۆر بە بەژن و بالای رژێمی ئەوسایدا هەڵدەگوت، بەتایبەتی لە ژمارەکانی ساڵی یەکەمی، بەڵام ئەوەش مانای ئەوە نەبووە، لە کەم و کوڕییەکانی بێ دەنگ بووبێ، ئەوەتا لەم لاپەڕانەی خوێندتانەوە دیارە کە لەسەر خوێندن بە زمانی کوردی چۆن کاربەدەستانی دوواندووەو هەتا سازشکاری لەسەر ناوی (**کوردستان**)یش نەکردووە، بەڵام ئەوە مانای ئەوەش نییە لە کەموکوڕییەکانی دیکە بێدەنگ بووە، ئەوەتا بەهۆی (**خەبات**)ەوە یان بە زاراوەی سیاسییەکان شۆڕش لە عێراقدا بەرپا بوو بەڵام تا سەرەتای ساڵی ١٩٦٠ هێشتا زۆربەی رۆڵەکانی خەڵک لە جووتیارو کرێکار لە خوێندن بێ بەش بوون، چونکە وەک (**خەبات**) نووسیویە زۆربەی گوندەکان قوتابخانەیان تێدا نەبووە، منداڵ و هەرزەکارەکانیان لە خوێندن بێبەش بوونە بۆیە لە کێڵگە و پەرێز و بیستانەکان هاریکاری باوک و ماڵەوەیان کردووە، خۆ ئەگەر قوتابخانەشیان تێدا بووبێ ئەوا هەر یەک مامۆستای تێدا بووەو زۆر جاران ئەویش لەوانەیە زۆر جار دەوری لێپرسینەوەی خۆی بەتەواوی هەست پێنەکردبێت و بەهەوەستی خۆی قوتابخانەکەی بەڕێوە بردبێت.

لەلایەکی دیکەشەوە زۆربەی مامۆستایەکان پێیان ناخۆش بووە بچنە گوندەکان و هەوڵیان داوە هەر لە شارو شارۆچکەکان بمێننەوە، لەلایەکی دیکەوە وەک (**خەبات**) نووسیویە کێشەیەکی دیکە لە ئارادا بووە، ئەویش ئەوە بووە مامۆستای گوندەکانی کوردستان تا ئەوسا لە برا عەرەبەکان بوونە، کە ئەوەش وای کردووە منداڵەکان حەزیان لە بە فێربوون نەبێ و واز لە قوتابخانە بهێنن، هەر لەو کاتیشدا مامۆستاکان خۆیشیان حەزیان نەکردووە لەو گوندانە بمێننەوە چونکە زمانی خەڵکەکەیان نەزانیوەو لەوێ غەریبە بوونە.

بۆ چارەسەرکردنی ئەو کێشانە نووسەری بابەتەکە چەند پێشنیازێکی خستۆتە بەردەم لێپرسراوان کە حەز دەکەین بە کورتی بۆ خوێنەرانی بنووسینەوە تا بزانین بیرکردنەوەی ئافرەتە خوێندەوارە پێشەنگەکانی کورد بۆ نەتەوەکەیان چۆن بووە:

١ـ خوێندنی سەرەتایی لە گوندەکانی کوردستان بە زۆرەملێ بێ و جووتیارەکان ناچار بکرێن منداڵەکانیان بنێرنە قوتابخانە.

٢ـ حکومەتی نیشتمانی ژمارەیەکی زۆر قوتابخانەی سەرەتایی لە گوندەکانی کوردستان بکاتەوە.

٣ـ ئەو مامۆستایانەی لە گوندەکان دادەمەزرێندرێن دەبێ هەست بەوە بکەن کە ئەرکێکی نیشتمانییان لەسەر شانە، بۆیە دەبێ بەراست و دروستی کارەکانی خۆیان جێبەجێ بکەن.

٤ـ پێویستە مامۆستای کورد تەنیا لە ناوچەکانی کوردەواری دابمەزرێنرێن تاوەکو بە زمانی دایکیان سوود بە قوتابییەکان بگەیەنن و تێیان بگەیەنن.

٥ـ حکومەتی نیشتمانی پەلە بکات سیستەمی بەڕێوەبەرایەتی مەعاریفی گشتی بۆ خوێندنی کوردی لە هەموو لایەکی کوردستان پیادەی بکات، تاوەکو قوتابی

خەبات
النضال
لسان الحزب الديموقراطي الكردستاني
العدد ٤٠٣ الاثنين ٩-١-١٩٦٠ السنة الثانية الثمن ١٦ فلسا

مصطفى البارزاني يواصل زيارته للاتحاد السوفياتي

يواصل المناضل الوطني المعروف مصطفى البارزاني رئيس حزبنا الديمقراطي الكردستاني جولته في الاتحاد السوفياتي ، وقد نشرت مجلة – الثقافة السوفياتية – في عددها ٥٠ لشهر كانون الاول الماضي الصورة التالية مع التعليق المنشور بجانبها :

يزور الاتحاد السوفياتي المناضل السياسي والاجتماعي المعروف في الجمهورية العراقية ورئيس الحزب الديمقراطي الكردستاني مصطفى محمد البارزاني . وكان معه ... عضو اللجنة المركزية للحزب

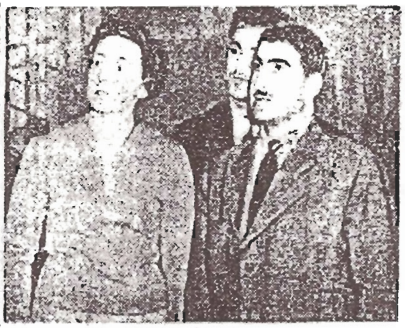

في الصورة يشاهد مصطفى البارزاني في مكتبة لينين .

هەفتەیەك دوای بڵاوكردنەوەی ئەم وێنەیە جەنابی مەلا مستەفای بارزانی چووبووە لای عەبدولكەریم قاسم، ئەویش شكایەتی لەلای لە -خەبات- كردبوو گوایە وەكو جاران ڕۆژنامەكە بایەخ بە چالاكییەكانی و وتەكانی لەسەر لاپەڕەی یەك بە ڕەش بڵاوناكاتەوە

كورد بە زمانی دایكی فێر بێ و شارەزای مێژوو و كولتووری خۆیان بێ.

٦- خوێندن بەزمانی كوردی بێ.

٧- چەند بەشێكی ناوخۆیی لە ناوەندی نێوان گوندەكان بكرێتەوە، تا ڕۆڵەی جووتیارەكان تێیدا بمێننەوەو لەلایەنی حكومەتی نیشتمانییەوەش هاریكاری بكرێن و پێداویستییەكانی قوتابخانەیان بەخۆڕایی بەسەردا دابەش بكرێ.

٨- خانووی نوێ بۆ قوتابخانەو مامۆستایەكان دروست بكرێ.

٩- پرۆگرامی زانستی وا بۆ خوێندن دابڕێژرێ كە لەگەڵ واقیعی گوندەكان بگونجێ، قوتابی سوودی لێ وەربگرێ و وا لە جوتیارەكان بكا منداڵەكانیان بە ئارەزووی خۆیان بنێرنە قوتابخانەكانەوە.

١٠- لەسەر ئەو مامۆستایانەیە كە دەنێردرێنە گوندەكان ڕێز لە هەست و سۆزی نەتەوایەتی و كۆمەڵایەتی لادێییەكان بگرن و لێنەگەڕێن ڕووداوی وەكو ئەوەی قوتابخانەی - بێرسڤی - ڕووبداتەوە كە لێنەگەڕابوون سروودی كوردی شۆڕشگێڕانە بڵێنەوە.

لە ڕۆژی سێشەممە ٢٣/٢/١٩٦٠ كۆنگرەی دووەمی مامۆستایانی عێراق لەلایەن (**عەبدولكەریم قاسم**) كرابووەوە بۆ ڕۆژی دواتر (**خەبات**) سەروتاری خۆی بە سڵاوناردن بۆ كۆنگرە دەستپێكردبوو تیایدا (**پارتی دیموكراتی كوردستان**) هیوای خواستبوو (**كۆنگرەی دووەمی مامۆستایانی عێراق لە جاران زیاتر لە كێشەی ڕۆشنبیری و پەروەردەیی كوردان بگەن و چارەی پێویستییان بۆ دابنێن كە ئەوەش برایەتی كوردو عەرەب پتەو دەكاو دەستەبەری سەركەوتنی دیموكراتی دەكا**). هەروەها (**خەبات**) هیوای خواستبوو (**یارمەتی ئەندامە كوردەكانیان بدەن و هەروەها پاڵپشتی برا مامۆستا كوردەكانیان لە كوردستانی ئێران و توركیاو سوریا بكەن، كە لەو شوێنانە مامۆستای كورد بەدەست زوڵم و زۆری ئیمپریالیزم و نەتەوەی سەردەستە بە شێوەیەكی وا دەچەوسێنرێتەوە كە مرۆ**

موچرکی پێدا دێتەوە، چونکە بیروباوەڕی مرۆڤایەتی و دیموکراتی قبوڵی ناکا).

ئەو ژمارانەی (**خەبات**) کە ئێستا وا لاپەڕەکانی هەڵدەدەینەوە ئەوە نیشاندەدەن خەڵکی کوردستان لە هەموو لایەکییەوەو لە شوێنەکانی دیکەی (**عێراق**)یش لە شایلۆغان و خۆشی دابوونە، ئەویش لەبەر ئەوەی لە ۱۹٦۰/۲/۹ (**پارتی دیموکراتی کوردستان**) لەم مێژووە بەدواوە هەقی هەبووە بە مۆڵەتی رەسمی کار بکات، بۆیە بەم بۆنەیەوە سەدان بروسکەو نامەی پیرۆزبایی کە رۆژانە دادەرژانە سەر دەستەی نووسەرانی رۆژنامەکە و پیرۆزبایی و ئافەرینیان بەدانی مۆڵەتی رەسمی بە جەنابی (**مستەفا بارزانی**)و (**عەبدولکەریم قاسم**)و (**پارتی**) دەکرد، بەڵام ئەو مۆڵەت دانە مانای ئەوە نەبوو کێشەکانی دیکە چارەکرابوون و (**خەبات**)یش لێی بێدەنگ بووە، ئەوەتا بە گوێرەی (**خەبات**) بادینان خۆی بە چەند بروسکەیەک داوای جێبەجێکردنی سیستەمی بەڕێوەبەرایەتی مەعاریفی گشتی بۆ خوێندنی کورد کردووە.

١ــ لە بروسکەیەکدا بۆ وەزیری مەعاریف و بەڕێوەبەری گشتی خوێندنی کوردی **خەڵکی دیوی چەپی شاری مووسڵ گوتوویانە جگە لە گەڕەکی ئەحمەدی و مەککاوی ئەوانی دیکە زۆریان کوردن** بۆیە زۆربەی خەڵکی کوردی ئەو شوێنانە داوایان کردووە قوتابخانەیەکی سەرەتاییان بۆ بکرێتەوە تا ئەوانیش لە ژێر سایەی کوردی عێراق بە سەرۆکایەتی عەبدولکەریم قاسم بە هەقی خۆیان بگەن.

لە ژێر ئەو بروسکەیەدا لە جیاتی (۹۸) کەس پتر لە (١٥) کەس ناویان نووسراوە.

۲ــ بەڵام خەڵکی شنگاڵ (سنجار) لە بروسکەکەیان بۆ جەنابی وەزیر و بەڕێوەبەری گشتی خوێندنی کوردی گوتوویانە: (**زانیومانە کە شارۆچکەکەی ئێمە ناوی لە پرۆژەی بەڕێوەبەرایەتی مەعاریفی گشتی بۆ خوێندنی کوردی کوژێنراوەتەوە، بۆیە بەناوی هەزاران کەس لە جەماوەری گەلی کورد لە شارۆچکەی شنگاڵ داوا دەکەین ئەمر بکەن شارۆچکەی ئێمەش لەگەڵ بەڕێوەبەرایەتی مەعاریفی گشتی بۆ خوێندنی کوردی بکەوێ..**).

ئەم بروسکەیەش لە جیاتی (۷۷) کەس پتر لە (٤٠) کەس ئیمزایان لە ژێرەوەی بڵاوکراوەتەوە.

۳ــ بەڵام داوای خەڵکی بامەرنی بۆ پێشەوا عەبدولکەریم و وەزیری مەعاریف و بەڕێوەبەری خوێندنی کوردی بە هەمان ناوەڕۆکی دوو بروسکەکەی پێشوو بووەو (١٠٥) کەس ئیمزایان کردووەو داواشیان کردووە کەمینە نەتەوەکان هەقیان لەبیر نەکرێ.

لە جیاتی گلەیی و گازاندە ئەمجارە (**خەبات**) بۆ یەکەم جار هەواڵێکی دڵخۆشکەری خەڵکی زاخۆی لەبارەی پیادەکردنی خوێندن بە زمانی کوردی بەهۆی پەیامنێرییەوە بەناوی (**زۆزانی**) بۆ تۆمارکردووین کە چۆن جەماوەری گەل لە شارۆچکەکە بە گشتی و پێشڕەوی دیموکراتی بەتایبەتی پێشوازی لە مژدەی خوێندن بە زمانی کوردی لە پۆلی یەکەمی سەرەتایی کردووە. پەیامنێرەکە نووسیویە: (**هەر دوای پشووی نیوەی ساڵ خولێکی سێ رۆژی بۆ مامۆستاکان کرایەوەو ئەوانیش ئەو هەنگاوەیان زۆر پێخۆش بوو بە هەموو دڵسۆزی و پڕ بە دڵیان دەستیان کردووە بە وانە گوتنەوە، کاتێکیش کتێب بەسەر قوتابییەکان دابەش کراوە زۆر دڵیان پێی خۆش بووەو هەوەسیان بە وێنە رەنگاوڕەنگەکانی کتێبی کوردی و ناو و وشەکان هاتووە، منداڵەکان بەڕاکردن**

مؤتمر المعلمين مدعو الى مانده
حقوق الشعب الكردي الثقافية
خەبات
النضال
لسان الحزب الديموقراطي الكردستاني
حول انعقاد المؤتمر الثالث لنقابة المعلمين العراقيين
مضاعفات الازمة السياسية في بلجيكا

چل ڕۆژ دوای بڵاوکردنەوەی ئەم مانشێتە، جارێکی دیکە بە درێژایی حوکمی عەبدولکەریم قاسم، خەڵك بە چاوی خۆیان بە ئاشکرا چاویان بە -خەبات- نەکەوتەوەو کارمەندانیشی هەندێکیان کەوتنە بەندیخانەو ئەوانی دیکەش خۆیان شاردەوە

چوونەتەوە ماڵەوەو مژدەیان بۆ دایك و باوکیان و خزم و کەسوکاریان بردۆتەوەو کتێبەکانییان نیشانی هاوتەمەنەکانی خۆیان داوە.

پەیامنێرەکە زیاتر گوتوویە: (لەبارەی خوێندن پرسیارم لە هەندێ لە برا مامۆستاکان کرد، وا وەڵامیان دامەوە کە قوتابییەکان زۆر بە ئاسانی فێردەبن و بە چەند ڕۆژێك چەند دەرسێك فێربوون).

دیارە بەشەکەی دیکەی ڕیپۆرتاژەکە کە زۆربەی پیاهەڵدانی ئەوە هەنگاوەیە لە ژێر چاودێری کاربەدەستانی ئەوسا، بەڵام ئەو پێشنیازەشی کردووە کە زۆرتر خولی مەشق پێکردنی بۆ مامۆستایەکان بکرێتەوە، داوایشی لە مامۆستایەکان کردووە کە هەروا لەسەر فێرکردنی نەوەی داهاتوو ئامادە بن.

هەرچی هەندێ لە قوتابیانی تورزخورماتوو بۆ (خەبات) نووسیویانە: (ئێمە قوتابیانی کورد چەند بروسکەو سکاڵامان پێشکەش کردووە کە سیستەمی خوێندنی کوردی بە گوێرەی بڕیارەکانی کۆنگرەی مامۆستایانی کورد پیادە بکرێ لەبەر ئەوەی وا لێپرسراوان دەستیان کردووە لە هەندێ ناوچە جێبەجێی دەکەن کە تاوەکو ئێستا تێیدا جێبەجێ نەکرابوو، تکا دەکەین ئاورێکیش لە ئێمە بدەنەوە). وەک لە دامێنی داوایەکە دیارە کاتی خۆی ئەو قوتابیانە لە شارۆچکەکە داواکەیان ئیمزا کردووە: (نیزامەددین زەندی، محەمەد جاف، جومعە ڕەمەزان، خەلیلساڵەیی، عەبدوڵڵا سەعید، غالب ئەلبو سەباحی، مەنسور ئەحمەد محەمەد فارس).

شانازییەکی دیکەی (خەبات) ئەوەیە ناوی هەموو ئەندامانی ئەو (٢٢) لیژنەیەی تۆمارکردووە کە بۆ وەرگێڕانی کتێبی خوێندن بۆ زمانی کوردی و دانان و بژاردنی کتێبی کوردی ئەوسا دانرابوون، (خەبات) کارێکی چاکی کردووە ناوی یەک بەیەکی ئەو لیژنانەو ناوی ئەندامەکانی و قوتابخانەو پیشەیان و شوێنی دانیشتنیانی نووسیوە، دەزانم دووبارە بڵاوکردنەوەو ناسینەوەی ناوەکان تام و چێژێکی تایبەتی بۆ نەوەی ئەمڕۆ دەبوو، بەڵام ناوەکان و لیژنەکان زۆرن، ئەگەر شوێنی بووەوە دەیانخەمە پەراوێزەوە.

ئەنجامی بڕیارەکانی کۆنگرەی (٥)ی (پارتی دیموکراتی کوردستان) هەمووی بەهۆی (خەبات)ەوە تۆمارکراون، دەکرێ تۆژەر بەهۆی (خەبات)ەوە زۆربەی ئەو هەڵانەی لەبارەی مێژووی (پارتی) کە بەهۆی ناحەزەکانی کوردەوە

یان بە هۆی هەندێک نامیلکەو کتێبی بیرەوەری کە هەر لە خۆیانەوە جاروبار شت دەڵێن و دەنووسن لێرەدا راستیان بکاتەوە، توێژەر کاتێ زانیارییەکان بەراورد دەکات هەست دەکات ئەوە ساڵانێکە لە هەموو لایەکەوە مێژووی ئەو میللەتە دەشێوێندرێ و کەم کەسیش بایی ئەوەندە بوێرە زۆربەی زانیارییەکان بخاتە بەردەست و هەوڵبدا لە سەرچاوەی رەسەنی خۆی زانیارییەکانی هەڵێنجێ.

لە بریاری ژمارە (٤)ی کۆنگرەی (٥)دا هاتووە (**کە داوا لە دەسەڵاتی نیشتمانی و وەزارەتی مەعاریف بکرێ بایەخی تەواو بە بەڕێوەبەرایەتی مەعاریفی گشتی بۆ خوێندنی کوردی بدەن و پەلە بکەن کە ئەو سیستەمە بخرێتە گەڕ**).

هەر ئەنجامی بریاری ئەو کۆنگرەیەیە بۆتە مانشێتی سەرەکی ژمارە (٢١٩)ی (**خەبات**) و سەروتارەکەیشی.

هەرچەندە لە لاپەڕەکانی رابووردوو ریپۆرتاژەکانی هەندێ ناوچەی (**کوردستان**)مان نووسیوەتەوە، بەڵام ئەوە مانای ئەوە نییە ئەوسا ئەو پرۆژەیە بەتەواوی جێبەجێکراوە، ئەوەتا لەم (سەوتار)ەی خەبات دەردەکەوێت کە ئەو پرۆژەیە کەلەبەری زۆر تێدا بووە. ئەو (**پارتی**)یەش هەتا لە کۆنگرەکەی هەوڵیداوە لێی بکۆڵێتەوە: (..**پارتی دیموکراتی کوردستان دوای توێژینەوە لەم راپۆرتانەی بۆی هاتوون، بۆی دەرکەوتووە کە سیستەمی بەڕێوەبەرایەتی گشتی خوێندنی کوردی تا ئێستا بەشێوەیەکی گشتی نەخراوەتە گەڕ، ئەوە جگە لە چەند ناوچەیەك تێیدا تاوەکو ئێستا هەر دەست بە جێبەجێکردنی کارەکانیش نەکراوە، ئەگەرچی ئەوە ماوەیەکی زۆریشە بەسەر هێنانەکایەی ئەو بەڕێوەبەرایەتییە تێپەڕیوە، هەرچەندیش داوایەکی زۆر لە هەموو لایەکی کوردستانەوە پێشکەش بە وەزارەتی مەعاریف کراوە هانیان دەدات کە خوێندن بە زمانی کوردی بڵاوبکەنەوەو کتێب و پێداویستییەکانی بۆ ئامادە بکەن**) بە هەر حاڵ با جارێ ناوەڕۆکەکەی دیکەی (سەروتار)ەکە لێبگەڕێین کە لە کۆتاییەکەیدا بەناوی کۆنگرەوە داوای کردووە دەسەڵاتی تەواو بدرێتە بەڕێوەبەرایەتی خوێندنی کوردی تا بتوانێ هەموو ئەو ئامانجانە بەدی بێنی کە لە پێناویدا دامەزراوە.

لەگەڵ دەست کردن بە جێبەجێکردنی خوێندن بەزمانی کوردی لە هەندێ ناوچەی کوردستان، دیار بوو کێشەیەک لە کاتی تاقیکردنەوە سەری هەڵدابوو، ئەویش ئەوە بوو، لەم قوتابخانانە کە خوێندن تێیدا بوو بە زمانی کوردی بوو، لە کاتی تاقیکردنەوە گشتییەکان دەبا قوتابییەکان وەڵامیشیان بە زمانی کوردی بدایەوە.. لەبەر ئەوەی ئەوسا لەم جۆرە تاقیکردنەوانە دەفتەری قوتابییەکان دەنێردرایە مەڵبەندی شارەکان و لەلایەن لیژنەیەکی پسپۆڕەوە تەماشا دەکرا کە مامۆستای وای تێدا بووە هەندێکیان نەیاندەزانی بە کوردی بنووسن و بخوێننەوە، ئەوەش وایکردووە قوتابییە کوردەکان هەر لە دڵەڕاوکێ دابن.. زۆر جاریش قوتابی بە هەقی خۆی پلەی وەرنەدەگرتەوە، ئەوەش وای لە یەکێکیان کردووە داواو پێشنیازێک لە (**خەبات**)دا بڵاوبکاتەوەو کە بەڕێوەبەرایەتی خوێندنی کوردی بەخۆی بکەوێ و چارەی ئەو کێشەیە بکات.

دیسان بەهۆی (**خەبات**)ەوە دەزانین کە لە حوزەیرانی ١٩٦٠ وەزیری مەعاریف قسەی لەبارەی رەوشی خوێندن لە عێراق و تاقیکردنەوەو شتی دیکە کردبوو، دیارە لەبەر رۆشنایی ئەم قسانە بووە (**خەبات**) بە مانشێتێکی گەورە داوای (**وجوب تثبيت حقوق الشعب الكردي الثقافية**

في سياسة وزارة المعارف) نووسیوەو (**سەروتار**)ێکیشی لەبارەوە نووسیوە.

بەڵام لە ساڵیادی (١٤)ی تەمموز (**خەبات**) کە بە ژمارەی تایبەتی دەرچووە لە ژێر ناونیشانی (**ثورة ١٤ تموز وحقوق الشعب الكردي القومية**) هەموو کارەکانی ئەو شۆڕشەی باش نرخاندووەو باسی بەڕێوەبەرایەتی خوێندنی کوردی و کردنەوەی لقی کۆلێژی ئاداب، و خوێندنی مێژوو و ئەدەبی کوردی و کاری ڕۆژنامەنووسیی و ئەدەب و ڕۆشنبیری کردووە بە کارێکی باشی نرخاندوون و هیوای ئەوەشی خواستووە دەسکەوتی دیکەی بێتە دەست.

نەمتوانی ئەو ڕۆژە دیار بکەم کەی بووە نەقابەی مامۆستایان بڕیاری ئەوەی داوە کۆنگرەی دووەمی مامۆستایانی کورد دیسان لە شەقلاوە ببەسترێ، بەڵام بە پێچەوانەوە (**اتحاد الطلبة العام**) ڕێگەی نەدابوو قوتابیانی کوردستان، کە ئەوسا لەگەڵ ئەوان و لە ناو ڕێکخراوەکەی ئەوان کاریان دەکرد، کۆنگرەیەکی تایبەت بە کاروباری خۆیان ببەستن، بۆیە (**خەبات**) لە ژێر ناونیشانی (**مؤتمر المعلمين والطلبة الاكراد سند لتطوير ثقافتنا القومية**) مانشێتێکی گەورەی بۆ نووسیوەو لە ژێر ناونیشانی (**حول المؤتمر السنوي للمعلمين والطلبة الاكراد**) سەروتارێکی تێروتەسەلی نووسیوەو کێشەکانی باس کردووە.

شلی لە جێبەجێکردنی سیستەمی بەڕێوەبەرایەتی خوێندنی کوردی وا دیارە ڕۆژ بەڕۆژ کێشەکانی زۆرتر بووە، ببوە کەسەرێکی گەورەی سەر دڵی خەمخۆرانی مافە ڕەواکانی کورد، (**خەبات**)یش وادیارە وڕەی بەرنەداوەو هەر جارەی بەجۆرێک لە کاربەدەستانی لە هەڵڵا داوە ئەوەتا بەناونیشانی (**وجوب تنفيذ نظام مديرية المعارف العامة للدراسة الكردية**) مانشێتێکی گەورەی لە سەرەوەی لاپەڕەی،[1] بەرزکردۆتەوەو لە (سەروتار)یش (مطلب قومي ملح)ی داوەتە پاڵ و گوتوویە: (**وا ساڵێکی دیکەی خوێندن ڕابوردوو هێشتا ئەو سیستەمە وەکو پێویست جێبەجێ نەکراوە**).. ئەوەشی دووپات کردۆتەوە (**کە هەر تەنیا خانوویەك بۆ بەڕێوەبەرایەتییەکە گیراوەو چەند کارێکی کەمی کردووە، بەڵام گەلی کورد هیچ هەنگاوێکی ڕاستگۆیانەی هەست پێنەکردووە کە ببێتە ڕاستی بۆ جێبەجێ کردنی ئەو داوا ڕۆشنبیرییە نەتەوایەتییە سادەیەی گەلێك لە نیشتمانی عێراق کە بە دەقی دەستوور بە برابەشی دانراوەو مافە نەتەوەییەکەی لە مادەی سێ دا بڕیاری لەسەر دراوە**).

لەوەش گرنگترو بوێرانەتر ئەوە بوو کە (**خەبات**) نووسیوبە: (**نازانین ئەو مافە نەتەوایەتییانە چین کە دەستوورێك بڕیاری لەسەر دابێ ئەگەر بە سادەترین شێوەی، مافی ڕۆشنبیری نەتەوایەتی، مافی نەهێشتنی نەخوێندەواری و بڵاوکردنەوەی ڕۆشنبیری و خوێندن لە کوردستان بە زمانی خەڵکەکەی کە کوردییە، مافی خوێندنی ئەدەب و زمان و مێژووی کوردو کارکردن بۆ پێشخستن و دەوڵەمەندکردنی هەریەك لە زمان و ئەدەب و ڕۆشنبیری نەتەوایەتی و مافی دامەزراندنی پەیمانگای باڵا کە دواتر ببێتە ناوك بۆ زانکۆی کوردستان و کە ئێستا کاتی هاتووە دابمەزرێ، نەکرێتەوە**).

دەبێ ئەوەش بزانین ئەو کاتی (**خەبات**) ئەو بابەتەی دەنووسی و بڵاودەکردەوە ڕۆژانە **کۆمەڵێك کێشەو گیروگرفت دەهاتنە بەردەمی ڕۆژنامەکەو (پارتی) خاوەنی. لەلایەك ئەندام**

و لایەنگیرانی دەگێران و دوور دەخرانەوە، لەلایەکی دیکەشەوە بارەگاو نووسینگەکانی تەنگیان پێ هەڵدەچنرا هەندێك لە ئەندام و دۆستانی لە پەناو پەسێوەکان و کۆڵانەکان بەر شەق و پیلەقەو دامل بۆکس دەدران، لە زۆر شوێنی وڵات چەقۆ وەشێن بەزاراوەی ئەو کات (شەقاوە) زۆر ببوون، داوا دەکرا بارزانییەکان لە بەغداو ئەو شوێنانەی دیکە لەسەر کارەکانیان دەربکرێن، لە ناو جەرگەی (بەغدا) کورد رێی لێدەگیراو گێچەڵی پێدەکرا، ئەوە جگە لە مووسڵ و کەرکوك کە کێشەکانی هەریەکەی بەشێوەیەك بوو، سەرباری هەموو خەمانیش لەسەر گۆڕەپانی کوردستان کێبرکێیەکی نادۆستانەی ژێراو ژێر لە نێوان (پارتی) و رێکخراوی کوردستانی (حزبی شیوعی عێراق) هەبوو، لێرە هەڵبژاردنێك دەکراو سندوقی دەنگدانەکە کۆمەڵێك دەستیان بەسەردا دەگرت، لەوێ هەندێکی دیکە خۆیان لە هەڵبژاردن دەکێشایەوە کە ئاماژە بەم رووداوانە دەکەم دەتوانم هەر بە پاڵپشتی لاپەڕەکانی (خەبات) دەیان بەڵگەتان بۆ بێنمەوە.

هەڵبەت (**خەبات**) لە بڵاوکردنەوەی بروسکەی نارەزایی بۆ لایەنە پەیوەندارەکان دریغی نەکردووە، لێژنەکانی (**پارتی**)یش بۆ سەردانی متەسەریف و حاکمی عەسکەری و لێپرسراوانی دیکە سەریان پێوە نەبووە، ئا لەم باروزرووفە هەلایساوەدا لە بارەی خوێندن بە زمانی کورد جارێکی دیکە (**خەبات**) لە گۆشەی (**القراء يكتبون**) گەراوەتەوە سەر ئەو لایەنەو دوو بابەتی دیکەی بڵاوکردۆتەوە، لە بابەتی دووەمیان کە بەناونیشانی (**دیموکراتییەت لە پەروەردەو فێرکردن.. و رۆشنبیری گشتی**) بوو. خاڵێکی سەرنج راکێشی هێناوەتە بەردیدو بۆچوونی رای گشتی کە ئەویش پێکهێنانی (**کۆمەڵەی ئەدیبانی کورد**) بووە، کە لە چەند ژمارەیەکی دیکەی پێشتری (**خەبات**) چەند بابەتێکی لەبارەوە نووسراوە، پێم وایە ئەو خاڵەشیان لە شوێنی شیاوی خۆی جارێکی دیکە دێینەوە سەری تا بزانین ئەو داوایە چۆن چۆنی وررووژێندراوە. خۆ وەنەبێ (**خەبات**) (**کۆڕی زانیاری کورد**)یشی لە بیرکردبێ کە ئەویش لەبەرنامەی کاردا بووە دابمەزرێ و کۆنگرەی مامۆستایانی کوردیش کاتی خۆی بڕیاری لەسەر دابوو دابمەزرێ و (**خەبات**)یش سەروتارێکی لەبارەوە بەناونیشانی (**المجمع العلمي الكردي**) نووسیبوو، (**خەبات**) ئێزگەیشی لەبیر نەکردبوو، کۆمەڵێک بابەتی لەبارەی ئەم لایەنە رۆشنبیرییەی راگەیاندن نووسیوە. دواتر کە (**خەبات**) زانیبووی کۆنگرەی مامۆستایانی کورد لە نێوان ١٥_١٧/٨/١٩٦٠ دەگێری زوو جارێکی دیکە وەکو رۆژنامەیەکی هەواڵ دەستپێشخەری خۆی کردبوو بە مانشێتی گەورە نووسیبووی (**المؤتمر الثاني للمعلمين الاكراد مساهمة قيمة في خدمة الثقافة الكردية**)، لەسەروتاریشدا کە لە ژێر ناونیشانی (**کۆنگرەی مامۆستایانی کورد**) نووسیویە ئەوەی بە بیر مامۆستاکان هێناوەتەوە کە (**کۆنگرەی دووەمی مامۆستایانی کورد لە باروزرووفێکدا دەبەستریٚ کە گەلی کورد زیاتر پێویستی پێیەتی بۆ بەدیهێنانی ئامانجەکانی رۆشنبیری و فێرکردن تا زمانی کوردی بکرێتە زمانی خوێندن و لە قوتابخانەکان بخوێندرێ، قوتابخانەو پەیمانگا زۆر بکەین و کۆلێژ لە کوردستان بکرێنەوە**).

هەر لەم سەروتارە (**خەبات**) داوایشی لە مامۆستایانی کورد کردووە چارە بۆ هەموو

کێشەکان بدۆزنەوە، گەلی کوردو (پارتی دیموکراتی کوردستان)یش هەموو جۆرە هاریکاری و پاڵپشتییەکیان دەکەن.

لەم ڕۆژانەوە بەهۆی (خەبات)ەوە هەموو بەرنامەی کردنەوەی کۆنگرەکە دەزانین کە (بەسەرۆکایەتی وەزیری مەعاریف زەعیمی روکن ئیسماعیل ئەلعارف کۆنگرە لە هۆڵی شارەوانی هەولێر دەکرێتەوە، دوای ئاهەنگی کردنەوەی کۆنگرە وەکو ساڵی پێشوو هەموو دانیشتنەکانی لە هاوینەهەواری شەقڵاوە دەبێ، هەر لە ڕێگەی (خەبات)ەوە دەزانین کە (١٥٠) ئەندامێکی نوێنەری مامۆستایانی کوردن و لە لیواکانی سلێمانی و هەولێرو کەرکوک و موسڵ و بەغداو دیالەو کوت و عیمارەوە لە کۆنگرە ئامادە دەبن. نزیکەی (٤٠) کەسێکیش لە ڕۆشنبیران بەشداری دەکەن، بەڵام هەقی دەنگدانیان نابێ.

نوێنەری مامۆستایانی عەرەبیش لە هەموو لیواکانەوە لە کارەکانی کۆنگرە ئامادە دەبن).

لەو کاتەی مامۆستایان خۆیان بۆ کۆنگرەکەیان ئامادە دەکرد (خەبات) هەواڵی کۆچی دوایی پەروەردەکارو ئەدیب و مێژوونووسێکی دیاری کورد ڕاگەیاند کە ئەوسا مامۆستایان زۆر پێویستییان پێی هەبوو ئەویش مامۆستا (ڕەفیق حیلمی) بوو لە ١٩٦٠/٨/٤ماڵئاوایی لە گەلەکەی کردبوو.

بەر لەوەی کۆنگرە دەست پێ بکات (خەبات) سەروتارێکی بەناونیشانی (انجاح المؤتمر الثاني للمعلمين الاكراد واجب وطني هام) بڵاوکردەوە، دیارە هی ئەوها هەبووە ویستوویە کۆنگرەکە سەرنەکەوێ بۆیە (خەبات) نووسیویە (دەبێ ئەوە بڵێین هەواڵی لەباربردنی کۆنگرە یان کۆسپ و تەگەرە خستنە پێشی یان لە سروشتی خۆی دەرکردنی، ئەوە زیانێکی گەورە لە گەلی کورد دەکرێ، خزمەتێکی گەورەی دوژمنان و ناحەزانی مافە نەتەوایەتییەکان دەکات، ئەوەش چ بە هۆی خراپ بەکارهێنانی لێژنەی لق بن بۆ دەسەڵاتی خۆیان، یان بەدەست بەسەراگرتنی کۆمەڵێکی دیاری کراو بێت لە مامۆستایان کە خەڵکی دیکە ناچار بکەن لە کۆنگرە بکشێنەوە یان لێنەگەڕێن بەشداری چالاکییە جۆر بەجۆرەکان بکەن و لێنەگەڕێن کۆنگرە سوود لە لێهاتووییان وەربگرێ).

دواتر (خەبات) داوای لە مامۆستایانی کورد کردووە کە سەر بە هەر گرووپ و پارتێک بن یان چ بیرو باوەڕێکیان هەبێ با هەموو توانای خۆیان بۆ سەرکەوتنی کۆنگرە بەکار بهێنن.

خۆ نابێ ئەوەش لەبیر بکەین هەر لەو کاتەوە (خەبات) ئەو بابەتەی لەبارەی کۆنگرە نووسیوە بەدەیان بروسکەو نامەی پشتگیری لە هەموو لایەکی کوردستانەوە بۆ هاتووە لە ڕۆژی کردنەوەی کۆنگرەش لە ژێر دروشم و مانشێتی (النصر لمؤتمر المعلمين الاكراد) بەشداری هەستی مامۆستایانی کردووەو بەسەروتارێکی تیر لە ژێر هەمان ناونیشان بۆی هاتۆتە خوارەوە.

١٦ی ئابی ١٩٦٠ کە ڕۆژی ساڵیادی دامەزراندنی (پارتی دیموکراتی کوردستان) بووە، ژمارەی ئەو ڕۆژەی (خەبات) تایبەتی بووە، کۆمەڵێک وتارو بابەتی بەسەروتاریشەوە بۆ ئەم بۆنەیە نووسرابوو، بەڵام ئەوەش مانای ئەوە نییە (خەبات) کۆنگرەی مامۆستایانی لەبیر کردبێت کە وەک خۆی ڕایگەیاندبوو ڕۆژی پێشتر کرابووەوە، بەڵکو لەم بارەیەوە خەبات لە لاپەرە (١)ی لە تەنیشت تەرویسەکەیەوە لە بلۆکێکدا بەرەشی نووسیویە: (الزعيم الامين يحيي المؤتمر الثاني للمعلمين الاكراد. وزير المعارف يفتتح المؤتمر الثاني للمعلمين الاكراد في اربيل صباح امس).

ئەمجارە (**خەبات**) هەواڵەکەی لە ئاژانسی دەنگوباسی عێراق وەرگرتبوو بۆیە حەز دەکەم هەندێک لایەنی وەک (**خەبات**) دووبارە بلاویکردۆتەوە وەربگرم (ئاهەنگی کردنەوە لە شاری هەولێر بوو، دواتر ئەندامەکانی کۆنگرە چوونە شەقلاوە بۆ ئەوەی لە دوو رۆژی داهاتوو لەسەر کارەکانیان بەردەوام بن). دواتر (**خەبات**) لە لاپەڕە (٥) نووسیوبە: (لە نێو چەپلە ڕێزانی پتر لە هەزار کەس لە ئەندامانی کۆنگرەو پیاوانی هزرو بیرو رۆشنبیری و خەمخۆرانی خوێندن بە زمانی کوردی زەعیمی روکن ئیسماعیل عارف ئەوەی راگەیاند کە ئەو لەجیاتی پێشەوا قاسم سەلامی ئەویان بێ رادەگەیەنێ. کۆنگرە لە کاتژمێر (٩) دەستی پێکردبوو، میوانەکانی لە پێشیانەوە وەزیری مەعاریف و مەتەسەریفی لیوای هەولێر عەلائەدین مەحموود و گەورە فەرمانبەرانی لیوا لە (**عەسکەری و مەدەنی**) ئامادەی ئاهەنگەکە ببوون، سەرەتای ئاهەنگ بە سەلامی کۆماری دەستی پێکردبوو دواتر نوێنەری نەقابەی مامۆستایان لە هەولێر وتاری خۆی خوێندبووەوەو بەخێرهاتنی خەڵکەکەی کردبوو. دواتر وەزیری مەعاریف وتەی خۆی خوێندبووەوە. دیارە هەموو لایەکی ئاگادار کردۆتەوە کە دوژمنان دەستیان لێ نەوەشێنن بەڵام ئەوەیشی گوتبوو کە (**ان الوحدة بين العرب والاكراد وحدة قوية مشتركة غير قابلة للقسمة كما اعلن ذلك المعلم الاول الكبير العبقري الفذ عبدالكريم قاسم**)، دواتر گوتوویە ئەو کۆنگرەیە هەر بۆ مامۆستاکانی کورد نییە بەڵکو بۆ برا عەرەبەکانیشتانە.

لە هەمووشی سەرنج راکێشتر (**خەبات**) لەبارەی زمانی کوردییەوە بەم شێوەیە قسەکانی وەزیری راگواستووە (**وأكد على ضرورة الاتفاق على ايجاد لغة كردية موحدة يفهمها جميع الاكراد**)، دواتر وەزیر باسی کۆنگرەی پەروەردەکارانی یەکەمی پەروەردەو فێرکردنی کردوودو ئەوەی راگەیاندووە کە لەسەرەتای مانگی ئەیلوول دەبەسترێ و هەر وەزیر ئەوسا گوتوویە (**لە هەر لێژنەیەکی ئەو کۆنگرە گشتییە نوێنەرێکی نوێنەری توژینەوە بۆ کاروباری رۆشنبیری کوردی داناوە**).

لە کۆتایی وتەکەیدا وەزیر رایگەیاندووە پابەندی دوو خاڵ بن، **یەکەمیان یەکێتی راستەقینەی عێراق ئەویدیکەشیان لە گیانی زانستی دوور نەکەونەوەو گفتوگۆ لە نێوان هێڵی یەکێتی عێراق بکەن**. دوای وتەکەی وەزیر نۆرە هاتۆتە سەر مەتەسەریف هەولێر عەلائەدین مەحموود ئەویش داوای کردووە مامۆستاکان هەوڵ بدەن ئەو کۆنگرەیەشیان وەکو ئەوەی یەکەم سەرکەوێ. ئینجا نۆرەی (**د. صفاء الحافظ**) هاتووە، گوتوویە **کۆنگرەی دووەم نیشانەی یەکێتی مامۆستایانی کوردە** داوای کردووە کۆنگرەکەیان لە چوارچێوەی یاسای سەندیکاکەیان بێت و لە سنووری پیشەیی و رۆشنبیری خۆیان دەرنەچێ، ئینجا **د.** جەمالی حاجی شەفیق وەکیلی بەرێوەبەری مەعاریفی گشتی بۆ خوێندنی کوردی قسەی کردووە، دوای ئەوەش کۆمەڵێک بروسکەی پشتگیری خوێندراوەتەوە. ئینجا لقی هەولێر **دیارییەکی بەخشیوەتە** جەنابی وەزیر کە بریتی بووە لە قەدە جلکێکی کوردی و دیارییەکیشی داوەتە مەڵبەندی نەقابە کە ئەویش بریتی بووە لە پەیکەری کوردێک کە وانەی یەکەمی بە زمانی نەتەوایەتی خوێندووە دوای ئەوە ئەندامانی کۆنگرە بۆ دانیشتنی دووەم، ئێوارە چوونەتە شەقلاوە. رۆژی سێیەمی کۆنگرەش (**خەبات**) بە مانشێتی گەورە نووسیوبە (**مؤتمر المعلمين الاكراد يواصل اعماله بنجاح**).

لەبارەی هەواڵەکانی ناو کۆنگرەش دیسان (**خەبات**) لە ئاژانسی دەنگوباسی عێراق وەریگرتبوون، کە پێمان دەڵێ: (کۆنگرە لە

قوتابخانەی سەرەتای شەقلاوە بەستراوە. لەسەرەتای دانیشتنەکەیاندا هەموویان دەقیقەیەک بۆ گیانی خوالێخۆشبوو (رەفیق حیلمی) ئەدیبی بەناوبانگ و جێگری دووەمی نەقیبی مامۆستایان وەستاون، لەم دانیشتنەشدا چوار راپۆرت خوێندراوەتەوە، یەکەمیان لەلای لیژنەی مەعاریفی کوردی لە نەقابەی ناوەندی، دووەمیان لەلایەن بەڕێوەبەرایەتی مەعاریفی گشتی بۆ خوێندنی کوردی بوو، سێیەمیان لەسەر پرۆگرام و کتێب بوو، چوارەمیان لەلایەن بەشی کورد لە کۆلێژی ئاداب بوو). وتەی دیکەش زۆر بووە ناکرێ ئاماژە بۆ هەموویان بکەین، تاوەکو ئەوەی ئەمڕۆ شارەزایی خەباتی پێشەنگانی زوو بێن.

پێدەچێ (**خەبات**) بڕیارەکانی کۆنگرەی بە دڵ بووبێ، بۆیە بە مانشێتی گەورە نووسیویە: (**تنفيذ قرارات مؤتمر المعلمين الاكراد مساهمة فعلية في توطيد جمهوريتنا الديمقراطية**)، سەروتاریش بە هەمان مەبەست نووسراوە. هەر لەم ژمارەیی خەبات کۆمەڵێک بروسکەی ناوچەکانی (**پارتی**) و لیژنەی کاروباری کوردستانی یەکێتی گشتی قوتابیانی عێراق بلاوکراونەتەوە، بە هەموو لایەک پاڵپشتی کۆنگرەکەیان کردووە. بەڵام هەمبەر بڕیارو راسپاردەکانی کۆنگرە وادیارە (**خەبات**) ئەوانیشی بە دڵ بووە، بۆیە دیسان بە مانشێتی گەورە نووسیویە: (**قرارات مؤتمر المعلمين الاكراد تعكس اماني شعبنا الثقافية**) بە گوێرەی هەواڵی ئاژانسی دەنگوباسی عێراقی بڕیارەکانی ئەو کۆنگرەیەش هەموویان وەکو کۆنگرەی یەکەم بووەو هەندێک فراوانتر کراوە. وا دیارە لە کۆتایی کۆنگرە هەریەکەو بروسکەیەک بۆ پێشەوا **عەبدولکەریم قاسم** و وەزیری ئیرشاد ناردراوە، لە کۆنگرەکەشدا ئەمجارە لە جیاتی شەش لیژنە، (١٠) لیژنە راسپاردراوە کارەکانی کۆنگرە راپەڕێنن.

وادیارە لە کۆتایی کۆنگرەشدا ئاهەنگێکیان گێڕاوەو تا کاتژمێری ١.٣٠ دوای نیوەی شەوی خایاندووەو خەڵکی شەقلاوەش هاتوونەتە سەیرانی. دواتر هەتا ماوەیەک (**خەبات**) نووسین و بروسکەو بڕیارەکانی کۆنگرەی بلاودەکردەوە، هەروەها نووسەری کوردی عەرەبی نووس مامۆستا عەبدولمەجید لوتفی بە (٦) ئەلقە کۆمەڵێک بابەتی لەبارەی کۆنگرەکەوە بلاوکردۆتەوە.

جگە لەمانە (**خەبات**) نووسیویە (**تنفيذ المادة الثالثة من الدستور يحتم توسيع صلاحيات مديرية الدراسة الكردية**). لەم (سەروتار)ەی (**خەبات**) بۆمان دەردەکەوێت (بەڕێوەبەرایەتی گشتی مەعاریفی کوردستان لە مێژە هەوڵی بۆ دراوە دابمەزرێ، ئەویش دوای ئەوەی بە هەوڵی بەردەوامی (**پارتی**) وبە پاڵپشتی جەماوەری کوردستان وەزارەتی مەعاریف بڕیاری داوە لیژنەیەکی تایبەتی بەگوێرەی فەرمانی وەزاری ژمارە ٣٢٥٧٧ لە ١٩٥٨/٨/٢٣ پێکبهێنرێت، ئەو لیژنەیەش کە بە سەرۆکایەتی دکتۆر سدیق ئەتروشی و ئەندامێتی هەریەک لە مامۆستایان رەفیق حیلمی و دکتۆر محەممەد ساڵح بووە. چەند پێشنیازی بەجێیان داوەتە وەزیر کە بەڕێوەبەرایەتی مەعاریفی کوردستان لەسەر سیستەمێکی تایبەتی دابمەزرێ.

دواتر چەند مانگێک تا نزیکەی ساڵێکی پێچووەو گەلی کورد هەربەردەوام بوە سکاڵای بەکۆمەڵ بەرزکردۆتەوەو بروسکە لە دوای بروسکەیان بۆ جەنابی پێشەوای وڵات و وەزیری مەعاریف دەناردو (**خەبات**)یش وتار دوای وتاری دەنووسی و نەقابەی مامۆستایان و رێکخراوەکانی دیکەش بیرخەرەوەیان دەنارد تا سیستەمی نوێی وەزارەتی مەعاریف ژمارە ٥٧ی ساڵی ١٩٥٩ دەرچوو. مادەی (١٥)ی لەبارەی دامەزراندنی (بەڕێوەبەرایەتی گشتی مەعاریف بۆ خوێندنی کوردی بووە کە دواتر کورد بە دەستکەوتێکی گەورەیان بۆ خۆیان دانا. دواتر لە ١٠ـ١٣

ئەیلوولی ١٩٥٩ کۆنگرەی یەکەمی مامۆستایانی کورد بەستراو لە ساڵی دواتریش کۆنگرەی دووەمی بەسەردا هات. بەڵام وا ئێستا ساڵی نوێی خوێندن لەبەردەمدایە، بۆیە لەسەر وەزارەتی مەعاریفە کە دەسەڵاتی بەڕێوەبەرایەتی خوێندنی کوردی فراوانتر بکات و کۆڕی زمانەوانی دامەزرێنێ و مافە رەواکانی دیکەی رۆشنبیری کوردی بهێنێتە دی.

سەروتارەکەی (خەبات) هەموو لایەکی کێشەکەی گرتۆتەوە. بەڵام لەبەر ئەوەی درێژە ناکرێ هەموو لایەکی خوردبکەینەوە، بەڵام کارێکی چاکی دیکەی (خەبات) ئەوە بووە دەقی ئەو بیرخەرەوانەی بۆ تۆمارکردووین کە هەندێ لە وەفدەکان داویانەتە کۆنگرە لەوانە وەفدی میوانی کەرکوک، گرنگی ئەو بیرخەرەوەیە لەوەدایە ژمارەو شوێنی کوردو ئەو کەمینە نەتەوەیانەی دیار کردووە کە لەشارۆچکەکانی لیواکەدا هەبوون، دەستنیشانی کێشەو گیروگرفتەکانی کردوون، لەبەر گرنگی بیرخەرەوەکە دەمەوێ چەند لایەنێکی بۆ خوێنەران بێنمەوە:

لەبیرخەرەوەکەدا هاتووە: (بۆ جێبەجێکردنی سیستەمی وەزارەتی مەعاریف ژمارە ٥٧ ساڵی ١٩٥٩ کە تیایدا مافی سەرەتایی بە گەلی کورد دابوو بەڕێوەبەرایەتی خوێندنی کوردی بۆ دابمەزرێ و لەسەر راسپاردەکانی کۆنگرەی یەکەمی مامۆستایانی کورد لە شەقڵاوەو بریارەکانی نەقابەی مامۆستایان لە کۆماری عێراق و هەموو ئەو لایەنانەی پاڵپشتی پرۆژەکەیان کردبوو **وەزارەتی مەعاریف دەستپێشخەرییەکی کرد یاریدەدەری بۆ خوێندنی کوردی لە لیواکەدا دامەزراند**، هەرچەندە ئەو معاونیەتە لە ١٩٦٠/١/٢٥ دەستی بەکارەکانی خۆی کردو لەم بارەیەوە قوتابخانەکانی خوێندنی کوردی پۆلین کردو توێژینەوەی لەسەر کێشەکانیان کرد، لەبەر ژمارەی قوتابیانی کوردو چاوخشاندنەوە بە هەندێ کەموکوری دیکە لە ناوچە کوردییەکانی کەرکوک کە هەر لە دامەزراندنی حکومەتی عێراقەوە تووشی سیاسەتی فەرق و جیاوازی و بێ بەشی کراوە، وای لە ئێمەی خانەوادەی مامۆستایانی کورد لە کەرکوک کرد کە تێبینی ئەوە بکەن کە ئەو معاونیەتە بەم شێوەیەی ئێستای ناتوانێ بە گوێرەی مادەی (١٥)ی سیستەمی وەزارەتی مەعاریف کارەکانی خۆی راپەڕێنێت. بۆیە ئەو بیرخەرەوەمان بۆ پایە بەرزتان نارد کە ئەوە روون بکەینەوە چارەی راست و دروست ئەوەیە معاونیەتەکە بکرێتە بەڕێوەبەرایەتییەکی سەربەخۆ، یەکسەر سەر بە بەڕێوەبەرایەتی گشتی خوێندنی کوردی بێت ئەویش لەبەر ئەو هۆیانە:

١ـ ئەگەر معاونیەتەکە بکرێتە بەڕێوەبەرایەتییەکی سەربەخۆ لەگەڵ فراوانی ناوچەکە دەگونجێ و وادەکا پرۆژەی خوێندنی کوردی بەسەرکەوتوویی پیادە بکرێ، کە ئەوەش وادەکات گیانی برایەتی و هاوکاری لە نێوان خەڵکی لیوای کەرکوک بڵاوبێتەوەو پەیوەندی نێوانیان تێک نەچێ.

٢ـ بۆ روون کردنەوەی خاڵی رابردوو جارێکی دیکە ئەو خاڵانەتان لە راپۆرتی وەفدی کەرکوک بۆ کۆنگرەی یەکەمی مامۆستایانی کورد لە شەقڵاوە بۆ دووبارە دەکەینەوە.

کوردو کەمینە نەتەوەییەکان لە کەرکوک

١ـ قەزای مەلبەندی کەرکوک:

أـ بەشی زۆری خەڵکی شاری کەرکوک کوردن، ئەوانیدیکەش تورکمان و عەرەب و ئاسوری و ئەرمەنن.

بـ ناحیەی ربێدار ـ شوان ـ هەموو گوندەکانی کوردن.

جـ ناحیەی قەرەحەسەن هەموو گوندەکانی دەوروبەری کوردن. تەنیا چەند ماڵە تورکمانێک لە ناوەندی ناحیەی ـ لەیلان ـ و گوندی ـ

پەحیاوە ـ دادەنیشن، سێ گوندی عارەبانیش لەم ناحیەیە هەیە.

د ـ ناحیەی پردێ، ئالتون کۆپری هەموو گوندەکانی کوردن. جگە لە گەرەکی ـ دەرکە ـ لە ناو شار زۆربەی خەڵکەکەی تورکمانن.

هـ ـ ناحیەی ـ حەویجە ـ زۆربەی گوندەکانی عارەبن جگە لە گوندی ـ عدیدە ـ و تمرە ـ کە کوردی تێدایە، لە مەڵبەندی ناحیەکەش ژمارەیەک خێزانی کورد هەیە کە وا پێویست دەکا قوتابخانەیەکی تایبەتییان بۆ بکرێتەوە.

٢ـ شارۆچکەی چەمچەماڵ: دانیشتوانی مەڵبەند هەردوو ناحیەو هەموو گوندەکانی کوردن.

٣ـ شارۆچکەی توزخورماتوو:

أـ مەڵبەندی شارۆچکەکە زۆربەی خەڵکی مەڵبەندی تورکمانن، دوو گەڕەکی تێدایە کوردی تێدا نیشتە جێیە دەبێ دوو قوتابخانەی کچان و کوڕانی تێدا بکرێتەوە، ئەو شارۆچکەیەش بە ژمارەیەک گوندی کوردان دەورە دراوە جگە لەو عەشیرەتانەی ـ البیاتـی تورکمان و عەرەبی تێدا دادەنیشن.

ب ـ ناحیەی قادر کەرەم، مەڵبەندو گوندەکانی دەوروبەری هەمووی کوردن.

ج ـ ناحیە داقوق، مەڵبەندی ناحیەکە تورکمانیە، هەروەها گوندی ـ الامام زین العابدین، بەڵام گوندەکانی دیکەی سەر بەم ناحیەیەش زۆربەی کوردی پەتین و جگە لەو گوندانەش کەوتوونەتە ناحیەی حەویجە، ئەوانە عەرەبن.

٤ـ شارۆچکەی کفری:

أـ مەڵبەندی شارۆچکەکە زۆربەیان کوردن و کەمینەیەکی تورکمانیشی تێدایە، وا پێویست دەکات قوتابخانەیەکی تورکمانی تێدا بکرێتەوە.

ب ـ ناحیەی شێروان: سەرقەڵا ـ ناحیەو هەموو گوندەکانی کوردن.

ج ـ ناحیەی پێباز: مەڵبەندی ناحیەو هەموو گوندەکانی کوردی پەتین.

د ـ ناحیەی قەرەتەپە: مەڵبەندی ناحیە زۆربەی تورکمانن، ئەوانی دیکەش عەرەب و کوردن. بەڵام گوندەکانی سەر بەم مەڵبەندە هەندێکیان کوردی پەتین وەکو هۆزەکانی ـ زەند، زەنگەنە، پالانی، گێژ. هتد نیشتەجێیە، بەشەکەی دیکەش عەشیرەتی عەرەبی تێدایە وەکو جبورو کرویە و لهیب و هی دیکە، خێزانی تورکمانیش لە هەندێک لە گوندەکان هەن.

٣ـ ئەو سەرژمێرە رێك و پێکەی ئەو لێژنەیەی کە لە بەڕێوەبەرایەتی مەعاریفی کەرکوك ساڵی رابردوو کرا. دەری خستووە لەکۆی (٢١٩) قوتابخانە لە لیواکەدا (١٠٢) قوتابخانەی کوردی پێویستە، ئەوانی دیکەش تێکەڵە لە تورکمان و کوردو ئاسووری و عەرەب و ئەرمەن.

هەروەها دەریخستووە، کۆی قوتابییەکان لە لیواکەدا (٣٣,٨٣٠) سی و سێ هەزارو هەشت سەدو سی قوتابییەو لەوانە (١٣,٦٢٣) هەزار قوتابی کوردن و (١٢,٤٥٤) هەزار قوتابی تورکمانن و ئەوانی دیکەش عەرەب و ئەرمەن و ئاسوورین.

٤ـ ئەگەر معاونیەتەکە لە لیواکەماندا لەسەر راسپاردەی کۆنگرەی یەکەمی مامۆستایانی کورد لە شەقلاوە بۆ وەڵامی بڕیارەکانی نەقابەی مامۆستایانی لە کۆماری عێراق بکرێتە بەڕێوەبەرایەتی ئەوە هیواو ئاواتێکی گەلی کورد بەدی دێت.

٥ـ ئەو زوڵم و زۆرییەی کە لەگەڵ ناوچە کوردییەکان لە سەردەمی رابوردوو کراوە، ناکرێ هەمووی لابـبردرێ تەنیا ئەوە نەبێ کە معاونییەتەکە بکرێتە بەڕێوەبەرایەتی، چەند بەڵگەشمان لەسەر ئەوە لەگەڵ بیرخەرەوەکە لە ساڵی رابوردوو هێناوەتەوە.

وەزیری بەڕێز لە کۆتایی بیرخەرەوەکەماندا بە پێویستی دەزانین باسی هەموو ئەو کۆسپ و

تەگەرانەشتان بۆ بکەین کە تاوەکو ئێستا لە لیواکەماندا کەوتوونەتە پێش پرۆژەی خوێندن بە زمانی کوردی کە دەکرێ لەم کۆسپانە بە جیاواز دابنرێن کە بەشێوەیەکی گشتی هاتوونەتە بەردەم بەڕێوەبەرایەتی خوێندنی گشتی، وەکو دابین کردن و وەرگێڕانی کتێب، کردنەوەی خول بۆ خانەی مامۆستایان و قوتابخانەکانی دیکە، کە میلاکی پێویست ئامادە دەکا، سوود وەرگرتن لە مامۆستایانی دەرەوەی ناوچە کوردییەکان لە جیاتی ئەو مامۆستایانەی کوردی نازانن و زۆربان لە ناوچە کوردییەکان بڵاوبوونەتەوە زۆر کۆسپ و تەگەرەی دیکەش کە دەبێ راسپاردەکانی کۆنگرەی دووەم ئاشکرایان بکات.

هەروەها ئێمە تووشی سەرسوورمان بووینە کە تەنسیبی معاونی بەڕێوەبەری کاروباری خوێندنی کوردی لە کەرکوک لابراوە کە ئەوەش وادەکات پرۆژەکە پەکی بکەوێ، کە ئەمڕۆ پێویستی بە ئیش کردنی زۆر هەیە، بۆیە بە پێویستی دەزانین داوا بکەین یاریدەدەرکە بهێڵنەوە، یان یەکێکی دیکەی لێوەشاوە بهێنێتە شوێنی ئەو، سەلامان قبوڵ بکەن.

بیرخەرەوەکە وێنەیەکی دراوە بە نەقابەی مامۆستایانی مەڵبەندی لە بەغدا، بەڕێوەبەرایەتی خوێندنی کوردی، بەڕێوەبەرایەتی مەعاریفی کەرکوک یاریدەدەری کاروباری خوێندنی کوردی، دەستەی کارگێڕی کۆنگرە.

هەر لەو کاتەدا وەفدی مامۆستایانی کورد لە لیوای مووسڵ بیرخەرەوەیەکیان داوەتە کۆنگرەی دووەمی مامۆستایانی کورد باسی ئەوەی تێداکراوە کە وەزارەتی مەعاریف کاتی خۆی بەمەبەستی جێبەجێکردنی سیستەمی بەڕێوەبەرایەتی خوێندنی کوردی و کۆنگرەی یەکەمی مامۆستایانی کورد بڕیاربدا معاونیەتێکی بەڕێوەبەرایەتی کاروباری خوێندنی کوردی لە لیوای مووسڵ بکرێتەوەو خوێندن لە شارۆچکەکانی زاخۆو دهۆک و ئامێدی و شێخان و ئاکرێ بکاتە کوردی یاریدەدەر لە رۆژی ١٩٦٠/٣/١٢ چووەتە سەرکاری خۆی و کۆی ئەو قوتابخانانەی خوێندنی کوردی دەیگرتنەوە (١٧٥) قوتابخانە بوو. هەموو قوتابییان و مامۆستاکان دەستییان بە خوێندن و گوتنەوەی کوردی کردو سوپاسی پێشەوا عەبدولکەریم قاسم و وەزارەتی مەعاریفیشیان کرد، بەڵام لەبەر ئەوەی لیوای مووسڵ گەورەیەو نزیکەی (٤٠٥) قوتابخانەی تێدایە بۆیە داوا لە بەڕێزتان دەکەین رەزامەندی بفەرموون لەسەر:

١- مەعاونیەی خوێندنی کوردی لە لیوای مووسڵ بکرێتە بەڕێوەبەرایەتی و بەتایبەتی لە کۆڵ بەڕێوەبەرایەتی مەعاریفی مووسڵ بکرێتەوەو باری سووک بکرێ کاروباری ئەو (١٧٥) قوتابخانە کوردیەو ئەو (١٠٠) قوتابخانەیەشن بخرێتە ئەستۆ کە بڕیارە ئەو ساڵ بکرێتەوە.

٢- شارۆچکەی شنگال (٣١) قوتابخانەی تێدایە و بە گوێرەی راپۆرتی پشکنەرەکان (٢٦) قوتابخانەی کوردییە لە شارۆچکەی تەلەعفەریش (١٣) قوتابخانەی هەیە تکا دەکەین خوێندنی کوردی تێدا بکرێتەوە.

٣- خانەیەکی مامۆستایان لە دهۆک بۆ قوتابخانە کوردییەکان بکرێتەوە.

٤- بە گوێرەی رێژەی مامۆستاکان پشکنەری کوردی بۆ پشکنینی قوتابخانە کوردییەکان لە لیوای مووسڵ دابنرێ.

٥- قوتابخانەیەکی سەرەتایی بۆ کوڕان و یەکێکی دیکە بۆ کچان لە دیوی چەپی شاری مووسڵ بکرێتەوە کە دانیشتوانی کوردی تێدایە.

دواتر مامۆستاکان گوتویانە (جەنابتان ئاگادار دەکەینەوە لەم کاتەدا پێمان سەیر بوو کە معاونیەتی بەڕێوەبەرایەتی مەعاریف بۆ کاروباری خوێندنی کوردی لابردراوە، بۆیە داوا دەکەین یاریدەدەرێک بۆ بەڕێوەبەرایەتی خوێندنی کوردی لە لیوای مووسڵ دابنرێ، ئەو بیرخەرەوەی مامۆستایانی مووسل پتر لە (٢٠) کەسیان ئیمزایان کردووە. (**خەبات**)یش زیاتر زانیاری لەبارەی کێشەی خوێندنی کوردی لە مووسڵ نووسیوە.

خەسڵەتێکی کەی (**خەبات**) ئەوە بووە بە هەموو شێوەیەک هەوڵی داوە بەرگری لە مافی کەمینە نەتەوەکان بکات، کێشەو گرفتەکانیان بخاتە بەرچاوان و چارەیان بۆ بدۆزێتەوە. کاتێک کارەساتی کەرکوک روویدا وەک لە پێشەوە هەندێک لایەنیمان دیارکردووە (**خەبات**) بە هەموو توانای هەواڵی دەدا برینەکان زوو ساڕێژ بکرێن، ئەوەتا کارێکی دیکەی کە (**خەبات**) بۆی تۆمارکردووین و بایەخی تایبەتیشی پێ داوەو بە وتارێک سڵاوی تایبەتی بۆ ناردووەو لە مەکتەبی سیاسی **پارتی دیموکراتی کوردستان** و لقی (**پارتی**) لە کەرکوک پیرۆزبایی لێوە کراوە ئەوە مامۆستایانی تورکمانیش لەکەرکوک کۆنگرەی یەکەمینی خۆیان گێڕاوەو (**خەبات**) لەم بارەیەوە بە مانشێتی گەورە نووسویە: (**تحية الى مؤتمر المعلمين التركمان**).

هەر لەو رۆژەدا وەزارەتی مەعاریف بە ئیمزای ئیسماعیل ئەلعارف بڕیارێکی دەرکردووە کە خوێندنی کوردی لە پۆلی یەکەمی خانەی مامۆستایان لە ساڵی داهاتووەوە دەست پێ بکات، مامۆستای کوردیش بۆ ئەو شوێنانە دابنرێ، لەم ماوەیەدا باروزرووفەکە بە ئاراستەیەکی وا دادەرۆیی (**خەبات**) زیاتر پێ لەسەر بەکارهێنانی زمانی کوردی دابگرێ ئەوەتا جارێکی دیکە داوای (**ضرورة جعل اللغة الكردية لغة رسمية**) بکات، لەم سەروتارەدا لە ناوەڕۆکی (**قانون اللغات المحلية**) کۆڵراوەتەوە کە کاتی خۆی یەکێک لە حکومەتەکانی سەردەمی پاشایەتی دەری کردبوو، **بەڵام ئەو کاتی بە هەنجەتی بوونی هەندێ جیاوازی بچووك لە نێوان زاراوەی بادینان و سۆران جێبەجێ نەکراوە، گوایە بایی ئەوەندە فەرمانبەر لە ناوچەکەدا نەبووە زمانی کوردی بزانن، بەم شێوە شارۆچکەکانی لیوای مووسڵیان جیاکردەوەو نەیانهێشت بە کوردی کاروباری خۆیان بەڕێوە ببەن، هەروەها بە پاساوی نەبوونی ئەوەندە داوەرەی کە زمانی کوردی بزانن بڕیاریان داوە زمانی کوردی لە دادگاکانیش بەکار نەبرێت.**

جگە لەوانەش حکومەتەکانی پێشوو ئەوەشیان کردۆتە پاساو کە سەرۆکی یەکە کارگێڕییەکان زمانی کوردییان نەزانیوە بۆیە بڕیاریان داوە گوێ بەم یاسایە نەدەن لە کاتێکدا وەکو لە پێشەوە گوتومانە دەکرا وەرگێڕیان بۆ دابنرێ، ئا بەم شێوەیە بەرە بەرە ئەو یاسایەی (**قانون اللغات المحلية**) پاشەکشەی پێکرا تا بە تەواوی لە بیرکرا، هەر بەم شێوەیەش وەکو (**خەبات**) نووسیوبە سووربوونە لەسەر ئەوەی بیسەلمێنن کە لە عێراق کێشەیەک نەبووە ناوی (**کێشەی کورد**) بوو بێ. هەر چەندە کۆمەڵێک شۆڕش و ڕاپەڕین یەک لە دوای یەک رووی داو ساڵانە ماڵ و مولک و گیانی خەڵکێکی زۆری تێدا دەچوو.

لێرەدا (**خەبات**) پرسیوبە باشە ئەوە ئەو کاتی ئەوهابووە کە ئیستیعمارو کۆنەپەرستی باڵا دەست بوون، **بەڵام خۆ ئێستا شۆڕشی ١٤ی تەمووز لە مەیدانەو دانی بە هاوبەشی کوردو عەرەبدا و مافی کوردان داناوە، بۆیە نابێ ئەو بارە وەکو پێشان بێ.**

خۆ ئەگەر جارێکی دیکە چاو بە باری گشتی عێراقدا بخشێنینەوە دەبینین ئەوسا نەک هەر کورد بەڵکو ئەو کاتی نەقابەو رێکخراوەکانی لەسەر ئاستی عێراق بەشی عەرەبیش تەنگیان پێ هەڵچنرابوو، ئەوەتا مامۆستایان بە ئیمزای نەقیبی مامۆستایان بیرخەرەوەیەکیان داوەتە جەنابی وەزیری مەعاریف زۆر گلەیی و گازاندەیان لە وەزارەت کردووە، کە زۆر کاری نابەجێی وا دەکەن کە بە دڵی نەقابە نییەو نا عەدالەتی لە کارەکانیاندا هەیە.

بەڵام لە هەمان کاتدا لەسەر ئاستی کوردستان لە مانگی ئەیلوولی ١٩٦٠ بەدواوە (**خەبات**) ژمارە دوای ژمارە هەر جار بڕیارەکانی یەکێک لە لیژنەکانی کۆنگرەی مامۆستایانی لە شەقڵاوە بڵاودەکردەوە.

لەم ماوەیەشدا لە ١٩٦٠/٩/١٧ کۆنگرەی یەکەمی پەروەردەو فێرکردن بەسترابوو، وەزیری مەعاریفیش ئامادەی بووە وەک لە ژمارە (٣٢٠)ی خەبات نوسراوە باسی خوێندنی کوردیشی لە ناوچە کوردییەکان کردبوو.

هەر لەو کاتیدا قسەو قسەلۆک لەسەر کۆنگرەی مامۆستایانی کورد زۆر بووەو لە هەموو لایەکەوە پروپاگەندەی ناحەزانی لە دواوە بووە، بۆیە (**خەبات**) لە ژمارە (٣٢٥)ی ئەیلوولی ١٩٦٠ لە ژێر ناونیشانی (**حول الحقوق الثقافية للشعب الكردي وحقيقة مؤتمر المعلمين الاكراد**) وەڵامێکی لوتشکێنی داونەتەوەو لە کۆنگرە باشەکانی داناوە کە لەسەر ئاستی وڵاتە پێشکەوتووەکان دەبەسترێ.

لەلایەکی دیکەشەوە (**خەبات**) دەنگی خەڵکی (**خانەقین**)یشی گەیاندۆتە گوێی کاربەدەستان کە لەوێ ٩٥٪ی خەڵکەکەی کوردن، ئەوەتا لە گۆشەی (**القراء يكتبون**) پەیامنێری (**خەبات**) لە ژێر ناونیشانی (**لەسەر وەزارەتی معاریفە هەنگاوی دروست بۆ سەرتاپاگیرکردنی خوێندنی کوردی لە کوردستان باوێت**).

بە گوێرەی ئەو نووسینەی (**خەبات**) دەزانین کە کاتی خۆی چەندان جار جەماوەری (خانەقین) سکاڵاو نامەیان بەناوی گەلی کوردەوە داوەتە بەڕێز **عەبدولکەریم قاسم** و لایەنە بەرپرسەکان و داوایان کردووە کە ئەو مافە سروشتییەی خوێندن بە زمانی خۆیان کە کوردییە بیاندرێتەوە، چونکە رێژەی کورد ٩٥٪ی هەموو خەڵکەکەی ئەم شارە دەبێ، کەچی ماوەیەکی زۆری پێچووەو ئەو داوایە هەر جێبەجێ نەکراوە.

بە گوێرەی نووسینەکەی (**خەبات**) لە ١٩٦٠/١١/٥ بەڕێوەبەرایەتی مەعاریفی لیوای دیالە نووسراوێکی بۆ هەموو قوتابخانەکانی شارەکە ناردبوو داوای کردبوو ناوی ئەو مامۆستایانەیان بۆ بنێرن کە زمانی کوردی دەزانن و چەند قوتابی کوردیش لە شارەکەیاندا هەیە، دیارە ئەو کات پەیامنێری (**خەبات**) ئەو هەنگاوەی بەڕێوەبەرایەتییەکەی بەم شێوەیە بە پیرۆز داناوە، بەڵام کارەکەی بەم شێوەیە بەدڵ نەبووە، چونکە پێی وابووە (**بۆ زانینی ژمارەی مامۆستاکان دەکرێ بچنەوە سەر تۆماری خولی هاوینەی مامۆستاکان کە لە خانەقین بۆ فێربوونی وانە گوتنەوە بە زمانی کوردی گیرابوو**). وەک پەیامنێرەکە نووسیویە دەکرێ ژمارەی مامۆستاکان بزانرێت کە لە ئافرەت و پیاوان ٦٠ مامۆستا بووە، لەبارەی ژمارەی قوتابییەکانیش پەیامنێرەکە نووسیویە لیژنەیەک لە مامۆستا کوردەکان پێک بێت تا بچنە قوتابخانەکان و ئەو لایەنیە یەکلابکەنەوە، چونکە ئەم کارە بە تەنیا بە بەڕێوەبەرەکان ناکرێ کە لەوانەیە ئەنجامی خراپی لێ بکەوێتەوە، لەم بارەیەشەوە پەیامنێرەکەی (**خەبات**) نموونەی هێناوەتەوە کە بۆتە هۆی تووڕەبوونی خەڵک.

(خەبات) زانیبووی کە لیژنەیەک لە وەزارەتی مـــەعاریف پێکـــهاتبوو تـــا دەســـەلاتی بەڕێوەبەرایـەتی مـەعاریفی گشتی خوێندنی کوردی بەمەبەستی جێبەجێکردنی مادەی (١٥)ی سیستەمی وەزارەتی مەعاریف دیار بکا، ئەگەرچی (خەبات) ئەو هەنگاوەی پێ درەنگ بووە، بەڵام بە دەستپێشخەرییەکی باشیشی زانیوە، چونکە گەلی کـورد دامـەزراندنی ئـەو بەڕێوەبەرایەتییـەی بەدەسـتکەوتێکی گرنگـی ١٤ی تـەمووز زانیـوە چونکە جێبـەجێکردنی مـادەی سـێیە. لەلایـەکی دیکەشـەوە (خـەبات) ئـەو هـەنگاوەی بـە دەستپێشخەرییەکی وەزارەت داناوە، هیواشی بۆ وەزارەتـی خواسـتووە کـە بـەزووترین کـات کـارە گرنگـەکانی بـەجێ بـهێنێ. (خـەبات) دووبـارەی کردۆتـەوەو نووسـیویە: (پـارتی دیموکراتـی کوردستان شـەرەفی بیرۆکـەی دامـەزراندنی ـــ مدیریەی مەعاریفی گشتی کوردستان-ی هەر لـە سـەرەتای ئـابی ١٩٥٨ەوە هـەبووەو خەباتیشـی لـە پێنـاوی کـردووە لـە پرۆگرامیشـیدا وا نووسـراوە کـە هـەوڵدەدا سیستەمی بەڕێوەبەرایـەتی گشتی خوێندنی کوردی بە شێوەیەکی سەرتاپاگیری جێبەجێ بکرێ).

دواتـر (خـەبات) ئومێـدی خواسـتووە کـە حکومـەتی نیشتمانی و برا عەرەبەکان پشتیوانی بکەن لە خـەباتکردن دژی نـەزانین و لـە پێنـاوی بەرزکردنەوەی ئاڵای زانست و زانیاری لە ئاسمانی کوردستان یارمەتیان بدەن.

ئەوەی لێرەدا سەرنج رادەکێشی ئەم ژمارەیەی (خـەبات) و ئـەوەی پێشـتری کـە قورتـاربوونی (خەبات)ی لە دادگـای عـورفی راگـەیاندووە لـە سەروتارەکەیدا بە هیچ جۆرێک وەکو جاران ناوی عەبدولکەریم قاسمی نەهێناوە.

لە رۆژی چوارشەممەی ١٤/١٢/١٩٦٠ وەزیری مەعاریف چووبووە سلێمانی، شارەوانی شارەکەش ئاهەنگێکی نان خواردنی ئێوارەی بۆ گێڕابوو، ئەو بۆنەیە بەس بووە کە (خەبات) جارێکی دیکـە بـە مانشـێتی گـەورە بنووسـێ (وجـوب الاهتمـام بتطويـر الدراسـة الكرديـة)و لـە سەروتاریشـدا داوای پێشخستنی خوێندنی کوردی بکا.

هـەر لـەم (سـەروتار)ەی (خـەبات) بۆمـان دەردەکەوێ کە لە کۆنگرەی دووەمی مامۆستایانی کـورد وەزیـری مـەعاریف بەڕێوەبـەرێکی بـۆ بەڕێوەبەرایـەتی خوێندنـی کـوردی لـە جیـاتی بـە وەکالـــەت دانـــاوە (پـــارتی دیموکراتـــی کوردستان)یش پاڵپشتی ئەو هەنگاوەی وەزیری کـردووە، زۆربـەی ئـەو خاڵانـەی لەبابەتـەکانی پێشووی (خەبات) لەم وتارەدا بە زمانێکی زبرتر دووبارە کراونەتەوەو تووڕەبوونی پێوە دیارە، هەر ئـەمجارە (خـەبات) لەوانەیـە یەکـەم جاریشـی بوویێـت بـە ئاشـکرا داوای کردنـەوەی کۆلیـژی پزیشـکی و ئـەندازەو کشـتوکاڵ و پەروەردەشـی کردووە تـا ببێتـە نـاوکی زانکۆی کوردستان، دواجـار (خـەبات) بـەناوی (پارتی دیموکراتی کوردستان) هیوای ئەوەی خواستووە گەشتەکەی وەزیـر بـۆ کوردسـتان و بینینـی مامۆسـتایان و قوتابی و خەڵک ببێتـە هـاندەر و هۆکـارێک کـە کاربەدەستان هانبدا داوا رەواکانی بهێنێتە دی، کە ماوەیەکە چاوەڕێن ببێتە راستی.

جگە لەوە (خەبات) تەواوی ئەو بیرخەرەوەی (پارتی/لقی سلێمانی) بڵاوکردۆتـەوە کـە لـەم سەفەرەی وەزیری مـەعاریف بـۆ شـارەکە لـەبارەی کاروباری خوێندن بە زمانی کـوردی و زۆر داوای ماقولی دیکە پێشکەشی کراوە.

هـەر لـەم سـەفەرەی وەزیـری مـەعاریفدا قوتابیـــانی کوردســـتانیش لـــەلای خۆیانـــەوە بیرخەرەوەیەکیانی لەبارەی خوێندنی کوردی داوەتێ

(**في سبيل توطيد الاخوة العربية الكردية واجب اخواننا العرب في تأييد حقوق الاكراد الثقافية**).

سەروتارێکی دیکەی (**خەبات**) تیایدا زۆر لایەنی دیکەی رۆشنبیری کوردی و خوێندنی بە زمانی کوردی باس کردووە.

ئەوە جگە لە سەروتاری ژمارەی دواتر بەناونیشانی (**واجب الحكومة لتلبية المطاليب الثقافية للشعب الكردي**) کە ئەوەشیان بە هەمان هەناسەی ژمارەی پێشووتر بووە.

دیاربوو تا دەهات باروزرووفەکە تیرتر دەبوو وەکو لە پێشەوەش ئاماژەمان پێی دابووە ناوی عەبدولکەریم قاسم لە وتارو سەروتارەکانی ئەم دواییەی (**خەبات**) وەکو جاران نەدەهات، ئەو پێشەوایەی لە ژمارەکانی بەرایی پتر لە (١٠) نازناوی بۆ بڵاوکراوەتەوە لەم دواییەدا لەسەر لاپەڕەکانی رۆژنامەکە گەورەترین نازناوی (**سيادة رئيس الوزراء**) بوو، کار بەوە گەیشت (وەك لە **نامیلکە بەڵگەنامەیەکی کوردو حکومەتی قاسم و سەرهەڵدانی شۆڕشی ئەیلوول** ـ لە ئامادەکردنی کاک مومتاز حەیدەری باس کراوە) لە دوای گەڕانەوەی جەنابی (**مەلا مستەفای بارزانی**) لە ١٩٦١/١١/١٣ لە گەشتەکەی یەکێتی سۆڤیەتی جاران، کار بەوە گەیشت عەبدولکەریم قاسم گلەیی لەلا بکات کە (**خەبات**) وەکو جاران ناوی بەرەشی لەسەر لاپەڕەی یەکەمی نانووسێ و بایەخ بە وتارەکانی نادا.

داوایەکانی کوردیش لەسەر لاپەڕەکانی (**خەبات**) ئاشکراتر ببوون، لەم لاوەش رۆژنامەیی (**الثورة**)ی سەر بە (**عەبدولکەریم قاسم**) داوای تواندنەوەی کوردی دەکرد. لە دوا ژمارە ئاشکراکانی (**خەبات**) نزیکەی (٢٠) ژمارەیەکم نەدیوە، بۆیە دەڵێم لەبەر خەریکبوونی (**خەبات**) بە وەڵامدانەوەی رۆژنامەی (الثورة) و وروژاندنی خەڵک لەوانەیە وتاری (**حول الدراسة الكردية**) دوا بابەتی ئەم رۆژنامەیە بێت لەبارەی خوێندن بە زمانی کوردی و بەڕێوەبەرایەتی مەعاریفی کوردستان بڵاوکراوەتەوە، بۆیە ئێمەش لەناو جەنجاڵی وەڵام و وەڵامدانەوەی هەردوو رۆژنامەکە لەسەر بابەتی (**الدعوة الى صهر القومية الكردية**) تا بەشێکی دیکە بەجێتان دێڵین، هیوادارم قەڵەمتان هەر بەبرشت و بەکار بێت و ئەوەی زیاتری، پێیە با بەدەنگ بێت و ئارەزوو با لێنەگەڕێن ئەو هەوڵانەی پێشەنگانی براڤی رۆشنبیریمان چیتر بە چەواشەیی بنووسرێنەوە، بە هەڵە رەوانەی ناو دیرۆکمان بکرێت.

سەرچاوەو پەراوێز:

ئێمە لە بەشی یەکەمی ئەم باسەدا ئاماژەم بۆ ئەوە کردووە کە ئەم کارە لەوە فراوانترە بە بەشێک و دوان تەواو بێت، بەشی یەکەمی جێی سەرنج و رامانی زۆر برادەران بوو، بەڵام ئەوەی من هەوەسم پێی دێت زیاتر ئەوەیە ئەو برادەرانە دەست بدەنە قەڵەم و قسەی خۆیان بکەن و دیدو بۆچوونی خۆیان بخەنە سەر کاغەز.

لە بەشی یەکەمدا چەند هەڵەیەک لە کاتی چاپدا روویدابوو بە پێویستی دەزانم گرنگەکانیان راست بکەمەوە.

أـ ئەو نامیلکەیەی چاوپێکەوتنەکەی لەگەڵ مامۆستا ئیبراهیم ئەحمەد تێدا بڵاوکراوەتەوە ناوی (پێنج کاتژمێر لەگەڵ ئیبراهیم ئەحمەد) بووە.

بـ ژمارە ١٤ لە ١٤ی تەمووزی ١٩٥٩ دەرچووە نەک ١٩٥٨ وەک لە بەشی یەکەم نووسراوە.

جـ رۆژی کۆچی دوایی خوالێخۆشبوو (**شێخ سادقی بارزانی**) لە ١٩٦٠/٦/٢٣ بووە، نەک ١٩٦٠/٦/١٣ وەک لە ژێر وێنەکەی دا نووسراوە.

١ـ ڕۆژی ٤/١١/٢٠٠٠ لە ژوورەکەی (برایەتی ئەدەب و هونەر) دانیشتبووم کاک (**عەباس عەبدوڵڵا یوسف**) هەر بە بەردەممدا دەهاتوو دەچوو، دەفتەرێکی دووسەد پەڕی پێ بوو. دایدەوەشاندو، تووکە پەلەوەری لەناو دەردەهێناو فڕێی دەدا ئەو ناوە، کە پێیم گوت بۆ وادەکەی؟ وای وەڵامداوە، ئەوە دەفتەرێکمە کاتی خۆی بیرەوەری خۆم بە عەرەبی و کوردی تێدا نووسیوەتەوە، لە ناو بالیف شاردبوومەوە، ئەوە چەند ساڵە لێی دەگەڕێم دوێنێ دیتمەوە، یەکێکی دیکەشم هەیە، لە ناو کونە دیوارم شاردۆتەوە چەند لە دوایدا دەگەڕێم نایبینمەوە. گوتم دەکەواتە ناوی لێ بنێ (**بیرەوەرییە شاردراوەکانی ناو بالیف**..!). مەبەستم لەوە حاڵی ڕۆشنبیرانمان بووە.

٢ـ کەماڵ مەزهەر ئەحمەد (دکتۆر)، (تێگەیشتنی ڕاستی و شوێنی لە ڕۆژنامەنووسیی کوردیدا) چاپخانەی کۆڕی زانیاری کورد، بەغدا ١٩٧ل.

٣ـ ئیسماعیل شوکر ڕەسوڵ (دکتۆر) (اربیل، دراسة تاريخية في دورها الفكري والسياسي (١٣٩ـ١٩٥٨)، بإشراف الدكتور كمال مظهر احمد) نامەی دکتۆرا ساڵی ٢٠٠٠ تا ئێستا بڵانەکراوەتەوە.

٤ـ مەلا عەبدوڵڵای مەلا سمایل لە بیرەوەرییەکانی باسی (رزگاری الجديدة)ی ساڵح ڕوشدی کردووە.

٥ـ ئومێدی ئەوەمان هەیە چەند ژمارەیەکی ئەو (**ڕزگاری**)یەی خوالێخۆشبوو (**هەمزە عەبدوڵڵا**)لای دەستکی ئەمین تا ئێستا پارێزرابن.

٦ـ ئەو بیرەوەرییانە لە کتێبی (**ڕزگاری ئەم خەبات، لسان حال الحزب الديمقراطي الكردستاني**)، ڕزگار نوری شاویس، گێڕدراونەتەوە.

٧ـ مسعود البارزاني، والحركة تحررية كردية، كوردستان، ١٥/١٢/١٩٩١

٨ـ بەشێک لەم لێکدانەوەو بۆچوونانەم لە ژمارە (٢٤٧) گۆڤاری (**هەرێم**) بابەتی (**کاری ڕۆژنامەنووسیی بە ڕەخنەو دژە تەوەر پێشدەکەوێ**..!!) و ژمارە ١٤٤ی گۆڤاری (**کاروان**) بابەتی (**تکایە لە ڕەخنەگرتنی بەجێ، دڵتان لە یەکتر نەڕەنجێ**) ئاماژە پێکردووە.

٩ـ تۆ بڵێی بەڕێز (**پیرۆت**) پێچەوانەی نامەکەی ئاماژە پێکراوی ١٩٥٧/٧/٣٠ لەم گۆشەیەی (**یومیاتی**) خۆی بە هەڵە خستبێتەوە، یان من وەک دەڵێن (عەرەبی) باش نازانم و دوای پتر لە (٥) جار خوێندنەوە هێشتا لێی حاڵی نەبووم.

١٠ـ یەکەم شانۆگەری بەناوی (**سەلاحەدین ئەیووبی**) لە ساڵی ١٩٢١ لە **هەولێر** پێشکەش کراوە.

١١ـ ع. عەزیز هەولێری، ژیان (**ڕۆژنامە**) ژمارە ٢٩ لە١٩٢٦.

١٢ـ عبدالرزاق الهلالي، تاريخ التعليم في العراق في عهد الانتداب البريطاني (١٩٢١ـ١٩٣٢) بغداد ٢٠٠٠.

١٣ـ بەمەستی شوێن نەگرتن نەمویست چی دیکە ئاماژە بۆ سەرچاوەکان بکەم، دەقەکە هەموویان لە ژمارە جیاجیاکانی ڕۆژنامەی (**خەبات**) خۆی وەرگیراون، بابەتەکە هەرچەندە هەوڵم داوە کورت بێت، بەڵام (**خەبات**) وادیارە کاتی خۆی ئەوەندە بایەخەی پێداوە، ئەگەر توزێکی دیکە قەڵەمم بەسەر کاغەز دابهێنایە، ئەوەندەی دیکەی لەبارەوە دەنووسرا.

[ژیان]   صحیفه ١

بوهمو شتیك مخابرات بناوی
اداره خانه وه اکری

اعلانات
به دیریك ٦ انه دەسیریت

تاریخ انتشار
٢١ کانون ثانی ١٩٢٦
عنوان : سلیمانی ژیان

بدل آبونه
به ٣ مانك روپیه و نیویك
به شش مانك ٣ روپیه
به سالیکی شش روپیه یه
له ٣ مانك کترابونه قید ناکری
بو دروه بدل ابونه
حوت روپیه و نیوه

ژیان

ام غزتەیە غزتەیکی سیاسی ، ادبی ، اجتماعی یه
هفتهٔ جاریك دردەچی

نسخەی به آنەیکه   نسخەی به آنەیکه

سال ١   ژماره ٢٩   (پینجشمه)   ٩ صفر ١٣٤٥   ١٩ اغستوس ١٩٢٦

زمان کوردی

زمان شتیکی زور پی‌ویسته بو گەلی بشر ، زمان روحی فکر مادی' تاریخ ادبەی حضارتی انسانیته ، هر بە واسطەی زمانه اتوانین ماضیو حالو مستقبلی ملتیك تی‌بگین ، ملتیکی بی زمان به مردو حساب اکری او نوعه ملتانه حقیان غصب اکری ، حق ژینیان تامین هر وکو بجاره‌کان وتویانه (ملتیك له ناو زمانی خوی اژی) زور معقوله زمانو ملیت یکن . زمانی کوردی چەند سالو زمانیك بو لەهمو شعبەی حیات درکرابو لە سایەی هندیك ظلم و فضاحت کە هروەکو ایمە کلی ملتەکانی‌تریش لەم بلایە لە کل ایمە مشترك بون بم جوزه حسیات ملیه و تاریخ قومیەمان ون بوبو چونکە لەناو قومیك هرچند ضعفی اەت پیدا بچی بم نسبیته حب وطن وقومیتیش کم اەبی لە کەل امتده تضییقاتو انکاریتی سیادتی قومیەمانیان کرد و بو محو کردنی زمانی کوردی تیانکوشی کورد و زمانی کوردی مقاومتیکی شیرانەیان نیشاندا زمانو اخلاقو عاداتی خویان محافظه کرد تیکه لاو نبون . بلی روناکی استقبال رهبری مرکوتمان زمانمانه . شکر ایرو زمانی کوردی لە کوردستان عراق

زنجیری اسارتی شکاند پردەی صبری درانە ولك مانکی چواردە شەو درکوت بە روناکیو شوقی خوی چاوی کلی حسودانی کویر کرد و ضیای پرنوری خوی بە واسطەی شاخ کوردستان انعکاسی کوردستان شمالیشی اکات .

بلی خوم زور بە بختیار ازانم ! پار هرچند اچومە قوتابخانەی هولیر دەنکی ماموستا و قوتابی بە زمانی تورکیم کولی‌ابو هروەکو دەنکی لکیر و منکر دهشتی اخستە سرا معمابم بە رنك زردی و مایوسیت اچومە دروه عینی حالیشم لە دائرهٔ حکومت ادی هر روژیکم عذابیك بو . ام سالە کە لە جنوبی عراق کرامەوە هولیر کە سالیك بو حسرتکشی کوردستان بوم . چند خوم مسعود زانی کە چاوم بە دائرەی حکومت و قوتابخانە کەوت کە زمانی کوردی استعمال اکەن . لەم احوالە قوتابیان مکتب خوشحالو بە کیفو رو بە خندە بون پرسیم چیە ام سرورە ؟ وتیان بشارتت‌بی کە ام سال درسمان بە کوردی بو امتحانمان بە زمانی کوردی بە زمانی اباد و اجدادمان اداکرد . بلی بختیارم مادکتە کتم بختیارە کە مدتیك بو اسیری زمانی جهنمیان بوین

امرو تجاتمان بو زمانی حکومتی بابان و حکومتی رواندز مان هینایه‌وه فکر . بلی چون به کیف تابین که له‌رواندز جریدهٔ زار کرمانجی له بغدا دباری کوردستان له سلیمانی « ژیان » سمیکی کوره خذمتیکی جدی به جیکا امینن بو ام وطنه مقدسه‌مان .

له‌هندیك بی خبران اییم که‌الین کوا خو کورد چه حکومتو زمانیکی به اساس و قواعد زمانیان نه‌بوه ؟ بلی من ایستا نامه‌وی یك یك حکوماتی مستقله‌ی کورد و تاریخ و جغرافیای کوردیان بو یان بکم چونکه وختم نیه بلام کتابی تاریخ عموی زوره و کتاب تاریخی جناب (حزنی افندی) و مجموعهٔ مقالاتی جناب (جیاووك) بخوینن چاك تی اکه‌ن له کورد و کوردستان بلام له‌حق زمانی کوردی امنده‌یان پی الیم قواعدله‌زمان دەر اچی نه‌ك زمان له قواعد مادامیکی زمان کوردی هیه قواعدیشی هیه بلام هروه‌کو تاریخو همو اثاریکی کوردیان محوکرده‌وه قواعدی زیانه‌کەش که نوسرابووه‌وه له ناو یان برد به فروفیل ضربه‌یکی کوره‌یان له حیات مدنیه‌مان دا . بلی بوچی نازانن ای بی‌خبران زمانی تورکی له کوردی ، عربی ، فارسی و فرانسزی متشکله بکی کوردی کوردی‌یه‌کی په‌تیه مستقله له زمانی زاپونو چینو هندی زحمتتر نیه . له‌گل فارسی چه فرقیکیان نیه بوچی فارسی انوشری بوچی کوردی نه‌نوسری بلام غیری حقیقت انکار کردن هیچتان له دستا نیه خوا عقل به اولادتان به بخشی .

هولیری : ع : عزیز

ادبیات کوردی

پاشماوه‌یه

٩

وزن عروضی

له‌وزنی عروضیدا او جهته‌ی که نظر دقت جلب

محاكمة خەبات أول صحيفة يومية سياسية كوردية

القسم الثاني

عبدالله زەنگەنە

كلما كثر التحقيق حول صحيفة خەبات صحيفة الحزب الديمقراطي الكردستاني ظهرت للدارس النواقص في المعلومات و ينبغي على الباحث التحري لأماطة اللثام عن بعض الخفايا التي تكتنف هذه المعلومات.

وقلت انه لم تكن للحزب الديمقراطي الكردستاني صحيفة باسم خەبات قبل ١٩٥٩/٤/٤، الا انه لم يقم أحد خلال الثلاثين سنة الماضية التي يدون فيها تأريخ الصحافة الكردية ليكذبني.

إن أول صحيفة للحزب الديمقراطي الكردستاني، الذي تأسس في ١٦ آب ١٩٤٦ باسم الحزب الديمقراطي الكردي، كانت باسم (رزگاری) إلا انه لم يدون عليها يوم الصدور. ونظراً للظروف التي مرت بها كوردستان في ظل الحكم العراقي قد تمت إبادة كثير من الصحف و الوثائق القيمة سواء من قبل اصحابها، أومن قبل قوات الحكومية و خاصة بعد انقلاب (٨) شباط ١٩٦٣.

اصدر الحزب الديمقراطي الكردستاني عدداً من الصحف بعد (رزگاری) وقد صدرت من هذه الصحيفة عدة اعداد، غير انها كثيراً منها تعرضت للضياع، هذا و يقول السيد خورشيد شيّره ان صحيفة (رزگاری) كانت

تصدر إلى عام ١٩٥٥، حيث اصبحت خەبات بعد ذلك الجريدة المركزية للحزب.

و يشير الكاتب في معرض حديثة إلى صحيفة (خەباتی کوردستان) كما ويشير إلى كتاب لمديرية شرطة السليمانية حول هذا الموضوع وتردد أنباء حول وصول البارزاني مصطفى من روسيا إلى سوريا على متن طائرة سوڤيتيه.

وفي معرض عرضه حول خەبات وقضية الدراسة باللغة الكردية، يعود الباحث بنا إلى الوراء حول الدراسة باللغة الكردية في بعض مناطق كوردستان، وخاصة كركوك واربيل اللتين بدات الدراسة فيهما باللغة الكردية، الا ان الحكومة قد تنصلت من وعودها و عادت لتعريب الدراسة.

ويعرض الباحث مقتطفات من صحيفة خەبات إثر صدورها بعد ثورة ١٤ تموز، حول مديرية معارف كوردستان التي تعتبر مطلباً عاجلاً للشعب الكردي ويورد اقوالا للصحيفة حول الموضوع، وفي محور آخر يشير إلى احداث كركوك و يتطرق إلى اقوال عبدالكريم قاسم حول تمسكه بالديمقراطية.

ويشير الباحث ايضاً إلى محاولات بعض الموتورين باسم التركمان اثر احداث كركوك حيث قدموا مذكرة إلى الحكومة برفع المادة الثالثة من الدستور الموقت حول شراكة العرب والكرد في الوطن العراقي وتصر (خەبات) على وجوب تنفيذ انشاء مديرية معارف كوردستان واسكات صحيفة بغداد التي اتهمت الكرد بما جرى في كركوك وتورد الصحيفة العرائض المقدمة من جميع انحاء كوردستان لتأسيس المديرية المذكورة.

ويجري التأكيد في اعداد كثيرة من الصحيفة على وجوب تنفيذ تشكيل مديرية معارف كوردستان رغم معارضة الموتورين من الشوڤينين العرب والطورانيين.

ان اهتمام صحيفة (خەبات) في هذه الفترة منصب على مديرية معارف كوردستان و شؤون التربية والتعليم ومؤتمر المعلمين الأكراد الأول في شقلاوه.

وفي هذا السياق تطلب (خەبات) ان يراعى في ارسال البعثات إلى الخارج للدراسة نسبة الكرد بالنسبة لسكان الشعب العراقي.

وفيما يخص المراسلات الرسمية بين الدوائر، تشير (خەبات) إلى قانون اللغات المحلية الذي صدر في العهد الملكي تحت ضغط النضال الشعبي الا ان هذا القانون قد تعرض إلى العطل ووضع العصي في عجله تقدمه و تنفيذه.

و يبدو ان تماهل السلطة آنذاك و تغيير اسم معارف كوردستان إلى مديرية معارف للدراسة الكردية و تقاعس هذه المديرية عن الاعمال التي من الواجب ان تقوم بها قد اثار مشاعر الناس وكتبت خەبات مقالات عديدة حول هذا الموضوع.

إن الباحث الأستاذ عبدالله زەنگەنە قد اكد على ما جاء في (خەبات) حول الدراسة الكردية و العقبات و العراقيل التي كانت تعترضها من قبل بعض الموتورين الذين ادعوا بان تنفيذ تطبيق الدراسة الكردية خطوة نحو الانفصال الذي نفته صحيفة (خەبات) مرات عديدة.

ت: (ڕۆژنامەڤانی)

واقیعی سیاسی لە چەرخی تەلەفزیۆندا

نووسینی: اوستن رانی   وەرگێرانی: کەمال غەمبار

وتەیەکی پێویست

ئەمرۆ کەناڵی تەلەفزیۆن لە چاو کەناڵەکانی دیکەی راگەیاندندا کارتێکردنێکی کاریگەری زۆر گەورە لەم بوارە گرنگ و زیندووەدا دەبینێ، بە تایبەتی لە هەڵمەتی هەڵبژاردن و پرۆپاگەندە کردندا، وێستگەی تەلەفزیۆنەکان بەپێی نەخشەیەکی داڕێژراو بەرێوە دەچن و، هەموو شت حیسابی خۆی بۆ دەکرێ و تەنیا پڕ کردنەوەی ئەوکاتانە نییە کە بۆ بەرنامەکان تەرخان کراون، بەقەد ئەوەی چ جۆرە بەرنامەیەك و بەچ شێوازێك پێشکەش بکرێن.

ئەم وتارەی کە پێویستمان زانی بیکەینە کوردی، یەکێکە لەو وتارە گرنگانەی کە رۆڵی راگەیاندن لە زۆر مەسەلەی پەیوەندیدار بە میللەتەوە دەبینێ، هیوادارین کە ئەو زانیاریانەی لەم وتارەدا بڵاوکراونەتەوە سوودێکی باشیان بۆ کەناڵەکانی تەلەفزیۆنەکانی کوردستان هەبێ، بەشێوەیەك کە کەسانی کارامەو لێهاتوو پسپۆر لە هەموو لایێکەوە لەم کەناڵە زیندووی دەنگ و رەنگدا کار بکەن و عەقلێکی شارستانی و ژیاری رۆڵی راگەیاندنی نەتەوەیی و نیشتمانی ببینین، کە تەلەفزیۆن تەنیا نەبێتە ئامێری کات رابواردن، بەقەد ئەوەی کە رێنماییکردنی خەڵك و هۆشیار کردنەوەو رۆشنبیکردنی، لەپێشەوەی ئەرکەکانی رەچاو دەکات.

رۆژنامەڤانی

لە هاوینی ١٩٨١دا کورەکەی خۆم و برادەرەکەی، کە هەردووکیان لەتەمەنی پانزە ساڵیدا بوون لەگەڵ خۆمدا بۆ مۆزەخانەی فرۆکەوانی و بۆشایی لە مەڵبەندی سیمشۆنیان کە گەشتکاران لە پایتەخت و واشنتۆندا دڵکێش دەکات برد، زۆر شتی مێژوویمان بینی، لەناویاندا (ماشێنەی فرۆکە) کە هەردوو (برا رایت)یەکەمین هەڵفرینی مرۆییان بەهێزی ئامێری پیادەکرد، و فرۆکەی (سانت لویس)کە بە هۆیەوە (شارلس لیندبرج) بەتەنیا ئەتڵەسی پەربەوەو، کەشتی رێنمایی ئەپۆلۆ ((کە ئەرمسترونغ و دربش و کولنزی بۆ سەر مانگ هەڵگرت و گەڕاندیبیەوە سەر زەوی)).

دوای گەشتەکە، لە هەردوو مناڵەکەم پرسی کام دیمەن لە پێشانگەکەدا زیاتر ورووژێنەر تر بوو لایان، بێ سڵەمینەوە وەڵامیان دایەوە (ئەنتەر پرایز The Enterprise) واتە نموونەی کەشتی پانتایی خەیاڵی کەلە زنجیرەی تەلەفزیۆنی کەنیشاندانەکەی درێژی خایاند ((ستار ترک)) یاخود ((گەشتی ئەستێران)) کە لە پڕ وەڵامەکەیانم گوێ لێ بوو بەنارەزاییەوە گوتم ((بەڵام ئێوە زۆر فرۆکەو کەشتی راستەقینەی ناوداری هەواییتان بینی، ئەوەی ئێوە دەیڵێن نموونەی دیکۆرێکی شانۆییە بۆ نیشاندانێکی تەلەفزیۆنی ئامادەکراوە)) کەچی کوڕەکەم روونیکردەوە گوتی: (باوکە

سەیرکە، ئەو شتانەی دیمان لە تەلەفزیۆنیشدا بینیبوومان، لەوەتەی بچووکبووین زنجیرەی (ستارتریک)مان بەردەوام بینیوەو، ئەنتەرپرایز سەبارەت بە ئێمەو وەک هەموو شتەکانی دیکە لە مۆزەخانەکەدا ورووژێنەر ترە، شتێکی حەقیقی یە.

ئەم قسەیە دەمەقاڵەکەی کۆتا پێهێنا لە نێوماندا، بەڵام وایلێکرم کە بکەومە ژێر رامان (حەقیقی) و (ناحەقیقی) لە جیهانێکدا کە زۆربەی منالآنی ئەمریکی لەتەمەنی سێ مانگییەوە تەلەفزیۆن دەبینن، چیەو، کەکاتی تەواوکردنی خوێندنی دوا ناوەندییان بەسەربردووە، کەچی کەمتر لە ١٢,٠٠٠ سەعاتیان لەبەردەم جەنابی مامۆستادا بەسەربردووە جیهانێک کە زۆربەی ئەمریکیە هەراشەکان لە هەر شتێکی دیکەدا لەسەیر کردنی تەلەفزیۆن کات بەسەردەبەن کارو خەوتنی لێ دەرکەیت.

بەڵام بایەخە پیشییەکانم هەر زوو رامانە کانمیان کردو ئەو توێژە دیارکراوەی واقیع کە (سیاسەت)ی پێ دەڵێین، دەستم کرد بەبیر کردنەوە لەوەی بووە بابەتی مەڵبەندی ئەم بەشە: واتە واقیعی سیاسی لە هەشتاکاندا چیەو، چۆن خەڵک دەتوانن رێگرنەبەرو؟ جیاوازی لە نێوان ئەو رێگەیەی دەیگرنە بەرو رێچکەی ئەمەریکی لە سیاسەتدا چییە؟

ئاخاوتنە پوختەو (دۆراو)ە کەم لەگەڵ کورەکەمدا چیرۆکێکی ورووژێنەری لە واقیعی سیاسی لە چەرخی تەلەفزیۆندا بیر خستمەوە بۆ یەکەم جار لە خوێندنەوەی ژیننامەی (لیندۆن جۆنسۆن)دا.

چیرۆکەکە وەک ژمارەیەک لە مێژوونووسان گێڕایانەوە، بەم شێوەیە بوو:

سەرەتای ١٩٦٨ و، دوای پێنج ساڵ لە زۆربوونی بەردەوام لە تراجاندنی هێزەکانی ئەمریکاو چەکی ئەمریکی لە شەڕی ڤێتنام، سەرۆک (جۆنسۆن) هێشتا دەستی بە سیاسەتێکەوە گرتووە کە دەڵێ شەڕ رەنگەو دەبێ بیبەیتەوە، کەچی باشترین تەعلیق لێدەری ئەمریکی کارمەند لە تۆڕی سی بی اس و، ترکر و نکایت لەلای جۆنسۆن، زۆر بە گومان بوو لە لێشاوی بەیانە رەسمییەکان لە واشنتۆن و سایغۆن گوایە ئێمە بەرەو بردنەوەی شەڕ دەچین، لەبەر ئەوە کرۆنکایت بڕیاریدا کە بە خودی خۆی بچێتە ڤێتنام، بۆ ئەوەی مەسەلەکان بەچاوی خۆی ببینێ و کە گەڕایەوە راپۆرتێکی تایبەتی نەتەوەیی خوێندەوە (جۆنسۆن)یە کێ بوو لە شاهیدەکانی. کرونکایت باسی کرد کە شەڕ چۆتە تەنگژەیەکی خوێناوی و ئەگەری سەرکەوتنی سەربازی لە ئارادا نییە، راپۆرتەکەی ئاوا کۆتایی پێهێنا: (ئاشکرایە بە شێوەیەکی زیاتری ئەم پەیامنێرە تاکە رێگەی ماقوولْ بۆ دەرچوون.. دانوستاندنە، نەک وەک سەرکەوتوو، بەڵکو وەک میللەتێکی شەرەفمەندو وەفاداری بەڵێنەکەی بە داکۆکیکردن لە دیموکراتییەت و ئەو پەڕی تەقەلادان کە بتوانێ).

لە كاتی گوێلێبوونی شەهادەتی كرۆنكایت سەرۆك ئاوڕی لە یاریدەدەرەكانی دایەوەو گوتی: (هەموو شتێك كۆتایی هات) جۆنسۆن زۆر باوەری بە راوەرگرتنی گشتی هەبوو، لەراوەرگرتنێكی نوێدا زانی كە گەلی ئەمریكی بڕوای بە والتەر كرونكایت زیاتر لە هەر ئەمریكییەكی دیكە هەیە لە (گوتنی راستی) و جگە لەوە جۆنسۆن خۆی حەزی لە كرۆنكایت دەكردو لە هەر شەخسێكی دیكە زیاتر لە كارمەندانی بواری راگەیاندن ریزی لێدەنا، پۆل مویزر، یاریدەدەری جۆنسۆن لە دواییدا وەسفی رەوشەكەی كرد كە گوتی: هەموو كات دەمانزانی، كە كرۆنكایت دەسەلاتی بەسەر گەلی ئەمریكی زیاتر لە هەموو كەسێكی دیكە هەیە، غەریزەی جۆنسۆن پێدەگوت كرۆنكایت راستگۆ بوو بەم شێوە ئەگەر كرۆنكایت وا زەن بكات كە شەڕ مایەی ئومێد نییە، گەلی ئەمریكیش هەر لەو باوەڕە دادەبێ، ئەو حەلە تاكە كار كە مابێتەوە كوژاندنەوەی خۆلەمێشەكەیەتی بەرەبەرە. دوای چەند حەفتەیەكی كەم لە بلاوكردنەوەی ئەوەی كرۆنكایت جۆنسۆن لە بەیانێكی بەناوبانگی ئێزگە جاریدا كەوا بریاری كۆتایی پێهێنانی كاری بەردومانكرانی ئاسمانی و دەریایی لە زۆربەی ڤێتنامدا و، بۆ ماوەیەكی دیكەی سەرۆكایەتیی كۆماری خۆی ناپالێوێ. هەروەك دیڤید هالبستام نووسی ئەوە یەكەمین جار بوو لەمێژوودا كە تیایا قوتبێكی راگەیاندن كۆتایی شەڕ جاڕ بدات. ئەمەش بە هەموو تەئكیدەوە زیادە روویی بوو، لەگەل ئەوەشدا دەسەلاتی والتەر كرۆنكایت، جگە لە دەسەلاتی كارك كلیفۆر، دوو راوێژكاری دی كە سەرۆك باوەری پێدەكردن، كە هانییان دەدا ژیلەمۆی شەڕ بكوژێننەوە، رەنگە تای تەرازووەكەی بالا كردبێ. كەواتە، وەك دەردەكەوێ، كە ئەو شەڕەی لیندون جۆنسۆن دەیبینی ئەو شەڕە نەبوو كە والتەر كرۆنكایت دەیبینی، كامیان شەڕی راستەقینە بوون؟ وەلامی ئەوە نازانم، بەلام لە ئەنجامدا سەرنجی قوتبی راگەیاندن لە واقیعدا بووە سەرنجی سەرۆكی ولاتە یەكگرتووەكان.

ئەگەر مەسەلەكە ئاوابێ، شتێكی گونجاوە وەك دیارە، ئەم پرسیارە بكەین: واقیعی سیاسی لە هەشتاكاندا چییەو لە كوێوە دێ؟

واقیعی سیاسی.. چییە؟

نەخشە زانیارییەكانی سیاسی

رەفتاری سیاسی، وەك هەر رەفتارێكی مرۆیی دی، رێنمایی دەكات و دایدەرێژێ ئەوەی كە هەندێ توێژەر ناوی دەنێن (**نەخشەكانی زانیاری**)، زاراوەكە، وەك توێژەرەكان بەكاری دەهێنن، ئاماژە بەو فیكرە سیاسییانە دەكات كە لەلای گەلدا دروستبوون دەربارەی حەقیقەتی جیهانی سیاسەت. ئەوە ئیعتیقادەكانی لەمەر هەندێ مەسەلە دەگرێتەوە وەك چ كەسان و رێكخراو بە كردەوە حكومەت بەرێوە دەبەن و، چ پالێیان دەنێ بۆ هەلبژاردنی سیاسی دیاریكراو و رەتكردنەوەی هی تر، ئەگەر ئەوانە پاك و كارامەن، یا پروپووچن و بەرێگەی ناشارەزایانە كاردەكەن و، كارتێكردنی خەلكی ئاسایی لەسەر ئەوان چییە، ئەگەر كارتێكردنێك هەبێ. هەروەها نەخشەكانی زانیاریی سیاسی بیروباوەری شەخسییان دەربارەی مەسەلەی تایبەتمەندترو راستەوخۆتر كە پێیان دەلێن كێشەكان Issues یان تێدایە. بۆ نموونە ئایا بەراستی كەمووكورییەكی جیهانی لە نەوتدا هەیە، وەك ریچارد نیكسۆن و جیمی كارتەر بە ئێمەیان دەگوت. یاخود مەسەلەكە تەنیا فرت و فێلە كۆمپانییە گەورەكانی نەوت بۆ بەرزكردنەوەی نرخ كردوویانەو، ئایا بەراستی یەكێتی سۆڤییەت لە پێناو كۆنترۆلكردنی جیهان و دامەزراندنی شیوعییەت لە هەموو شوێنێكدا كاری بۆ دەكرد، یاخود تەنیا هەولی دەدا كە سیستەمەكەی خۆی دژی هێرشەكانی دوژمنانی سەرمایەداری بپارێزێ؟ ئایا زۆربەی خەلك ئەوانەی لەسەر مال و مولكی باربۆ دەژین خەلكی پاكن و حەز لە كاركردن دەكەن بەلام بێ دەسەلاتن، نەك لەبەر ئەوەی

نەخۆشییەكیان تێدایە، بۆ دۆزینەوەی دەرفەتی كارێك بۆ خۆیان، یاخود خەڵكی قۆڵبرو تەمبەڵن و ژینی كیفایەتی خۆیان پێ باشترە لە بێكاری لە جیاتی ژیانێكی باشتر بەكاركردن؟ هەموومان وەڵامی ئەم پرسیارانەو ئەو پرسیارانەی لەم شێوەن بە دەستمانەوەیە، ئەگەر هەموویان وەكو یەك وەربگیرێن ئەوە واقیعی سیاسی پێكدێنن كە ئەو چوارچێوەیە دەرەخسێنێ كە لە ناو ئەودا سیاسیانە هەڵس و كەوت دەكەین، بەڵام لە كوێندەر وەڵامەكانمان دەست دەكەوێ؟

بەرامبەر تەلەفزیۆن

لە كوێ وەڵامەكانمان دەست دەكەوێ پرسیارێكی مەڵبەندییە بۆ تێگەیشتنی ساسەت و، لە وەتەی كاتێكی دووردرێژە لێكۆڵەرە كۆمەڵایەتییەكان دەربارەی دەنووسن و، ئەدەبی تۆژینەوە كە گوتوومەتەوە لەم مەسەلەیەدا دوای دەرچوونم لە زانكۆو دەستپێكردنی كاری مامۆستایەتیم لە كۆلیج، زۆر بەیانم لە چلەكان و سەرەتاكانی پەنجاكان نووسیبوو، ئەوە كاتێك بوو رۆژنامەو رادیۆو هۆكارەكانی پەیوەندیی جەماوەری بڵاوتر بوون، لە كاتێكدا بڵاوكردنەوەی تەلەفزیۆنی هێشتا لەسەردەمی منداڵییەتی بوو، ئەو ئەدەبە بە گشتی دەرەنجامی ئەوەبوو كە هۆكارەكانی پەیوەندی لای زۆربەی خەڵك بە شێوەیەكی رێژەیی كارتێكردنی لەسەر نەخشەكانی زانیاری سست بوو، ئەو نەخشانە بوو كە لە بنچینەدا بەرهەمی دوو پرۆسەی كۆمەڵایەتی دیكە بوون.

یەك لەو دوو پرۆسەیە پێیدەگوترا بەشداریی كۆمەڵایەتیی سیاسی (Political Social Nation)و لەو رەوتەی رووداوەكان پێكدێ كە خەڵك هەر لەسەرەتای منداڵییەتیی زووەوە تا هەرزەیی و هەراشی لە رێگەی ئەوەوە زۆربەی بیروباوەڕی سیاسی بنچینەییان و ئەو ئارەزووانەی بە درێژایی ژیانیان وازیان لێ نەهێناوە دەست دەكەوێ. ئەو لێكۆڵینەوە زووانە دەڵێن كە گرنگترین فاكتەری بەشداری كۆمەڵایەتیی سیاسی باوك و خزم و قوتابخانەو كڵێساو تاقمی هاوشێوەن و هەموویان لە خەڵكانێ پێكهاتوون كە تاكە كەس لە رووی سیاسییەوە پێش دەكەوێ پەیوەندیی راستەوخۆو دووپاتبۆوە لەگەڵیانا دەبەستێ.

بەڵام پرۆسەی سێیەم پێیدەگوترا ـ تەوژمی پەیوەندیكردن ـ بە دوو قۆناغ و لەو باوەڕەدابوون كە لە چوارچێوەیەكی فراوان هۆكاری سەرەكییە كە زۆربەی خەڵك پشتییان پێ بەست بۆ دەسكەوتنی زانیاری و ئارەزووی سیاسی كە خەڵك لە تەمەنی هەراشبووندا وەریان گرتبوو.

دەگوترا كە ئەم پرۆسەیە بەم شێوەیە بەڕێوە دەچێ:

لە قۆناغی یەكەمدا تاقمی بچووكی ئەمریكی هەراش ئەوانەی بایەخێكی باش بە سیاسەت دەدەن رادەیەكی زۆریان دەست دەكەوێ، لەو تەوژمە گەورەیەی رووداوو بیروڕای سیاسی كە هۆكارەكانی پەیوەندی جەماوەری كە لە بنچینەدا لە رۆژنامەو ئێزگەكانی رادیۆو گۆڤارو فلیمەكانی سینەمایی و كتێب پێكهاتبوون، لەوەش زیاتر زۆربەی ئەوانەی بایەخ بە سیاسەت دەدەن، ئەوەی كە پێشكەشیان كرابوو لەلایەن هۆكارەكانی جەماوەرییەوە بە رێگەیەكی هەڵبژاردە لە كاریان كردبوو، واتە ئەوان تەنیا ئەو نووسەرو كارمەندانەی ئێزگە دەخوێننەوەو گوێ دەگرن كە لەگەڵ بیروباوەڕو ئارەزووی سیاسییان كۆكن و، لە قۆناغی دووەمدا، كەمینەی بایەخدەر بە سیاسەت و شارەزایی كاروبارەكانیان دەست دەكەن بە دەمەقاڵی سیاسی لەگەڵ ئەندامانی خێزانەكانیان و برادەرەكانیان لەكاراداو چونكە ئەم كەمینە بایەخدەرەی بە سیاسەت و شارەزا زۆریان زانیوەو زیاتر بایەخی بە سیاسەت داوە لە بایەخدانی هی دیكەو، تا رادەیەكی زۆر دارشتنی بیروباوەڕو ئارەزووی زۆر كەس لەوانەی گوێ بە سیاسەت نادەن و ئاگادارنین دەگرنە ئەستۆ. لێرەدا ناونراون بە (سەركردەكانی را) بڕواش وابوو كە لە چوارچێوەیەكی فراواندا كە خۆیان سەرچاوەی سەرەكی زۆربەی بیروباوەڕی هەراشەكان بوون

لەمەر واقیعی سیاسی و، ئەوان لەوەی کە کۆتاییهاتنی فاکتەرەکانی بەشداربکردنی کۆمەڵایەتیی سیاسی دێ دەست پێدەکەن.

کیفایەتی ئەم دوو تیۆرە لەو ماوەی کە تیایا خرانە روو هەر چۆنێ بێ، بەڵام زۆربەی توێژەران ئەمڕۆ لەو باوەڕەدان کە هەردووکیان کۆن بوون لە ئەنجامی گرنگترین پێشکەوتن لە کۆمەڵگەی ئەمریکی لەوەتەی کۆتایی شەڕی دووەمی جیهانی داهاتنی چەرخی تەلەفزیۆن و، بەر لەوەی کارتێکردنی تەلەفزیۆن بەو ڕێگەیەی کە ئەمرکییەکان پێی ئاگاداری سیاسیەت بن، دیراسەت بکەنی. با بەکورتی چۆن چەرخی تەلەفزیۆن داکەوت تا چ مەودایەک گەیشت نمایش بکەین.

داکەوتنی چەرخی تەلەفزیۆن و مەودایەکەی

هەرچەندە کە تەلەفزیۆن لە بلاوکردنەوەیدا[1] پشت بە تیشکی ئەلەکترۆنی دەبەستێ، لە بیستەکاندا پێشخراو پەخشی ئاسایی تەلەفزیۆنی ساڵی ١٩٤١ لە ولاتە یەکگرتووەکاندا دەستی پێکرد، تا پەنجاکان نەبووە هۆکارێکی راستەقینەی جەماوەری، بەڵام کە هات، هاتنەکەی لە پربوو، ساڵی ١٩٤٧ لە ١٪ کەمتر ماڵە ئەمریکییەکان ئامێری پێشوازیی تەلەفزیۆنیان هەبوو. زۆر ناوچە هەبوون پێشوازیکردنی هەر ئاماژەیەکی تەلەفزیۆنیان هەر تێدا نەبوو، ساڵی ١٩٥٠ ڕێژەی ئەو ماڵانەی ئامێری تەلەفزیۆنیان تێدابوو گەیشتە ٩٪ لەو پێنج ساڵەی بەدوای داهات بۆ لە ٦٥٪ بازیداو هەر کە ساڵی ١٩٦٠ هات ڕێژەکە لە ٨٧٪ زیاتر بوو و ساڵی ١٩٧٠ ڕێژەکە گەیشتە ٩٥٪ و لە هەشتاکاندا لە ولاتە یەکگرتووەکاندا پارچەیەک نەبوو پەخشینی تەلەفزیۆن نەیگرتبێتەوە، نزیکەی لە ٩٨٪ی ماڵە ئەمریکییەکان بە کەمی تەلەفزیۆنێکیان تێدایەو نیوەیان دوو تەلەفزیۆن یان زیاتریان هەیە، لە ڕاستیدا ئێستا ئەمریکا ئەوەندەی تەلەفزیۆن تێدایە زیاترە لە تەلەفۆن و گەرماوو ئاودەستخانە.

بەڵام چەند لەو ئامێرە تەلەفزیۆنانە ئیشیان پێ دەکرێ و هەیە چاودێریان بکات؟ وەڵام بۆ ئەم دوو پرسیارە زۆرە، مەسەلەکە پشت بە مانای چییە (چاودێری) دەبەستێ و لە پلەکانی (نیلسن) و پێوانەکانی بینەرانی دی وەردەگیرێ، ئامێری خێزانی ئاسایی زۆربەی ساڵ زیاتر لە شەش سەعات بە ڕۆژو زیاتر لە حەوت سەعات ڕۆژانە لە مانگە ساردەکانی زستاندا کاردەکات، بەڵام پێویستە پەلە بکەم درێژە بە قسەکەم بدەم و بڵێم ئەمە مانای ئەوە نییە کە زۆربەی ئەمریکییەکان دەمێننەوە نزیکەی بێ پچرانەوە سەیری تەلەفزیۆن دەکەن کە ئیش ناکەن یاخود ناخەون. (ئیدۆن دیامۆند) ڕووداوێک باس دەکات کە وا دەکات مێشکی هەر مرۆیێک بجەسێتەوە کە دەترسێ مەسەلەکە ئاوابێ.

(شەوی یەک شەممەی ٧ی شوباتی ١٩٧١ پچرانی وزەی کارەبا لای ڕۆژهەڵاتی (مانهاتن)ی بۆ ماوەیەکی کاتی کارکردنی داینەمۆیەکانی بینایەی ئیمپایر ستیتسی کە لە لای هەموو ئێزگەکانی تۆری تەلەفزیۆنی نیویۆرکی فۆڵتیەی زۆر بەرز بەکار دەهێنران، ڕاگرت. بەڵام لە شوێنەکانی دیکەدا لە ناوچەی نیویۆرک وزەی کارەبایی وەک ئاسایی خۆی مایەوە، مەسەلەکە ئەوەی دەگەیاند کە ئامێرەکانی تەلەفزیۆن کاریان هەردەکرد، هەرچەندە بە شاشەی سپی و بێ دەنگ بوون. لەگەڵ ئەوەشداو، بە پێی پێوەرەکانی نیلسن سەبارەت بە بینەرانەوە، نزیکەی نیو ملیۆن ئەمریکی بەردەوامبوون لە سەیرکردنی شاشە سپییەکان، هەر نەبێ تەلەفزیۆنەکانیان بە کراوەیی بەجێهێشت.

ژمارەیەک لە لێکۆڵینەوەکان ئەو راستییەیان دووپات کردەوە کە دەڵێ ئەمریکییەکان تەلەفزیۆنەکانیان بە کراوەیی بە جێ دێڵن (کەس نازانێ چ ڕەحەتییەک و دڵنیاییەک لەوەدا هەیە)، تەنانەت کە سەیری ئامێرەکەش ناکەن. بۆ نموونە: هەندێ توێژەر چەند کامیرەیان کە زەرەبینی گۆشەفراوانیان پێوەبوو لەسەر تەلەفزیۆن دانا کە

هی چەند خێزانێک بوون بە شێوەیەکی لە خۆرا هەڵیان بژاردبوو وێنەی هەر شتێک لەبەرامبەر تەلەفزیۆنەکاندا هەبوو گرت، بۆیان دەرکەوت کە نزیکەی پێنج یەکی کاتەکە ئەوانەی لە ژوور دانیشتوون سەیری تەلەفزیۆن ناکەن، لێکۆڵینەوەیەک باسی کرد کە منداڵەکان دەخۆن و دەخۆنەوەو جلوبەرگ لەبەر دەکەن و دادەکەنن و یاری دەکەن و (شەڕەشەق دەکەن) لەبەرامبەر تەلەفزیۆنداو، هەراشەکان دەخۆن و دەخۆنەوەو دەخەون و یاری دەکەن و دەمەقاڵێ دەکەن و شەڕەشەق دەکەن و جاروبارێش دڵداری دەکەن.. لەبەرامبەر تەلەفزیۆندا.

کەواتە وادیارە سەیرکردنی تەلەفزیۆن جۆرێکی تایبەتییە لە چالاکی، هەروەک (دیڤید لیتل جۆن) وەسفی دەکات.

سروشتی خودی ئامێرە تەلەفزیۆنییەکانمان و ئەو شوێنانەی لێی دادەندرێن بە شێوەیەکی ئاسایی بۆ سەیرکردن وە دەنگەوە هاتنێکی پرش و بڵاو و کەم سەرنجدان دەسەپێنن. تەلەفزیۆن لاپەڕەیەکی چاپکراوی روون نییە بۆ سەرنجدانی بەتەنیایی و نە شانۆیەکی زیندوو یا شاشەیەکی دڵکێش نییە لە هۆڵێکی گشتی نمایشکردن. پارچە کەلوپەلێکی بچووکە لە ژووری دانیشتن (یاخود لە خواردنەگە یا لە ژووری خەوتن) و کە مرۆ سەیری دەکات هەموو شتەکانی دیکە لە ژوورە نیوە رووناکەکە دەبینی و وێنەی شتەکان لە دووری چەند یاردەیەکەوە دەگرێ. بە گشتی کاڵەو لە چەند خاڵ و هێڵ پێکهاتووە کە خاڵی نین لە تەموموژیی مایەی سەرئێشە. یا خۆڵەمێشیش یاخود لە رەنگی (نیۆن) دەکەن، هەرگیز لە پیتی چاپکراو یا فلیم یاخود واقیع ناکەن، وەرگرتنی لە پۆل یا کتێبخانە یا لە شوێنی گردبوونەوەی گشتی نابێ، بەڵکو لە ژووری تایبەتی دانیشتن دەبێ و، بە ئاسایی بەو سیفەتەی رووداوێکی کۆمەلایەتی ماڵەوەی لەو جۆرەیە کە مرۆڤ بەو پەری حەسانەوە خاوبوونەوە پێشوازی لێدەکات، مامەڵەتی لە گەڵدا دەکرێ و (سەیرکردنی تەلەفزیۆن) لەم وڵاتەدا، لە پاش لێبوونەوەی ئیشی رۆژانەو کاتێ توانای خوێندنەوە یا دەرچوونت لە ماڵەوە نییە دەبێ، ئەوە درێژ بوونەوەی ئەلەکترۆنی سۆلی ماڵەوەو دار جگەرەیە.. کە شتێکە چەنەبازی لە دەوروبەری دەبێ و چنین لە نزیکی و خواردن و خواردنەوەش لە تەنیشتی.

ئەمە هەموو راستەو راستکردنەوەیەکی پێویستی وێنەی ترسناک دەربارەی ئەمریکی نموونەیی پێشکەش دەکات کە لە ناو قەنەفەکەیدا سیحراویانە لەبەرامبەر تەلەفزیۆن نقوم دەبێ رۆژانە پێنج سەعات یا شەش سەعات، سەیری هەر نامەیەکی ئەلەکترۆنی دەکات هەر لە جاڕنامە بازرگانییەوە لەمەر ئەو کەرەستانەی بۆنی پیس لادەبەن تا دەگاتە خوتبەکانی سەرۆکی کۆمار، لەگەڵ ئەوەشدا هەڵەیە دەرئەنجامی ئەوە بکەین کە سەیرکردنی تەلەفزیۆن دەورێکی هیچ لە ژیان و بیروباوەڕی زۆربەی ئەمریکییەکان دەبینێ. هەروەک (جۆرج کۆمستوک) ئاماژەی بۆ دەکات، کە دیارترین بەشداریکردنەکانی تەلەفزیۆن سەبارەت بە ژیانی ئەمریکییەوە، سەرفکردنی ئەو کاتەیە ئەگەر ئەوە نەبێ بەرێگەیەکی جیا سەرف دەکرێ. تەلەفزیۆن لە جموجۆڵێ تر کاتەکەت لێوەردەگرێ کە سروشتی هەڵبژاردنەکانی دیکە نییە، هەروەها لە ئارادابوونیان تەلەفزیۆن رەنگی خۆی خستۆتە سەر ژیانی رۆژانە لە ماڵێکی ئاساییدا. بایەخدان بە هۆیەکانی پەیوەندییە جەماوەرییەکان کە هۆیەکی بۆ تەلەفزیۆن دەگەڕێتەوە، یەک لە خاسیەتەکانی ژیانی جیاکەرەوەی نیوەی ئەم سەدەیە دەنوێنێ، هەڵەیە کە دەرئەنجامی ئەوە بکرێ مادامەکی تەلەفزیۆن بەزۆری وەک نمایشێکی شانۆیی مامڵەتی لەگەڵدا ناکرێ، کەواتە لەو ژیانەی کە خەڵک دەژی لە دەروبەربدا دابڕاوە، چونکە گەورەترین ژمارەی ئەو سەعاتانە کە تەلەفزیۆن هەموو رۆژێ لە ماڵی ئاسایی بەکراوەیی دەمێنێتەوە، دەیکاتە ئەو چوارچێوەی کە تیایا کارلێکی مرۆیی روودەدات.

تەلەفزیۆن لەو رووەی کە سەرچاوەی زانیاریی سیاسییە جمهوری بێ ئاگا

تێبینییەکەی لۆمستۆک بە شێوەیەکی تایبەت بە ماقوولی خۆی دەنوێنێ وەک لەو بڕوایەدان، کە سەیری گرنگیی تەلەفزیۆن دەکەی لەوەی کە سەرچاوەی باری سەرنجی خەڵکە دەربارەی واقیعی سیاسی و، بۆ ئەوەی ئەم تێبینییە لە روانگەیەکی گونجاو دابندرێ، گرنگ ئەوەیە کە هەندێ کە پەیوەندییان بە رەوتەوە (Contextual Facts) هەیە بەبیر خۆمان بینینەوە، هەرچەندە هەندێ رەخنەگر لە هەوڵی ئەوەدابن بە چاوێکی کەم بڕواننە ئەو رێگە رووکەشەی کە تەلەفزیۆن رووداوە سیاسییەکانی پێ دەخاتە روو، تەلەفزیۆن لە راستییدا بایەخێکی گەورەتر بە سیاسەت دەدات، لەوە زیاتر کە زۆربەی سەیرکەران هەست دەکەن کە پێویستییان پێ هەیە یاخود گەرەکیانەو، هەندێ چاودێر تێبینی دەکەن کە تەلەفزیۆن باسی سیاسەت دەکات تا ناوەڕاستی پەنجاکان لە سنووری ژێرەوەیدا مایەوە، بەڵام بەشێوەیەکی تێبینیکراو لە کۆتاییەکانی پەنجاکاندا وەک رێچکەیەک بۆ نوێکردنەوەی وێنەی تۆڕە تەلەفزیۆنییەکان بەو سیفەتەی خزمەتکاری (پەرژەوەندیی گشتی و حەسانەوەی جمهوورو پێویستین) زیادی کرد، کە ئەو وێنەیە زۆری زەرەرکرد بەوەی کە ئەو خرانەو رووە پێشتر رێکخراو و ناپاکانەی ئەزموون بە ناونیشانی (بیست پرسیار)و (پرسیاری ٦٤,٠٠٠ دۆلاری بەدیار خست، دەرکەوت کە پەخشی زیاتری بەرنامەکانی کاروباری سیاسی بە فراوانکردنی بڵاوکردنەوەی دەنگوباسی نیشتمانی و رێنمایکردنی بایەخێکی زۆرتر بە سیاسەت لەو ئێزگانەدا رێگەیەکی باشە بۆ گەڕاندنەوەی رەزامەندی رەخنەگران و لە دواییدا لیژنەی پەیوەندییە یەکێتییەکان (Fee) (بەرپرس لە ئێزگەکان) کەچی ئەنجامەکە باسکردنی سیاسەت بوو بۆ زۆربەی بینەران زیاتر لەوەی دەیانەوێ کە بەراستی بیزانن. هەروەک میشێل شۆدسن تەعلیقی لەسەر لێدا: (رۆژنامەنووسان، لە هەندێ لایەنەوە چاودێری ژیانی سیاسین و، بە قەد ئەوەی ئەم قسەیە راستە، رۆژنامەنووسیی گۆڤارە نیشتمانییە هەفتانەییەکان و زۆربەی رۆژنامە زۆر بڵاوەکان و دەنگوباسەکانی تۆڕەکانی تەلەفزیۆن، جیهان پێچەوانە ناکەنەوە، بەڵکو جیهانێک بینا دەکەن کە دونیای سیاسەت شوێنێکی زاڵبووی تیایا دەکاتەوە.

لە راستیدا سیاسەت سەبارەت بە زۆربەی ئەمریکییەکانەوە، هێشتا دوورە لەوەی کە گرنگترین شت بێ لە ژیاندا کە پێوەی خەریک بن، سیاسەت لە دیدی ئەوانەوە بە ئاسایی مەسەلەیەکی سەرسوڕهێنەر و مایەی بێزاری و دووپاتبوونەوەیە، خۆی بەر لە هەموو شتێ، تارادەیەکی زۆر پەیوەندی بەو شتانەوە کە لە ژیانیاندا بەراستی هی ئەوانە پچڕاوە، وەک دۆستایەتی پەیداکردن و هاوسەری پەیداکردن و، دەسکەوتنی ئیش و پەروەردەکردنی منداڵ و رابواردنی کاتی خۆش، لە ئەنجامی ئەوەدا زۆربەی ئەمریکییەکان تەقەلا نادەن لە خوێندنەوەی هەموو چیرۆکەکان و سەروتارو ستوونەکان و تەعلیقاتە سیاسییەکان کە رۆژانە رۆژنامە نیشتمانییەکانیان بڵاویان دەکەنەوە. لێراهاتوونە کە بە پەلە چاوێک بەناونیشانە دیارەکان دابخشێنن و رەنگە خوێندنەوەی برگەیەکی سەرەکی یا دوو برگە بخوێننەوە دوای ئەوە خێرا بۆ لاپەڕەکانی وەرزشکاری و لاپەڕەکانی کات بەسەربردن و گاڵتەو گەپ بگوازنەوە. بەڵام ئەگەر هەردەبێ تەقەلایەکی گەورە بدەن بۆ زیاتر دەسکەوتنی زانیاریی سیاسی یاخود زانیاریی باشتر، زۆربەی ئەمریکییەکان بەم جۆرە خۆیان ماندووناکەن. چونکە هەروەک هەندێ کۆمەڵناس دەڵێن تێچوونی دەرفەتەکە زیاترە لەوەی کە پێویستە.

دیتنی تەلەفزیۆن، سەبارەت بە زۆربەی خەڵکەوە وەک بینیمان، چالاکییەکی سلبییە

پێویست بە ماندوو بوون ناکات، ئەوان تەلەفزیۆنەکە دەکەنەوەو بە کراوەیی بە جێی دەهێڵن، راستە ئەوان کاتێکی زۆر بەرامبەر شاشەدا بەسەردەبەن، بەڵام بە تەئکید، هەموو دەقیقەیەک تەماشای ناکەن و هەموو نامەیەک کە بە تەواوی پەخش دەکرێ وەرناگرن. لێکۆڵینەوەکانی بینەران دەریانخست کە زۆربەی سەیرکەران کەمتر لە کاتی خۆیان کە لە بینینی دەنگوباسی تەلەفزیۆن و بەرنامەکانی کاروباری گشتی سەرف دەکەن نابەخشن. بەم شێوە بەتەواوەتی راستە، هەروەک تۆماس باترسۆن تێبینی کرد، زۆربەی خەڵک کە زانیاریی سیاسی لە تەلەفزیۆن وەردەگرن کە زانیاریی سیاسییەکان بڵاودەکرێتەوە ئەوە دەکەن کە کاتی سەیری تەلەفزیۆنیان دەکرد، بە پێچەوانەی ئەو خەڵکەی سیاسەت لە رۆژنامەو کتێب و گۆڤاراندا دەخوێننەوە، ئەوان زانیارییان دەست ناکەوێ چونکە چالاکانە هەوڵ دەدەن دەستییان کەوێت.

لێرەدا، ئەو جەمهورەی زانیارییەکان و رایە سیاسییەکان لە تەلەفزیۆنەوە وەردەگرن، بە پێی تەعبیری گونجاوی (مێشێل رۆبنسۆن) زۆربەیان (جەمهوری بێ ئاگا)ن. بوونیان لە بەرامبەر تەلەفزیۆندا بە رێکەوت کاتی بڵاوکردنەوەی چیرۆک یاخود جارنامەی سیاسی بوو، بەلایانەوە زەحمەت بوو کە هەستن تەلەفزیۆنەکە داخەن، سەیرکەرە نموونەییەکان لە کار دەگەڕێنەوە ماڵەوە، تەلەفزیۆن دەکەنەوە و گوێیان لە بڵاوکردنەوەی دەنگوباس دەبێ بۆ تەئکیدکردنی حاڵەتی کەش و بۆ ئەوەی ئەنجامەکانی تیپە وەرزشییە پێ باشەکانیان بزانن و دوای هەواڵەکانی ناوخۆ، هەواڵی نیشتمانی دێن، تەلەفزیۆن بە کراوەیی جێدێڵن کەچی چاوەڕوانی خۆراک دەکەن یاخود لە کاتی خواردنیاندا.

لەگەڵ ئەوەش سلبیەتی سەیرکردن لای زۆربەی خەڵک یاریدەی ئەوە دەدات کە تەلەفزیۆن ببێتە سەرچاوەیەکی گرنگی زانیاریە سیاسییەکان و، کە بڵاوکردنەوەی دەنگوباسی ناوخۆو نیشتمانی تێکەڵ بە هەندێ چیرۆکی سیاسی دەبێ لەگەڵ غەیری خۆیاندا، وەک لێراهاتوونە بیکەن، بینەری سلبی و زۆر غەیرە سیاسی لە ناو جەمهوری بێ ئاگا زەحمەتی گۆڕینی کەناڵەکان ناچێژن، واز لە تەلەفزیۆن هێنان بۆ خۆی تەقەلای کەمترە، هەرچەندە کە مادەی بنچینەیی لە ماوەی دەقیقەیەک یا دوو دەقیقە کۆتایی دێت و بۆ ئەوەی مادەی وروژێنتری بایەخدانیان بەدواوە بێ و، بەم شێوە بینەران لە هەندێ زانیاری سیاسی دەگەن تەنانەت کە هەوڵیشی بۆ نادەن، بەڵام متمانەیان بەو زانیارییانەی بەرێکەوت بە هەموو ئەم سلبیەتەوە وەرگرت چەندە؟

متمانەکردن بە دەنگوباسەکانی تەلەفزیۆن

لەسەرەتای شەستەکانەوە ژمارەیەک لە لێکۆڵینەوەکانی رای گشتی بەردەوام نیشانیان دا کە نزیکەی دوو لەسەر سێی گەلی ئەمریکی دەڵێن کە سەرچاوەی سەرەکییان تەلەفزیۆنەو رۆژنامە بە پلەی دووەم دێ بە مەودایەکی زۆرو رادیۆ بە پلەی سێیەم بە مەودایەکی دوورترو جگە لەوە ئەو خەڵکەی متمانە بەوەی لە تەلەفزیۆندا بڵاودەکرێتەوە دەهێنن زیاترن لە دوو هەندی ئەوانەی باوەڕیان بەوەی لە رۆژنامەو یا لە رادیۆ، یا لە گۆڤاردا بڵاودەکرێتەوە هەیە، زانیارییەکان لە خشتەی ١:١ لە راوەرگرتنی رۆبەر پۆیل (Rober Poil)ەوە گوێزراوەتەوە (چەند لێکۆڵینەوەیەکی دیکە گەیشتنە چەند راستییەکی هاوشێوە).

لەبەر رووناکی ئەو راستییەی کە دەڵێ (دەسکەوتنی هەواڵ لە تەلەفزیۆن ئاسانترە لە دەسکەوتنی لە رۆژنامەدا، ژمارەکان لە نیوەی یەکەمی خشتەی ١:١ وادەرناکەوێ مایەی سەرسوڕمان بێت بەڵام حەقیقەتی ئەوەی کە ژمارەیەکی چەند جارەی خەڵک باوەڕی بە وردی تەلەفزیۆن هەیە بە بەراوردکردنی لەگەڵ رۆژنامەکاندا وامان لێدەکات کە بپرسین بۆچی؟ وەڵامی تەواوی ئەم پرسیارە نازانم، بەڵام لێم گەڕێن پێشنیاری هەندێ بەشەکانی وەڵامەکە

بکەم، بەشی یەکەم لەو راستییەوە دێ کە چەند گۆڕانکارییەک کاردەکەنە سەر توانای هەر پەیوەندییەک بە ئیقناعکردن، یەک لە گۆڕانکارییەکان ناوەڕۆکی پەیوەندییە ـ ئایا وەک پروپاگەندەیەکی تیژی یەک لایەنی یاخود وەک رایەکی ماقووڵ و هاوسەنگ دێ و؟ گۆڕانی دوایی سروشتی جمهووری بینەرانە ـ ئایا ئێمە لە بنچینەدا قەناعەتی رەگداکوتاویان دەربارەی مەسەلەکە هەیە، یاخو ئێمە چ لەبارەیەوە نازانین یاخود بەشێوەیەکی کەم نەبێ گوێی پێنادەین و؟ گۆڕانی سێیەم ئەوەیە نامەکە چەندی لە ئێمە دەوێ، ئایا گەرەکییەتی ئێمە شتێ بکەین کە بارگرانییەکی قورس نەبێ بەسەرمانەوە وەک خەرجکردنی پارەو پوولمان یاخود دەرچوون بۆ دەنگدان، یاخود چی گەرەک نییە ئەوە نەبێ کە رایەکمان هەبێ لە جیاتی دی بێ ئەوەی لەسەر کورسییەکانمانا بجووڵێین؟

خشتەی ١:١

بەکارهێنانی سەرچاوەکانی دەنگوباس ١٩٦٤ـ١٩٧٨و باوەر پێهێنانیان

حەز دەکەم لێت بپرسم بە ئاسایی لە کوێ زۆربەی هەواڵەکانت دەست دەکەوێ ئەوەی لە جیهانی ئەمڕۆدا لە ئارادایە (رێگە بە وەڵامێک زیاتر دەدرێ)

سەرچاوەی زۆربەی هەواڵەکان	١٩٦٤٪	١٩٦٨٪	١٩٧٢٪	١٩٧٦٪	١٩٧٨٪
تەلەفزیۆن	٥٨	٥٩	٦٤	٦٤	٦٧
رۆژنامەکان	٥٦	٤٩	٥٠	٤٩	٤٩
رادیۆ	٢٦	٢٥	٢١	١٩	٢٠
گۆڤارەکان	٨	٧	٦	٧	٥
ئەوانی دی	٥	٥	٤	٥	٥
نازانم	٣	٣	١	--	--

ئەگەر راپۆرتی لێکجیات دەربارەی هەمان هەواڵ لە رادیۆو تەلەفزیۆن و گۆڤارو رۆژنامەکان دەسکەوت، کام لەو چوارە گێرانەوە لاریت زیاترە بۆ بەراست دانانی؟

(رێگە تەنیا بە یەک وەڵام دەدرێ)

راستگۆتر	١٩٦٤٪	١٩٦٨٪	١٩٧٢٪	١٩٧٦٪	١٩٧٨٪
تەلەفزیۆن	٤١	٤٤	٤٨	٥١	٤٧
رۆژنامەکان	٢٢	٢١	٢١	٢٢	٢٣
رادیۆ	٨	٨	٨	٧	٩
گۆڤارەکان	١٠	١١	١٠	٩	٩
نازانم	١٨	١٦	١٣	١١	١٢

سەرچاوە: چەند پێوانێک رێکخراوی رۆبەر مەکتەبی زانیارییەکانی تەلەفزیۆن لە رای گشتی ئاب/ئەیلوولی ١٩٧٩ ئەنجامی داوە.

هەڵبەت گۆڕانێکی گرنگی دیکە شەخسی هەواڵ گەیەنەرە: رەنگە بەنامەکە قەناعەت بێنین ئەگەر شەخسی گەیەنەر زیاتر بێ لەوەی کە نەیناسین و، رەنگە زیاتر قەناعەتی پێبینین ئەگەر گەیەنەرمان خۆش بوێ یاخود باوەڕی پێ بکەن بە بەراوردکردنی لەگەڵ ئەوەی خۆشمان ناوێ یاخود بڕوای پێ دەکەین.

پێویستە لەسەرمان لەبیرمان بێ کە هەموو گەیەنەرەکان هەرنامەکانیان بە ئێمە ناگەیەنن و چیتر بەڵکو هەروەها خۆیان، هەروەها تەلەفزیۆن نامەکانیان لە گەیەنەران دەوڵەمەندتر دەگەیەنێ لەوەی هۆکارەکانی دیکەی پەیوەندیی جەماوەری دەیکات. ئێمە وتەکان لە رۆژنامە یا کتێب یا گۆڤاردا دەخوێنینەوە، بەڵام بەشێوەیەکی ئاسایی زەحمەتە هەستێکی روون لە جۆری ئەو شەخسەی وتەکانی نووسیوە دەست بکەوێ، هەروەک پۆل ویڤەر ئاماژەی بۆ کرد: (هەواڵەکانی رۆژنامە بە دەنگێکی زۆر دوور لە شەخسانییەتەکەوە دێ، ئەمەش مانای ئەوەیە بەشێوەیەکی جزئی، هەواڵدەری رۆژنامەنووسی، لە کاتی نووسینی

گیرانـەوە رۆژنامـەییەکـەی یا راپۆرتەکـەی، هـەرگیز دارشتەی قسەکەر بەکار ناهێنێ، بەڵام مەسەلەکە لەوە تێپەر دەبێ، چیرۆکی هەواڵدەری بە زمانێکی زۆر لاوازو لە قاڵبدراو کە بۆتە یەکگرتووی هەموو نووسینە هەواڵدەربە نوێیەکان دادەرێژرێ، ئەمەش بـەدەوری خۆیـدا هـەموو هۆگرییـەک یـاخود خۆشەویسـتییەک بەرامبـەر پێناسـەی هـەواڵدەرو هوشیارییەکەی لەناو دەبات).

بۆ یەکەمین جار رەنگە مرۆ وا زەن بکات کە نەبرەی نا کەسایەتیی گێرانەوەی رۆژنامە وامان لێدەکات کە زیاتر لە گێرانەوەی تەلەفزیۆنی زیاتر شەخسـی بـاوەڕی پـێ بکـەین. بـەڵام رەنگـە هەستکردنمان کە ئێمە سەرچاوەی مرۆیی وتـەکان لەسەر لاپەڕەداو، لە ئاکامدا ناتوانین باوەڕی پێ بکەین سەبارەت بە زۆربەمانەوە سەنگێکی زیاتری هەبێ.

بـەڵام لـە رادیـۆدا ئێمـە گوێمـان لـە دنـگ و وتـەکانیش دەبێ بـەڵام دەنگـی بەرجەسـتە نـەکراو بەتەواوەتی جیایە لەو دەنگانـەی لـە ڕوو و لەشی ئەوانـەی دەیـانبینین دەردەچـن و، شـیاوی وەبـیر هێنانەوەیە لەم رووەوە کە لەیەکەمین دەمەقاڵدا لە ماوەی هەڵمەتی هەڵبژاردنی سەرۆکایەتی لە نێوان (جـۆن کەنـەدی)و (ریچـارد نیکسـۆن)دا سـاڵی ١٩٦٠ زۆربەی ئەوانەی لەسەر شاشەی تەلەفزیۆن بینیـان لـەو بـاوەڕەدابوون کە کەنـەدی سـەرکەوت، کـەچی زۆربـەی ئەوانـەی گوێیـان لێبـوو لـە رێگـەی رادیـۆوە کـە نیکسـۆن دەرچـوو). لەبـەر ئـەوەی بینەرانی تەلەفزیۆن ژمارەیان لە گوێگرانی رادیۆ پتر بـوو، کەنـەدی لـە چوارچێوەیـەکی فراوانـدا بەسـەرکەوتوو)ی تـەواو لـە قەڵـەم دراو زۆربـەی لێکۆڵـەران لـەو بـاوەڕە دابـوون بـە کـەندەی و نیکسۆنیشـەوە خـودی خۆیـان، کـە سـەرکەوتنی کەنەدی لـە دەمـەقاڵی یەکـەمدا لـە سـەرکەوتنی هـەڵبژاردنیدا بەجیاوازییـەکی کـەم لـە تشـرینی دووەمدا یەکلاییکەرەوە بوو.

ئاشکرایە کە شتێکی زۆری جیاوازی بۆ ئـەو دەسـتەیە دەگەڕێتـەوە کـە هـەردوو پـاڵێوراو پێـی دەرکەوتن، تـۆڕی سـی بـی اس بـەرپرس بـوو لـە رێکخسـتنە هونەرییـەکان، سـەرۆکی هەرەپێشـووی تـۆڕی سـی بـی اسـی تەلـەفزیۆنی، (سـیغ میکلسـۆن) وەسفی ئـەوە دەکـات کـە لـە کـاتی دەمەقاڵ و دواییدا روویدا.

هـەر زوو سـی بـی اس کەوتـە حاڵـەتی داکۆکیکردن لە دوای ئەو تۆمەتانەی کە لایەنەکەی نیکسۆن کە ئاراستەیان کرد ئەویش ئەوە بوو کە دەستەی فەرمانبەرانی نیکسۆن دەربارەی زێگـەو چۆنییەتی رووناکی و باگگراوندی شانۆ زانیـاری تـەواویان وەرنـەگرت و، گـیروگرفت دەربـارەی روونـاکی هـەبوو، رۆژنامەنووسـانی نووسـەرانی ستوونەکان ئیحای ئەوەیان بۆ هاتبوو کە پیاوانی مکیاج لە سی بی اس دیمەنی جێگری سەرۆکیان شێواندبوو، بەشێوەیەک دەرکەوت کزو لیبو بە بارو خەمۆکە لە زۆربـەری مـاوەی دەمەقاڵەکـەدا، لـە کاتێکـا کەنـەدی بـەرووییێکی گـەش دەرکـەوت و رەنگـە بـە هـۆی ئـەو ماوەیـە بـێ کـە بـەر لـە هەڵمەتەکە کە لە (کیب کود) لە فلۆریدا بەسەری برد.. جێگری سەرۆک تازە لە خەستەخانە دەرچوو بـوو کـە لەبـەر تووشـبوونی نەخۆشـییەک چارەسەرکرابوو و سروشتییە کە بەرامبەر ملۆزمە رووگەشەکەی رەنگ زەرد دەرکەوێ.

لـە پاشـان دەرکـەوت کـە جۆرێکـی خراپـی مکیاجی ئاسان بەکارهێنان لەگەڵ جێگری سەرۆک لەلایەن یەکێ لـە دەسـتەی فەرمانبەرەکانی بـەکار هاتبوو، ئەمە ناکۆکی نێوان هەردوو پاڵێوراو لە رووی دیمەنەوە زیادکرد. هەر زووش دەرکەوت کە روونـاکی زیاد کە هاوسەنگییەکەی تێکدا کە لـە ستۆدیۆدا بە بایەخدان پیادەکرابوو لەو رووناکییە بەشـەوقانە بـوو کـە لەلایـەن راوێژکارەکـانی لـە تەلەفزیۆندا داندرابوون، هەروەها ئەو جلە تەنکەی لەبەری کردبوو بە هەڵە داندرا. ئەم هەڵەیـە لـە بەشێکیدا لـە خراپ لێکدانـەوەی وەسفی رەنگـی خۆلەمێشی شانۆبەکەوە سەری هەڵدا.

بە کورتی بەشێکی گرنگی لە هەر گەیاندنێک سەبارەت بە زۆربە مافەوە، لـە وتـەی ئەو کەسـەدا

خۆی نانوێنێ کە کارەکەی گەیاندنەو چیتر نا، بەڵکو لەباری سەرنجمان دەربارەی ئەو بوونەوەرە مرۆییە دایە، نێر بێ یا مێ، ئەم زانیارییانەش بە روونییەکی زیاتر لە رێگەی کۆکردنەوەی قسەو دەنگ و وێنە لە تەلەفزیۆندا دەگەیەنرێن، بە ئەندازەی ئەو دەنگە کە لە رادیۆدا رووی دیار نییە، یاخود قسەکانی رۆژنامە کە بێ روو و بێ دەنگن، ئەوەمان بۆ روون دەبێتەوە لەبەرچی زۆربەی ئەمریکییەکان دەنگوباسی سیاسی لە تەلەفزیۆنەوە زیاتر لە کار دەکەن لەوەی لە رۆژنامەوە لە کاری دەکەن و لەبەرچی پشت بە وردی ئەوەی لەسەر شاشە دەیبینن دەبەستن زیاترە لەوەی لە رۆژنامەدا دەیخوێننەوە، بەهەر حاڵ بڵاوکردنەوەی دەنگوباسی تەلەفزیۆنی و بەرنامەکانی کاری گشتی گومانی تێدا نییە سەرچاوەی سەرەکی واقیعی سیاسی لای زۆربەی ئەمریکییەکان پێکدێنن.

بەڵام ئاخۆ بوونی شتێک بە سەرچاوەی واقیعی سیاسی مانای ئەوەیە کە تەلەفزیۆن تەنیا وێنەی ئەو واقیعەی دەیبینێ بە دەستپاکییەکی زیاتر یاخود کەمتر دەگرێ ـ یاخود تەلەفزیۆن بە واتایەک لە واتایەکان واقیع دەخوڵقێنێ وەک چۆن وێنەی دەگرێ، یاخود لە جیاتی وێنەگرتنی؟ ئێستا ئاور لەم پرسیارە گرانانە دەدەینەوە.

واقیعی بە تەلەفزیۆنکراو و (واقیعی راستەقینە)

لە چیرۆکێکی ئەفلاتوونەوە کە مەغزایەکی ئاکاری دەربارەی سێبەر لە ئەشکەوتدا بەرەو لەغزی ئەو درەختەی کە لە دەرەوەی مەودای گوێ لێبوون لە دارستانەکەدا، گیروگرفتێک بوو ئەگەر بەراستی واقیعێکی لە ئارادای دەرەوەی هەستپێکردنە سنووردارو کەموکورییەکان هەبێ کە هێشتا یەکێکە لە زۆرترین گیروگرفتە بەردەوامەکان و گرانەکان لە تیۆری زانیارییدا (رەنگە دارشتەی گونجاوی ئەو پۆلانە بێ کە لۆجیک ئێستاکە دەخوێنن کە: ئەگەر درەختێک لە دارستاندا بکەوێ بەڵام رووداوەکە بە ڤیدیۆ وێنەی نەگیرێ یاخود بڵاوبکرێتەوە لە هەواڵەکانی شەودا ئایا دەکرێ بەراستی روویدابێ؟.

چەند دارشتەیەک بۆ ئەو پرسیارە هەیە، بەڵام ئەو دارشتانەی پەیوەندییان بە ئێمەوە هەیە لێرەدا دەکرێ بەم شێوە دایبرێژین: (یا بەراستی ئەوەی لە سیاسەتدا روو دەدات) واقیعێکی راستەقینەی سەربەخۆیی تەواو هەیە، رەنگە بە تەواوەتی جیا بێ لەو وێنەیەی کە بە هۆیەوە تەلەفزیۆن و رۆژنامەو سیاسەتمەداران و زانا سیاسییەکان وێنەی دەگرن؟ ئەگەر مەسەلەکە ئاوابێ ئایا ئێمە دەتوانین ئەو واقیعە راستەقینەیە بە شێوەیەکی تەواو بزانین بەجۆرێ بتوانین کە بە وردی ئەو بپێوین ئەوانەی وەسفی دەکەن و لەم کارەیاندا راڤەی دەکەن چەند باش بوون یا خراپ بوون؟

زۆربەی خەڵک و بە تەئکیدەوە زۆربەی زانایانی سیاسەت منیش لەوان زۆرتر خۆشحاڵ دەبین بە وەڵامی (بەڵێ) لەسەر هەردوو پرسیاردا، ئەگەرچی زۆر لە فەیلەسووفەکان ئەوانەی بە ئێمە دەڵێن هیچ واقیعێک نییە جگە لەوەی بوونەوەری مرۆییانەی رووبەرووی هەڵە دەبنەوە لە هاوتای ئێمەو، ئەوەی لە مێشکماندا دەیگێرین و لێیدەدوێین.

ئایا (ئاوێنەیەکی کارەباییە)، بەڵام ئەمە ئاوی ترسناکە، پەلە دەکەم کە تێبینییەکی گرنگی پشت بەستوو بە ئەزموون دەربڕم، ئەویش ئەوەیە کە زۆربەی کارمەندان لە دەنگوباسەکانی تەلەفزیۆن لەو باوەڕەدان کە جیهانێکی سیاسی راستەقینەی لە ئارادابوو بە خودی خۆی هەیەو ئەوان هەواڵەکان چۆنن دەیانگوازنەوە، ئەوان لە خۆیانەوە دای ناهێنن و نایشێوێنن، هەروەک نووسەری سیاسی هەواڵەکانی ان بی سی (روان کۆنراد) روونیکردەوە (کە هەواڵەکان لەباری سرنجی پیاوی هەواڵەکان، ئەوەنەکە روو دەدەن، هەواڵەکان ئەوەنە ئەوەی شەخسێک دەیڵێ و دەیکا، هەواڵ بۆچوونی هەواڵدەر یا لێکدانەوەی ئەوە نییە کە روو دەدات، بە ساکاری ئەوەیە روو دەدات.

زۆربەی کارمەندانی هەواڵەکانی تەلەفزیۆن قایلن بەوە، ئەوان زۆر جار دەڵێن ئەوان ئاوێنەیەکیان هەڵگرتووە کە رووبەرووی جیهانی سیاسی بەراستی دەبێتەوە بەجۆرێ بینەرانیان دەتوانن ئەوەی روودەدات ببینن. ئەگەر مەسەلەکە ئاوابێ بێزاری دەربرین دژی هەواڵەکانی تەلەفزیۆن کە چیرۆکی ناخۆش دەربارەی شەڕی ڤێتنام بلاودەکاتەوە، یاخود کووکەی ووتەرغێت یاخود خەرجییە ئەگەرەکانی چاککردنی سیستەمی ئاسایشی کۆمەلایەتی لە داب و نەریتەکانی گرێکەکان دەکات کە بەندە بە کوشتنی ئەو پەیامنێرانەی دەنگوباسی ناخۆش دەگەیەنن، بەلام ئایا مەسەلەکە ئاوایە؟

ئەو نیشانانەی کە بینیم دەلالەت لەوە دەکەن کە زۆربەی هەرە زۆری کارمەندانی بلاوکردنەوەی هەواڵی تەلەفزیۆنی ئەو پەڕی تەقەلا دەدەن بۆ وێنەگرتنی واقیعی سیاسی وەک خۆی و هەوڵدەدەن دەنگوباس بشێوێنن لە پێناو سەرخستنی کێشەی هەر حزبێکی سیاسی یا پالێوراو یا بیروباوەڕ یا سیاسەت.

ئەم خاڵە واتە ئەوانەی کە کارمەندی بلاوکردنەوەی دەنگوباسی تەلەفزیۆنن، وەک خەڵکی دیکەی خاوەن ئەو پیشانەی کارامەییان گەرەکە، ئامانجی خۆیان هەیە، یەکەمین و گرنگترین ئامانجیان ئەوەیە کە لای سەرۆکەکانیان و برادەرانیان لە پیشەکەدا جێگەی رەزامەندی بن، ئەمەش ئەو رۆژنامەنووسانە دەگرێتەوە کە لە رۆژنامەو تەلەفزیۆندا پێکەوە کاردەکەن، کە ناوێکی پتەویان لە وەرگرتنی دەنگوباسی گرنگ و خوێندنەوەی بە وردی و تا بلێی کارتێکەر هەبێ و، گەیشتن بەم ئامانجە دەکارێ کە بۆ خاوەنەکەی دڵنیایی شەخسی و پیشەیی بێنێ، هەروەها مووچەی زۆرترو ئەرکی باشترو هەندێ جار دەسکەوتنی خەلاتی (ئیمی) یاخود (پیبۆدی) (EmmyوPeabody).

رەنگە رۆژێ لە رۆژان ئامانجی کۆتاییان بۆ پیادە بکات ـ داگیرکردنی کورسی پێشەوە لە خوێندنەوەی هەواڵی شەوانە لەیەکێ لە تۆڕەکاندا، رەنگە بە شەخسی لە ژیانی تایبەتیاندا پالێوراو و کێشەکان و حزبە دیاریکراوەکانیان پێ باش بووبێ، بەلام ئاشکرایە کە ئەو ئارەزووانە سەبارەت بەوانەوە گرنگی زۆر کەمترە لەسەرکەوتن و پایەی پیشەییان.

بەلام هەروەها دەبێ بگوترێ کە شێوازە هونەرییەکانیان لە کەمترین حاڵەتدا، دەبنە هۆی رەشکردنەوەی هێڵی دابڕ لە نێوان جیهانی راستەقینەو وێنە گرتنیدا.

ئەدوارد جی ئەبستاین، لە کتێبێکدا کە وابزانم چاکترین شتە کە تا ئێستا دەربارەی دەنگوباسی تەلەفزیۆن نووسراوە، نموونەی مەسەلەی بەرنامەی تۆماری سی بی اس دێنێتەوە کە شایستەیەکی زۆر کرا و کە ناونیشانەکە (برسییەتی لە ئەمریکا)دا بوو، بۆ یەکەم جار ساڵی ١٩٦٨ بلاوکرایەوە، هەروەک ئەبستاین وەسفی دەکات نیشاندانەکە بە فلیمێک دەکرێتەوە کە سەعاتێکی خایاند، وێنەی منالێک دەگرێ کە بەراستی دەمرێ کەچی کامیرایەکە وێنەی دەگرێ، ئەدوارد لەسەری دەڕوات: لە ئاست ئەم دیمەنەدا (چارلس کۆرالت)ی بێژەر گوتی: **(سانایە ئاشنایەتی برسییەتی بی کە بەم شێوە خۆی دەنوێنێ. شیرخۆرەکە لەبرسان دەمرێ. ئێستا ئەمریکییەك لاشەیەکی رەق هەلاتووە).**

سروشتییە کە ملیۆنەها بینەر گریمانەیان کرد کە منالەکە لە برسان یاخو لەبەر خراپی خۆراک مرد، بەلام حەقیقەتەکە ئاوا نەبوو، لێکۆلینەوەیەکی حکومی لەدواییدا دەریخست کە ئەو منالە مردووەی کە (سی بی اس) وێنەی گرت بۆ دەرخستنی شوێنەواری (برسییەتی) لە واقیعدا بەر لە کاتی خۆی بە سێ مانگ لە دایکبوو، لە سێ کیلۆ کێشی کەمتر بوو. کاتێ لە دایکبوونی باوکی یا دایکی هەژار نەبوون یا برسی نەبوون. دایکەکە مامۆستای قوتابخانەیەک بوو منالبوونەکەی بەر لە کاتی خۆی بوو بەهۆی

رووداوی ئۆتۆمبێل. لەبەر ئەوە هۆیەکی پزیشکی نەبوو بێگومان کە خۆراک بەدی یا برسییەتی هیچ پەیوەندییەکی بە مەرگی منداڵەکەوە هەبێ و، بۆ رەتدانەوەی ئەو رەخنەیەی دەربارەی ئەم خاڵە گیراوە. ریچارد سالان گوتی: (ئەو حەلە سەرۆکی بەشی دەنگوباس لە سی بی اس) لە دیدارێکی تەلەفزیۆنی دوای سێ ساڵدا بوو: (لەو ناوچەیەداو، لەو کاتەدا و لەو نەخۆشخانەیدا منداڵ بەهۆی بەدخۆراکی دەمردن.

بە چەند وتەیەکی تر، لەگەڵ ئەوەی کە وێنەکان (کارتێکردنێکی بێ شومار)یان هەبوو، دەرکەوت دەربارەی شتێکن بە تەواوەتی جیایە لەو شتەی کە لە پێناویدا بەکار هێنران. ئەو نامەیەی کە لە بەرنامەکەدا بوو بەراست دەرچوو. (رووناکییەکی تریسکەدار لە ژوورەوە؟) ئەگەر دەنگوباسی تەلەفزیۆن (ئاوێنەی کارەبایی) نەبن کەواتە چین؟ هەندێ کەس پێشنیاری خواستنەوەی گونجاوتریان کرد بەو سیفەتەی کە رووناکی تریسکەدار کە پێدەبێت و دەکوژێتەوە لە ژوورێکی تاریکدا، کە دەتریسکێتەوە تیشکە تەنگەکەی شێوەی کەمێک لەو شتانەی لە ژوورەکەدا بەسەریەکدا کەوتوون دەردەخات، بەڵام دوای قرتاندنی ئەو کاتانەی تەرخانکراون بۆ جارنامەی بازرگانی لە چوارچێوەی بڵاوکردنەوەی دەنگوباسی نەتەوەیی هەر ئێوارەیەک تەنیا ٢٦ دەقیقە لە کاتەکەیاندا دەمێنێتەوەو، ئەو وێنانەی کە دەردەکەون و خێرا بزر دەبن ناکرێ زیاترمان پیشان دەن یاخود کوێر دەبنەوە وەک چۆن ئەو وێنانەی ئاوێنە پێچەوانەیان دەکاتەوە.

ئەگەر خواستنەوەمان بەلاوە نا، خاڵی دیار ئەوەیە کە هەڵبژاردن و نووسین لە رۆژنامە نووسیندا گرنگی خۆیان هەیە، بەڵام جەوهەری دەنگوباسی تەلەفزیۆنی پێکتاهێنن، هۆی ئەوەش ئەوە نییە کە کارمەندانی تەلەفزیۆنی خەڵکی دەستپاک نین یاخود حەز لە گۆرینی دەنگوباس دەکەن بەڵکو بەهۆی سروشتی بنچینەیی ئەو هۆکارەی کە مامڵەتی لەگەڵدا دەکەن، کەچی رۆژنامەکان چەند لاپەڕەیەک بۆ دەنگوباس تەرخان دەکەن، تەلەفزیۆن تەنیا چەند برگەیەکی لەلایەوەو کەچی وێنەکان دەبنە ئیزافەکردنی رۆژنامەکان، لە تەلەفزیۆندا لە بایەخدا بە کەمی هاوتای قسەکانی پەیامنێرو گەورە بێژەرەکانن.

لە ئەنجامی ئەوەدا، پێویستە لەسەر بەرهەمهێنەرو هەواڵنووسان لە هەر تۆڕێکی تەلەفزیۆنیدا کە بڕیار بدەن و، ئاسا لە کاتێکی لە پێش، ئەو رووداوە سیاسییە کەمانە چین کە لەناو رووداوی زۆردا هەڵیان دەبژێرن بۆ ئەوەی بەکامیراکانیان و تیمەکانی کارکردنیان هەموو رۆژ لێوەیان بدوێن، پێویستە لەسەر کامیراکان و تیمەکانی کارکردن لە هەر دیمەنێکدا لەو رووداوانە هەڵبژێرن کە لەبەردەمیاندا روو دەدەن بە فیعلی وێنەیان بگرن و، کە ئەوانە دەگەڕێنەوە ستۆدیۆ پێویستە لەسەر بەرهەمهێنەرو نووسەران هەموو رۆژ بڕیار بدەن بەڕێژەی (١) یاخود دوو لە سەدی هەزاران پێی لە فلیمەکان و شریتەکانی ڤیدیۆ لەوانەی تیمەکانیان وێنەیان گرتوون بۆ نیشاندانی بە فیعلی لە بڵاوکردنەوەی دەنگوباسی ئێواران، چ هەڵدەبژێرن، وێڕای ئەوەی جاروبار ئۆڤەر تایم (اضافي)یان دەست دەکەوێ لە شێوەی بڵاوکردنەوەی دەنگوباسی تایبەت بۆ لێدوانی رووداوی وروژێنەری کتوپڕ، وەک هەوڵی تیرۆرکردنی سەرۆک و پاپاکان یاخود دەسگیرکردنی بارمتەی ئەمریکی، بەڵام ئەوانە رووبەری سەرباربان دەسناکەوێ وەک ئەوەی نووسەرانی رۆژنامە دەستییان دەکەوێ و، تاکە کات کە بۆ تیمەکانی دەنگوباسی تەلەفزیۆنی دەرەخسێ وەک ئەو رووبەرە لەو بۆنە دەگمەنانەیە کە رێگەیان پێ دەدرێ بۆ وەرگرتنی ئەو رووداوانەی کە تابڵێی گرنگن وەک کۆنگرە نەتەوەییەکانی نەتەوەیی حزبەکان یاخود مەراسیمی ناشتنی سەرۆک، یا ژنگواستنەوەیەکی پاشایەتی کە وەرگرتنێکی زیندوو بێ لە سەرەتاوە تا کۆتایی.

کەواتە چۆن دەکرێ دەنگوباسی تەلەفزیۆن بە هیوای ئەوە بن کە هەڤبرکێ لەگەڵ رۆژنامە بکەن،

وەک سەرچاوەی زانیاری دەربارەی سیاسەت یاخود هەر شتێکی دیکە بکەن؟ وەڵامەکە ئەوەیە کە پێویستە لەسەر تەلەفزیۆن کە ئەو پەڕی کارتێکردن لە وردەکارییەکەمەکانی دەسکەوێ و، بەرهەمهێنەرو نووسەرەکانی ئەوە ئەنجام بدەن کە هەر چیرۆکێک بخەنە چوارچێوەی بابەتێکی فراوانترو لە گێڕانەوەی هەرچی روو دەدات لێکدانەوەیەک لەوەی کە مەبەستییەتی بخەنە ناو.

پۆل ویڤەر ئەم خاڵەی بە شێوەیەکی ورد دارشت لە وەسفکردنی جیاوازییە جەوهەرییەکان لە نێوان دەنگوباسی رۆژنامەو دەنگوباسی تەلەفزیۆندا کە گوتی:

چیرۆکی هەواڵدەری ئەندازەیی لە رۆژنامەکاندا بە پێی بنەمای (قووچکی سەرەوژێر) رێکدەخرێ، بابەتەکەی و خاڵە تیشکۆیەکەی یەک رووداون بە رستەیەک یا دوو رستە وەسف دەکرێ (ناونیشان و پێشەکی هەواڵەکە). دوای ئەوەی چیرۆکە رۆژنامەگەرییەکەی هەواڵەکە بە ساناترین و کورترین گوزارە ئێستکە پەیکەری رووداوەکە روون دەکاتەوە (کێ) چی، لە کوێ، کەی و بەم شێوە)، بە فیعلی جۆرێک لە تەواوکاری پیادەکردو، دەکرێ لە کن ئەو خاڵەدا کۆتایی پێبهێنرێت بێ ئەوەی بکرێتە رۆمانێکی تێنەگەیشتراو.. بەڵام چیرۆکە هەواڵدەرەکە بەردەوام دەبێ.. لە پێداچوونەوەیەکی نیمچە لەخۆیەوە بە پێکهاتنەکانی رستەی ساکارو برگەی بەیەکەوە نەبەستراو بۆ هێنانەوەی زانیاری زیادە کە ئەم لایەنە یا ئەو لایەنەی چیرۆکەکەو بابەت و ناونیشان و گوزارەی سەرەتایی کە رووداوەکە پێناسە دەکەن و، ئامانج لێرەدا ئەوەیە کە وا لە نووسەر بکەن کە بتوانێ ئەوەی پێویستی، بە سڕینەوە هەیە لە مادەکە بکرێ، بۆ ئەوەی چیرۆکەکە والێبکرێ کە ئەو بۆشاییەی رەخساوە پڕکاتەوە.

بەڵام چیرۆکی هەواڵدەری تەلەفزیۆنی بەشێوەیەکی ریشەیی جیاترە، بە پێچەوانەی چیرۆکی رۆژنامەکە وا مەبەست نییە هەمووی بخوێنرێتەوە، لەگەڵ ئەوەشدا، بە تێگەیشتوویی دەمێنێتەوە، چیرۆکی هەواڵدەری تەلەفزیۆنی گشتییەکی تەواوە مەبەست ئەوەیە کە تێبینەگەین ئەگەر بێتو بە تەواوەتی نەبینرێ، لەبەر ئەوە خاڵە تیشکۆییەکەی رووناکی دەخاتە سەر بابەتێک کە دەچێتە ناو هەموو چیرۆکەکەو لە سەرەتاوە تا ناوەڕاستی و دوایی کۆتاییەکەی لەگەڵ جوولانیدا دەگوڕێ، زانیاری و گێڕانەوەو دەنگ و وێنە هەموویان هەڵبژێردراون و رێکخراون بۆ روونکردنەوەی بابەتەکەو رەخساندنی گۆڕینی پێویست.

سەرچاوەی هەواڵی تەلەفزیۆن

بەم شێوە شتی جیاکەرەوەی دەنگوباسی تەلەفزیۆن ئەو رووداوانە نییە کە هەڵدەبژێردرێن کە بیانگەیەنێ، بەڵکو چۆنییەتی گەیاندنەکانە، چونکە کاتێ کە هەڵبژاردن و نووسین دوو پێکهاتەی گرنگ لە دەنگوباسی رۆژنامە پێکدێنن، هەردووکیان لەتەک لایەنی پێویست بە (بینراوە باشەکان)، حەتمییەتی سەرەکی پێکدێنن کە پێشکەشکردنی دەنگوباسی تەلەفزیۆنی پێکدێنن.

بەڵام تۆڕە تەلەفزیۆنییەکان چۆن وەزیفەی پشکنینی پنچینەیی دەرخستنی ئەوەی کە روودەدات دەبینن بەجۆرێ کە بزانن ئەو رووداوانەی کە پێویستە بگەیەنرێن چین؟

وەڵامەکە ئەوەیە کە ئەو خەرجییە بێ شومارەی تۆمارکردنی دەنگوباسی تەلەفزیۆنی و نووسینیان و بڵاوکردنەوەیان ناهێڵن کە تۆڕەکانی زانیاری زۆریان کۆ بکەنەوە، جی ئەبستاین دەڵێ: (لە جیاتی ئەوەو، لە پێناو جارنامەی زووی رووداوە گرنگەکان، تۆڕەکان زۆر پشت بە ئاژانسەکانی دەنگوباس و رۆژنامەی نیویۆرک تایمس و سەرچاوەی لاوەکی دیکە دەبەستن)، وێڕای ئەمە زۆربەی چاودێران چەند رۆژنامەیەکی کەمی تر کە رێزێکی باڵایان هەیە بە تایبەتی (واشنتۆن پۆست) و (وال ستریت جۆرناڵ)و هەردوو گۆڤاری (تایم)و (نیوزویک) دەخەنە سەر ئەو لیستەیە.

ئاسایییە کە بەرهەمهێنەرو هەواڵنووسان و پەیامنێرەکان و پێشکەشکەرانی دەنگوباس ئەوانەی کە بڕیار دەدەن، ئەوەی لە دەنگوباسی ئێوارانی تۆڕەکان دەردەکەوێ، لە نزیکەوە هەموو ڕۆژ، ئەوەی ئاژانسەکانی دەنگوباس و دیارترین ڕۆژنامە دەربارەی کە هەر ئێستا ڕوویداوەو بە گرنگی لە قەڵەم دەدەن و ئەوەی کە نزیکە ڕوو دەدات و گرنگە، ئەگەر فریای هەر ڕووداوێک نەکەوتن کە هەر ئێستا ڕوویداوە ئەوان ئەوەی ڕۆژنامە دەربارەی دەیڵێن جارێکی دی دەیاننووسنەوەو هەوڵدەدەن کە وێنەی گونجاویان بخەنە سەر، بە زۆری لە شریتەکانی ئەرشیف و، لە پێشەوە ئەرکەکان بۆ تیمەکانی کامیراکانیان و پەیامنێرەکانیان دیار دەکەن بۆ دەسکەوتنی وێنەو ڕاپۆرت دەربارەی ئەوەی کە ڕۆژنامە لەو ڕایە دایە کە ڕووداوی گرنگن و خەریکە ڕوو بدەن، ئەو حەلە دەکرێ بگوترێ کە (تەوژمێکی کۆن بە دوو هەنگاو بە شێوەیەکی نوێ، سەر لە نوێ بەرجەستە بوو: ئاژانسەکانی دەنگوباس و دیارترین ڕۆژنامەکان بە تۆڕەکان دەڵێن ئەوەی کە شیاوە، تۆڕەکانیش بە دەوری خۆیان بە جەمهووری فراوانی ڕادەگەیەنن.

واقیع و واقیعی ڕاگەیاندن

شتێکی دەگمەن نییە کە ڕۆژنامە یەکێکە لەو ڕووداوانەی شیاوی لێدوانی ڕاگەیاندنن، لەگەڵ ئەوەشدا بە ڕێگەیەک ڕوودەدەن کە ناکرێ بە پەلە بە وێنەو ڕەسمی بەیانی و تەعلیقاتی بە دەنگ کە کۆڵەکەی تەلەفزیۆن پێکدێنن نیشان بدرێن و، ئەم جۆرە ڕووداوانە جاروبار دەگۆڕێن، یاخود ئاڵوگۆڕ دەکرێن بە خانەیەکی دیکەی ڕووداو، بە جۆرێ کە (دانییل بۆرستن) بە (شتەکانی ڕووداوەکان ـ) ناویان دەنێ، لە کاتێکدا مایکل ڕۆبنسۆن (بە ڕوواوەکانی ڕاگەیاندن ـ Medialites) ناویان دەبا، ئەوانە ڕووداون بە شێوەیەکی بنچینەیی ڕوودەدەن کە ڕووداوی وان هەرگیز لە دیار نەبوونی تەلەفزیۆن ڕوویان نەدەدا یاخود بەرێگەیەکی جیاواز ڕوویان دەدا.

هەندێ (ڕووداوی ڕاگەیاندن) ڕێکخراوی سیاسی خۆیان بۆ ئامادە دەکەن یاخود دەیکەن بەمەبەستی دەسکەوتنی پروپاگەندەی تەلەفزیۆنی بە خۆرایی بۆ کێشەکانیان، وەک خۆنیشاندانی نارەزایی و (گەڕانەکان)ی پاڵێوراوە سیاسییەکان، گەڕانی بە پشکنین بۆ ناوچەکانی کارەساتەکان لە تەک سەرۆکەکان و کاربەدەستەکانی ولایەتەکان و لەم شێوەو، بەرهەمهێنەرانی دەنگوباسی تەلەفزیۆن زۆر چاک دەرکی پێدەکەن کە زۆر لە ڕێکخراوەکان هەوڵدەدەن بەم شێوە سوودیان لێ وەربگرێت و، ئەگەر گومانیان کرد کە ڕووداوێک لە ڕووداوەکان ڕێکخراوە تەنیا بۆ ئەوەی کامیرەکانیان وێنەی بگرێ ئەوان ڕەتی لێدوانی دەکەنەوە، مەگەر لەو باوەڕە دابن کە ئەوە دەبێتە کەرەستەیەک لە بڵاوکردنەوەی دەنگوباسەکاندا سەرنج ڕادەکێشێ.

زۆر لە ڕووداوەکانی ڕاگەیاندن تۆڕەکان دروستی دەکەن، یاخود بە پیریبانەوە دەچن بۆ زامنکردنی چیرۆکی باش، ڕەنگە دەسکەوتنی بێ ئەوە خەرجییەکی زۆرە یا گرانە، هەروەک ئیبستاین ئاماژەی بۆ دەکات کۆتە هونەری و ئابوورییەکان تۆڕەکان ناچار دەکەن ماوەی خوێندنەوەی دەنگوباس بە زۆر لەو جۆرە ڕووداوانە پڕبکەنەوەو، بۆ ئەوەی تۆڕەکان تۆڕی بڵاوکردنەوەی دەنگوباسی نوێ بهێننە بەرهەم پێویستیان بە وێنەی جۆری باڵای ئەشخاص و کردەوەی بایەخ وروژێنەر هەیەو بۆ دەسکەوتنی وێنەی جۆری باش، پێویستیان بە تیمی وێنەگری پسپۆرو، کە ڕووناکییەکی باش و هاش و هۆشی هەیە کە زۆر نامۆ نەبن هەروەها کاتێکی کافی بۆ ئەنجامدانی شریتی ڤیدیۆ و ئیزافەکردنی تەعلیقات و، تیمەکانی وێنەگرتن خەرجیان زۆرەو ڕێنماییکردنیان گرانە. بەم شێوە تۆڕەکان تیمەکان لای خۆیان ناهێڵنەوە لە کەمێک شارە گەورەکان نەبێ، لەبەر ئەوە، گەلێک مایەی ئارەزووە کە وەختەکان لە پێشەوە دیار بکرێ سەبارەت بەو ڕووداوانەی کە لەو باوەڕەدان کە

دەبنە رووداوی شیاوی نیشاندان، رووداوی وەک چاوپێکەوتن و کۆنگرەی رۆژنامەنووسی و گەشتەکانی سەر کۆمارو خۆنیشاندانەکانی نارەزایی دەربرین و روخاندنی خانووبەرەو تەقەکردنی سەربازان زۆر گونجاو دەبێ و، زۆر لەم رووداوانە رەنگە روو بدەن ئەگەر تەلەفزیۆنیش باسی نەکات، بەلام کەشەکەیان و، لە زۆر حالەتدا کارتێکردنەکەی بێ روونـاکی خستنە سەریان و بوونی کامیرا لە دەوروبەریدا بە تەواوەتی جیا دەبێ.

دەمەقالی سەرۆکایەتی وەك (رووداوی راگەیاندن)

دەمەقالی نێوان پالێوراوانی سەرۆکایەتی لە ١٩٦٠و ١٩٧٦و ١٩٨٠دا بۆ تێگەیشتنی پەیوەندییەکانی نێوان واقیعی بە تەلەفزیۆنکراو و (واقیعی راستەقینە) لە ١٩٦٠دا بە سوود بوو، تۆرەکانی تەلەفزیۆن ویستییان چاودێری زنجیرەیەک لە دەمەقالی نێوان ریچارد نیکسۆن و جۆن کەنەدی بکەن، بەلام نەیاندەتوانی ئەوە بکەن لەگەل مانەوەی برگەی ٣١٥ی یاسا پەیوەندییەکانی یەکێتی کارتێکردنی بەردەوام بێ. ئەم برگەیە دەقەکەی ئەوەیە کە یەکێ لە وێستگەکان بۆ هەر پالێوراوێک بۆ پلەیەکی سیاسی دەرفەتی دەرکەوتنی رەخساند، دەبێ هەمان دەرفەت بۆ هەر پالێوراوێکی دیکەی پلە یەکە برەخسێنن، ئەمەش ئەوە دەگەیەنێ کە پالێوراوانی دە حزبە بچووکەکە بۆ پلەوپایەی سەرۆک دەبێ کاتێکی هاوتای تەرخانکراویان دەسکەوێ بۆ دەمەقالێیەکانی نێوان کەنەدی و نیکسۆن لە ماوە گرنگەکەی پەخشی تەلەفزیۆندا. لەبەر ئەوە کۆنگرس قەناعەتی پێکرا بە وەستاندنی بەردەوامبوونی کارتێکردنی برگەی ٣١٥ سەبارەت بە دەمەقالی نێوان دوو پالوێراو، چوار دەمەقال رێکخراو، زیاتر لە ١٠٠ ملیۆن کەس بەکەمی گوێیان لە یەکێکیان بوو، زۆربەی چاودێران لەو باوەرەدان کە دەمەقالێ دەوری دابریان لەسەرکەوتنی کەنەدی بەجیاوازییەکی کەم بە سەر نیکسون لە تشرینی دووەمدا هەبوو.

لە ١٩٦٤و١٩٦٨و١٩٧٢دا هەردوو پالێوراوی بەچاکداندراو کە جۆنسۆن و نیکسون بوون بریاریاندا کە دەمەقالی کردن خزمەتی پەرژەوەندییان ناکات، لەبەرئەوە فشارێکی تووند نەبوو بۆ وەستانی بەردەوامبوونی کارتێکردنی برگەی ٣١٥و یاخود هەلوەشاندنەوەی، هیچ دەمەقالێیەک نەبوو، کەچی لەسالی ١٩٧٥دا لیژنەی پەیوەندییەکانی یەکێتی وایکرد وێستگەکانی تەلەفزیۆن و رادیۆ دەتوانن دەمەقالی نێوان پالێوراوەکان کە دەستەی غەیری بلاوکردنەوە سەرپەرشتییان دەکات رابگەیەنرێن بەو پێیەی کە ئەو دەمەقالانە رووداوی هەوالدەری راستگۆن بێ ئەوەی وێستگەکان پابەند بن بە رەخساندنی کاتێکی وەکو یەک بۆ پالێوراوەکانی دیکە بۆ پلەوپایەکەو، سالی ١٩٧٦ کۆمەلەی ئافرەتە دەنگدەرەکانی ئەمریکی بە هەلیان زانی کە رێکە بە سەرۆک جیرالد فۆردو نەیارەکەی جیمی کارتەر بدەن کە بەشداری لەو دەمەقالانە بکەن کە کۆمەلەکە سەرپەرشتی دەکات و گوتیان کە تۆرەکانی تەلەفزیۆنی دەیگەیەنێ بەو سیفەتەی رووداوی هەوالدەرن و سێ دەمەقال لە نێوان کارتەرو فۆرددا بەسترا، هەروەها دەمەقالی چوارەم خرایە سەریان لە نێوان دوو پالێوراو بۆ پایەی جێگری سەرۆک، والتەر مۆندیل و رۆبەرت دۆل (Robert Dole).

ئایا دەمەقالەکانی ١٩٧٦ رووداو بوون یاخود (رووداوی راگەیاندن) بوون، هەر زوو مەسەلەکە روون نەبووە، نزیک کۆتایی دەمەقالی یەکەم، شتێک پچرا، دەنگەکە نەما، ئەگەرچی وێنەکە بە بلاوکراوەیی مایەوە لە کاتێکا ١٢٠ ملیۆن ئەمریکی سەیریان دەکرد، ئاشکرایە ئەگەر رووداوەکە، وەک ئەوەی بەرەسمی راگەیاندرا، دەمەقالەک بێت کۆمەلەکە سەرپەرشتی دەکرا بۆ سوودی بینەران لە شانۆی فیلادلفیا، کەچی ئامادەبوونی تۆرەکان لە ئامادەبوونی هەوالدەران

زیاتر بوو. هەر ردوو دەمەقاڵێکار بەردەوام دەبوون ئەگەر شتێک رووی نەداباو نەتوانینی تۆڕەکان لە پەخشکردنی رای هەردووکیان بە شێوەیەکی زیندوو سەبارەت بە تۆڕەکانەوە بە بەدبەختی لە قەڵەم دەدرێ. بەڵام ئەوە نەبوو کە روویدا، هەر کە دەنگەکە پچرا، لە پڕ دەمەقاڵەکە وەستا ٢٦ دەقیقەی تەنگژەبەر مایەوە کە ئەو ماوەی پێچوو تا ئامێری گەیاندنی دەنگ چاککران و جارێکی دی خرانەوە سەر ئیشکردن، بەڵام لە کاتی ئەم بۆشاییەدا کامیراکان بەردەوامبوون لە گەیاندنی وێنەی هەردوو پاڵێوراو کە لەسەر بڵند گۆیەکە بوون، لە نێوان خۆیاندا نادوێن و نەبوو برادەران و راوێژکارەکانیشیان، بەڵکو دەوەستن بێ جوولەو بێ دەنگییەکی شکۆدارانە، لە کۆتاییدا ئامێرەکانی پەخشینی دەنگ چاککران و دەمەقاڵەکە دەستی پێکردەوەو، ئاشکرایە کە ئەو جەمهوورەی کە جێگەی بایەخدان بوون، ئەو ملیۆنانە بوون کە سەیری تەلەفزیۆنیان دەکرد، ئەو بەسەدانەی لە ناو هۆڵەکەدا ئامادەبوون، نەبوون.

دەمەقاڵەکانی ١٩٧٦ بە کەمی تاکە پرسیارێکی سەربارەی دەربارەی پۆلێنکردنیان بەو سیفەتەی واقیعن یاخود (رووداوێکی راگەیاندن)ن ورووژاند. ئەم پرسیارە دوای لە زمان دەرچوونی سەرۆک فۆرد، کە لە دەمەقاڵی دووەمدا تێیکەوت، کە تیایا گوتی کە پۆڵەندەو دەوڵەتەکانی دیکەی ئەورووپای رۆژئاوا ملکەچی دەسەڵاتداری سەربازی سۆڤییەتی نابن، ئەو راوەرگرتنانەی کە دوای ١٢ سەعات لە دەمەقاڵەکە باسیان کرد کە تێبینییەکەی فۆرد دەربارەی ئەورووپای رۆژهەڵات کەمێک لە بینەران نەفرەتیان لێکردو لە ٥٣٪ لەوانە لەو باوەڕەدان کەوا لە دەمەقاڵەکەدا سەرکەوت، کەچی لە ماوە رۆژەکەمەکانی دیکەدا تەلەفزیۆن و رۆژنامەکان بە شێوەیەکی دووپاتکراوە رایەکانی تەعلیق لێدەران وەربگرن کە فۆرد هەڵەیەکی پیسی کردووەو لە ئەنجامی ئەوەدا کارتەر بەسەریدا زاڵ بوو. لەو راوەرگرتنانەی کە لە دواییدا لەو هەفتەیەدا کران دەرکەوت کە لە ٥٨٪ی گەل ئێستا لەو باوەڕەدان کە ئالای سەرکەوتن لە دەمەقاڵەکەدا بۆ کارتەر هەڵدرابوو، هۆیەکەش لەوەدا دوانەکەی فۆرد بوو دەربارەی ئەورووپای رۆژئاوا.

کەواتە لێرەدا چەند رووداوێک بە تەئکید روویان نەدەدا ئەگەر تۆڕەکان رایانگەیاندبا، زۆربەی بینەران دەرئەنجامی دیارکراویان دەربارەی رووداوەکان هەڵنەدەکران لە تێبینییەکانی راستەوخۆیان بۆ پاڵێوراوەکانی سەر شاشەی تەلەفزیۆن، بەڵام زۆر لەوانە رای خۆیان گۆڕی کە رووداوەکان لەلایەن پسپۆرانی هۆکارەکانی گەیاندنی جەماوەری لەو رۆژانەی بەدوای دەمەقاڵەکەوە هاتن لێکدرانەوە. لەو جۆرە رەوشەدا زەحمەتە (واقیعی راستەقینە)و (واقیعی تەلەفزیۆنی) بە کەمترین هەڵسەنگاندن لێک جیابکرێنەوە.

پۆلێنکردنمان بۆ دەمەقاڵی سەرۆکایەتی هەر چۆنێک بێ دەوری گرنگیان لە هەڵبژاردە جۆراوجۆرەکانی سەرۆکایەتی ساڵی ١٩٨٠یان بینیوە، بۆ نموونە جۆن ئەندرسۆن لە چوارچێوەی نەتەوەدا بایەخی بکێش کرد بەو دەمەقاڵەی نێوان شەش لە خواستیارانی کۆماری لە ولایەتی (ئیوا) لە کانوونی دووەمدا ئەنجامیدا، باوەڕێکی فراوان هاتە ئاراوە کە ئامادەنەبوونی رۆناڵد ریغان و لەو دەمەقاڵەدا سەرکەوتنە چاوەڕوانکراوەکەی لە دەست دا لە کۆنگرەکانی ناوچەکانی هەڵبژاردن، کەچی ریغان دوای مانگێک لەو حاڵەتە هێزی خۆی بەڵکو زیاتر گەڕاندەوە لە سایەی خۆنواندنی لە رووداوی ناشوادا، رووبەڕووی بۆش بۆوە لە دەمەقاڵێک کە بەند بوو بە هەردووکیان بەر لە سێ رۆژ لە هەڵبژاردە سەرەتاییەکان لە ولایەتی نیو ها بشایرو، بۆش بە رووبەرووبوونەوەکە قایل بوو، بەڵام کە وەختی هات چوار خواستیاری کۆماری دی ئامادەبوون و داوای بەشداریان لە دەمەقاڵەکەدا کرد. کاتێ کە کامیراکان دەسوورانەوە ریغان بە خۆشی قەبوولی کرد کە رێگەیان پێ بدرێ، کەچی بۆش بەرەنگو روخساری

رەق و ویشک دانیشت، سوور بوو لەسەر ڕێککەوتنی ئەسلی کە دەمەقاڵەکە بەند بێ بە دوو کەسەوە، ئەمە ڕووداوێکی گەورەی تەلەفزیۆن بوو، تۆڕەکانی وێنەی دووبارەکراویان دەربارەی ڕەفتاری ریغان و بۆش لەو سێ ڕۆژەی دواییدا بەر لە دەنگدانەکە بڵاوکردەوەو، زۆر لە چاودێران لەو بڕوایە دابوون کە ئەو وێنانە کلیلی سەرکەوتنی ریغان بوون بەسەر بۆش لە هەڵبژاردنە سەرەتاییەکاندا.

کەچی سەرۆک کارتەر لەلایەکی دیکەوە سەرسەختانە سوور بوو لەسەر ڕەتکردنەوەی ڕووبەڕووبوونەوە دووپاتکراوەکانی ئەدوارد کەنەدی بۆ هاتنە ناو دەمەقاڵێ لە ماوەی هەڵبژاردنە سەرەتاییەکانی پارتی دیموکراتی و، سەرکەوتنی بەردەوامی کارتەر لەو هەڵبژاردە سەرەتاییانە دیاربوو وەک بڵێی ئەو سیتراتیژە پەسند دەکات.

لە هەڵمەتی هەڵبژاردنی گشتی کۆمەڵەی دەنگدەرانی (ئافرەت) جارێکی دی داوایان لە پاڵێوراوە سەرەکییەکان کرد کە بەشداری زنجیرەیەک دەمەقاڵ بکەن و، دوای مل ملانێکی زۆر دەربارەی ئەوەی ئەگەر پێویست بێ بانگی جۆن ئەندرسۆن بکرێ کە پاڵێوراوی سەربەخۆ بوو لە هەڵبژاردنەکەدا، لە ئاکامدا کۆمەڵەکە بڕیاریاندا ئەگەر ئەندرسۆن لە ١٥٪ یا زیاتری بەدەست هێنا لە ڕاوەرگرتنەکان لەسەرەتای مانگی ئەیلوولدا، ئەوە بانگی دەکەن و لە ئەزموونەکە دەرچوو و بانگکردنەکەی پێ گەیشت، کەچی دوای ئەوەی ریغان دەمەقاڵەکەی قەبوول کرد، کارتەر وازی لە هەڵوێستەکەی نەهێنا کە لە دەمەقالێک بەشداری ناکات لە نێوان دوو کەسدا نەبێ، واتە لە نێوان خۆی و ریغان دا. دەمەقاڵەکە بە زیندوویی لە نێوان ئەندرسۆن و ریغان لەلایەن هەردوو تۆڕی سی بی اس و ان بی سی بڵاوکرایەوە، کەچی تۆڕی أی بی سی لە جیاتی ئەوە فلیمێکی نیشاندا، هەردوو کەس هیچ هەڵەیەکی زەقیان نەکرد، بەڵام ئەندرسۆن لە پیادەکردنی ئەو کنیەی کە هیوای پێ بوو سەرنەکەوت، دوای ئەوە لایەنگرانی کەمبوونەوە.

هەر کە هەڵمەتەکە گەیشتە سێ هەفتەکەی دوایی، یەکسەر ڕاوەرگرتن سەریان هەڵدا، کە ریغان دەستیکرد بەسەر کارتەر بکەوێ لەگەڵ بوونی ژمارەیەکی زۆر زۆرتر لە ئاسایی لە وانەی گەرموگوڕ نین بۆ هەر کام لە دوو پاڵێوراوەکان و، دوا مانۆری گەورە بۆ بردنەوەی هەڵبژاردنەکان، کارتەر ڕووبەڕووی ریغان بۆوە کە دەمەقاڵێیەک بکەن و لە کۆتایی تشرینی یەکەم، ریغان بە گڕدا هاتنەکەی قەبوول بوو کە زۆر خەڵکی سەرسام کرا، دەمەقاڵێیەکە لە کلیفلاند لە ٢٨ی تشرینی یەکەمدا بەڕێوە چوو، واتە تەنیا بەر لە هەفتە یەک لە دەستپێکردنی هەڵبژاردنەکان، ئەم جارەیان هەر سێ تۆڕەکە بەزیندوویی دەمەقاڵەکەیان ڕاگەیاند، دوای ئەوە هەر تیمێک لافی ئەوەی لێدەدا کە برادەرەکەی (سەرکەوتووە) بەڵام ڕاوەرگرتنەکان نیشانیاندا کە زۆربەی خەڵک وا مەزەندە دەکەن کە ریغان باشتر بوو و، زۆر لە چاودێران لەو بڕوایە دابوون کە دەمەقاڵێ کلیفلاند زیاتر لە هەموو شتێکی تر ئەوە بوو کە باڵابوونی کەم و نەچەسپاوی ریغانی کردە پەراوێزی لە ١٠٪ کە پێی سەرکەوت لە هەڵبژاردنەکاندا دوای هەفتەیەک لەوەدا. بەڵام سەبارەت بە بایەخدەران بە هۆکارەکانی ڕاگەیاندن، ڕەنگە دیارترین ڕووداوە کە لە مێشکیانا چەسپا نموونەیەکی پوختەی (واقیعی ڕاگەیاندن) بوو وەک دەیبینین. تۆڕی (أی بی سی) بە گەرموگوڕییەکی زۆرەوە داوای لە بینەران کرد کە دوای دەمەقاڵەکە ڕاستەوخۆ تەلەفۆنی بۆ بکەن و کێ سەرکەوتووە بە باوەڕی وان دیار بکەن، هەرچەندە ئەمە ریفراندۆمەکی ورد نییە لە لایەنی زانستییەوە، بەڵام تۆڕەکە لە جاڕدانەکەیدا بایەخێکی گەورەی پێدرا کە ئاڵای سەرکەوتن ئەمجارەیان بەرێژەی ٢:١ بۆ ریغان هەڵکرا.

بەم شێوە دەمەقاڵە سەرەکییەکان نموونەی نایابیان دەربارەی (ڕووداوە ڕاگەیاندنەکان)

ڕەخساندو، نازانین دوارۆژ بۆ ئەم دەمەقالآنە چی حەشاردراوە، بەلام من لەو باوەڕەدانیم کە تیایانا فاکتەری یەکلاییکردنەوە دەوەستێ بەوەی کە کۆنگرس بە برگەی ٣١٥ دەیکات، یاخود ئەوەی کۆمەڵەی دەنگدەرانی ئافرەت بە نەخشەو بانگەشەکانیان دەکەین، بەڵکو زەنکردنم بۆ ئەوەی دەبات کە بڕیار لەسەردانیان لەسەر ئەوە وەستاوە کە ئایا هەردوو پالآوتراوەکە لە هەڵبژاردنی داهاتوودا دەستنیشانی ئەوە دەکەن بە دەمەقالْ زیاتر دەستیان دەکەوێت لەوەی کە لە دەستی دەدەن و، کاتێ کە بڕیارەکانیان دەدەن گونجاوە کە ئامۆژگاری بکرێن کە ئەو واقیعانە بخەنە بەرچا: لە هەریەکێ لە سێ زنجیرەکەی دەمەقاڵەکانی پێشوو، یەکێ لە بەشداران شەخسێک بوو پایەی سەرۆکایەتی داگیرکردبوو، یاخود سەبارەت بە نیکسۆنەوە ١٩٦٠ لەو کەسەی دەکرد کە پایەکەی داگیر دەکرد، لە هەر حاڵەتێکدا بروایەک هاتە کایەوە کە ئەوەی تەحەددا دەکات لە دەمەقالێ تەلەفزیۆنیدا سەرکەوت، لە هەر حاڵەتێکدا تەحەدداکەر سەرۆکێکی بەزاند کە پایەی سەرۆکی لە هەڵبژاردندا داگیر دەکات و، لە حاڵەتی دەرک پێکردنی تەحەدداکەر کە سەرکەوتن لە دەمەقالەکەدا وا سەیر دەکرا کە کلیلە، بەڵکو لە دیدی زۆر کەس تاکە کلیلە بۆ بردنەوەی هەڵبژاردنەکان و بەم شێوە بەکەمی بەم مانایانە (ڕووداوەکانی ڕاگەیاندن)ی سیاسی کە ئامادەبوونی تەلەفزیۆن پەیدای کردن، لە سیاسەتی سەرۆکایەتییدا بە کەمی گرنگییەکی هەبوو، هاوتای گرنگی هەر (واقیعێکی ڕاستەقینە)ی هەیە دەکرێ ئاماژەی بۆ بکەین.

لەبەر ڕووناکی هەموو ئەوەدا، دەتوانین چ بڵێین دەربارەی سروشتی واقیعی سیاسی لە چەرخی تەلەفزیۆندا.

ئەنجام

لەم بەشەدا هەردوو تەعبیری (واقیعی تەلەفزیۆنی) و (واقیعی ڕاستەقینە)م بەکار هێنا، هەروەک ئەوەی ئاماژە بۆ دوو حاڵەتی جیا بکەن و، هەروەک کە (واقیعە ڕاستەقینەکە) ببێ، بەڵکو دەبێ ببێتە پێوەری ئەو (واقیعە تەلەفزیۆن)ە و بە پێی ئەوە حوکمی بەسەردا بکرێ، بەلام لەمەدا هەمووان لەگەڵ مندانین، هەردوو زانای سیاسەت (دان نیمۆ)و (جیمس کۆمبس) کتێبێکیان دەربارەی ئەو پوختەیەی کە دەڵێ نەخشەی ناسینی واقیعی سیاسی لای هەر کەسێک ناکرێ بدرێتە پاڵ پسپۆرییە ڕاستەوخۆیەکەی، بێ ناو کارێک، وێنەی زەینی کە هەر کەسێ لە ئێمە دەربارەی واقیعی سیاسی هەڵیگرتووە، بەو وێنەیەشەوە کە نیمۆ و کۆمبس هەڵیانگرتووە، وەک گریمان دەکەن، هەروەک هەردووکیان دەڵێن ئەوەیە: (ئەنجامەکانی بەشداربوونی ڕاستەوخۆ نین، بەڵکو دەرکپێکراون، کە ژمارەیەک لە نێو کار ڕۆژنامەو بەرنامەکانی خۆ خەریککردن لە تەلەفزیۆن و فلیمەکانی سینەمایی و گۆڤاری میللی و گۆرانی و تەقەلای بە کۆمەڵ لە هەڵمەتەکانی هەڵبژاردن و بزاڤە سیاسییەکان و بزاڤە ئاینییەکان و دروستکردنی سیاسەتی حکوومیدا خستیان کردۆتەوەو لە بیژینگیان داون و تەنکە خەیاڵێکیان خستۆتە سەریان، ئەو واقیعە ناڕاستەوخۆیەی کە نێو کارەکان دەست تێوەردەدەن ساسەتی مرۆیە.

میخائیل نۆڤاک، کە ڕێکخەرێکی شارەزای هەڵمەتە سیاسییەکان وێرای ئەوەی کە خاوەنی تیۆرە کۆمەلایەتییەکانە بە هەمان ڕێباز نووسیویەتی: (هەر کەسێ بەشداری لە ڕووداوێکی مەودا فراوان کرد، بەرووی ڕادەی تەسکی ئەو دەروازەی لە ئارادایە، لە نێوان ئەوەی کە بە فیعلی ڕوویداوەو ئەوی لە تەلەفزیۆندا دەردەکەوێ دەزانێ. سەبارەت بە ملیۆنان کەس لەوانەی سەیری چیرۆکی تەلەفزیۆنی دەکەن، هەڵبەت ئەو چیرۆکە خودی واقیعە، بەلام سەبارەت بەوانەی ڕۆژێکی ناخۆشی ژیان، لە شانزە سەعات بۆ نموونە سەیری هەڵمەتەکە دەکەن، هەردەم کارێکی سەرسوڕهێنەرە کە ببینن شاشەی تەلەفزیۆن چی

دروست کردووە ـ یاخود وردتر ـ شاشەی تەلەفزیۆن چی کردە واقیع، ئەو واقیعە دەستکردە بۆ جیهان دەردەکەوێ بە فراوانی خۆی مادەیەکە گەورەتر، لەو شانزە سەعاتەی کە تیایا ژیان و بە پێی (مایا)ی (*) کۆن، جیهانی گۆشت و خوێن وەهمە، هەر واشە.

لەگەڵ ئەوەشدا زەحمەتە بە تەواوەتی دەست لە فیکرەیەک هەڵبگیرێ، کە واقیعێکی راستەقینە لە دەرەوەدا هەیە، دەتوانین بەراوردی واقیعی تەلەفزیۆنی لەگەڵدا بکەین، (نیمۆ)و (کۆمبس) هانی خوێنەرانیان دەدەن لەسەر پەیرەوکردنی (هەڵبژاردنی واقیع) لەسەر هەموو وێنەکانی واقیعی سیاسی کە تەلەفزیۆن و هۆکارەکانی دیکە نیشانیان دەدەن.

جاروبار (میخائیل نۆڤاک) لە ورد نەبینی سکاڵا دەکات و هەندێ جاریش لایەنگری، لەوەی کە لە (رۆجەر مۆر) یاخود (دان راتەر) ـ دوو بێژەری تەلەفزیۆنن ـ گوێی لێ دەبێ لە شەوی پێشوودا، بەم شێوە ئەوەی کە سەبارەت بە (جیهانی فراوان) دەبێتە واقیعێکی سیاسی، نابێتە واقیعێکی سیاسی بۆ خەڵکانێ لە وێنەی (نیمۆ) و (کۆمبس) و (نۆڤاک) ئەوان وەک دانەری ئەم کتێبە و زۆر لە خوێنەرانی ئەم دانراوە. بەشێکن لەو کەمینە بچووکەی ئەمریکییەکان کە متمانەی سیاسییان بێ سنوورەو ئەوانەی کە لە هەموو ئەو زانیارییە سیاسییانە دەگەن کە دەتوانن لە هەموو جۆرەکانی سەرچاوەکان: رۆژنامەی (نیویۆرک تایمس) و (واشنتۆن پۆست) و (تایم) و (رۆلنغ ستوون) و (نیشن) و (کۆمنتری) و کتێب و ئاخاوتن لەگەڵ برادەران و بەشداریکردنی کاریگەر لە رێکخراوە سیاسییەکان، هەروەها بڵاوکردنەوەی دەنگوباسی تەلەفزیۆن و فلیمی تۆمارکاری کە نیشانی دەدەن، دەستیان بکەوێ.

رەنگە مەسەلەکە ئاوابێ، پرسیار دەربارەی واقیعی سیاسی لە ئەمریکا لە هەشتاکاندا ئەوە بوو: (کێ) دەڵێ (چی) و (بۆ کوێ) و بەر لە دەرکەوتنی تەلەفزیۆن لە ناوەڕاستی پەنجاکاندا زۆربەی ئەمریکییەکان، هەروەک بینیمان باری سەرنجیان دەربارەی واقیعی سیاسی بە شێوەیەکی سەرەکی لەوەی دەربارەی پێیان گۆترا لەلایەن خێزانەکانیان و برادەران و دۆستەکانیان لە کاردا ئەوانەی بایەخدانێکی تەواویان بە سیاسەت دەدا، تا ئەو رادەیەی کە وای لێدەکردن کە دەربارەی بدوێن، دەسدەکەوت. بەڵام تەلەفزیۆن بە دوو (قۆناغ)و (سەرکردەکانی را) لەو تەوژمەیان تێپەراند. زۆربەی ئەو دوانەی کە زۆربەی ئەمریکییەکان دەیبینن و گوێیان لێیە دەربارەی سیاسەت، بەشێوەیەکی تێپەڕیو ئەوان لە بەرامبەر تەلەفزیۆنەکانیان دانیشتبوون دوای پێشکەشکردنی دەنگوباسی ناوخۆ و پێشبینی کەش و هەوا و بەر لەوەی بەرنامەی بەلاوە باشەکانیان نیشان بدرێن دەیانگاتێ. بەم شێوە واقیعی سیاسی تەلەفزیۆنی سەبارەت بەوانەوە، ئەگەر بەلای کەمینە حەزلێکەرانی سیاسییەوە نەبێ، ئەوە خودی (واقیعی راستە) و ئەم حەقیقەتە، وەک مەزەندە بکەم، دابڕە بۆ تێگەیشتن لەبەرچی و چۆن نەخشەی ئەمریکی لە سیاسەتدا لە چەرخی تەلەفزیۆندا گۆڕا؟

(*) Maya مایاهم گەلێکی لە هیندۆراسی بەریتانی و گواتیمالای باشوور..هتد دەژین، زمانەکەیان بەناوی مایا ناسراوە.

سەرچاوە:

بروانە کتێبی (قنوات السلطة) أو تأثير التلفزيون في السياسة الامريكية، نووسینی ئەستن رانی، موسى جعفر کردوویەتی بە عەرەبی و رەشید یاسین پێیدا چۆتەوە.

لە بڵاوکراوەکانی (دار الشؤون الثقافية العامة)یە، چاپی یەکەم، بەغدا ١٩٨٦ ل٩ـ٣٩.

گۆڤاری ئەدەبی بیگانان و یەکەمین قوتابخانەی وەرگێڕان

محەمەد خدر مەولوود

پەیڤی بەرایی

وەرگێڕان بالاترین و سەردەمترین هونەری شارستانی (ئەدەبیات و ئاخاوتن و لێک حاڵی بوونە) لە نێوان گەلانی زیندووی سەرگۆی زەمین.. هەر بە وەرگێڕانە کاروچالاکی رۆژانەی بوارە (ئابووری، سیاسی، کۆمەڵایەتی)یەکان و دبلۆماسیەتی نێوان نەتەوەکان ئاسان دەبێت و تەنانەت لە کێشەو گرفتەکانیش بەهۆی زمانی لێک حاڵی بوون (وەرگێڕان) ناهەموارترین گرفت چارەسەری هەموار دەبێت..

لە بواری ئەدەب و ئەدەبیاتی نەتەوەییدا، هەموو گەلانی زیندووی جیهان هەوڵ دەدەن و تێدەکۆشن بزاڤی ئەدەبی و رۆشنبیرییان بە وەرگێڕانی دەقی ئەدەبی و شاکاری بەرزو بەرهەمی بەپێزی گەلان و نەتەوەکانی

دیکە دەوڵەمەندتر بکەن، ئەگەر واش نەکەن (ئەوا هەر ئەدەبێ هەناسەی ئەدەبەکانی دیکەی بۆنەیەت و سەر لە نوێ خۆی دانەرێژێتەوە ئەوا زوو پروشکە دەکات و لەناو دەچێ) دیارە لەم گوتەیەی ئەدەبی بەراوردکاریدا مەبەست لە دەستەواژەی (لەناو دەچێ) واتای خولانەوە لە نێو بازنە تەسکەکەی ناوچەو ناوچەگەرێتی دەگەینێ.. بۆیە دەبێ هەمووومان لەسەر ئەو دیدو بۆچوونە کۆک بین کە بەوەرگێڕان گوڕوتین دەکەوێتە نێو بزاڤی رۆشنبیری نەتەوایەتیو تەکان بە داهێنان و ئەفراندن دەدرێت.

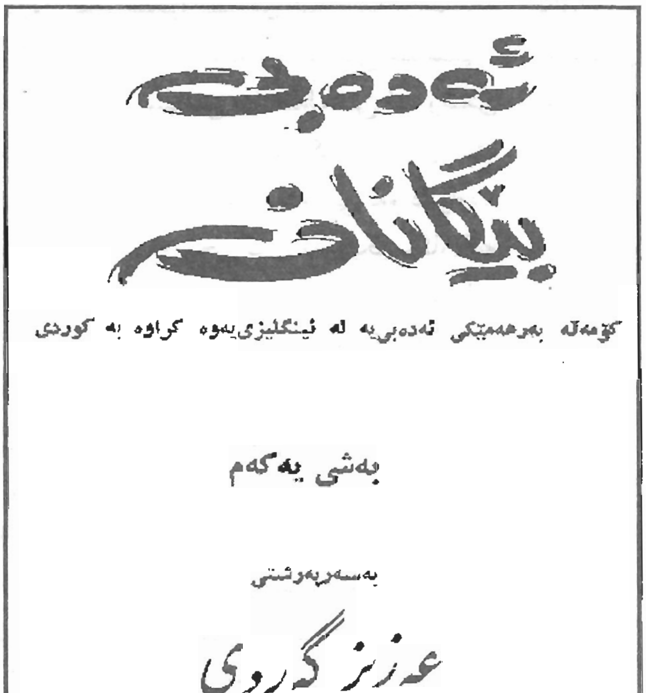
ئەدەبی بیگانە

کۆمەڵە بەرهەمێکی ئەدەبی‌یە لە ئینگلیزی‌یەوە کراوە بە کوردی

بەشی یەکەم

بەسەرپەرشتی

عزیز گردی

« کتێبخانەی حەیدەری » بڵاوی کردۆتەوە

هەولێرو یەکەم دەستپێشخەری پرۆژەی وەرگێڕان

ئـــەدەبی بێگانـــــان، پرۆژەیـەکی وەرگێڕانـی گۆڤـار ئاسـایی سـاڵی ١٩٨١ی شـاری هـەولێرە، بیرۆکـەو پاشان پرۆژەکە لـە نێـو کـۆڕو کۆبوونـەوەکانی نێـو مـاڵی مامۆسـتا عـەزیز گـەردی و (بەحرکــــە)و گــــازینۆی (شەوانی هەولێر) لە دایک بـوو. سـەرەتای بیرۆکـەو بەرنامەکـە تایبـەت بـوو بـە کۆمەڵە قوتابییەکی زیرەک و زمـانزانی بەشـی زمانـە ئەوروپاییــەکانی زانکــۆی مووسل وەک مامۆستا عەزیز گەردی لـە پێشـەکی ژمـارە (١)دا دەڵـێ: (زۆر قوتـابی بەتواناو لێهاتووی تێدایە کە مەبەستیانە خزمەتی زمان و وشە و ئـەدەب و ڕۆشنبیری خۆمان بکەن و دیارە هەر بۆ ئەوەش خۆیان فێری زمانی ئەوروپی دەکەن تا خزمـەتی زمان و نەتەوەی خۆمانی پێ بکـەن.. جـا ئەوکاتـەی کـە پێشنیاری بڵاوکردنەوەی ئەم بەرهەمە هاتە ئاراوە هەموولا بـە دڵێکـی خـۆش و بـە سـینگێکی زۆر فراوانــەوە باوەشـیان بـۆ کـردەوەو زۆر دڵســـۆزانە بـــە دەنـــگ پێشـنیارەکەوە هـاتن و بـە ماوەیەکی کەم ئەم بەرهەمە خنجیلانەیـە هاتـە کایـەوە)

هەنگاوێکی تر ...

خوێنەواری ئازیز ....

بێ گومان ئەدەبی کوردیش وەکو ئەدەبی هەموو نەتەوە زیندووەکانی دی لە گەشەکردندایەو ڕۆژ بە ڕۆژ پێویستی بە متوربەکردن هەیە ؛ بەڵام جێی داخە تا ئێستا بایەخێکی ئەوتۆ بە وەرگێڕان نەدراوە . ژمارەیەکی کەمی لێدەرچێ هیچ شاکاری بەرزی ئەدەبیاتی بیانی نەکراونەتە کوردی بۆیە هەر هەنگاوێکی لەم بارەیەوە هەڵبگیرێ سوودی هەیەو جێگای خۆی دەگرێ .

لێرەدا (کتێبخانەی حەیدەری) زۆری پێخۆشە بەشداریەکی ئەم خزمەتە بکاتو ئەدەبێ بێگانان) لەسەر ئەرکی خۆی چاپ بکاتو بیخاتە ناو کتێبخانەی کوردیەوە .

هیوادارین بتوانین بەم کارە خزمەتێکی بچووکی ئەدەبی کوردیمان بکەین .

مومتاز حەیدەری

مەبەست لە (ئەم بەرهەمە خنجیلانەیە) ژمـارە (١)ی یـا بەشـی یەکـەم بوو، پاشان بوو بەو پرۆژەو ئەو قوتابخانەیەی وەرگێڕان کە (٥) ژمـارەی (٤٢٤) لاپەڕەی قەوارە (٢٢×١٦)سم لێ دەرچوو کە بەدەیـەها نووسـەر و قوتـابی بەرهەمیان تێدا بڵاوکردەوە و زۆربەشیان بۆ یەکـەمجار بـوو بەرهـەم بڵاوبکەنـەوەو ئاشـنای جیهـانی بڵاوکردنـەوە بـن. وەک دواتـر بەدرێژی لێی دەدوێین.

ژمارە یەکی گۆڤاری ئەدەبی بێگانـان کـە (بەشـی یەکـەم)ی لەسـەر نووسراوە ساڵی ١٩٨٢ لە چاپخانەی (الحوادث) لە بەغدا چاپکراوە لـە هەموو ژمارەکانیشدا لە بەرگی بەرایی نووسراوە بـە سەرپەرشـتی عـەزیز گەردی. بەشی یەکەم و دووەمی لەسەر ئەرکی کتێبخانەی حەیدەری لە هەولێر چاپکراوە، کتێبخانەی حەیدەری لە ساڵانی هەشتاکان لە هەولێر دامـەزرا خاوەنەکەی بەڕێز مومتـاز حەیدەری بـوو، لـە لاپـەڕە (١٠٠)ی بەشی یەکەمی ئەدەبی بێگانان کاک مومتاز حەیدەری پەیڤێکی بەناوی هەنگاوێکی تر، نووسیوەو لـە برگەیـەکیدا دەڵـێ (لێرەدا کتێبخانـەی حەیدەری) زۆری پێ خۆشە بەشدارییەکی ئەم خزمەتە بکات و (ئـەدەبی بێگانـان) لەسـەر ئـەرکی خـۆی چـاپ بکـات و بیخاتـە نـاو کتێبخانـەی کوردییـەوە). بـەڵام ژمـارە (٣) و (٥)ی لەسـەر ئـەرکی بەشداربووانی گۆڤارەکە چاپکراوە.. هەروەک لەلاپـەڕە (٦٨)ی بەشی سێیەمدا لـەژێر سـەردێری (ئەرکی چاپی ئەم بەشـە) نووسـراوە: ئـەم بەشـەی (ئـەدەبی

بێگانان)، لەسەر ئەرکی کەسێ یان لایەنێکی تایبەت چاپ نەبووە، بەڵکو بەئەرکی ئەم قوتابییانە چاپ کراوە، کە بەم جۆرە پارەکەیان داوە: (سەباح حەمە رەشید ١٠٠ دینار، قاسم محەمەد فەتاح ١٠٠ دینار، شەمسەدین عومەر ١٠٠ دینار، عەلی مەحموود جوکل ٢٠٠ دینار، حاجی ئەحمەد ٢٠٠ دینار، حسام بەرزنجی ٢٠٠ دینار، عەزیز گەردی ٣٠٠ دینار). هەر دەربارەی چاپ و بڵاوکردنەوەی لەسەر بەرگی دوایی بەشی چوارەمی (ئەدەبی بێگانان) نووسراوە (بڵاوکراوەکانی ژمارە ٧ی کتێبخانەی حەیدەری لە هەولێر).

بایەخی ئەدەبی بێگانان بۆ ئەدەبی کوردیمان چ وەک گۆڤارێک کە سەربەخۆو ئازاد بێت لە بڵاوکردنەوەی بابەت و پاشان وەک پرۆژەیەکی وەرگێڕان کە بوو بە بزاڤێکی رۆشنبیری و تەکانێکی چاکی بە هونەری وەرگێڕاندا کە ئێمە لەم لێکۆڵینەوەیەدا بە یەکەمین قوتابخانەی وەرگێڕانی کوردی دادەنێین، بایەخەکەی لە چەندین لایەکەوە دێت.

یەکەم: ئەم گۆڤارە بە یەکەمین پرۆژەی ئەدەبی بەرنامە دارێژراوی دوای نسکۆی شۆڕشی مەزنی ئەیلول دێت لەسەردەم و لە نێو کەش و هەوایەکی توندوتیژی سانسۆری چاپ و بڵاوکردنەوەی بەغدا، لە دایک بووو ئازادانە ژیاو توانی (٥) ژمارەو (٤٢٤) لاپەڕەی پرشنگداری ئەدەبییاتی زیندووی جیهان ئاشنای خوێنەرانی کورد بکات. بێ ئەوەی لە دەزگایەکی میری یا لایەنێکی بەرپرس هاریکاری ماددی و پشتیوانی دارایی وەربگرێت.. ئەم ئازادی و سەربەخۆییەی لە دایک بوون و بوونی بە پرۆژەو قوتابخانەی وەرگێڕانی (ئەدەبی بێگانان) بایەخی ئەدەبی و مەعنەوی بەرزی هەیەو بۆ مێژووی ئەدەبی کوردی و بزاڤی رۆژنامەگەری کوردیمان تایبەتمەندایەتی خۆی هەیە. بەتایبەتیش لە کاتێکدا ئەم گۆڤارە بڵاوبۆوە کە گۆڤاری (الثقافة الاجنبية) لە وەزارەتی رۆشنبیری و راگەیاندنی عێراقی سێ مانگ جارێک بە قەبارەی گەورەو ناوەڕۆکی دەوڵەمەند لە(دار المأمون)ی وەزارەت بڵاودەکرایەوە. بە دەرچوونی ئەو چەند ژمارەیەی (ئەدەبی بێگانان)یش تا رادەیەک تینوویەتی وەرگێڕانی کوردی شکاند.. یا بەواتایەکی دیکە هونەری وەرگێڕان و هەڵبژاردنی دەقی شایستەی وەرگێڕانی هێنایە نێو نێوەندی ئەدەبیاتی کوردی و بزاڤێکی وەرگێڕانی دروست کرد.

دووەم: لە نێو لاپەڕەکانی (ئەدەبی بێگانان) بە دەیان نووسەر (قوتابی زانکۆکانی مۆسل و سەلاحەددین و بەغدا) بۆ یەکەمین جار ئاشنای بڵاوکردنەوەو نووسین و وەرگێڕان بوون و دەقی دانسقەیان لە کەلتوورو ئەدەبییاتی جیهانی وەرگێڕایە سەر زمانی شیرینی کوردی.

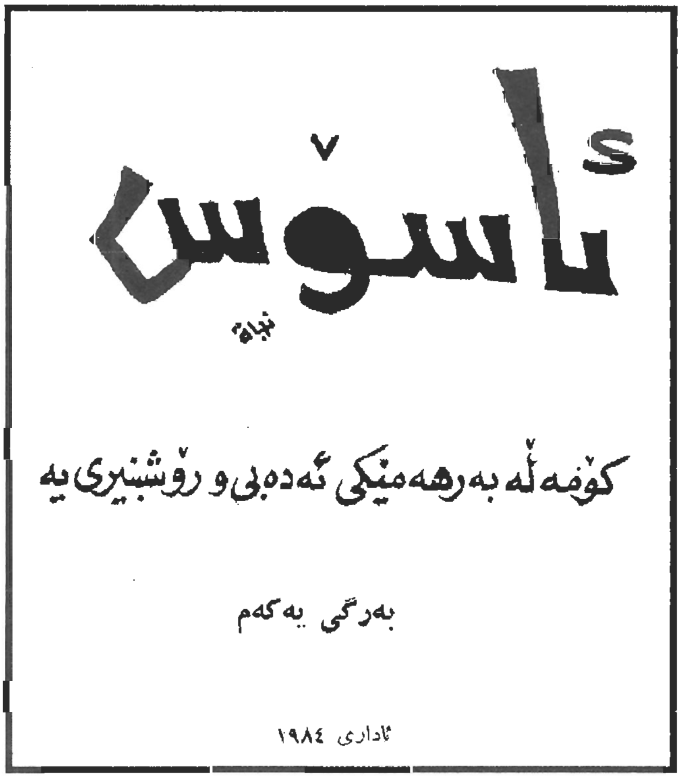

هەندێ لەو قوتابییانە سەرەتا وەک ئارەزوو حەزیان بە خوێندن و خوێندنەوە دەکرد پاشان بە هاندان و ڕێنمایی مامۆستا عەزیز گەردی ئارەزووەکە بوو بە عیشق و خولیاو لە (خوێنەرەوە) بوون بە (وەرگێڕو نووسەر).. هەڵبەتە ئەم پرۆسەیەش پاش چەندین جاری پڕاوەی وەرگێڕانی وشە بە وشەو ڕستەو دەستەواژەو چاککردنەوەی هەڵەکان و دارشتنەوەی سەر لە نوێی وەرگێڕانەکان هەر بە ئامۆژگاری و ڕێنمایی و دارشتنی هێڵی گشتی دەق و تێگەیشتنی ڕستە بەرستەو پاشان تەواوی مانای دەقەکە لەلایەن ڕابەری پرۆژەکە عەزیز گەردی بۆ قوتابی و وەرگێڕانی، قوتابییان کەوتنە سەر ڕاستەڕێی وەرگێڕان و نووسین.

سێیەم: لەو (٥) ژمارەیەی (ئەدەبی بێگانان)دا بایەخێکی باش بە قەڵەمی ئافرەتانی کورد دراوە، دیارە لە بواری وەرگێڕاندا لە نێوەندی ئەدەبی کوردیماندا ئافرەتان کەمتر ڕووی تێدەکەن کەچی لەم پرۆژەیەدا زیاتر لە ناوێک دەبینین هەروەک ئەم خاتوونانە (ئەختەر عومەر، هیوا محەمەد عومەر، سوهیلە عەبدوڵلا، ڕووناک سەلام، سووریا خان، دلارام عەبدولواحید، شیرین ڕەشید، شیرین سەعیدو..هتد) لەم بەرێزانەش خاتوو دلارام عەبدولواحید (٣) بەرهەمی لە زمانی ئینگلیزییەوە وەرگێڕاوەو خاتوو ئەختەر عومەر (٤) بەرهەم لە زمانی ئینگلیزی و ئەوانی دیکەش هەریەکەو بە بەرهەمێک و دوان بەشدارییان کردووە.

کەواتە دەتوانین بڵێین گۆڤارو پرۆژەو قوتابخانەی وەرگێڕانی (ئەدەبی بێگانان) لە چاو تەمەن و ژمارەی دەرچوونی بە بەراورد لەگەڵ گۆڤارەکانی دیکە دەبێتە پێشەنگ و قوتابخانەیەک بۆ نووسین و قەڵەمی بە پێزی ئافرەتانمان و لە ئامێزگرتنی بەهرەو توانای نووسین و داهێنانیان.. بەتایبەتیش بۆ بواری هەرە ناسک و هونەری ئەدەبیات کە وەرگێڕانە.. ئێستا گەر هەندێ لەو خوشکە بەرێزانەی لەبەر ئەرکی خێزان و کارو فەرمان لە بڵاوکردنەوەش دوور بن بەڵام چێژی ئەدەب و بایەخی ڕۆشنبیرییان لەلا بەرزەو نەوەی تازەو قوتابی ئەو سەردەمە بە ئەدەبیات و ڕۆشنبیری و هونەر گۆش دەکەن و بە پەروەردەیەکی دروست و ڕەوانی ئەدیب و ڕۆشنبیرانە گەورەیان دەکەن.

چوارەم: دوا بە دوای بڵاوبوونەوەی (ئەدەبی بێگانان) و سەرکەوتنی پرۆژە ڕۆشنبیرییەکەی مامۆستا عەزیز گەردی، نێوەندی ڕۆشنبیری هەولێر تەکانێکی تێکەوت. هەر لە سەرەتای ساڵی ١٩٨٢ و بەرەو سەرەوە بزاڤێکی ڕۆشنبیریی جیا لە جۆرو بابەت و تەنانەت وەک گرووپ کۆمەڵەش خۆی دەنواند گۆمی بێ دەنگی و تەنانەت هەندێ جار، لای هەندێ نووسەر ڕەتکردنەوەی بڵاوکردنەوە لە گۆڤارو ڕۆژنامە کوردییەکانی ئەوسای دامو دەزگاکانی سەر بە ئیدارەی ناوخۆی ئۆتۆنۆمی و ئیدارەی بەغدای دەگەیاند. ئەو بزاڤە ڕۆشنبیرییە کە خۆی لە بڵاوکراوەکان (**هاودەنگ**) تایبەت بە شیعرو چیرۆک، (**ئاسۆس**) تایبەت بە بەرهەمی ئەدەبیاتی لاوان و قوتابییانی زانکۆی سەلاحەدین، (**فۆلکلۆر**) تایبەت بە فۆلکلۆری کوردی دەوڵەمەندی دەشتی هەولێر و دەوروبەری، (**ئابووریزان**) تایبەت بە لێکۆڵینەوە جۆراوجۆرەکانی بواری ئابووری فۆرمەلە ببوون و، ببوون بە بزاڤێکی فرەوانی ڕۆشنبیری و لە ململانێی نێو کۆڕو کۆبوونەوەو دانیشتنە ئەدەبییەکانی لاوان و (شاعیرانی پێشڕەو) تەکانیان بە باری ڕۆشنبیری داو شێوازو ڕێبازی جیاجیای نووسین و داهێنانیان لێ کەوتەوە. **ئەم پرۆژانە (هاودەنگ)ی عەباس عەبدوڵلا یوسف و نەوزاد ڕەفعەت و برادەرانییان (ئاسۆس)ی محەمەد خدر مەولود و مزەفەر سلێمان و برادەرانی، (فۆلکلۆر)ی عەباس عەبدوڵلا یوسف و خالید جوتیارو برادەرانییان، (ئابووریزان)ی فەیسەل دەباغ و عەبدولوەهاب**

تاڵەبانی و برادەرانییان..

کە دوو ژمارەو سێ ژمارەیان لێ دەرچوو بەدەیان نووسەرو رۆشنبیریان لە ئامێز گرت و بەرهەمیان تێدا بلاوکردەوە، شکاندنی بەستەڵەکەو هەژاندنی نێوەندە کە بۆ دەست پێشخەرییەکەی (ئەدەبی بێگانان) دەگەڕێتەوە. لە تەک ئەم بلاوکراوانەدا هەر لە هەشتاکاندا لە هەولێر گۆڤاری (کاروان)و رۆژنامەو (کاروانی وەرزش)ی و گۆڤاری (ئۆتۆنۆمی) کاریگەرییان لە نێوەندەکە هەبوو، ئەوانیش خزمەتێکی دیاریان پێشکەش کرد، دەبێ لێکۆڵەرو توێژەر بە وردی کاریگەری و بایەخیان روونبکاتەوە.. بۆیە بەنیازین لە ئایندەدا وورتر لەسەر قۆناغی هەشتاکان و بزاڤە رۆشنبیرییەکەی هەولێر بنووسین، تا هەر بلاوکراوەو گرووپێکی ئەدەبی حەقی تەواوی خۆی بدرێتێ و دوور لە چەواشەیی مێژووی ئەو بزاڤە پڕ لە داهێنانە بخرێتە روو.

کاریگەریەتی (ئەدەبی بێگانان)و دەرچوونی هەر تەنها لەسەر نێوەندی رۆشنبیری لە هەولێرەوە نەبوو، بەڵکو دەکرێ بڵێین کاریگەریەتی بەسەر تەواوی کوردستانەوە هەبوو، ئەوەشیان بە دوو بەڵگە دەیسەلمێنین:

١ـ ئەو نووسەرانەی بەرهەمیان لە (ئەدەب بێگانان)دا بلاودەکردەوە هەر تەنها خەڵکی هەولێر نەبوون. بەڵکو دانیشتووی شارەکانی دیکەی کوردستانیش بوون.

٢ـ دوا بەدوای (ئەدەبی بێگانان) و (هاودەنگ) و (ئاسۆس)، لە شاری (کەرکوک) و (دهۆک) و (سلێمانی) پرۆژەی بلاوکردنەوەی بەرهەمی هاوبەش هاتە گۆڕێ.. هەڵبەتە ئەوەشیان کاریگەری راستەوخۆی پرۆژەکەی مامۆستا عەزیز گەردی بوو.

بە گشتی ئەم پرۆژەیەی کە خۆی لە (٥) ژمارەی (٤٢٤) لاپەڕە دەدات و وەک دواتر ناوەڕۆکەکەی باس دەکەین بە یەکەمین قوتابخانەی ئەدەبی وەرگێڕان دادەنرێت و پێویستە سوودی لێ وەربگیرێت و لەوێوە زیاتر بایەخ بە هونەری وەرگێڕان بدرێت.

ناوەڕۆکی ئەدەبی بێگانان

بەمەبەستی زیاتر خستنە رووی ناوەڕۆکی ژمارەکانی (ئەدەبی بێگانان و هەر پێنج بەشەکەی تاوتوێ دەکەین.. لەبەشی یەکەمداو لە لاپەڕە (٣)ی دا (لە باتی پێشەکی) کە ناونیشانی دەستپێکی پرۆژەکەیەو مامۆستا عەزیز گەردی نووسیویەتی و دەڵێ: (ئەدەبی هەر نەتەوەیەک ئەگەر لە قاوغێکی تەسک گیربخواتەوە کزو بێ هێز دەبێ و لە کەژاوەی شارستانی و لە ئەدەبی نەتەوە زیندووەکانی دی دوا دەکەوێ و ناتوانێ بەشداری گۆڕینی پێشکەوتنخوازانەی باری نەتەوەو میللەت بکا، بۆیە دەبێ ناوبەناو هەوای ئەدەبی پێشکەوتووی نەتەوەکانی دی هەڵمژێ و رۆژ بەرۆژ باشتر بگەشێتەوەو پێشتر بکەوێ، بەلام بەو مەرجەی ئەدەبی نەتەوایەتی مۆرکی رەسەنی خۆی نەدۆڕێنێ). هەر لەم

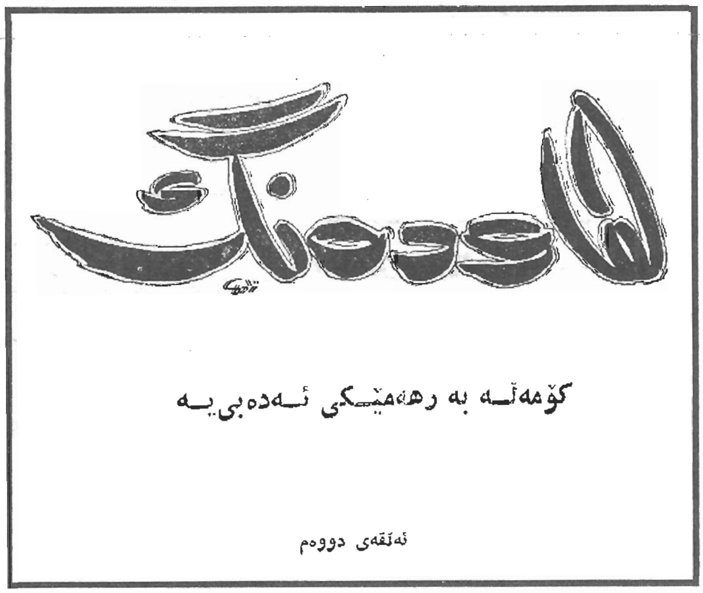

سەرەتاو پێش گوتاردا نووسەر باس لە کاریگەری و سوودی وەرگێڕان دەکات بۆ ئاگاداربوون و ئاشنابوونی ئەدەب و رۆشنبیری نەتەوەکانی دیکە. ئەو ئەرکەش وەک خۆی نووسیوبەتی: (دەکەوێتە ئەستۆی ئەو کەسانەی زمانی بیانی دەزانن و شارەزای ژیان و شارستانیتی بێگانانن. ناساندنەکەش بەوە دەبێ کە چاکی لێ بکەن و بەلاداو شەو بخەنە سەر رۆژ و هەموو خۆشییەکی خۆیان وەلا بنێن و بکەونە سەر وەرگێڕانی ئەدەبیاتی بیانی و بیخەنە بەردەستی خوێندەوارانی نەتەوەکەیان).

دەربارەی کزی وەرگێڕان و دریغی ئەدەبیاتی کورد بۆ ئەو هونەرە شارستانییە هەر لە پێشەکییەکەیدا نووسیوبەتی: (بێگومان ئێمەی کورد لە چاو نەتەوەکانی دی بزووتنەوەی وەرگێڕانمان زۆر کزەو ئەوەی کە هەمیشە کەمێکی کەمی لێ دەرچێ ئەوەی دی لە کەم و کورتی خاڵی نییەو مەرجی هونەری و زانستی لێ نەهاتۆتە دی، بۆیە ئەرکێکی نەتەوایەتی سەرشانی هەموومان ئەوەیە کە بە پێی توانا بەشداری پێشخستنی بزووتنەوەی

وەرگێڕان بکەین و چیمان لە دەست دێ دریغی نەکەین. دیارە ئەم ئەرکە گەورەیەش دەکەوێتە ملی ئەو رۆشنبیرییە کوردانەی کە زمانی بیانی، بەتایبەتی زمانی ئەوروپی، دەزانن. تەماشا دەکەی هەموو ساڵێ سەدان نا بەلام دەیان گەنجی لێهاتووی کورد بەشی زمانە ئەوروپاییەکان لە زانکۆکان تەواو دەکەن، ئەو گەنجە بەتوانایانە ئەگەر نەیکەنە تەمبەڵی و کەمتەرخەمی دەتوانن بەشدارییەکی باشی ئەم ئەرکە بکەن و هەریەکە چ کتێبێکیان پێ خۆشەو لەگەڵ حەزو ئارەزوویان دەگونجێ بیکەنە کوردی).

کە لەم برگەیەی مامۆستا عەزیز سەرنج دەدەین هاندان و رێنمایی بۆ قوتابیانی لێهاتووی بەشی زمانە ئەوروپایەکانی زانکۆکانی تێدا دەبینیەتەوە و بەم جۆرەش دەکرێ پۆلێنیان بکەین:

١ـ گەر نەیکەنە تەمبەڵی و کەمتەرخەمی دەتوانن بەشدارییەکی باشی ئەم ئەرکە بکەن. مانای ئەم رستەیە روون ئاشکرایەو مەبەستیش لە (ئەم ئەرکە) واتە وەرگێڕانە بۆ سەر زمانی کوردیمان.

٢ـ چ کتێبێکیان پێ خۆشەو لەگەڵ حەزو ئارەزوویان دەگونجێ بیکەنە کوردی.

لە شرۆڤەکردنی ئەم ئامۆژگارییەش ئەم چەند پەیڤەی دەخەینە سەر، هەڵبەتە سەرەتای هەرکارێ حەزوو ئارەزووە، عیشق و خۆشەویستییە، وەرگێڕ یا قوتابیش بێت کە ئارەزووی دەچێتە سەر دەقێک و وەریدەگێڕێتە سەر زمانی کوردی، بەم کارەی خزمەتێکی باشی ئەدەب و رۆشنبیری نەتەوەکەی دەکات. (دەقەکە، هەرکارێ بێت، شیعرو چیرۆک، رۆمان، لێکۆڵینەوەی بواری ئەدەبی یا زانستی یا مێژوویی یا جوگرافی یا سیاسی و ئابووری و کۆمەڵایەتی..هتد) هەڵبەتە خوێنەری خۆی دەبێت و لە ئەنجامیشدا دەبێتە خشتێک بۆ سەر تەلاری قەشەنگ و رەنگینی ئەو نەتەوەیەی بۆی وەرگێڕدراوە. دەربارەی هونەری وەرگێڕان و

زانستی وەرگێڕان مامۆستا عەزیز دەڵێ: (وەرگێڕان کارێکی هێندە ئاسان نییە. وەرگێڕان هونەرو زانستە. زانستە، چونکە دەبێ وەرگێڕەکە ئاگای لە چۆنییەتی وەرگێڕان و جۆرەکانی وەرگێڕان و گیروگرفتەکانی وەرگێڕان هەبێ. دەبێ دەستوورو بنەماکانی وەرگێڕان بزانێ و لە کاتی وەرگێڕاندا سوودیان لێ وەربگرێ.. هونەریشە، چونکە دەبێ وەرگێڕەکە هونەرمەندو بەهرەدار بێ و بتوانێ بە جۆرێکی هونەری ئەوتۆ دەقەکە وەربگرێ و بە زمانێکی نەتەوایەتی ئەوەندە ناسک و بەپێز دایبرێژێ کە کەس نەزانێ ئەمە وەرگێڕانەو هەر کەسێ خوێندییەوە واتێ بگا کە ئەمە نووسینی وەرگێڕەکە خۆبەتی نەک وەرگێڕان). ئەم دەستوورو بنەمایانەش یا ئەم ڕێنماییانەش پێویستییان بە شرۆڤەکردن نییە.. چونکە ئامۆژگاری پێویستن و بە قوتابیانی دەڵێتەوە تا لە وەرگێڕاندا پەیڕەوی بکەن. هەڵبەتە دەستوورو بنەمای وەرگێڕان بە چەند ڕستەیەک ناگوترێت، بەڵکو بە چەندین نووسین و کتێبی جیاجیای ئەم بوارە لەبن نایەت.. بەلام بۆ پەیڤێک کە پێشەکی ژمارەیەکی گۆڤارێک بێت ئەگەری بەردەوام دەرچوونیشی مسۆگەر نەبێت دیارە هەر ئەوەندە دەگوترێ، مامۆستا عەزیز گەردیش لە حەقیقەتەکە تێ گەیشتووە، خۆ گەر (ناوەندێکی وەرگێڕان) یا دەزگایەکی وەرگێڕانی لەبەر دەست بوایە، ئەوا بە گوێرەی بەرنامەو پرۆگرامێکی پتەوو بە پاڵپشتی ماددی و پشتگیری مەعنەوی و ئازادی بەڕێوەچوون، دەستوورو بنەماو ڕێنماییەکانی وەرگێڕان لەم چەند پەیڤەوە دەبوون بە چەند کتێبێکی سەربەخۆی تایبەت بە هونەرو زانستەکانی وەرگێڕان. لە کاتێکدا دەبێ ئەوەش بڵێین کە مامۆستا عەزیز گەردی یەکێکە لە وەرگێڕە هەرە دیارەکانی کورد وێڕای چەندین نووسین و لێکۆڵینەوەی دانسقەی بواری ئەدەبی چەندین وەرگێڕانی بەنرخی پێشکەش بە کتێبخانەی کوردیمان کردووەو کتێبخانەی کوردیمانی پێ دەوڵەمەند کردووە، بۆیە لەو بوارەدا بە شارەزایی و لێزانی بە زانست و هونەرەوە لەگەڵ وەرگێڕان مامەڵەی کردووەو دەیکات. ئەوسا بەر لەوەی وەک قوتابییەکی بەشی زمانە ئەوروپاییەکانی زانکۆی موسل و لە کۆلێژی ئاداب بەشی زمانی فەرەنسی وەربگیرێت، لە زمانی ئینگلیزی و عەرەبی چەندین بابەت و کتێبی وەرگێڕابووە سەر زمانی کوردی.. لەوێش لە بەشی زمانە ئەوروپاییەکانی زانکۆی موسل پرۆژەی (ئەدەبی بێگانان)ی هێنایە دی بە هاوکاری قوتابییانی ئەوێ و پاشان ئەدیب و نووسەران و قوتابیانی زانکۆکانی بەغداو سەلاحەدین ئەم قوتابخانەیەی وەرگێڕان واتە (ئەدەبی بێگانان)ی دامەزراندن..

نووسەرانی نێو ئەدەبی بێگانان

جگە لەو خاتوونانەی پێشتر باسمان لێوەکردن ئەو بەڕێزانەش بە بەرهەمی هەمەجۆر بەشدارییان لەهەر (٥) ژمارەکەی ئەدەبی بێگانان کردووە. بەم جۆرەی خوارەوە:

وەرگێڕان لە زمانی ئینگلیزییەوە:

(حاجی ئەحمەد، حەسەن حوسێن، نەوزاد تەقیەدین، کەریم قادر دەشتەکی، حیکمەت، شکور مەحمود، قاسم محەمەد فەتاح، شۆڕش ئاکۆ، حسام کەریم زەمان، عەزیز گەردی، عەلی مەحمود جوکل، حوسێن عەلی، سەباح حەمە ڕەشید، ئازاد حەمە شەریف، ڕەشید عەبدوڵڵا مستەفا، ئە. ب، تاهیر دووشیوانی، عومەر محەمەد ئیسماعیل، سەباحی مەلا، خالید شەیدا، عارف عومەر گوڵ، عەتا محەمەد کەریم، حیکمەت حەبیب.

وەرگێڕان لە زمانی دیکە:

لە زمانی فارسییەوە: (مەولود ئیبراهیم حەسەن، کەریم سۆفی، نەژاد عەزیز سورمێ، نیعمەت عەبدوڵڵا) کە جگە لە شیعر، دەقی

دیکەی ئەدەبیات لە شیعرو ئەدەبیاتی فارسییان وەرگێڕاوەتە سەر زمانی کوردی.

لە زمانی عەرەبییەوە: (شیرین رەشید عەبدوڵلا، محەمەد خدر مەولود، عەزیز گەردی) شیعری شاعیران (سمیح القاسم، فاضل العزاوي و محمد الماغوط)یان وەرگێڕاوە.

لەزمانی فەرەنسییەوە: (عەزیز گەردی چەند شیعرێکی ژاک پریڤێر و شیعرە بەناوبانگەکەی (ئێلوار)، سەربەستی) وەرگێڕاوە.

لەزمانی ئیسپانییەوە: (محەمەد کاکەیی، چیرۆکێکی گابریێل گارسیا مارکیز)ی وەرگێڕاوە.

جگە لە بەرهەم و ئەدەبیاتی ئینگلیز، بەرهەم و ئەدەبیاتی روسی و چینی و ئەلمانیش وەرگێڕدراونەتە سەر زمانی کوردی، بەڵام هەر لە زمانی ئینگلیزییەوە.

نووسەران (رەشید عەبدوڵلا، حوسێن عەلی، حەسەن حوسێن، سەباح مەلا، کەریم دەشتەکی، نەوزاد تەقیەدین، شۆرش ئاکۆ، مەولود ئیبراهیم حەسەن، نیعمەت عەبدوڵلا و ئازاد حەمە شەریف) هەر یەکەو (٢) بەرهەمیان لە هەر (٥) ژمارەکەدا بلاوکردۆتەوە. بەڵام نووسەران (قاسم محەمەد فەتاح، عەلی مەحمود جووکل، حاجی ئەحمەد، حسام بەرزنجی) هەریەکەو (٣) بەرهەم و مامۆستا عەزیز گەردی (٨) بەرهەم کە بە ناوی خۆی و بە هێمای (ئە.ب) واتە (ئەدەبی بیگانان) بلاوی کردۆتەوە.

ئەو بەرهەمانەی لە هەر پێنج ژمارەکەشدا بلاوکراونەتەوە جگە لە (شیعرو چیرۆک)، کورتە رۆمان، لێکۆڵینەوەی ئەدەبی، رەخنەو هونەرەکانی، ژیان و بەرهەمی کەڵە ئەدیبان، وتاری ئەدەبی، شانۆگەری، ئەزموونی نووسینی نووسەرانی ناودار، پەندو کەلتوری گەلان..هتد). بابەتی وەرگێڕدراوی ئەدەبی بێگانانن.. کە بە پێنووسی نووسەرانی ناوداری دونیا (شەکسپیر، هەمەنگوای، چیخەف، ئەفلاتون، جۆن شتاینبێک، تۆلستۆی، ئۆسکار وایلد، هرمن هیسە، مەکسیم گۆرکی، شیرود ئەندرسن، ئۆدۆن، مۆستای کەریم، گۆنتەرگراس، ئەحمەدی شاملۆ، نادری نادر پور، هێلین کێلەر، جاک بریڤیر، ئێلوار، ولیم سارۆیان، گابریل گارسیا مارکیز، داڤید هربرت لۆرەنس، سمیح القاسم، فاضل العزاوي، محمد الماغوط سۆمرست مۆم، شێخی سەعدی و چارلز دیکنز..هتد)و دەیەها نووسەرو شاعیرو چیرۆکنووسی دیکە کە بۆ یەکەم جار، خوێنەری کورد ئاشنای ناو و بەرهەمیان دەبێت، لەوانەش (رۆبەرت بیگ، لومسۆن، دێڤید داریڤیس، یوری زباتاتسکی، ڤاختانگ ئەنانیان، ئۆرۆزبک ئایتمبەتۆڤن، هێکتۆر هیو مونرۆ، لۆرانس پیرین، نۆرمان ماکیک، لوبس ماکنس، سێر والتەر رالەک، ولیام هـ. ماکێت، ماکسیم تەنک، گریگۆری ڤیەر، بێتی ئەلفەر، هانز ماکنز ئینزینشبیر، گونتەر کونەرت، ئای کینگ، سوی جینگەشەن، سپێنسەر، ئارۆن فێر جیلیز و..هتد) کە دڵنیام ئێستاشی لەگەڵ دابێ خوێنەری کورد هەیە ئاشنای بەرهەم و ژیانی هەندێ لەو نووسەرانە نەبووە، کە بەهەق بەرهەمی دانسقەو شایستەی ئەدەبین جا چ لەوێنەی شیعری جوان و دەستەواژەی تازەدا یا لە بیرۆکەی

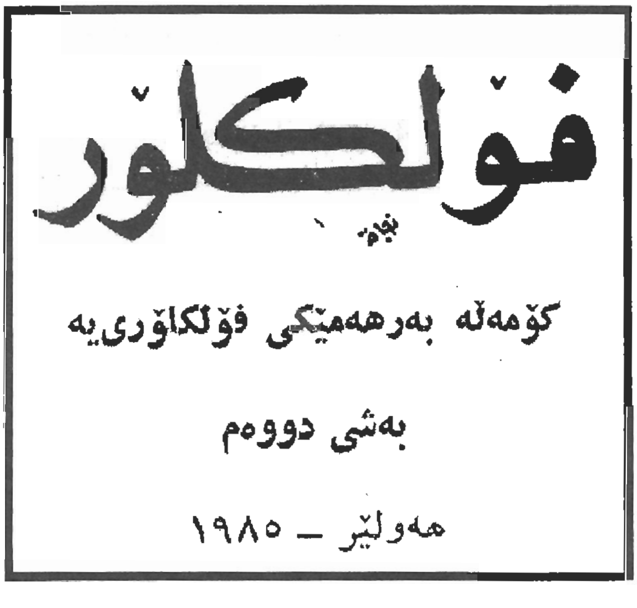

چیرۆک و دیدو بۆچوونی تازەدا کە بۆ کەش و هەوای شیعرو ئەدەبی کوردیمان نوێن و وێنەو دەربڕینی جیاوازن..

هەر لە ئەنجامی دەرچوون و بەردەوام بوونی ئەو (٥) ژمارەیەی (ئەدەبی بێگانان)دا نووسەران هەر بەوەندە نەوەستان لە گۆڤارەکە بەرهەمیان بلاوبکەنەوە، بەلکو وەکو کتێبی تایبەتیش شاکاری ئەدەبی جیهانییان وەرگێڕایە سەر زمانی کوردی و گۆڤارەکەش ئاماژەی پێ کردوون.. ئەوەتانێ لە ژمارە (٣)ی ئەدەبی بێگانان و لە لاپەڕە (٦١)دا بانگەشە بۆ دوو بەرهەمی تازە کە یەکێکیان خۆمانەیەو ئەوی دیکەشیان وەرگێڕدراو دەکات و دەنووسێ (زەلیل.. نووسینی: حسام بەرزنجی.. چیرۆکێکی درێژە و کەوتۆتە بازارەوە).. (مرواری.. نووسینی: جۆن شتاینبێک.. وەرگێڕانی: حاجی ئەحمەد.. کەوتە ژێر چاپەوە). هەروا لە ژمارە (٥)دا دەنووسێ (کۆماری ئاژەلان.. نووسینی: جۆرج ئۆرێل.. حسێن عەلی وەلی لە ئینگلیزییەوە کردوویە بە کوردی ئامادەیە بۆ چاپ).

هەر دەربارەی ئاگادارکردنەوەی خوێنەران لە بەرهەم و کاری تازەی ئەدەبی لە لاپەڕە (٤١)ی هەمان ژمارە ئەدەبی بێگانان نووسیویەتی: (**لە هەولێر چەند شاعیرو چیرۆك نووسی لاو پارەو نووسینی خۆیان کۆکردۆتەوە، خەریکن (هاودەنگ)تان پێشکێش دەکەن.. لە ژێر چاپە..**) ئەم بانگەشەو ئاگادارکردنەوەی خوێنەرانیش ئەوە دەسەلمێنێ وەک پێشتر ئاماژەمان بە رۆڵ و کاریگەری و بایەخی (ئەدەبی بێگانان) کرد لە تەکاندان بە باری رۆشنبیری و چاپ و بلاوکردنەوەی ... ارەکان لە هەولێری سالانی هەشتاکاندا. بەلام بەداخەوە ئەم پرۆژە ... (٥) وەستا، لە کاتێکدا خوێنەرانی ئاگادار کردۆتەوە .. شەشەمی ئەدەبی بێگانان بۆ ئەم شانۆگەرییانە تەرخان کراو

* **پیرەژنی هەژار: دەبلیو. بی. ییتس**
* **ئەو کەسەی گوتی بەلێ: ئەو کەسەی گوتی نەء: م. ...**
* **گوزەرگای ڕەوان پاککردنەوە: دەبلیو. بی. ییتس.**
* **ئافرەتێکی گەوهەر پۆش ئۆسکار وایلد.**
* **یوبیل: چیخەف.**
* **سۆراغ کردنی کورسییەك: ئاە چیان.**

هەڵبەتە بە وەستانی (ئەدەبی بێگانان) زەرەروزیانێکی زۆر بە ئەدەبیاتی کوردی و هونەری وەرگێڕان کەوت، خۆ ئەگەر پاڵپشتی دارایی و ئازادی چاپ و بلاوکردنەوە لە گۆڕێ با، ئەوسا دەیان تەنانەت سەدان دەقی دیکەی دانسقەی ئەدەبیاتی جیهانی وەردەگێڕدرانە سەر زمانی کوردی و دەیان نووسەرو وەرگێڕی دیکەش ئاشنای جیهانی نووسین و وەرگێڕان دەبوون و بەرهەمی نووسەرانی ناوداری میللەتانی دونیایان وەردەگێڕایە سەر زمانی کوردی. ئەوساش (وەرگێڕان) وەک هونەرو زانست باشتر دەکەوتە سەر راستەڕێو بە بنەماو ڕێنمایی و بەرنامە دارێژراوی دیدی خوێنەرانی کوردی رۆشن دەکردەوە.

هەوڵ و تەقەلاکانی وەرگێڕان لە دوای ئەدەبی بێگانان

دوابەدوای دەرچوونی ئەو (٥) ژمارەیەی ئەدەبی بێگانان، نووسەرانی کورد زیاتر چاویان کرایەوەو لە دوای راپەڕینە شکۆدارەکەی ئاداری ١٩٩١دا دوو هەوڵی دیکە وەک گۆڤار دران، بەلام بەداخەوە تەمەنیان زۆر کورت بوو، یەکەمیان گۆڤاری (پەیامی وەرگێڕ) بوو کە لە ١٩٩٢ یەک ژمارەی لەلایەن کۆمەلەی وەرگێڕانی کوردستان لێ دەرچوو. دووەمیان گۆڤاری (وەرگێڕان) بوو کە دوو ژمارەی لە ١٩٩٧ لەلایەن وەزارەتی رۆشنبیری لێ دەرچوو.. هەڵبەتە بەردەوام نەبوونی هەر دوو گۆڤار لە دەرچووندا چەند هۆکارێک هەن کە ئێرە جێی باس کردنیان نییە. بەلام بە باشی دەزانم دەقی هەندێ لە پێشەکییەکەی بەڕێز

ماموستا فەلەکەدین کاکەیی وەزیری رۆشنبیری بە نموونە بێنمەوە کە بە سەردێری (دەسپێک) لە ژمارە یەکی گۆڤاری (وەرگێڕان) بڵاوی کردۆتەوە تا زیاتر بایەخی وەرگێڕان و (ئەدەبی بێگانان) روونبێتەوەو هەروا بەڵکو ببێتە هاندەرێکیش بۆ دامەزراندنی **(ناوەندێکی وەرگێڕان)**. ئەمەش دەقی هەندێ لە برگەکانی دەسپێکەکەی **ماموستا** فەلەکەدین کاکەیی وەزیری رۆشنبیرییە کە بۆ گۆڤاری (وەرگێران)ی نووسیوە:

(ئەمەیان یەکەمین گۆڤاری تایبەت بە (وەرگێڕان) بۆ کوردی نییە. بۆ ڕێزنان لە تەقەڵلاو کۆششی رۆشنبیرانی کورد، دڵێم کە پێش ئێستا دوو تەقەڵلای تر دراون بۆ دەرهێنانی گۆڤاری وەها، یەکەمیان گۆڤاری (ئەدەبی بێگانان) کە لە ١٩٨٢ـ١٩٨٣ لە هەولێر دەردەچوو، دووەمیشیان (پەیامی وەرگێر) کە لە ١٩٩٢ یەک ژمارەی لێ دەرچوو.

هونەری وەرگێران، بە گشتی، لە کۆمەڵی کوردەواریدا تازەیە. لە چل پەنجا ساڵی رابردوودا

نووسەرانی کورد، کەم و زۆر، هەرکەس بە پێی شارەزایی و دەرفەتی خۆی، هەندێ شاکاری ئەدەبی و کتێبی جۆر بەجۆری لە زمانانی دیکەوە بۆ کوردی وەرگێڕاوە. ئەو تەقەڵلایانەش شایەنی ڕێزو ستایشن).. (کاتی ئەوە هاتووە بیر لەو جۆرە بەرنامەرێژییە بکەینەوە. ئەوەش توانای ماددی و دڵنیایی فیکری و مەعنەوی ئاسایشی کۆمەلایەتی دەوێ، تا بەو دڵنیاییەوە کۆمەڵی کوردەواریش تەکانێک بەخۆی بدات و هەنگاوێک لە گەنجینەی ئەدەب و هونەرو زانست و، بە گشتی رۆشنبیریی جیهانی نزیک ببێتەوە).. بەرێزیان لە دوا برگەدا نووسیویەتی: (**هەر بۆیەش پێویستیمان بە (ناوەندی وەرگێڕان) هەیە، بەپێی بەرنامەرێژیی دروست و بە پاڵپشتی ئەستووری ماددی و هاندانی مەعنەوی و ئازادی بەڕێوە بچێت**..).

بەڵێ ئێستا کورد جگە لە پێویستی بوونی بە (ناوەندێکی وەرگێڕان)، پێویستی بە کردنەوەی بەشی زمانە ئەوروپییەکانیش هەیە، جگە لە ئینگلیزی بەشی ئەڵمانی و روسی و ئیسپانی و فەرەنسی و ئیتاڵی و..تد، تا ماموستاو قوتابی شارەزاو وەرگێری لێزانی ئەو زمانانەی لێ دەربچێت، بۆیە پێویستە زانکۆی سەلاحەدین بەرنامەیەک بۆ کردنەوەی ئەو بەشانە دابنێت..

دوا پەیڤ:

ئەدەبی بێگانان بە هەژاری و نەداری و لە ژێر مەقەسی سانسۆردا لە دایک بوو، بوو بە پرۆژەو یەکەمین قوتابخانەی وەرگێڕانی کوردی لە هەولێردا، ویڕای بوونی ئازادی و نەبوونی سانسۆر لە دوای راپەڕینی ئاداری ١٩٩١ و لە دوای گەشەسەندنی باری چاپ و بلاوکردنەوە لە سەردەمی هەردوو کابینەی (سێیەم و چوارەم)دا جێی داخە تا ئێستا گۆڤارێک یان کاک فەلەکەدین کاکەیی گوتەنی (ناوەندێکی وەرگێڕان) لە هەولێری پایتەخت نەبێت.

سەرنج و سەرچاوە:

* هەر پێنج ژمارەکەی (ئەدەبی بێگانان) ١٩٨٢ـ١٩٨٣ بەغدا چاپخانەی (الحوادث).

* لە ترسی سانسۆر ناوی (ئەدەبی بێگانان) وەک گۆڤار لە سەر بەرگەکە نەنووسراوە.. هەروا لە جیاتی وشەی (ژمارە)ش وشەی (بەش)ی دراوەتێ.

* گۆڤاری وەرگێران ژمارە (١) هاوینی ١٩٩٧ وەزارەتی رۆشنبیری لاپەرە (١) دەسپێک.. فەلەکەدین کاکەیی.. هەولێر چاپخانەی وەزارەتی رۆشنبیری.

مجلة (ئەدەبی بێگانان) والمدرسة الأولى للترجمة

محمد خدر مولود

يُعد القيام بترجمة النتاجات الأدبية للأمم الأخرى إلى اللغة الكردية خطوة هامة لامتزاج ثقافات تلك الأمم وآدابها مع الأدب الكردي وثقافته ويؤدي إلى ترطيبهما وعدم تعرضهما إلى الضمور والدوران في دائرة محلية ضيقة.

وقد ظهرت محاولة الترجمة من الآداب الأجنبية بين مثقفي اربيل خاصةً من طلاب جامعة الموصل الملمين باللغات الأجنبية وفي مقدمتهم الدكتور عزيز گەردی، إلى الوجود في عام ١٩٨١ وأصبحت هذه المحاولة حجر الزاوية في عمل هام نجم عنه صدور خمسة اعداد مما سمي بـ(ئەدەبی بێگانان ـ الآداب الأجنبية)، و بعض هؤلاء المترجمين في محاولاتهم هذه انما كانوا يخطون الخطوة الأولى في هذا المجال.

طبع العددان الأول والثاني والرابع بدعم مالي من السيد ممتاز الحيدري، (أي من منشورات مكتبة الحيدري)، كما طبع العددان الثالث والخامس على حساب المساهمين في المجلة، قدم كل واحد منهم مبلغا معينا من المال.

كانت هذه المجلة أول مشروع مخطط له بعد نكسة ثورة أيلول العظمى. وتلعب هذه المجلة دورا هاما في تاريخ الأدب الكردي لانها ولدت بجهود متواضعة بسيطة إذا قيست بمجلة الآداب الأجنبية التي كانت تصدرها وزارة الثقافة العراقية. وقد جمعت المجلة عدداً كبيراً من الأقلام الناشئة الذين اصبحوا فيما بعد كتاباً مشهورين. وبالإضافة إلى ذلك استقطبت المجلة عدداً من اقلام الشابات الكرديات. وقد شجعت (ئەدەبی بێگانان) عدداً من المحاولات الأخرى مثل (هاودەنگ) و(ئاسۆس). هذا ولقيت المجلة صدى واسعة في مدن كركوك ودهوك والسليمانية ولقيت تشجيعاً متقطع النظير محتويات الآداب الأجنبية.

ان مجلة الآداب الأجنبية قد أكدت على أهمية الترجمة وقد جاء مقال للأستاذ عزيز گەردی في القسم الأول منها، إذا تراوحت آداب أمة في مكانها فانها لن تجد إلى التطور سبيلاً، لذا يجب ان يستنشق آداب اية أمة عبير وأريج آداب الأخرى بغية الامتزاج بينها وتبرز الإشارة إلى عدم اهتمام الأدباء بالترجمة. وكان للدكتور عزيز دور هام في جمع عدد كبير من المهتمين بالترجمة وخاصة طلاب الجامعات من الذين يدرسون اللغات الأوروبية.

وقد قام المترجمون بترجمة الشيء الكثير من اللغات الانكليزيه والفرنسية والفارسية والاسبانية وغيرها.

وكانت المواد المترجمة عبارة عن الشعر والقصص والمسرح وتجارب الكتاب المشهورين. كما قامت المجلة بطبع بعض الكتب ومنها قصة طويلة باسم زەلیل لحسام برزنجي وترجمة قصة لجون شتاينبيك باسم (مرواری)، بالإضافة إلى اعداد كتابات لعدد من شوامخ الكتاب العالميين والتي لم يتيسر لها ان ترى النور ولو قدر لهذه المجلة مواصلة الصدور ولو لقيت دعماً وتعضيداً مالياً لاستطاعت تقديم عدد كبير من النتاجات النادرة إلى القراء الكرد.

ت: (رۆژنامەڤانی)

بەشی دووەم

لە ساڵی ١٨١٥وە تا ساڵی ١٩١٤

دەست پێکردنی ڕۆژنامەگەری و ئەوپەڕی بەرزی

وەرگێرانی: عەبدولکەریم شێخانی

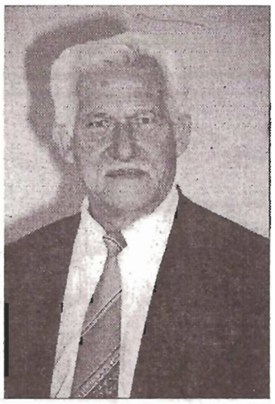

١- هۆکارەکانی گۆڕان:

لە پێشەنگی هۆکارەکانی گۆڕان، پێویستە ئاماژە بە پێشکەوتنی تەکنیککاری لە دروست کردنی ڕۆژنامەگەری بکەین. یەکەم دەبێ پەنجە بۆ تەکنیکی چاپ ڕاکێشین کە بوو بە هۆی خێرا بڵاوبوونەوەو بە شێوەیەکی زۆر و چاک کردنی بەردەوامی شێوەی دەرهێنانی ڕۆژنامە. پێشکەوتنی سەرەکیش داهێنانی (هیبولیت مارینۆنی) وەدەستی هێنا کەلە ساڵی ١٨٩٧ چاپخانەی چوار لوولەکی دروست کرا، ئەو ئامێرە خولخواردووەی کە مۆدێلی یەکەمی خێرایی چاپکردنی (٢٥)جار زیاتر کرد بە گوێرەی ئەو ئامێرانەی کە پێشتر خەڵکی بەکاریان دێنا. لە دوای ساڵی ١٨٨٦یش، لاینۆ تایپ کە (مرگنتالر) لە بالتیمور دروستی کرد، بەرهەمێکی ئەوەندە زۆری وەدی هێنا کە لەگەڵ تیپچنی دەستی، ئەوەی لەمەوبەر باوبوو، هیچ بەراورد ناکرێت. جگە لەمانە هەندێ شتی دیکە بوونە هۆی پێش خستنی ڕۆژنامەگەری ..وەک:

دروست کردنی کاغەز لە هەویری دار، کاغەزی هەرزانی ڕەخساندو خستە بەردەستو وێنەش کە ینبس لە ساڵی ١٨٢٤دا دۆزییەوە ڕێگای بۆ وێنەی هەڵکەنراو کردەوەو ڕۆژنامەی نیگاربن و ڕۆژنامەی رابواردن و خۆ خەریک کردن(تسلیة). دۆزینەوەی بروسکە (واتە بروسکە نامە)و، دوای ئەوە هۆی جیاجیای گەیاندنی دیکە، وەک تەلەفۆنو ئەم بابەتانە، بەجۆرێک خێرایی و ئەمینی بۆ گەیاندنی هەواڵ و دەنگوباس ڕەخساند کەلەمەو پێش بە خەیاڵی کەسدا نەدەهات. هەر لەم ڕووەشەوە(ستیڤان زویل)نووسیویەتی و دەڵێ:

(ئەمساڵ، ١٨٣٧، بەبروسکە نامە بۆ یەکەم جار هەواڵی ڕووداوی بچووک لە جیهاندا گوێزرایەوەو گەیەنرا، ئەو ڕووداوانەی کە مێژوو زۆر کەم ئاماژەی بۆ کردووەو لە مێژووی هاوچەرخیشدا ، هیچ ساڵێک ناگاتە ئەم ساڵە لە ڕووی ئەو کارتێکردنە دەروونییەی ئەم کۆدەتای بروسکەنامە دۆزینەوەیە سەبارەت بە چەمکی ڕۆژگار ورووژاندی).

لە ساڵانی ١٨٣٠و ١٨٧٠ ئاژانسە گەورەکانی جیهان دامەزران و گەشەیان کرد: هافاس لە فەرەنسا و ڕۆیتەر لە ئینگلستان و وولف لە ئەڵمانیاو ئەسۆشیایتد پرێس لە ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا.

ئەو ئاژانسانەش لە نێوان ساڵانی ١٨٨٠و ١٩١٠ (لە دوای ساڵی ١٩٠٠ بەبەکارهێنانی تەلەفۆن) بە شێوەیەکی ئاسایی لەگەڵ گەشەکردنی تۆڕەکانی بروسکە نامە وسیستمی دەریایی گەشەیان کرد. چاک بوونی ڕێگاش لە ساڵی ١٨٤٠وەو گەشەکردنی لە فەرەنساو لە ئینگلیستان لە نێوان ساڵانی ١٨٤٠و١٨٨٠

صاحب امتیاز و مدیر مسئول
م . نوری

محرر
علی کمال

اعلانات بدریك
٣ آنه دە سیئریت

بدل آبونه
٣ مانك یك ٦ مانك دو
سالیکی چوار روپیه یه

بو هەمو شتیك مراجعت
به مدیر مسئول اکری

بوخارج اجرت پوسطه
علاوە دەکری

ڕۆژی کوردستان

تاریخ انتشار
١٥ تشرین ثانی ١٩٢٢
سلیمانی
سیاسی ، ادبی ، اجتماعی ، غزتەیکی دینی یه
هفتە بجاریك دردچی

نسخة به آنه یك	نسخة به آنه یك

سال ١	نمرە ١	[چوارشمە]	٢٥ ربیع الاول ١٣٤١	١٥ تشرین ثانی ١٩٢٢

ڕێگایەکی دابەش کردنی خێراتر سەرتانسەریتری بۆ ڕۆژنامەگەری ئەو دوو وڵاتە ڕەخساند. لێرەدا تاقمێکی تازەی دامەزراوی تایبەتمەند پەیدا بوو کە ئەویش دامەزراوی ڕۆژنامە دابەش کردنە.

لە ئەنجامی ئەو پەرەسەندنەدا ژمارەی خوێنەران بێ پچڕانەوە روو لە زیادی بوو. ئەمەش یەکەم، دەگەڕێتەوە بۆ روو لە زیادی بوونی ژمارەی دانیشتوان بە تایبەتیش لە شارەکانو، دوای ئەوە لە هەمان کاتدا بۆ پێش کەوتنی خوێندن دەگەڕێتەوە لە فەرەنسا کە لە ساڵی ١٨٨٢دا بڕیاری بەزۆر پێ خوێندنی سەرەتایی درا، لە ئینگلتەراش مەرسوومەکانی ڕێک خستنی فێرکردن لە نێوان ساڵانی ١٨٧٠و ١٨٨٠ دەرکەوتن، ئینجا تەنینەوە بۆ چەند وڵاتێکی دیکەی ئەوروپا. وێرای ئەمانەش سەر هەڵدانی دیموکراسی سیاسی و بەرفراوان بوونی چوار چێوەی ئەو کەسانەی مافی هەڵبژاردنیان هەبوو، بایەخێکی زێدە زۆری بە ڕۆژنامەگەری داو ڕای گشتی لە نێوان کۆمەڵە هاونیشتمانییەک پەیدا بوو کە خاوەن بایەخی خۆی بوو و حیسابێکی بۆ دەکرا.

ئەوە بوو دەست پێشخەری ڕۆژنامەگەری و پرۆژەکانی بەهۆی مۆرکی ئەو ڕایە گۆڕاو چەند شێوەیە، پتەوتربوو و چەندان جار زیادی کرد ولە کۆتاییشدا، گەشەی ئابووری و گۆڕانکارییە کۆمەڵایەتییەکان کارتێ کردنی خۆیان هەبوو لە ڕۆژنامەگەری و جۆری شێوەو ئەرکەکانی. ئا بەم شێوەیە کە دیموکراسیی سیاسی و ئابووری سەرمایەداری پەرەیان بە بارودۆخی کۆمەڵگادا گەشەکردنی ڕۆژنامەگەرییان وەدی هێنا.

٢- پێشکەوتنی ڕۆژنامەگەری

(پیشەسازی، شۆڕشێکە لە ڕۆژنامەگەریدا)

پەرەسەندنی قووڵی ڕۆژنامەگەری لە سەدەی نۆزدەمدا بەم وتەیە گوزارشتی لێکرا. گومان لەوەدا نییە کە شۆڕشێک بەسەر ڕۆژنامەگەریدا هاتووە، چونکە ئەو گۆڕانکارییانە زۆر گرنگن و شۆڕشەکەش هەر بەردەوامە. ناوهێنانی پیشەسازیش زۆر لە جێی خۆیەتی، چونکە بڵاوکردنەوەی ڕۆژنامە، زیاتر بەرەو ئەوەچوو کە مۆرکی چالاکیی پیشەسازی و بازرگانی وەرگرێت. لەم رووەوە(رینۆدۆ) سەبارەت بە ڕۆژنامەوانی، باس لە بازرگانی دەکات، چونکە ڕۆژنامەوانی بەلای هەندێ کەسەوە، تەنانەت لە سەردەمی ئیمپراتۆرییەتی یەکەم لە فەرەنسا، کارێکی بازرگانیی بە سوود و قازانج بوو. لە ڕاستیشدا، گۆڕان لە زۆر لاوە روویدا.

١ـ لە فەرەنسا ـ لە فەرەنسا، وتاری سەرەکیی سیاسی گەوهەرو کرۆکی ڕۆژنامەی ڕۆژانەی پێک دەهێنا، بۆیە ڕۆژنامە بەرەو پابەندی و خەبات کردن هەنگاوی هاویشت و هەروەکو (بنجامان کۆنستان دەڵێ: دەرفەتی بۆ ستەم لێکراوان ڕەخساند تاکو سکاڵای خۆیان دەربڕن، بەڵام ڕۆژنامە لەبەر دەستی هەموو ستەم لێکراوێک نەبوو، چونکە ڕۆژنامەی گران بەها هەر بۆ ئەو کەسانە بوو کە مافی هەڵبژاردنیان هەبوو (تەنانەت دوای ساڵی ١٨٣٠یش ئەوانەی ئەوەندە باجەیان

دەدا بۆ ئەوەی ببن بە هەڵبژێرەر (ناخب) زۆر لە (٢٠٠٠٠٠) دووسەد هەزار کەس زیاتر نەبوون. لەبەر ئەوە مافی ڕاگەیاندن تەنیا بۆ ئەوانەبوو کە هەڵبژاردەن (نخبة)، بە تایبەتیش کە ئابوونەی بەشداربوون ئەوەندەی تێکڕای مانگانەی دوو مانگی کرێکار بوو. بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا رۆژنامەی قەبارە بچووک و کەم خەرجی و ئەوانەی کە ژمارەی دەرچوونیان تارادەیەک سنوورێکی هەبوو، سەرەڕای باجی تایبەتیش قازانجێکی چاکی بۆ ئەو دەزگایە دابین دەکرد کە دەری دەکرد.

ئیمیل دی جیراردان یەکەم کەس بوو، بوو بە هۆی گەشەکردنی رۆژنامەوانی کاتێک کە رۆژنامەی (لاپریس)ی لە رۆژی یەکەمی تەمووزی ساڵی ١٨٣٦ لە کۆمپانیایەکەوە دەرکرد کە خۆی بەسەرمایەی (٨٠٠٠٠٠)هەشت سەد هەزار فرەنک دایمەزراندو لە ئەنجامی پرۆپاگەندەیەکی وریا و کارامانە، جەماوەر بەشداری تێدا کردو ئابوونەشی بە چل فرەنک دانا. ژمارەی بەشداربووانی (لاپریس) دوای شەش مانگ لەسەرەتای دەرچوونیەوە گەیشتە(١٠٠٠٠)و لە ساڵی ١٨٤٨دا گەیشتە ٦٣,٠٠٠. ئەوەبوو رۆژنامەکانی دیکەش وەکو ئەمیان کردو شوێن پێی ئەم کەوتن تا ژمارەی ئەو رۆژنامانەی رۆژانە دەردەچوون لە پاریس گەیشتە (٢٦)رۆژنامەو ژمارەی بە شداربووانیان گەیشتە(١٨٠,٠٠٠).

جیراردان چەمکی تازەی ئاگادارینامە (اعلان)ی دروست کرد: (دەبێ ئاگادارینامە، ئاسان و ئاشکراو ئامانج روون بێت. دوو دێڕ بە شەش فرەنک لە (٢٠) دێڕی ستایش و پیاهەڵدان بە (٦٠) فرەنک باشترە). (دۆڤیریە)ش لەسەر پلانی ئەو رۆیشت و کۆمپانیایەکی گشتی بۆ ئاگاداری گشتی دامەزراندو نرخی ئاگاداری کەم کردەوەو (٢١٨) نووسینگەی لە پاریس کردەوە و بۆ پرۆپاگەندە سێ رۆژنامەی گرت و دوای ئەوە لەگەڵ ئاژانسی هاڤاس بوو بەیەک.

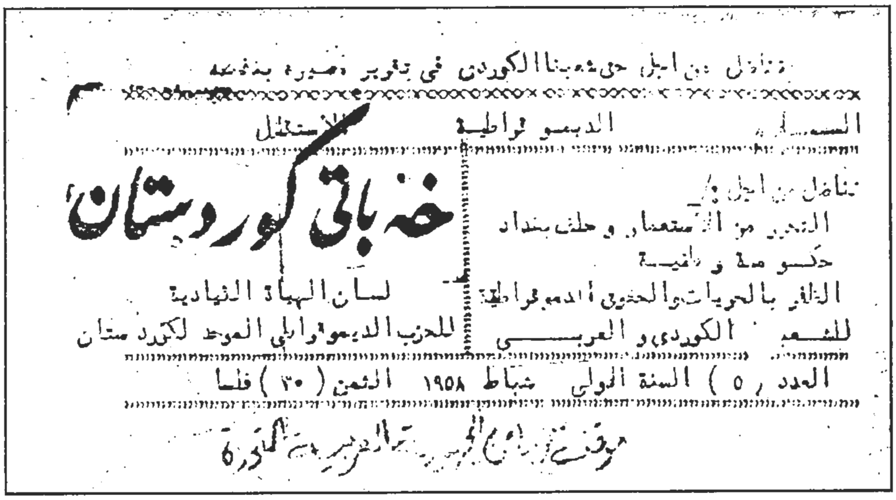
نناضل من اجل حق شعبنا الكوردي في تقرير مصيره بنفسه
السلم الديموقراطية الاستقلال
خەباتی کوردستان
نناضل من اجل
التحرر من الاستعمار وحلف بغداد
الظافر بالحريات والحقوق الديموقراطية
للشعبين الكوردي والعربي
لسان الهيأة التنفيذية
للحزب الديموقراطي الموحد لكردستان
العدد (٥) السنة الاولى شباط ١٩٥٨ الثمن (٣٠) فلسا

شۆڕشی ساڵی ١٨٤٨ رۆژنامەگەریی رزگارکرد و ڕێگەشی بۆ چەندان رۆژنامەی سیاسی خۆش کرد کە گەورە نووسەرانی ئەو چەرخە بەشدارییان تێدا کرد. خۆ ئەگەر ئیمپراتۆرییەتی دووەم بەوە ناسرابێت کە ئازادیی گشتی کۆتبەند کردبێت، لە هەمان کاتیشدا بەوە ناسراوە کە چالاکیی ئابووریشی جڵەوکردو ئەو پیاوانەی خاوەن ئیش و کار بوون دەبوایە بۆ دڵ ڕاکێشانی کڕیار (مشتەری و مەعمیل) پەنا بۆ رۆژنامەگەری ببەن، بەم شێوەیە (ڤیلمان لە ساڵی ١٨٥٤ دا رۆژنامە (الفیگارۆ)ی دەرکرد کە لە ناوەندە بۆرژوازییەکان بەهۆی پرۆپاگەندە خێراکانی (بڵاوکراوە، دانەی بەخۆڕایی، پەیوەندی کەسێتی) سەرکەوتنێکی خێرای وەدەست هێنا. (میلۆ)ش لە ساڵی ١٨٦٣ (لە پیتی جۆرنال)ی بۆ چینە گەلییەکان دورکرد کە دانەی بە فلسێک دەفرۆشت و لە ماوەی چوار مانگدا ٨٣,٠٠٠ دانەو لە ماوەی دوو ساڵدا (٢,٦٠٠,٠٠٠) دانەی لێ دەرچوو، ئیدی لەو کاتەوە شێوەیەکی تازە بۆ رۆژنامە داهات، بەوەی کە وتاری سەرەکی کورت کرایەوەو هەواڵ و دەنگ

و باسی کورت و روون و ئاشکرا و ڕووداوی هەمەجۆر پەرەیان پێ دراو زیادکران و حەزو ئارەزوو بەرەو هەواڵی وورووژێنەر (لەسەر شێوەی ئەمریکایی) چوو و دەنگوباسی وەرزش زیاتر بایەخی ڕۆژنامەکانی بۆ لای خۆی رادەکێشا، هەروەها ڕۆمانی زنجیرەدار (ئەڵقە) کە لە بنەرەتدا لە (لۆ جۆرنال دی دیبا)وە دەستی پێ کرد و ئەو ڕۆمانانە تاکو ئێستاش هەر بە شێوەی ئەڵقەی وێنەدار لە ڕۆژنامەکانی ئێستاشدا هەر برەوو هەرمێتی خۆیان هەیە.

ئەم بزووتنەوەیە لەسەردەمی کۆماری سێیەمدا دوا بەدوای پەیڕەوکردنی سەربەستیی بلاوکردنەوە بە پێی یاسای ژمارە ٢٩ لە تەمووزی ساڵی ١٨٨١دا، بەهێز بوو، هەر بۆیەش ژمارەی ڕۆژنامەکان زیادی کرد تا لە ساڵی ١٨٩١دا گەیشتە زیاتر لە ٤٠٠ ڕۆژنامەی ڕۆژانە لە پاریس و هەرێمەکان و ڕۆژنامە دەرچوون ڕووی لە زیادی کردو ڕۆژنامە گەورەکان هێزو گوڕێکیان پەیدا کردو تارادەیەک پشتیان قایم بوو، لە پاریس خۆیدا پێنج ڕۆژنامە دەردەچوون کە دەستیان بەسەر هەموو ڕۆژنامەگەریی فەرەنسەییدا گرتبوو. نیشانەی ئەمەش ئەوەبوو ژمارەی ڕۆژنامەی (لە ماتان) لە (٧٨,٠٠٠) دانەوە لە ساڵی ١٨٩٩وە بەرز بووەوە بۆ (٤٨٣,٠٠٠) دانە لە ساڵی ١٩٠٥ و بۆ یەک ملیۆن لە ساڵی ١٩١٣.. هەر لەو کاتەشدا ساڵی ١٩١٣ دەرچوونی ڕۆژنامەی (لە بیشی پاریزیان) لە ملیۆن و نیوێک تێ پەڕی، لە هەمان کاتدا ژمارەی دەرچوونی ڕۆژنامەی (لە بیتی جۆرناڵ)یش گەیشتە یەک ملیۆن دانە لە ساڵی ١٨٩٢دا.

ئەو ڕۆژنامە گەورانە ڕۆڵێکی گرنگیان لە دروست بوون و ئاراستە کردنی ئەوەدا بینی کە پێی دەگوترێ (پیشەسازیی ڕۆژنامەگەری). بەڵام ئەمە بۆ نەکرا ئەوە بشارێتەوە کە پێی دەڵێن (ڕۆژنامەگەریی را) (صحافة الرأي)، لەوانەش ڕۆژنامەی (لەتام)، لە ساڵی ١٩١٣دا، سەرجەمی ئەو ڕۆژنامانەی ڕۆژانە دەردەچوون گەیشتە (٦) ملیۆن (کە ژمارەی پێنج ڕۆژنامە گەورەکە (٥) ملیۆن بوو و ملیۆنەکەی دیکەشیان (٣٦) ڕۆژنامەی دیکە لە نێوان خۆیاندا بەشیان کردبوو). بەڵام هەندێک ڕۆژنامەی وەک (لە تام) توانی لەبەر بەنرخی و بایەخداری خۆی، خۆی لە مەیدانەکەدا بچەسپێنێ هەرچەندە ژمارەی دەرچوونیشی کەم بوو (٧٠,٠٠٠)دانە، بایەخی ڕۆژنامەکان بە ژمارەی دەرچوونیان نەدەپێورا، بەڵکو هەندێ ڕۆژنامە هەرچەندە ژمارەی دەرچوونیشیان کەم بوو، بەهۆی دەسەڵاتی ئەو کەسانەی لەسەر ئەو ڕۆژنامانە بوون و ئەو هەواڵانەی دایان، دەورێکی سەرەکییان گێڕا.

هەروەها لە هەندێک هەرێمی فەرەنسادا ڕۆژنامەی بەنرخ و ڕێزدار دەرچوون بەرادەیەک هەندێک خەریک بوون پێش بڕکێیان لەگەڵ ڕۆژنامە پاریسییە بایەخدارەکان دەکرد و ژمارەی ئەو ڕۆژنامانە گەیشتە (٢٠٠) ڕۆژنامەو ژمارەی دەرچوونی هەندێکیان بەرز بووەوە بۆ (١٠٠,٠٠٠) دانەو بگرە زیاتریش.

لەگەڵ پەرەسەندن و گۆڕانی سەردەم، ڕۆژنامەگەری بوو بە پیشەسازییەک و زیاتر بە

THE GUARDIAN
Printed in London, Manchester and Portsmouth
Thursday May 29 1986 25p
Gaullists 'making France a police state'
Departments could close if UGC planned economies go forward
Colleges count the cost of cutbacks
Coal deal will cut electricity prices by 3pc
Cold comfort for farmer

ڕژێمی ئابوورییەوە پەیوەست بوو و پێیەوە بەسترایەوە، لەبەر ئەوە دەبوایە ڕۆژنامەگەریی لەڕووی پیشەییەوە چالاکیی خۆی ئاراستە بکردایەو بارودۆخی خۆی بەرەو چاک بوون ببات بۆ ئەوەی لە قەیران و ئاستەنگ ڕزگاری بېێت، جا ئەگەر نووسەرە دیارو ناودارەکان لەسەرەتای ئەم سەدەیەوە بەرامبەر بە دەسکەوتی گرنگ بەشدارییان لە ڕۆژنامەگەریدا کردبێت، ئەوا ڕۆژنامەنووسەکان خۆیان تا ماوەیەکی زۆر لە بارودۆخێکی ئەو تۆدا مانەوە کەکەس ئیرەیی(حەسودی)پێ نەدەبردن.

هەر لەو ماوەیەدا، بە تایبەتی لە سالآنی نێوان ١٨٥٠و ١٩١٤دا، ڕۆژنامە لە ولآتەکانی دیکەی ڕۆژئاوادا گەشەی کردو مۆرکە تازەکەی دەرکەوت و بەرجەستەبوو و دڵنیاییش لەوە پەیدا بوو کە ڕۆژنامەگەریی نیمچە قۆرخێک کرا بۆ ڕاگەیاندنو دەسەلآتی ڕەگی داکوتا.

٢ــ لە ئینگلستاندا.. لە ساڵی ١٨٢٨دا ژمارەی دەرچوونی ئەو حەڤدە ڕۆژنامە ڕۆژانەییەیە لە لەندەن گەیشتە ٤٤,٠٠٠ دانە (١٠,٠٠٠ دانەی بۆ تایمس بوو). کاتێکیش لە ناوەراستی سەدەی نۆزدەمدا نرخی فرۆشتن و باج کەم بووەوە، ڕۆژنامەگەریی بەرەو پێشەوە چوو و نرخ و بایەخی زیادی کرد تا ئەو ڕادەیەی کە دەیانگوت: (تایمس حوکمی ئینگلستان دەکات). ژمارەی دەرچوونی ئەم ڕۆژنامەیە لە ساڵی ١٨٥٦دا گەیشتە (٦٠٠٠)دانە. کەم کردنەوەی نرخی(هێڵی تەلەگراف) بۆ یەک (پنس) کارێک بوو، بوو بەهۆی پێشڕەویی کردنی ڕۆژنامەگەریی گەلی.. ئەوەبوو کە ڕۆژنامەی ناوبراو ساڵی ١٨٥٨ لە (٣٠,٠٠٠)دانەوە گەیشتە (١٤٢,٠٠٠)دانە لە ساڵی ١٨٦٠داو دوای ئەوە لە ساڵی ١٨٨٠ بۆ (٣٠٠,٠٠٠)دانە بەرزبووەوە.

ڕۆژنامەی (دەیلی میل) بەهۆی چاک کردنی داڕشتنی دەنگوباس و ڕیپۆرتاج و لێکۆڵینەوەوە، تیراژی گەیشتە (٨٠٠,٠٠٠)دانە لە ساڵی ١٩٠٠دا. لە بەریتانیاش ژمارەی ئەو ڕۆژنامانەی دەردەچوون گەیشتە (٥٨)ڕۆژنامە و ڕۆژنامەگەریی ڕۆژانی یەکشەمەی شێواز ئینگلیزی پەیدابوو، هەروەها ڕۆژنامەگەریی وێنەدار و گۆڤار پەیدابوون کە خۆیان لە سیاسەت نزیک نەدەکردەوە، بەڵکو بایەخیان بە ڕۆشنبیری و کات بردنەسەر دەدا.

٣ــ لە ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا لەبەر زۆربوونی ژمارەی دانیشتوانی شارەکان و پێشکەوتنی تەکنیکی، لە ساڵی (١٧٩٠)ەوە ڕۆژنامەگەریی زوو گەشەی کردو لە ساڵی ١٨٣٣دا گۆڕانێکی ئەوتۆی بەسەردا هات کە ئەو گەشەکردنەی پتەوترکرد لە کاتێکدا کە ئەو ڕۆژنامانەی حزبەکان و پیاوە پارەدارەکان دەیانژیاندن، تەنیا هەر ڕوویان لە دەوڵەمەندان دەکردو، ئەمەش سنوورێکە بۆ تیراژەکانیان دادەناو کەمیان لێ دەردەچوو. لە ساڵی ١٨٣٣دا ڕۆژنامەی (سەن) لە نیویۆرک و (هیراڵد) لە ساڵی ١٨٣٥ دەرچوون و نرخی ڕۆژنامە لە شەش سەنتەوە کرا بە دوو سەنت، بۆیە تیراژی (سەن) ساڵی ١٨٣٥ گەیشتە ١٩,٠٠٠ و (هیراڵد) لە ساڵی ١٨٤٩دا گەیشتە (٣٣,٠٠٠) و پیش برکێ و خۆخۆییەکیش کەوتە نێوانیانەوە بۆ زیادکردنی ئەو ستوون و نووسینانەی جەماوەر دەوروژێنن، دوای ئەوە جەنگی ناوخۆ دەستی پێ کرد کە ئەمەش ئارەزووی ئاگاداربوونی هەواڵەکانی لای جەماوەر وروژاند، و دانیشتوانیش بە خێراییەکی زۆر سەیر ڕوو لەزۆر بوون بوون و ئابووری پەرەی سەندو تەکنیکی ڕۆژنامە بەرەو باشی چوو و ڕۆژنامەگەری گەورەی ڕاگەیاندن پەیدابوو.

تا ساڵی ١٨٥٠ ڕەگەزی سەرەکی لە ڕۆژنامەدا (سەروتار) بوو و تا ڕادەیەکی زۆر هەموو ڕۆژنامەکانی بەرایی گرتبووەوە، بەڵام کە پێش برکێ لە نێوان (پۆلیتزر) و(هۆرست) توند بوو بۆ بڵاوکردنەوەی دەنگوباسی خەڵک ورووژێن (یان دروست کردنی ئەو دەنگوباسانە) هەواڵە ڕۆژنامەگەریی خەڵک وروژێن گەشەی سەند کە خەڵکی تام و چێژیان لێ دەبینی. ئاگاداربنامە (اعلانات)ی بازرگانی بوو بەهۆی ژیاندنی ئەو

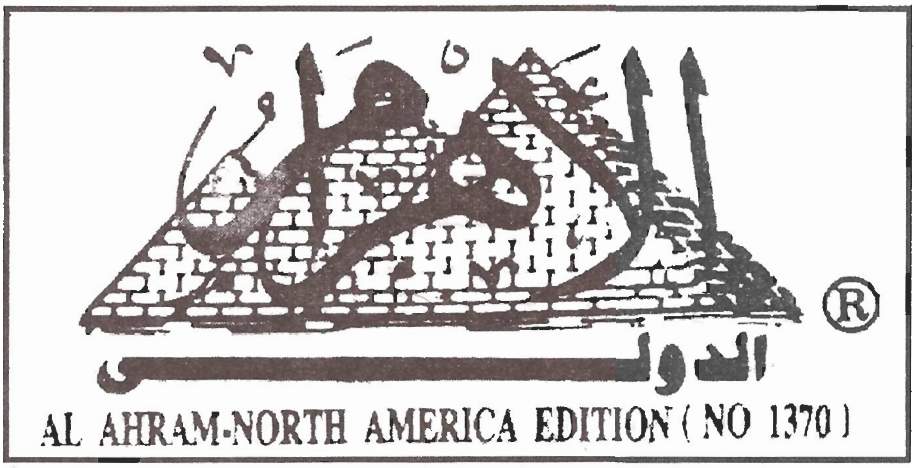

ڕۆژنامانـەو سیستـەمی سیاسیی ئازادیش جـێ پێـی پتەوکردن. بـەڵام هـەوڵ و کۆششـی ئەو ڕۆژنامانە بۆ ورووژێنە هـەواڵ، ئـەو ڕۆژنامانـەی لـە بایەخ دان بـە کاروباری نیشتمانی دوور نەکردەوەو لەو ڕێیە لای نەدان.

بەرامبەر بە ڕۆژنامەگەریی خەڵک ورووژێن، ڕۆژنامـەی (نیویـۆرک تریبیـۆن) و دوای ئـەویش (نیویۆرک تایمس) لـە ساڵی ١٨٥١ دامـەزران و ئەوەندەی پێ نەچوو کە ئەمەی دوابییان وردە وردە دەسەڵاتی ڕوو لە زیادبووندا بوو. لە نێوان ساڵی ١٨٤٠ و ١٨٩٠ زۆربـەی ڕۆژنامـە گـەورەکان پەیدابوون و ژمارەی ئەو گۆڤارانەش زیادی کرد کە لە بابەتی جیاجیا دەدوان. لـە کاتێکدا کـە ساڵی ١٧٩٠ تـەنیا (٨) ڕۆژنـامـەی ڕۆژانـە هـەبوو، ژمـارەی ڕۆژنامـە لـە سـاڵی ١٨٩٠دا گەیشـتە (١٦٦٢) ڕۆژنامـە کـە ٨,٣٧٨,١٨٨ دانـەیان لـێ دەردەچـوو، و سـاڵی ١٩١٠ ژمـارە ڕۆژنامـەکان گەیشتنە ژمارەیەکی پێوانەیی کە ئەویش (٢٤٣٣) ڕۆژنامەی ڕۆژانە بوون و سـەرجەمی تیراژەکانیـان گەیشتە ٢٤,٢١١,٩٧٧ دانە.

٤. لـە ئـەڵمانیاش بووژانـەوەی ئـابووری و هەستی ڕزگاریخوازیی دوای یەکگرتنەوەی ئەڵمانیا بەشدارییان لە گەشە پێ کردنی ڕۆژنامەگەریدا کرد و ژمارەی ڕۆژنامـەو گۆڤـار لـە ٩٤٨ دانـە ساڵی ١٨٧١ گەیشتە ٢,٣٣٧ دانە لە ساڵی ١٨٨١ و (٧٠٠٧٠) لـە ساڵی ١٨٩٧داو بایـەخیش زیـاتر لە ڕۆژنامەگەریی ڕاگەیاندن چەقی بەست ئەمەش بۆ پێش برکێ بوو لەگەڵ ڕۆژنامەگەریی ویلایەتـە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا بەلای کەمەوە لـەڕووی ژمارەی لاپەڕەکانەوە.

پەرەسەندن و گەشەکردن بەهەمان شێوەی ڕەوت لە هەموو دەوڵەتە ئازادەکان دا ڕۆیشت و ژمـارەی ڕۆژنامـەکان بـەرەو بەرزبوونـەوە ڕۆیشـت و تیراژەکانیشیان زیادی کرد. ئەو پارە زۆرەی کە بۆ دەرچوونی ئەو ڕۆژنامانە سـەرف دەکرا، وای لـەو ڕۆژنامانە کرد کە پەنا ببەنە بـەر ئاگاداریـنامـەی بازرگانی بۆ پڕ کردنـەوەی ئەو کورت هێنانە. لـە سویسـرا ژمـارەی سـاڵانەی ئـەو ڕۆژنامانـەی دەفرۆشران گەیشـتە ٤٧ ملیـۆن دانە لـە سـاڵی ١٨٧٩ دا و لـە سـاڵی ١٨٩٩ گەیشـتە سـەد ملیۆن. لە بەلچیکاش ژمارەی ڕۆژنامە لە (٣٠) ڕۆژنامـەوە سـاڵی ١٨٣٠ گەیشـتە ١,١٠٠ لـە ساڵی ١٩٠٧.

ڕەگ داکوتـانی ڕژێمـی ئـازادو ئەوپـەڕی بەرزییەکەی

ئازادیی بڵاوکردنـەوەو ئازادیی دامـەزراوەکان و ئەوپەڕی بەرزییان

لەگـەڵ گەشـەکردنی ڕۆژنامەگـەری لـەڕووی داراییـەوە ئازادیی ئەو ڕۆژنامـەش چەسپاو ڕەگـی داکوتا، ئینجا ئەمە چ لـە مـەیدانی بڵاوکردنـەوەوە بوو بێت، یان لـە مـەیدانی دامـەزراوەکاندا. ئـەم ئازادییـە دوو لایەنـە بـوو بـەهۆی پـەیدابوونی سیستـەمێکی تایبەتی بۆ ڕۆژنامەگەری.

لەفەرەنسادا، قۆناغی ململانێیەکە درێژ بوو کە لە ساڵی ١٨١٤ەوە دەستـی پـێ کـرد تـا سـاڵی ١٨٨١و ئـەم ململانێیـەش لەبەرز بوونـەوەو نـزم

بوونەوەدا بوو و بە زنجیرەیەک شۆڕش و گۆڕانی دەستووریدا تێ پەڕی. هەندێک جارن گۆڕانی ڕژێم، یان هەر گۆڕانی حکومەت، دەبوو بەهۆی دانانی یاسایەکی تازە بۆ ڕۆژنامەگەری. بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا، ڕۆژنامەگەری، وەک هۆ، یان وەک ئامانج، ڕۆڵێکی سەرەکی لە ناکۆکیی سیاسیی ئەو سەردەمەدا گێڕاو، سیستەمی بڵاوکردنەوە بە چەند ئەزموونێکدا تێ پەڕی و ئەمەش ئەگەر شتێک بگەیەنێ، بێگومان ئەوە دەگەیەنێت کە دەسەڵاتداری هەوڵی ئەوەی داوە کە ئازادیی بڵاوکردنەوە لە جووڵە بخات، بەڵام، بەتایبەتیش لەم قۆناغە مێژوویییەدا بەهۆی بەرهەڵستی کردنەوە، ئەو ڕەگەزە گەوهەرییە سەرەکییانە روون بوونەوە کە سیستەمی ئازادیان پێک هێنا.

مافی بڵاوکردنەوە لە چوارچێوەی یاسادا، بەرنامەی ساڵی ١٨١٤ دەقی بۆ دانا. بەڵام مۆڵەت پێدانەکەی پێشوو و ئەو چاودێرییەی لە یاسای ٢١ی تشرینی یەکەمی ساڵی ١٨١٤دا هاتبوون بەردەوام بوون، هەرچەندە داواکاریی ئازادیخوازان ئەوە بوو کە دەبێ هەندێ ڕێ و ڕەسمی خۆپارێزیی دەسەڵاتداریی (مەبەست لە حکومەتە) دەسەڵاتی لیژنەی چاودێر لا ببڕێن. هەروەک بنجامین کۆنستان دەڵێت: (وا دیارە ئەگەر لیژنەی حوکمدەر نەبێت، ڕۆژنامەگەری ئازادیی نابێت). دوای ئەوە(ڕۆیە کۆلار) شتێکی بۆ ئەو قسەیەی پێشوو زیادکردو گوتی: (لە داوای ــ دعوی ــ ڕۆژنامەگەریدا کێشەکە دەبرێت بۆ ناوبژیوانی و ناخرێتە بەردەستی دادگا بۆ حوکم دان.. نە ڕۆژنامەگەری ئەو ئازادییەی هەیە و نە دەشیبێت، ئازادییەکی دەستەبەر کراو، ئەگەر پشت بە بنچینەی لیژنەیەکی چاودێری سەربەخۆ نەبەستێت).

ئەو یاسایانەی لە ساڵی ١٨١٩ دەرچوون، سیستەمێکی زۆر ڕزگارتریان دانا لەوەی کە ڕۆژنامەگەریی پێش یاسای ساڵی ١٨٨١ بەخۆیەوە دیبوو. بەڵام بەداخەوە ئەمە ئەوەندە درێژەی نەکێشاو چاودێری، دوای کوژرانی دۆق دە بیری، گەڕایەوە. دوای ئەوە یاسای تازەی دیکەی کۆتبەند دەرچوون و ئەوەندەی پێ نەچوو ئەو یاسایانە لابران تا سەردەمی لویس فلیپ. ئەم پاشایە بە عەرشەکەی خۆی قەرزاری ڕۆژنامەگەری بوو، چونکە، ڕۆژنامەگەری یەکەم چریسکەی ئەو ئاشووبە بوو کە بووە هۆی رووخاندنی شارلی دەیەم. بەڵام ئەو پاشایانەی شۆڕش دەیانهێنێتە سەر حوکم، لە هەموو کەسێکی دیکە زیاتر مەترسییان لەو کەسانە هەیە کە ئاژاوە دەنێنەوە، بۆیە وریایی خۆیان دەکەن. لە ژێر پەردەی گەڕاندنەوەی ئازادی بۆ ڕۆژنامەگەری ئەوەی کە ڕێبازی ١٤ی ئابی ١٨٣٠ دایناببوو، ململانێیەکی توندوتیژ لە نێوان دەسەڵاتداری و بەرهەڵستکاران دروست بوو، بۆیە شاڵاوی ڕۆژنامەنووسی بۆ سەر دەسەڵاتداری زیادی کرد و وێنەی کاریکاتۆریش پشتگیری ئەو شاڵاوەی کرد. مێژوو ئەو کاریکاتۆرەی هەر هەڵگرتووە کە لویس فیلیپ.ی لە شێوەی هەڵووژەیەک وێنە کێشاوە. کاتێکیش (فییشی) هەوڵی کوشتنی پاشای دا، زەبرێکی توندو کوشندە لە ڕۆژنامەگەری سرەوێنراو یاسای ٩ی ئەیلول دەرچوو کە بەهای (کەفالەت)ی زۆر بەرزکردەوە و سزای کەتن و تاوانەکانی زۆر زیاتر کرد و وێنەی کاریکاتۆریشی خستە ژێر چاودێرییەوە.. ئەوە بوو لامارتین.ی شاعیری ناوداری فەرەنسە بانگەوازە توندوتیژەکەی ڕاگەیاند کە دەڵێ: (ئەم یاسایە هەموو ڕۆژنامەگەری دەکوژێت)، ئیدی شکات کردن لە ڕۆژنامەگەریی زۆر بوو و وتووێژ لە ئەنجوومەنی نوێنەران (پەرلەمان) توندو تیژ بوو، بەڵام ئەو گوشارەی کە خرایە سەر ڕۆژنامەگەری نەیتوانی قەڵەمە ئازادەکان لە زمان بخاو لاڵیان بکات، ئەوە بوو (برۆدۆن) ئەو رستە بەناوبانگەی نووسی: (هەندێک جار لەتاو نووسین وەختە گڕبگرم، تەنانەت ئەگەر هەر دێڕێک شەش مانگ بمخاتە بەندیخانەوە).

ڕۆژنامەگەری لە فەرەنسا بە قۆناغی جیاجیادا تێ پەڕی لە نێوان بەرەو پێشەوە چوون و ستەم لێ

کردن و چەوساندنەوەو ڕۆژنامە ڕاگرتن و تەنانەت مۆڵەت لێ ستاندنەوەش زۆر زیادی کرد و گوشار لەسەر ڕۆژنامەنووسان تا سەردەمی ئیمپراتۆرییەت هەر زیادی کرد.. ئیدی ئەوە بوو ئەو کۆتە وردە وردە شل بووەوە تا یاسای ١١ی ئایاری ساڵی ١٨٦٨ مۆڵەت وەرگرتنی پێشەکی سیستەمی گوێ ڕاکێشان (تحذیر)ی هەڵوەشاندەوە.

حکومەتی (بەرگری نیشتمانی) (کەفالەت) و پوولی هەڵگرت، بەڵام ئەو یاسا دەستوورییانەی لە ساڵی ١٨٧٥ دەرچوون، بە هیچ شێوەیەک باسی ئازادیی ڕۆژنامەگەرییان نەکرد وهیچ شتێکیشیان سەبارەت بە ڕاگەیاندنی ماف تێدا نەبوو و نەشدەگەڕانەوە بۆ ڕاگەیاندننامەکەی پێشوو. بەڵام یاسا (باڵاکان) لە سەردەمی کۆماری سێیەمدا کە لەم دەستوورەوە هەڵهێنجرا بوو، ئامانجی ئەوە بوو کە ڕێگا بۆ پیادە کردنی مادده ١١ی ڕاگەیاندننامەی مافی ساڵی ١٧٨٩ بە پێی بنەماکانی بەرهەڵستکاری ڕزگاریخواز، خۆش بکات. ئەوەبوو یاساکەی ٢٩ی تەمووزی ساڵی ١٨٨١ کە پەیوەندیی بە ئازادیی ڕۆژنامەگەرییەوە هەبوو بە ڕەوانبێژانەترین گوزارشت و باشترین پیادەکردن چەمکی ڕزگاریخوازیی وەدی هێنا و یاساکە لەسەر ئەم سێ بنەمایانە چەقی بەستبوو:

١. لابردن و هەڵوەشاندنەوەی هەموو ڕاو تەگبیرێکی خۆ پارێزانە و کەم کردنەوەی (معاملە) کارگێرییەکانی پێشوو سەبارەت بە بڵاوکردنەوە تا کەمترین ڕادە.

٢. دیاری کردنی ئەو حاڵەتانەی کە ڕۆژنامەگەری تێیاندا بەرپرس دەبێت لەو سەرپێچی کردنانەی کە هیچ پەیوەندییەکیان بە ڕا دەربڕینەوە نییە. تەنانەت سووکایەتی کردن بە کۆمار، یان هەر یەکێک لە دوو ئەنجوومەنەکە، لیژنەکە ڕەتی کردەوە، چونکە: (مافی ڕەخنە لە حکومەت گرتن و چەندو چوون لەگەڵ کردن دەبێ زۆر ڕەها بێت و نابێ دەست بۆ خاوەنی ئەو ڕەخنانە درێژ بکرێت.

٣. دەسەڵاتی دادگا گەلییەکان لە سەیرکردنی ئەو حوکمانەی پەیوەندییان بە کەتن (جنحە)ی ڕۆژنامەنووسییەوە هەیە.

ئەم سیستەمە بنەڕەتییەی ڕۆژنامەگەری کە دەشکرێ پێی بگوترێ سیستەمی ڕاگەیاندن، چونکە بۆ هەموو هۆیەکی دەربڕینی گشتی دەبێت، تەنیا بۆ بڵاوکردنەوەیە، چونکە پێ لەسەر ئەوە دادەگرێت کە ئازادی (یان سەربەستی) لەڕووی کۆمەڵایەتییەوە نییە تەنیا مەگەر یاسا پشتی بگرێت یان ئەگەر یاسا بپارێزێت و لەوە وریای بکاتەوە کە نابێ لە یاسا لابدرێت.

بەڵام تاکە ڕاوە دوونانێک کە بکرێ خۆی لێ ڕزگار بکرێت ئەوەیە کە لەلایەن دەسەڵاتداریی سیاسییەوە دێت. ئەو سیستەمانەش کە دانرابوون تەنیا لەسەر بڵاوکردنەوەو ناوەڕۆکەکەی پیادە دەکران و هیچ بایەخێک بە بارودۆخی دارایی بڵاوکراوەکەو هۆیەکانی ئەو داراییەو ئەو چالاکییە پیشەییانەی کە بۆ بڵاوکراوەکە پێویستن نەدراوە تەنیا ئەوە نەبێ کە ئەو بارگرانییە داراییەی

IL TEMPO
Il dovere della D.C.
PASSO AVANTI SULLA VIA DELLA SICUREZZA OCCIDENTALE
Una formula a Strasburgo per realizzare l'Esercito europeo
Giornata di tumulti

دەوڵەت بەشێوەی دەستەبەری (ضمانة) و باج بەسەریدا سەپاندبوون. لەسەری هەڵگرتن. بەڵام ڕۆژنامەگەری گۆڕاو بوو بە پیشەسازی و دەرچوواندنی ڕۆژنامەی گەورە وای لێ هات پێویستی بە دامەزراوی بازرگانیی گەورەتر هەبوو کە ئەو دامەزراوە گەورەیەش لە کرداری گرنگتر دا پێویستی بە دامەزراوی بازرگانی گەورەتر هەبوو. هەر بۆ نموونە، بودجەی خەرجیی ڕۆژنامەی (لە پیتی جورنال) لە ساڵی ١٨٩٢دا گەیشتە ١٠٢,٨٣٠,٦٠٤ فرەنک.. تا بەم شێوەیە ئەو کەندڕەی کەوتبووە نێوان سەربەستی وەک مافی تاکە کەس، و ئەو بارودۆخەی لە ڕاستیدا هەیە بۆ بەکارهێنانی ئەو سەربەستییە، قووڵترو فراوانتر بووەوەو یاساش بێ دەنگ و زمان بەستراو بوو لەبەرامبەر ئەمەدا.

یاسادانەر لەسەرەتادا بایەخێکی بەم لایەنانە دا، بەڵام هەموو بایەخەکەی تەنیا لایەنی سزادانی گرتبووەوە (یاسای ١٨ تەمووزی ساڵی ١٨٣٨). دوای ئەوە یاسادانەر لە ساڵی ١٨٨١دا وای بۆ چوو کە خۆپاریزی شتێکی خەیاڵییە و خستییە پشت گوێ و چاوی لێ پۆشی و هەرگیز گوێی بە بایەخی ئابووری نەداو لەو ڕێکخستنە تایبەتییەی بەسەر ڕۆژنامەگەریدا (تطبیق) کرا، هیچ شوێنێکی بۆ سیستەمی دامەزراوە (مؤسسة) نەکردەوە، چونکە ئەو ڕێکخستنە ئەوسا لەگەڵ چەمکی ئازادیی دامەزراوە کە دژ دەوەستان، چونکە ئەو دامەزراوەیە لەگەڵ ئازادیی بڵاوکردنەوەدا بوو کە بنچینەی مەزهەبی ڕزگارییە.. هەر ئەم چەمکەش بوو ڕژێمی سەرمایەداریی ئازادی لەسەر دامەزرا.

(دامەزراوەی سەرمایەداری ئەو دامەزراوەیە کە سەرمایەداران (خاوەن سەرمایە) هەڵیدەسووڕێنن)، ئەم گوزارشتە (جۆرج ئیپێر) لە تۆژینەوەکەیدا سەبارەت بە ڕووی یاسایی سەرمایەداریی تازە، لە ساڵی ١٩٤٦دا ئەمەی نووسی و ڕۆژنامەشی خستە نێو هۆیەکانی دەسەلاتی سیاسیی شاراوەی سەرمایەداری. بەڵام ڕۆژنامەگەری تەنیا هەر هۆ نەبوو، بەڵکو سوودی لەو پێشرەفتە ئابوورییە وەرگرت کە لە ڕژێمی سەرمایەدارییەوە سەری دەرهێنا بوو و سوودی لەو حاڵەتی بیرکردنەوەیەش بینی کە ورووژاندنی و هەر وەک سوودی لەو میکانیزمە یاساییەش وەرگرت کە دروستی کرد.

هەردوو قۆناغی پەیدابوونی ڕۆژنامەی گەورە، لەگەڵ هەردوو قۆناغی پێشرەفتی سەرمایەداریی گەورەی ئازاد هاوبەرامبەر بوون (پاشایەتیی لویس ـ فیلیپ و ئیمپراتۆرییەتی دووەم).

پێشکەوتن و گەشەکردنی ڕۆژنامەگەری بەسیستەمی ئابووریی گشتی و بەو یاسایانەوە بەند بوون کە گوزارشت لەو سیستەمە دەکەن. هەر ئەمەش بوو وای لە کاربەدەستان کرد کە بیر لەوە نەکەنەوە دامەزراوەی ڕۆژنامەگەری بخەنە ژێر ڕکێفی سیستەمێکەوە جیا بێ لەوەی بەسەر هەموو دامەزراوە ئابووری و بازرگانییەکانی دیکەدا (تطبیق) دەکرێت. پاراستنی ڕۆژنامەگەریش لە دەست تێوەردانی ئارەزووکاریی دەسەلاتی سیاسی کە لە بنچینەی سیستەمی تایبەت بە بڵاوکردنەوەدایە، لێرەدا بە هەند هەڵنەگیرا، چونکە پێیان وابوو کە ئەو پاراستنە بە پێی بزووتنەوەی ئابووریی ئازاد و مافی ئاسایی بازرگانی بە تەواوەتی دابین کراوە. ئەو جیاووکەش (إمتیازات) کە ئەو ئابوورییە دەیدات بەو پارەدارانەی خەرجیی دەرچوونی ڕۆژنامەکە دابین دەکەن بەسە بۆ ئەوەی چاو لە هەر یاسایەکی دیکە بپۆشن کە سنوورێک بۆ ئەو جیاووکانە (إمتیازات) دادەنێت. ئەم چەمکە تا دوای دەرکەوتن و سەرهەڵدانی دیموکراسیی سیاسیش هەر بەردەوام بوو، و وەکو (جۆرج ئیپەر)دەڵێت: جۆرە ڕێککەوتنێکی سەیر لە نێوان سەرمایەداری و دیموکراسیدا پەیدا بوو، و ڕۆژنامەگەریش لەو هەردوو مەیدانەدا دەوری خۆی بینی.

لەو سەردەمەدا، زۆر جار ڕەخنە لە مەترسیی دەست گرتنی پارە(دارایی) بەسەر ڕۆژنامەگەریدا گیراوە و هەر لە سەرەتای ئەو سەدەیەدا مەترسی

لە بازرگانی کردنی رۆژنامەگەری پەیدا بوو و سەرەنجام هەندێ بوار رەخسا بۆ نارەزایی دەربڕین سەبارەت بە هەندێ شالاوی بەکرێ گیراوانە (باناما)یایە واتە ئەو بێ دەنگییەی لەسەری رێک کەوتبوون لە بارەی کوشتاری ئەرمەنییەکان.[1]

لێرەدا (جۆرج ربنار) بۆ ئەوە دەچێت کە زاڵ بوونی دارایی بەسەر رۆژنامەدا ئەنجامێکی حاشا هەڵنەگری سەرمایەدارییە، لە کاتێکدا (جۆرج کلیمەنسۆ) باوەڕبوونی کاریگەریی خۆی رادەگەیاند.

ئەمە سەبارەت بە فەرەنسا، بەڵام لە دەرەوەدا، بە پێی ئەو یاسایانەی لە بیرو باوەڕی هاوشێوە هەڵهێنجرابوونو بە رەچاو کردنی جیاوازیی نێوان هەر یەکێک لە سیستەمی ماف، تیۆری رزگاریخوازی چەسپا.

سەبارەت بە ئینگلستان سیستەمی ئینگلیزی پتر روون بووەوە. هەموو تەگبیرێکی خۆ پارێزی (احتیاطي)(چاودێری و مۆڵەت دان) دوور خرانەوە.

ئەوەبوو لە ناوەراستی سەدەی نۆزدەمدا، باجی تایبەت لابراو سیستەمێکی مام ناوەندی بۆ تۆمارکردن لە ساڵی ١٨٨١دا هێشترایەوە.

بەڵام سەبارەت بە سیستەمی بڵاوکردنەوەوە، ئەو بنەمایە لەسەر ئەوە بنیات نرا کە دەبێ رۆژنامەگەری سەر بۆ مافی گشتی دابنوێنێ کە لە رووی تیۆرییەوە لەسەر رێورەسمێکی ریشە داکوتاو چەق دەبەستێت و لە رووی واقیعیشەوە سەر بۆ ئەو بنەمایانە دا دەنوێنێ کە (قازی) لە یاساکانی پێش خۆی و هەندێ دەقی نووسراو هەڵی دەبژاردن. ئەم مافەش دەقی بەست لەسەر سەرکوت کردنی هەموو هاندانێک بۆ ئاژاوە و سووکایەتی کردن بە رەوشتی گشتی و بوختان هەڵبەستن و ناوناتۆرە لە خەڵک نان و باس کردنیان بە خراپە. ئەم سەرکوت کردنە لیژنەیەکی دادوەر ئەنجامی دەدا، هەروەها کەتنێکی (جنحة) تایبەتی هەبوو کە پەیوەندی بە پاراستنی دادگاوە هەبوو.

بەڵام سزا و چاکسازیی شارستانی، ئەوا دەکەونە سەر ئەستۆی بڵاوکەرەوە (ناشر)، یان گوێزەرەوە، ئەگەر گوێزەرەوە خاوەنی چاپخانەکە نەبێت، تەنیا ئەگەر نووسەرەکە بەر پرسایەتیی خۆی سەبارەت بە نووسینەکە رابگەیەنێ. لە ساڵی ١٧٧٦ەوە ئەوە گەڕایەوە کە ناشێ بڵاوکراوە رابگیرێت تەنیا ئەگەر بە پێی یاسا تاوانەکەی ساغ بووبێتەوە.

لە ناوەراستی سەدەی نۆزدەمەوە خواستێک پەیدا بوو بۆ سەر پێ دانەواندنی رۆژنامەگەری بۆ سیستەمێکی تایبەتی.

ئەو (مەرسوومە) بەناوی لۆرد کەمیل ناسراوەو لە ساڵی ١٨٩٣ دەرچووە، چاکسازییەکی گرنگی بۆ بەرژەوەندی رۆژنامەگەری رەخساند کە بڕیاری (حصانة)ی بۆ رۆژنامەگەری دا، ئەویش لە کاتێکدا ئەگەر ساغ بووەوە کە ئەو ناوزڕاندنە بۆ بەرژەوەندی گشتی بوو، و لە پێشەکییەکەیدا ئەوەی روون کردبوووەوە کە ئەو هەوڵانە ئازادیی رۆژنامەگەری بەهێز دەکەن، بەڵام بنەمای پیادەکردنی یاسای گشتی بەسەر رۆژنامەگەریدا هێشتا هەر کاری پێ دەکراو لە ساڵی ١٩١٤دا زۆر بە ئاشکرا بە کارهێنرا لەو حوکمەی کە لە کێشە بەناوبانگەکەی، (کێشەی ئیمپراتۆر ئەرنۆڵدی پێنجەم)درا و لەوێ ئەوە گوترا کە ئازادیی رۆژنامەنووس لە ئازادیی تاکە کەس زیاتر نییە.

بەڵام لە ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکادا، یاسای کۆتایی سەدەی هەژدەمی ئینگلستان تێکەڵ بە سیستەمی یاسای گشتی بەریتانیا کرا، بەڵام ئەو دوو یاسایە، بەشێوەیەکی تا رادەیەک لێک جیا پەرەیان سەندو یەکێک لە هۆیەکانی ئەو جیاوازییەش، بە تایبەتی لەبەر بوونی هەندێک رێ و رەسمی نووسراوە لە ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکاوە پەیدابوون، سەرەڕای ئەوەی کە چەند یاسایەکی نووسراو لە مەیدانی (جزائی)لەو وڵاتەدا هەبوون. یەکەم گۆڕان کەبەسەر دەستووری فیدرالیدا هات ئەوە بوو یاسایەکی

قەدەغەکرد کە کۆنگرێس نیازی وابوو بۆ کۆتبەندی ئازادیی قسەکردن و ڕۆژنامەگەری داینێ و لە ساڵی ١٨٦٨دا چواردەمین هەموار (تعدیل)کرا کە نەیهێشت ویلایەتەکان یاسای ئەوتۆ دابنێن یان پیادەی بکەن کە سنوور بۆ سەربەستی هاونیشتمانییانی ویلایەتە یەکگرتووەکان دادەنێت.

سەربەستی ڕۆژنامەگەری لە دەستووره تایبەتییەکانی ویلایەتەکانی ئەمەریکا تۆمار کراوە، یان لە ڕووی بنەماوە، یان لە شێوەی دارشتنی گشتییەوە. بەڵام لە دەقێکی ڕوونتردا، ئاماژە بەو حاڵەتانە دەکات کە سەرکوت کردن بەشیاو دەزانێ.

بەڵام لە ئەڵمانیا، پێش یەک گرتنەوە، ڕۆژنامەگەری بەپێی نائارامی و ناسرەوتی و قەیرانی سیاسی بزووتنەوەکە لە هەڵچوون و داچووندا بوو لە نێوان ئازادی و چەوساندنەوەدا.

(لە پرووسیا، بسمارک ڕۆژنامەگەریی خستبووە ژێر چاودێرییەکی توندو تیژی ئارەزووکاری وەکو سیستەمی هۆشدار کردنەوە(إنذار) لە ئیمپراتۆرییەتی دووەمی فەرەنسا)و یاسای ویلایەتەکان سەقامگیر نەبوو. بەڵام کە ئەڵمانیا یەکی گرت، ئەوا لە ٧ی ئایاری ١٨٧٤ یاسایەکی ڕزگاریخوازانەی دانا و چاودێری هەڵگرت و لە زۆر باردا دانی بە دەسەڵاتی لیژنەی دادوەری دانا بۆ سەیرکردنی هەندێک کەتن(جنح)ی ڕۆژنامەگەری.

هەموو ئەو دەستوورانەی لە سەدەی نۆزدەم سەریان هەڵدا باس لە ئازادیی ڕۆژنامەگەری دەکەن بەپێی بیروباوەڕی جاڕنامەی مافی مرۆڤ لە کۆتایی سەدەی هەژدەم و بەجۆرێک گوزارشتیان لەو بیروباوەڕو بنەمایانە دەکرد کە وشەکانی ماددە(٢٢)ی جاڕنامەی مافی مرۆڤی لە ساڵی ١٧٨٩ بیر هێنایەوە.

ئینجا سیستەمی ئازادی ڕۆژنامەگەری چ لە هەندێک ڕێوڕەسمی دەستووری یان یاسایی ڕاشکاو، یان لە بیرو باوەڕی ڕوونی پیادەکراو لە هەندێ دەقی بنچینەیی یان لە هەندێک بۆ چوونەوە هەڵهێنجرابێ، ئەوا لە گەوهەرو ناوەڕۆکدا سیستەمێک بووە تەنیا بۆ بڵاوکردنەوەو ئەو گەشەسەندنە باڵایەی کە بەسەر ئەو هۆیە ماددییە و ئەو چالاکییە پیشەییانەدا هات کە دەرکردنی ڕۆژنامە پێویستی پێیان بوو، هیچ کارێکیان نەکردە سەر سیستەمی ڕۆژنامەگەری. چونکە ئازادی دامەزراوەیەک وا پێ دەچوو کە بەشێکی لێک جیانەبۆوەی ئازادیی بڵاوکردنەوە بێت و ئەو ئازادییەش بە دابین کراو دادەنرا ماددەکی دامەزراوەکە سەر بۆ ئەو پێویستییە، یان بنەمایانە دادەنەوێنێ کەبەسەر دامەزراوە بازرگانییەکاندا پیادە دەکرێن و سەر بۆ هیچ دەستەبەری و باجێکی تایبەت دانانەوێنێت.

زۆر جاریش هەندێک دەنگی ناساز، ناو بەناو لە فەرەنسا بەرز دەبوووەوە، بەڵام کە لە ڕۆژنامەگەریی پرووسیا بەرامبەر بڕیارەکانی بسمارک سەری دانەواند لە ترسی ئەوەی نەوەک سەرمایەکانی بەشدارەکان لە ڕۆژنامەکاندا بکەونە بەر مەترسییەوە، (لاسال)هەستاو نارەزایی بەرامبەر ئەو خۆ بەدەستەوەدانە دەربڕی بەوەی کە ئاگادارینامە(إعلانات)لە ڕۆژنامەدا بووەتە پرۆژەیەکی قازانج ڕاکێش بۆ خاوەن سەرمایە وریاکان، واتە بۆ سەرمایەدارە وریاکان.

(١) دوای ماوەیەکیش دەرکەوت کەلە نێوان ساڵی ١٨٩٧و ١٩١٧ چەند پارە لە پێناوی پرۆپاگەندەکردن بۆ قەرزەکانی ڕوسیا سەرف کراوە (بەکرێ گیراوی ڕۆژنامەگەری ١٩٣١دا).

سەرچاوە:

فرنان ترۆ، الإعلام، ل:٢٥_ ٤١

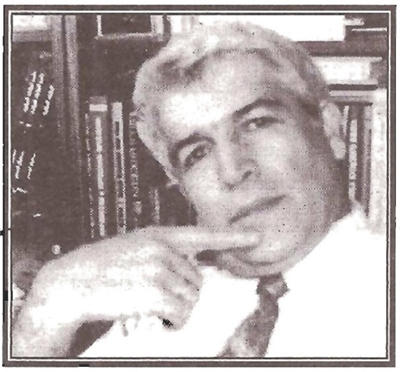

یۆبیلی زێڕینی گۆڤاری نزار

جەمشید حەیدەری

تێبینی

خوێنەری بەڕێز..

لە بەشی یەکەمی ئەو لێکۆڵینەوەیەدا، ئاماژەم بەوە کردبوو کە هەموو ژمارەکانم لەبەردەستدا نەبووە، بۆیە تەنیا لەسەر ئەو ژمارانەم نووسیوە کە لەلای خۆم لە ستۆکهۆلم لەبەردەست بوون، ئێستاش لەدوای سەر لە نوێ چاپکردنەوەی ـ نزار ـ لە سلێمانی، بەڵام بەداخەوە دیسان ژمارەی (١٨) تێدا نییە بۆیێ بەشی دووەم و کۆتایی بۆ ئەو ژمارانە تەرخان دەکرێ: ٢، ٥، ٦، ٧، ١٠، ١٢، ١٣، ١٥، ١٦، ١٧.

لەوانەیە هەندێ گۆڕانکاری لە پۆلێن و دابەشکردنی ئەو بەشە بەرچاو بکەوێ کە لە بەشی یەکەم بەشێوەیەکی تر ئەنجام دراوە.

ئەو ژمارانەش، دەکرا ژمارە ئاماژەپێکراوەکانی لە بەشی یەکەمی وتارەکەمدا، هیچ گۆڕانکارییەکی لایەنی دەرهێنانی هونەری، کاتی دەرهێنان، ژمارەی لاپەڕەکان (قەوارە)، گۆشەکانی بەسەر دانەهاتووە کە لێرەدا پێویستی بە ئاماژە کردن بێت. ئەو هەڵسەنگاندنەی لە بەشی یەکەمدا هاتووە، باڵ بەسەر ئەو بەشەش دادەگرێ، ناوی نووسەرانی بەشداربووش لە هەموو ژمارەکان لە پێشەکی وتاری پێشوودا ئاماژەیان پێکراوە بە گوێرەی خشتەی ناوەکان لە پێشەکی (چاپی نوێ)ی گۆڤارەکەدا، کە هاوینی رابوردوو لە هەولێر بەرچاوم کەوت و ئاماژەم پێکردووە.

ئەو دە ژمارەیە (بیست) سەروتاری تێدا بلاوکراوەتەوە، (١٠) بە زمانی عەرەبی و (١٠)ی تریش بە زمانی کوردی.

سەروتاری بەشە عەرەبییەکەی جیاوازە لەگەڵ سەروتاری بەشە کوردییەکەی. (٧) سەروتار لە هەر دوو بەشەکەدا (عەرەبی و کوردی) بۆ کێشەی نێوەخۆو ئازادی و دیموکراسیەت تەرخان کراون، (٥) سەروتار بۆ کێشەی فەلەستین و (٧) سەروتار بۆ خەباتی رزگاریخوازی گەلانی ئاسیا دژی ئیستعمار.

(١٢) سەروتار بە پێنووسی مامۆستا عەلائەدین سجادین یاخود بەناوی گۆڤارەکە بلاوکراونەتەوە (٣) سەروتار لە زمانی بێگانە وەرگێڕدراون بەلام لەگەڵ ڕێبازی گۆڤارەکە دەگونجێ، بۆیێ وەک لەجیاتی سەروتار بلاوکراونەتەوە، (٢) لەم سێ وتارە تەرخان کراون بۆ خەباتی گەلانی ئاسیا کە نووسەرەکەی

بدل الاشتراك عن كل سنة
فلس دينار
٠٠٠ ٢ داخل القطر
٥٠٠ ٢ خارج القطر
أجرة الاعلانات
عن العدد الواحد
لكل عامود ٢٠٠ فلس
الاعلانات الدائمية
تراجع بشأنها الادارة

نزار

مجلة اسبوعية سياسية جامعة تصدر باللغتين العربية والكردية

NIZAR
A Weekly Political Review
Published in Baghdad in Arabic and Kurdish

العدد ـ ١ بغداد الثلاثاء ٣٠ آذار ١٩٤٨ ـ الموافق ١٩ جمادي الاول ١٩٦٧ السنة الأولى

هێندی‌یە، ئەوی دیکەشیان دەربارەی سیاسەتی ڕەگەزپەرستی ئەمریکایە بەرانبەر بە قوولەرەشەکانی ئەمریکا. لە هەموو ژمارەکاندا مامۆستا عەلائەدین سجادی، جگە لە گۆشەی تایبەتی چۆن فێری زمانی کوردی دەبی، وتاریکی تریشی تێدا بڵاوکردۆتەوە، هەر وەک لە ژمارەکانی بەشی یەکەمدا ئاماژەی پێکراوە، چالاکترین نووسەری ئەو (دە) ژمارەیەش، بەتایبەتی لە بەشە عەرەبییەکەیدا ـ سجادی، ابن خلکان، محمد علی و لە بەشە کوردییەکەشی ـ محمد سعید خفافـە. بەشە عەرەبییەکەی لە تەک بایەخ دان بە کێشەکانی نێوەخۆی عێراق لە بواری ئازادیی رادەبڕین و دیموکراتیەت بە گشتی و دوو کێشەی سەرەکی رەنگیان داوەتەوە ـ کێشەی فەلەستین و کێشەی کورد (داخوازییەکانی گەلی کوردستان لە چوارچێوەی عێراقدا). لە بەشی هەواڵەکانی نێوەخۆدا، گۆڤارەکە بایەخی تایبەتی بە کەم و کورییەکانی شارو شارۆچکەکانی کوردستان داوە لە بواری ـ ئاو، کارەبا، خزمەتگوزاری، ڕێگاوبان، هەروەها پرۆژەی چارەسەرکردنی کێشەی ـ توتن ـ لە کوردستان لە سەرتاپای ژمارەکانی گۆڤاری ـ نزار ـ ڕەنگی داوەتەوە، بایەخی تایبەتی بەو مەسەلەیە دراوە، وەک بەرهەمێکی سەرەکییە لە کوردستان.

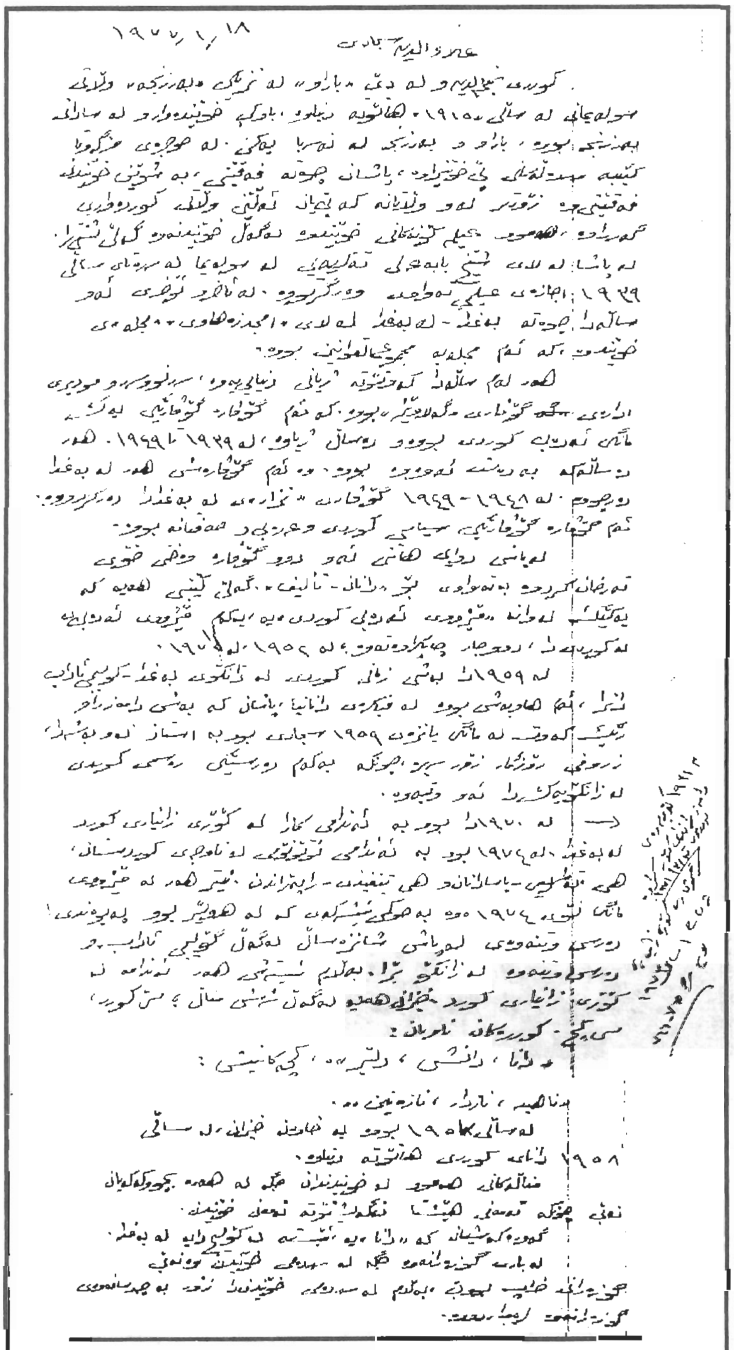

ئەوە فۆتۆکۆپی نامەیەکە کە خوالێخۆشبوو مامۆستا عەلائەددین سجادی لە ١٩٧٧/١/١٨ بۆی ناردووم کە لە لیننگراد دەمخوێند. (ج. حەیدەری)

گۆڤاری ـ نزار ـ وەک تاقە گۆڤارێکی سیاسیی کوردی، تەمەن کورت و خاوەن هەڵوێست و سەربەخۆ، ڕۆڵێکی ئێجگار گەورەی گێڕاوە لە ڕۆشنایی خستنە سەر کێشەکانی نێوەخۆی عێراق و چارەسەرکردنی لە ڕوانگەیەکی دیموکراتییانە و بوێرانە داخوازییەکانی کوردی هێناوەتە زمان و ڕاستگۆیانە بەرگری لە ڕێبازەکەی خۆی کردووەو بەراشکاوی ڕایگەیاندووەو بەرپەرچی ئەوانەشی

داوەتەوە کە رەخنەی لێدەگرن، چونکە بەشی زۆری گۆڤارەکە بە عەرەبی دەردەچی، هەرچەندە لە بەشی یەکەمی وتارەکەمدا هۆی زۆرکردنی لاپەڕەی بەشی عەرەبی و ئامانجی دەرکردنی گۆڤارەکە بە هەردوو زمان ئاماژەی پێکراوە، بەڵام دیارە قسەوقسەلۆک زۆر بووە لەسەر ئەوەی کە دەبوایە بە پێی قانوونی (لوغاتی محلی ـ زمانەکانی ناوچەیی) بە کوردی دەربچێ. لە ژمارەی (٦) گۆڤارەکەدا لە ژێر سەردێری: کوردو ئەم گۆڤارە! (وەرامێکی پڕ بە پیستی خۆی بڵاوکراوەتەوە کە لەسەرەتادا نووسەر ئاماژەی بە کۆششی کەسانی خوێن پاک) داوە بۆ دەرکردنی: (دەمی ساڵە گەلێ کەسی خوێن پاک لەم کوردەوارییەدا کۆششی کردووە بۆ ئەوە رۆژنامە، یا گۆڤارێکی سیاسی دەربینێ بۆ ئەوە ببێ بە زمانی حالی ئەم دانیشتوانە بۆ درکاندنی ئەو ناتەواوی و کەموکوڕییە کە لە کوردەواریدا هەیەو بە جۆرێکی رێکوپێک بیخاتە بەرچاوی اولیای امورەوە و کۆشش بکا بۆ (بردنیان) ئەو داخوازییانە ئەگەر بە کوردی بنووسرێ سوودی نییە، چونکە وەک وتارەکە ئاماژەی پێدەکات: (ایمرۆز مەرکەزی حکومەتی عێراق بە زمانی عەرەبی قسە ئەکاو ئەخوێنێتەوە، کەوابوو پێویست بۆ ئەو رۆژنامەیە کە ئەم ئامانجەی هەیە ـ ئەبوایە بەو زمانە بوایە کە حکومەتەکە قسەی پێ ئەکا، بۆ ئەوە راستەوخۆ مەرامەکە بنووسێ و پیشانیان بدا).

نووسەر وتارەکە لەم روانگەیەوە دەگاتە ئەو راستییە کە دەڵێ: (ئەگەر سەیری ئەم حەقیقەتە بکەین، لام وایە دانی پێدا ئەنێن کە رۆژنامەیەکی عەرەبی لە عێراقدا ـ بەو شەرتە کوردێک دەربکا ـ ـ زیاتر خزمەتی کورد ئەکا لەوە کە ئەگەر کوردی پەتی بێ، چونکە کوردییە پەتییەکە بە تەواوی مەبەستەکە نادا بە دەستەوەو لەلایەن ئەولیای امورەوە ناخوێنرێتەوە.

نووسەر دیسان وەڵامی ئەوانە دەداتەوە کە هەندێکیان گۆڤارەکە بە گۆڤارێکی عەرەبی دەزانن لە وەرامدا نووسەر دەڵێ: (زۆر سەیرە نازانین بۆچی عەرەبییەو کوردی نییە؟ رەنگبێ لەبەر ئەوەی کە بە وشەی عەرەبی حکومەتێکی عەرەبی تێ ئەگەینێ کە ناتەواوی کوردەواری ئەوەیە) نووسەر راستەوخۆ ئاماژە بەوە دەکات کە، حکومەتی عێراق حکومەتی عەرەبە. پاشان دێتە سەر باسی گۆڤاری کوردی ئاماژە بە گەلاوێژ دەکات و دەنووسی: کاکی خۆم، گەلاوێژ گۆڤارێکی کوردی پەتییە، بڕوا بکەیت یا نەیکەیت.. چاکتر گۆڤارێکە لەم رۆژهەلاتی خوارووەدا.. گەلاوێژەکەی تۆ چاکتر گۆڤارە. بە پێی ئەم چاکییەی.. بە پێی ئەوە کە (٩) ساڵانە ئەگەر لێت بپرسن چەندی لێ دەربچێ باشە؟ لە وەڵامەکەیا ئەڵێت: (بەلایەنی کەمەوە ئەبێ (١٠) هەزاری لێ دەرچێ، کەچی لە حقیقەتیشا لە نیو هەزار تۆزێ زیاترە. هەر رۆژە تا نوویەک و هەر کەسە ناوێکی لێ دەربێنێ، کوا ئەو کەسانە کە دەستیان ئەدا بە سنگیانا ئەیان وت ایمە! کورە ایمە گەولایژ بە خێو ئەکەین! کوانێ لە کوێن؟ ئەگەر لێیان بپرسیت ـ وەکو من پرسیومە ـ وەڵامەکەی بە اصطلاحی ایستە ئەوەیە پێت ئەڵێت: گەلاوێژ رەجعیە من تەقدمیم ئەوێ، بۆی بکە بە تەقدمی هەر عەینی ئەو کەسە ئەڵێ: تەقدمیە من رەجعیم ئەوێ).

پاشان نووسەر بەم شێوەیە ئامانجی بەشی عەرەبی گۆڤاری ـ نزار ـ شی دەکاتەوە: (نزار لە

بەشی عەرەبییەکەیدا، سلطاتی مختصەی تێ گەیاندووە کە بۆ چ تاریخی کورد لە قوتابخانەکاندا ناخوێنرێ؟ بۆ چ مجمعی علمی عیراقی خزمەتی زمانی کوردی نەگرتۆتە ئەستۆ؟ بۆ چ دائرەی انحصار چاری معاملەی توتن ناکا؟ بۆ چ مصائفی شیمال خزمەت ناکرێ؟).

لە کۆتایی ئەم وتارە گرنگەدا نووسەر دەگاتە ئەو راستییەی کە تا ئەمڕۆش لە ژیانی کوردەواریی ئێمەدا راست و دروستە کە دەنووسێ: ﴿لەبەرە بەیانی تاریخیەوە تا ایستە (واتە پەنجا ساڵ بەر لە ئێستا، منیش دەڵێم دوای پەنجا ساڵ، ئێمەی کورد هەروا بیر دەکەینەوە(ج.ح)﴾ ایمە هەر قسە ئەکەین و قسەمان هەیە، با قسەکردن بەس بێ، با مەیدانی عەمەل بێتە پێشەوە، قسە هیچی لێ هەڵناسورێ، قسە بۆ کوشتن باشە).

نووسەر گلەیی دەکا کە یارمەتی نادرێ و هەندێکیان هەر ناوێرن بە دەستەوە بگرن و دەڵێ: (کەس توخنی ناکەوێ، لای وایە ئەگەر بەدەستییەوە چاویان پێ کەوت خێرا تووی گوێەنگی ئەکەن، کەچی لەوە تێ نافکرێ ئەمە مجلەیەکی رەسمییە لەگەڵ جریدەی صوت الاهالی و زماندا فەرقی نییە، ئەگەر بە خوێندنەوەی ئەوان پیاو زەرەری هێنا بەهی ئەمیش ئەیهێنێ.).

بە ئەنقەست ئەم وتارەی گۆڤارەکەم خستە بەر پۆلێن کردنی ناوەڕۆکی گۆڤارەکە، خستمە بەرباس، تا ئەو راستییە بخەینە روو کە گۆڤاری - نزار - نەک لە لایەن کاربەدەستان و دارو دەستیان فشاریان هاتۆتە سەر، بەڵکو لەلایەن خۆیەوە بە بیانووی جیاواز و نابەجێ دژایەتی کراوە، بەڵام عەلائەدین سجادی کە ئەم کارەی کردووە، بێ سڵکردنەوە ئەرکی نیشتمانیی خۆی ئەنجامداوە.

بۆ ئاسانکردنی ئەرکەکەو شی کردنەوەی بابەتەکانی ئەو ژمارانە، بە چاکم زانی بەسەر چەند تەوەرێک دابەشیان بکەن. هەر یەک لەو تەوەرانە تایبەتمەندیی خۆی هەیەو روونـاکی دەخاتە سەر لایەنێک بە گشتی. لە بەشی یەکەمی وتارەکەمدا، سەروتارەکانم جیاکردبوونەوە لە وتارەکانی تر، بەڵام لەم بەشەدا لە چوارچێوەی تەوەرەکاندا شیبان دەکەمەوە.

تەوەرەکان:

١- کێشەی نێوەخۆی عێراق (سیاسەتی نێوەخۆ)

٢- کێشەی عەرەب و سیاسەتی دەرەوەی عێراق.

٣- کێشەی کورد.

٤- خەباتی رزگاریخوازی گەلانی ئاسیا دژی ئیستعمار.

٥- رەخنە و بۆچوون دەربارەی وتارەکان.

٦- هەمەجۆر.

١- کێشەی نێوەخۆی عێراق سیاسەتی نێوەخۆ:

هەرچەندە گۆڤاری - نزار - گۆڤارێکی سیاسیی کوردییە، بەڵام وەک هەڵوێستێکی سیاسی و لە روانگەیەکی پێشکەوتنخوازانەوە بۆچوونی خۆی لەسەر هەموو رووداوەکان و دوا رۆژی سیستەمی سیاسی عێراق بە راشکاوی دەردەبرێ و پێ لەسەر چەسپاندنی رێبازی دیموکراتی و چارەسەری کێشە کۆمەڵایەتیی و ئابووری و سیاسەتییەکانی دەرەوەی دەوڵەتی عێراق بەرانبەر بە کێشەی عەرەب و خەباتی رزگاریخوازی گەلان دژی ئیستعمار بە گشتی و ئیستعماری ئینگلیزی بە تایبەتی لە رۆژهەڵاتی نێوەڕاستدا دەخاتە روو.

وەک لە وتارەکاندا دەردەکەوێ باری سیاسی دوای راپەڕینی کانوونی دووەمی ١٩٤٨ و هەڵوەشاندنەوەی - پەیمانی پۆرتسموث- تا رادەیەکی باش ئازادی رادەربڕین لە وڵاتدا بەرقەرار بووە و دەستەڵاتداران بەڵێنیان داوە کە رێز لە ئیرادەی میللەت دەگرن و گۆڕانکارییێکی بنەرەتی لە کۆمەڵگادا رووددات و دەستووری دەوڵەت پیادە دەکرێ. بۆیە لەو (دە) ژمارەیەدا (٨) وتار تەرخان کراوە بۆ هەڵبژاردنی پەرلەمان و ئازادی رادەربڕین و پیادەکردنی رێبازی دیموکراتی لە فرە

حزبـــــی، ڕۆژنامـــــەوانی، کۆبوونـــــەوەو خۆپیشاندان..هتد. دەکرێ وتارەکانی پەیوەندییان بە باری نێوەخۆی عێراقەوە ﴿هەرچەند چارەسەری کێشـەی کـورد لـە دەوڵـەتی عێراقـدا پـەیوەندی ڕاستەوخۆی هەیە بە سیاسەتی نێوەخۆی عێراق، بـەڵام مـن لـەم وتـارەمدا بەشێکی تایبـەتیم بـۆ تـەرخان کردووە، بۆیە لـەو بەشـەی پـەیوەندی بـە کێشەکانی نێوەخۆوە هەیە باسی لێوە نەکراوە﴾، بۆ چەند برگەیەک دابەشکراون کە گرنگەکەیان:

١ـ هەڵوێســت لـــە زەمینـــە خۆشـــکردن بـــۆ هەڵبژاردنی پەرلەمان و ئازادییە ـ دیموکراتییەکان.

٢ـ باری ئابووری و گەشەپێدانی پیشەسازی.

٣ـ کێشە کۆمەڵایەتییەکان.

١ـ هەڵوێســت لـــە زەمینـــە خۆشـــکردن بـــۆ هـــەڵبژاردنی پەرلـــەمان و ئازادییـــە ـ دیموکراتییەکان

لە ژمارە (٢)ی گۆڤارەکەدا بە زمانی عەرەبی وتارێک لە ژێر سەردێری: (گرنگی هەڵبژاردنەکانی داهاتوو و هەڵوێستی حکومەت)دا هاتووە: (لــە ژێــر فشــاری میللــەت، ئەنجومــەنی جــەبری ـ سـەعیدی (صـالح جـەبر و نـوری سـەعید ـ ج) دەســـتکری پیـــاوانی داگیرکـــەران لـــە چینـــە دەستەڵاتدارەکان کە گەلی عێراق تووشیان هاتووە و لــە ڕەفتـــارە ئارەزوومەندانـــەی دەردی چێژتـــووە هەڵوەشـایەوە کـە بووەتـە هـۆی دەسـتێوەردانی ئیسـتعماری ئینگلیزی لـە هـەموو دەسـتگاکانی وڵات و بێ بەشکردنی گەل لـە سـاکارترین مافـە دیموکراتییـەکان کـە لــە دەســتووری بنـەمایی‌دا هاتووە)، هەروەها نووسەر دەنووسێ: (لە هەمووی خەراپتر سیاسەتی حکومەتەکانی عێـراق هـەردەم دژی ئارەزووی گەل بـووە و لـە بەرچاوی عالـەمدا دژایەتی کردووەو تێکۆشانەکانی سەرکوتکردووە لە پێنـاو ژیـانێکی ئـازادو دیموکـرات و بەختـەوەر) هـەروەها دەڵـێ: (نۆکـەرانی ئیسـتعمار بـە توانـای ســونگی گــەورەکانیان حکومیـــان کـــردووە) لـــە

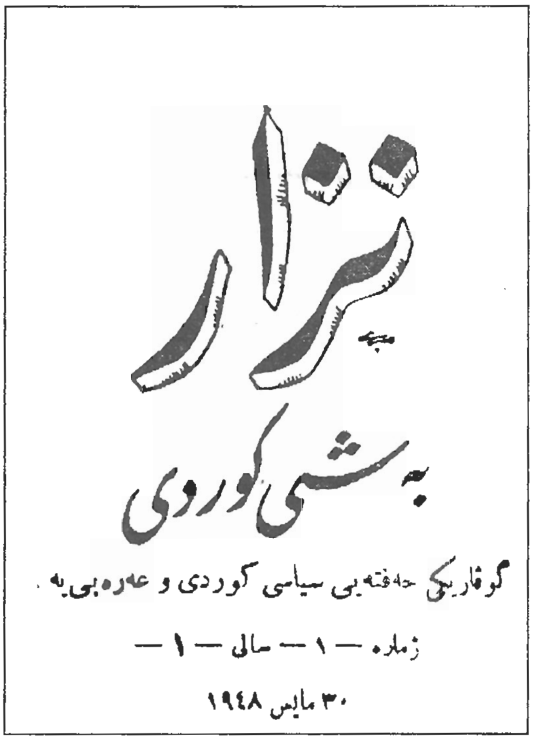

وتارەکـەدا دوو شـێوە ئـارەزوو دیـاری کـراوە، ئارەزووی پیـاوانی ئیسـتعمار و ئـارەزووی گـەل: پیـاوانی ئیسـتعمار سیاسـیـەتی ـ سـەپاندنی دەستەڵات و دەستبەسـەراگرتنی داهات و فـەرق و جیـاوازی خستنە نێـو ڕیزەکـانی گـەل و لێدانـی نیشتمانپەروەران و هێزە دیموکراتییەکان و دژایەتی کردنی کلتور و پیشەسازی نیشتمانی، ئارەزووی گەلیش: دەرکردنی ئیستعمار لە بواری سیاسی و ئـابووری و لەشـکری لـە وڵات و چارەسـەرکردنی کێشەکانی نێوەخۆ.. پیادەکردنی سیاسـەتی دەرەوە کە ڕەنگدانەوەی بەرژەوەندی ئاشتیخوازانەی گەل و دوورخســتنی دەســتەڵاتی بێگانــە)، نووســەری وتارەکە لەو بڕوایـەدا (ئـەو ئامانجانـە جێبـەجێ ناکرێ، بێ هەڵبژاردنێکی ئازادو خاوێن و دوور لە هەموو دەستێوەردانی نایاسایی لە هەر لایەنکێوە بێت). هـەروەها نووسـەر دەنووسـێ: (چارەسـەری تـەواوی ئـەو بـارە، تـەنیا لـە ڕێگـای پیـادەکردنی حوکمێکـی دیموکراتـی تـەواو و بڕواهێنـان بـە دیموکراتییەتی ڕاست).

نووسـەر پێشـبینی دەکـات کـە (هەڵوێسـتی حکومـەت بـێ لایـەن نـابێ و ئـەوەش لـە بەیانـە

تەماوییەکانیەوە بەدەردەکەوێ) نووسەر ڕەخنە لە هەڵوێستی حکومەت دەگرێ بەرانبەر مل کەچی کارە خەراپکارییەکانی هەندێ لە عێراقییەکان و بێگانەکان کە دەڵێ: (شەورۆژ لە هەوڵدان دان بۆ ئاژاوە نانەوە و تێکدانی کەژو هەوای هەڵبژاردن و کڕینی دەنگی چینە هەژارەکان بەو پارەیەی دەستیان بەسەرداگرتووە، بۆ ئەوەی ئەنجومەنێک هەڵبژێردرێ بەوەی پێشوو بچێ) وتارەکە داوا دەکات دەستگاکانی ئیداری دەوڵە (لەو کەسانە پاک بکاتەوە کە بەئاشکرا هەڵوێستیان دژی گەلە و پشتگیربە بۆ سەردەمی ڕابردوو و دەستێوەردانی نایاسایی لە هەڵبژاردنەکانی ڕابردوودا). نووسەر داوا لە گەل دەکات، کارەکانی حکومەت ڕیسوا بکەن کە دەیانەوێ: نوێنەر بەسەر گەلدا بسەپێنن، کە نوێنەری گەل نین وەک سەرۆک عەشیرەتە بێ سەوادەکان، ئەوانەی مەرجی هەڵبژاردنیان تێدا نییە.. گەل ئاگادار دەکاتەوە لەو (جۆرە کەسانە ئەرکتان ئەوەیە، کارەکانیان ڕیسوا بکەن و بیانخەنە چاڵاوی گونجاو بە خۆیان) لە کۆتایی وتارەکەدا هاتووە: (هەڵبژاردنی کەسانی دیموکرات و نیشتمانپەروەری دڵسۆز لە حزبییەکان و ناحزبییەکان گرنگی گەورەی هەیە لەو خولەدا).

لە هەمان ژمارەدا، مامۆستا سجادی وتارێکی عەرەبی لە ژێر سەردێری: (دەنگدانەوەی وتاری سەرۆک وەزیران (نووسیوە دەربارەی وتاری سەرۆک وەزیران لە ڕۆژی ٦ی نیسان ١٩٤٨ لە ڕادیۆ باس لە هەڵبژاردن دەکات پێ لەسەر ئەوە دادەگرێ: (کە زەمینە خۆش دەکرێ بۆ هەڵبژاردنی پەرلەمان بە ئازادی و ئاشتی).. نووسەر دەنووسی: گەل گرنگی ناداتە وتارە ڕەسمییەکانی بەرپرسانی دەوڵەت، لە ئاکامی ڕابردووی کۆنیان، وەک باری لە دەستدانی باوەڕی لە نێوان خەڵک و حکومەت.. خەڵکی هێشتا ئەوەیان لە بیرنەچووەتەوە کە نوری سەعید هەفتانە کۆنگرەی ڕۆژنامەنووسی دەگێڕا و شانازی بە هەڵبژاردنی ئازاد دەکردو پاشان یارییەکانی ئاشکرابوو کە متصرفەکانی بانگهێشت کردبوو و لیستەی ناوی ئەوانەی پێدابوون کە دەبنە نوێنەر لە ئەنجومەنی ڕابردوودا) هەرچەندە سجادی دەنووسی کە گەل ڕێزی هەیە بۆ سەرۆک وەزیرانی نوێ، بەڵام (کارەساتەکان فێریان کردووە وشیار بێت و زۆر گەش بین نەبێ) وتارەکە ئاماژە بەوە دەکات کە کاربەدەستان دەتوانن بە زۆر شێوە کار لە پرۆسەی هەڵبژاردن بکەن، بەتایبەتی لە دەرەوەی شاری بەغدا و لەو شوێنانەی پیاوانی حکومەت هەیبەتی تایبەتیان هەیە، بۆیێ لە وتارەکەدا داوا دەکات کە: پێویستە وەزارەتی نێوەخۆ، ڕێنمایی بۆ هەموو سەرۆکە ئیدارییەکان لە گەورەو بچووک دەربکات و ئاگادارییان بکات کە دەست لە کاروباری هەڵبژاردن وەرنەدەن و ئەوەشیان وەبیربخانەوە کە هەندێ بەندی سازا لە یاسادا دەیانگرێتەوەو خۆیان تووشی سزا دەکەن).

وتارەکە داوا دەکات بنەمای هەڵبژاردن بگۆڕدرێ کە بە دوو قۆناخ ئەنجام دەدرێ، چونکە لەگەڵ گیانی دیموکراتیەت ناگونجێ: پێویستە ئەو قانوونە لابچێ و لەلایەن ئەنجومەنی داهاتوودا، قانوونێکی نوێ پەسند بکرێ). لە کۆتایی وتارەکەیدا سجادی داوا دەکات (کە ڕوخسەتی حیزبی گەل و یەکێتی نیشتمانی) کە لەلایەن حکومەتی ڕابردوو ڕەتکرابووەوە، بۆیان بگەڕێتەوە چونکە (ئەوە هەڕەشە لە ڕژێمی دیموکراتی دەکات، ڕۆژی ئەوە هاتووە حکومەت ڕوخستەیان بداتێ) ئەگەریش تۆمەیان دژ هەیە، بدرێنە دادگا تا حەق سەرکەوێ..).

هەر لەو ژمارەیەدا، دەربارەی هەڵبژاردن، سجادی وتاری بەشە کوردییەکەی لە ژێر سەردێری: (میللەت، حکومەت، نیابەت) نووسیوە، لێرەدا چەند برگەیەک دەخەینە بەرچاوی خوێنەران، نووسەر هەندێ شێوەی دەستەڵات ڕووندەکاتەوەو پاشانیش دێتە سەر هەڵبژاردن و چ مەرجێک پێویستە لە نوێنەردا هەبێ، بۆ ئەوەی بە ڕاستی ئەرکەکانی ئەنجام بدات و ڕێنمایی بۆ خەڵکی دی و گوندەکان و هەروەها بۆ ئەوانەی خۆیان کاندیت دەکەن دەنووسی: (مقدەراتی مملکەت بەدەست نائبە، مقدەراتی نائیبیش بەدەست تۆیە.. نابێ

بکەیتە کاری دووبەرەکی پەیداکەی، نابێ چاوت لەوەبێ بڵێت فلان خزمە یا فلان دۆستمە، چاوت لەوەبێ کێ خزمەتی وڵاتەکەت ئەکا! کێ لاپەڕەی ژیانی گەردی نەگرتوە! کێ ئەزانێ لە پەرلەمانا قسەت بۆ بکا! کێ لەوانەیە مصلحتی وڵات نادوورینێ بۆ مصلحتی خۆی!). نووسەر لەسەرەتادا داوا لە خوێندەوارەکان دەکات ئەو وتارە بۆ لادێیەکان بخوێننەوە، چونکە: ئەو لادێیە کە بێجگە لە ئاغەکەو مەعمورێکی بچکۆلە نەبێ هیچی تر لە دنیا تێ نەگەیشتوە نا هەقیشی نی یە کە تێ نەگا، چونکە لە ژێر دوو مەینەتا ئەناڵێنی، یەکی: دەرەبەگی، یەکی قەرەقوشی..). دیسان داوا دەکا خەڵکی لادێ تێبگەینێ چونکە: (نەخوێندەوارن، چاویان لە هیچ نییە لەوە نەبێ ئاغەکەیان قسەیەکی خۆشیان بۆ بکا یا مەعمورێک زەردەخەنەیەکیان بە دەمەوە بکا. تۆ ئەگەر مصلحەتی وڵاتت ئەوێ ئەوانە تێ بگەینە، تۆ ئەگەر خوێندەواربت تەنها چوار کەسی لادێی لە قانوونی انتخابات و چاکەی نائبی چاک تێ بگەینە). هەرچەندە نووسەر بە بڕواوە یا لەبەر بارودۆخی ئەو کات والێکدەداتەوە کە لە دونیادا (مسکینایەتی و ئاغایەتی هەر بووە، ئەگەر هەردوو لایان حقوقی خۆیان زانی کەسیان گلە لەویان ناکەن) لە کۆتایی وتارەکەدا سجادی داوا دەکات کە سێ شت پەیڕەو بکرێ لە کاتی هەڵبژاردن و لە پرۆسەی هەڵبژاردن: رێکوپێکی و نەهێشتنی ناکۆکی و لابردنی دووبەرەکی، دووەهەم: تێ گەیاندنی عالەم (خەڵک) لە قانوونی انتخابات و چاکەی نائبی چاک. سەهەم: پەیڕەوی کردنی قانوون بۆ ئەوە نظامی أمن تێک نەچن).

هەر لە بارەی دیموکراتیەت و هەڵبژاردن، لە ژمارەی (٥)دا، سەروتارەکە لە ژێر سەردێری (سەرکەوتنی دیموکراتیەت گومانی تێدا نییە) وتارەکە بە عەرەبی لەلایەن گۆڤارەکەوە نووسراوە. ئەو بیروبۆچوونەی دەربارەی دیموکراتیەت و پێویستی بۆ چارەسەرکردنی کێشەکان نووسراوە، وەک بڵێی بۆ ئەمڕۆ نووسراوە، واتە ئەو داخوازییە کە ٥٢ ساڵ بەر لە ئێستا هاتۆتە زمان، ئەمڕۆش گرنگی و پێویستی خۆی لەدەست نەداوە. نووسەر دەنووسێ: (سەرکەوتنی دیموکراتیەت گومانی تێدا نییە، نەک لە وڵاتی ئێمەدا، بەڵکو لە هەموو جیهان) یاخود نووسەر دەڵێ: (تەنیا کێشەکان چارەسەر دەکرێن لە رێگای گەلەوە و لە رێگای پەرلەمانێکی راست کە دەربڕی ئیرادەی ئومەت (نەتەوە) بێت). هەروەها ئاماژە بەوە دەکات (هەرچەند هێرش بۆ سەر دیموکراتیەت توندتر بێت، واتە بڕوا بە هێزی دیموکراتیەت هەیە، بۆیێ دوژمنانی بەو شێوە توندوتیژە هێرشی لەسەر دەکەن) پاشان نووسەر ئاماژە بەوە دەکات کە: (دیموکراتیەت ـ بەر لە شۆڕشی فەرەنسا ـ فەیلەسوفەکان خەونیان پێوە دەدیت و ئەوندێشەی دەروون بوو، چرایەکی رووناک بوو، تاریکی گومان و بێ چارەیی دەرەواندەوە، بەڵام ئەمڕۆ دوای ململانێیەکی توند، بووەتە رژێمێکی سەرەکی بۆ هەموو گەل و مەملەکەتان لە جیهاندا).

هەروەها نووسەر دەبێژێ: (ئەوانەی دژایەتی دەکەن، ناتوانن رەورەوەی مێژوو بەرەو دواوە بگەڕێننەوە، مێژوو بەرەوپێش دەڕوا و دەڕوا، هیچ هێزێکی مەزن ناتوانێ لە نێوی بەرێ).

لە کۆتاییدا نووسەر دەنووسی: (دیموکراتیەت بۆ گەل وەک نان وایە، بووەتە بنەمای ژیانی، گەلێکی بێ بەش لە سیستمێکی دیموکراتی، گەلێکە دوور لە شارستانیەت، دوور لە مرۆڤایەتی، مرۆڤایەتیەک کە شانازی بە مرۆیی خۆی و کەرامەت و مافی خۆی دەکات لە رادەربڕین، ناتوانی بۆ ساتەوەختێک بێ ئەو سیستمە بژی، تاک دەتوانی ئەگەر هەوای لێ برا بژی؟!).

لە سەروتاری ژمارە (٧)دا بە زمانی عەرەبی کە تایبەتە بۆ وتارەکەی ـ عەبدوالالە ـ تاج هەڵگری عێراق لە بەردەم پەرلەماندا. نووسەر هەرچەند خۆشحاڵی خەڵک دەردەبڕێ، بە

هەڵوەشاندنەوەی ئەنجومەنی پێشوو و گەل بۆ یەکەمجار لەوەتەی دەوڵەتی عێراق دروستبوو، هەست بە بوونی خۆی دەکات و حیسابی بۆ دەکرێ و دەنووسێ ئەو: (داننانەی حکومەت بە هێزی گەل، سەرکەوتنە لە شەڕی ئازادیدا، بەڵام دەبێ گەل وشیار بێت..). لە برگەیەکی تری وتارەکەدا دەستەڵاتداران وشیار دەکاتەوە و پێیان رادەگەینێ وا هەست نەکەن کە راپەڕین کۆتایی هات و خەڵک ساردو بووەتەوەو دەتوانن پرۆژەکانیان بەسەردا بسەپێنن و دەنووسێت: ئەو گەلەی لە خەو راپەڕیوەو واگایە، لەمەودوا ناخەوێ).

هەر لەو ژمارەیەدا، وتارێکی تر بە قەڵەمی (خاوەن ئیمزا) بە عەرەبی بەناوی (هیوامان بە ئەنجومەنی هەڵبژاردراو) بڵاوکراوەتەوە کە تێیدا نووسەر رۆشنایی دەخاتە سەر ئەنجام و ئاکامی راپەڕین و داخوازییەکان لە ئەنجومەنی تازە هەڵبژێردراو و هەروەها نووسەر ئاماژە بە هەڵوێستی سەلبی (نێگەتیڤی) حکومەت دەکات لە بواری دەستێوەردان لە پرۆسەی هەڵبژاردنداو هەندێ رووداوی خەراپ و رەخنە ئاراستەی حکومەت و چەند پاڵێوراوێک دەکات، بەتایبەتی پاڵێوراوی یەک لە حزبەکان کە رەفتارەکەی بۆ سەرکەوتن لەسەر پاڵێوراوێکی تر) نووسەری وتارەکە هۆی هەڵوێستی پاڵێوراوەکان بە تەکامول نەبوونی وشیاری سیاسی جەماوەرو دەستەڵاتی هەندێ سەرۆک عەشیرەت لە قەڵەمدەدات.

وتارەکە ئاماژە بەوە دەکات کە ئەنجومەنی هەڵبژێردراو خەڵکی ناوی ئەندامانی پەرلەمان دەزانن و ئێستا (هیواداره لە نوێنەرانی حزبەکان و هەندێ پەرلەمانتاری ناسراو بە هەڵوێستی نیشتمانیان، هەڵوێستێکی یەکگرتووی نیشتمانی بە جورئەت وەرگرن وەک هەڵوێستی پێشوویان، چونکە ئیستعمار جارێکی تر هێزو کاریگەری خۆی بەکار دەهێنێ بۆ سەپاندن و پەسندکردنی پەیمانە رەتکراوەکە یاخود پەیمانێکی لەویش خەراپتر).

هەروەها سەروتاری ژمارە(٧) بەشە کوردییەکەی دیسان بۆ پەرلەمان تەرخان کراوە، پاش ئەوەی پیرۆزبایی لە ئەنجومەنی نوێ دەکات و دەنووسێ: (ئەم میللەتە ئاگای لە چۆنیەتی ئەو نائبانەی نەبووەو نەیزانیوە کە چۆن چوون چۆن هاتوون. لەلایەن حکومەتەوە کێ دەسنیژکرابێ ئەو بووە نائب، چی کردبێ، کرووبەتی). پاشان ئاماژە بەوە دەکات: (ساڵی رابردوو لەسەرەتاوە گەلی دهۆل بۆ ئەم سەربەستییە لێ درا لە پاشەجارا ئەوە بۆ پارلەمانێکمان بۆ هاتە ناوەوە کە هەزار ئاواتمان بە فەنە بێ دەنگی پارلەمانەکانی پێشوو ئەخواست). پاشان نووسەر دێتە سەر هەڵبژاردنی نوێ لە کاتی حکومەتی (محمد صدر) و دەنووسێ: (ایسالیش سەر لە نوێ بانگی سەربەستی هەڵبژاردن دیسان کرایەوە، ئەم بانگەش لەلایەن فەخەماتی ـصدرـەوە ئەدرا..) و پاشان دێتە سەر ئەو نوێنەرانەی هەڵبژێردراون و دەنووسێ: (ئەم نائبانە ایسال کە زۆرتریان ئەوانەی پار نین، هەندێکیان بە ئارەزووی میللەت کران بە نائب، هەندێکیان بە شەخسیەتی خۆیان هاتنە کایەوە. پاشان وتارەکە روو لە ئەندامانی پارلەمان دەکات و دەنووسێ: (نائبەکان هەمووتان چاوتان لێیە: هەژاری، نەخۆشی، نەزانی خوی داوە بەسەر ئەم ولاتەدا، لە واجبی ئەستۆتانە کە بە هەمووتانەوە کۆشش بکەن بۆ نەهێشتنی ئەمانە و بەرزکردنەوەی مستوای علمی و ئاوەدانی و ساغی بە تێکڕای) پاشان داوایان لێ دەکات: (مەیەلن بۆ رازی بوونی چەند کەسێکی زۆر کەم دڵی ئەو شەعبەتان لێ برەنجێ کە کلیلی ایشوکاری خۆیانیان داوەتە دەست ایوە). پاشان نووسەر ئەندامانی پارلەمان وشیار دەکاتەوە کە گەل و هەڵوێستی گۆرانی بەسەر هاتوو و وەک جاران نەماوە، وەک دەساڵ پێش ئەمرۆ: (ئەبێ چاوتان لەوەوە بێ کە ئەم قەومە موحاسەبەتان لەگەڵ ئەکا. ئەم شەعبە شەعبەکەی دەساڵ لەمەوپێشتر، بەڵام شعورەکەی ئەو شعورە نی‌یە).

نووسەر لە سەرەتا وتارەکەی ئاراستەی هەموو پارلەمەنتارەکان بە گشتی دەکات و پاشانیش روو لە پارلەمانتارە کوردەکان دەکات و دەڵێ: (..

روو ئەكەينە نائبە كوردەكان، ئەمانەوێ يەک بن، لە بەين خۆيانا پەل پەل نەبنەوە، بە هەمووپانەوە كۆشش بكەن بۆ پێشكەوتنى خوێندەوارى لە كوردەواريدا، بۆ راكێشانى رێ و بان، بۆ ئاوەدانى ولاتەكە، بۆ خۆش كردنى گوزەرانى هەژارو جوتيارەكان، بۆ زۆركردنى كاروبارى تجارەت بۆ خەڵكى شارەكان).

وەک دەبينين گۆڤارەكە راستەوخۆ بەرنامە بۆ نائبە كوردەكان ديار دەكات و داوايان لێ دەكات بە يەكگرتووى كاربكەن.

هەر لە بوارى مافە ديموكراتييەكان و ئازادى رادەبرين و رۆڵى رۆژنامەگەرى لە چەسپاندنىدا، چەند وتارو بۆچوونى تايبەتى خۆى بلاوكردۆتەوە.

لە ژمارە (١٣) نزاردا دوو وتار دەربارەى ئەركى رۆژنامەگەرى، يەكيان بە زمانى عەرەبى (ئەركى رۆژنامەگەرى لە ولاتاندا) و ئەويتريش - سەروتارى بەشە كوردييەكەى هەمان ژمارەيە (پێويستى رۆژنامەى دڵسۆز) بلاوكراوەتەوە.

لە وتارەكەى بەشى عەرەبيدا كە لەسەرەوە ئاماژەى پێكراوە، لەسەرەتادا ئاماژە بەوە دەكات كە هەندێ گۆڤارو رۆژنامە بەمەبەستى بازرگانى و قازانجى مادى دەردەچێ و هەروەها رەخنە لەوە دەگرێ كە ئەو خوێنەرانەى گرنگى بە بارودۆخى ولات ژمارەيان لە زيدەبووندا نييە، هەرچەندە ژمارەى گۆڤارو رۆژنامەكان لە زۆرى دايەو ژمارەى ئەو گۆڤارو رۆژنامەى رێنمايى راى گشتى دەكەن زۆر كەمن كە بە رۆژنامەى (راستەقينەيان لە قەڵەم بدەين) نووسەر ئاماژە بەوە دەكات كە (پێويستمان بەو جۆرە رۆژنامانە هەيە رێگا نيشاندەر بن و هەڵە و راستييەكان بخەنە روو، لاوازى و بەهێزى بخەنە بەرچاو چارەسەرى لايەنە گەندەڵەكان ريسوا بكەن) پاشان نووسەر ئاماژە بەوە دەكات كە زۆربەى ئەوانەى خۆيان بە (رۆژنامەنووس) لە قەڵەم دەدەن و دەنووسى: (رۆژنامەنووس لە ولاتى ئێمەدا لە برسانە روويان لەم دەرگايە داوە، زۆربەيان لەبەر ئەوەى كلتورو خوێندنيان نزمە لە باريان دانيە ئەو ئەركە گرنگە بخەنە ئەستۆى خۆيان، ئەوەى شايانى باس بێت زۆربەى رۆژنامەنووسانى ئێمە بێ سەوادن و كارى تريان دەست ناكەوێ وتواناى خۆيان دەخەنە كار، بەڵكو بەو شێوەيە خۆيان رزگار بكەن).

هەروەها نووسەر دەڵێ ئەگەر ئەوانە هەر بێ سەواد بن، لەوانەيە چارەسەر بكرێ، بەلام (ئەو چينە چلكاوخۆرە بێ سەوادە، بێ گوێ دانە ويژدان و ئەخلاق رەفتار دەكەن، مەبەستيان تەنيا (دينار)ە بە هەر شێوەيەک بێ لە رێگای حەلال يا حەرام). پاشان نووسەر دەنووسى كە (رۆژنامەنووسى دڵسۆز، ئەوەيە كە رێگا روونـاک بكاتەوە لەبەردەم هاولاتيان و ببێتە دەستە راستيان، نەک دەستى راستى لە نێو دەستى راستى خەڵک بنێ و دەستى چەپى بەدزى گيرفانى پر بكات). پاشان دەڵێ كە ئەو جۆرە رۆژنامەنووسانە (خەڵک ناچار دەكەن ئابوونەى بدەن، بە خەڵكى شارەكانيش ناوەستن، بەڵكو روو دەكەن گوندو لادێيەكان بۆ فرۆشتنى كوتالە بێ نرخەكەيان بەسەرۆک عەشيرەتەكان، دواى ئەوەى ئابوونە مسۆگەر دەكەنە و پارەكەى دەخۆن و رۆژنامەكەش رادەوەستێ، بێ ئەوەى دەرماڵەى ئابوونەكان بكەنەوە ئەو جۆرە رۆژنامە(زەردانە) لە دايكبووينە تەنيا بۆ خزمەتى رژێم دەرى دەكەن، بۆيە پێويستە خەڵكى پشت گوێيان بخەن).

لە بەشى كوردى گۆڤارەكەدا - ژمارە (١٣) ئاماژە بە سەربەستى رۆژنامەنووسى و رۆڵيان دەكات لە ولاتانى ئازاددا.. (كە ميللەتەكەيان بە حەق ناسى گۆش كراون - رۆژنامە راستەقينەكانيان كە هاتنە قسەو نووسين لە هەموو كردەوەيەكى حكومەت و لە هەموو ناپەسەنديەكى ميللەت - بە فەردو مجتمعيەوە - ئەكۆڵنەوە، كەچى لە باتى ئەوە ليێوى لێ هەڵبقرچێتى زياتر رووى تێ ئەكەن و زياتر پايە بەرزتر ئەبێ، چونكە ئەزانن كە ئەم لێ كۆڵينەوە بۆ پێشكەوتنى ئەوانە يا بۆ اسلاحى فەرديەكە لە مجتمعەكەيانا) لە درێژەى نووسينەكەدا هاتووە: (لام وايە گەلێكتان ئەو رۆژنامانەتان چاو پێ كەوتووە، كە دێن پياوە

گەورەو سياسييەكان يا پايە بەرزو دەوڵەمەندەكان بە هەموو جۆرە وێنەيان ئەكێشن و دەست ئەكەن بە قسەوتن پێيان كەچى لە رۆژى دواييدا هەر ئەو كەسانە ئەچن زۆر بە احترامەوە سوپاسى ئەو رۆژنامەيە ئەكەن كە لەوانى كۆڵيوەتەوەو پێيان ئەڵێن: ئەوا ايستە بەم ناتەواويەى خۆمانمان زانى پێويستە لاى بەرين، ئەگەر لاى نەبەين مەعناى وايە ئەبێ تأسير بكەينە سەر نەفسيەتى قەومەكان و ئەوانيش خراپ كەين) پاشان نووسەر ئاماژە بۆ نموونەيەك دەكا لە رۆژنامەكانى لەندەن و هەڵوێستى سەرۆك وەزيران وينستۆن چەرچل و دەنووسێ: (جارێك يەكێك لە رۆژنامەچيەكانى لەندەن وێنەى سەلكە سەگێكى گرت و مستەر چەرچلى لە تەنيشتەوە نووسى، لە پاشا دەرچوونى رۆژنامەكە چەرچل چووە لاى خاوەنەكەى و بە احترامەوە دەستى گوشى و پێى وت: گەلێ سوپاست ئەكەم بۆ ئەوە كە بەم نووسينەت ئاگادارت كردم بەسەر ئەو ناتەواويەدا كە تيامابووە وا ايتر لام برد). پاشان نووسەر ئاماژە بەوە دەكات كە گۆڤارى ـ نزار ـ گۆڤارێكى سياسييە، ئەگەر شتێك بنووسێ بە نيازى پاك دەنووسى و بۆ بەرژەوەندى گشتييە، بەڵام هەندێ كەس زوو دەكەونە قسەو بەسەرخۆيانى دادەنێن و گلەيى دەكەن.. ئەوسا لەكۆتاييدا كورديى خۆمان ئەڵێت: (بانگى محمد بە ئاشكرا خۆشە) ئەم گۆڤارە رقى لە هيچ كەس نيبە، غايە پەروەرى ناكا بۆ كەس، لايەنگرى كەس ناكا، ميروگزيريكى لەلاوە وەكو يەك وايە، دۆستى ئەو كەسەيە كە دۆستى ئەم نيشتمانەيە، هاورێى ئەو كەسەيە كە هاورێى يەكيەتى و عەدلە، خزمەتكارى ئەو كەسەيە كە كۆشش بۆ بەرزبوونەوەى ميللەت ئەكا لە رێگەى خوێندەوارى و شتى مەشروعەوە..).

پەنجا ساڵ بەر لە ئێستا مامۆستا سجادى و گۆڤارى ـ نزار ـ بەم شێوەيە لە ئازادى و سەربەستى، رۆژنامەنووسى گەيشتون و ئەركيان دياركردووە، بەڵام دواى پەنجا ساڵ، لە كوردستانى ئازاد و ديموكرات (لەبەراورد لەگەڵ وڵاتانى دراوسێدا، رۆژنامەنووسى كوردستان لە چ ئاستێك دايە، ئازادى رادەربڕين و رەخنە لە چ بارێكدا دايە.. گۆڤارى ـ نوێ ـ كە لە هەولێر دەردەچوو دەربارەى ئازادى رادەربڕين و رەخنە لە كەم و كورييەكان بەم شێوەيە دەنووسى:

(بەهۆى حزبى بوونى رۆژنامەكانمان، رۆژنامەنووس لە نێو تەلبەندێكى سانسۆردايە، بۆيە كە شتێك دەنووسێ دەبێ حيساب و چاودێرى زۆرشت بكاو لە زۆر راستيش چاو بنوقێنێ، نەوەكو فلان بەرپرسى حزبى لە خۆى و فلان دەوڵەتيش لە حزبەكەى توڕەبن و پەيوەندييەكانيان تێك بچێ!)..(گۆڤارى نوێ ژمارە ـ١ـ سكرتێرى نووسين).

گۆڤارى نزار هەر لە بوارى ئازادى و هەڵوێست وەرگرتن و ديموكراتيەت و رۆڵى حيزبە سياسييەكان لە عێراقدا وتارێكى گرنگى لە ژمارە (١٧)دا بڵاوكراوەتەوە كە لەوانەيە زۆر بە نرخ بێت بۆ ئەو حزبانەى بەشدارى لەو دوو ئيدارە كوردييەى هەولێر و سليمانى دەكەن، وەك بڵێى ئەو رەخنەيە ئاراستەى ئەوان كراوە، هەرچەند بەر لە (٥٢) ساڵ نووسراوە.. وتارەكە لە ژێر سەردێرى: حزبەكانى عێراقى لە مەيدانى كاردا (بە قەڵەمى مامۆستا محمد على ـ بەشى عەرەبى).

وتارەكە ئاماژە بەوە دەكات كە گۆڤارى ـ نزار ـ پشتگيرى لە ژيانى فرە حزبى و ديموكراتيەت دەكا و ئاماژە بە بەستنى كۆنگرەى دوو حزبى ئاشكرا ـ حزبى ئازاديخوازان ـ الاحرار ـ و حزبى نيشتمانى ديموكراتى ـ الوطنى الديمقراطي) دەكات پاشان ئاماژە بەوە دەكات كە حزبەكان لە ئاكامى خەباتێكى سەخت و كۆششى گەل هاتۆنەتەوە مەيدان، بەڵام نكوڵى لەوە ناكرێ كە تووشى شكستى هاتوونە لە ئاكامى راوەدوونان و هەڕەشە لێكردن لەلايەن دەستگاكانى دەوڵەتەوە، هەروەها ئاماژە بەوە دەكرێ كە هەندێك هاتوونەتە ريزى حزبەكان بەمەبەستى تايبەتى و بەرژەوەندى رۆژ و لە پێناوى پايەو كورسى، بەڵام دەكرێ: (رەخنە لەو حزبانە بگيرێ كە هەڵوێستى ملكەچيان پيادە

کردووە دوای وەرگرتنی پۆستی سەرۆک وەزیران لەلایەن فەخامەتی محمد الصدر و تەسلیم بوونیان).

نووسەر دەنووسێ: سیاسەتی حزبەکان وەک بنەمایەکی گشتی لەسەر بەرگری کردن لە کێشە گشتییەکان و دانانی بەرژەوەندی گشتی لە سەرووی بەرژەوەندی حزبی). هەروەها دەنووسێ: ئەگەر حزبەکان وەک لەسەرەتاوە لە چالاکییەکانیاندا یەکێتیی کاریان پیادە بکردایە، ئەوەی ئەمڕۆ دەبینین بەو شێوەیە نەدەبوو، بەڵام بەداخەوە دوای (ڕاپەڕین) لێک دووركەوتنەوەو ناکۆکیان کەوتە نێو، حزبێک بەشداری لە حکومەت کردو دوانیان لە دەرەوەی حکومەت مانەوە، بەڵام هەڵوێستی پشتگیریان لە حکومەتی دوای ڕاپەڕین وەرگرت، هەرچەند حکومەتەکە تەنیا سەرۆکەی گۆڕابوو، نەک بەشداربووەکان و حوسنی نیەتیان بە سەرۆک وەزیران هەبوو، سەرۆکی ئەو دوو حزبەی بەشداری حکومەتیشیان نەکرد، داوای لە میللەت دەکرد هێمن و ئارام بنەوە بیانوی ئەو حزبانە ئەوەیە نەوەک سەرۆک وەزیران ئیستعفا (وازهێنان) بکات.. حسێبی ئەوەیان نەدەکرد لەوانە ئەم مرۆڤە توانای ئیدارەی وڵاتی نییە!). وتارەکە بەڕاشکاوی دەنووسی ـ حزبەکان لەو هەڵوێستەیان بە هەڵەدا چوو بوون، چونکە سەرۆک محمد الصدر ئەگەر وازی بهێنابایە، یەکێکی تر بهاتایە، ئەگەر میللەت پێی رازی نەبوایە، چارەنووسی وزارەتی صالح جەبر دەبوو.. بۆیێ حزبەکان ئەو هەڵەیان لە کیس دا!) نووسەر ڕووی دەمی خۆی لە حزبەکان دەکاو دەنووسی: میللەت کە بڕوای بە ئێوەدا، هیوای کاری جیدی لێ دەکردن). پاشان باسی هەڵوێستی حزبەکان لە کێشەکان دەخاتە ڕوو بەتایبەتی کێشەی فەلەستین و سیاسەتی ئیستعماری ئینگلیزی و چلکاوخۆرەکانیان، دوژمنانی ئازادی لە عێراقدا ئەوسا داوا لە حزبەکان دەکات و دەنووسێ: (حزبەکان پێویستە بە کارێکی جیدی هەڵسن بۆ وەدەستهێنانی مافی کارکردن و حکومەت ناچار بکەن کە دان بەو مافە بهێنێ لە سیستمی دیموکراتیدا بەرجەستە دەبێ، چونکە یەکێک لە خەسڵەتەکانی حوکمی دیموکراتی فرە حزبی و ڕێبازی جیاوازو ڕێگادان بە ممارسەکردنی چالاکییەکانی بێ قەیدو مەرج، لەوکاتەی حزبەکان بە تەواوی بەو مافەیان پێ نادرێ، پێویستە بەڕاشکاوی بە گەل ڕابگەینن و دەرگای بارەگاکانیان داخەن بۆ ئەوەی ڕای گشتی جیهانی دیموکراتی لە ڕاستی باری عێراق بگەن. مانەوەی حزبەکان بەو شێوە چالاکییەو دەرکردنی ڕۆژنامەیەکی ڕۆژانەو، کۆبوونەوەی هەفتانە لە نێو بارەگاکانیان هیچ سوودی نییە، زیانی زۆرترە، چونکە بۆ جیهان دەردەکەوێ لە عێراقدا فرە حزبی هەیە لە ڕاستیشدا ئەو حزبانە ئیفلیجن و هیچ کاریگەریان لەسەر سیاسەتی وڵاتدا نییە) دەقی ئەو قسانەی نووسەر کە (٥٢) ساڵ پێش ئەمڕۆ نووسراوە، ئاراستەی حزبە بەشداربووەکانی ئیدارەی سلێمانی و هەولێریان دەکەم، بۆ ئەوەی ئەگەر ناتوانن سیاسەتی ئەو دوو ئیدارەیە بگۆڕن و ناچاریان بکەن ئاشتی سەرانسەری پێک بهێنن.. تەنیا بۆ پارە و کورسییەکی وزاری و ڕۆژنامەیەک.. بارەگاکانیان داخەن و کەل و پەلیان بپێچنەوە.. چی تر خەڵکی کوردو دەرەوەش فریوە نەدەن.

٢ـ باری ئابووری و گەشەپێدانی پیشەسازی

لەم وتارەمدا، تەنیا ئەو بابەتانەی پێوەندییان بە باری ئابووری و گەشەپێدانی پیشەسازی عێراق، واتە ناوەندو خوارو دەکەم، چونکە ئەو بابەتانەی پەیوەندییان بە کوردستانەوە هەیەو لە لاپەڕەی گۆڤارەکەدا ڕەنگیان داوەتەوە، لەو بەندەدا ڕۆشناییان دەخرێتە سەر کە ڕاستەوخۆ لە لێکۆڵینەوەکەدا لە ژێر سەردێری (کێشەی کورد) دیاری کراوە.

لە ژمارەی (٢) گۆڤارەکە ـ کێشەی گرانی ـ مشكلة الغلاء ـ بە زمانی عەرەبی بڵاوکراوەتەوە کە نووسەر بەشێوەیەکی بابەتیانە و لە روانگەی سیاسییەوە لە هۆیەکانی گرانی شت و مەک و بەرزبوونەوەی نرخی خواردەمەنی بە گشتی و بەتایبەتی (نان) کە هەندێ پێدوایستەکانی ژیانی نرخیان سێ جار بەرز بووەتەوە و کاری کردۆتە سەر ژیانی چینی هەژارو مام ناوەندی. نووسەر دەڵێ لەوانەیە ئەو گرانییە، بەلای هەندێکانەوە لەوەوە هاتووە: کە نەخۆشی سروشتی کە تووشی دانەویلەو گەنم و جۆ هاتووە و پەلاماری کلۆ ـ جەراد ـ لە شارەکانی کەرکوک و هەولێر و موسل و دیالە، هەروەها نزم بوونەوەی ئاستی ئاو لە ساڵی رابوردوو کە بووەتە هۆی لە نێوچوونی چەڵتووک و برنج بەتایبەتی لە خوارووی عێراق، جگە لە بەرزبوونەوەی نرخی خواردەمەنی لە بازاری جیهاندا و خەراپی داهاتی ئوسترالیا کە کانگەی بەرهەمهێنانی گەنمە).

هەرچەندە نووسەر دان بەوە دەنێت کە هەندێ لە بەرهەمی ساڵی پار بەهۆی ئافاتی سروشتی لە نێوچووە، بەڵام هۆی ئەو گرانییە دەگەڕێنەوە: (بە ئەنقەست نرخ بەرزکراوەتەوە، بە مەبەستی خەریک کردنی گەل بە باری ژیانی رۆژانەی و دوورخستنەوەی لە کاروباری سیاسی). نووسەر بەڵگەش بۆ بۆچوونەکەی بەم شێوە دەهێنێ: (حکومەتی جەبری ـ صالح جبر) کە لە دژی ویست و ئاواتی گەل بوو، بە ئەنقەست رێگای رەوانەکردنی ـ دەرخستنی ـ دانەویلەی دا، بێ ئەوەی بیر لەوە بکاتەوە بەشی میللەت ئەو بەرهەمەی هەیە بەشی میللەت دەکات یاخود نا.. تا ئەوانەی پەیوەندییان نە بە کشت و کاڵ و نە بە ئابوورییەوە هەیە، سەرنجی ئەوەیان راکێشا کە بەرهەم کەمەو داواشیان کرد کۆشش دژی کلۆ ئەنجام بدرێ و راگرتنی ناردنی دەرەوەی بەروبۆ) نووسەر ئاماژە بەوە دەکات کە حکومەت دوای دەرکردنی قەدەغەکردنی ناردنە دەرەوەی بەرهەم بەڵام (بە نهێنی رێگای دابوو بۆ ناردن) و (بە نهێنی بە هەزاران تەن دانەویلەی رەوانە کرا بۆ پڕکردنی گیرفانی چەند کەسانێک) وتارەکە ئاماژە بەوە دەکات کە (هەندێ لە رۆژنامە ئازادەکان ئەو سیاسەتەیان ریسوا کرد، حکومەتی بیانووی بۆ هێناوە کە حکومەتی رابردوو، بڕیاری لەسەر دابوو بەر لە بڕیاری قەدەغەکردن).

پاشان وتارەکە ئاماژە بەوە دەکات کە هەندێ پەرلەمانی کوتلەی دەستووری داوایان کرد چارەسەرێک بۆ ئەو تەنگژەیە بدۆزێتەوە، حکومەتی پێشوو لەسەر زمانی سەرۆکەکەی (.. جەبر) رایگەیاندووە کە گفتوگۆ لە پێناو پەیمانێکی نوێ زۆر لە کێشەی نان، بەتایبەتی هێشتا دانەی نان نەگەیشتۆتە (٥٠ فلس..) وتارەکە ئاماژە بەوە دەکات کە (رۆژنامەکانی دەرەوە رادەگەینن کە ئەوەندە هەزار تەن جۆی عێراقی گەیشتۆتە ئیتاڵیا لە کاتێکدا عێراق تووشی برسییەتی هاتووەو بە هەزارەها لە رۆڵەکانی کێشەی دابینکردنی نانیان هەیە). وتارەکە ئاماژە بەو راستییە دەکات کە برسییەتی لە خواروو تا سەرووی عێراقی گرتۆتەوەو (ئەوانەی باری کەرکوک و هەولێریان بینیوە دەڵێن کە خەڵک لە برسان دەمرن).

نووسەر چارەسەری ئەو کێشەیە بە هەڵبژاردن گرێدەدات و داوا لە رۆڵەکانی گەل دەکات کە لە شەڕی (ململانێ)ی هەڵبژاردندا ئەوە لە بیر مەکەن کێ ئێوەی برسی و رووت و زەلیلی کردووە، ئەو کەسانە هەڵبژێرەکە بەرگری لە مافەکانت دەکات و رێگا بە دزەکانی بژێوت نادات بازرگانی بە رۆڵەکانت ناکات.

لەهەر دەم لە یادت بێ و لە بیر مەکە و برواش ناکەم کە برینت ساڕێژ بوبێ، ئەو خوێنەی لە جەستەت رژاوە، وشک بوبێ).

لە بەشی عەرەبی گۆڤارەکەدا دەربارەی چارەسەرکردنی کێشەی ئابووری و پیشەسازی لە تەک رەخنە لە سیاسەتی حکومەت، چەند وتارێک نووسراوە تێیدا پێشنیارکراوە گرنگی بە چ لایەنێک بدرێ لەوانە وتارێک لە ژێر ناوی بیمەی

(تأمین) ئیلزامی بە قەڵەمی عمانوئیل عیسی لە ژمارە (١٠)دا بڵاوکراوەتەوە - نووسەر داوا لە حکومەت دەکات بیمەی ئیلزامی بخاتە سەر ئەو کەل و پەلانەی لە دەرەوەی وڵات دەهێنرێن، چونکە دەبێتە هۆی گەڕانەوەی پارەیەکی زۆر بۆ خەزینە. نووسەری وتارەکە پڕۆژەیەکی تەواوی پێشکەش بە وەزارەتی مالیە کردووە لەم بارەیەوە، بەڵام وەک دەردەکەوێ ژووری بازرگانی بەغدا دژی ئەو پڕۆژەیەیە.. لەم وتارەدا عمانوئیل بەرپەرچی بۆچوونەکانی ژووری بازرگانی دەداتەوە و ئەوە دەسەلمێنێ کە ئەگەر حکومەت بیمەی ئیلزامی بخاتە سەر ئەو کەل و پەلانە لەلایەنی کەمەوە ساڵێ پتر لە نیو ملیۆن دینار دەگەڕێتەوە خەزینەی دەوڵەت و دەتوانێ بۆ پڕۆژەی تر بەکاری بهێنێ. لە ژمارەی (١٢) وتارێک بە قەڵەمی شیت نعمان بڵاوکراوەتەوە داوا دەکات گرنگی بدرێتە پیشەسازی کیمیاوی توتن، چونکە لە توتن دەتوانرێ کبریتات دەربهێنرێ کە بەکار دێ بۆ لە نێوبردنی نەخۆشیە کشت و کاڵییەکان و بایەخێکی ئابووری گرنگی هەیە، بەتایبەتی ئەگەر بزانین کە عێراق ئەو جۆرە کبریتاتە لە دەرەوەی وڵات دەهێنێ لە کاتێکدا دەکرێ لە وڵاتدا بەرهەم بهێنرێ. نووسەر نموونەیەک دەهێنێ و دەڵێ: (لە ساڵی ١٩٣٦ عێراق بایی (٣٠) هەزار دیناری ئەو جۆرە کبریتە لە دەرەوە هێناوە، لە کاتێکدا ئێمە دەتوانین خۆمان کۆمپانیای نیکۆتین دامەزرێنین، عیراقیش بە توتن دەوڵەمەندە.

لە ژمارە (١٦)دا وتارێک بڵاوکراوەتەوە لە ژێر سەردێری - پڕۆژەی وشک کردنەوەی میوەجات. نووسەر ئاماژە بەوە دەکات کە عێراق هەندێ جۆرە میوەجات لە دەرەوە دەهێنێ، لە کاتێکدا لە کوردستان میوە زۆرەو دەفەوتێ، بۆیە چەند پێشنیارێک دەخاتە بەردەم حکومەت لە مانە: (١- گرنگی بە چاککردنی زراعەتی میوەجات لە نێوبردنی زیندەوارە مەترسیدارەکان، ٢- تێ گەیاندنی جوتیارانی خاوەن باغەکان تا گرنگی بە جۆرو چاککردنی زراعەتی میوە بدەن. ٣- بڵاوکردنەوەی بیرۆکەی دامەزراندنی کۆمەڵەی هەرەوەزی لە نێو جوتیارەکان بۆ رەوانەکردنی بەرهەمەکانیان بۆ ئەو شوێنانەی لە میوە بێ بەشن. ٤- باشترین رێگاو شێوەی وشک کردنەوەیان فێربکەن. ٥- بانکی پیشەسازی گرنگی بەو پڕۆژەیە بدات.

هەروەها لە وتارەکەدا هاتووە کە پڕۆژەیەکی لەم جۆرە لەبەردەست دایە وەک بەڕێوەبەری گشتی کشت و کاڵ بەڕێز دەروێش حەیدەری ئاماژەی پێکردووە، نیاز هەیە ژمارەیەک خوێندکار بۆ ئەم مەبەستە رەوانەی دەرەوە بکرێن بۆ شارەزایی و پسپۆری لە بواری میوەجات و دارستان و کردنەوەی کۆلێجی کشت وکاڵ.

هەر دەربارەی پێشکەوتنی ئابووری و چارەسەری کێشەی ئابووری لە ژمارە (١٧) گۆڤارەکەدا وتارێک لە ژێر سەردێری (بانکی عەقاری) بڵاوکراوەتەوە، وتارەکە دەرچوونی قانوونی بانکی عەقاری ژمارە (١٨)ی ساڵی ١٩٤٨ هەڵدەسەنگێنێ و گرنگی دیار دەکات بۆ ئابووری نیشتمانی و رزگارکردنی خاوەن مولکەکان لە دەست ئەوانەی (قەرز و رەهین) دەدەن، چونکە ئەو بانکە بە قازانجێکی کەم و گونجاو دەستی یارمەتیان بۆ درێژ دەکات.. لە ژمارەی (١٥)دا وتارێک دەربارەی گرنگی نەوت و لە ژمارەی (٧)یشدا وتارێک دەربارەی - خەڵوزی سپی - واتە کارەبا لە رێگای تاڤگەکانەوە بڵاوکراوەتەوە.. بێگومان بەدەیان وتاریش دەربارەی توتن و توتنەوانی و بایەخ دان بە هاوینەهەوارەکان لە - نزار-دا بڵاوکراونەتەوە، بەڵام وەکو لەسەرەتادا ئاماژەم پێکردبوو، ئەوەی پەیوەندی بە باری ئابووری کوردستانەوە هەیە لەو بەندەدا کە تایبەتە بە کوردستان باسیان دەکرێ. بەشە کوردییەکەی گۆڤارەکە لەم بوارەدا لاوازە، بەڵام لەگەڵ رێبازی گۆڤارەکە گونجاوە.

٣- بواری کۆمەڵایەتی

لە بەشی یەکەمی وتارەکەدا لە چوارچێوەی ئەو ژمارانەی پێشوو هەندێ کێشەی کۆمەڵایەتی و

دیاردەی دزێو و باری ژیانی هەندێ توێژی کۆمەڵگا خراونەتە بەرباس و لێکۆڵینەوە، بەڵام لەو ژمارانەی کە ئەم وتارەی بۆ تەرخانکراوە، هەندرێک لە دیاردەکان دووبارە ڕۆشناییان خراوەتە سەر لەوانە ـ کێشەی خۆفرۆشی لەشی ژنان، کێشەی بێ کاری، کێشەی کارمەندانی ئەوقاف و مەلاو خەتیبی مزگەوتەکان و سەرپەرشتکاری شوێنەورە ئاینییەکان. وەک دەردەکەوێ هەندێ کێشە تێک هەڵکێشن، وەک بێ کاری، برسییەتی و بەرزبوونی نرخی خواردەمەنی.

لە ژمارە (٢)دا وتارێک لە ژێر سەردێری (سەرپەرشتکارانی ئەوقاف و کارمەندانی مەزارەکان) بە زمانی عەرەبی بڵاوکراوەتەوە لەسەر بێ ویژدانی ئەو سەرپەرشتکارانە بەرانبەر بە کارمەندانی مەزارەکان و بێ بەش کردنیان لە مووچە یاخود کەم مووچەیی و پشت گوێ خستنی باری ژیانیان، لە وتارەکەدا هەموو ئەو وەقفانە لە دەست ئەو سەرپەرشتکارانە دەربهێترێن، نەک ٥٪ لە داهاتەکان وەرگیرێ، بەڵکو پێویستە سزا بدرێن، چونکە ئەوانە نە بایەخ بە مەزارەکان دەدەن و نە بەوانەی خزمەتیان دەکەن، بۆیە داوا لە بەڕێوەبەرایەتی ئەوقاف دەکات خۆی ئەرکی سەرپەرشتی بگرێتە ئەستۆ. لە ژمارەی (٦)دا دیسان گۆڤارەکە داخوازییەکەی دووبارە کردۆتەوە. لە ژمارە (٧)دا گۆڤارەکە دووبارە ڕوو لە ئەوقاف دەکات کە ڕادەیەک بۆ سەرپەرشتکارانە دابنێ و ئاگاداریشمان دەکاتەوە کە بەڕێوەبەرایەتی ئەوقاف گرنگی بەو کێشەیە داوەو پێشنیاری بۆ ئەنجومەنی وەزیران بەرزکردۆتەوە و داوا دەکات کە ڕەزامەندی خۆی ڕابگەیەنێ بۆ سەرف کردنی سێ یەکی ٣/١ داهاتەکان بۆ کارمەندانی مەزارەکان. گۆڤارەکە دەست خۆشی لە بەڕێز تەحسین علی دەکات کە گرنگی بە بەرژەوەندی ئەو توێژە لێقەوماوە داوە.

دەربارەی دیاردەی خۆفرۆشتنی ژنان ـ ابن خلکان ـ دوو وتاری لە ژمارەکانی (١٢) و (١٤) بڵاوکردۆتەوە، ئەوەی شایانی باس بێت دەربارەی بەشی دووەمی وتارەکە، لە بەشی یەکەمی ئەو لێکۆڵینەوەیەدا لە گۆڤاری ـ ڕۆژنامەڤانی ـ ژمارە (٢) لاپەرە ٣٥ ئاماژەی پێکراوە، بەڵام بەشی یەکەمی وتارەکەی ـ ابن خلکان ـ کە لە ژمارەی (١٢) هاتووە، لێرەدا کورتەیەکی بە چڕی باس دەکەین. نووسەر لەسەرەتادا ئاماژە بەوە دەکات: خۆفرۆشتنی ژنان، کێشەیەکی کۆمەڵایەتییە، زۆر لایەن هەوڵیان داوە چارەیەکی بۆ بدۆزنەوە، بەڵام سەرنەکەوتوون. جەوهەری ئەو کێشەیە پەیوەندی بەریشەی کۆمەڵگاوە هەیە، سەرهەڵدانی بەندە بە پێداویستی کۆمەڵگاو ئەو قانونانەی تێیدا پیادە دەکرێن، ئەو نەریتە و خەسلەتانەی تێدا باوە لە چ ئاستێک دایە لە دەوڵەمەندو هەژاری و بێ سەوادی.. تێگەیشتنی ئەو کێشەیە، پێویستی بەوە دەکات کە قووڵتر لێکۆڵینەوەی سیستمی قانونی و ئابووری و ئەخلاقی ئەنجام بدەین).

مەبەست لە لەش فرۆشی ـ ئەو ژنەیە کە وەک پیشە بە پارە یان بێ پارە، لە زۆر باریش بە پارە خۆی دەفرۆشی).

نووسەر ئاماژە بەوە دەکات کە کۆمەڵگا چەند بەرەو شارستانیەت بڕوا، ئەو دیاردەیە کەمتر دەبێتەوە. وەک دەزانرێ دیاردە کۆمەڵایەتییەکان بەتەواوی مل کەچی بڕیارەکانی قانوون نابن. پاشان نووسەر ئاماژە بە مێژووی سەرهەڵدانی ئەو دیاردەیە دەکات و دەڵێ: (جیاوازی لە نێوان ژنی شەریف و ناشەریف لەلای ئینسانی سەرەتایی نەبووە، بەڵام لەگەڵ جێ نشین بوونی ئینسا و زراعەت کردن و پەیدابوونی خێزان سەری هەڵداوە..). باسێکی مێژوو لەم بارەیەوە دەخاتە ڕوو لە پەیدابوونی خێزان و هاتنەخواری ئاینە ئاسمانییەکان و سیستمی ژیان و لە دایکبوونی چینەکان و دەست ڕۆیشتووی سەرۆک عەشیرەت و دەرەبەگ.. دەڵێ: چونکە ژنهێنان ئەنجام نەدەدرا، بێ ڕەزامەندی سەرۆک عەشیرەت کە باپیرەی قەبیلە بوو، بۆیە بۆ ڕازی کردنی سەرۆک دیارییان پێشکەش دەکردو لە سەدەکانی نێوەندا، دایک و

باوکی کورو کچە دەبوایە دیاری بە سەرۆک بەخشن تا رەزامەندی بۆ هاوسەری منداڵەکانیان بدات، لە هەندێ شوێندا سەرۆک دەبوایە، شەوی یەکەم بە خۆی بچێتە لای بووک و کچێتی نەهێڵێ.. ئەوەش لەلایەن هەندێ قەبیلە شانازی بوو بەڵام کە ئاینە ئاسمانییەکان هاتنە خوارێ، شێوە گۆڕا.. ئاینەکان بە توندی مامەڵەی ژنیان دەکردو سزای زۆر بوو، نموونە دەهێنینەوە: (لە فەرەنسا تا شۆڕشی فەرەنسا، ئەوەی ئەو کارەی بکردایە لە وڵات دوور دەخرایەوە بۆ دوورگەی شەیتان تا لەوێ بمرێ.. ئەو شێوە رەفتارە تا شۆڕشی فەرەنسی بە قانون لای برد هەر پیادە دەکرا. لە پاشاندا، نووسەر هەندێ هۆی کۆمەڵایەتی، ئابووری و فسیۆلۆژی دەخاتە روو کە کاریگەریان هەیە لەسەر ژن، کە روو لەو کارە بکەن، هەندێکیان هۆیەکەی نەخۆشی و زیادە بوونی هارمۆنەو کێشەی دەروونییە.. هەندێ لەو نەخۆشانە پێویستیان بە نەخۆشخانەی تایبەتی هەیە بۆ عیلاجکردن.. پێویستیان بە چارەسەرێکی ریشەیی هەیە لە کۆمەڵگای ئێمەدا.. نووسەر هەروەها ئاماژە بەوە دەکات کە ئەم دیاردەیە لە ژوورووی وڵات پەیدا ـ کوردستان ـ هۆیەکەی دەگەڕێتەوە سەر هەژاری و بێ دەرەتانی کە ژنان بە ناچاری دەکەونە داوی لەش فرۆشتن.. لە بەشی دووەمی وتارەکە هەندێ رێگای نیشانداوە (بگەڕێوە سەر ژمارە (٢) رۆژنامەڤانی لاپەڕە ٣٥).

لە ژمارەی (١٢)دا وتارێکی تریش بە زمانی عەرەبی لەسەر (پێوەندییەکانی جنسی ـ سێکسی ـ ـ بە قەڵەمی (ی.ف) بڵاوکراوەتەوە، نووسەر رێنمایی خوێنەر دەکات کە چۆن رەفتار لەگەڵ هاوسەرەکەی یاخود هەر ژنێکی تر لەبارەی سێکسییەوە بکات، بۆ ئەوەی خۆی لە نەخۆشی جنسی ساردبوونەوەی سێکسی و خۆ پاکژ راگرتن بکات و کاریگەری زێدەڕۆیی سێکسی و ئاکاکەمانی لەسەر تەندروستی گشتی پیاو.. بەڵام ئەم وتارە تەنیا ئاراستەی پیاو کراوە، وەک ئەوەی ژن پێویستی بەو رێنماییە نەبێ یاخود تەنیا ژن هۆی نەخۆشییەکانە، راستە لە ممارسەی سێکسیدا ژن میکرۆب بڵاودەکاتەوە.. هەروەها نووسەر باسی جۆری نەخۆشییەکان لە ئاکامی جووتبوونی سێکسی دەخاتە روو.

وتارەکە درێژەی هەیە

لە بەشی کۆتاییدا رۆشنایی دەخەینە سەر:

١ـ سیاسەتی دەرەوەی عێراق

٢ـ کێشەی عەرەب.

٣ـ کێشەی کورد.

٤ـ رەخنەو بۆچوون.

٥ـ هەمەجۆر.

٦ـ خەباتی رزگاریخوازی گەلانی ئاسیا دژی ئیستعمار.

بۆ دەستەی نووسەران

روونکردنەوەیەکی پێویست دەربارەی بەشی یەکەم کە لە ژمارەی (٢)ی گۆڤاری رۆژنامەڤانی دا بڵاوکراوەتەوە.

لە وتارەکەدا، هەندێ وشە بە هەڵەنووسراوە، یاخود ئەو وتارانەی لە نێو خشتەدا دانراون لەبەر شێوەی دابەشبوونی عەرەبی و کوردی سەروتارەکان و هەندێ جار بەشێك لە وتارەکە لە نێو خشتەدایەو بەشێکی تر لە دەرەوەی خشتەکەدا ـ بۆ نموونە لاپەڕە (١٨) ئەو ستوونەی پەیوەندی بە وتاری ژمارە (٤)ەوە هەیە بۆیێ نەختێك ناحەز دەرچوو و سەر لە خوێنەر دەشوێنێ.

زۆربەی سەردێرەکان ـ هەڵسەنگاندنی گشتی (لاپەڕە ١٢)، شێوەی رێکخستنی (١٣)، گەشتێك بە ناوەڕۆکی.. (١٥)..هتد دەبوایە بە خەتی رەش بنووسرابایە.

هیوادارین لەم بەشەی ئێستادا، ئەوە لەبەر چاو بگیرێت.

اليوبيل الذهبي لمجلة نــزار

د. جمشيد الحيدري

أشرت في القسم الأول من هذا المقال إلى الاعداد التي كانت متوفرة لدي، واليوم بعد تمكنت من الحصول على الاعداد الأخرى بعد إعادة استئنافها، أود الإشارة لبعض ما جاء فيها.

ان المقالات الافتتاحية في القسم العربي، تختلف عن المقالات الافتتاحية للاعداد الكردية وبعضها مترجمة عن اللغات الأخرى و أكثرها مكرسة لنضال الشعوب الآسيوية ومن اجل الديمقراطية ويعود الكاتب فيقول بالإشارة إلى ما جاء في المجلة يتساءل الكثير و عن سبب كون القسم العربي اكبر من القسم الكردي فيقول رئيس التحرير في جواب هؤلاء المنتقدين، ان المجلة تقدم مطاليب الكرد إلى الحكومة باللغة التي تفهمها، وفيما يخص الكردية، يستطرد قائلا: ان ثمة مجلة كردية وهي گەلاوێژ وهي من افضل المجلات التي تصدر في جنوب الشرقي. ويلخص كاتب المقال المشاكل الكردية في عدم دراسة التاريخ الكردي في المدارس وعدم إيلاء المجمع العلمي العراقي اهتمامه باللغة الكردية..الخ، وتنتقد المجلة بعض الأشخاص الذين لا يجرأون على التقرب من مجلة نزار لانها سياسية كردية..

ثم يقول الدكتور الحيدري بانه قد ميّز المقالات الافتتاحية في القسم الأول من المقال، وانه يقوم اليوم بتحليلها في إطار محاورها وبحجمها في ستة محاور ويقوم بعرضها واحداً واحداً.

ومن بين ما يستعرضه الدكتور الحيدري موقف المسؤولين من مطاليب الشعب والاستهانة بها، وان هؤلاء العملاء يقومون بتزوير الانتخابات ويضربون بآمال الشعب وأهدافه عرض الحائط.

وفي عدد آخر تخصص المجلة إحدى مقالاتها للديمقراطية التي بدونها لا يمكن ان يعيش الشعب، وانها تؤكد على ان الديموقراطية تحقق وانها تعتبر الدواء الناجح لحل كل المشاكل.

وفي موضوع الانتخابات التي جرت بعد سقوط حكومة صالح جبر وقيام محمد الصدر بتشكيل الوزارة يطلب الكاتب من النواب ان يكونوا عند حسن ظن الشعب، كما يطلب من النواب الكرد ان يسعوا إلى تقدم العلم والمعرفة في كوردستان وفتح الطرق وإيلاء الاهتمام بحياة الفلاحين وفي معرض حديث المجلة عن الصحافة والصحفيين، تشير المجلة إلى بعض الصحفيين الأميين الذين أقحموا في هذا الميدان إقحاما بالإضافة إلى صدور بعض الصحف الصفراء التي وضعت نفسها في خدمة السلطة ونأت بنفسها عن آمال الشعب والأمة.

ويتطرق الباحث إلى مقال نشر حول علاقات الأحزاب الوطنية قبل حوالي ٥٢ عاما ويؤكد على وجوب تكريس الممارسة الحزبية إلى خدمة والنأي عن التناظرات الحزبية ويشير الباحث إلى ان هذا المقال لا يزال يحفظ على محتواها وكأنه قد كتب ليومنا هذا..

وفيما يخص الجانب الاقتصادي والمالي، جاء عدد من المقالات تشير إلى انجح السبل للأجل توطيد الأسس الثابتة للاقتصاد الوطني وعدم فسح المجال إلى أي كان لتصدير الحبوب إلى الخارج لأجل الكسب غير المشروع في الوقت الذي يتضور أبناء الشعب جوعاً.

اما الجانب الاجتماعي، فقد اخذ عينات من المقالات المنشورة في هذا الصدد ويشير بالدرجة الرئيسية إلى المقالات المنشورة حول أملاك الأوقاف والمستفيد من الكبار منها، في الوقت يعيش الموظفون الصغار عيشة الكفاف وضيق ذات اليد.

وفي محور آخر يشير إلى ظاهرة التجارة بالجسد أو ما يسمى بالبغاء ودوافع هذه الظاهرة المشينة ويعيدها كاتب المقال إلى تفشي الفقر وعدم قدرة بعض النساء على توفير القوت لأنفسهن وإنهن مُجبرات على القيام بهذا العمل.. ؟

ت: (رۆژنامەڤانی)

کورتەیەک لەبارەی ڕێڕەوی ڕۆژنامەگەریی کوردی

لە بەشی خۆرئاوادا - سوریا

عەبدولقادر بەدرەددین

ڕۆژی (٢٢)ی مانگی نیسان بە ڕۆژی ڕۆژنامەگەریی کوردی دادەنرێت لە یادی سەد ساڵەی یەکەمیدا، کاتێک کە میر (میقداد بەدرخان) بۆ یەکەم جار لە ساڵی ١٨٩٨ لە شاری قاهیرە لە وڵاتی (مصر) ڕۆژنامەی (کوردستان)ی دەرکرد کە یەکەم ڕۆژنامەی کوردییە. ئەم ڕۆژنامەیە بەشێوەزاری کرمانجیی (باکوور) و بە پیتی عەرەبی هەموو دوو حەفتە جارێک بە چوار لاپەڕەی ٣٢.٥×٢٥,٥سم دەردەچوو.

لە دایک بوونی (دەرچوونی) ڕۆژنامەی کوردی (کوردستان) بە بەردی بناغەو کەوتنە ڕێ و چالاکیی ڕۆژنامەنووسی و شوێن پێی لە ڕێگای خەباتی کورد، دادەنرێت. ڕۆژنامەگەریی کوردی لەڕێگەی خەباتی خۆیدا، چەندان کرداری ئەفراندن و داهێنان و چەندان وشەی خەباتگێڕانەی پڕ لە ناوەڕۆکی شۆڕشگێڕانەی دژ بە زوڵم و ستەم داهێنا کە کەوتنە نێو زمانی ڕۆژنامەگەریی کوردی.

هەرچەندە گەلێک پرۆژەو نەخشەو پلان لە ئارادابوو دژی ئەو ڕێڕەوەی ڕۆژنامەگەرییەی کوردی، بەڵام ئەو کاروانە ڕێی خۆی بڕی و توانی ڕۆڵێکی گرنگ بۆ ڕۆژنامەگەریی کوردی بگێڕێ و ئەو ڕێڕەوە وەکو شادەمارێکی خوێنبەر بوو لە لەشی خەباتی گەلی کورددا.

لەم رۆژەدا پێشەنگی رۆژنامەگەریی کوردی هەڵسایە سەر پێ و بە هەموو هێزێکیەوە قەڵەمەکەی (وەک شمشێر) هەڵکێشاو ئەو قەڵەمە زێرینەی راوەشاند. بەو نووکی قەڵەمە راپەڕین لە هەموو لایەکی کوردستان هەڵدەگیرسێت. بۆیە لەم یادە پیرۆزەدا، پێویستە لەسەر هەموو قەڵەمە نیشتمانپەروەرەکان بە رۆژنامەنووس و تۆژەرەوەو سیاسەتمەدارەو کە بە مەسەلەکاندا بچنەوەو بە ئازایەتی رەخنە گرتنی باڵاو لە چوارچێوەی شێوازێکی تازەی سەردەم خوێندنەوەی مێژوو و بیرو هزرو کێشە نەتەوەییە هەنووکەییەکان هەڵبسەنگێنن و بیانرخێنن.

رۆژنامەی کوردستان ئەوسا کاریگەرییەکی روون و ئاشکرای لەسەر کوردی بەشی رۆژئاوا (سوریا) هەبوو چ ئەوانەی لە دیمەشق بوون یان لە جزیرە (بۆتان). ئەم مەبەستە مامۆستا جەلیلی جەلیل[١] لە کتێبەکەی خۆی: (بیداربوونەوەی رۆشنبیری و نەتەوایەتیی کوردان) جەختی لەسەر دەکات و دەڵێت: رۆژنامەی کوردستان ئامادەییەکی نەتەوەیی لە سوریادا هەبوو، بەتایبەتیش لە دیمەشق، چونکە هەر لەوێشەوە بۆ هەموو لایەکانی دیکەی کوردستان دابەش دەکرا.

مێژووی رۆژنامەگەریی لەلای گەلانی جیهان و پێشکەوتنی ئەو رۆژنامەگەرییە دەگەڕێتەوە بۆ چەند هۆو هۆکارێک، بەڵام مێژووی رۆژنامەگەریی گەلی کورد - پێش سەد ساڵ - رێڕەوەکەی بەنێو بارودۆخێکی سەخت و ناهەمواردا تێ پەڕاند بە راونان و گرتن و بەندکردنی بەردەوام چونکە روخساری سەرەکیی ئاراستەی رۆژنامەگەریی کوردی ئەوە بوو کە هەر لە یەکەم رۆژی دەرچوون و دەست پێ کردنی ئاوێتەی رێڕەوی خەباتی نەتەوەیی و نیشتمانی بوو و پێیەوە بەسترابووەوە.. لەم رووەشەوە، دکتۆر عیزەدین مستەفا رەسول لە نامیلکەکەی کە بەناوی (لەبارەی رۆژنامەگەریی کوردیەوە)یە جەخت لەسەر ئەوە دەکاتەوە کە: رۆژنامەگەریی کوردی بەشێکە لە بزووتنەوەی نیشتمانیی رزگاریخوازانەی کورد[٢] لەبەر ئەوە دەبێ ئەوەشمان لەبیر نەچێت کە ئەدەبی کوردیش بە هەموو رەگەزە هونەرییەکانیەوە، لە چوارچێوەی ئەم بازنەیە دەرنەچوو، بەڵکو هەمیشە هاوڕێیەکی ئەمەکداری خواست و ویست و ئاواتە نەتەوایەتی و نیشتمانییەکانی گەلەکەی بووەو - ئەو ئەدەبەی کوردی - رۆژێک لە رۆژان دەسبەرداری کێشە سیاسییەکەی نەبووە، بەڵکو بە هەموو لقەکانیەوە، شیعرو پەخشان و چیرۆک،..هتد، دەستێکی منەتبارانەی هەبووە لە پشتگیریی کردنی ئەم رێڕەوەدا.. هەر لەم رووەشەوە دکتۆر مارف خەزنەدار لە کتێبەکەی خۆی کە بەناوی (کورتەیەکی مێژووی ئەدەبی کوردیی هاوچەرخ)ەوەیە، دەڵێت: پەرەسەندنی ئەدەبی کورد بەتەواوەتی بە پەرەسەندنی ژیانی کۆمەڵایەتی سیاسیی گەلی کوردەوە بەندە.. ئەمەش لە دروست بوونی کۆمەڵایەتیی نوێ لەلای گشت گەلەکانی رۆژهەڵاتەوە هەروابووە، لەوانەش گەلی کورد لەسەرەتای ئەم سەدەیەی ئێستا[٣] (مەبەستی سەدەی بیستەمە.و) جا بە پێی ئەوەی کە لە پێشەوە گوتمان، شتێکی سروشتییە ئەنجامگیریی ئەوە بکەین کە رۆژنامەنووس خاوەنی پێناسەیەکی خەباتگێڕانەیە، چونکە ماددەی رۆژنامەگەری خۆی بارێکی قورسی خستۆتە سەرشانی خۆی کە کاریگەرییەکی کاراو ئاراستەکەری لەبیرو باوەڕی خەڵکیدا بەپێی ئەم هاوکێشەیە هەبووە: بوونی رۆژنامەنووسێکی خەباتگێڕ بێ گومان خوێنەرێک دەخولقێنێ کە سیفەتی ئەم ماددەیەی هەڵگرتبێ، چونکە کاری رۆژنامەگەری پێش هەموو شتێک کارێکی ئاراستەکاری و پەروەردەییە.

هەر بەم بۆنەیەشەوە حەز دەکەم، با بە کورتیش بێت، باسی رێڕەوی رۆژنامەگەریی کوردی لە بەشی رۆژئاوا (سوریا) بکەم و هەندێ رۆشنایی بخەمە سەر لایەنە تاریکەکانی بۆ خوێنەرە ئازیزەکان، بەڵکو ببێتە رابەرێکی زانین و شارەزایی سەبارەت بە بزووتنەوەی رۆژنامەگەریی کوردی لەم بەشەدا.

واتێ بگەم ڕێڕەوی ڕۆژنامەگەریی کوردی لە (بەشی ڕۆژئاوا) سوریا بە پێی ئەم قۆناغانەدا بەڕێوە دەچوو:

یەکەم: قۆناغی یەکەم:

١٩٣٠-١٩٥٧ز

ئەم قۆناغە بە دەرکردنی گۆڤاری هاوارو ڕۆناهی لەلایەن میر جەلادەت بەدرخانەوە دەستی پێ کرد و ئەم دوو گۆڤارە بناغەی یەکەمیان لە مێژووی ڕۆژنامەگەریی کوردی لە سوریا.

✻ هاوار Hawar: گۆڤارێکی ئەدەبی کۆمەڵایەتی بوو، یەکەم ژمارەی لە ١٥ی نیسانی ١٩٣٢ و دوا ژمارەی لە ١٥ی ئایاری ١٩٤٣ لە دیمەشق دەرچوو و سەرجەمی ژمارەکانی گەیشتە ٥٧ ژمارە. لەم ڕووەشەوە مامۆستا (کونی ڕەش لە کتێبەکەی خۆی: (جەلادەت بەدرخان - ژیان و بیری -: نەوەی میر بەدرخان ئازیزی میر جەلادەت بەدرخان سێیەم شۆڕشگێڕی ئەم بنەماڵە بەتوانایەیە، کە لە ساڵی ١٩١٩ تا ساڵی ١٩٣٢ بەبیرە تیژەکەی توانی ئەلف بێیەکی کوردی لاتینی(٤) دابنێت.

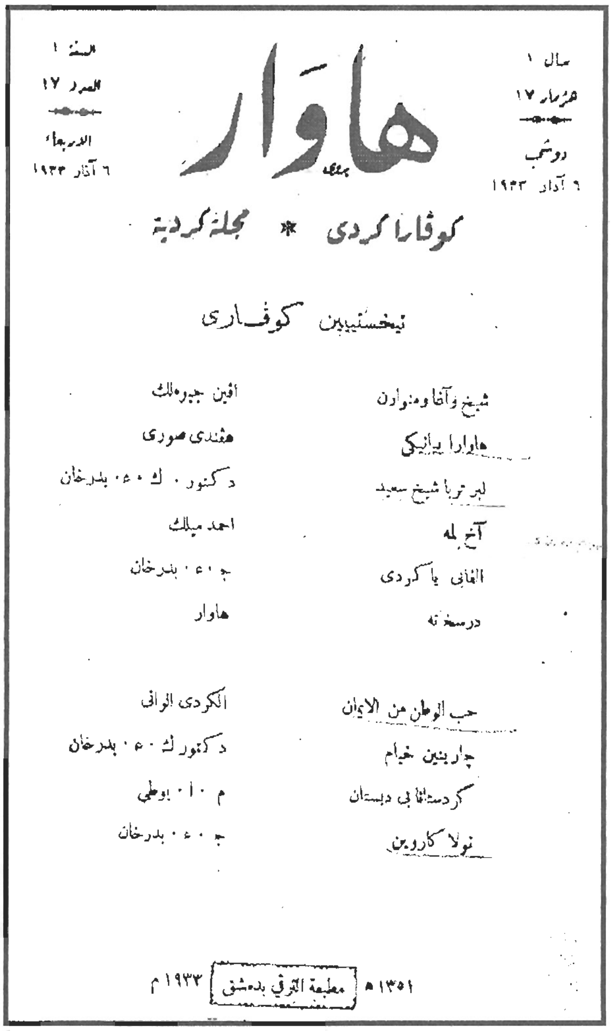
سال ١
هژمار ١٧
دوشنب
٦ آذار ١٩٤٣

هاوار

السنة ١
العدد ١٧
الاربعاء
٦ آذار ١٩٤٣

کوڤارا کردی * مجلة کردية

نیڤخستیێن کوڤاری

شیخ وآغا ومەزارن	اڤین جیرەملك
هاوارا بیرانیکی	هفندی صوری
لبرتربا شیخ سعید	دکتور ك ع بدرخان
آخ لە	احمد میلك
الفاتی یا کردی	ج ع بدرخان
درسخانە	هاوار
حب الوطن من الایمان	الکردی الوافی
چاربنێن خیام	دکتور ك ع بدرخان
کردستانا بی دبستان	م ا بوطی
نولا کاروێن	ج ع بدرخان

١٣٥١ هـ [مطبعة الترقي بدمشق] ١٩٤٣ م

✻ ڕۆناهی Ronahe: حەفتەنامەیەکی ئەدەبیی ڕۆشنبیری بوو ئەویش هەر لە دیمەشق بە پیتی لاتینی کوردی دەردەچوو.

سەرەڕای ئەم دوو گۆڤارە، میر جەلادەت کتێبخانەیەکی بەناوی (کتێبخانەی هاوار) دامەزراند کە بیست کتێبی دەرکرد و ئەو کتێبانە لەبارەی زۆر بواری ڕۆشنبیریی کوردییەوە بوون وەک ڕێزمان، فەرهەنگ، ئایین و چیرۆک..هتد و هەموو ئەو کتێبانەش بە چاودێریی میر جەلادەت خۆی چاپ دەکران.

بەڵام هەردوو گۆڤاری ڕۆژا نو Raja Nu و ستێر Ster میر کامەران بەدرخان لە بەیرووت دەری کردن. ئەم دوو گۆڤارە لە ساڵی ١٩٤٣ دەرچوون و بە پیتی لاتینی کوردی بوون و بابەتی ئەدەبی و ڕۆشنبیریان بڵاودەکردەوە.

ئەم قۆناغە بەناوی قۆناغی بەدرخانییەکان ناو دەبرێت و لە هەمان کاتیشدا بە کۆتاییەکی شەرافەتمەندانەی مێژوو و خەباتی ئەم بنەماڵە ڕۆشنبیرە دادەنرێت کە خۆبەخت کردنێکی زۆریان پیشاندا لە پێناوی خزمەتی ڕۆژنامەگەریی کوردی، لەبەر ئەوە بۆ بەرەوپێش بردنی ئەم ڕێڕەوەو پاراستنی بەردەوامییەکەی بەتایبەتی لە بەشی ڕۆژئاوادا کە ئەمەش لەڕاستیدا بووە بنکەیەکی پتەوی بڵاوکردنەوەی هۆشیاریی نەتەوایەتی ڕۆشنبیری لە نێو کوردانداو شاری دیمەشق و بەیرووت، ئەم قۆناغەیان گرتە خۆیان.

بەڵام ڕووداوە سەیرەکە لەوەدایە کە گۆڤارەکانی بەدرخانییەکان و چالاکییە ڕۆشنبیری و ئەدەبییەکەیان

بەدەست پێ کردنی حوکمی نیشتمانی لە سوریاو لوبنان ساڵی ١٩٤٦ بەتەواوەتی وەستێنرا.

جیاکردنەوەی نێوان هەردوو بەش، گەلی کورد لە بەشی باکوور (تورکیا) و گەلی کورد لە بەشی رۆژئاوا (سوریا) بۆ چەند هۆیەک دەگەڕێتەوە، لەوانە:

١ـ دوای دەست نیشان کردنی سنووری نێوان تورکیا ـ سوریا و توندکردنی پاسەوانی لەسەر ئەو هێڵەی نێوانیان، بەتایبەتیش دوای جەنگی دووەمی جیهانی.

٢ـ کشانەوەو کزبوونی چالاکیی چەکدارانەی کورد لە رووبەڕووبوونەوەی سوپای تورک و زەبر پێ گەیاندنی بێ سوودیان لەلایەن جەندرمەی تورکەوە.

٣ـ هەرچی هیواو ئاواتێک هەبوو نەما سەبارەت بە پتەوکردنی پەیوەندیی نێوان هەردوو هێڵی باکوورو رۆژئاوا، بەتایبەتیش دوای پاشەکشەو بێ ئەنجامیی بەرنامەکانی (کۆمەڵەی خۆیبوون)ی

هاوار

ساڵ ١

یکشنب

هژمار ١

١٥ گولان ١٩٣٢

کوملا کردي

آرمانج، آوایي خبات و نفیساندنا هاواري

هاوار دنگی زانینه. زانین خوه ناسینه. خوناسین ژمره ری یا فلات و خوشیی ئه ده که. هر کسی کو خوناس دکه، دکاره خوه بده ناس کرن.

هاوارامه بری هر تشتی هیبنا زمانی مه دی بده ناس کرن. لوما کو زمان شرطا هیژی آ پشینه.

هاوار ژو پیفه بر هر تشتی کو کردانی و کردیتی پی بندواره دی مژول بیه.

تنی سیاست ژی دوره، خوه نابیخه سیاستی. هاواری سیاست ژ جفاتین ولاتی رە هشتیه. بر سیاستی بلاو مژول بین. ام ژی د واری زانین، هنر و صنعتی ده دی بخبتین.

***

آوایي خباتی — کارکی کو بکاره بچه سری، دفیت ژ ره پرونفیسه ك بیت چیکرن. مه پروفیسا خوه سر بگهین زیرین ایکر به.

١ ـ بلافکرنا الفابیا کردی دناف کردان و هینکرناری. صنفاندنا زمان آزینا کردی و هین بر هین د کوملی ده بلاف کرن و پیشدترد دشکلی کتیبی ده دردیخستین.

٢ ـ صحبتیا زارین کردی و برهفدینا وان. صحبتی سر مروفتیا زمان کردی دگل زمانین دن این آری. صحبتی سر بنگهین زمانی کردی، سر دیروك و آوایی داون و پیشه کتناوی.

٣ ـ برهفکرنا جیروك، جیرجیروك و هر غلیطلاژه و ستراین کردی و بریفه بلافکرن وان.

٤ ـ صنفاندن و بلافکرنا دیوانین کردی. بر ئان فه ژ بهتگارین شاعر و مروفین بزارنه ژی دیبین بلاف کرن.

٥ ـ صحبتی سر رقص و قیده ین ستراین کردی.

٦ ـ صحبتی سر هر غلیط رنزکین کردی و کردستانی، بین زمانی بوری و بین ایرو و صنفاندناوان. صحبتی سر هاتین کردستانی و پیش رمنعتین کردی.

٧ ـ دیروك و ردنگاری: صحبتی سر الفابی یا دیروك و اردنگاریا ولاتی کردستانی و سر دیرو کا عشیران. بری، پاشی و د وقتی مر شرف ده.

***

آوایي نفیساندنی — د رحق زمانی مه ده حتانهو گلك تشت هاتنه گوتن. دناف ئان گوتنان ده

کوردی کە دوا ئاواتی گەلی کورد بوو بۆ دامەزراندنی نیشتمانێکی سەربەخۆ بۆ کورد.

بەپێی ئەوەی کە لەسەرەوە باس کرا، قەناعەتی دان نان و قبووڵ کردنی تایبەتایەتیی هەر بەشێک بەتەنیا و لێک دابڕانی تەواوەتی لە نێوانیاندا دروست بوو، ئەمەش وای لە کوردەکانی بەشی رۆژئاوا (سوریا) کرد کە رێکخراوێکی سیاسی بەناوی (پارتی دیموکراتی کوردستان) لە ساڵی ١٩٥٧ دامەزرێنن کە لەوە بەدواوە ناوەکەی گۆڕا بۆ پارتی دیموکراتی کورد لە سوریا.

لە دەرەنجامەکانی ئەم قۆناغە گرنگەی رێڕەوی مێژووی رۆژنامەگەریی کوردی لە بەشی (رۆژئاوا) سوریا:

١ـ بێدارکردنەوەو چەسپاندنی هۆشیاریی نەتەوەیی کوردی لەم بەشەدا.

٢ـ دەرچوون و دەست پێکردنی رۆژنامەگەریی کوردی بۆ یەکەم جار و ناسینی.

٣ـ سەرهەڵدان و لە دایک بوونی ئەلف و بێی کوردی (لاتینی) لەم قۆناغەدا.

٤ـ دامەزراندنی یەکەم کتێبخانەی کوردی (هاوار).

٥ـ دەرکەوتنی هەندێک رۆشنبیری کورد کە بە پێشەنگ دادەنرێن لەم بەشەدا، لەمانەش: نورەدین زازا، عوسمان سەبری، قەدری جان، جگەر خوێن، رەشیدی کوردو ئیدیکەش.

دووەم: قۆناغی دووەم:
١٩٥٧_١٩٧٠

دەستە گوڵی ئەم قۆناغە لەدایک بوونی یەکەم ڕێکخستنی سیاسیی کوردی بوو لە (بەشی رۆژئاوا) سوریا لە هاوینی ساڵی ١٩٥٧ کە بەناوی پارتی دیموکراتی کوردستان ناسراوەو هەر لەو سەروبەندەشدا رۆژنامەگەریی کوردی بەدەرکەوت و بە ڕۆیشتنی لەگەڵ بزووتنەوەی رزگاریخوازانەی کورد لە سوریا چووە نێو قۆناغێکی نوێی مێژووی ئەو رۆژنامەگەرییە و یەکەم رۆژنامەی کوردیی سیاسیی سەر بەو حزبە دەرچوو بەناوی (دەنگی کورد - Denge Kurd) و بەزمانی کوردی و تیپی لاتینی کە نۆ ژمارەکەی خۆی تەواو کرد و دوا ئەوە لەسەرەتای ساڵی ١٩٦٥ەوە بە هەمان ناوو بە زمانی عەرەبی دەرچوو.

هەر لەو کاتەشدا، ڕێڕەوی رۆژنامەگەریی کوردی تووشی گەلێک بەرهەڵست هات، چونکە تازە چووبووە نێو ئەزموونێکەوە کە شارەزایی رۆشنبیری و زانیاریی و ئەزموونی سیاسی لەم رووەوە کەم بوو و، واش تێ بگەم ئەم سیفەتانەی هەبوو:

١- لێڵی (ناڕوونی)و دیدی گوتاری سیاسیی کوردی، بەتایبەتیش لە نێوان سەرکردەکانی حزبدا و بێ توانایییان لە رووی تێگەیشتن و ڕێک کەوتن لەسەر بەرنامەیەکی یەکگرتوو لە رووی شێوەو رەفتاری کاری سیاسی لە نێو سوریادا.

٢- پەیڕەوکردنی کۆمەڵێک گوشار خستنە سەر چالاکیی حزب و ئۆرگانە ناوەندییەکە (دەنگی کورد) لەلایەن دەوڵەتی سوریای ئەو کاتەوە.

٣- دروست بوونی یەکەم دووبەرەکی لە مێژووی بزووتنەوەی کورد لە بەشی رۆژئاوا لە ئابی ساڵی ١٩٦٥ و لە ئەنجامی ئەو دووبەرەکییەش کە رووی، شتێکی سروشتییە (ئاساییە) کە رۆژنامەگەرییەکەشی دووبەرەکیی تێ بکەوێت، ئەویش بە پێک هێنانی دوو پەلی سیاسی لە بزووتنەوەی کورددا، بۆ یەکەم جار دوو رۆژنامە لە مەیدانی سیایی کورددا سەریان هەڵداو، رووبەڕووبوونەوەی فیکریش دەستی کرد بە چوونە نێو سەرەتای قۆناغێکی تازەو دروشمی چەپی و شۆڕشگێڕانەیان بەرز دەکردەوەو هەر یەکە، لایەکەی دیکەی بە دەستەڕاستی (یەمینی) و سازشکاری تاوانبار دەکرد. ئەو دوو رۆژنامانەش ئەمانە بوون:

أ- رۆژنامەی دەنگی کورد: کە بە ڕێبازی چەپڕەوی و پێشکەوتنخوازی ناسرابوو و بەسەرکردایەتیی (عوسمان سەبری و سەلاح بەدرەددین) بوو.

ب- رۆژنامەی - دیموکراتی - کە لە ساڵی ١٩٦٦ دوای دووبەرەکییەکە دەرچوو بەسەرکردایەتیی (حەمید دەرویش و رەشید حەمۆ) بوو و بەڕێبازی دەستەڕاستی ناسرابوو.

واقیع و بزاڤی رۆژنامەگەریی لەو ماوەیەدا جێی دڵخۆشی نەبوو، چونکە دوور بوو لە گیانی کێبڕکێی دیموکراسییانەی هێمن لە گوتاری رۆژنامەنووسیی کوردی و وتوویژ گۆڕا بۆ شەڕە قسەو قسەی پڕوپووچی لاوەکی کە بە هیچ جۆرێک خزمەتی کێشەکەی نەدەکرد. هۆی ئەمانەش:

١- ئەو دوو پارچەبوونەی کە رووی‌دا و هەربەکە ئۆباڵی ئەو بارودۆخەی دەخستە ئەستۆی ئەوەی دیکەوە.

٢- هەڵوێست بەرامبەر بە شۆڕشی ئەیلولی مەزن بەسەرکردایەتیی سەرۆکی نەمر مستەفا بارزانی.

٣- هەڵوێستی مێژوویی و سیاسی بەرامبەر بە گەلی کورد لە سوریا ئەوەی راستیش بێت، رۆژنامەی دەنگی کورد توانی رۆڵێکی پێشەنگانە لە پتەوکردن و چەسپاندنی ئەو راستییانەدا ببینێ کە شاردراوەو نادیاربوون و کەوتبوونە بەر باری شێواندن و گۆڕین و رۆشنایی خستە سەر واقیع و ئەرکی گەلی کورد لە سوریاو رۆژنامەی دەنگی کوردی خەباتگێڕو خوێنەرەکانی چەندان جار لەلایەن ناوەندە شۆڤینییە عەرەبەکانەوە تووشی تاوانبارکردن

و ئەشکەنجەدان و گرتن و هاتن و نموونەش لەم رووەوە زۆرە.

سێیەم: قۆناغی سێیە:

١٩٧٠--١٩٩٥

ڕۆژنامەگەریی لەم قۆناغەدا لە (بەشی ڕۆژئاوا) سوریا چووە نێو قۆناغی تازەو ونوێ کردنەوەوە.. ئەمەش لەبەر ئەم هۆیانەی خوارەوە:

١- جۆراوجۆریی چوارچێوەی ڕۆژنامەگەریی کورد لە ڕۆژنامەو گۆڤارو کتێب..هتد کە هەموویان لە ڕۆشنبیری و ئەدەب و مێژوو و فۆکلۆری کورد دەدوان.

٢- بوونی ژمارە ڕۆشنبیرو کاردێرێکی خاوەن هەمەجۆر بەهرە کە هەموویان لە دەوری بزاڤەکەیان کۆبووبوونەوە بۆ ئەوەی گیانی جیانگەرایی (علمانیەت) بکەن بە بەر ڕەفتارو بیری مرۆڤی کورددا.

٣- کارکردن بۆ بنیات نان و بەگەڕخستنی بە دیموکراتیزە کردنی ڕۆشنبیری و دامەزراندنی دەست پێشخەریی ڕۆشنبیری و ئەدەبی لە چوارچێوەیەکی فراوان و گشتگیردا.

٤- چەق بەستن لەسەر بایەخی فێربوونی زمانی کوردی گشتاندنی (تعمیم)ی لە نێو نەوە لاوەکاندا بە پیتی لاتینی.

ئەو کۆڤارانەی لەم قۆناغەدا بە زمانی کوردی دەرچوون

١- گۆڤاری گوڵستان - Gulistan ١٩٦٨- ١٩٩٦ز

گۆڤاری گوڵستان بە یەکەم گۆڤار دادەنرێت کە بەزمانی کوردی لە دوای هەردوو گۆڤاری هاوارو ڕۆناهی دەرچوو بێت. ئەم گۆڤارە لە ساڵی ١٩٦٨ لەلایەن (جگەرخوێن)ی شاعیری بەناوبانگی کورد دەرچوو، ئەو گۆڤارە بە کاغەزی ئاسایی چاپ دەکرا قەبارەکەی گەورە بوو ٣٢×٢٠ و بیست و هەشت ژمارەی لێ دەرچوو لە ساڵی ١٩٩٦ لە دەرچوون وەستا.

٢- گۆڤاری گەلاوێژ Gelawej ١٩٧٩-١٩٩٦ز

ژمارەی یەکەمی لە ساڵی ١٩٧٩ دەرچوو و سەرجەمی ژمارەکانی گەیشتە بیست و هەشت ژمارەی پێوانە ٣٢×٢٠ و گۆڤارێکی ڕۆشنبیریی گشتی بوو و لە ساڵی ١٩٩٦ لە دەرچوون کەوت.

٣- گۆڤاری ستێر Ster ١٩٨٣-١٩٩٤ز

ستێر گۆڤارێکی ئەدەبی و ڕۆشنبیری بوو، یەکەم ژمارەی لە نەورۆزی ساڵی ١٩٨٣ دەرچوو و

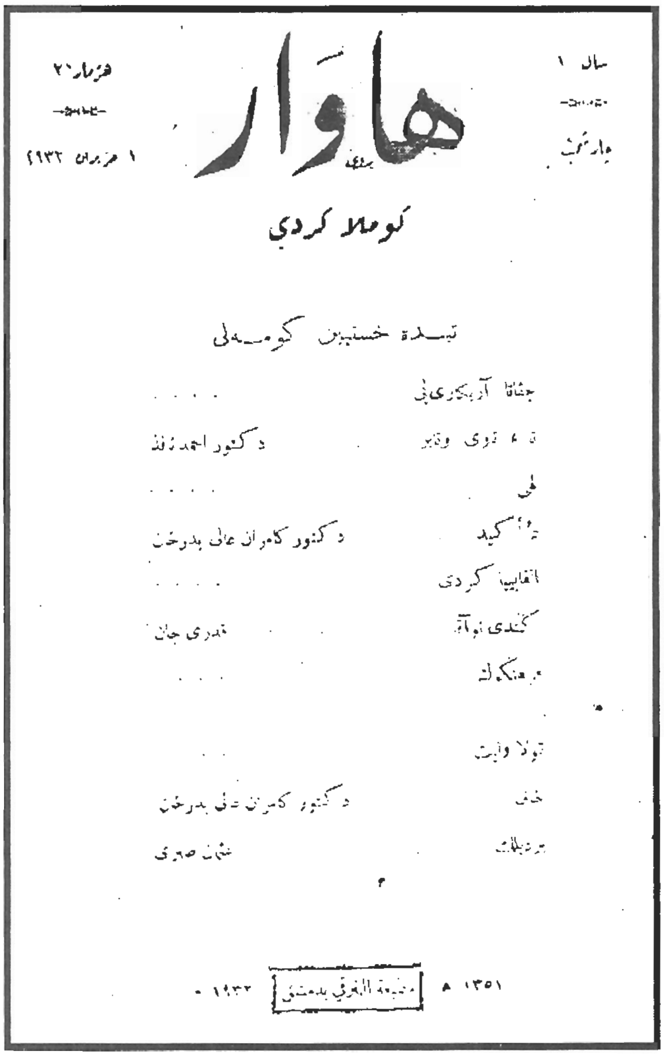

بیست وچوار ژمارەی لێ دەرچوو و ساڵی ١٩٩٤ بە یەکجاری وەستا. ئەم گۆڤارە لەسەر کاغەزی ئاسایی پێوانە ٣٢×٢٠سم چاپ دەکرا. لەو ماوەیەدا، گۆڤاری ستێر توانی چەندان بابەت و مەسەلە بخاتە سەر خوانی باس کردن و لێکۆڵینەوەوە، بەتایبەتی ڕێگەی نووسین و فێرکردنی ئەلف و بێ کوردی (لاتینی) و دەرگای دەمەتەقێی کردەوە بۆ دۆزینەوەی داڕشتەو زاراوەی نەگۆڕو چەسپیو کە بچنە نێو فەرهەنگ و ڕێزمانی زمانی کوردیەوە. هەروەها ئەم گۆڤارە ویستی پەردە لەسەر ئەدەبی جیهانی لابدات و سوود لە ئەزموون و شارەزاییە زۆرەکەیان وەربگرێت و زۆر بە جیددی و چالاکی کاری بۆ چەسپاندنی بوونی خۆی لەڕێگەی چالاکیی ڕۆژنامەنووسییانەی جیاجیا وەک وەرگێڕان و دیدارو وتارو فۆکلۆر..هتد، کرد.

٤ـ گۆڤاری خوناڤ Xunav ١٩٨٦ـ١٩٩٥ز

مەبەست لە دەورکردنی گۆڤاری خوناڤ، وەک گۆڤارەکە خۆی ڕایگەیاند، خزمەت و زیندووکردنەوەی زمانی کوردییە و یەکەم ژمارەی لە ئابی ١٩٨٦ دەرچوو و هەژدە (١٨) ژمارەی لێ بڵاو کرایەوە. لە پاییزی ساڵی ١٩٩٥ لە دەرچوون وەستا و ئەم گۆڤارە بە پێوانەی ٣٢×٢٠سم لەسەر کاغەزی ئاسایی چاپ دەکراو بابەتەکانی بریتی بوون لە بابەتی نەتەوەیی و نیشتمانی و بواری زمان و ڕێزمان و ئەدەب و فۆکلۆر.

٥ـ گۆڤاری گورزەک گوڵ Gurzek Gul ١٩٨٩ـ١٩٩٢.

یەکەم ژمارەی ئەم گۆڤارە لە مانگی ئاداری ساڵی ١٩٨٩ دەرچوو و سەرجەمی ژمارەکانی گەیشتە (١٥) ژمارەو لە بەهاری ساڵی ١٩٩٢ وەستا. پێوانەی ئەم گۆڤارە ٢١,٥×١٨سم بوو گۆڤارێکی ئەدەبیی فۆکلۆری بوو کە بایەخی بە کاروباری ڕۆشنبیریی کوردی دەدا بە بڵاوکردنەوەی شیعر و کەلەپوور.

٦ـ گۆڤاری زانین Zanin ساڵی ١٩٩١ـ١٩٩٧ز

ژمارەی یەکەمی لە مانگی تەمووزی ساڵی ١٩٩١ز بە شێوەیەکی جوان و بەرگێکی ڕازاوە بۆیە کەم جار لە نێوان هەموو گۆڤارە کوردییەکانی پێشوو، دەرچوو و سەرجەمی ژمارەکانی گەیشتە (١٢) ژمارەو بەشێوەیەی کاتی لە هاوینی ١٩٩٧ لە دەرچوون وەستا.

بابەتەکانی، ئەدەبی و هونەری و فۆکلۆری بوون و سەرنووسەرەکەی عەبدولباقی حوسێنی بوو و پێوانەی لاپەڕەکانی ٢٠×١٤سم بوو.

٧ـ گۆڤاری ڕۆژ Roj ساڵی ١٩٩١

گۆڤاری ڕۆژ لە ساڵی ١٩٩١دا دەرچوو و تا ساڵی ١٩٩٦ نۆ ژمارەی بە پێوانەی ٢٠×١٧سم.ی ئاسایی لێ چاپ کرا. لە گەلێک بابەت دواوە، لەوانە شیعری کلاسیکی و تازە، چیرۆکی کورت، داستان، فۆکلۆر..هتد.

٨ـ گۆڤاری ئاسۆ Aso ساڵی

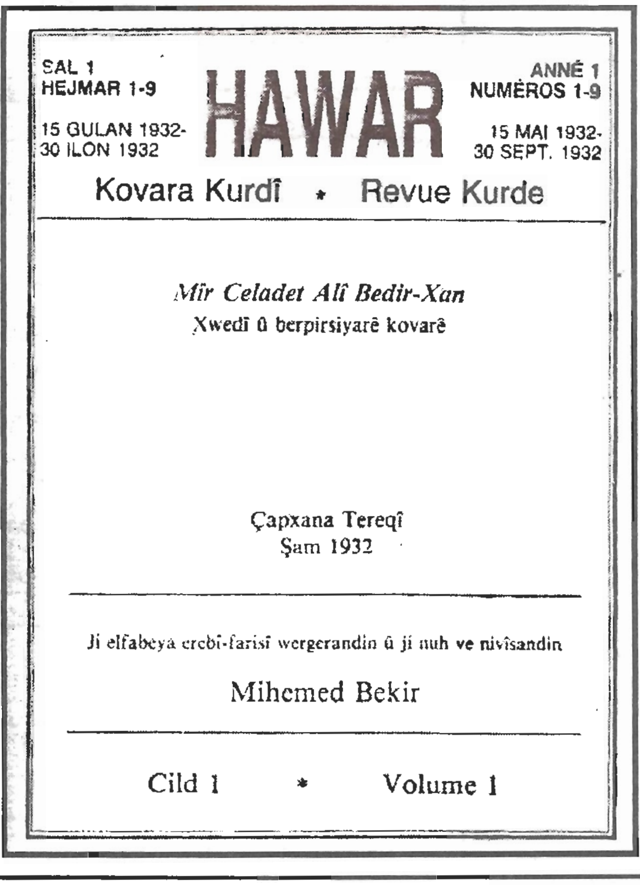
SAL 1
HEJMAR 1-9
15 GULAN 1932-
30 ILON 1932

HAWAR

ANNÉ 1
NUMÉROS 1-9
15 MAI 1932-
30 SEPT. 1932

Kovara Kurdî * Revue Kurde

Mîr Celadet Alî Bedir-Xan
Xwedî û berpirsiyarê kovarê

Çapxana Tereqî
Şam 1932

Ji elfabeya erebî-farisî wergerandin û ji nuh ve nivîsandin

Mihemed Bekir

Cild 1 * Volume 1

١٩٩٢ـ١٩٩٣

گۆڤارێکی ئەدەبیی ڕۆشنبیری و فۆلکلۆری بوو ژمارەی یەکەمی لە ساڵی ١٩٩٢ و دوا ژمارەشی ساڵی ١٩٩٣ دەرچوو و دوای ئەوەی کە چوار ژمارەی بە پێوانەی ٢٠×١٤سم-ی لێ بڵاوکرایەوە، بە یەکجاری لە دەرچوون وەستا.

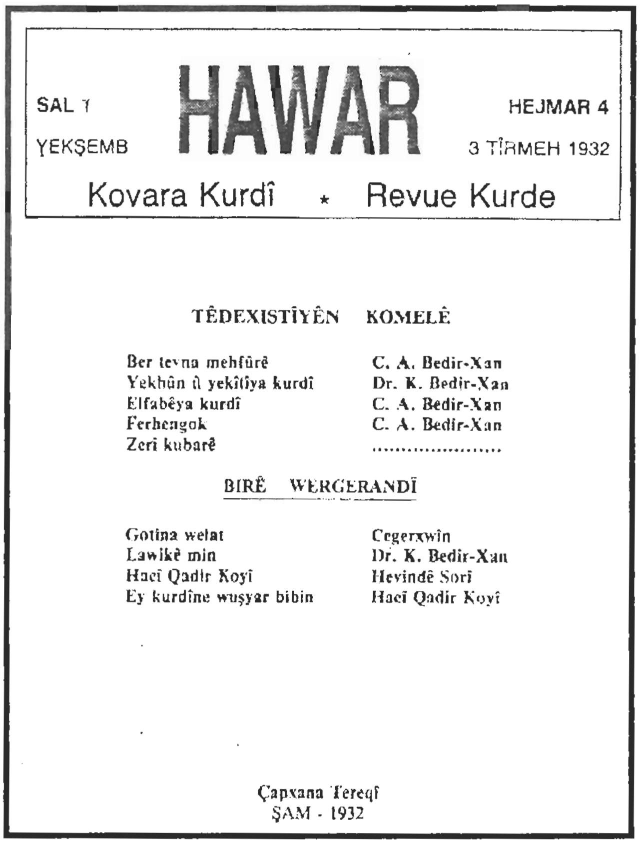
SAL 1 HAWAR HEJMAR 4
YEKŞEMB 3 TÎRMEH 1932
Kovara Kurdî ⋆ Revue Kurde

TÊDEXISTÎYÊN KOMELÊ

Ber tevna mehfûrê	C. A. Bedir-Xan
Yekhûn û yekîtiya kurdî	Dr. K. Bedir-Xan
Elfabêya kurdî	C. A. Bedir-Xan
Ferhengok	C. A. Bedir-Xan
Zeri kubarê	....

BIRÊ WERGERANDÎ

Gotina welat	Cegerxwîn
Lawikê min	Dr. K. Bedir-Xan
Hacî Qadir Koyî	Hevindê Sori
Ey kurdîne wuşyar bibin	Hacî Qadir Koyî

Çapxana Tereqî
ŞAM - 1932

٩ـ گۆڤاری پیرس Pirs ساڵی ١٩٩٣

گۆڤارێکی ڕۆشنبیریی سەربەخۆ بوو، ژمارەی یەکەمی لە بەهاری ساڵی ١٩٩٣ دەرچوو تا ئێستا گەیشتووەتە (١٢) ژمارەی بە پێوانەی ٢٤×١٧,٥سم.

١٠ـ گۆڤاری روهەلات Rohilat ساڵی ١٩٧٨ـ١٩٨٢

یەکەم ژمارەی لە ساڵی ١٩٧٨ دەرچوو و تا ژمارە (٣٢) بە شێوەی ڕۆژنامە بڵاودەکرایەوە، دوای ئەوەی لە شێوەی گۆڤار دەرچوو تا گەیشتە (٦٥) ژمارەو دوا ژمارەی لە نیسانی ساڵی ١٩٨٢ دەرچوو. گۆڤارێکی ڕۆشنبیریی سیاسی و ئەدەبی بوو لە لوبنان بەسەرپەرشتی ڕێکخراوی یەکگرتنی گەلی کوردی لوبنان دەردەچوو.

١١ـ گۆڤاری بهار Bihar ١٩٩٤

گۆڤارێکی ڕۆشنبیریی فۆکلۆری بوو، ژمارەی یەکەمی لە ساڵی ١٩٩٤ بە پێوانەی ٢٤×١٧,٥سم دەرچوو و تا ئەمڕۆ تەنیا چوار ژمارەی لێ دەرچووەو دوا ژمارەی لە ساڵی ١٩٩٧ دەرچوو.

هەروەها لە ڕۆژنامە کوردییەکان (سیاسی و ڕۆشنبیری)

١ـ ڕۆژنامەی نەورۆز Newroz ساڵی ١٩٩٥

لە ٢٢ی نیسانی ساڵی ١٩٩٥ دەرچوو، ژمارەکانی گەیشتووتە (١٥) ژمارەو ڕۆژنامەیەکی سیاسی و ڕۆشنبیری بوو.

٢ـ ڕۆژنامەی دەنگ Deng ساڵی ١٩٩٥

ژمارەی یەکەمی لە ئابی ١٩٩٥ دەرچوو و تا ئەمڕۆش هەر لە دەرچوون بەردەوامە، ڕۆژنامەیەکی مانگانەیە بایەخ بە کاروباری سیاسیی کوردی دەدات، بەتایبەتیش لە بەشی ڕۆژئاوا (سوریا) و بە پیتی لاتینی کوردی، تا مانگی ئاداری ساڵی ١٩٩٨، حەڤدە ژمارەی بە پێوانەی ٣٢×٢٤سم-ی ئاسایی لێ دەرچووە.

٣ـ دەلاڤ Delav ساڵی ١٩٩٥ـ١٩٩٦

ڕۆژنامەیەکی ئەدەبی ڕۆشنبیری بوو بە چوار لاپەڕەی پێوانەی ٣٢×٢٤سم-ی ئاسایی دەردەچوو و تەنیا سێ ژمارەی لێ دەرچوو. ژمارەی یەکەمی لە ئابی ١٩٩٥ و دووەمی لە شوباتی ١٩٩٦و سێیەمی لە کۆتایی ساڵی ١٩٩٦ دەرچوو و دوای ئەوە بەتەواوەتی وەستا.

٤ـ هیڤی Hevi ساڵی ١٩٩٤

ڕۆژنامەیەکی قوتابییانەی سەربەخۆ بوو، تەنیا دوو ژمارەی لێ دەرچوو.

٥ـ ڕۆژنامەی خوێندەڤان Xwendevan

ڕۆژنامەیەکی قوتابییانەی سەربەخۆیە، سێ ژمارەی لێ بڵاوکراوەتەوە، لە ساڵی ١٩٩٧

دەرچوو و تا ئێستاش هەر بەردەوامە.

بیبلۆگرافیای ئەو رۆژنامەو گۆڤارە کوردییانەی بە زمانی عەرەبی دەرچوون.

ژمارە	ناوی رۆژنامە	سالی دەرچوون	ژمارە	ناوی گۆڤار	سالی دەرچوون

خانەی بلاوکردنەوەی کتێبی کوردی

١ـ کتێبخانەی هاوار Hawar: بە سەرپەرشتیی میر دەلادەت بەدرخان بوو، لە سالی ١٩٣٢ دامەزرا و بیست کتێبی بلاوکردەوە.

٢ـ یەکگرتووی کاوا Kawa بۆ رۆشنبیریی کوردی: لە سالی ١٩٧٦ بە سەرپەرشتی مامۆستا سەلاح بەدرەدین دامەزراو تا ئێستا (٣٠) کتێبی بلاوکردۆتەوە.

* کۆمەلە کوردییەکان:

١ـ کۆمەلەی رۆشنبیریی کۆمەلایەتیی کوردی: چالاکییەکانی ئەم کۆمەلەیە.

أـ کردنەوەی خولی زمان بۆ فێرکردنی زمانی کوردیی لاتینی.

بـ بووژاندنەوەی تیپە فۆلکلۆرییە کوردییەکان.

جـ چاپ کردن و بلاوکردنەوەی کتێبی کوردی.

دـ دامەزراندنی کتێبخانەی کوردی و رێک خستنی کۆری رۆشنبیریی مێژوویی لەبارەی کوردەوە.

* گیروگرفتەکانی رۆژنامەگەریی کوردی لە بەشی رۆژئاوا (سوریا)

رۆژنامەگەریی کوردی بەو سیفەتە ناسراوە کە رۆژنامەگەرییەکی حزبییە، لەچوارچێوەی بزاڤی سیاسیی ئەو رۆژنامەگەرییە چەندان رۆژنامەو گۆڤار هەن. بەرای من، مەترسی ئەم دیاردەیە ئەمانەن:

١ـ هەر رێکخراوێکی سیاسی هەر کاتێک ویستی زۆر بە ئاسانی دەتوانێ جلەوی رۆژنامەکەی خۆی توند بکات، بەو مانایەی کە کارگەری رۆژنامەنووسی لەم رۆژنامەوانییەدا ناتوانێت ئەو هەوال و دەنگوباسانە بدات بە رۆژنامەکەی کە بەدلی رێکخراوەکەی نەبێت.

٢ـ سەرکردایەتیی رێکخراوە حزبییەکە، هەر کاتێک ویستی، دەتوانێ بە یەکجاری رۆژنامەکەی داخات.

٣ـ پابەندبوونی تەواو بە مەرجەکانی رێکخراوی حزبی وا لە کارگەری حزبی دەکات کە ببێتە کۆیلەی ئەو پابەندبوونانە.

لە کۆتاییدا هەندێک پرسیارم لا دروست دەبێت ئایا رۆژنامەوانیی کوردیی راستەقینە هەیە؟ ئەگەر هەشبێ ئایا پاشکۆیە یان ئازادە؟؟ ئایا رۆژنامەوانیی کوردی دەتوانێ رێکخراوەکانی خۆی بخاتە ژێر باری لێ پرسینەوەو رەخنەو هەلسەنگاندن؟؟

سەرچاوەکان:

١ـ بێدار بوونەوەی رۆشنبیری و نەتەوایەتیی کوردان، جەلیلی جەلیل، باقی نازی، د. ولاتو، کرد لە رووسییەوە وەریگێراوە. یەکگرتووی کاوا بۆ رۆشنبیری کوردی، خانەی کتێب، چاپی یەکەم ١٩٨٦.

٢ـ لەبارەی رۆژنامەوانیی کوردییەوە، د. عیزەدین مستەفا رەسول، چاپی دووەم، لوبنان ـ بەیرووت ١٩٩٦.

٣ـ کورتەی مێژووی ئەدەبی کوردیی هاوچەرخ، د. مارف خەزنەدار، د. عەبدولحەمید شێخۆ لە رووسییەوە وەریگێراوە.

٤ـ میر جەلادەت بەدرخان (بیرو ژیانی) سەلمان عوسمان (کونی رەش) پێشەکی میر زادە خاتو رەوشەن بەدرخان، چاپخانەی کتێبی عەرەبی، دیمەشق.

*** ئەم وتارە بەزمانی عارەبی بوو، گۆڤاری رۆژنامەڤانی وەریگێراوەتە سەر کوردی.**

یاسای چاپەمەنی لە دەوڵەتی عوسمانیدا

وەرگێڕانی لە فارسییەوە: عەبدوڵڵا نەجمەددین تەها/ سلێمانی

یاسای تێکڕای ڕۆژنامەو بڵاوکراوەو هەواڵنامەی دەوڵەتی و سیاسی کە لە ئیستەمبوڵ و تێکڕای وڵاتانی پاشایەتی ـ عوسمانی ـ دەردەچن

بەشی یەکەم

(بابەتە گشتی یەکان)

یەکەم:

ڕۆژنامەو هەموو بابەتێکی سیاسی و دەوڵەتی، بەهەر زمانێک بێت، جا لە کاتێکی دیاریکراودا دەربچێت یا بە بەش بەش لە کاتی دیاریکراودا. بەبێ مۆڵەتی یاسایی نابێت بڵاوبکرێتەوە.

خاوەنی ئیمتیازی ئەو بڵاوکراوەو ڕۆژنامانە، ئەگەر هاوولاتی دەوڵەتی پایەبەرز بن، داواکاری خۆیان پێشکەش بە وەزارەتی (علوم) دەکەن و ئەگەر سەر بە دەوڵەتێکی بێگانەش بن، ئەوا داواکارییەکەیان پێشکەش بە وەزارەتی دەرەوە دەکەن.

ئەگەر ئەو مەرجانەی کەلە برگەی سێیەمی ئەم یاسایەدا هەن، لەو کەسانەدا هاتنەدی ئەوا مۆڵەتی یاساییان پێ دەدرێت، بەڵام مۆڵەتنامەکە لە بەڕێوەبەرایەتی چاپەمەنییەکان دەردەچێت.

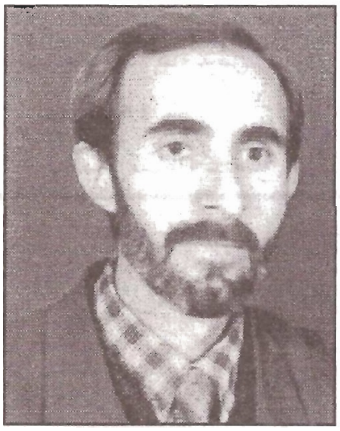

دووەم:

ئەو کەسانەی کەلە میرنشینەکانی سەر بە وڵاتی پاشایەتی‌دان و دەیانەوێت ببن بە خاوەن ئیمتیازی ڕۆژنامەو بڵاوکراوە، ئەگەر ئەو کەسانە هاوولاتی بن ئەوا داواکاریەکەیان بۆ وەزارەتی (علوم) دەنووسن و ئاگاداری دەکەن، ئەگەر بێگانەش بوون ئەوا داوا لە وەزارەتی بەرێزی دەرەوە دەکەن.

ئەگەر ئەو مەرجانەی کەلە مادەی سێیەمدایە تیایاندا بێت، ئەوا مۆڵەت نامەیەک دەدرێتە فەرمانڕەوای ئەو شوێنە.

سێیەم:

ئەو کەسەی کە دەیەوێت ڕۆژنامە دابمەزرێنێت، ئەگەر هاوولاتی دەوڵەتی عوسمانی بێت، پێویستە تەمەنی لە ٣٠ساڵ کەمتر نەبێت و، هیچ تاوانێک و کارێکی نایاسایی ئەنجام نەدابێت و، خاوەن مافی کەسایەتی خۆی بێت و، بتوانێت سەربەخۆ کارەکانی ئەنجام بدات، بەو شێوەیە دەتوانێت مۆڵەت وەربگرێت.

بەڵام ئەگەر سەر بە وڵاتێکی بێگانەبوو ئەوا پێویستە وەک هاوولاتیەکی دەوڵەتی عوسمانی شوێنکەوتەی یاساکان بێت، هەموو ئەو یاسایانەی کە بەسەر هاوولاتییەکدا پیادە دەکرێن، دەبێت ئەو گوێڕایەڵیان بێت، ئەگەر ئەو مەرجانەی پەسەند کرد ئەوا مۆڵەتی کاری ڕۆژنامەگەریی پێ دەدرێت.

چوارەم:

لەگەڵ ئەو داواکارییەی کە خاڵی یەکەمدا باسکرا، پێویستە سەنەدێک بە مۆرو ئیمزا کە ناوی ڕۆژنامەکەو ناوی چاپخانەو بەڕێوەبەری ڕۆژنامەکەو ڕۆژانی چاپکردنی و چەند جار مانگێکدا دەردەچێت، پێشکەش بکات و بەڕێوەبەری ڕۆژنامەکە بەخەتی خۆی یەک نوسخە ئیمزا بکات و ڕەوانەی شوێنی تایبەتی بکات، نوسخەکانی تر چاپ بکات و پاشان ئیمزای بکات. لە

میرنشینەکانیش دا ئەو داواکارییە دەدا بە فەرمانڕەوای ئەو شوێنە.

پێنجەم:

هەر کاتێک خاوەن یا بەڕێوەبەری ڕۆژنامەو بڵاوکراوە ویستی مۆڵەتەکەی خۆی بە کەسێکی تر بدات، ئەوا پێویستە سەردانی ئەو شوێنە بکات کەلێوەی دەرچووەو، دەبێت ئەو کەسەش بە گوێرەی خاڵەکانی یەکو، دوو و، سێ مۆڵەت وەربگرێت ئەگەر ڕۆژنامە، چاپخانە بگۆڕێت، پێویستە بەڕێوەبەری یا خود خاوەنەکەی ئاگاداری ئەو شوێنە بکات کە مۆڵەتەکەی لێوە دەرچووە.

شەشەم:

ئەو بڵاوکراوە سیاسییانەی کەلە ئەستەمبوڵ و میرنشینە عوسمانیەکان دەرچوون، لە مۆڵەتنامەی ڕەسمی بەخشراونو، هەموو ئاگادارکردنەوەو سزایەک بەرامبەر ئەوان هەڵوەشاوەیە، بەڵام ئەو بڵاوکراوانە کەلە ئێستە بە دواوە دەردەچن ئەوا دەبێت پەیڕەوی ئەم یاسایانە بکەن.

حەوتەم:

لە کۆتایی هەموو بابەتێک لەلایەن کەسێکی ترەوە لە ڕۆژنامەکەدا بڵاوکرابێتەوە پێویستە ئیمزای نووسەرەکەی هەبێت، ئەگەر نەبێت ئەوا ڕۆژنامەکە بەرپرسە لەوەی کە چاوپۆشی لێ کردووە.

ئەگەر خاوەن بابەتەکەش ئیمزای کردبوو، بەڵام بە گوێرەی ئەم یاسایە کاری نەکردبوو ئەوا خاوەن ڕۆژنامەکەو نووسەری بابەتەکەش هەدووکیان لە لێپرسینەوەدا هاوبەشن.

هەشتەم:

ئەگەر سەرۆکایەتی دەزگا

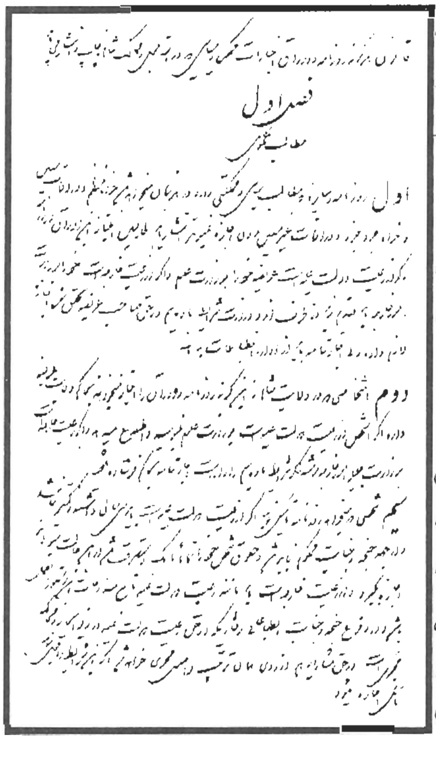

ڕەسمییەکان لە ئەستەمبوڵ و میرنشینەکان نامەی ڕەسمی بنێرن بۆ ڕۆژنامە، ئەوا پێویستە بەبێ وەرگرتنی پارەی بەرامبەر و هەقی بڵاوکردنەوە، ئەو نامانە لە لاپەڕەکانی یەکەم و دووەمدا بڵاوبکرێتەوە، هەروەها ئەگەر وەڵامی نامەی کەسایەتییە بەرێزەکانیشی تێدا بوو ئەوا لە هەمان لاپەڕەدا بەبێ بەرامبەر دەبێت بڵاوکرابێتەوە، بەمەرجێک دوو ئەوەندەی نامەی پێشوو نەبێت.

نۆیەم:

ئەو ڕۆژنامەو بڵاوکراوانە کەلە دەرەوە دەردەچنو بابەتی سیاسی هەمەجۆریان تیایەو دژ بە دەوڵەت دەنووسن، ئەوا قەدەغەیە لەناوخۆی دەوڵەتدا بڵاوبکرێنەوە.

بەشی دووەم
دەربارەی
ئاگادارکردنەوەو سیاسەت

دەیەم:

هەر کەسێک بەبێ مۆڵەتی یاسایی دەوڵەتو بە پێچەوانەی ئەم یاسایە ڕۆژنامە یان بڵاوکراوە دابمەزرێنێتو چاپ بکات، ئەوا بۆ هەر نوسخەیەک یا بۆ هەر بەرگێک (دە)لیرەی زێڕی لێ دەسەنرێت ورۆژنامەکەشی قەدەغە دەکرێت.

یازدەیەم:

ئەگەر ڕۆژنامەنووسێ لە بڵاوکردنەوەی ئاگادارییە ڕەسمییەکان، کەلە خاڵی هەشتەمدا باسکرا نکۆڵی بکات و بڵاوی نەکاتەوە، ئەوا لە (دوو)لیرەوە هەتا ٢٥لیرە (جەریمە)دەکرێت، هەروەها ئەگەر وەڵامنامەی خەڵکی لەسەر ئەو بابەتانەی کەلە ڕۆژنامەکەدا هەن بڵاونەکاتەوە لە دوو لیرەوە هەتا ٢٠ لیرە جەزای لێ دەسەنرێت.

سیانزدەیەم:

وەک چۆن لە یاسای سزاداندا باس کراوە، هەر کەسێک بەهۆی

ڕۆژنامەوە خەڵکی هانبدات بۆ ئاژاوەو پشێوی‌و خراپەکاری کە ئاسایشی ناوخۆ تێک بدات و دژ بە دەوڵەتی پایەدار بێت، ئەوا ئەو ڕۆژنامەنووسەو ڕۆژنامەکە بەیەکەوە سزا دەدرێن و ئاگاداردەکرێتەوەو ڕۆژنامەکەشی لەلایەن دەوڵەتەوە بەشێوەی کاتی یا بە بەردەوامی قەدەغە دەکرێت.

چواردەیەم:

هەر ڕۆژنامەنووسێک شتێک بنووسێت کە لەگەڵ داب‌و نەریت‌و ڕەوشتی میللەتدا نەگونجێت، یا سووکایەتی تیابێت بەیەکێک لە ئاینەکان ئەوا لەیەک لیرەوە هەتا ٢٥ لیرە (جەریمە)دەکرێت، یا یەک هەفتە هەتا سێ مانگ زیندانی دەکرێت.

پانزەیەم:

ئەگەر ڕۆژنامەنووسێ بەرامبەر سوڵتانی پایەدار و خانەوادەی ئەو، وشەو دەستەواژەی ناشایستە بنووسێت، لە شەش مانگ هەتا سێ ساڵ زیندانی دەکرێت، یا لە ٢٥ لیرە هەتا ١٥٠ لیرە (جەریمە)دەکرێت.

شازدەیەم:

ئەگەر مەبەستێک بنووسێت کە ئابڕووی وەزیرەکانی دەوڵەت‌و میرەکانی ناشرین بکات ئەوا لەیەک مانگ هەتا یەک ساڵ زیندانی دەکرێت یا لە ٥ لیرە هەتا ١٠٠ لیرە (جریمە) دەکرێت.

حەڤدەیەم:

ئەگەر بەرامبەر ئەو پاشایانەی کە لەگەڵ دەوڵەتی عوسمانیدا هاوپەیمانن شتێک، یا دەستەواژەیەکی نابەجێ بنووسێت ئەوا لە ٣مانگ تا یەک ساڵ زیندانی بەسەردا دەسەپێنرێت، یا لە ٥لیرەوە هەتا ١٠٠ لیرە جریمە دەکرێت.

هەژدەیەم:

(توانج)بەوە دەڵێن کە ڕەفتارو کرداری کەسێک یا گرووپێک بنوسرێت پاشان ئابڕووی لەکەدار بکرێت و پلەو پایەی ناشرین بکرێت، (سوکایەتیش)بەوە دەڵێن کە کردەوەی تایبەت باس ناکرێت و لەگەڵ ئەوەشدا سووکایەتی پێ دەکرێت و قسەی نابەجێی بەرامبەر دەکرێت.

نۆزدەیەم:

ئەگەر بەرامبەر لیژنەیەکی دەوڵەتی یا دادگاو کۆمیسیۆنێک توانج و سووکایەتی بکرێت، ئەوا ئەو کەسەی کە ئەو کارەی کردووە لە ١٥ ڕۆژ تا یەک ساڵ زیندانی دەکرێت، یالە دوو لیرەوە هەتا ٥لیرە جریمە دەکرێت.

بیستەم:

ئەگەر توانج لە فەرمانبەرو خزمەتکارانی دەوڵەتی پایەدار بگیرێت، ئەوا لە ١٠ڕۆژ هەتا ١٠ مانگ زیندانی دەکرێت، یا لە یەک لیرەوە هەتا چل لیرە جریمە دەکرێت.

بیست‌ویەکەم:

ئەگەر بەرامبەر باڵیۆزو وەزیری هەڵبژێرراو کارمەندانی باڵیۆزخانەکانی وڵاتانی دەرەوە، کە دانیشتوانی وڵاتی پایەدارن (عوسمان) توانج بنوسرێت ئەوا ئەو کەسە لە هەشت ڕۆژ تا هەشت مانگ زبندانی دەکرێت یا لەیەک لیرەوە هەتا سی لیرە (جەریمە)دەکرێت.

بیست‌ودووەم:

ئەگەر لەناو ڕۆژنامەدا توانج لە هاووڵاتییان گیرا ئەوا ڕۆژنامەنووسەکە لە پەنجا قرۆشەوە هەتا ١٥ لیرە (جریمە)دەکرێت یا لە پێنج ڕۆژ تا ١٥ ڕۆژ زیندانی دەکرێت.

بیست‌وسێیەم:

ئەگەر بەرامبەر کاربەدەستی میری توانج بگیرێت ئەوا ئاگادارییانەی سەرەوە کە باسکران دەیگرێتەوە. ئەگەر لە کاتی ئەنجامدانی کارەکەیدا بوو، ئەوا پاش دادگایی ئەگەر ڕۆژنامەنووس توانی نووسینەکانی خۆی بسەلمێنێت ئەوا هیچی لەسەر نیە.

ئەگەر لەگەڵ توانجدا سووکایەتیشی پێکرا، ئەوا تەنها لەسەر ئەو کارە سەرزەنشت دەکرێت.

بیست‌وچوارەم:

ئەگەر بەرامبەر کارمەندانی دەوڵەتە دۆستەکانی ئەوەی لە خاڵی بیست‌و یەکدا باسکرا ئەنجامدرا ئەوا نووسەرەکە لە

پێنج ڕۆژ تا پێنج مانگ زیندانی دەکرێت.

بیست و پێنجەم:

ئەگەر بەرامبەر هەریەکێک لە هاووڵاتییان سووکایەتی کرا، ئەوا لە دوو ڕۆژ تا دوو مانگ زیندانی بەسەردا دەسەپێنرێت یا لە سێ قرۆش تا پێنج لیرە (جەریمە)دەکرێت.

بیست و شەشەم:

ئەگەر ڕۆژنامەنووسێک بە ئەنقەست هەواڵی درۆو بەڵگەنامەی هەڵبەستراوو بەنییەتی ئاشووبو تێکدان بنووسێت، یا لە ڕۆژنامەی ترەوە نەقڵی بکات، ئەوا لەیەک مان تایەک ساڵ زیندانی دەکرێت، یا لە دە لیرە تا پەنجا لیرە (جەریمە)دەکرێت.

بیست و حەوتەم:

ئەو ئەگادارکردنەوەو سەر زەنشتانەی کەلە برگەی پانزەو، شازدەو، حەقدەو، بیستو، بیست و یەکدا هەن ئەنجام نەدرا، ئەوا دەوڵەت ئەگەر بە پێویستی زانی دەتوانێت بۆ ماوەی یەک مانگ ڕۆژنامەکە دا بخات.

بیست و هەشتەم:

ئەو فرمانەی کە دژ بە ڕۆژنامەنووس دەردەچێت لە کاتی قەدەغە کردنی دەرچوونی ڕۆژنامەکەدا، دەبێت تا ماوەی یەک مانگ ئەو هەواڵە بڵاوبکرێتەوەو کرێی بڵاوکردنەوەکەشی لە ئەستۆی تاوانباردایە.

بیست و نۆیەم:

ئەگەر لە ماوەی دوو ساڵدا ڕۆژنامە یان بڵاوکراوە سێ جار تاوانبار کرا، ئەوا دەوڵەت دەتوانێت بە شێوەی کاتیی یابە یەکجاری ڕۆژنامەکە دابخات.

سییەم:

ئەگەر بەرێوەبەر یا خاوەنی ڕۆژنامەکە لە ئەنجامی سەرپێچی کردندا، یا کارێکی دژ بە یاسا زیندانی کرا، دەتوانێت یەکێکی تر لە شوێنی خۆی دابنێت بەمەرجێک، مەرجە یاساییەکانی تیابێت.

سی و یەکەم:

ئەگەر لە ڕۆژنامەدا سووکایەتی کرا، ئەوا هەتا خاوەنی ئەو دەعوایە خۆی داوا نەکات هیچ کارێک دژ بە ڕۆژنامەکە ناکرێت، بەڵام ئەگەر سووکایەتی بە سوڵتان و خانەوادەو دەوڵەت و وەزیرەکانی یا دژ بە نەریتو ڕەوشتی کۆمەڵایەتی کرا، ئەوا دەوڵەت دەبێتە (مدعی)داواکار.

ئەگەر سووکایەتی بە ئایینو مەزهەب کرا، هەتا کاربەدەستانی ئەو ئایینانە خۆیان داوا نەکەن، دەوڵەت داواکاری تۆمار ناکات.

سی و دووەم:

ئەگەر لە ڕۆژنامەدا مافی یەکێک یا لایەنێک پێشێل کراو تا (شەش)مانگ دەعوا لەسەر ڕۆژنامەکە تۆمار نەکرا ئەوا دوای شەش مانگ ئەو داواکارییە نابیسترێت و کاری پێ ناکرێت.

سی و سێیەم:

ئەگەر ڕۆژنامەکە سەرپێچی یاسایی دووبارە کردەوە پاش ئەوەی لەلایەن دەوڵەت یا دادگا وە ئاگادار کرایەوە، ئەوا سزاکەی دووبەرامبەر دەبێتەوە.

سی و چوارەم:

بۆ ئەوەی تاوانانەی کە دەدرێنە پاڵ ڕۆژنامەیەک وەک ئەوانەی کە لە مادەی پانزەو، حەقدەو، نۆزدەو، بیستو، بیستویەکەم، بیستو چوارەم باسکرا یەک کۆمیسیۆنی پێنج کەسی لە (باب العالی)دروست دەکرێتو پاش لێکۆڵینەوە ڕاپۆرتی تایبەت بۆ دیوانی بەرزی وڵات بەرز دەکرێتەوەو لەوێ فرمان و ئاگادارکردنەوەو سزادان دەردەچێتو ئەوەی پەیوەندیشی بە تاوان و دەست درێژییەوە بێت وەک لە برگەکانی تردا نووسراوە، ئەوا دەگەرێتەوە بۆ دادگای دەوڵەت و لەوێ فرمان دەردەکرێت.

سی و پێنجەیەم:

ئەم یاسایە لە ٢ی شەعبانی ١٢٨١کەوە کاری پێ دەکرێت.

سەرچاوە:

(گزيده اسناد سياسى إيران و عثمانى)ج١ دفتر مطالعات سياسى.

زهریری بهرا یەکەم ڕۆژنامەی ئاشوورییە

ئەکەد مراد

دوای ئەوەی چاپخانە گەیشتە ناوچەی ورمێ لە ئێران لە دەوروبەری ساڵی ١٨٤٠ لە ڕێگەی مژدەهێنە ئینگلیکانی و پرۆتستانتەکان و نێرراوە مژدە پێدەرەکانی دیکە، قۆناغێکی تازەی چالاکییەکانی گەلەکەمان لە بواری فێرکردن دەستی پێ کرد، ئەویش بە زیاد بوونی چاپ کردنی کتێبی فێرکردن بە زمانی سریانی و دابەش کردنی بە هەموو ناوچەکاندا.. قوتابخانە بۆ فێرکردن زۆربوو و لە هەمان کاتیشدا کلێساکان لە هەموو ناوچەکانی بوونیاندا بوون بە قوتابخانە بۆ فێرکردن.. لەبەر ئەوە پێویستی و رووکردنە چاپەمەنی زۆر بوو و هەر لەوەشەوە بیر لە دەرکردنی ڕۆژنامەیەك بە زمانی سریانی(خولنامە) لە ساڵی ١٨٤٩ بەناوی ((زهریری بهرا)) کرایەوەو ئەمەش یەکەم دەسپێکی ڕۆژنامەگەریی ئاشووریمان بوو کە لە تشرینی ئەمساڵ ئاهەنگمان بەبۆنەی یادی ١٥١ساڵەی جەژنی ڕۆژنامەگەریی گێڕا.

زهریری بهرا ((تیشکی ڕووناکی))

ژمارەی یەکەمی ئەم ڕۆژنامەیە لە سەرەتایی مانگی تشرینی دووەمی ١٨٤٩ کە ڕێکەوتی ١٥ (ذو الحجە)ی ساڵی ١٢٦٥ی کۆچی دەکات، بەزمانی سریانی زهریری بهراو بە یارمەتی مژدە هێنە ئەمەریکاییەکان لە شاری ورمێ، دەرچوو.

بە گوێرەی ڕۆژنامە ئێرانییەکان، ئەم ڕۆژنامەیە بە دووەم[1] ڕۆژنامە دادەنرێت، بەڵام چاپە تازەکەی و ڕێک خستنەکەی، زهریری بهرا، لە نێوان ڕۆژنامە ئێرانییەکاندا، بەیەکەم دادەنرێت.

چەند دانەیەک لە یەکەم ژمارەی لە مۆزەخانەی بەریتانیاو کتێبخانەی بەریتانیاو کتێبخانەی گشتی لە ئێران هەیە.

ئینجا ڕۆژنامەی ((چەند نامەیەک لە ئاشوور))ی بە زمانی سریانی لەساڵی ١٨٨٧ و (نێرراوی ئاشووری))ی لە ساڵی ١٨٩٠و (دەنگی هەق ـ ڕەوا ـ) قالا(دشرارا)ی لەساڵی ١٨٩٧ بەدوا هات، لەگەڵ سەرەتای(١٩٠٠)یش چەند ڕۆژنامەیەکی (خولنامە) لەو ناوچە جیاجیانەی کە گەلەکەمان تێیاندا دەژین دەرچوون و ئەو ڕێرەوە بە هەوڵ و ئەرکی دەیان نووسەری غیرەتمەند بەردەوام بوو، چونکە زۆربەی زۆربەی ئەوانە هەموو تواناو وزەیەکی خۆیان پێشکەش کرد بۆ خزمەتی گەلەکەیان و کێشە ڕەواکانی و هەندێکیان لەگەڵ سەرەتای جەنگی یەکەمی جیهانی لەبەر سووربوون و خەباتیان لەم مەیدانەدا و لەبەر ئەوەی تەحەددای هەڵوێستی

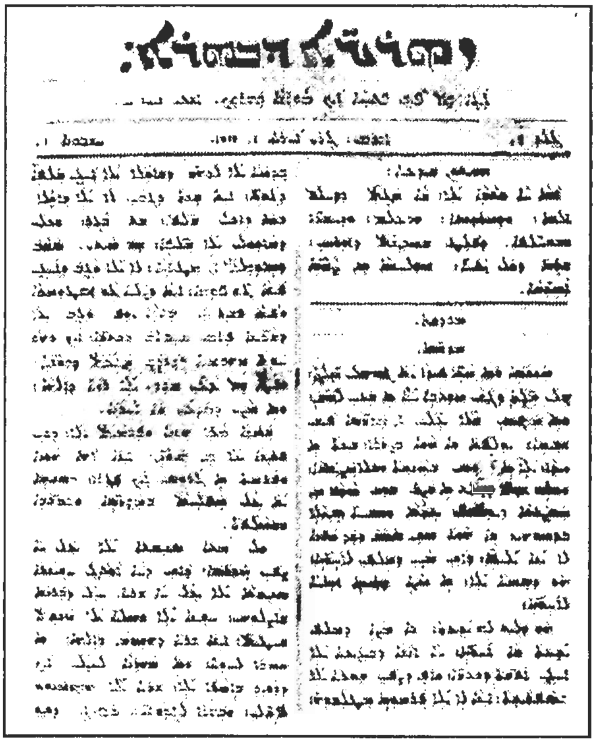

دوژمنانیان کرد بە بڵاوکردنەوەی وشەی هەق و داد، شەهید کران، لەوانەش نووسەری ناسراو پرۆفیسۆر ئاشوور خەربووت و تۆما ئۆدۆ و چەند کەسێکی دیکە.

ناوەرۆکەکانی ڕۆژنامەی زهریری بهرا

بابەتەکانی ڕۆژنامەکە هەمەجۆر بوو و تەنیا یەک لایەنی نەگرتبوو، هەر چەندە زۆربەی بابەتەکانی لایەنە ئایینییەکە بەسەریاندا زاڵ بوو. ڕۆژنامەکە بابەتی مێژوویی، و جوگرافی، و کۆمەڵایەتی، و زانستیشی، لەخۆ گرتبوو و لە ژمارەکانی دیکەدا بابەتی ئابووریشی تێدا بوو. دروشمی ڕۆژنامەکە لە ژمارەی یەکەمەوە، ئایینی بوو، هەروەها بەردەوام بە دوای هەواڵ و چالاکییەکانی گەلەکەمانەوە بوو.. بە چاو پێدا خشاندنێکی کەمی لاپەڕەکانی، خوێنەر بۆی دەردەکەوێ کە ڕۆژنامەکە بەو هەموو بابەتانەی تیایەتی مەرجەکانی ڕۆژنامەگەریی پێوە بەدی دەکرێ.

گرنگترینی ئەو نووسەرانەی کاریان لە زهریری بهرا دا کردووە:

بۆ ماوەیەکی دوورو درێژ، مامۆستا شموئێل باول فانکالدی سەرپەرشتی نووسینی دەکرد و مامۆستا ئیلیا ملە باشی سەرنووسەری بوو[٢] و لە نووسەرە دیارەکانی لە ماوەی ڕێرەوەکەیدا..ئیسحاق مەلەک یۆنان، میستەر مردی ئۆشان خان بدل، قەشە ئیبراهیم مرهج، قەشە بابیلا غکتابا، دکتۆر شیو، یۆنان دیغالی، مرزا مزروف، قەشە ئیشۆ عەلیاوی، قەشە یەعقووب یوری، دکتۆر لاباری، دکتۆر کوشراد، قەشە داود شەعیا، بیرا ئەمریخامی و ....بوون.

ماوەی بڵاوکردنەوە

* ڕۆژنامەکە لە مانگی یانزدەی ١٨٤٩ دەرچوو، لەبەرئەوە لەو ساڵەدا دوو ژمارەی لێ دەرچوو، ئەمەش لە سەردەمی حوکمی ناصرالدین شابوو.

* ڕۆژنامەکە بۆ ماوەی ٦٩ساڵ لە دەرچوون بەردەوام بوو، واتە تا ساڵی ١٩١٨، لەبەر بەراورد کردن لەگەڵ هەموو ڕۆژنامەکانی دیکەماندا بەتەمەن درێژ دادەنرێت.

* هەروەها بە شێوەیەکی ڕێک و پێک مانگانە دەردەچوو، و دوای چەند ساڵێکی کەم لە دەرچوونی هەنگاوێکی تازەی هاویشت، ئەوەش لەبەر زۆری ئەو بابەتانەی لە هەموو جێگەیەکەوە بۆی دەنێردرا، هەموو پانزدە ڕۆژ جارێک دەردەچوو.

* ١٨٠٠ ژمارەی لێ دەرچوو و لەو ماوەیەشدا بە فرمانی دەسەڵاتداران دوو جار لە دەرچوون ڕاگیراوە.

ڕێگە گرتن لە دەرچوونی ڕۆژنامەکە:

١ـ بە فرمانی سەرتیپ عەسکەر خان ـی حاکمی ورمێ بۆ ماوەیەک لە دەرچوون وەستێنرا.

٢ـ لە ساڵی ١٨٩٣ و لەبەر هۆیەی نەزانراو، و دوای ئەوەی هەواڵەکە گەیشتە

ناصرالدین شا، خۆی فەرمانی دووبارە دەرچوونەوەی دا.

٣ـ لە ساڵی ١٩١٥و لەبەر ئەوەی کە سەربازە تورکە عوسمانییەکان ورمێیان داگیر کرد، لەبەر ئەوەی چاپ کردن وبڵاوکردنەوە لە توانادا نەبوو، بۆ ماوەی حەوت مانگ وەستا.

شێوەی ڕۆژنامەکە:

* یەکەم ژمارە قەبارەکەی ٣٣,٥×٢٥سم بوو.

* لەبەر کەمی کاغەز، لەساڵی ١٨٥٥ەوە تا ساڵی ١٨٥٧ بە قەبارەی ٢٠,٥×١٧سم دەرچوو.

*دوای ئەوە بە شێوەیەکی جێگیر تا دوا ژمارەی بە قەبارەی ٣٢×٢١,٥سم دەرچوو[٣].

لاپەڕەکانی ڕۆژنامەکە و ژمارەی دانەکانی:

* ڕۆژنامەکە بە هەشت لاپەڕە دەردەچوو و بۆ ماوەیەکیش بە دە لاپەڕە دەرچوو، و لەباری ئاساییدا بە دوانزە لاپەڕە دەرچوو.

* ژمارەی دانە چاپکراوەکانی بە زۆری لە ژمارە بەرایییەکانی (٢٠٠)دانە بوو.

* دوای دە ساڵ هەر ژمارەیەکی (٤٠٠)دانەی لێ چاپکرا و دوای ماوەیەکی کەم بوو بە (٦٠٠)دانە و لەگەڵ سەرەتای ساڵی ١٩٠٠ ژمارەی دانە چاپکراوەکانی گەیشتە(٨٠٠)دانە.

ناونیشانی ڕۆژنامەکە:

* لە ساڵانی بەراییدا، هیچ ناونیشانێکی جیاکەرەوە لە ڕۆژنامەکەدا بەکار نەهێنراو، بە شێوەیەکی ئاسایی ناونیشانەکانی لە سەر بابەتەکانی بەردەوام بوون. نووسینێکی جێگیر و نەگۆراو کە ئایەتێکی (سیفر)ی ئەشعیا پێغەمبەر بوو(٨:٥٨) لەگەڵ ناونیشانی ڕۆژنامەکەدا بوو.

* دوای ساڵی ١٨٨٨ وێنەی تیشکی خۆرهەڵاتن و ئایەتێکی دیکەی یوحەننا پێغەمبەر(١:٨)لە جیاتی ئایەتەکەی یەکەم، لە نێوان هەردوو وشەی (زهریری بهرا) دانرا.

* ساڵی ١٩٠٢ ناونیشانێکی رەسمی بۆ ڕۆژنامەکە دانرا.. کە بریتی بوو لە فریشتەیەک دووباڵی هەبوو و تیشکی خۆر لە هەموو لایەکی پرشنگی دەداو ئایەتێکی یوحەننا پێغەمبەر (١٦:٢٢)(٤) لە ژێر وێنەکەدا بوو.

خەت و زمان:

* وەکو ئاشکرایە و هەموو کەس دەزانێت، گەلی ئاشووری زمانێکی رەسەنی هەیە کە مێژووەکەی دەگەڕێتەوە بۆ قووڵایی مێژووی میسۆپۆتامیا (وڵاتی نێوان دوو زێ) کە زانستی جیاجیای پێ نووسراوە، بە تایبەتیش دوای سەدەی هەشتەمی پێش زایین کاتێکیش کە ئەلف و بێ بەکارهێنراو[٥] بەردەوام بوونی دوای مەسیحییەت و قۆناغی پێشکەوتنی کە ماوەی چەندان سەدە پێی گەیشت.

* دکتۆر بێرکنز بە یارمەتی خوێندەواران توانی ئەو زمانە نوێیە بەکار بێنێ کە ئەمرۆ پێی دەگوترێ(سۆرث).. بۆ ئەمەش سوودی لە بنچینە و ڕێزمانی زمانە

کۆنەکە وەرگرت، کە لەوە بەدوا بە بەردەوامیی بەکارهێنانی بوو بە زمانی ئەدەب و رۆشنبیری و نووسینی نوێ و بەکارهێنانی بە بەردەوامی پەرەی سەندو گەشەشی کرد.

* لەبەر ئاسانی ئەو نووسینە، لەمەو دوا برەوێکی زۆری پەیداکردو خەڵکێکی زۆر روویان تێکرد بۆ فێرکردن و پێ نووسینی.

چاپی پیتەکان:

* ئەو پیتانەی رۆژنامەکەیان پێ چاپ دەکرا، لەلایەن قەشە (ئوراهم مەقدیسی مەلەک)ەوە رێک دەخران کە یەکێک لە مژدە هێنە تایبەتمەندەکانی چاپکردن، چاپخانەیەکی هێنا بووە ورمێ و لە هەمان کاتیشدا قاڵبی چاپیشی بۆ هێنا بوو.. ئەم رێگەیە تاکو ساڵی ١٨٩٠ بەکارهێنرا.

* دوای ئەوە پیتەکان لەبەر ئەوەی زۆر کاریان پێ کرابوو و لە کار کەوتبوون، گۆڕدران..یەکەم ژمارە لە ساڵی ١٨٩٠ بە پیتە نوێیەکان چاپ کرا.

بۆ زانین (ئیعلانات)

یەکێک بە جیاکەرەوەکانی رۆژنامەکە ئەوەبوو کە ئیعلاناتی دەوڵەتی بڵاودەکردەوە بە تایبەتی ئەوانەی پەیوەندییان بەشاری ورمێوە هەبوو و لەوەش تایبەتیتر، ئەوانەی کە پەیوەندییان بە ئاشوورییانەوە هەبوو.

خشتەیەک لە بابەتەکانی ژمارەی یەکەمی زهریری بهرا:

ز	ناونیشانی وتار	بابەت
١.	سەروتار لەبارەی قوتابخانەوبایەخی لە پێش خستنی کۆمەڵگادا	رۆشنبیرییە
٢.	بابەتی/ کرنووش بردن بۆ خوا	ئاینییە
٣.	نامەیەکی ئاینیی	ئاینییە
٤.	درۆ	بابەتێکی کۆمەڵایەتییە
٥.	خۆمان بۆ مردن ئامادە دەکەین	ئاینییە
٦.	ئامانجەکانی رۆژنامە	رۆشنبیرییە
٧.	هەواڵ و چالاکییەکان	رۆشنبیری - مێژووییە
٨.	ئەستێرەزانی	زانستییە
٩.	خەوتن	تەندروستییە
١٠	دیدار	کۆمەڵایەتییە
١١	پێویستی	بۆ کات بردنە سەر

سەروتاری ژمارەی یەکەم (دەقەکە وەکو خۆی):

قوتابخانە سوودی زۆری هەیە و ئەو گەلانەی قوتابخانەیان کردۆتەوەو پێک هێناوە، گەلی بە قەدرو رێزن، چونکە بەنەبوونی قوتابخانە شەرو خراپە زۆر دەبن و لاوەکانی نەزان و خۆپەسەند دەردەچن.

مەسیح بۆ رزگاریی ئێمە خۆی فیداکردووە بۆ ئەوەی خۆمان بگۆڕین و پێش بخەین.. ئەگەر زاناکان زانستییان نەبێت، ئەوە چۆن خەڵک فێری زانست دەکەن.. وەکو دەڵێن ((چۆن کوێر رێگا پیشانی خەڵکی دیکە دەدات)).

ئەرکێک لەسەر شانی خوێنەرانە ئەویش ئەوەیە کە لە بابەتەکان بگەن و لە خەڵکی دیکەشی بگەیەنن. مرۆڤ ئەقڵ و هەستی هەیە، ئەوانەش ئەو سیفەتانەن کەلە گیانداری جیادەکەنەوە و ئەم دوو سیفەتەش زۆر گرنگن بۆ گەشەکردن و گەورە بوون و ئەوەی کە ئەو گەورە بوونەش بەرەو چاکتر دەبات، قوتابخانە و کتێب و زانستە.

هەروەک چۆن هەموو ژوورێکی تاریک پێویستی بە رووناکی هەیە، هەر ئاواش هەموو

دیێـک پێویسـتی بـە قوتابخانـە هەیە،. لە وڵاتانی دیکەدا، کەس و کاری قوتابیان بەپارەی تایبەتی خۆیـان قوتابخانـە دروست دەکـەن و کتێـــب دەکـــڕن و مووچـــەی مامۆستایان دابـین دەکـەن و لـە هـــەمان کاتیشـــدا مەســـرەف و خـەرجیی دیکـە دەگرنـە ئەسـتۆی خۆیـان، چونکـە منداڵـەکان دوای فێربوون و خوێندنیان کارەکانیان بە شێوەیەکی باشتر ئەنجام دەدەن.

لـــە ســـەردەمە کۆنـــەکاندا، ئاشـووریییەکانی باپیرمـان زۆریـان بـیر لـە قوتابخانــە دەکـردەوە و قوتابخانەیان نەک بە تایبەتی بۆ ڕۆڵەکانی خۆیان دەکـردەوە، بـەڵکو بـۆ ڕۆڵـەکانی ئەونەتـەوەو گەلانەی دیکەش. یەکێک لەو قوتابخانەش لە (ئیدێسا) ئۆرهی بوو مار ئەپرەم دایمەزراند و زۆربەی زۆری قوتابییەکانیش لە وڵاتی فارس و هـی دیکـە بـوون و قوتابییـە مەسـیحییەکان و ئەوانەی ئاینیی دیکـەیان هـەبوو شان بەشانی یەکتر دەیانخوێند، تا لە ساڵی ١٨٩ی زایینی لەلایەن پیاو خراپانەوە داخرا. بەڵام دوای تەنیا تاقە ساڵێک، قوتابخانەیەکی دیکە کرایەوە کەلە سەردەمی خـۆی ناوبـانگی دەرکـرد (نێبین) هەروەها لە ساڵی ٢٨٥ی زایینی قوتابخانەیەکی دیکـە (سـلوفیا) کرایـەوەو لـە سـاڵی ٨٣٢ قوتابخانە لە بەغدا کرایەوەو دووانی دیکەش لە دەوربەری کرانەوە. ((بەردەوام دەبێ لە ناوی قوتابخانە و ئەو ناوچانەی تێیاندا کرانەوە)) ئەوبەرنامانەی کە لە قوتابخانەدا دەخوێنران، کتێبی پیرۆز (ئینجیل)و ئـەدەب و زمـان و بیرکاری و مۆسیقا و فەلەک و پزیشکی بوون.

یـەکێک لـە مامۆسـتا ئاشـوورییەکان دەڵێت: ئـەرکی هـەموو قەشـەیەک ئەوەیەکـە مامۆستایان لەو شوێنانە دابنێن کە پێویستن بۆ فێرکردنی ئەو منداڵانەی حەزیان لە خوێندنە و هـانی بـاوک و دایکیـان بـدەن بـۆ ئـەوەی منداڵـەکانیان بنێرنـە قوتابخانـە و ئەگـەر ئـەو منداڵانـەش هـەتیوبان تێدابـوو، دەبـێ کڵێسـا مەسـرەفیان بگرێتـە ئەسـتۆی خـۆی، هـەروەک مامۆستاش نیـوەی کرێکـەی (مووچەکـەی) لـە کڵێسـاو و نیوەکـەی دیکەشی لەکـەس و کـاری قوتابیان وەردەگرێت.

پەڕاوێزەکان

١ـ دوای گەڕانەوەی میرزا ساڵحی شیرازی لـە ئینگلسـتانەوە بـۆ ئێران یەکـەم ڕۆژنامــەی بـەناوی ((پـەڕەی هەواڵـەکان)) لـە سـاڵی ١٢٥٣ی کۆچی بەرانبەر بە ١٨٣٧ی زایینی لە تاران بڵاوکردەوە. دووەم ڕۆژنامـەی فارسـی لـە سـاڵی ١٨٥١ لـە تـاران دەرچـوو بـەناوی ((ڕووداوەکـانی ڕێککـەوتن)) کـە قاڵبـەکانی ڕۆژنامەکە لەبەرد دروست کرابـوون و حەفتانـە بڵاودەبووەوە.

بـەڵام (زهریری بـهرا) بەیەکـەم، یـان دووەم دادەنرێت لەبەر تازەیی جۆری چاپەکەی و ڕێک

خستنی و لەبەر ئەو بابەتە جیاجیایانەی کە تێییدابوون.

٢ـ ئەوانەی پۆستی بەڕێوەبەری رۆژنامەکەیان وەرگرت بەم شێوەیەی خوارەوە بوون:

أـ د.بیرکنز لە سەرەتاوە تا ساڵی ١٨٦٧.

ب ـ د.کاکران (قەشە بوو) ١٨٦٧ـ١٨٧١.

ج ـ د.لیباری تا ساڵی ١٨٩٥.

د ـ میرزا شمۆئێل بدل خانکالدی تا ساڵی کۆچی دوایی کردنی ١٩٠٨.

هـ ـ چارلز ئەسرت، رابی ئەپرەم ئۆشانا بۆ ماوەیەکی کەم، رابی یوحەننان مۆشی کە بەڕێوەبەری نووسینی پێشووی رۆژنامەی (ئەستیرە)بوو.

٣ـ لەو سالانەی کە کاغەز لە ئەنجامی شەڕدا، کەم بوو، کاغەزی رەنگاو رەنگ بەکاردەهێترا بەپێی ئەوەی کەلە بازاردا هەبوو بۆ ئەوەی رۆژنامەکە بەبەردەوامی لە کاتی خۆیدا بەرێکو پێکی دەربچێ.

٤ـ لە ژمارەکانی دوایی رۆژنامەکەدا، گۆرانێکی کەم بەسەر ناونیشانەکەیدا هات

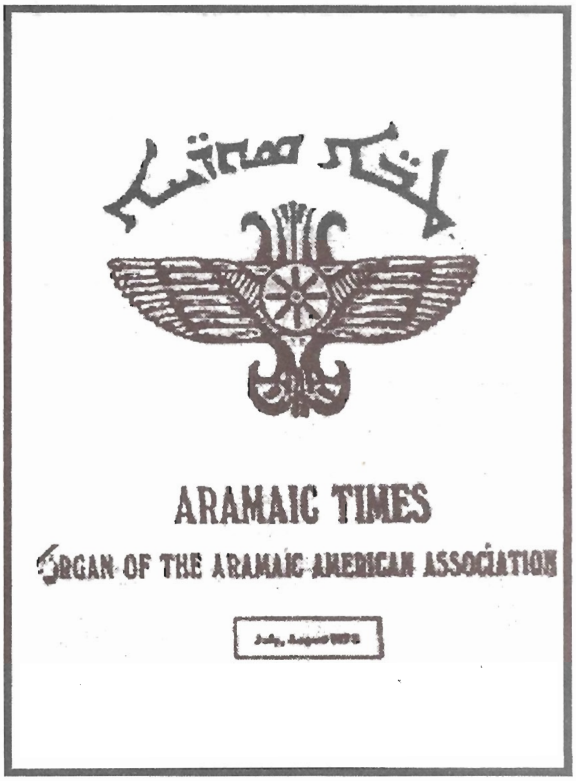

ئەویش بەگەورەترکردنی باڵی فریشتەکە، بەڵام ئایەتەکە نەگۆڕاو هەر بە هەمان شێوە مایەوە تا دوا ژمارەی کە لە ساڵی ١٩١٨دەرچوو.

٥ـ دوای ئەوەی کە رۆڵەکانی ولاتی میسۆپۆتامیا نووسینی بزماربیان تا دەورووبەری سەدەی هەشتەمی پێش زایین، بەکاردەهێنا، لەوە بەدواوە ئەبجەدییە (ئەلف و بێ)ی پیتەکانی هیجایان بەکار هێنا کە لە ناوچەکانی لوبنانەوە وەریان گرت و دۆزەرەوەکانی یەکەم فنیقییەکان بوون کە بازرگانە ئارامییەکان بۆ پاشایەکانی ئاشووریانیان هێنا و بەشێوەیەکی بەرفراوان لە ناوەراستی سەدەی حەوتەم و لەوە بە دواوە بەکارهێترا ونووسین هەیە ئەوە دەسەلمێنێ، لەوانەش کتێبی (ئەحیقاری حەکیم)و هی دیکە.

سەرچاوەکان:

* هانیبال گۆرگیس/ گۆڤاری رۆشنبیری وەزارەتی ئیرشادی ئێرانی
* گۆڤاری کۆری زانیاریی عێراقی، وتاری د.یوسف حبی.
* گۆڤاری (نجم بين النهرين) چەند ژمارەیەکی جیاجیا.
* گۆڤاری بانیبال چەند ژمارەیەکی جیاجیا.
* گۆڤاری (المثقف الاشوري) چەند ژمارەیەکی جیاجیا.
* کنیستی السریانیە ـ مەتران ئیسحاق ساکا.
* فەرهەنگی کلدان ـ عەرەبی ئوجن حنا (پێشەکی)
* سەرچاوەی دیکە.

ئەم وتارە بە عەرەبی بوو،
(رۆژنامەڤانی) کردوویەتی بە کوردی

بۆچوونێکی بەپەلە

ڕۆژنامەگەری و ڕاگەیاندنی کوردی لە سەرەتای هەزارەی سێیەمدا

نوری پەترۆس

ڕاگەیاندن و ڕۆژنامەگەری و هۆیەکانی بیستن و بینین و شتی دیکە، لە کاتێکدا کە ئێمە لە سەرەتای هەزارەی سێیەمداین، ڕووبەڕووی تەحەددای زۆر دەبێتەوە کە وا پێویست دەکات ئێمە بە جۆرە ڕێگاو هۆیەک ڕەفتاریان لەگەڵدا بکەین جیا بێ لە ڕێگاو هۆیە کۆن باوەکان. کۆمەڵگای مرۆڤایەتی بەسەر گۆڕانکارییەکی چەندایەتی و جۆرایەتیدا دەڕوات و ئەم گۆڕانکارییەش ناچارمان دەکات کە هەوڵ بدەین و تێ بکۆشین بۆ وەدەست هێنانی کارامەیی و هەڵوێستی تازەو کارکردن بۆ تازە کردنەوەی ئەو بەرنامەی بیرکردنەوەیەی کە بەسەرماندا زاڵ بوو بوو بە جۆرێک کە پارێزگاری بەها کوردییەکان و ئەو کەلەپوورە شارستانییەمان بکات کە بۆ کورد ماونەتەوە وەک ئەدەب و مێژوو و ڕۆشنبیری و بەها ڕەوشتییەکان و زانیارییەکان، هەروەها بۆ پارێزگاریی کردنی ڕەسەنایەتیی کوردیو شوناسنامەی نەتەوایەتی تایبەتایەتی کوردستانی.

خۆ سازاندن لەگەڵ ئەو گۆڕانە خێرایە تازانەی لە جیهانی ئەمڕۆماندا ڕوو دەدەن وا پێویست دەکات بە پیر ئەو شتانەوە بچین کە ئیجابین و وەریان بگرین بە مەرجێک لەگەڵ کەلەپووری میللەت و بەها ڕەسەنەکانیدا ڕێک بکەوێ و خۆمان لەو بازنەی بیرکردنەوە داخراوانە نەهێڵینەوە کە هەموو ڕۆژێک لە ڕۆژنامە و ڕاگەیاندن بە دەوری خۆیاندا دەسووڕێنەوەو سوور بین لەسەر پێک هێنانی بیری واقیعییانەتر بە جۆرێک کە بایەخدان بە دوارۆژو تێ ڕوانینی، حاڵەتێکی چاوەڕوانی و هۆشیاری پێک بێنی، تا بزانین ئێمە لە چ بارودۆخێکداین و بێینەوە هۆش خۆمان دەست نیشانی دیارترین و ئاشکراترینی ئەو (تەحەدایانە)ی کە ڕاگەیاندن و ڕۆژنامەگەری و چاپەمەنی و کتێبە دانراوەکەمانمان ڕووبەڕوویان دەبنەوە بکەین، چونکە ئەمە گەورەترین شتی بە خەیاڵدا هاتوو ئەوەیە کە پێویستە گونجانێک لە نێوان پێشکەوتنی تەکنەلۆجی و زانستی و لە نێوان هۆیەکانی ڕاگەیاندن و زانیاریدا هەبێت و لەلایەکی دیکەشەوە کار بۆ پارێزگاریی بنیادی فیکریی جەماوەری کوردی بکرێت، جا ئەو جەماوەرە گوێدێر بێت یان بینەر و چارەسەرکردنی ئەو کێشەو ڕووداوانەی دەبنە ڕێگر لە یەک ڕیزی یەکگرتنی گەلی کوردو، چونکە ئەو تەحەددایە دەرەکییانەی کە گەلی کورد ڕووبەڕوویان دەبێتەوە، بۆ کورد خراپن و کار لە بوونی دەکەن، بۆیە پێویستە ئەو بابەت و کێشەو ڕووداوانە نەورووژێنرێن کە دەبنە

هۆی دووبەرەکیٚ نانەوەی زیاتر لە نێوان رۆڵەکانی میللەتی کورددا، چونکە کەناڵە ئاسمانییەکانی تەلەفزیۆن وایان لیٚ هاتووە کە کار لە راگەیاندن و شوناسنامە تایبەتایەتیی کوردیان دەکەن لە بواری رۆشنبیری و رەوشت و ئەدەبی.

بەرەوپێشەوە چوونی راگەیاندن نەک هەر یەکێکە لە دیاردەکانی سەردەمی ئێستامان، بەڵکو یەکێکە لە روخسارو ئادگارە سەرەکییەکانی، بەتایبەتی دوای دەرکەوتن و بەرجەستەبوونی جیهانگەرایی (عولمة) کارکردنی لە پەیوەندییەکانی هێزو ئابووری و پەیوەستی کردن، هەروەها کاری کردۆتە سەر میللەت و گەل و نەتەوەکانی جیهان و سیستەمە نیشتمانییەکان، تەنانەت (فۆکۆیاما) دەڵیٚ کە جیهانگەرایی بووەتە شتێکی حەتمی و لە توان دایە خۆی لیٚ دەرباز بکریٚ و تەکنەلۆژیای زانیاری و پەیوەستی کردن شۆڕشی لەسەرجەم بوارەکان و پەرەسەندنێکی خێرایی لە هۆیەکانی پەیوەندی کردن بەرپاکرد، کە ئەمەش بووە هۆی زیادبوونی پەیوەندی لە نێوان هەموو کۆمەڵگاو دامەزراوێک و لە نێوان خەڵکیدا، بەجۆرێک مەودای جوگرافی کورتترو هەستی مرۆیانەی نزیکترو فراوانتر کردۆتەوە لە چوارچێوەی ئەو پەیوەندییە کۆمەڵایەتییانەی کاردەکەنە سەر ژیانی رۆژانەمان.

تەلەفزیۆن تا ماوەی حەفتاکانیش بەهێزترین هۆی بەیەک گەیشتنی ناوخۆ بوو کە بەشێوەیەکی راستەوخۆ کاری دەکردە سەر هاونیشتمانی و توانی جەماوەرێکی بەرفراوانی لە دەوری خۆی بکاتەوە.

بەڵام ئەمرۆ تەلەفزیۆن لە هەموو لایەکی جیهاندا بەرەو ئەوە دەچێت، کە لەبەر تەکنیکی پەخشی تازە، کەسێتییەکی نێودەوڵەتی وەدەست بێنیٚ کە ئەمەش لە ئەنجامدا بوو بەهۆی زیادبوونی ژمارەی بینەران. تەلەفزیۆنی ئاسمانی کوردی Ktv توانی کە لە دەرەوەو لە ناوەوە دەوری خۆی بخاتە گەڕ لە سایەی دەسکەوتەکانی سەرکردایەتیی ژیرو رێنماییەکانی پارتی بە ئاراستەکردنی هاونیشتمانیی کورد لەرووی راگەیاندن و رۆشنبیرییەوە بەجۆرێک توانی هاوسەنگیی خۆی بپارێزێت بەرەو ئەو ئاژاوەی بیرو ئاراستەکردنانەی کەناڵەکانی دیکە رانەماڵرێت. خۆ ئەگەر بە زمانی ژمارە بێینە گفتوگۆ، ئەوا کارەکە هەتا بڵێی پڕ مەترسی دەبێت.. ئەوەتا ژمارەی کەناڵە ئاسمانییە بازرگانییەکان لە (٢٦) کەناڵەوە لە ساڵی ١٩٨٠ گەیشتە (٩٠) کەناڵ لە ساڵی ١٩٩٥و لە ماوەی ساڵی داهاتوودا (٧٢) ملیۆن ماڵ تەنیا لە ئەوروپا دەتوانن ئێستگەکانی سیستەمی ئەسترای تازە وەربگرن، وەلیٚ لە ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا، کارەکە گەیشتە پلەی تێربوون و ئاسیاو ئەمەریکای لاتینیش لەبەر گەشەی ئابوورییان پێشکەوتنێکی زۆر پێک هات. کەواتە چەمکی جیهانگەرایی بەندبوو بە پەرەسەندنە زۆرەکانی هۆیەکانی بەیەک گەیشتن و شۆڕشی راگەیاندن و تۆڕی زانیاری ئینتەرنێتەوەو وای لیٚ هات کە کاربکاتە سەر رەفتارو هەڵسوکەوتی هەر کەسێک لەسەر رووی زەوی. لەبەر ئەوە پێویست بوو کە کەناڵێکی ئاسمانیی کوردی بکرێتەوە کە لە بەیەک گەیشتنی هەمیشەییدا بێت لەگەڵ رۆڵەکانی کورددا لە هەر کوێیەک بن و بۆ ئەوەی هاونیشتمانیی کورد رۆژیٚ لە رۆژان وا هەست ناکات کە ئەو لە دەرەوەی ئەم جیهانەیە کە بەردەوام گەشە دەکات و پەرەدەستێنیٚ و بۆ ئەوەیش کە جیهان بزانی کورد خاوەنی شارستانی و ژیارو بەهاو کەلەپوورو ئەدەب و رۆشنبیرییە و کورد میللەتێکی زیندووی ئەوتۆیە کە خۆی تازە دەکاتەوە هەمیشە هەوڵ دەدات کە ئیشی چاکەو خێر بکات و بەشداری لە شارستانیی مرۆڤایەتی گەشەکردنیدا بکات و مافی ئەوەی هەیە کە ئەویش بچێتە نێو جیهانێک کە بەرەو تازەبوونەوە دەچێت و لەگەڵی بڕوات بەرەو جیهانێک کە خۆشەویستیو ئاشتی و دۆستایەتی باڵی بەسەردا کێشابێت لەگەڵ بیروباوەڕو بنەمای مرۆیییانەدا رێک دەکەوێت و داوای رێز لیٚ گرتنی دەکات و بڕوای بە رزگارکردنی مرۆڤ و کاراکردنی دەوری لە

ژیاندا هەیەو مرۆڤی کورد خاوەن ژیری و ویژدانەو بەشێکە لەم جیهانە.

ڕاگەیاندنی کوردی توانای ئەوەی هەبوو کە بچێتە ناو جیهانی فەزاوە و ئەوەی سەلماند کە زۆر کارایە لەم ڕووەوە هەرچەندە جارێ لە سەرەتای ڕێگەیە.

ژمارەی کورد لە هەندەران ڕۆژ بەڕۆژ ڕوو لە زیادییە، بۆیە پێویستە ڕاگەیاندنی کوردی ئەو هەموو خەڵکە بۆ ئەو خەیاڵ و بیرو بانگەشانە جێ نەهێڵێ کە کەناڵە ئاسمانییەکانی دیکە بڵاوی دەکەنەوە. لەبەر ئەوە ڕاگەیاندنی کوردی لەڕێگەی کەناڵی Ktv ڕووی لە مرۆڤی کورد کرد و توانی بچێتە ناخی ئەو هاونیشتمانییانەوە بۆ ئەوەی هەموو ئەو شتانەی کە ئەوانە پێیان دەوێ پێشکەشیان بکات، تا ڕۆژێ لە ڕۆژان بیر لەوە نەکەنەوە کە لە کوردستان دوورن، هەرچەندە ماوەکە دوورو نەخشەی غەریبی گەورە بێت و خەون و خەیاڵی ئەو کەسانەش پووچ کاتەوە کە دەیانەوێ دەوری شارستانییانە و مرۆییانەی دروستکەرو داهێنەر بشێوێنن. هەروەها بەم شێوەیە، وەڵامی دەم شکێنی ئەو کەسانە دەداتەوە کە دەروونی بەدیان دەیەوێ هەموو ئەو دەسکەوتانەی کە گەلی کورد لەم دواییانەدا لە بواری سیاسی و ئابووری و کۆمەڵایەتی و ڕۆشنبیری و ڕاگەیاندن وەدی هێناون، بە کەمیان دانێ بە سووکی سەیریان بکات.

لەم سەردەمەی ئێستاماندا هۆیەکانی گەیاندن زۆر بوون و لەگەڵ ئەوەیشدا بیرو ڕاوبۆچوون لە نێوان ڕۆژهەڵات ورۆژئاوادا زۆر بوون. بڵاوبوونەوەی ئێستگەو تەلەفزیۆنی ئاسمانی تەحەددایەکی ڕۆشنبیری و شارستانی بۆ ڕۆشنبیرییە نەتەوەییەکانی خۆی هەیە وەک ڕۆشنبیریی کوردی.. ئەمەش بەرپرسایەتییەکی گەورەی خستە بەردەمی ڕاگەیاندنی کوردی کە پێویست دەکات هۆشیاری لای مرۆڤی کورد بڵاوبکاتەوەو گرنگترین و دیارترین کێشەی کوردی پێ بناسێنێ و پەیوەندی ئەو کێشانە بە دەوروبەرە هەرێمایەتی و نێو دەوڵەتییەکانەوە. هەروەها بە بابەتییانەیەکی کاریگەر شارەزای هەموو ئەو شتانەی بکات کە لە دەوربەدا ڕوو دەدەن و، بەشێوەیەک کە دەوری مرۆڤی کورد لەوەی کە سەر بە میللەتێکە، پتەو بکات، لەگەڵ مشتوماڵ کردنی ئەو دەورە سەبارەت بە کەلەپوورو ڕۆشنبیریی ئەم میللەتەو، پەرە پێ دانی هۆیەکانی ڕاگەیاندن بۆ ئەوەی شان بەشانی پەرەسەندن و پێشکەوتنی جیهانی بڕوات لەگەڵ پارێزگاری کردنی ناسنامەی نەتەوایەتیی کوردی و پاراستنی بەرژەوەندو ئامانجە بنچینەییەکانی لەڕێگای تازە کردنەوەی بەردەوامی دامودەزگا ڕاگەیاندنە کوردییەکان و پێ گەیاندنی خەڵکی کاراو کارگەر لە مەیدانی ڕاگەیاندندا لەڕووی سیاسی و ڕۆشنبیری و فیکری و پیشەییەوە تا ئەو دەزگایە بتوانێ ئەو دەورەی پێی دراوە ئەنجامی بدات و کارەکانی بخاتە سەر ڕێرەوێکی ڕاست، لە پێناوی پێشکەش کردنی وێنەیەکی ڕاست و واقیعی دەوری مرۆڤی کورد لە ڕۆشنبیری جیهانی و بەشداری کردنی لە بنیاتنانی بیری مرۆڤایەتی و، بۆ ئەوەی بەتوندی بەرانبەر ئەو بیرو ڕەفتارو بەهایانە بوەستێ کە لەڕێی کەناڵە ئاسمانییە جیهانییەکانەوە دێن و پەیدا دەبن و لە واقیع و بارودۆخ و کەلەپوورو تایبەتایەتیی نەتەوەیی و بەهاو باوەڕو نەریت و ڕەوشتی گشتییەوە دوورن.

ئەرکی کەناڵە ئاسمانییەکان بە جیاوازیی ڕاوبۆچوون و بیریان لە چەرخی برەوسەندنی ڕاگەیاندن، ئەرکێکی گرنگەو نابێ ئێمە بکەوینە نێو تونەکانی ئەو کەناڵانەوەو تێیاندا بتوێینەوەو بچینە نێو ئەو تونێلە درێژو تاریکە کە دواجار هاتنە دەرەوە لێیەوە کارێکی قورس و زەحمەتەو دەبێ ڕاگەیاندنی کورد، بە شێوەیەکی بابەتییانە بۆچوونی گەلی کورد ڕاڤە بکات لە پێناوی پێک هێنانی ڕایەکی گشتی لەلایەن گەلانی ناوچەکەو جیهانەوە بۆ هاوسۆزیی ئەوانە لەگەڵ مرۆڤی کوردو کێشەکەی و بۆ ئەوەی ڕۆشنبیریی کوردی ئامادەبوونی خۆی هەبێ لە مەیدانی ڕۆشنبیریی نێودەوڵەتی و بە تواناو هێزو کاراییەوە ئامرازی کارتێ کردنی هەبێت.

ئەم بابەتە بەزمانی عەرەبی نووسراوە،
(ڕۆژنامەڤانی) کردوویەتی بە کوردی

ڕۆژنامەوانی لە سەردەمی تەلەفزیۆن و سینەما و ڕادیۆدا

ن: سەعدەددین خضر   و: ئەحمەد تاڤانە

بڕوا ناکەم پێویستیمان بەوە هەبێ کە بەدەستنیشانی کردنی چەمکی (ڕۆژنامەوانیی هاوچەرخ)ەوە دەست پێ بکەین، یان پێناسەیەکی لە بارەیەوە پێشکەش بکەین، چونکە گشت ئەو چاپکراوانەی هەموو سەر لەبەیانیانێک لەدایک دەبن و دەیانخوێنینەوەو هەموو ئەوانەی چاومان پێیان دەکەوێت لە (ڕۆژنامە)و (گۆڤار) بە هەموو جۆرو چەشنەکانیانەوە، ئەمانە ڕێک ئەو (ڕۆژنامەوانی)یەن کە لێرەدا مەبەستمانن. ڕۆژنامەوانیش یەکێکە لە هۆیەکانی ڕاگەیاندن کە بەکارهێنان و دەستاو دەست کردنیان بڵاو و لەبەر دەستاندایە، بەم چەمکە، لە پاڵ ڕادیۆو تەلەفزیۆن و سینەماو شانۆو کتێب و پەخشە ڕێکلامییەکان و پۆستەرو..تاد ڕادەوەستێ، بەمەش دەچێتە ناو کرۆکی ژیانی ڕۆشنبیریی ڕۆژانەمان، ڕۆژنامەوانی کە هەرچەندە ئەرکی بڵاوکردنەوەی هەواڵ و بیروبۆچوون و شی کردنەوەیان بە تەنیا قۆرخ ناکا ـ کە ڕادیۆ هەر لە جەنگی دووەمی جیهانییەوە هاوبەشی تێدا کردووە، دواتر تەلەفزیۆنیش لەسەرەتای پەنجاکاندا بۆ بەشداری کردنیان هاتە گۆڕێ کەچی ڕۆژنامەوانی هەر بەیەکێک لە کاریگەرترینی هۆیەکانی ڕاگەیاندن دەمێنێتەوەو پتر بە ژیانی ئەم سەردەمەمانەوە پەیوەستە.

هەروەها پێویست بووە ڕۆژنامەوانی ـ سەرەڕای ئەوە ـ بۆ چەسپاندنی جێ پێی خۆی بجەنگێ لە مەیدانی ئەو پێشبڕکێیەی دەستە میدیاییە بیستراوو بینراوەکان بە توندی سەپاندوویانە (وەک ڕادیۆو سینەماو تەلەفزیۆن). ئەگەر خۆ شوێن پێی قۆناغەکانی ئەم کێشە بێ هاوتایەی مێژووی شارستانیی نوێیە هەڵبگرین، بۆمان دەسەلمێ کە ڕۆژنامەوانی توانیویەتی خۆی ڕابگرێ. بەڵکو بەسەر ڕەقیبەکانیشیدا سەرکەوێ، ئەگەر ئەوە نەڵێین کە تەنانەت بەسەر خۆیشیدا سەرکەوتووە، بەسەر (ڕۆژنامەوانی) وەکو چەمکە زانراوە کۆنەکەی و شێوە کلاسییە سادەکان. هەندێک کەس وا دەزانن کە پەرەسەندنی هۆیەکانی پەخشی ڕادیۆو تەلەفزیۆن و هەمەجۆریی بەرنامەکانیان و پێشکەوتنی پیشەسازیی سینەما بکرێ و نەکرێ کار لە پیشەسازیی ڕۆژنامەوانی و پەیامەکەی دەکاو وای لێ دێ بەرە لە ژێر پێی ڕۆژنامەوانانەوە ڕابکێشێ بۆ ئەوەی دواتر ببنە بێژەر و بەرنامەساز.

ئەم جۆرە بۆچوونەی بەرەنگاربوونەی (ڕۆژنامەوانی، ڕادیۆیی و تەلەفزیۆنییە) پاساودەربان هەبوو کە بەرەی پەخشی بینراو و بیستراو تەنگی بە ڕۆژنامەوانیی ناسراو

هەڵدەچنی، ئەمەش لە چەند بوارێکدا کە ئەمانە هەندێکیانن:

١ـ جەماوەری سینەماو تەلەفزیۆن و رادیۆ لە جەماوەری رۆژنامەوانی فراوانترە.

٢ـ جێی رۆژنامە، لەلای خوێنەردا دەگرێتەوە، بۆیە بە گشتی روویان تێ دەکا.

٣ـ رۆژنامەکان لە دەرامەتی سەرەکییان بێ بەش دەکا، واتە لە (رێکلام).

هەروەها چونکە پیشەوەرو بازرگان و کارگوزارو بەرهەمهێن و هەر کەسێکی دیکە کە جاڕدەدا، بەو هەستە سەرمایەدارانەیەی کە هەیەتی بێگومان ئەوە دەزانێ کە جەماوەری سینەماو تەلەفزیۆن و رادیۆ پان و بەرینترو قووڵترە لە جەماوەری رۆژنامەوانی، ئەمەش بەهۆی زۆریی دەستەی بینەرو گوێگران و بەهۆی دووریی ئەو مەودایەی کە پەخشی رادیۆو تەلەفزیۆن دەیانگاتێ، سەرەڕای چربی جەماوەرەکانیان ـ لە پاڵ سینەما ـدا، کە گوێگرو بینەر مەرجی ئەوەیان تێدا نییە کە هەر دەبێ خوێندەوار بن یان تەنانەت خوێندن و نووسینیش بزانن، بۆیە دەکەونە ژێر کاریگەریی پەخشی هەر یەکێکیان بێت، کەواتە چی پاڵ بە جاڕدەرەوە دەنێ بۆ بڵاوکردنەوەی رێکلامی خۆی لە رۆژنامەکاندا.

لەلایەکی دیکەشەوە، دەبێ بەرەهەندو شوێنەواری ئەو پەرەسەندنەدا بزانین کە لە رۆژنامەوانیدا رووی داوە. خۆ ئەگەر ئەو بەراوردکارییانەی کە لەسەرەوە باسمان کردن بە گوێرەی رۆژنامەوانیی کۆنەوە راست بن، بە بەرچاوەوە گرتنی رۆژنامەوانیی نوێدا نابێ هەروەکو خۆی وەربگیرێت، ئەو پەرەسەندنەی رۆژنامەوانیی سەردەم لە شێوەو ناوەڕۆکدا بەدەستی هێناون، لە کاغەزو چاپ و رەنگ و خۆشنووسی و نووسین و بڵاوکردنەوەو پەیوەندی و..تاد. وای لێ دەکا رەقیبێکی بەهێزی هۆیە میدیاکانی دیکە بێت. سەرەڕای ئەو تایبەتمەندییانەی کە هەیەتی، وەکو توانایی‌مان بۆ بەکارهێنان و گواستنەوەو هەڵگرتنەوەی، هەروەها توانایی‌مان بۆ پێداچوونەوەو هێنانەوەی ماددەکان هەر کاتێک کە ویستمان، واتە توانایی دووبارە بوونەوەی رێکوپێک، سەرەڕای لایەنی سەرنجکێشی دیکە، کە تایبەتە بەو هەموو ئەمانە وایان لێ کردووە کە توانایی پتری بۆ راکێشانی خوێندەواران و.. رێکلامەکان! هەبێ و بەوەش رۆژنامەوانیی توانیوبەتی پشت بە دوو بناغەی سەرەکیی سەرکەوتن ببەستێت: خوێنەرو رێکلام!! ئەمەش بە پلەی جودا جودا بۆ رۆژنامەوانیی جیهانی خۆراواو وڵاتە تازە پێگەیشتووەکانیش بە گشتی راستە. هەروەها سەرکەوتنی رۆژنامەوانیش کارێکی ئاسان نەبووە کە پێویستی کردووە، لە مەیدانی رۆژنامەوانیدا بەرەو (پسپۆریی تایبەتی) پەرە بستێنێ. بەوەی کە رۆژنامەوانی هونەرو بنەماو رێگەو داب و نەریتی خۆی هەیە، خوێندنەوەو ئامادەکردنی پیشەیی و پسپۆری

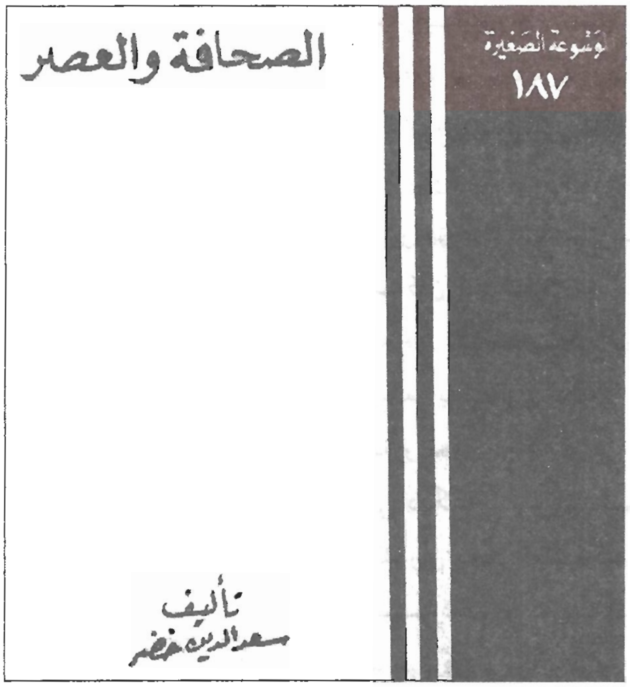

لەلایەک لەلایەکانی کاری ڕۆژنامەوانیدا..تاد. هەموو ئەمانە کاری پێویستن بۆ دابین کردنی پێویستییەکانی سەرکەوتنی ڕۆژنامەوانی، جا گۆڤار بێ یان ڕۆژنامە، ئەگەر بەهرەی ڕۆژنامەوانیش بە بناغەی سەرکەوتن دابنرێ، خوێندنەوەش بایەخی کەمتری نییە لە سەرکەوتن یان سەرنەکەوتنیدا، هەروەها ڕۆشنبیری بنچینەیەکی پتەوی کارەکەی پێکدەهێنێ.

شێوەی کاری ڕۆژنامەوانیی نوێ، جەخت لەسەر لایەنی دیکەی ئەم کارە دەکا، ئەوەش ـ بەڕێوەبردن و نووسینەوەو هەر کەموکوڕییەک لە یەکێک لەم لایەنانە ڕوو بدات، بێگومان لە کاری ڕۆژنامەوانیشدا بە گشتی ڕەنگدەداتەوە. بۆیە پێویستە بایەخ بە کادری هەردوو لایان وەک یەک بدرێ. بەڕێوەبەرایەتی پێویست دەکا دەزگای بەڕێوەبەرایەتی ئامادە بکات و شێوەی کاریان ڕێکبخات، نووسەرانیش دەبێ کادری ڕۆژنامەوانیی بەهەموو لایەنە پسپۆڕییەکانییەوە ئامادە بکەن.

لە قوناغە سەرەتاییەکانی پێکهاتنی ڕۆژنامەوانی لە جیهاندا، بەشێوەیەکی بنەڕەتی پشتی بە ئەدیب و نووسەران دەبەست، واتە بەخۆی کادری پسپۆری ڕۆژنامەوانیی خۆی نەبوو، شاعیر و نووسەرو ڕەخنەگر هەر بەخۆیان پیاوانی ڕۆژنامەوانی بوون، بەڵام ئەمڕۆ کارەکە گۆڕا، ڕۆژنامەوانی نزیکە سەربەخۆییەکی لە ئەدەب.ەوە پەیدا کردووەو کادیرو کارمەندانی خۆی پەرەپێداوەو ڕۆژنامەوانی ئەوە نەماوە کە (کاری ئەدیبان) بێت و بەس. خوێنەرانیش لەو ئاستەدا نەماون کە بە بیروبۆچوونی (هەوەسدار ـ الهواة)ـیان قایل بن. بەڵکو داوای ئەوانە دەکەن کە لە بوارەکانی زانست و هونەرو ئەدەبیاتدا پسپۆرن، بەمجۆرە ڕۆژنامەوان وەک جاران نەماوە کە پیشەیەکی کراوە بێت.

لێرەوە بیری پێخوێندنی ڕۆژنامەوانی (وەک زانست و هونەر) پەیدابووەو پەیمانگەی ڕاگەیاندن و ڕۆژنامەوانی بە هەموو لایەکی جیهاندا بڵاوبووەوە، هەروەها زۆربەی زانکۆکانی جیهان بەشەکانی خوێندنەوەی ڕۆژنامەوانییان کردووەتەوە.

ڕۆژنامەگەریی هاوچەرخ کە ڕووبەڕووی ڕقەبەرایەتیی ڕادیۆو تەلەفزیۆن و سینەما بووەتەوە کە پشت بە شێوەیەکی پلە پلەی یەک لە دوای یەکی کاروبارو بەرپرسیارییە ڕۆژنامەوانییەکان دەبەستێ، ئەوەش بەجۆراجۆرکردنی پسپۆڕییەکان و دابەش کردنی ڕۆڵەکان کە لەوانەیە لە نووسینەوەی یەک لاپەڕەی ڕۆژنامەیەکی ڕۆژانەدا پتر لە پێنج نووسەر بەشداری بکەن. ئەمەیان بۆ ستوونی هونەرو ئەوی دیکەیان بۆ ستوونە ناوخۆییەکان و هی دیکە بۆ ڕۆشنبیری و گۆشەیەک بۆ خوێنەران..تاد. جگە لە وێنەگرو خۆشنووس و نەخشەکێش و کاریکاتێریستەکان، چونکە جێبەجێ کردنی یەک لاپەڕە لە ڕۆژنامەیەکدا بە (ماکێت ـ واتە هێڵکێشی سەر کاغەزی نموونەی لاپەڕە) دەست پێ دەکات، ئینجا شێوەی کۆتایی وەردەگرێ کە بە (میزانباج.ی گشتیی ڕۆژنامە ـ واتە دەرهێنانی گشتی)یدا ڕەت دەبێ.. هەروەها ئەو شتانەی تێیدا دەبێت وەک هەواڵەکان و لە بارەوەدوان و وێنەو هێڵەکان و کاریکاتێر، خۆ ئەگەر بگەڕێینەوە سەر بەڕێوەبەرایەتیی ڕۆژنامە، بەو پێیەی کە (دەزگا)یە، بێگومان دەبینین پەیکەری بەڕێوەبەرایەتی و هونەری و ئەو بیرەی کە تێیدا کار دەکا، ئەوەی کە دەکرێ بەمجۆرە دابەشکردنەوەیەی خوارەوە بەخۆوە بگرێ. لەگەڵ جیاوازیی جاروبار لە نێوان ڕۆژنامەیەک و یەکێکی دیکەدا، لە هەندێک کاروئەرکدا:

١ـ ئەنجومەنی بەڕێوەبەرایەتیی دەزگا، یان خانەی ڕۆژنامەوانی، یان ڕۆژنامە.

٢ـ بەڕێوەبەری گشتیی خانە، یان دەزگا، یان ڕۆژنامە.

٣ـ سەرۆکی نووسین ـ سەرنووسەر ـ (جارجارەش سەرۆکەکانی نووسین).

٤ـ أ/ بەڕێوەبەری نووسین.

ب/ رازگر (سکرتێر)ی نووسین.

٥ـ سەرۆکەکانی بەشەکان:

أ/ بەشی خۆجێییەکان (یان هەواڵە خۆجێیی و ناوخۆییەکان) کە چەند نووسەرو هەواڵگرێکی تێدا کاربکەن.

ب/ بەشی رامیاریی دەرەوە (یان کاروباری دەرەوە) کە چەند نووسەرێک کاری تێدا بکەن و چەند پەیامنێرێک پەیوەندییان پێوە دەبێ و لەگەڵ بنکەکانی هەواڵدا (وکالات الانباء) هاوکاری دەکەن و بەشی گوێگری ـ الانصات) لە رۆژنامەدا، چەند بەدوواداچوویەک (معلّق) و شی کەرەوەیەکی رامیاری تێیدا دەنووسن.

ج/ بەشی رۆشنبیری گشتی: ئەمەش بەسەر بەشی هونەر یان بەشی ئەدەبیات و بەشی وەرگێڕانی ئەدەبیدا دابەش دەبن و لەم بەشانەشدا چەند ئەدیب و هونەرمەندو نووسەرو دانەرێک کار دەکەن.

د/ بەشی توێژینەوە (تحقیقات): چەند نووسەرێک و چەند هەواڵگرو پەیامنێرێ تێیدا کار دەکەن.

هـ/ بەشی پاشکۆکان: ئەمەش لەوانەیە پەرەبستێنێ (دەستەی نووسین)، سەربەخۆ پاشکۆیەک یان کۆمەڵە پاشکۆیەک دەربکا.

و/ بەشی جێبەجێ کردن و نەخشەسازی: ئەمەش بەشی هونەرییەو کارەکەی پەیوەندیی بە چاپخانەی رۆژنامەو نووسەرانەوە هەیەو هەمیشە بەخۆی بەرپرسە لە دەرهێنانی هونەری (میزانیاج) و کاری (ماکێت) و ژمارەیەک وێنەکێش و نەخشەسازو وێنەگرو خۆشنووس و کاریکاتێریست کاری تێدا دەکەن.

ز/ بەشی ئابووری: هەندێک نووسەری پسپۆر رێکدەخات و هاوکاری لەگەڵ نووسەرە پسپۆڕەکان دەکات.

ح/ بەشی هەمەجۆر: چەند نووسەرێکی گۆشەی (خوێنەران)ی تێدا کاردەکەن ـ منداڵان ـ ئافرەت و ماڵ و پوولی پۆستەو..تاد، کاری تێدا دەکەن.

ط ـ بەشی وەرزش: چەند نووسەرێکی پسپۆری کاروباری وەرزش تێیدا کار دەکەن.

٦ـ بەڕێوەبەری دابەش کردن: سەرپەرشتیی دابەشکردنی گۆڤار یان رۆژنامە دەکات و هاوکاری لەگەڵ کۆمپانیای دابەشکردن، یان مەڵبەندی دابەشکردن دەکا.

٧ـ بەڕێوەبەری ژمێریاری: سەرپەرشتیی دەستەی ژمێریاریی گۆڤارو دارایی و ئابوونەو پەیوەندییەکانی بانک..تاد دەکا.

٨ـ بەڕێوەبەری رێکلام: هاوکاری لەگەڵ نووسینگەو مەڵبەندەکانی رێکلام دەکات و بە پێی مەرجی دیاری کراو، کار بۆ راکێشانی جاڕدەران دەکا.

سەرچاوە:

سعد الدين خضر، الصحافة والعصر، منشورات الموسوعة الصغيرة (١٨٧)، دار الحرية للطباعة، بغدا ١٩٨٦، الفصل الثاني، ص١٨ـ ٢٩.

دەربارەی کتێبی:

رۆژنامەنووسیی کوردی لە کوردستانی دوای راپەڕین

ن: یوسف هەولێری*

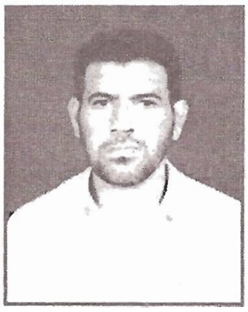

مەبەست لە بیبلیۆگرافیا لە بواری بڵاوکراوەی خولەکی[١] (ئامارو پۆلێن کردنی ناونیشانی بڵاوکراوەی خولەکی لە پێرستی بەرنامەرێژەکە زانیارییەکانی پەیوەست بە بڵاوکراوە خولەکیەکە تۆمار دەکرێت وەک ناونیشانی و کاتی دەرچوونی و شوێنی دەرچوونی)[٢].

بایەخ دان بەم بوارە لە دوو رووەوەیە، لەبارەی بڵاوکراوە خولەکییەکەو کاری بیبلیۆگرافییەوە.

* دەربارەی بڵاوکراوەی خولەکی و گرنگی لە توێژینەوەو نووسینی زانستی، بە بەراوردکردنی زانیارییەکانی لەگەڵ زانیاریەکانی نێو کتێبەکان کە ئەم سیمایانەی لە کتێب گرنگترە:

١- هەندێک زانیاری لە بڵاوکراوەی خولەکی بڵاودەکرێتەوە کە لە کتێبدا بڵاوناکرێتەوە.

٢- زانیارییەکانی بڵاوکراوە خولەکییەکان نوێخوازییەکیان پێوە دیارە.

٣- بەشێوەیەکی فراوان و بە زنجیرە بڵاودەبێتەوە.

٤- پاش ماوەیەک لە دەرچوونی دەبێتە بەڵگەنامەیەکی مێژوویی بۆ رای کەسان و کۆمەڵان دەربارەی رووداوەکان[٣].

* لەرووی ئەنجام دانی کاری بیبلیۆگرافییەوە:

١- ناساندنی بڵاوکراوە خولەکییەکان لە هەر وڵاتێک دەری دەکەن، ئەمەش قەبارەی بڵاوکراوەی

وتەیەکی پێویست..

لەگەڵ ئەوەی کە ئێمە دەستخۆشیی لە کاک یوسف هەولێری بەڕێز دەکەین بۆ ئەو بەدواداچوونەی کتێبەکەی مامۆستا عەبدوڵڵا زەنگەنەی بەڕێز، کە بیبلیۆگرافیایەکی گرنگەو بە نێو بڵاوکراوە کوردییەکاندا گەڕاوە، کاک یوسف بۆ (المطبوع الدوري، المنشور الدوري) بڵاوکراوەی خولەکی بەکار هێناوە.. گۆڤاری رۆژنامەڤانی لە وتارێکی ژمارەی یەکەمیدا بۆ ئەم مەبەستە وشەی (خولنامە)ی بەکار هێنابوو، وەک رۆژنامە، هەفتەنامە، وەرزنامە، ساڵنامەو بەڕای ئێمە خولنامە لە بڵاوکراوەی خولەکی لەبارترە بۆ ئەم مەبەستە، بۆیە ئەم چەند وشەیەمان خستە بەر چاوی خوێنەری بەڕێز و نەشمان ویست لەم ڕووەوە دەسکاریی نووسینەکەی مامۆستا یوسف بکەین لەگەڵ ڕێزو سوپاسمان بۆی.

رۆژنامەڤانی

خولەکی لە بوارە جیاجیاکانی زانست و زانیاری ئەدەبی دەردەخات‌و، یارمەتی نووسەرو توێژەرانیش دەدات لە هەڵبژاردنی ناونیشانەکان لە کتێبخانەکان و پۆڵین کردنیان لە بواری زانستیی کتێبخانەکان.

٢ـ سەرچاوەیەکی گرنگە بۆ کتێبخانە، بۆ دەستکەوتنی زانیاری، دەربارەی بڵاوکراوەی خولەکی کە نیازیان وایە، بەشداری تێدا بکەن.

٣ـ یارمەتی بڵاوکراوە خولەکیەکان دەدات لە ناساندنیان بۆ کتێبخانەو توێژەرو نووسەران[٤].

* لە دوای راپەڕینیش ماندوو نەناسێک و شەیدایەکی رۆژنامەنووسی، کتێبێکی بە نێوی (رۆژنامەنووسی کوردی لە کوردستانی دوای راپەڕین، بەدواداچوونێکی مەیدانییە) کە لە دوای گەڕان و ماندووبوونێکی زۆر ئەنجامی داوە. ئەم ماندوونەناسە مامۆستا عەبدوڵڵا زەنگەنەیە.

ئەم کتێبەش لە یادی سەد ساڵەی رۆژنامەنووسیی کوردی لە ساڵی ١٩٩٨ لەلایەن وەزارەتی رۆشنبیری، حکومەتی هەرێمی کوردستانەوە دەرچووەو، لە بڵاوکراوەکانی وەزارەتە بە ژمارەی (٤٢) بە قەوارەی ٣٦٨ لاپەڕە، بە تیراژی (٥٠٠) دانە چاپخانەی وەزارەتی رۆشنبیری لە هەولێر چاپ کراوە.

لەم کتێبەدا (٥٢٩) ناونیشان لە ساڵانی ١٩٩١ـ١٩٩٧ پۆڵین کراوە، کە بە قۆناغی دوای راپەڕین ناونراوە.

بێگومان هەر کارێکی تاکە کەسی بێ کەم و کورتی نابێت لەبەر ئەم هۆیانە:

١ـ لەسەر شێوازێکی زانستی و پلانرێژی نابێت.

٢ـ ئەم کارانە زۆربەیان لە ماوەیەکی دیاری کراوو شوێنێکی دەست نیشان کراو سنووردار دەبن.

٣ـ بەردەوامی نابێت، پاش دەرچوونی چاپێک دەوەستێت، باشکۆ و زیادەی بۆ چاپ ناکرێت.

٤ـ نەبوونی توانای مادی و هونەری بۆ ئەوەی باشتر دەرچێت.

٥ـ نەبوونی ئاراستەیەک بۆ دەرکردنی هەموو بڵاوکراوە خولەکییە کوردییەکان لە هەر شوێنێک بن بەڵکو بەشێوەیەک کە تەنها خزمەتی ئەو ناوچەیە یاخود ئەو لایەنە دەکات کە ئەم کارە دەکات.

٦ـ زۆربەی ئەوانەی بەم کارەوە خەریکن، نووسەرو ئەدیب، دەرچووی زانستی کتێبخانە و ئەرشیف نین.

ئەم کارەش، هەروەک کارەکانی بیبلیۆگرافی بڵاوکراوە خولەکییەکانی پێش خۆی ئەم سێ سیمایانەی (تاکە کەسییەو بە بێ پەیڕەوکردنی میتۆد و پرنسیپێکی زانستی و پەیوەست بە مێژووە)[٥].

زانیارییەکانی بڵاوکراوە خولەکییەکان لە وەسفی و تێبینی و شیکردنەوە پێک هاتوون

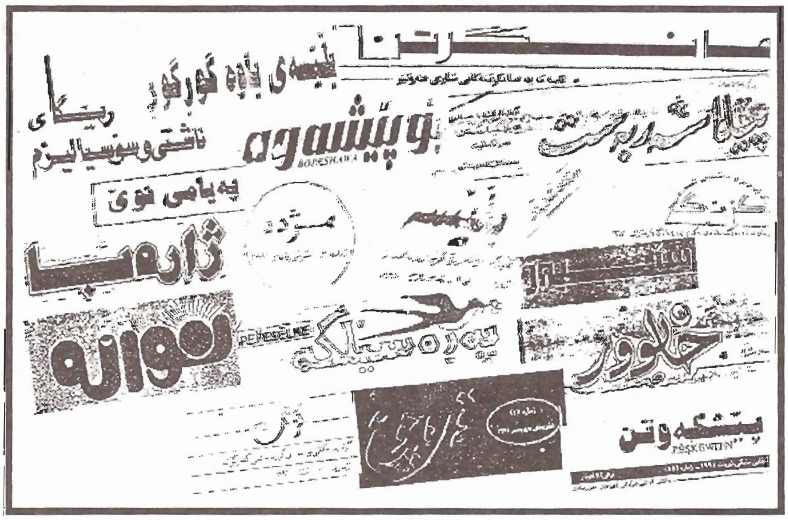

زانیارییە وەسفیەکانیش بریتین لە (ناونیشان و شوێنی چاپ کردن و خاوەنی و مێژووی دەرچوونی و قەوارەو ژمارەی لاپەڕەکانی).

تێبینی و شیکردنەوە (کە زانیاری دەربارەی بڵاوکراوەکان و ناوەڕۆکیان و رووداوەکان دەرچوون، هەندێک.رەختە ئامێزی گرتۆتە خۆی)[٦].

ئەم کتێبەش دەچێتە ژێر

پۆلێنی بیبلیۆگرافی گشتی نەتەوەیی، کە هەموو ئەو ناونیشانانە دەگرێتەوە کە بە زمانێک، یا خاکێک نووسراون، بەبێ رەچاوی کردنی پسپۆرییەکەی[٧].

ئەم کتێبەش مامۆستا عەبدوڵلا زەنگەنە، ناونیشانەکانی ناو هەرێمی کوردستانو عێراق پۆلێن کردووە ئەوانەی بە زمانی کوردی دەرچوون، بە پێی ساڵەکانو پیتی ئەبجەدی پۆلێن کراوە.

منیش بەمەبەستی زیاتر دەوڵەمەندکردنی کتێبەکەی مامۆستای بەرێز عەبدوڵلا زەنگەنە ئەو سەرنجانەی لە کاتی خوێندنەوەی کتێبەکەیدا لەلام گەڵاڵە بوون دەخەمە بەرچاوی خوێنەرانی بەرێز: سەرنج و بۆچوونەکانم لە دوو تەوەرەدا خۆیان دەنوێنن.

تەوەرەی یەکەم کە گشتییە، دەربارەی کتێبەکە وەک هەوڵێکی بیبلیۆگرافی و تەوەرەی دووەم تایبەتییە، کە گەشتێکە بەناونیشانەکان و تۆمارکردنی ئەو سەرنج و بەدواچوونانەی کە لام گەڵاڵە بوون، لە هەندێ شوێن پەنام بۆ سەرچاوە بردووە.

* هەر کارێکی بیبلیۆگرافیایی پشت بەم سێ ئامرازە دەبەستێت بۆ تۆمارکردنی ناونیشانەکان:

١ـ سەرچاوەی بیبلیۆگرافی کە بریتییە لەو هەوڵانەی دراون، بۆ تۆمارکردنی ناونیشانەکانی بڵاوکراوە خولەکییە کوردییەکان چ گشتی بن چ سنوردار[٨].

٢ـ سەرچاوەی پێکهاتەی کتێبخانەو ئەرشیفەکان، ئەمەش لەو بڵاوکراوە خولەکیبانەی کە لە کتێبخانەو ئەرشیفەکان پارێزراون، جا چ بۆ یەکەم جار تۆمارکرا بن یا پێشتر لە سەرچاوەکانی تر تۆمارکرابن، یا پێشتر لە سەرچاوەکانی تر تۆمار کرابن[٩].

٣ـ هەندێ سەرچاوەی تر کە بریتین لە هەوڵی چەند نووسەرێکی عێراقی و کوردەکانی پارچەکانی دیکەی کوردستان بۆ تۆمارکردنی بڵاوکراوە خولەکییە عێراقییەکان، کە بڵاوکراوە خولەکییە کوردییەکانیش بەشێکن لەم کارانە. یاخود ئەوانەی لە ئاستی پارێزگایەک ئەنجام دەدرێن.

لەم سێ ئامرازەش مامۆستا عەبدوڵلا تەنها، پێکهاتەی کتێبخانەکانی بەکارهێناوە[١٠]، بۆ دیتنی سەرچاوەکە و تۆماکردنی زانیارییەکان پشتی بە سەرچاوە بیبلیۆگرافییەکان نەبەستووە[١١].

* دەربارەی ئەو بڵاوکراوە خولەکییانەی بەر لە راپەرین دەرچوون و دوای راپەرین بەردەوام بوون، مامۆستا عەبدوڵلا تێکەڵی کردوون لەگەڵ بڵاوکراوەکانی ساڵەکانی دوای راپەرین، زانیارییەکی کەمی داوەتە مێژوویان، بەر لە راپەرین، منیش وا پێشنیار دەکەم کە ئەو ناونیشانانە کە ژمارەیان (٣٦) ناونیشانە[١٢]، لە کۆی (٥٢٩) بڵاوکراوەی خولەکی (خولنامە)؛ لە دەروازەی کتێب تۆمار بکرێن.

* ناونیشـــان یەکـــەم ڕەگـــەزی کـــاری بیبلیۆگرافیایە، لەم بەرهەمەشدا بە پێی خشتەی دواوەی کتێبەکــە نــاوی (٥٢٩) بڵاوکــراوەی خولەکی هاتوون کــە (٣٩) بڵاوکراوەیـان، تەنـها ناونیشانن، هیچ زانیارییەک لەبارەیانەوە تۆمـار نـەکراوە[١٣]. بێجگـە لـە دووبارەبوونـەوەی ناونیشانەکان، کە ئەمەش وای کردووە زیادەیەک لە ناونیشانەکاندا دروست بێت.

بۆ پاشکۆش لە زۆر شوێن وەک ناونیشانێک مامەڵەی لەگەڵ کردووە، هەروەها ڕەچاوی گۆڕینی نـاو و یـەکبوونی دوو بڵاوکـراوەی خولـەکی، یـا وەستانی و درێژە پێدەری بڵاوکرایەوەیەکی تر لە شوێنی ئـەودا ئاماژەی بـۆ نـەکراوە، وەک لـەم ناونیشانە بۆمان دەردەکەوێت.

لە زنجیرە (٢٨-٢٩) ئاڵای شۆڕش (ل٢٢ و ل١١٥) هەربەکەی بەناونیشـانێک دانـاوە بـەوەی خولی دووەم ئەوانـەن کە ڕازی نـەبوون بچنـە نـاو ڕیزی حزبی زەحمەتکێشانی کوردستان، هـەروەها ئاماژەش بەهۆی وەستانی خولی یەکەم نەکراوە کە چوونە ڕیزی حزبی زەحمەتکێشانی کوردستان.

* لە زنجیرە (٤٩-٥٠)ی گۆڤـاری ئـەدەبی کرێکـاری و ئـەدەب و هونـەری کرێکـاری بـە دوو ناونیشان دایناون هەرچەندە مامۆستا عـەبدوڵڵا خۆی ئاماژە بە گۆڕینی ناونیشانەکە دەدات، لـە ژمارە (١٢)ی ساڵی یەکـەم تشـرینی دووەمـی ١٩٩٢ بڕوانـە (ل٢٢ و ل٦٧) ئـەم گۆڤارەش کـانوونی ئـەدەب و هونـەری کرێکـاری دەربـان دەکرد.

* لــە زنجــیرە (٥١-٥٢)ی گۆڤـاری ئـەزمر ل٢٣ خـولی دووەم لـە کتێبەکـەدا تۆمـــار نـــەکراوە هیـــچ زانیارییەکیشـــی نـــەداوە سـەبارەت بـە بڵاوکراوەکـانی ١٩٩٥[١٤].

* لـــە زنجـــیرە (٦٥-١١٦) ڕۆژنامـــەی ئەنجومـەن و پەرلـەمان دووبـارە بۆتـەوە (ل٧١ و ل٧٦)دا. دەربـارەی گۆڕیـنی ناونیشـــان دەبێـت دواناونیشان تۆمار بکرێت و لە تەنیشتی ئەویشدا ناونیشانەکەی پێشتر تۆمار بکات، بەم شێوەیە (پەرلەمان، ئەنجومەن).

* زنجیرە (٤٥-١٤٦) ڕۆژنامـەی پێشڕەو و بڵاوکراوەی پێشرەوی قوتابیان لە ل١٥٨دا هاتووە (درێژە پێدەری ڕۆژنامـەی (پێشـڕەو) ل٣١ کـە پێشتر لە بڵاوکراوەکانی ١٩٩١ باسمان کردووە) کردوویەتی بە ناونیشانێکی سەربەخۆ، دەبوایە هەر لە لاپەڕە ٣١٥ باسی بکردبایە.

* لە زنجیرە (٩٣-٩٤) ڕۆژنامەی بۆ پێشەوە دووبـــارە بۆتـــە لـــە (ل٢٥ و ل١١٩) وەک ڕۆژنامەیـەکی سیاسیی تـەحریفی کـە ڕەوتـی کۆمۆنیسـت دەری دەکـرد و ئۆرگـانی کۆمیسـۆنی کوردستان ـ حزبی کۆمۆنیستی کرێکاری عێراق.

* لە زنجیرە (١٢٠-١٢١) پەربستان دووبارە بۆتـەوە وەک پاشـکۆ و گۆڤـار (ل١٢٣). تەنـها باسـی گۆڤارەکـە کـراوە، بـە کورتـی ئامـاژە بـۆ پاشکۆی پەربستان کراوە[١٥].

* لـــە زنجـــیرە (١٤٨-١٤٩) گۆڤـــاری پێشـــکەوتن دووبـارە بۆتـەوە، جارێکیـان وەک ڕۆژنامەو جارێکیان وەک گۆڤار (ل٣٢ و ل١٨٧).

* لە زنجیرە (١٥٨-١٥٩) بڵاوکراوەی تربفە، بەراورد لەگەڵ مێژووی دەرچوون بۆمان دەردەکەوێت یەک ناونیشانە ل(١٣٠ و ل٣١٢).

* لە زنجیرە (٩٢ و ٣٨٤) گۆڤاری بوون - کات لە هەردوو ناونیشانەکەدا ئاماژە بە درێژە پێدەری کات کراوە بۆ بوون؛ کەچی دووجار تۆمارکراوە (ل١٥٥ و ل٢٨٢).

* لە زنجیرە (٢٠١-٢٠٢) خەبات دووبارە بۆتەوە، بەهۆی ڕووداوەکانی کۆتایی ١٩٩٤ و کۆنترۆڵی هەولێر لەلایەن یەکێتی و گرتنی بارەگای ڕۆژنامەکە، پاشان لە هاوینەهەواری پیرمام درێژەی بەدەرچوونی دا (ل٣٦ و ل١٢٨).

* لە زنجیرە (٢٨٢-٢٨٣) ڕێبازی نوێ، بەوەی لە ڕۆژنامەوە بۆتە گۆڤار دوو جار ناونیشانەکەی تۆمارکراوە، کە دەبوایە لە دوای زانیارییەکانی ڕۆژنامە کە بنووسرابایە بۆتە گۆڤار لە مێژووی / / ١٩ و زانیارییەکانی تۆمار بکردبایە (ل٤٦ و ل١٣٩).

* لە زنجیرە (٢٨٠ و ٢٩١) ڕۆژنامەی ڕێبازی ئازادی کە حزبی سۆسیالیستی - دیموکراتی کوردستان دەری دەکات هەمان درێژە پێدەری (ڕێگای ئازادی)یە ئەگەر گۆڕانیش لە زنجیرەکەدا ڕووی دابێت.

* لە زنجیرە (٤٠٢-٤٠٣) گۆڤاری کۆچ دووبارە بۆتەوە، ژمارە دوو لە ئەیلولی ١٩٩٣ دەرچووە ژمارە یەکی لە ؟ دەرچوونە، مامۆستا عەبدوڵڵا زەنگەنە دەیگەڕێنێتەوە بۆ ١٩٩٦ (ل٣١٤ و ل٢٤٧)[١٦].

* گۆڤاری زانکۆ لە زنجیرە (٣٠٢) لە ژێر پۆلێنی پیتی (ز) بڵاوبۆتەوە، لە زنجیرە (٤٢٣) لە ژێر پۆلێنی پیتی (گ) دووبارە بۆتەوە.

* لە زنجیرە (٤٢٧-٤٢٨) ڕۆژنامەی گوڵان دوای بوونی بە هەفتەنامە بە شێوەی گۆڤار شەڕی ناوخۆ، کردوویەتە ناونیشانێکی سەربەخۆ، هەرچەندە لەسەر هەمان زنجیرەی پێشوو، دەبوایە لە (ل١٦٦) باسی بکات نەک خوێنەر ڕەوانەی (٢٠٦) بکات.

* لە زنجیرە (٤٤٠-٤٤١) گۆڤاری مژدە بۆ هەر خولێک ناونیشانێکی داوەتێ، خولی یەکەمی لە سلێمانی دەرچووە و خولی دووەمی لە هەولێر دەرچووە بەهۆی شەڕی ناوخۆوە (ل٥٦و ل٢٨٦).

* لە زنجیرە (٥٢٥-٥٢٦) ڕۆژنامەی یەکگرتنی بە دوو ناونیشان داناوە، بەهۆی گۆڕانکاری لەسەر زنجیرەی ژمارەکانی، کە ژمارە (١)ی ئۆرگانی (سۆسیالیست - پاسۆک) و ژمارە (١)ی دووەم ئۆرگانی (گەل - سۆسیالیست - پاسۆک) و ژمارە (١)ی سێیەم ئۆرگانی حزبی یەکگرتنی کوردستان بوو (ل١١٠-١١٠).

* ئەم ناونیشانانەش ناویان هاتووە کەچی دەبینین زانیاری لەبارەیانەوە تۆمار نەکردووە. زنجیرە (٣٦) التاخی، (٣٧) ئاسۆی خوێندکار، (٤٤) الصحوة، (٥٦) ئەستێرە، (٧٠) ئیلاق، (٩٨) بەرەنگاری، (١٠٦) ٢٤ی ٤، (١١٤) پشتگیری، (١١٩) پەریستان خولی (١)، (١٢٤) پەیامی خوشکان، (١٢٨) پەیامی نوێ، (١٣٣) پەیامی وەرگێر، (١٧٣) تێکۆشانی قوتابی، (١٧٧) جگەرگۆشەکان، (٢٤٥) ڕابوون

(مەبەست گۆڤاری رابوون)ە، (٢٦٩) روانگـە، (٢٧٦) رەسەن، (٣١٣) زەنوێر، (٣٢٥) ژیانی نوێ (٣٥٣) سینەما، (٣٦٠) شانزەی ئادار، (٣٧٦) شـلۆڤە، (٣٧٠) عەرعـەر، (٣٧٥) فەرهەنگ، (٣٨٢) قەڵەم، (٣٨٧) کازیوەی بیر، (٣٩٦) کوردستان، (٤١٢) گازی، (٤١٤) گزنگ، (٤٤٦) مەشخەڵی رێ) (٤٥٨) نان، (٤٦٨) نەوا، (٤٨٢) وەرزش و گەرمیان، (٤٨٧) هاوێر، (٥٠٠) هەڵوێست، (٥٠٩) هەوێن، (٥٢٢) یەکبوون.

* ئەنجامی ئەو دواچوونەش ئەوەیە، کەوا (١٦) ناونیشان دووبارە بوونەتەوە، کەواتە دەبوایە (٥١٣) ناونیشان تۆمار بکرێت و (٣٧) ناونیشان، تەنها ناونیشانە واتە زنجیرەکە دەبوایە (٤٧٦) ناونیشان بوایە. ئەو ناونیشانانەش وەک لە دەمی بەرێزیانم بیست کە هەندێکیان لەبەر پەلەیی تۆمار نەکراون لە کۆمپیوتەر مایەوەو هەندێکیشیان ناویان تۆمار کراوەو بەڵام ژمارەیان دەست نەکەوتووە.

* لایەنێکی تری سەرنجەکانم وەستان و بەردەوامی دەرچوون: (هەرچەندە یەکێک لە سیماکانی بڵاوکراوە خولەکیبەکان ئەوەیە کە نیازی بەردەوامی دەرچوونی هەبێت، بەبێ دیاری کردنی مێژوویێک بۆ وەستانی) بەڵام زۆربەی زۆری بڵاوکراوەکان لەبەر هەر هۆیەک بێت ـ دەوەستن، کە هۆیەکانی وەستانیش نەبوونی پشتگیری دارایی و بارودۆخی سیاسیی و یەکبوونی دوو رێکخراو و ساردبوونەوەی هەڵسووڕانی بڵاوکراوە خولەکییەکان لە دەرچوون، یا نەبوونی خوێندەوارو سیاسەتی حکومەت بۆ کەم کردنەوەی تێچوونی راگەیاندن هۆی سەرەکین بۆ وەستانیان، کە ئەمانەش لە توانای خاوەنەکانیان بەدەرە[17] بۆ جیاوازی نێوان بڵاوکراوەی بەردەوام و بڵاوکراوەی خولەکیی وەستاو، هێمای بیبلیۆگرافیایی بەکاردێت کە هێمای (*) بۆ وەستاوو، هێمای (ـ) بۆ بەردەوام لە دەرچوون، مامۆستا عەبدوڵڵا زەنگەنە، نەک هەر بەکاری نەهێناوە، بەڵکو زۆربەی زۆری بڵاوکراوەکانی نێو کتێبەکە ئاماژەشی بۆ نەکردووە، هەرچەندە من لیستێکم ئامادە کرد بۆ هەموو ئەو ناونیشانانەی وەستاون، بەڵام لەبەر زۆربەیان نەکرا ئاماژەیان لەم چەند سەرنجەم بدەمێ، ئەوەش زیاتر دەگەڕێتەوە بۆ ئەو لێشاوە بڵاوکراوانە بە بێ دانانی پلانێکی رێک و پێک بۆ دەرچوون.

بەڵام لێرە تەنها ئاماژە بەو بڵاوکراوانە دەکەم کە بەهۆی یەکبوونی دوو رێکخراو یا دەرچوونی رۆژنامەیەکی گشتی لە شوێن چەند بڵاوکراوەی جیاجیا، یا لێک ترازانی رێکخراوێک (انشقاق)و دەرکردنی بڵاوکراوەی تایبەتی و یا بەردەوام بوون لە ئۆرگانی پێشووی.

* بەدەرچوونی رۆژنامەی کوردستانی نوێ (ل٩٨) رۆژنامەکانی یەکێتی نیشتمانی کوردستان هەموو وەستان، کە بریتی بوون لە ئۆرگانی ناوەندی رێبازی نوێ (ل٤١) والشرارة (ل٢١)و رۆژنامەکانی مەڵبەندەکان، رۆژنامەی راپەڕین (ل٣٠) و رۆژنامەی پەیامی نوێ (ل٢٩) و رۆژنامەی بابە گورگور (ل٢٤) کەچی

مامۆستا عەبدوڵڵا لە هیچ ناونیشانێک ئاماژەی بۆ نەکردووە.

* بەدەرچوونی رۆژنامەی رۆژانەی برایەتی کە پارتی دیموکراتی کوردستان دەری دەکات، هەموو گۆڤارەکانی لقەکانی پارتی دیموکراتی کوردستان وەستان و رۆژنامەی خەبات (دوا ژمارەی کوردی ٦٦٥ بوو تەنها بەعەرەبی دەرچوو و بووە هەفتانەش، تەنیا رێگەی دەرچوونی گۆڤاری مەتین درا کە لقی یەکی پارتی دیموکراتی کوردستان لە دهۆک دەری دەکرد، دەربچێت، ئەم زانیارییانەش لە روونکردنەوەیەکی مامۆستا مەهدی خۆشناو لە کۆری مامۆستا محەمەد خدر مەولود هات لە بارەگای لقی دوو، بەناونیشانی (رۆژنامەگەری پارتی دیموکراتی کوردستان) کە لە وەرزێکی رۆشنبیری لە ساڵی ١٩٩٣ بەسترا.

* لە رۆژنامەی (الشعلة ـ مەشخەڵ) سەرەرای ئەوەی کە ئاماژەی بە دوا ژمارە داوە، بەلام باسی هۆی وەستانی نەکردووە، کە رۆژنامەکە خۆی باسی دەکات ئەویش ئەوەیە کە رۆژنامەکە چۆتە ناو رۆژنامەی خەبات، پاش یەکبوونی یەکێتی دیموکراتی کوردستان و پارتی دیموکراتی کوردستان لە کۆنگرەی یازدەی کە بەناوی کۆنگرەی (یەکگرتن) ناوزەد کرا، بەو هەموو پارت و ڕێکخراوانەی چوونە ریزی پارتی دیموکراتی کوردستان.

* دەربارەی بلاوکراوەی ئاوەدانی، مامۆستا عەبدوڵڵا لە (ل٢١)دا دەڵێت (هەر ئەم ژمارەم دیوە) کەچی دەبوایە بیگوتبایە، هەر ئەم ژمارەیەی بە بۆنەی بەستنی کۆنگرە دەرچوو و تەنها بەسەر ئەندامەکانی کۆنگرە دابەش کرا.

* دەربارەی رۆژنامەی بۆتان، مامۆستا عەبدوڵڵا دەڵێت لە (ل٢٧) (بە گوێرەی ئەو ژمارانەی ئەرشیفی ناوەندی (پارتی) و ئەو ژمارانەش کە لە ئەرشیفی رۆژنامەی پەیمان پارێزراوەن‌و ئەوانەی لە شوێنی تر دیومن وادیارە هەر (١٣) ژمارەی لێ بلاوکراوەتەوە..).

وا پێدەچی مامۆستا عەبدوڵڵا بیری بۆ کۆنگرەی یازدەی پارتی دیموکراتی نەچووە، کە پارتی گەلی دیموکراتی کوردستان پاش چوون بۆ ناو ریزەکانی حزبی یەکگرتن چوونە ریزەکانی پارتی دیموکراتی کوردستان و هەموو رۆژنامەکانیش وەستان.

* دەربارەی ئەو گۆڤارو بلاوکراوانەی کە یەکێتی پێشەنگی خوێندکارانی کوردستان دەری دەکردن ئاماژە بۆ هۆی وەستانی نەکراوە کە چوونە ریزی یەکێتی قوتابیانی کوردستان لە کۆنگرەی ئازادی کە لە هەولێر لە ١٦/١٠/١٩٩٣ بەسترا، بلاوکراوەکانیش ئەمانەن (پیلا سەربەست (ل)، رۆژنامەی زانکۆ (ل٤٣)، رۆژنامەی بەردەرەشی نوێ (ل٧٣)، گۆڤاری خەباتی نوێ (ل٨٢).

* بلاوکراوەکانی یەکێتی قوتابیان و لاوانی سۆسیالیستی کوردستان، کە ئەویش لەگەڵ یەکێتی پێشەنگی خوێندکاران (یەکگرتنی قوتابیان و لاوانی کوردستان)یان پێک هێنا، لە دوای چوونە ریزی یەکێتی قوتابیانی کوردستان،

ئاماژە بە وەستانی نەکراوە وەک ڕۆژنامەی تیشک (ل٨٠) و ڕۆژنامەی زەنگ (ل٤٣) ـ هەرچەندە یەکێتی قوتابیانی کوردستان درێژەی بە دەرچوونیدا وەک هەفتەنامەیەک بەڵام ئەمە لە دوای دەرچوونی کتێبەکەی مامۆستا عەبدوڵلا ـ ڕۆژنامەی زمناکۆ ل(٩١) کە بوو بە ئۆرگانی ناوەندی یەکێتی خوێندکاران و لاوانی سۆسیالیستی کوردستان و ژمارەی تایبەت بە ڕۆژانی کۆنگرە لە ئابی ١٩٩٦ دەرچووە.

* لە (ل٤٢) ڕۆژنامەی ڕێگای کوردستان هاتووە (دوای دووەمین کۆنگرەی ڕێکخراوی هەرێمی کوردستان ـ حزبی شیوعی عێراق ـ لەگەڵ گۆڕینی ناوی ڕێکخراوەکە، ڕۆژنامەکەش بۆتە ئۆرگانی حزبی شیوعی کوردستان) بەڵام ئەوەی جێگای سەرنجە ئاماژەی بۆ (ڕێگای کوردستان) بە زمانی عەرەبی نەکردووە کە دوای ئەم گۆڕانکارییە ڕووی داوە.

هەروەها ئەو زنجیرەیەی کە ئێستا ڕۆژنامەکە لەسەری دەڕواتو لە ژمارە (١)ی ساڵی (٤٧) لە حوزەیرانی ١٩٩١وە دەست پێدەکات (واتە دوای ڕاپەڕین) کە قەوارەی بووە بە ڕۆژنامەی ئاسایی واتە تابلۆید.

* لە ل(٤٥) ڕۆژنامەی سەربەخۆیی، ئۆرگانی ناوەندی پارتی سەربەخۆیی دیموکراتی کوردستان (پاسۆک) هۆی وەستانی ئەم ڕۆژنامەیەی نەنووسیوە، ئەویش لەبەر یەکگرتنی لەگەڵ حزبی سۆسیالیستی کوردستان و دەرچوونی ئۆرگانی هاوبەش کە (ڕۆژنامەی یەکگرتن) بوو (ل١١٠).

لە کۆتایی باسی ئەم ڕۆژنامەیەدا مامۆستا عەبدوڵلا دەڵێت (ئەوەی شایانی باسە پێش ڕاپەڕین (پاسۆک) ڕۆژنامەیەکی بەم ناوەوە دەرکردووە) کەچی دەبوایە بیگوتبایە (ئەم ڕۆژنامەیە درێژە پێدەری ڕۆژنامەی سەربەخۆییە کە پارتی سۆسیالیستی کورد (پاسۆک) دەری دەکرد).

* لە ل(٤٦) ڕۆژنامەی سەرهەڵدان: ڕۆژنامەی مەڵبەندی چواری یەکێتی نیشتمانی کوردستانە کە هەمان درێژە پێدەری گۆڤاری سەرهەڵدانە کە ژمارە یەکی لە شوباتی ١٩٩٣ دەرچووە، هیچ ئاماژەیەک بۆ ئەو پەیوەندییە نەکراوە.

* لە (ل٤٧) ڕۆژنامەی ڕێگای ئازادی، هۆی وەستانی ئەم ڕۆژنامەیە لە زنجیرە ١٥٥ نەکراوە کە ئەویش یەکگرتنی پاسۆک ـ سۆسیالیست، و دەرچوونی ئۆرگانی هاوبەش کە ڕۆژنامەی یەکگرتن بوو (ل١١٠).

لە زنجیرە (٨٥) لە حوزەیرانی ١٩٩٤ بڵاوکراوەتەوە، هاتووە (ئەو ژمارەیە دوا ژمارەی ململانێیە سیاسییەکانە) کەچی دەبینین هیچ ئاماژەی بۆ ڕۆژنامەی ڕێبازی ئازادی نەکردووە، کە ئۆرگانی ناوەندی حزبی سۆسیالیستی دیموکراتی کوردستان، کە سەرنووسەرەکەی برزۆ عەلی هەژارەو بۆتە خاوەنی ئیمتیاز (ل١٦٢).

* لە (ل٤٩) گۆڤاری قەڵا، باسی ئەوەی کردووە کە گۆڤاری قەڵام پێش ڕاپەڕین دەرچووە بە دەستنووس بڵاوکراوەتەوە، ژمارە یەکەمی لە یازدەی شوباتی ١٩٩١ بە نهێنی لە سەردەمی بەعس بڵاوبۆتەوە، شوێنی بڵاوکردنەوەی پەرتووکخانەی پەیوەند بوو. کە خاوەنەکەی (ئومێد شێرکۆ بوو، دەستەی نووسەرانی جگە لەوانەی مامۆستا عەبدوڵڵا باسی کردوون، ناوی عەبدولواحید محەمەد نەهاتووە، کارە هونەرییەکەش سەلام نەورۆز و سوبحی شێرکۆ و پیت چنین شێرزاد حەیدەری بووە.

لە (ل٥٤) گۆڤاری مژدە کە گۆڤارێکی مانگانەی سیاسیی و ڕۆشنبیرییە، لقی سلێمانی یەکێتی قوتابیان و لاوانی دیموکراتی کوردستان دەری دەکات، خولی دووەمی ئەم گۆڤارە لە (ل٨٦) بەناونیشانێکی سەربەخۆ تۆمارکراوە، ئەویش دوای ئەوەی ئەم خولە لە هەولێر دەرچوو.

* لە (ل٨٥) گۆڤاری دراسات، ئەم دەستەواژەیە هاتووە (بەرایی بەتەما بوون ناوی بنێن (رامان) بەڵام ڕوونی نەکردووە کە ئەم گۆڤارە پەیوەندی بە دەزگای گوڵان و گۆڤارەکەی رامانەوە هەیە، یان نا، لە بیرو خەیاڵی نووسەرانی، ئایا چ بایەخێکی هەیە کە ئەم ناوەی هێناوە.

* لە (ل١٠١) گۆڤاری گزنگ تەنها ئەوەندە ئاماژەی بۆ کردووە کە پێش ڕاپەڕین دەرچووە (هەر لەم ژمارەیەشدا باسی ئاوارەیی ساڵی ڕابوردوو دەکات) بە بێ ئەوەی زانیارییەکی ئەوتۆمان بداتێ کە بزانین ئەم (ئاوارەیی)یە کەی بوو، ئەم گۆڤارە لە ئۆردوگای جوانڕۆی سەر بە پارێزگای (باختەران) لەلایەن (کۆمەڵی ئەدەب دۆستان) لە یادی سێیەم ساڵی کارەساتی هەڵەبجە، لە ئاداری ١٩٩١ یەکەمین ژمارەی (گۆڤاری گزنگ)یان دەرکرد، کە ئەم بەڕێزانە (ئیکرام کەریم و موسننا امین و محەمەد فەرەج ئەحمەد) گۆڤارەکەیان دەردەکرد و سێ ژمارەیان دەرکردو لە ژمارە (٤-١٠) لەلایەن سالم الحاج دەرکراوە، ژمارە (١٠) لە سلێمانی دەرچوو لەلایەن لقی سلێمانی کۆمەڵەی نووسەرانی ئیسلامی کوردستان، لە کۆنگرەی دووەمی کۆمەڵەی نووسەرانی ئیسلامی بڕیاردرا گزنگ بوەستێت و لە (پەیامی ڕاستی)دا بتوێتەوە( ).

* لە (ل١٠٣) گۆڤاری مەشخەڵ، گۆڤارێکی ئیسلامی گشتییە، یەکێتی قوتابیانی ئیسلامی کوردستان دەری دەکات، وەستانی ئەم گۆڤارە، دوای کۆنگرەی یەکبوونی یەکێتی قوتابیانی ئیسلامی کوردستان و پەیوەندی ئیسلامی قوتابیانی کوردستان لە حوزەیرانی ١٩٩٢و پێک هێنانی پەیوەندی ئیسلامی خوێندکاران و لاوانی کوردستان بوو، دەرچوونی گۆڤاری ئاڵای ئیسلام، ئەم گۆڤارەش تەنها بەشی کوردییەکەی گۆڤاری ئاڵای ئیسلام بوو لە ناو کوردستان دەرچوو، ئەم گۆڤارەش بەر لە ڕاپەڕین لە کەنەدا ساڵی ١٩٨٦ یەکەم ژمارەی دەرچوو، بەهەر سێ زمانی کوردی و عەرەبی و ئینگلیزی) و بابەتی بەزمانی فارسی و تورکی بڵاوکردۆتەوە، تا کۆنگرەی چوارەمی پەیوەندی ئیسلامی خوێندکاران و لاوانی کوردستان نزیکەی چل ژمارەی لە کەنەداو مالیزیاو بەریتانیاو سێ ژمارەش لە کوردستان (چاپی دەرەوەی) لە چاپ دراوەتەوە کە ئەم ژمارانەن (ژمارە دوو ساڵی حەوتەم، مایس حوزەیران ١٩٩٣ و ژمارە سێ و چواری کانوونی یەکەمی ١٩٩٦ و ژمارەیەکی لە ١٩٩٣.

* لە (ل١٠٤) گۆڤاری نووسەری کورددا هاتووە (گۆڤاری یەکێتی نووسەرانی کورد) ئەم خولە لە دوای یەکبوونی یەکێتی نووسەرانی کورد (کە لە ژێر فشاری ڕژێم کرایە بەشێک لە یەکێتی ئەدیبانی عێراق) یەکێتی نووسەرانی کوردستان لە شاخ لە کۆنگرەی ڕاپەڕین لە شەقڵاوە، گۆڤاری نووسەری کوردستان وەستاو لقی شاخ هەڵوەشایەوە، هەروەها گۆڤاری بانگ لە کۆمەڵەی نووسەرانی کوردستان دەریان دەکرد ئەویش وەستا، لە جیاتی ئەوان گۆڤاری نووسەری کورد دەرچوو، بەڵام ڕژێم بەردەوام بوو لە دەرکردنی گۆڤاری

نووسەری کورد بەهۆی چەند نووسەرێکی ناو رژێم لە ژێر خولی پێنجەم.

* لە (١٠٦) رۆژنامەی نەورۆز (رۆژنامەی پارتی سەربەخۆیی دیموکراتی کوردستان (پاسۆک) لقی دهۆک دەردەخە، وەستانی ئەم رۆژنامەیە وەک هەموو بلاوکراوە خولەکییەکانی پاسۆک ـ سۆسیالیست ـ گەل، لەگەڵ یەکگرتنیان وەستان.

لە (ل١١١ـ١١٢) رۆژنامەی یەکگرتن ئۆرگانی حزبی یەکگرتنی کوردستان، لە دوای چوونە ناو پارتی دیموکراتی کوردستان لە کۆنگرەی یازدە، ئەم رۆژنامەیە وەستاو، ئاماژەش بەم رۆژنامەیەو وەستانی رۆژنامەی خەبات بەرەنگی شین دەرچوو، نیشانەی حزبی یەکگرتن.

لە (ل١١٧) رۆژنامەی برایەتی (رۆژنامەیەکی سیاسیی رۆژانەیە) لە یەکی ئاداری ١٩٩٣ لە ژمارە (١٥٨٤) پاش ئەوەی دوا ژمارەی (١٥٨٣) لە ساڵی ١٩٧٤ وەستا و دوای ئەو هەموو ساڵە، هیچ ئاماژەیەکی پێ نەدراوە.

* لە (ل١١٩) رۆژنامەی بۆ پێشەوە (ئۆرگانی کۆمیسۆنی کوردستان ـ حزبی کۆمۆنیستی کرێکاری عێراق) بە دەرچوونی ئەم رۆژنامەیە، زۆربەی گرووپ و تاقمە مارکسیبیەکان بوونە یەک زۆربەی زۆری بلاوکراوەکانیان وەستا، بۆ دڵنیایی خوێنەریش لە بۆچوونەکەم تەوا بە بەراوردێک لە بلاوکراوە خولەکییەکانی ١٩٩٢ ـ ١٩٩٣ و ١٩٩٤ ـ ١٩٩٧ بۆمان دەردەکەوێت کە چەند بلاوکراوەی خولەکی وەستاون.

ئەم رۆژنامەیەش، سەرەتا وەک رۆژنامەیەکی سیاسیی (تەحریضی)ی رێکخراوی رەوتی کۆمۆنیست (ل٢٥) دەرچوو ئەمەش یەکەم بلاوکراوەیە، کە سیمای گۆڕانی سیستەمی نوێی جیهانی بەخۆیەوە گرت و لە کوردستان و عێراق.

بوو بە ئۆرگانی کۆمیسۆنی کوردستان ـ حزبی کۆمۆنیستی عێراق).

دەبوایە ئاماژەی بۆ بکرێت، هەروەها لەگەڵ بە ئۆرگانی بوونی، بلاوکراوەی پرۆلیتاری کە ئۆرگانی رێکخراوی رەوتی کۆمۆنیست بوو وەستا.

* لە (ل١٢٢) بلاوکراوەی پێشەنگ کە بلاوکراوەیەکی مانگانەیە، حزبی رزگاری کوردستان دەری دەکات، لە بارەی ئەم بلاوکراوەیەدا هاتووە (بەلام دەزانین ژمارە (٧)ی خولی دووەم لە ئەیلوولی ١٩٩٧ بلاوکراوەتەوە) خولی یەکەم؟ مەبەست لە خولی یەکەم، گۆڤاری پێشەنگ بوو، کە لە دیمەشق دەردەچوو، تاکە ژمارەی دوای راپەڕین دەرچوو، دوا ژمارەش بوو، پاشان وەستا، لە لایەن پارتی گەلی دیموکراتی کوردستان دەردەچوو، مامۆستا عەبدوڵڵا لە (ل ٣٠٣) تۆماری کردووە.

* لە (ل١٢٦) رۆژنامەی خەباتی قوتابیان، دەربارەی ئەم رۆژنامەیە هاتووە، ژمارە (١)ی خولی سێیەم لە کۆتایی تشرینی دووەم بلاوکراوەتەوە) بەلام ئاماژەی بە دوو خولەکەی تری نەکردووە، وەک زۆربەی ناونیشانەکانی بەر لە راپەڕین کە ئاماژەی، بۆ ژمارەی یەک کردووە، خەباتی قوتابیان سەرەتا بە شێوەی گۆڤار دەرچووە، ژمارە یەکی لە تشرینی دووەمی ١٩٦٧، بە پێی راسپاردەکانی کۆنگرەی پێنجەم کە لە ١٤ی گەلاوێژی ١٩٦٧ بەسترا دەرچوو، پێشتریش یەکێتی قوتابیان لە رۆژنامەی خەبات، لاپەرەیەکیان هەبوو بەناوی (خەباتی قوتابیان) هەر بەم ناوەش گۆڤارەکە ناوی لێنرا، خولی دووەمیش لەگەڵ هەڵگیرسانی شۆڕشی گەلەکەمان لە ساڵی ١٩٧٤ بوو لە گرمەی شۆڕش دەرچوو، لەم ماوەیەدا (١٣) ژمارە ـ بەهەردوو خولەکە ـ دەرچوو، تا ساڵی ١٩٧٥ بەردەوام بوو.

لە (ل١٢٨) رۆژنامەی خەبات (دوای شەڕی ناوەخۆ) واپێدەچێ مامۆستا عەبدوڵڵا، چاپی دەولی خەبات نەکەوتۆتە بەردەستی، بۆیە تۆماری نەکردووە، ئەم رۆژنامەیە زمان حاڵی پارتی دیموکراتی کوردستان ـە، لە لەندەن بەزمانی عەرەبی بلاودەبێتەوە ژمارە (سفری) لە رۆژی ١٩٩٥/٣/١٦ دەرچووە، نزیکەی پێنج ژمارەی لێدەرچووە[١٨].

* لە (ل١٨٥) گۆڤاری پەیڕەو (هۆی وەستانی ئەوە بوو کە دوای گرفتێک لە نێوان مەکتەبی ڕێکخستن و مەکتەبی سیاسیی بزووتنەوەی ئیسلامی دەرچوو، پاش چارەسەرکردنی، ئەم گۆڤارە وەستا لەگەڵ گۆڤاری (سنوور) ل٢١٧، بەڵام پاشان گۆڤاری سنوور، دوای کۆنگرەی حەوتەمی بزووتنەوەی ئیسلامی دەستی بەدەرچوون کردەوە.

* لێرەشدا چەند سەرنج و تێبینی گشتی دەخەینە بەرچاوی خوێنەران.

* لە (ل١٨٦) گۆڤاری پێشمەرگە، ناوی ئەو لایەنەی نەنووسیوە کە ئەم گۆڤارەی دەرکردووە، لەوانە بڵێین کە لە گۆڤارەکە ئاماژەی بۆ نەکراوە، یاخود پێویست بۆ ناوهێنانی لایەنەکە ناکات لەبەر ئەوەی نووسەرەکان دیارن و سەر بە چ لایەنێکن بەڵام دەبوایە بینووسیبایە (یەکێتی نیشتمانی کوردستان) ئەم گۆڤارە دەردەکات.

* لە (ل١٨٩) گۆڤاری چرۆ هاتووە (هەموو ژمارەکانی چرۆ بە باربووی کەسێک یان دەزگایەک چاپ و بڵاوکرابێتەوە).

باشە، ئەگەر ئاماژە بۆ ئەو خێرخوازە نەکرێت کە پشتیوانی لە دەرکردنی کردووە، ئەی ئاماژە بۆ کێ دەکرێت. بەتایبەتیش کەسێکی شارەزا وەک مامۆستا حەمە سالح فەرهادی، کە خۆی ئەم گۆڤارەی دەرکردووە و گرنگی بە تۆمارکردنی ڕۆژنامەگەری دەدات، دەکرا زانیاری وردتری لێی وەربگرێت.

* لە (ل١١٩) گۆڤاری داهێنان، پێش دەرکردنی ئەم گۆڤارە، بڵاوکراوەیەک بەم ناوە دەرچووە، بەڵام بڵاونەکراوەتەوە، تەنها وەک ئەزموونێک بوو، ئەم بڵاوکراوەیەش لەلایەن لقی هەولێری یەکگرتووی ئیسلامی قوتابیانی کوردستان دەرچوو.

* لە (٢٤٠) گۆڤاری ڕەوشەن ئەم گۆڤارەی کاک عەبدوڵڵا باسی دەکات. دەتوانین بڵێین ئەمە چاپی باشووری کوردستانە، چونکە بە دیالێکتی سۆرانی و ئەلف و بێی عەرەبی دەرچووە، ئەم گۆڤارەش خۆی لە ئەڵمانیا دەردەچێت بە ئەلف و بێی لاتینی و کرمانجی سەروو، زمانحاڵی مسیبۆتامیای ڕۆشنبیرییە.

* لە (ل٢٤٠) گۆڤارو ڕۆژنامەی ڕۆژی کردۆتە دوو ناونیشان، ڕۆژنامەی ڕۆژ هەر بەردەوامی گۆڤارەکەیە، دوای گۆڕینی ناوی ڕێکخراوەکە، لە یەکێتی خوێندەڤان و لاوانی وڵات پارێزی کوردستان بۆ خوێندکارانی یەکێتی نەتەوەیی دیموکراتی کوردستان.

* لە (٢٤١) کورەک، ژمارە یەکی لە ٢١ی ئاداری ١٩٩٦ دەرچووە، ئەم ڕۆژنامەیە لەلایەن خوێندکارانی شاری ڕەواندز کە لە زانکۆو پەیمانگەکانی هەرێم دەیان خوێند، دەردەچوو[١٩].

* لە (ل٢٥٩) ئێوارە گوڵان وەک راستیبیەکی زانستی دەبوایە ئاماژە بەوە بدات کە یەکەم ئێوارە رۆژنامەی کوردییە.

* لە (٢٦٤) گۆڤاری تایم، مامۆستا عەبدوڵڵا دەڵێت (هیچ پێناسەیەک بۆ ئەم گۆڤارە لەسەر بەرگی ناوەوەی نەکراوە)، لەم حاڵەتەدا دەبوایە، پشتی بە سەروتاری ژمارەی یەکەمی ببەستبایە، گۆڤارەکەی تێدا دیار بکردبایە، یاخود خۆی لە ناوەڕۆکی گۆڤارەکە پێناسەیەکی بۆ دابنایە.

* لە (ل٢٧٥) دەربارەی بڵاوکراوەی زنە (بڵاوکراوەیەکی روناکبیری گشتیبیە، بەشی هۆشیاری و راگەیاندنی کۆمیتەی رێکخستنی زانکۆ دەری دەکات) کامە زانکۆ، لە کام شار، ئایا کاتێ کە ئەم بڵاوکراوە پۆڵین دەکەین لە ژێر چ ناوێ، لە ژێر چ زانکۆیەک دەبێ پۆڵینی بکەین.

* لە (ل٢٧٦) گۆڤاری ژیان، ئەوەی من دیومە ناونیشانی بە (الحیاة) هاتووە، نازانم بە چ بیانوویەک ناوەکەی وەرگێڕاوە بۆ (ژیان)؟!!.

* تەوەرەیەکی تری باسەکەمان، دەربارەی ئەو بەشەی کە مامۆستا عەبدوڵڵا لە ژێر ناوی (بڵاوکراوەکانی ناو حکومەتی ناوەندی و بێ سەرو سۆراغ) پۆڵینی کردووە لە (ل٢٩٩ـل٣٢٣) کتێبەکە (٦٦) ناونیشانی تێدا پۆڵین کردووە (٨) ناونیشان لەلایەن حکومەتی عێراق دەرچووە (٥٨) ناونیشانی تری هەرێمی کوردستانە.

هەڵبەتە نەبوونی رێبازێکی دیاری کراو بۆ پۆڵین کردنی بڵاوکراوە خولەکییەکان بۆتە هۆی، کەوا هەندێ لەو ناونیشانانە لەم بەشەدا تۆمار بکات.

* سەبارەت بە بڵاوکراوەکانی ئاژانس و الانصات وەک هەموو بڵاوکراوەکانی تر لە ساڵەکانی دەرچوونیان پۆڵینی بکردبانایە، ساڵی ١٩٩١ باشترین دەستپێک بوو بۆ هەموو ئەو بڵاوکراوانەی بەر لە راپەڕین دەرچوون.

* سەبارەت بە بڵاوکراوەی بانگەواز، ئەوەش وەک هەر بڵاوکراوەیەکی قوتابیان (ئاسۆی خوێندکاران و زێڕین و چرا) مامەڵەی لەگەڵ بکردبایە، لەگەڵ بڵاوکراوەکانی ١٩٩٥ پۆڵینی بکردبایە.

* لە (ل٣٠٠) سەبارەت بە نیشتمان ئۆرگانی کۆمیتەی ناوەندی رێکخراوی کاوە، لێرە ئەوە دەپرسین، بۆچی گۆڤاری ئاگری نەورۆز (ل٦٦) کە ئۆرگانی کۆمیتەی باشووری کوردستان ـ رێکخراوی کاوەیە.

لە بڵاوکراوەکانی ١٩٩٢ پۆڵینی کردووە، کەچی ئۆرگانی رێکخراوەکەی پێی سەرسۆراغ کردووە، تەنیا پرسیارێکە؟!

* لە (ل٣٠١) رۆژنامەی دەنگی بێکاران، ئاماژە بەوە نەدراوە کە لەگەڵ بڵاوکراوەی خەباتی بێکاران یەک بوونەو رۆژنامەی دەنگی بێکاران دەرچووە، دوای گرێ دانی کۆنفراسێک هەردوو رێکخراوی یەکێتی بێکاران و رێکخراوی بێکاران یەکیان گرت.

* لە (ل٣٠٢) سەبارەت بە بڵاوکراوەکانی (هەنگاو و حەبیبە) نازانم بۆچی مامەڵەی بڵاوکراوەیەکی قوتابیانی لەگەڵ نەکردووە؟

* لە (ل٣٠٣) گۆڤاری پێشەنگ و رۆژنامەی گەل، کە ئەم گۆڤارە پێش راپەڕین لە سوریا ـ وەک لەم باسە ئاماژەی پێدرا ـ دەرچووە، بۆیە دەبوایە لەگەڵ بڵاوکراوەکانی ١٩٩١ پۆڵینی بکردبایە.

* لە (٣٠٥) بڵاوکراوەی نزا هاتووە (بڵاوکراوەیەکی پەروەردەییە، قوتابیانی شوققەی پەروەردە بڵاوی دەکەنەوە).

کامە پەروەردەو لە چ شارێک، ئایا ناوی باڵاخانەکەیە، یاخود خۆیان ئەم ناوەیان هەڵبژارد، یا قوتابی کۆلێژی پەروەردەن، ئەمانە هەمووی پرسیار هەڵ دەگرن، دەبوایە شوێنەکەی و رێکخراوەکەی ئەم بڵاوکراوەی دەستنیشان بکردبایە کە مەبەست لە شوققەی پەروەردە ئەو باڵاخانەیە کە ئێستا بەشی ناوخۆی (شەهید مەئمون دەباغ)ە کە لەلایەن سەرۆکایەتی زانکۆی سەلاحەددین بەڕێوە دەچێت و دەکەوێتە بەرامبەر وەزارەتی تەندروستی و کاروباری کۆمەڵایەتی.

* لە (٣٠٦) دەربارەی گۆڤاری سۆراغ هاتووە (گۆڤارێکی وەرزییە لقی کەرکوک ـ یەکێتی لاوانی دیموکراتی کوردستان ـ عێراق دەری دەکات. هەرچەندە مامۆستا عەبدوڵڵا، خۆی ئەم گۆڤارەی نەدیوەو تۆماری کردووە( ). هەروەها یەکسەر بەناوی یەکێتی لاوانی دیموکراتی کوردستان ـ عێراق تۆماری کردووە. جا نازانم مەبەستی مامۆستا کامە ڕێکخراوە، یەکێتی لاوانی دیموکراتی کوردستان ـ یان یەکێتی لاوانی دیموکراتی لە کوردستانی عێراق.

* لە (ل٣٠٨) دەربارەی بڵاوکراوەی (الطليعة) هەرچەندە، لەسەر بڵاوکراوەکە ئاماژە بۆ ناوەندی پەیوەندی ئیسلامی خوێندکاران و لاوانی کوردستان نەکراوە، بەڵام لەلایەن کاک حەمەدەمین ئاگادارکراوەتەوە ـ کە خۆی لە سەرچاوەی ٢٢ـ ئەرشیفی ڕۆژنامەی ڕابوون (ل٣٦٤) ئاماژەی بۆ کراوە.

* لە (ل٣١٠ـ٣١١) ڕۆژنامەی جیهادو ڕۆژنامەی شەهادە، ئەمانە دوو ڕۆژنامەی بەربڵاوی گرووپە ئیسلامییەکانی خوارووی عێراق بوون. لە دوای سەرکەوتنی شۆڕشی ئیسلامی لە ئێران بڵاوکرانەوە، کە دەبوایە لە بڵاوکراوەکانی ساڵی ١٩٩١ پۆلێنی بکردبان، هەرچەندە قسەی واش هەیە کە زنجیرەی ژمارەکانی موبالەغەی تێدایە ئەویش چ بە بەستنەوەی ژمارە کوردییەکەی بە ژمارە عەرەبییەکەی یاخود لە ژمارەیەکی زۆرەوە دەست پێبکەن وەک ٣٠ یا ١٠٠.

* لە (ل٣١١) ڕێگای ئاشتی و سۆشیالیزم، دەربارەی ئەم گۆڤارە هاتووە (هیچ پێناسەیەکی بەسەرەوە نییە) بۆیە پەنامان بردە بەر گۆڤاری کاروان و بیرەوەرییەکانی شاعیری کورد دڵزار بەم جۆرە باسی گۆڤارەکە دەکات (گۆڤارێکی سیاسی کلتووری کوردی بوو، بە دوو مانگ جارێک دەردەچوو ئەم گۆڤارە هەوەڵ جار لە (پراگ) وەک ئۆرگانی ئاشتیخوازانی جیهان دەردەچوو لە پاشان بە زۆربەی زمانە زیندووەکانی جیهان دەردەچوو لە کۆتایی ١٩٨٩ حزبی شیوعی عێراقی بە زمانی کوردی دەری چواند، دەستەی نووسەرانی حەمەدەمین سیراجی و دڵزارو ابو شاخەوان و داکی بەهار و جەلال دەباغ و د. ڕەفیق سابیر و جگە لەمانەش فەلەکەدین کاکەیی و شێرکۆ بێکەس و جەوهەر کرمانج بەشدارییان دەکرد، دوا ژمارەی (٢٨) بوو، بەهۆی ڕمانی کوتلەی سۆسیالیست وەستا.

* لە (ل٣١٢) گۆڤاری الوفاق ٩٦ کە گۆڤارێکی وەرزی ڕۆشنبیریی سیاسییە، بە زمانی عەرەبی دەردەچوو، هەرچەندە دەربارەی ئەم گۆڤارە لە (مامۆستا عەبدوڵڵا)م پرسی کە هۆی پۆلێن کردنی گۆڤارێکی عەرەبی و ڕێکخراوێکی عەرەبی عێراقی دەری دەکات چییە لە ناو بڵاوکراوە خولەکییەکانی کوردی، وەڵامی بەڕێزیان ئەوە بوو کە خاوەن ئیمتیازو سەرنووسەری کوردن و بابەتەکانی زۆریان لەسەر کوردن، بەڵام من وای بە باشتر دەزانم کە لە چاپەکانی تری کتێبەکە لای بدات.

* لە (ل٣١٤) دەربارەی گۆڤاری کۆچ، شوێنی دەرچوون: دیار نییە، شوێنەکە هەولێرە، ئەم گۆڤارە لەلایەن ڕێکخراوی ئاسۆی ڕۆشنبیری ئیسلامی دەرچووە. جیاوازی نێوان ژمارە یەک و دووی، ئەوەی من زانیبێتم ئەم جیاوازییە هۆی ئەوەبوو کە ژمارە دووی لەلایەن مەڵبەندی گشتییەوە دەرچوو و ژمارە یەک لەلایەن لقی هەولێر بۆیە ئەم جیاوازییە دروست بوو، هەرچەندە نیاز وابوو کە هەرسێ ژمارەکەو سەرنووسەری کاک ئازاد بابا عەلی ببینم بەڵام ڕێک نەکەوت.

* لە (ل٣١٢) وا هاتووە ژیانی ئازاد، ڕۆژنامەیە (؟) لە سلێمانی دەردەچێ، واباشترە هەر لای بدات نەک وا بەسادەیی بیخاتە ڕوو.

* دەربارەی ئەو پاشکۆیانەی[٢٠] کە گۆڤارو ڕۆژنامەکان دەریان کردووە بێ سەرو بەرییەک لە پۆلێن کردنیاندا دیارە، کە دیاری و پاشکۆی لێک نەکردۆتەوە، هەندێک جار پاشکۆی کردۆتە ناونیشانێکی سەربەخۆ و هەندێک جار لەگەڵ

رۆژنامەکە یا گۆڤارەکە پۆلێنی کردووە، بۆیە ئەم نمونانە دەخەینە روو.

* لە (ل٢٧) رۆژنامەی بۆتان، پاشکۆیەکی بەناوی (خال خالۆک) بۆ منداڵ دەرکردوە، ئەم ناونیشانەی کردۆتە ناونیشانێکی سەربەخۆ (ل٨٢)دا هاتووە (پاشبەندەکا بۆ زاروا بە هەلکەفتنا بورینا سالەکی لەسەر دەرکەفتنا رۆژناما بۆتان) واتە ئەم پاشکۆیە ژمارەی لەسەر نییە، ئەگەر لەسەری نوسراوە (پاشبەند) زیاتر بەدیاری دەچێت نەک پاشکۆ.

* لە (ل٢٧) رۆژنامەی بەرەی کوردستانی، پاشکۆی عەرەبی ئاماژەی بۆ کراوە بەرێکی ریزکراوە، لێرەدا برای نووسەر زۆر سەرکەوتووانە ئاماژەی بۆ کردووە خۆزیا هەموو پاشکۆکانی لەگەڵ رۆژنامەو گۆڤارەکان پۆلبەندیکردبایە وەک لەم ناونیشانە ئەنجامی داوە.

* لە ل(٢٨) گۆڤاری پەرەسێلکە، ئاماژە کراوە بۆ پاشکۆیەکی تایبەت بۆ (دایک و باوک)ان بە قەبارەی (١٧×٢٣,٥)سم و ٨ لاپەڕەیە.

* لە ل(٢٩) رۆژنامەی پەیامی نوێ، ژمارە (٣) لە کانونی یەکەمی ١٩٩١ پاشکۆیەکی بە هەمان قەبارەی رۆژنامەکە بە (٢) لاپەڕە لەگەڵ تایبەتە بە مانگرتووەکانی کۆتایی ساڵی ١٩٩١.

* لە (ل٣٣) گۆڤاری (٥) ئازار، پاشکۆیەکی تایبەت بە مانگرتووەکانی بلاوکراوە، ئاماژەی بۆ نەکراوە لەگەڵ گۆڤارەکەو لە مانگرتن ل٦٠ـ٦١ ئاماژەی بۆ کراوە، بەڵام باسی نەکراوە.

* لە (ل٣٩) رۆژنامە راپەڕین ـ هەریەک لە ژمارەکانی پاشکۆیەکی (٤) لاپەڕەیی دەربارەی ئەم بابەتانەی لەگەڵدابووە:

١ـ ئاوەندانکردنەوەی کوردستان.

٢ـ کۆنگرەی راپەڕینی نووسەرانی کورد.

٣ـ ئێزگەی گەلی کوردستان.

بەڵام پاشکۆی رۆژانەی (مانگرتن) وەک ناونیشانێکی سەربەخۆ مامەڵەی لەگەڵ کردووە لە ل٦٠ـ٦١ پۆلێن کراوە.

* لە ل(٥٩) گۆڤاری هەنگاو کە یەکێتی نووسەرانی کورد لە قەڵادزێ دەری دەکات، ئاماژە بۆ پاشکۆی مانگرتن نەهاتووە لە پاشکۆکانی مانگرتن کە لە ل٦٠ـ٦١ پۆلێن کراوە ئاماژەی بۆ نەکراوە، ژمارەی یەکەمی پاشکۆیەکی وێنەداری بلاکردۆتەوە، ئاماژەی بۆ نەکراوە.

* لە (ل٦٨) گۆڤاری ئەدەب و هونەری کرێکاری‌دا هاتووە (چەند پاشکۆیەکی سیاسی دەرکردووە) بەڵام وەک لە رۆژنامەی راپەڕین ناوەکانی پاشکۆکانی پۆلێن نەکردووەو تۆماری نەکردووەن، وا پێدەچێ دەستی نەکەوتبێ.

* لە (ل٦٦) گۆڤاری پەپوولە، کە لە ژمارە(٢)دا هاتووە دیارییەکی لەگەڵدا بووە، بەڵام دیارییەکە وەک ژمارەیەکی بلاونەکراوەتەوە، تا ئەوەی من ئاگاداری بوومە.

* لە (ل١٠١) گۆڤاری لانە (وەک پاشکۆی گۆڤاری رابەر بۆ منداڵان بڵاودەکرێتەوە، باسی دوو ژمارەی کردووە، بەڵام لەگەڵ گۆڤاری رابەر باسی نەکردووە.

* لە (ل٩٨ـ٩٩) کوردستانی نوێ، باسی پاشکۆی وەرزشی مۆندیال نەکراوە کە کوردستانی نوێ بەبۆنەی خولی سێزدەمی مۆندیال لە ئەمریکا و رۆژانە دەری دەکرد لە رۆژەکانی یارییەکانی خولی ناوبراو.

* لە (ل١٨٤) گۆڤاری پەیام (گۆڤارێکی شەرعی مانگانەیە..) پاشکۆیەکی بەناوی (پەیامی قوتابیان) بڵاوکردۆتەوە ئاماژەی بۆ نەکراوە. هەروەها لەگەڵ ژمارە ٩ی دیارییەکی پێشکەش بە خوێنەران کردووە کە خشتەی ئیمساکیەی رەمەزانە.

* لە (ل١٩٤) بڵاوکراوەی (رابن) خشتەی وانەکانی، وەک دیاری لەگەڵ دابوو لەگەڵ ژمارە (٢)ی ساڵی یەکەم لە تشرینی یەکەم ١٩٩٥ دەرچووە.

* لە (ل٢٠١ـ٢٠٢) گۆڤاری سنوور چەند پاشکۆیەکی یەک لاپەڕەیی فولسکاپێ بڵاوکردەوە لەوانەش دەربارەی زیندانەیەک بەناوی کوێستان و چەند دوعاو نزایەک ئاماژەی بۆ کراوە. لە دوای ئەم سەرنجانە ئاماژە بە دڵ فراوانی و پاڵپشتی مامۆستا عەبدوڵڵا زەنگەنە دەکەم کە خۆی چەند راستییەکی بۆ دەستنیشان کردم وەک راستکردنەوەی ناوی محەممەد نوری تۆفیق لە ل(١١٨)دا.

ئەنجامی ئەم بابەتە، لەم خاڵانەدا چڕی دەکەمەوە.

١ـ لە جیاتی ئەو پێشەکییە دوورودرێژەی کە زیاتر رازەکانی قەتیس کراوەی ناخەکەیتی باسی رێبازی کتێبەکەی بکردبایە، چونکە بۆ هەڵوێست تەنیا یەک شت مەحەکە ئەویش مەحەکە.

٢ـ دەبوایە سنووری بابەتەکە دیاری بکات کە ئەویش لە ئاداری ١٩٩١ تا کۆتایی ١٩٩٧ وەک لە دەمی بەرێزیان بۆمی روونکردەوە. و هیوادارین کەوا ساڵانە پاشکۆیەک بۆ کتێبەکەی دەربکات و ئەو گۆڕانکارییانە بخاتە روو.

٣ـ دەست نیشان کردنی کێشەی بابەتەکە، ئەویش نەبوونی بیبلیۆگرافیایەکی نەتەوەیی و کتێبخانەیەک، کە هەموو بڵاوکراوەکانی تێدا دەپارێزرێت.

٤ـ ئەو گرفتانەی کە هاتوونەتە پێش ئەوا لە ژێر (گرفتەکانی باسەکە) بیخستبانە روو و بەڵام من دڵنیام کە لە چاپەکانی تر بە سەر گرفتەکاندا زاڵ دەبێت.

٥ـ چارەسەرکردنی (بڵاوکراوەی حکومەتی ناوەندی و بێ سەرو سۆراغ و دابەش کردنی بەسەر بڵاوکراوەکانی ساڵەکانی تردا.

٦ـ دانانی بەشێکی تایبەت بۆ ئەو بڵاوکراوانەی پێش راپەڕین دەرچوونە.

لە کۆتاییدا دەڵێم ئەم کتێبە گەنجینەیە کە دەبێ قەدری بزانین، بۆیە خۆزگە هەموو پسپۆرو شارەزاو ئاگادارێکی ئەم بوارە کەم و کورییەکانی، کتێبەکەیان چارەسەر دەکرد، چەپکێ نێرگزیش بۆ وەزارەتی رۆشنبیری کە ئەم کتێبە بەنرخەی خستە بەر دیدی خوێنەران.

سەرچاوەکان:

بۆ ئەم باسە سوود لەم دوو سەرچاوەیە وەرگیراوە بەشێوەیەکی سەرەکی:

یەکەم: بۆ بنەماکانی زانستی بیبلیۆگرافی (اروى ناصر الاعظمي، الضبط الببليوگرافي للدوريات العراقية ١٩٦٨ـ١٩٨٨، رسالة ماجستير مقدمة الى قسم المكتبات، جامعة المستنصرية).

دووەم: کتێبەکەی مامۆستا عەبدوڵڵا کە سەرچاوەی باسەکەیە لەسەرەتای بابەتەکە ئاماژەی پێدراوە.

تێبینییەک بۆ خوێنەرانی ئەم بابەتە، لەوانەیە هەندێک خوێنەر بپرسن بۆچی زاراوەی ناونیشانم لە هەندێک شوێن بەکار هێناوە، یا زاراوەی

بڵاوکراوەی خولەکی لە هەندێک شوێنی تر، لەو کاتەی کە بابەتەکە پەیوەندی بە ژمارەوە هەیە ئەوا زاراوەی ناونیشانم بەکار هێناوە، کاتێ چوومەتە سەر شی کردنەوەو باس کردنی بڵاوکراوەکان ئەوا زاراوەی بڵاوکراوەم بەکار هێناوە ئەمەش بنەمایەکی زانستی بیبلیۆگرافیاییە بەکارم هێناوە.

پەراوێزەکان:

١ـ پێناسەی جۆراوجۆر هەیە بۆ بڵاوکراوەی خولەکی لێرەدا جێگای نابێتەوە باسیان بکەین، بەڵام بەشێوەیەکی گشتی ئەم سیمانەی بەخۆیەوە دەگرێت، کۆمەڵێک کارمەند لە بواری جیاجیا کاری تێدا بکەن لە خاوەن ئیمتیاز پەیامنێرو دابەشکەران، بوونی زنجیرەیەک بۆ بڵاوکردنەوەی، سوور بوون لەسەر بەردەوامی دەرچوونی، یاخود بە مانایەکی تر نیاز بەردەوامی بێت لە دەرچوونی نەک دیاری کردنی ماوەیەک و پاشان وەستانی جۆراوجۆری بابەتەکان کە تەعبیر لە بیروڕای کۆمەڵێک نووسەر دەکات.

٢ـ ئەوەش واناگەیەنێت، کە کاری بیبلیۆگرافیایی هەر ئەوەندەیە، بەڵکو لەوەش ڕەت دەکات بۆ شیکردنەوەی زانیاریی.

٣ـ باشترین بەڵگە بۆ ئەم بۆچوونە مێژوو نووسێک دەڵێت بوونی یەک ڕۆژنامە لە یۆنانی کۆن زۆر لە هەوڵ و کۆششی مێژوونووسانی کەم دەکردەوەو زۆر ڕاستی دیاردەکرد بۆ ئەم ڕۆژگارە.

٤ـ ساڵانە بیبلیۆگرافیا لەلایەن کتێبخانەی نەتەوەیی وەک کتێبخانەی کۆنگرێس لە ئەمریکاو کتێبخانەی لینین لە ڕوسیای فیدراڵ و کتێبخانەی نیشتمانی بەغدا دەردەچێت. خۆزگەش وەزارەتی ڕۆشنبیری هەرێمی کوردستانیش ئەم کارەی دەخستە سەر چالاکییە جۆراوجۆرەکانی.

٥و٦ـ یەکەم کەس کە باسی ئەم کتێبەی کرد بەڕێز محەمەد خدر مەولود بوو، کە چەند لایەنی ئەم کتێبەی ڕوون کردەوە، بۆ زیاتر زانیاری بڕوانە (بەدواچوون و ڕەخنە لە کتێبی ڕۆژنامەنووسیی لە کوردستانی دوای ڕاپەڕین) محەمەد خدر مەولود، هەولێر١٩٩٩. لە بڵاوکراوەکانی بزاڤی ڕۆشنبیری نوێخواز، زنجیرە (٤) چاپخانەی وەزارەتی ڕۆشنبیری.

٧ـ دەتوانم بڵێم (زمان) بنەمای سەرەکییە بۆ زۆربەی بیبلیۆگرافیایەکان وەک بەڕێزان عەلائەدین سجادی لە مێژووی ئەدەبی کوردی و د. کەمال مەزهەر لە تێگەیشتنی ڕاستی و شوێنی لە ڕۆژنامەنووسیی کوردی و شەهید جەبار جەباری لە مێژووی ڕۆژنامەگەری کوردی و تاریخ الصحافة الكردية في العراق و د. جەمال خەزنەدار لە ڕابەری ڕۆژنامەگەریی کوردی و ئیسماعیل تەنیا لە بیبلیۆگرافیای ڕۆژنامەگەری کوردی (١٩٧٥ـ ١٩٩٠).

٨ـ سەرەتا هەوڵ دەدرا کەوا هەموو ڕۆژنامەو گۆڤارە کوردییەکان تۆمار بکرێت وەک لەو ناونیشانەی لە پەراوێزی (٧) ئاماژەی بۆ کراوە و یەکەم هەوڵی سنوردار کتێبەکەی شەهید جەبار جەباری بوو بە زمانی عەرەبی.

٩ـ بێگومان دەبێ ئەوەش بڵێین کە کارەکەی پێشەنگ بوو، ئەگەرچی ئیسماعیل تەنیا بەشێک لەو ناونیشانەی دوای ڕاپەڕین لە کتێبەکەی پۆلێن کردووە.

١٠ـ ناوی ئەو کەسانەو کتێبخانەکانی وەک سوپاسنامەیەک لە دواوە بڵاوکردۆتەوە.

١١ـ هەرچەندە هەندێک بڵاوکراوەی نەدیوە و تۆماری کردوون بەڵام ژمارەیان کەمەو خۆشی ئاماژەی بۆ کردووە، کە نەیدیون.

١٢ـ ئەمەش خۆی بۆمی ئاشکرا کرد، کە لە پلانی چاپەکانی تری چارەسەریان بۆ دەدۆزێتەوە.

١٣ـ وەنەبێت دەستی نەکەوتبن، بەڵکو وەک خۆی بۆی ڕوون کردمەوە کە زۆر لەو ناونیشانانە لە ناو کۆمپیوتەر مانەوەو داخیلی کتێبەکە نەکران، بۆ ڕوون کردنەوەی ڕاستیش خۆم ئاگاداری پەلەپەلی چاپ کردنی کتێبەکە بووم لەبەر نزیک بوونی یادی سەنتیالی ڕۆژنامەنووسی کوردی و ئاهەنگ گێرانی لە پایتەختی هەرێم لە ساڵی ١٩٩٨.

١٤ـ لە زۆر شوێن تەنها ناونیشانی کردۆتە دوو ناونیشان بۆ یەک گۆڤار یا رۆژنامە بەبێ ئەوەی روون کردنەوەی بداتێ.

١٥ـ لایەنێکی تریشی ئەم ناونیشانە، ئەویش پەرەسێلکەو پەریستان بە هەمان ستافی نووسین دەرچووەو سەرەتاش بە لاپەڕەیەک لە دوا لاپەڕەی رۆژی هەینی کوردستانی نوێ دەرچووە.

١٦ـ هۆیەکانی وەستانی رۆژنامەگەری کوردی زۆرن وەک بارودۆخی سیاسیی، سەرکوت کردنی لەلایەن رژێمە داگیرکارەکانی کوردستان و نەبوونی پاڵپشتی ئابووری دوو هۆی سەرەکین.

١٧ـ وریا جاف، مێژووی رۆژنامەگەری پارتی دیموکراتی کوردستان، کە لە یادی یوبیلی زێڕینی پارتی دیموکراتی کوردستان چاپ کراوە.

١٨ـ رێگای کوردستان، پاشکۆی تایبەت بە یادی سەد ساڵەی رۆژنامەگەری کوردی ١٩٩٨/٤/٢٢.

١٩ـ دەربارەی دیاردەی پاشکۆ، بڕوانە گۆڤاری رۆژنامەڤانی ژمارە (١) ٢٠٠٠/٤/٢٢ رۆژنامەگەری پاشکۆ پێویستییەکی هەمیشەی رۆژنامەگەریی کوردییە، تاریق جەمبازو غازی حەسەن.

حول كتاب (الصحافة الكردية في كوردستان، مرحلة ما بعد الانتفاضة):-

تتضمن المقالة محورين اساسيين، اولهما المبادئ العلمية المعتمدة دوليا للبيبليوگرافيا أي علم التصنيف من حيث تعريفها واهميتها من وجهتين للمطبوع الدوري والاعمال البيبليوغرافية. ثم يتناول الكتاب بدء من المعلومات المتعلقة بالكتاب، ثم يستعرض اهم الانتقادات الموجهة له كون الكتاب عملا فرديا وبجهود فردية من حيث عدم وجود خطة معينة لتدوين المعلومات و عدم متابعته باصدار ملاحق للسنوات التي تليه او اصدار طبعات منقحة او مزيدة ومحدودية الخدمات المعلوماتية التي يقدمها للقراء حيث انه مقتصر على جزء معين من كوردستان والعراق، إضافة الى عدم التخصص الاكاديمي للمؤلف ويصنف الكتاب المنهج الذي اعتمده المؤلف بانها (وصفية ـ تحليلية) مع بعض الملاحظات عن المطبوع الدوري والمعلومات الوصفية عبارة عن العنوان ومكان الطبع وصاحب المطبوع الدوري وتاريخ صدوره وحجمه وعدد صفحاته).

ثم يضع الكاتب، الكتاب ضمن تصنيف البيبليوگرافيا العامة القومية من حيث شموله جميع ما كتب بلغة واحدة ومتعلقة معينة دون الاخذ بنظر بالاعتبار التخصص العلمي للدوريات) واعتمد المؤلف على ما هو موجود ضمن مقتنيات المكتبات والارشيف التي سمحت له بالبحث مع شرط ان يرى المؤلف المطبوع الدوري لتدوينه، مسجلا (٥٢٩) عنوانا. ثم يستغرف الكاتب المعلومات الرقمية للمطبوعات المدونة وبعد ذلك يأتي الى التوقف والصدور وعدم استعمال العلامات الدولية المعترف بها دوليا في علم التصنيف وهي علامة (*) للتوقف و (ـ) للصدور المستمر.

ثم يستعرض الكاتب في مقاله تصنيف الملاحق في الكتاب والمنهجية التي اخذ بها المؤلف وفي النهاية يضع الكاتب اهم المقترحات والحلول للمؤلف للاستفادة منه في الطبعات اللاحقة ويقدم باقة ورد من النرجس لوزارة الثقافة لطبع هذا الكتاب في عاصمة الاقليم مدينة اربيل.

---

* نووسەر و مامۆستای کۆمەڵناسی

فەرهەنگی رۆژنامەنووسانی

کۆچ کردووی کورد

ئا: ئازاد عوبێد سالح

وشەیەکی پێویست:

بڕوا ناکەم کەس هەبێت نەختێ سەر لەو دنیا جەنجاڵەی ئەمڕۆ دەربکات بایەخ وەفای رۆژنامەو رۆژنامەوانی نەزانێت، دیارە ئەویش لەبەر ئەو نەخشە گرنگەیە کە لە ژیانی رۆژانەی خەڵکدا هەیەتی. خۆراییش نییە ناوی لێنراوە (دەسەڵاتی چوارەم)، (خاوەن شکۆ). تا دێش نەخشی رۆژنامەنووس زێترو زێتر دەبێت.

مێژووی رۆژنامەنووسی بەشێکی گرنگی مێژووی رووناکبیری نەتەوەیە.

کاروانی رۆژنامەنووسی گەلی ئێمەش وەك هەموو گەلانی ئەم دنیایە پانوپۆڕە مێژوویەکی پڕ سەروەری و هەورازو نشێو و شکەتی هەیە. نەخوازە کە گەلی ئێمە لە

بانگەوازێکی دڵسۆزانە

دیارە، رەوشی رۆژنامەنووسیی کورد، رەنگدانەوەیەکی کت و متی بارو رەوشی زێدە ئاڵۆزو دژواری بزاڤی رزگاریخوازی کوردستانە.. بۆیەکە زانیاری لەبارەی ژیننامەی زۆربەی نووسەرو رۆشنبیرو رۆژنامەنووسانی کوردستان و، لە دایك بوون و کۆچی دواییان زۆر کەمە، هەروەها وێنەشیان بە زەحمەت دەست دەکەوێ. جا لێرەدا، لەبارەی ئەو کارە مەزنەی، کە کاك ئازاد عوبێد وەك پرۆژەیەکی رۆشنبیری - نەتەوەیی ئەنجامی داوە، زانیاریی پێویست لەبارەی هەندێکیانەوە کەمە، یان وێنەیان دەست نەکەوتووە، لەبەرئەوە زۆر بە گەرمی لە هەموو لایەك داواکارین، هەر جۆرە زانیاری و وێنەیەکیان لەبارەی ئەو فەرهەنگەی کە لێرەدا بڵاوکراوەتەوە هەیە بۆ سەندیکای رەوانە بکەن، بۆ ئەوەی سەندیکاش بتوانێ، لە دەرفەتێکی شیاودا، جارێکی دیکە، دووبارە لە کتێبێکی قەشەنگدا بڵاویان بکاتەوەو، وەك دیارییەکی رۆشنبیری - نەتەوەیی پێشکەشی بکات.. لەهامان کاتیشدا داوای لێ بووردن دەکەین سەبارەت بەو کەم و کوورپییانەی بەرچاوی خوێنەری بەرێز دەکەون.. جێی گوتنە، هەموو ئەو کەسانەی کە لەبارەی ئەم پرۆژە رۆشنبیری - نەتەوەییە یارمەتیمان دەدەن، بە شانازییەوە ناویان لە کتێبەکەدا دەنووسین.

چاوەڕێی هیمەتتانین
پێشەکی بە گەرمی سوپاستان دەکەین.

(رۆژنامەڤانی)

کاروانی سەروەری دەوڵەت و حوکمداری هێشتا هەر لە چاوەنۆڕیدایە.

ئەم کاروانە مەزنەش رێبوارو کاروانچیی و سەرقافلەچی بە زیبك و زاکونی هەبووە. بەقسەی شارەزایان و مێژوونووسان و ئاگادارانی ئەم بوارە لە کاروانی گەلانی دەوروبەریش دانەبڕاوە(١٨٩٨).

جا وەك وەفاو رێزلێنان بۆ ئەرك و شەونخوونی و ماندوو بوونی رێبوارانی مێژووی رۆژنامەگەریی گەلەکەمان و کاروانی رۆشنبیری، هاتووین بە پێی تواناو بۆلوان تۆماری کەم تۆمارکراوی ئەم زاتانەمان ئامادەکردووەو نووسیوەتەوە، بەتایبەتیش ئەوانەی که کۆچیان کردووەو کەوتوونەتە جیهانی فەرامۆشییەوە. ئەو تۆمارەش زۆر کورتە هەر بە تەنیا مێژووی لەدایك بوو و دوا پلەی خوێندن و ئەو گۆڤارو رۆژنامەیەیی رۆژنامەنووسەکە کاری تێدا کردووە، بەسەرکراوەتەوە، چونکە هەر ئەوە مەبەست بووە -- لەگەڵ مێژووی کۆچی دواییان دەبێ ئەوەش بڵێین کە هەندێ لەو ناوانە بە حوکمی پایەی وەزیفەکەیان ناویان کەوتۆتە ناو تۆماری رۆژنامەنووسییەوە، ئێمە کەسمان فەرامۆش نەکردووە.

ئەم کارەی کە لێرە بڵاو دەبێتەوە پرۆژەی کتێبەکە کە کاتی خۆی بۆ یادی سەد ساڵەی رۆژنامەنووسی کوردی پەیتا پەیتا ئامادەم دەکردو هەندێکم لە (١٩٩٨) لە رۆژنامەی (دەنگی میللەت) بێ ناو بڵاو دەکردەوە. ماوەیەکیش دەستنووسەکەم دابووە برای بەڕێزو خۆشەویست و خەمخۆری وشەی کوردی کاك (عەبدوڵلا زەنگەنە) بۆ ئەوەی چاوێکی پێدا بخشێنێت، ئەویش سەرنج و تێبینی جوان و لە جێی بۆ نووسیوم و پتر خزمەتی بە بابەتەکە کرد، کە جێی سوپاس و پێزانینمە، هەرچەندە نەختێکیش وەدرەنگ کەوت!.

وا ئێستاش گۆڤاری بەڕێزی (رۆژنامەڤانی) بڵاوی دەکاتەوە سوپاسیان دەکەم، هیوادارم ئاگاداران یارمەتیمان بدەن لە پڕکردنەوەی کەم و کورتی و کەلێنەکانی، سوپاسیان دەکەم. ئێمە هەر ئەوانەمان نووسیوون کە وەگیرمان کەوتوون و دیارە زانیارییەکانیش زۆر کەمن، هەر بۆ نموونە تا ئێستا ساڵی بوون و مردنی هەردوو برای سەرقافلەچی ئەم کاروانە مەزنەو ژیانیان بە تێروتەسەلی نازانرێت! بۆیە هیوادارم درێخی لە بڵاوکردنەوەی زانیاری پێویست نەکرێت. نابێ لێرەدا هەوڵی دڵسۆزانەی خەمخۆری رۆژنامەو رۆژنامەوانی کاك مومتاز حەیدەری فەرامۆش بکەم. سوپاسی دەکەم.

تێبینی: (*) ئەم ئەستێرەیە پەراوێزەکانی کاك عەبدوڵلا زەنگەنەیە.

١ـ میقداد مەدحەت بەدرخان

ـ لە دایک بوون..؟

ـ یەکەمین ڕۆژنامەی بەناوی (کوردستان) لە مێژووی ڕۆژنامەنوسی کوردی لە قاهیرەی پێتەختی میسر لە ٢٢ی نیسانی ١٨٩٨ دەکردووە. لە ژمارە (یەک تا پێنج)ی خۆی دەری کردووە[١].

ـ کۆچی دوایی..؟

٢ـ عەبدولڕەحمان بەدرخان

ـ لە دایک بووی..؟

ـ لە ژمارە (٦) ا (٣١) بە بەردەوامی ڕۆژنامەی (کوردستان)ی دەرکردووە. ژمارە (٦ تا ١٩)ی لە جنێف، (٢٠ـ٢٣)ی لە قاهیرە، (٢٤)ی لە لەندەن، (٢٥ـ٢٩)ی لە فۆلکستۆن، (٣٠و ٣١)ی لە جنێف، دەرچووە.

ـ بەشداری لە دەرچوونی گۆڤاری (اجتهاد)یش کردووە.

ـ کۆچی دوایی..؟

٣ـ د. عەبدوڵڵا جەودەت

ـ لە ٩ی ئەیلولی ساڵی ١٨٦٩ لە شاری عەرەبگیر لە کوردستانی تورکیا لەدایک بووە.

ـ خوێندنی نوژداری تەواو کردووە.

ـ لە ساڵی ١٨٩٧ بەشداری دەرچوونی ڕۆژنامەی (مەشورەت)ی کردووە.

ـ بەڕێوەبەرو سەرنووسەری ڕۆژنامەی (عوسمانلی) بووە کە لە کانوونی یەکەمی ١٨٩٧ تا تشرینی دووەمی ١٩٠٤ لە ژنێڤ و لەندەن و فۆلکستۆن دەرچووەو ڕۆژنامەیەکی نیوە مانگی سیاسی، زمانحاڵی کۆمیتەی ئیتحاد و تەرەقی بووە، بە فەرەنسی و تورکی عوسمانی دەرچووە. پاشکۆیەکی بە فەرەنسی هەبووە بە ناوی (Osmanli) کە ژمارە (١)ی لە ١٨٩٧/١/٥ تاکو مانگی حوزەیرانی ١٨٩٩ (١٣) ژمارەی لێ بلاوکراوەتەوەو هەر خۆشی سەرنووسەرو بەڕێوەبەری بووە.

ـ گۆڤاری (اجتهاد)ی لە ژنێف و قاهیرەو ئەستەنبۆل، ژ(١)ی لە ١٩٠٤/٩/١ تاکو ١٩٢٢ (١٤٤) ژمارەی لێ بلاوکراوەتەوەو گۆڤارێکی ئەدەبی، زانستی، ئابووری، کۆمەلایەتی ڕۆژهەلات و ڕۆژئاوا بووە، بە دوو زمانی فەرەنسی و عوسمانی لە (٣٠) لاپەرە دەرچووە.

ـ نووسینی لە (ڕۆژی کورد) بلاوکردۆتەوەو بەشی تورکی لەگەڵ چەند ڕۆژنامەنوسێکی دیکە بەڕێوەبردووە.

ـ لە ٢٩ی تشرینی دووەمی یان (٢٨ی کانوونی یەکەمی) ١٩٣٢ کۆچی دوایی کردووە.

٤ـ ئیسحاق سکووتی

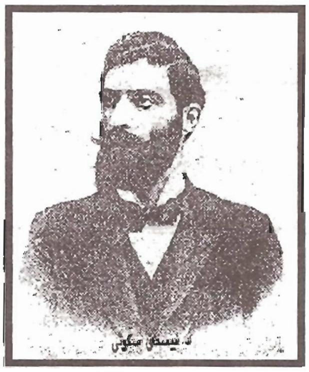

ـ لە ساڵی ١٨٦٨ لە دیاربەکر لە دایک بووە.

ـ دەستەی نووسەرانی (عثمانلي) بووە، ژ(١) لە کانوونی یەکەمی ١٨٩٧ لە ژنێڤ، ـ سویسرا دەرچووە تا تشرینی دووەمی ١٩٠٤ بەردەوام بووە.

ـ لە ڕۆژنامەی (کوردستان)ی قاهیرەشدا نووسینی بە تورکی عوسمانی لەبارەی کورد بلاوکردۆتەوە.

ـ لە ساڵی ١٩٠٢ کۆچی دوایی کردووە.

٥- حاجی تۆفیقی مەحموود ئاغا (پیرەمێرد)

- لە ساڵی ١٨٦٧ لە گەڕەکی گۆیژە لە سلێمانی لە دایک بووە.

- سەرەتا خوێندنی ئاینی تەواو کردووە، پاشان لە ئەستەنبول حقوقی تەواو کردووە.
- لە دوای ساڵی ١٩٠٥ خوی داوەتە ڕۆژنامەنووسی.
+ سەرەتا ئیمتیازی گۆڤاری (ڕەسملی کتاب) وەرگرتووەو نزیکەی چوار ساڵ ژیا.
+ ڕۆژنامەی (کورد)ی زمانحاڵی کۆمەڵی بەرزی و پێشکەوتنی کورد لە ساڵی ١٩٠٨ لە دوای مەشروتیەت، لە ئەستەنبوڵ بەڕێوەبردووە. خۆی گوتەنی (ئیمتیازی بەرمن کەوت) و (من خاوەنی و سەرنووسەری بووم).
+ لەگەڵ فائق سەبری بەگ خاوەنی جوغرافیای تورکی ڕۆژنامەی (مصور محیط)یشیان دەرکردووە.
+ سەروتاری بۆ ڕۆژنامەی (اقدام) و (سەربەستی) نووسیبوە.
+ لە گۆڤاری (اجتهاد)ی (عەبدوڵلا جەودەت)یش کاری کردووە.
+ لە گۆڤاری (ژین)ی ئەستەنبۆلیش بەشدار بووەو گۆشەشی هەبووە.
+ لە ژمارە (٣٢١) ڕۆژنامەی (ژیان)ی شارەوانی سلێمانی، بووە بە لێپرسراوی ڕۆژنامەکە.
+ لە ئابی ١٩٣٤ ئیمتیازی ڕۆژنامەکەی کردە ناوی خۆی.
+ لە ١٩٣٩/١/٢٦ ڕۆژنامەی (ژین)ی دەکردووە تا ڕۆژی ١٩٥٠/٦/١٥ (١٠١٥) ژمارەی لێ دەرکردووە.
- لە ١٩ی حوزەیرانی ١٩٥٠ کۆچی دوایی کردووە.

* ئاگاداربە ڕۆژنامەی (ژین) (٥٥٣) ژمارەی سەرەتایەکەی بەناوی (ژیان) دەرچووە.
* کورد = کورد تەعاون تەرەقی غەزەتەسی، واتە کۆمەڵەکەش ناوی (تعاون و تەرەقی) بووە.

٦- ئەحمەد جەمیل دیاربەکری

- ساڵی ١٨٧٢ لە دیاربەکر لە دایک بووە.
- قوتابخانەی عەشایری لە ئەستەنبول تەواو کردووەو بۆتە ئەفسەر.
- سەرنووسەری ڕۆژنامەی (کورد) بووە، کە لە ساڵی ١٩٠٨ لە ئەستەنبول دەرچووە.
- لە ساڵی ١٩٤١ کۆچی دوایی کردووە.

٧- سەعید کورد (نەورەسی)

- لە ساڵی ١٨٧٣ لە گوندی نەورەس لە ناوچەی بتلیس لە دایک بووە.
- خوێندنی ئاینی بووە، زانایەکی گەورەی ئاینی پیرۆزی ئیسلامە.
- نووسەری چالاکی ڕۆژنامەی (کورد) بووە.
- لە ٢٣ی ئاداری ١٩٦٠ کۆچی دوایی کردووە.

٨- ئیسماعیل حەقی بابان

- لە ساڵی ١٨٧٦ لە دایک بووە.
- قانونی لە ئەستەنبول تەواو کردووە.
- نووسەری چالاکی ڕۆژنامەی (کورد) بووە لە بەشی تورکیدا بەشداری کردووە.
- لە ساڵی ١٩١٣ کۆچی دوایی کردووە.

٩- ئەحمەد شەریف هەرسەکی

- لەدایک بوون..؟
- بەرپرس و بەڕێوەبەری ڕۆژنامەی (شەرق و کوردستان) بووە کە ژمارە (١)ی لە ئەستەنبول لە ساڵی ١٩٠٨ بە چوار رووپەرو بە زمانی تورکی لە دوای مەشروتە هەتەی دوو جاران دەرچووە.
- کۆچی دوایی..؟

١٠- بەدری مەلاتیی

- لەدایک بوون..؟
- سەرنووسەری ڕۆژنامەی (شەرق و کوردستان - ١٩٠٨) بووە.
- کۆچی دوایی..؟

١١ـ ئیسماعیل هەرسەکی

ـ لەدایک بوون..؟

ـ لە بەرپرسانی رۆژنامەی (شەرق و کوردستان ـ ١٩٠٨) بووە.

ـ کۆچی دوایی..؟

١٢ـ ژەنەرال شەریف پاشا

ـ لە ساڵی ١٨٦٥ لە سلێمانی لە دایک بووە.

ـ خوێندنی باڵای لە قوتابخانەی عەسکەری فەرەنسا تەواو کردووە.

ـ خاوەن ئیمتیازی گۆڤاری (مەشروتیەت) بووە کە گۆڤارێکی سیاسی، رادیکالی، دەستوریخواز بووە، ژمارە (١)ی لە ١٩٠٩/١٠/١٥ دەرچووەو تا مانگی ١٠١٤/٢، (٥٥) ژمارەی بە زمانی فەرەنسی لە پاریس لێ بڵاوکراوەتەوە.

ـ لە ساڵی ١٩٤٤ کۆچی دوایی کردووە.

١٣ـ عەبدولڕەزاق نەجیب بەدرخان

ـ لە ساڵی ١٨٦٤ لە ئەستەنبول لە دایک بووە.

ـ زمانەکانی رۆژهەڵاتی و ئەوروپی فێربووە.

ـ گۆڤاری (کوردستان)ی لە شاری ورمێ لە ساڵی ١٩١٢ دەرکردووە تا بەرپابوونی شەری یەکەمی جیهان بەردەوام بووە.

ـ لە ساڵی ١٩١٨ گیراوەو بەنهێنی لە موسل ئیعدام کراوە.

* ئەو گۆڤاری (کوردستان)ەی نووسیوتە هێشتا بە تەواوی ساغ نەبۆتەوە، هەیە دەڵێ لە ١٩١٤ دەرچووە. هەمیشە دەڵێ: مسیۆنێرەکان دەریان کردووەو ئەو سەرپەرشتی کردووە، خۆشی لە بیرەوەرییەکانی باسی نەکردووە.

١٤ـ محەمەد سالح بەدرخان

ـ لە ساڵی ١٨٧٤ لە بازێری (لاذقیة)یێ لە شامێ هاتبووە دنیایێ.

ـ خوێندنی ئاینی و پاشان روشدی و برێک لە ئامادەیی لەشکری خوێندیە.

ـ لە گۆڤاری (رۆژی کورد) کە ژمارە (١)ی حوزەیرانی ١٩١٣ و ژمارە (٤)ی لە ٣٠ تەباخی ١٩١٣ دەرچووە، کاری کردووە.

هەروەها لە گۆڤاری (یەکبوون)یش کە سێ ژمارەی لێ دەرچووە، ژمارەکانی لە ٩و ١٩و ٣٠ی هەیڤا ئیلونێ ساڵی ١٩١٣ دەرچووە، کاری کردووە.

ـ لە ٣٠ مارتی ١٩١٥ بە نەخۆشی تیفوس کۆچی دوایی کردووە.

١٥ـ ئیبراهیم کوردی

ـ لە دایک بوون..؟

ـ بەرێوەبەرو بەرپرسی گۆڤاری (یەکبوون) بووە کە سێ ژمارەی لێ دەرچووە لە (٩و ١٩و٣٠)ی هەیڤا ئیلونێ ل سالا ١٩١٣ و دووەمین گۆڤاری کۆمەڵەی (هیڤی) بووە.

ـ کۆچی دوایی..؟

١٦ـ عەبدولکەریم ئەفەندی رۆستەم سولە یمانی

ـ لە ساڵی ١٨٨٥ لە دایک بووە.

ـ خوێندنی سەربازی تەواوکردووەو بۆتە ئەفسەری تۆپچی.

ـ خاوەن ئیمتیازو بەرێوەبەری بەرپرسی (رۆژی کورد)* بووە کە ژمارە (١)ی لە ٦ی حوزەیرانی ١٣٢٩ (١٩ی حوزەیرانی ١٩١٣) و دوا ژمارە (٣) لە ١ی ئابی ١٣٢٩ دەرچووە.

ـ بەرێوەبەری کارگێری رۆژنامەی (بانگی کوردستان) ـ (١٤ـ١، ١٤ـ٢، ١٤ـ٣) کە ساڵی

١٩٢٦ مستەفا پاشا یاملکی لە بەغدا دەری کردووە.

لە ساڵی ١٩٦١ کۆچی دوایی کردووە.

* برایان (کمال رەئووف محەمەد و عەبدوڵلا زەنگەنە) پێیان وایە خاوەن ئیمتیازی (رۆژی کورد) عەبدولکەریم کەرکووکی زادەیە [بڕوانە زنجیرە(٣٦)].

١٧ـ عبدولعەزیز بابان

ـ لە دایک بووی..؟

ـ خاوەنی ئیمتیازو بەرێوەبەری بەرپرسی گۆڤاری (هەتاوی کورد) بووە، کە ژمارە (١)ی لە ١١ی تشرینی یەکەمی ساڵی ١٣٢٩ رۆمی (١٩١٣) و ژمارە (٣)ی لە ١٩١٤/١/١١ دەرچووە. گۆڤارێکی ئەدەبی مانگانەو بە زمانی کوردی و تورکی بووەو تا ساڵی ١٩١٤ بەردەوام بووە.

ـ کۆچی دوایی..؟

١٨ـ جەمالەددین بابان

ـ لە ساڵی ١٨٩٣ لە بەغدا لە دایک بووە.

ـ لە ساڵی ١٩١٤ قانونی لە بەغدا تەواو کردووە.

ـ خاوەنی گۆڤاری (بانگی کورد) بووە، کە ژمارە (١)ی لە ٨ی شوباتی ١٩١٤ لە بەغدا، بە تورکی و کوردی وەک گۆڤارێکی سیاسی و ئەدەبی و ئایینی و کۆمەڵایەتی بووەو پانزە رۆژ جارێک دەرچووە. دەڵێن سێ تا پێنج ژمارەی لێ دەرچووە.

ـ لە ١١ی کانوونی دووەمی ١٩٦٥ لە بەیروت کۆچی دوایی کردووە.

١٩ـ عەلی باپیر ئاغا

ـ لە ساڵی ١٨٨٨ لە سلێمانی لە دایک بووە.

ـ خوێندنی ئایینی بووە.

ـ لە یەکەم گۆڤاری کوردییدا (بانگی کورد ـ ١٩١٤، بەغدا) نووسەر بووە.

ـ لە رۆژنامەی (بانگی کوردستان ـ ١٩٢٢، سلێمانی) نووسەر بووە.

ـ لە رۆژنامەی (رۆژ کوردستان ـ ١٩٢٢، سلێمانی) سەرنووسەر بووە.

ـ لە گۆڤاری (شەفەق) بەرێوەبەری دارایی بووە.

ـ لە ١٩٧٤/١١/٣٠ کۆچی دوایی کردووە.

٢٠ـ عومەر نەزمی

ـ لە ساڵی ١٨٩٤ لە کفری لە دایک بووە.

ـ لە ساڵی ١٩٢٠ حقوقی لە ئەستەنبول تەواو کردووە.

ـ دەوری لە دەرکردنی (بانگی کورد، بەغدا ١٩١٤) هەبووە.

ـ لە ساڵی ١٩٧٨ لە بەیروت کۆچی دوایی کردووە.

٢١ـ سورەیا بەدرخان (ئازیزی ئەحمەد)

ـ لە ساڵی ١٨٨٣ لە ئەستەنبۆل لە دایک بووە.

پشتی ساڵی ١٩٠٨ـ١٩٠٩ رۆژنامەی (کوردستان)ی لە ئەستەنبۆلی دەرئێخست.

ـ گۆڤاری (ژین)ی لە قاهیرە لە ساڵی ١٩١٦ دەرهێناوە، گوایە بەدەوامی رۆژنامەی کوردستان بووە.

ـ بەرێوەبەری بەرپرسی رۆژنامە (کوردستان)ی دەورەی سێیەم بووە، کە ژمارە (١)ی لە ١٢ی ئەیلوولی ١٩١٧و ژمارە (١١)ی لە ٢٨ی کانوونی دووەمی ١٩١٨ لە قاهیرە، بە کوردی و تورکی، دەرچووە.

ـ لە ساڵی ١٩٣٨ لە پاریس کۆچی دوایی کردووە.

ـ مەبەست لە دەورەی سێیەم، (کوردستان)ی میقداد مەدحەتە کە (١ـ٣١) ژمارەی لە شوێنی جیاجیا لێ دەرچووە، ئەمە دەورەی یەکەمە دەورەی دووەمیش لە ئەستەنبۆل هەر لەلایەن سورەیاوە دەرچووە.

٢٢ـ شوکری فەزلی

ـ لە ساڵی ١٨٨٢ لە گەڕەکی فەزل لە بەغدا لەدایک بووە.

ـ (کە ئینگلیز لە ساڵانی شەڕدا (شەڕی یەکەمی جیهان)، (العرب)ی عەرەبی و (إیران) و (ظفر عراق)ی فارسییان دامەزراند، شوکری فەزلی بووە نووسەرێکی چالاکیان).

ـ سەرپەرشتکاری ڕۆژنامەی (تێگەیشتنی ڕاستی) بووە، کە یەکەم ژمارەی لە ١ی کانوونی دووەمی ١٩١٨ لە بەغدا دەرچووەو دوا ژمارەشی کە (٦٧)ە لە ٢٧ی کانوونی دووەمی ساڵی ١٩١٩ دەرچووە، (ڕۆژنامەیەکی سیاسی و ئیجتماعی و خادمی یەک بوون و سەربەستی کوردانە).

ـ لە ١ی حوزەیرانی ١٩٢٦ کۆچی دوایی کردووە.

٢٣ـ حوسێن حوزنی موکریانی

ـ لە ١٢ی ئەیلوولی ١٨٩٢ لە شاری ساباڵاخ لە دایک بووە.

ـ لە ١٩١٤ لە ئەڵمانیا چاپخانەی کڕیوەو لە ١٩١٥ لە حەلەبیێ دامەزراندووە.

ـ لە نێوان ١٩١٥ـ ١٩٢٢ بەدواوە گۆڤارەکانی (کوردستان، دیاریەکر، سۆران، ئارارات، بۆتان)ی بەنهێنی چاپ و بڵاوکردۆتەوەو هەریەکەشیان لە دە ژمارە زیاتری لێ دەرنەچووە.

ـ خاوەن و بەڕێوەبەری گۆڤاری (زاری کرمانجی) بووە کە گۆڤارێکی کۆمەڵایەتی، هونەری، ئەدەبی، مانگانە بووە، ژمارە (١)ی لە ٢٥ی مایسی ١٩٢٦ و دوا ژمارەی (٢٤) لە ٣١ی تەمووزی ١٩٣٢ لە ڕەواندز دەرچووە*.

ـ گۆڤاری (ڕووناکی) لە هەولێر دەرکردووە کە ژمارە (١)ی لە ٢٤ تشرینی یەکەمی ١٩٣٥ و دوا ژمارەی (١١)، لە ١٦/٥/١٩٣٦ دەرچووە.

بەشداری لە دەرچوونی گۆڤاری (دەنگی گێتی تازە)ش کردووە کە لە نێوان ١٠/١٩٤٣ تا ٢٥/٨/١٩٤٧ بەشێوەی جۆراوجۆر دەرچووە*.

ـ لە ساڵی ١٩٣٤ بۆ ماوەی شەش مانگ بەشداری دەرکردنی ڕۆژنامەی (ژیان)ی پیرەمێردیشی کردووە.

ـ لە ٢١ی ئەیلوولی ١٩٤٧ لە شاری بەغدا کۆچی دوایی کردووەو لە هەولێر نێژراوە.

* (٣١)ی تەموز هەڵەیە، بەڵکو ژمارە (٢٤)ی زاری کرمانجی لە ٢٣ی تەموزی ١٩٣٢ دەرچووە.

* نەک هەر بەشداری دەرچوونی گۆڤاری (دەنگی گێتی تازە)ی کردووە بەڵکو کە گۆڤارەکە پەیوەندی بە سەفارەتی بەریتانیا نەماوە (حوسێن حوزنی) وەک (مدیری ادارە و رئیس تحریر) ناوی لەسەر گۆڤارەکە نووسەراوە، دیارە ئەمەش دوای (٢٤) ژمارەی بەرایی بووە.

٢٤ـ هەمزە موکسی

ـ خاوەن و بەرپرسیاری هەفتەنامەی گۆڤاری (ژین ـJin)ی ئەستەنبول بووە، بە هەردوو زمانی کوردی و تورکی تا ژمارە (٢٠)ی دەرکردووە، ژمارە (١)ی لە ٧/١١/١٩١٨ دەرچووە.

ـ لە ٥ی نیسانی ١٩٥٨ گیانی پاکی سپارد لە جزیرە لە گوندی (دوگرێ) لە نزیک شاری (تربەسپی) بە خاک سپێردرا.

٢٥ـ مەمدوح سەلیم وانلی

ـ لە ساڵی ١٨٩٠ لە دایک بووە.

ـ مامۆستای زمانی فەرەنسی بووە.

ـ لە دوای ژ(٢٠)وە بۆتە بەرپرسیاری گۆڤاری (ژین)ی ئەستەنبول تا ژمارە (٢٥) کە لە ٢/١/١٩١٩ دەرچووە.

ـ بەشی تورکی گۆڤاری (ڕۆژی کورد)ی لەگەڵ چەند ڕۆژنامەنووسێکی دیکە بەڕێوەبردووە.

- لە ساڵی ١٩٣٨ وتاری بەزمانی فەرەنسی لەبارەی کورد بڵاوکردۆتەوە.
- لە ساڵی ١٩٧٧ کۆچی دوایی کردووە.

* نووسین لە گۆڤاری (دیاری کوردستان)یش بە تورکی بڵاوکراوەتەوەو من دیومن.

٢٦- عەبدولڕەحیم رەحمی هەکاری

- لە ساڵی ١٨٩٠ لە ناوچەی ئەلباکی Albake کە بە (باشقەلا) ناودارەو ئێستا سەر بە شاری (وانە)ە لە دایک بووە.
- لە زانکۆی ئەستەنبول، کۆلێژی (ئیلاهیات)ی تەواو کردووە.
- گۆڤارێکی بەناوی (ئەهلی سونەت) دەرکردووەو حەوت ساڵ ژیاوە.

نووسەرێکی دیاری گۆڤاری (ژین)ی ئەستەنبول (١٩١٨-١٩١٩) بووە، بەنازناوی (ژمالا هەکاریان) (عەبدولڕەحیم زاپو)، (هکارلی عەبدولڕەحیم).

- لە ساڵی ١٩٥٨ کۆچی دوایی کردووەو لە گۆرستانی نەجاتی بەگ لە ئەستەنبول نێژراوە.

٢٧- محەمەد میهری

- لە ساڵی ١٨٨٩ لە گوندی (دش)ەی سەر بە ناوچیە جوانڕۆی کوردستانی ئێران لە دایک بووە.
- دیپلۆمی لە حقوق لە ئەستەنبۆل وەرگرتووە.
- خاوەنی ئیمتیازی گۆڤاری (کوردستان)ی ئەستەنبۆل بووە، کە هەفتەی جارێک بە زمانی تورکی و کوردی و عەرەبی و فارسی دەرچووەو ژمارە (١) لە رۆژی ١٩١٩/١/٣١، وەک گۆڤارێکی سیاسی، کۆمەڵایەتی، ئەدەبی، زانستی.. دەرچووە.
- لە گۆڤاری (ژین)یش نووسەر بووە.
- لە ١٩ی نیسانی ١٩٥٧ کۆچی دوایی کردووە.

* دواتر پەیوەندی بەتینی لە ئەستەمبۆڵەوە لەگەڵ گۆڤاری (هەتاو)ی مام گیو هەبووەو نووسینی لەبارەی زمان تێدا بڵاوکردۆتەوە.

٢٨- محەمەد شەفیق ئەرواسی زادە

- لە دایک بووی..؟
- سەرنووسەری گۆڤاری (کوردستان ١٩١٩-١٩٢٠)ی ئەستەنبۆل بووە.
- کۆچی دوایی..؟

٢٩- جەمال عیرفان

- لە ساڵی ١٨٨١ لە گەڕەکی کانی ئاسکان لە سلێمانی لە دایک بووە.
- لە ئامۆژگای عەسکەری خوێندوویەتی و بۆتە ئەفسەر.
- لە رۆژنامەی (پێشکەوتن) کە ژمارە (١)ی لە ٢٩ی نیسانی ١٩٢٠ دەرچووە، زنجیرەیەک وتارو لێکۆڵینەوەی بەپێزو تەی فەلسەفە ئامێز بڵاوکردۆتەوە.
- لە شەوی ٢٦/٢٥ی کانوونی یەکەمی ساڵی ١٩٢٢ غافڵکوژ کراوە.

٣٠- شێخ نوری شێخ ساڵح

- لە ساڵی ١٨٩٦ لە گەڕەکی (دەرگەزین) لە شاری سلێمانی لە دایک بووە.

- سەرەتا خوێندنی ئایینی بووە، پاشان سەرەتایی تەواوکردووە.
- نووسەری بەشی کوردی و فارسی رۆژنامەی (بانگی کوردستان)ی کۆمەڵەی کوردستان بووە کە لە ١٩٢٢/٧/٢١ دامەزراوە ژمارە (١) لە ٢ی ئابی ١٩٢٢ بە دروشمی (زانستی، کۆمەڵایەتی، ئەدەبی، رۆژنامەیەکی ئازادو سەربەست و میللییە) هەفتەی جارێک لە سلێمانی دەرچووە، دوا ژمارە (٤) لە ٨ی حوزەیرانی ١٩٢٢ دەرچووە، پاشان بووەتە زمانحاڵی حکومەتی شێخ مەحموودی حەفید.
- خاوەن ئیمتیازو هەڵسوڕێنەرو لێپرسراوی رۆژنامەی (رۆژی کوردستان)ی زمانحاڵی حکومەتی شێخ مەحمودی حەفید بووە کە لە

سلێمانی ژمارە (١)ی لە ١٥ی تشرینی دووەمی ١٩٢٢ و دوا ژمارەی (١٦) لە ٣ی مارتی ١٩٢٣ دەرچووەو ڕۆژنامەیەکی سیاسی، ئەدەبی، کۆمەڵایەتی، هەفتانە بووە.

- لە ٢٠ی کانوونی یەکەمی ١٩٥٨ کۆچی دوایی کردووە.

٣١ـ حاجی مستەفا پاشای یاموڵکی

- لە ساڵی ١٨٦١ لە شاری سلێمانی لە دایک بووە.

- خوێندنی سەربازی لە ئەستەنبول لە ١٨٨٦ـ١٨٨٧ تەواو کردووە.
- گوایە سەرنووسەری ڕۆژنامەی پێشکەوتن بووە کە لە ٢٩ی نیسانی ١٩٢٠ لە سلێمانی دەرچووە، بەڵام بە گوێرەی قسەی کاک عەبدوڵڵا زەنگەنە ئەوە ڕاست نییەو (مستەفا)یەکی ترە.
- خاوەنی ئیمتیازو بەڕێوەبەری بەرپرسی ڕۆژنامەی (بانگی کوردستان) بووە کە ژمارە (١) لە ٢ی ئابی ١٩٢٢ و دوا ژمارەی (١٤) لە ٨ی حوزەیرانی ١٩٢٣ لە سلێمانی دەرچووە. سێ ژمارەی دیکەشی (١٤ـ١) (١٤ـ٢) (١٤ـ٣) کە ئیمتیازی ڕۆژنامەیەکی سەربەخۆبە بە هەمان ناو، هەروەک کاک عەبدوڵڵا دەڵێت، وەرگرتووە.
- هەروەک د. کەمالیش قامکی بۆ درێژ دەکات، گوایە ئیمتیازی ڕۆژنامەی (بلدی کوردستان)ی وەک (ڕۆژنامەیەکی ڕۆژانەی سیاسی، خاوەنی مستەفا پاشا، وەرگرتووە، لە ساڵی ١٩٤١ ئیمتیازەکە هەڵوەشاوەتەوە).
- لە ٢٥ی کانوونی دووەمی ١٩٣٦ لە بەغدا کۆچی دوایی کردووەو لە سلێمانی نێژراوە.

٣٢ـ حوسێن نازم عەبدولفەتاح ئەحمەد

- لە ساڵی ١٨٧١ لە سلێمانی لە دایک بووە.
- دوای خوێندنی حوجرە، چۆتە قوتابخانە بەناوبانگەکەی (خواجە فەندی).
- لە ژمارە (١٥ـ٢٥)ی ڕۆژنامەی (ئومێدی ئیستقلال)دا لێپرسراوی ڕاستەوخۆی ڕۆژنامەکە بووە.
- لە کۆتایی ١٩٢٩ تا کۆچی دوایی لێپرسراو و سەرنووسەری ڕۆژنامەی (ژیان)ی شارەوانی سلێمانی بووە.
- ڕۆژی ٥ یا ١٩٣٢/٥/٦ کۆچی دوایی کردووە.

* هیچ بەڵگەیەک لە ئارادا نییە کە سەرنووسەری (ژیان) بوو بێت بەڵکو (مدیر مطبعة)ی (بلدیة) بووە.

٣٣ـ محەمەد قزلجی

- لە ١٤ی موحەرەمی ساڵی ١٣١٣ک (١٨٩٥ز) لە سابلاخ لە دایک بووە.
- خوێندنی ئایینی تەواو کردووە.
- لە سەردەمی بزووتنەوەی سمکۆی شکاک لە سەرەتای ساڵانی بیستدا ڕۆژنامەیەکی دەرکردووە، وەک ئۆرگانی بزووتنەوەکە، بەناوی (ڕۆژی کورد ـ شەوی عەجەم) ئاخری بۆتە (کورد)، لە شاری ورمێ، یەکەم ژمارەی لە (١)ی حوزەیرانی ١٩٢٢ دەرچووە.

ع. سجادی دەڵێت: سێ چوار ژمارەو (هێمن)یش دوای لێکدانەوەیەکی کورت: دەڵێت: (٣) ژمارەی لێ دەرچووە..!

- لە ١٤ی ئەیلوولی ١٩٥٩ لە بەغدا کۆچی دوایی کردووەو لە (اعظمیة) نێژراوە.

٣٤ـ ئەحمەدی تورجانی زادە

- لە دایک بوون..؟
- خوێندنی ئایینی تەواو کردووە بۆتە مامۆستا لە زانکۆی تەوریز.
- لە ساڵی ١٩١٩ز لە ورمێ لە بڵاوکردنەوەی ڕۆژنامەی (کورد)دا لەگەڵ کاک (محەمەد قزلجی) بووەو یارمەتی ئەوی داوە. بەڵام ڕاستییەکەی ئەم ڕۆژنامەیە ساڵی (١٩٢٢) دەرچووە هەروەک لە تۆماری (م. قزلجی) گوتمان.
- لە ڕەزبەر (بەران)ی ساڵی ١٣٥٩/ ١٩٨٠ کۆچی دوایی کردووە.

٣٥ـ عارف سائیب

ـ لە ساڵی ١٨٩٢ لە سلێمانی هاتۆتە دنیاوە.
ـ خوێندنی ئایینی لە حوجرە بووە، پاشان چۆتە دەورەی ئایینی لە موسڵ و پاشان چۆتە ناو سوپای عوسمانی بۆتە سەرلق (امر سرية).
ـ نەخشی دیاری لە دەرکردنی ڕۆژنامەی (ڕۆژی کوردستان)ی زمانحاڵی شێخ مەحموودی نەمردا هەبووە کە لە ١٩٢٢/١١/١٥ لە سلێمانی دەرچووە.
ـ شەوی ١٦ی مانگی مایسی ساڵی ١٩٢٣ لە دێی قەرەچەتان بە دەستێکی چەپەڵ کوژراوەو هەر لەوێش شاردراوەتەوە.

٣٦ـ عەبدولکەریم مەحموود ڕۆستەم ئیسماعیل

ـ ساڵی ١٨٨٥ لە دێی (مرانێ) نیزیک (کەناروێ)ی سەر بە قەزای شارباژێری پارێزگای سلێمانی لە دایک بووە.
ـ قوتابخانەی جەنگی لە ئەستەنبوڵ ساڵی ١٩٠٤ تەواو کردووە و مولازمی تۆپچی گەرۆک بووە.
ـ لە سەرەتای ساڵی ١٩٢٦ لەگەڵ مستەفا پاشا یاموڵکی و مستەفا شەوقی لە دەرکردنی ڕۆژنامەی (بانگی کوردستان)دا بەشداری کردووەو بەڕێوەبەری ئیدارە بووە.
ـ لە ٢٧ی کانوونی یەکەمی ١٩٦١ کۆچی دوایی کردووە. لە سەراوردی گۆڕستانی (گردی جۆگە)ی سلێمانی بە خاک سپێردراوە. [بڕوانە زنجیرە (١٦)].

٣٧ـ صالح زەکی ساحێبقڕان

ـ لە ٦ی مارتی ١٨٨٦ لە شاری هەڵەبجە لە دایک بووە.
ـ قوتابخانەی جەنگی لە ئەستەنبول تەواو کردووەو لە ١٩٠٦ بۆتە ئەفسەر.
ـ سەرنووسەری ڕۆژنامەی (بانگی هەق) بووە، کە ڕۆژنامەیەکی سیاسی و ئەدەبی و کۆمەڵایەتی هەفتانە بووە، ژمارە (١)ی لە ٨ی مارتی ١٩٢٣ لە سلێمانی وەک زمانحاڵی بزاڤی شێخ مەحموودی بەرزنجی لە ئەشکەوتی (جاسەنە)ی بنکەی سەرکردایەتی شێخ چاپ دەکرا، ژمارە (٣)ی کە دوا ژمارەیە لە ١٢ی نیسانی ١٩٢٣ دەرچووە.
ـ خاوەنی ئیمتیازو بەڕێوەبەری لێپرسراوی گۆڤاری (دیاری کوردستان) بووە کە ژمارە (١)ی لە ١١ی مارتی ١٩٢٥، وەک ڕۆژنامەیەکی هەفتانەی ئەدەبی، کۆمەڵایەتی وێنەدار لە بەغدا دەرچووە، دوا ژمارەشی کە (١٦)یە لە ڕۆژی ١١ی مایسی ١٩٢٦، دەرچووە.
ـ لە ١٣ی کانوونی یەکەمی ١٩٤٤ز کۆچی دوایی کردووەو لە (اعظمية)ی بەغدا نێژراوە.
* ژمارە (٢)ی (بانگی حەق) بە دەستنووسی ماوەتەوەو چاپ نەکراوە.
* چ بەڵگەیەکت هەیە (ساڵح زەگی بەگ) سەرنووسەری (بانگی حەق) بوو بێت؟

٣٨ـ ڕەفیق صالح حیلمی

ـ لە ساڵی ١٨٩٨، لە کەرکوک لە دایک بووە.

ـ خوێندنی تەواو کردووە.
ـ نووسەری بەشی تورکی ڕۆژنامەی (بانگی کوردستان) بووە.
ـ لە ڕۆژنامەی (ڕۆژی کوردستان)یش نەخشی دیاری هەبووە.
ـ لە ژمارە (٤ـ١٤) سەرپەرشتی ڕۆژنامەی ئومێدی ئیستقلال) سەرجەمی شێخ مەحموودی کردووە.
ـ لە ڕۆژنامەی (نجمة)، کە ڕۆژنامەیەکی رامیاری، کۆمەڵایەتی، ئەدەبی هەفتانە بە تورکی ژمارە (١)ی لە ١٩١٨ دەرچووە نووسینی بڵاوکردۆتەوە.
ـ لە ١٩٦٠/٨/٤ لە بەغدا کۆچی دوایی کردووەو لە سلێمانی نێژراوە.

٣٩ـ ئەحمەد سەبری ـ خۆجە

ـ لە ساڵی ١٩٠٣ لە دایک بووە.
ـ بەڕێوەبەری لێپرسراوی ڕۆژنامەی (ئومێدی ئیستقلال)، زمانحاڵی بزووتنەوەکەی شێخ مەحموود بووە، ڕۆژنامەیەکی هەفتانەی، سیاسی، ئەدەبی، کۆمەڵایەتییە تا ژمارە (٤)ی سەرپەرشتی کردووەو ژمارە (١)ی لە ٢٠ی ئەیلوولی ١٩٢٣ لە سلێمانی دەرچووەو هەمووی (٢٥) ژمارەی لێ دەرچووە.
ـ لە ١٩٩٧/٣/٤ کۆچی دوایی کردووە.

٤٠ـ جەمیل سائیب (کاکینە)

ـ لە ڕۆژی ١٦ی ئابی ساڵی ١٨٨٧ لە شاری سلێمانی هاتۆتە دنیاوە.
ـ خوێندنی ئایینی لە حوجزە تەواو کردووەو پاشان قوتابخانەی سەرەتایی تەواو کردووە.
ـ لە دوای ساڵی ١٩٢٤ بووە بە سەرنووسەری ڕۆژنامەی (ژیان)ەوە.
ـ لە دوای کۆچی دوایی پیرەمێردی خاڵی بۆتە سەرنووسەری ڕۆژنامەی (ژین) تا کۆچی دوایی.
ـ لە ١٣ی تشرینی یەکەمی ساڵی ١٩٥١، فەرمانی یەزدانی لە بەغدا بەجێ هێناوەو براوەتەوە سلێمانی و لەسەر تەوقەسەری گردەکەی (مامەیارە) لە تەنیشت پیرەمێردەوە نێژراوە.
* ماوەیک بۆتە سەرنووسەری (ژیان)ەوە، پاشان وازی لێ هێناوەو نەخشی لە سەر ژمارەکانی سەرەتایی دەرچوونی(ژیان) هەبووە.

٤١ـ خەلەف شەوقی داودی

ـ لە ساڵی ١٨٩٨ لە شاری کەرکوک لە دایک بووە.
ـ جگە لە زمانی کوردی...

ـ جۆتە خانەی مامۆستایانی تورکی و چەندین زمانی زانیوە (ئینگلیزی، هیندی، فەرەنسی، ئەلمانی، تورکی، فارسی).
ـ سەرنووسەرو هەڵسوڕێنەری گۆڤاری (شط العرب) بووە کە لە ساڵی ١٩٢٣ لە شاری بەسرە دەری کردووەو یەک ژمارەی لێ دەرچووە.
ـ لە (الاوقات العراقیة)و (الاوقات البصریة)و (کرخ) بە بەردەوامی نووسینی بڵاوکردۆتەوە.
لە دەستەی نووسەرانی گۆڤاری (دیاری کوردستان)ی ساڵح زەکی ساحێبقران بووە کە لە ١٩٢٥ـ١٩٢٦) لە بەغدا (١٦) ژمارەی لێ دەرچووە.
ـ لە ساڵی ١٩٣٩ کۆچی دوایی کردووەو لە (سەلمان پاک) نێژراوە.

٤٢ـ ڕەشید شەوقی

ـ لە ساڵی ١٨٩٤ لە شاری سلێمانی لە دایک بووە.
ـ قوتابخانەی جەنگی لە ئەستەنبول تەواو کردووەو بۆتە ئەفسەر.
ـ بەڕێوەبەری کارگێری گۆڤاری (دیاری کوردستان ١٩٢٥ـ ١٩٢٦) بووە.
ـ کۆچی دوایی..؟

٤٣ـ مستەفا شەوقی ڕەمەزان

ـ لە ساڵی ١٨٩١ لە شاری سلێمانی لە دایک بووە.
ـ خوێندنی سەربازی تەواوکردووەو بۆتە ئەفسەر.
ـ نووسەر بووە لە ڕۆژنامەی (بانگی کوردستان) کە ژ١٤ـ١، ١٤ـ٢، ١٤ـ٣ کە ساڵی ١٩٢٦ لە بەغدا دەرچووە.
لە ساڵی ١٩٢٧ گۆڤاری (پەیژە)ی لە بەغدا دەرکردووە.
لە ساڵی ١٩٣٩ لە ڕواندز کۆچی دوایی کردووە.

٤٤ـ ڕەشید نەجیب

ـ لە ساڵی ١٩٠٥ لە شاری سلێمانی لە دایک بووە.
ـ قوتابخانەی اعدادی ـ ئەوکاتەی سلێمانی لە سەردەمی تورکەکاندا خوێندووە.
ـ لە ساڵانی سیدا، لە ڕۆژنامەی (ژیان)دا ناوبەناو کاری کردووەو ماوەیەکیش سەرنووسەری بووە.

- لە ماوەی سالانی ١٩٢٧_١٩٤٩ یەکێک بووە لە کادیرە چالاکەکان و دامەزرێنەرانی گۆڤاری گەلاوێژی بەناوبانگ (١٩٣٩_١٩٤٩).
- لە ساڵی ١٩٦٨ لە بەغدا کۆچی دوایی کردووە.

٤٥_ گیوی موکریانی

- لە ساڵی ١٩٠٣ لە شاری مەهاباد لە دایک بووە.

- خوێندنی سەرەتایی بووە.
- لە دەرچوونی گۆڤاری (زاری کرمانجی) (١٩٢٦_١٩٣٢) یاریدەدەری حوزنی برای داوەو وەک بەڕێوەبەری گۆڤار.
- لە سالانی ١٩٣٠_١٩٣٦ ئیشی لە گۆڤایر (روناکی)دا کردووە لە رواندزو هەولێر.
- لە ١٥ی مایسی ١٩٥٤ یەکەم ژمارەی گۆڤاری (هەتاو)ی دەرکردووە کە هەر ١٠ رۆژ جارێک دەرچووەو خۆی خاوەن و سەرپەرشتکاری بووە تا دوا ژمارەی کە ژمارە (١٨٨)ەو تا ٣٠ی تشرینی یەکەمی ١٩٦٠ بەردەوام بووە.
- لە ١٩٧٧/٧/٢٤ لە هەولێر کۆچی دوایی کردووەو لە گۆرستانی ئیمام محەمەد نێژراوە.

* تا ژمارە (١٦) یارمەتی داوە پاشان هیچ پەیوەندییەکی بەدەرچوونی ئەم گۆڤارە نەماوە، بەڵکو چۆتەوە موکریان و تا ساڵی ١٩٣٥ی تێدا ماوەتەوە، تەنانەت هەر لەو ساڵە وانەی زمانی فەرەنسی بە وەرگێڕی گەورە محەمەدی قازی گوتووە، دواتر گەڕاوەتەوە کوردستانی خواروو، چەند بابەتێکی لە (روناکی) هەولێر بڵاوکراوەتەوە، پاشان خەریکی کاری وێنەگری بووە.

٤٦_ عەرەبی شەمۆ

- لە ٢٣ی کانوونی دووەمی ساڵی ١٨٩٧ لە دێی سوسز لە ناوچەی قارس لە دایک بووە.
- یەکەم سەرنقیسەری رۆژناما (ریا تازە) بوو کو ژمارە ئێکێ ل سالا ١٩٣٠ لە یەریڤانی دەرکەتی، هەر هەفتەیی دو هژمار ژێ دەرچوون.
- لە ساڵی ١٩٧٩ کۆچی دوایی کردووە.

٤٧_ ئیبراهیم ئەحمەد

- لە ساڵی ١٩١٤ لە سلێمانی لە دایک بووە.

- کۆلێجی مافی لە ساڵی ١٩٣٧ لە بەغدا تەواوکردووە.
- لە ١٩٣٣ ژمارە (١)ی گۆڤاری (یادگاری لاوان)ی دەرکردووە.
- لە کانوونی یەکەمی ١٩٣٩ تا ئابی ١٩٤٩ گۆڤاری گەلاوێژی لە بەغدا دەرکردووە.
- خاوەن ئیمتیازو سەرەک نووسینی رۆژنامەی (خەبات)ی زمانحاڵی پارتی دیموکراتی کوردستان بووە کە بە هەردوو زمانی کوردی و عەرەبی دەردەچوو و ژمارە (١)ی لە ٤ی نیسانی ١٩٥٩ و دوا ژمارەی (٤٦٢) لە ١٩٦١/٣/٢٨ لە بەغدا دەرچووە.
- رۆژنامەی (کوردستان)ی لە ١٩٦١/ لە بەغدا دەرکردووەو تەنیا (٥) ژمارەی لێ بڵاوکراوەتەوە.
- گۆڤاری (چریکەی کوردستان)ی لە لەندەن دەرکردووە کە ژمارە (١)ی لە ١٩٨٦/٦ بە زمانی کوردی و عەرەبی تا ١٩٩٣، وەرزی ناریک و رۆشنبیری گشتی بووە.
- لە ٢٠٠٠/٤/٨ لە لەندەن کۆچی دوایی کرد.

* ڕۆژنامەی کوردستان، ژمارە (١)ی لە ٤ی ئاداری ١٩٦١ دەرچووە، ژمارە (٥)ی لە /١٩٦١ دەرچووە. پێم وایە (چریکەی کوردستان)یش، پاشکۆیەکی بە زمانی عەرەبی بەناوی (صرخة کوردستان) دەرچووە نەک گۆڤارەکە خۆی.

٤٨- شاکر فەتاح

- لە ساڵی ١٩١٤ لە شاری سلێمانی لە دایک بووە.
- لە ساڵی ١٩٣٦ لە زانستگای ماف لە بەغدا دەرچووە.
- لە ساڵی ١٩٣٤ کراوە بە رازنووس و سەرنووسەری گۆڤاری (یادگاری لاوان).
- ئەندامی بەڕێوەبردنی بلاوکراوەی (ئۆتۆنۆمی) ئەنجومەنی یاسادانانی ناوچەی کوردستان بووە.
- ئەم ڕۆژنامانەی بە دەستنووس دەرکردووە:

(خورماڵ)، ژ(١)ی لە ٣ی حوزەیرانی ساڵی ١٩٤٠، دوا ژمارەی (٢٤) لە ٢٤ی ئەیلوولی ساڵی ١٩٤٠ لە خورماڵ دەرکردووە.

(باسەرە): ژمارە (١)ی لە ٢٥ی حوزەیرانی ساڵی ١٩٤٢ و دوا ژمارەی (٢٤) بوو لە ٢٣ی تشرینی دووەمی ساڵی ١٩٤٢ لە قادر کەرەم دەرکردووە.

(چەمچەماڵ): ڕۆژنامەیەکی مێژوویی حەفتانەی دەستنووس بووە، ژمارە (١)ی لە ١ی تەمووزی ساڵی ١٩٤٦ لە شارۆچکەی چەمچەماڵ دەرچووەو ژمارە (٧)ی دوا ژمارە بووە لە ١٢ی ئابی ساڵی ١٩٤٦ دەرچووە.

(ئاکرێ):

- لە ساڵی ١٩٨٨ گیراو شەهید کرا.

٤٩- جەلادەت عالی بەدرخان

- لە ڕۆژی ٢٦ی نیسانی ١٨٩٣ لە ئەستەنبول لە دایک بووە.
- دکتۆرای حقوقی لە ئەڵمانیا تەواوکردووە.

- لە شام گۆڤاری (هاوار)ی دەرکردووە کە ژمارە (١)ی لە ١٥ی مایسی ١٩٣٢ و دوا ژمارەی (٥٧) لە ١٥ی ئابی ١٩٤٥ دەرچووە.
- خاوەن و بەرپرسیاری گۆڤاری (ڕۆناهی) بووە کە ژمارە (١)ی لە شام لە ١ی نیسانی ١٩٤٢ و دوا ژمارەی کە (٢٨)ە لە مارتی ١٩٤٥ دەرچووە.
- هاوکاری کامەرانی برای کردووە لە دەرکردنی (ڕۆژانو) و (ستێر).
- لە ١٥ی تەمموزی ١٩٥١ لە گوندێ هێجانێ (نیزی شامێ) کەوتە بن ئاخی بیرێ و کۆچی دوایی کرد لە تەنیشت بەدرخانی باپیری لە گۆرستانی خالدێ نەقشبەندی نێژراوە.

٥٠- د. کامیران عالی بەدرخان

- لە ٢١ی تەباخا ١٨٩٥ لە شاری ئەستەنبول هاتیە سەر دنیایێ.
- دکتۆرای لە حقوق لە ئەلمانیا وەرگرتووە.
- لە سالانی ١٩٤١-١٩٤٣ دستی خۆ دا گەل هێژا میر جەلادەتێ برایێ خۆ، ژبۆ دەرئێخستنا گۆڤارا (هاوار) و (روناهی) لە شاری دیمەشق لە سوریا.
- خاوەن و بەرپرسیاری گۆڤاری (ڕۆژانو) بووە کە ژمارە (١)ی لە ٣ی گولانا ١٩٤٣ و دوا ژمارەی لە ٢٧ی گولانی ١٩٤٦ کە ژمارە (٧٣) هەژمارەو لە بێروتی لە لوبنان بەزمانی کوردی و فەرەنسی دەرکردووە هەروەسا گۆڤارا (ستێر)ی لە ١٩٤٣/١٢/٦ تا ١٩٤٥ بەلاتینی دەکردووە.
- لە ڕۆژی ١٩٤٣/١٢/٦ کۆچی دوایی کردووە.

*(ڕۆژانو) و (ستێر) هەردووکیان (ڕۆژنامە) بوون نەک (گۆڤار) دووەمیان پاشکۆی یەکەم بووە، تەنیا (٣) ژمارەی لێ بلاوکراوەتەوە.

٥١ـ شێت مستەفا چەلەبی

ـ لە ساڵی ١٩١٤ لە هەولێر لە دایک بووە.

ـ لە ساڵی ١٩٣٥ دەرچووی کۆلیجی مافی بەغدا بووە.

ـ بەڕێوەبەری لێپرسراوی گۆڤاری (رووناکی) بووە کە حوسێن حوزنی موکریانی لە نێوان (٢٤/١٠/١٩٣٥ـ ١٦/٢/١٩٣٦)، (١١) ژمارەی لە هەولێر لێ دەرکردووە.

لە ٢٨/٨/١٩٧٣ کۆچی دوایی کردووە.

٥٢ـ سالح قەفتان

ـ لە ساڵی ١٨٨٤ لە سلێمانی هاتۆتە دنیاوە.

ـ قوتابخانەی جەنگی لە ئەستەنبوڵ تەواوکردووە.

ـ سەرپەرشتی رۆژنامەی (زبان)ی شارەوانی سلێمانی کردووە کە ژمارە (١)ی لە ١٢ی ئەیلوولی ١٩٣٧ و دوا ژمارەی (٧٠)* لە ٢٩ی نیسانی ١٩٣٩ دەرچووە، بەڵام ئەو تا سەرەتای مارتی ١٩٣٨ کارگێڕی بووە.

ـ خاوەن و بەرێوەبەری بەرپرسی گۆڤاری (زانستی)، بووە، کە گۆڤارێکی زانستی، ئەدەبی، هونەری، مێژوویی و ئابووری بووەو تەنها یەک ژمارەی لە ٢٥ی شوباتی ١٩٣٨ لە سلێمانی لێ دەرچووە.

ـ لە ٣٠ی ئابی ١٩٦٨ لە سلێمانی کۆچی دوایی کردووەو لە گردی سەیوان نێژراوە.

* دوا ژمارەی (زبان) ژمارە (٩٤)یەتی و من خۆم وێنەکەیم دیوەو ژمارە (٨٢)ش لای ئێمە هەیە، دەبێ سالح قەفتان تەنیا لە (٢٠) ژمارەی بەرایی (زبان) سەرپەرشتیکاری بووبێت.

٥٣ـ عەلائەددین سجادی

ـ لە ساڵی ١٩٠٧ هاتۆتە دنیاوە.

ـ خوێندنی ئایینی تەواوکردووەو بۆتە مەلا.

ـ لە ساڵی ١٩٣٩ چۆتە مەیدانی رۆژنامەنووسی و لە ١٩٤١دا بووە بە بەرێوەبەری گۆڤاری (گەلاوێژ ١٩٣٩ـ١٩٤٩) وردە وردە بۆتە

هەمەکارەی تا داخستنی لە ١٩٤٩. گەلاوێژ، گۆڤارێکی ئەدەبی، رۆشنبیری مانگانە بووە، ژمارە (١)ی لە کانوونی یەکەمی ١٩٣٩ و دوا ژمارەی کە (١١٦)ەیە لە مانگی ئابی ساڵی ١٩٤٩ لە بەغدا دەرچووە.

ـ خاوەن و سەرنووسەری گۆڤاری (نزار) بووە کە گۆڤارێکی سیاسی بووەو بە زمانی کوردی و عەرەبی لە بەغدا دەری کردووەو تا داخستنی لە (١٥)ی شوباتی ساڵی ١٩٤٩، (٢٢) ژمارەی لێ دەرچووە.

ـ ئێوارەی رۆژی ١٣/١٢/١٩٨٤ لە بەغدا کۆچی دوایی کردووەو لە گۆڕستانی شێخ عەبدولقادری گەیلانی نێژراوە.

٥٤ـ هەمزە عەبدوڵڵا

ـ لە ساڵی ١٩١٥ لە گوندی (راژان)ی ناوچەی مەرگەوەڕی کوردستانی خۆرهەلات لە دایک بووە.

ـ لە ساڵی ١٩٣٦ کۆلیجی مافی لە بەغدا تەواو کردووە.

ـ یەکەم ژمارەی (رزگاری) ئۆرگانی (پارتی دیموکراتی کوردستان)ی لە ئەیلوولی ١٩٤٦ دەرکردووە.

ـ لە بەرەبەیانی ١٣ی کانوونی یەکەمی ١٩٩٨ کۆچی دوایی کردووە.

* یەکەم سەروتاری (خەبات) لە ٤/٤/١٩٥٩ خۆی بە زمانی کوردی نووسیویە، تا ژمارە (١٢)ی رۆژنامەکەو دەرکردنی لە (پارتی) لە ٣٠/٦/١٩٥٩ جاروبار بابەتی تێدا بڵاوکردۆتەوە.

؟ نوێنەری پارتی دیموکراتی کوردستان لە لیژنەی ئامادەکاری سەندیکای ڕۆژنامەنووسانی عێراق بووە.

٥٥- عوسمان سەبری

- دسالا ١٩٠٥دا لە گوندێ نارنجێ لە دەڤەرا مێردینێ کوردستانا باکور، ژ دایکا خوە بوویە.
- سالا ١٩٢٢ دبستانا (روشتی یی) کوتاکرییە.

ل کوڤارا ڕۆناهی شام یا کو جەلادەت بەدرخان لە سالێن ١٩٤٢-١٩٤٥، بارەک پر مەزن لە سەر پشتا وەلاتپارێز و شۆرشگەرێ مەزن نیڤسارێ هێژاو دلسۆزێ وەلات ئوسمان سەبری بوویە.

هەروەسا د (هاوار ١٩٣٢-١٩٤٣) وین دن پشکداری هەبووینە.

لە ١٩٩٣/١٠/١١ کۆچی دوایی کردووە.

٥٦- جەمال حەیدەری

- لە ساڵی ١٩٢٦ لە هەولێر لە دایک بووە.
- لە ساڵی ١٩٤٥ چۆتە کۆلیجی (دار المعلمین العالیة) لەبەر گیران دەردەکرێت.
- ڕۆژنامەی (رایة الشغیلة)ی لەگەڵ چەند کەسی دی بە زمانی عەرەبی و (ڕێگا)ی بە کوردی دەرکردووە.
- لە ١٩٦٣/٧/٢٠ لە زینداندا گیانی سپارد.

٥٧- ڕەحیمی قازی

- لە ساڵی ١٩٢٤ لە دایک بووە.
- دکتۆرای لە مێژووی کورد لە یەکێتی سۆڤیەتی جاران وەرگرتووە.
- بەشداری لە دەرکردنی ڕۆژنامەی (کوردستان)ی زمانحاڵی حزبی دیموکراتی کوردستانی ئێران کردووە کە لە کانوونی یەکەمی ١٩٤٧ تا ئایاری ١٩٦١، (١٣٣٧) ژمارەی لێ دەرچووەو بەشێک بووە لە ڕۆژنامەی ئازەربایجان.
- لە ١٩٩١/٥/٩ کۆچی دوایی کردووە.

٥٨- عەبدولڕەحمان شەرەفکەندی (هەژار)

- لە ساڵی ١٩٢٠ لە دایک بووە.
- خوێندنی ئایینی بووە.
- لە گۆڤاری (نیشتمان)دا کاری کردووە.
- سەرپەرشتی ڕۆژنامەی کوردستان و رادیۆ
- لەگەڵ حەسەن چکۆلانەکەی کردووە.قزلجی گۆڤاری (هەڵاڵە)ی دەرکردووە کە چوار ژمارەی لێ دەرچووە.

- لە دەرکردنی گۆڤاری رزگاری بەشدار بووە.
- لەو پێنج ژمارەی ئەو کوردستانەی کە جەلال تاڵەبانی سەرنووسەری بووەو ئیبراهیم ئەحمەد خاوەنی ئیمتیازی بووە، کاری کردووە.

لە ڕۆژنامەی (خەبات)ی شاخ و ئێزگەی دەنگی کوردستانی عێراق کاری کردووە.

لە ٢ی شوباتی ١٩٩١ کۆچی دوایی کردووە.

٥٩- عەبدولڕەحمان زەبیحی (عولەما)

- لە ساڵی ١٩٢٤ لە مەهاباد لە دایک بووە.
- خوێندنی ئایینی و علمانی لە مەهاباد خوێندووە.
- سەرنووسەری گۆڤاری (نیشتمان) ئۆرگانی کۆمەڵەی (ژ.ک) بووە کە لە ناوەندی ساڵی ١٩٤٣ لە تەورێز دەرچووە، (١٩) ژمارەی تا مانگی ئەیلوولی ١٩٤٥ لێ دەرچووە.

لە ساڵی ١٩٤٨یش ژمارەیەکی لە عێراق دەرچووە.

لە ساڵی ١٩٨٠ لەلایەن دەزگای موخابەراتی عێراقەوە شون بزر کراوە.

* لە ڕۆژنامەی (کوردستان) لە ٣/٤ تا ١٩٦١/٤/١ کاری کردووە.

٦٠ـ هێمن موکریانی (سید محەمەد ئەمین شێخ ئیسلامی موکری).

ـ لە ساڵی ١٩٢٠ لە گوندی (لاچین) نزیک مەهاباد لە دایک بووە.

ـ چوار ساڵی خوێندنی ڕەسمی و پاشان خوێندنی ئایینی.

ـ ئەندامی دەستەی نووسەرانی نیشتمان بووە.

ـ توانی بە ڕەزامەندی حکومەت بنکەی بڵاوکردنەوەی (صلاح الدین الایوبي) بۆ چاپ و بڵاوکردنەوە لە ورمێ بکاتەوەو لە ١٩٨٥ گۆڤارێکی بەناوی (سروە) دەربکات کە تا ئێستا بەردوامە.

لە ١٩٨٦/٤/١٧ لە ورمێ کۆچی دوایی کردووەو لە مەهاباد نێژراوە.

٦١ـ د. ئیسماعیل ئەردەلان

ـ لەدایک بوون..؟

ـ خاوەن ئیمتیازو بەڕێوەبەرو بەرپرسی ڕۆژنامەی (کوهستان) بووە کە ژمارە (١) لە ٧ی ئاداری ١٩٤٤ و ژمارە (٨٤) کە دوا ژمارە بووە لە ١٣ی ئاداری ١٩٤٧ دەرچووە، ڕۆژنامەیەکی هەفتانە بووە، لە تاران بەزمانی فارسی بڵاوکراوەتەوەو ڕۆژنامەیەکی ئازاد بووە.

٦٢ـ محەمەد بابان ـ کوڕی جەمیل بەگ مەجید پاشای بابانە

ـ لە کفری ١٩١٠ لەدایک بووە.

ـ کۆلێجی حقوقی لە چلەکان تەواو کردووە.

ـ بەڕێوەبەری بەرپرسی قۆناغی دووەمی گۆڤاری (دەنگی گێتی تازە) بووە کە ژمارە (١)ی لە ڕۆژی ١٢ی تشرینی دووەمی ساڵی ١٩٤٥ دەرچووە.

لە ساڵی ١٩٨٨ نزیکەی ١٠ ساڵ نەخۆی پەکی خستبوو.

٦٣ـ ئەحمەد فائق تۆفیق (فایقی تاپۆ)

ـ لە دایک بوون..؟

ـ کۆلێجی حقوقی تەواو کردووە.

ـ خاوەن ئیمتیازی گۆڤاری (دەنگی گێتی تازە) بووە لە قۆناغی دووەمیدا کە لە تشرینی یەکەمی ١٩٤٥ هەفتانە دەرچووەو ٣٥ ژمارەشی بەو شێوە لێ دەرچووە تا مانگی تشرینی ١٩٤٦ کە بۆتە ڕۆژنامەیەکی هەفتانەو (٣٤) ژمارەشی تا ٢٥ی نیسانی ٩٤٧ بەم جۆرە لێ درەچووە.

ـ خاوەن ئیمتیازی ڕۆژنامەی عەرەبی بەغدا (لواء الجهاد) ساڵی ١٩٤٨ ـ لە ١٩٤٥/١٢/١٧ ئیمتیازی هەڵوەشایەوە.

ـ لە سەرەتای بەهاری ١٩٥٣ مردووە.

٦٤ـ سەید محەمەد حەمیدی

ـ بەڕێوەبەرو سەردەبیری ڕۆژنامەی (کوردستان)ی کۆماری مەهاباد بووە کە ژمارە (١)ی لە ١٩٤٦/١٢/١١ دەرچووە.

ـ بەڕێوەبەرو سەردەبیری گۆڤاری (کوردستان) بوو وەک بڵاوکراوەی بیری حزبی دیموکراتی کوردستان، گۆڤارێکی ئەدەبی، کۆمەلایەتی، سیاسی، هەر پازدە ڕۆژ جارێک دەرچووە ژمارە (١)ی ئەیلوولی ١٩٤٥ دەرچووە.

٦٥ـ سدیق ئەنجیری ئازەر

ـ لەدایک بوون..؟

ـ لێپرسراوی گۆڤاری (هاواری نیشتمان) بوو لە سەردەمی کۆماری مەهاباد کە ژمارە (١)ی لە ٢١ی مارسی ١٩٤٦ دەرچووە.

ـ ئەندامی دەستەی نووسەرانی (کوردستان)یش بووە.

ـ لە کۆتایی شەستەکان کۆچی دوایی کردووە.

٦٦ـ حەسەن قزلجی

لە ١٩١٤/٩/١٥ لە گوندی قزلجەی نزیک بۆکان لە دایک بووە.

- خوێندنی ئایینی بووە.
- سەرنووسەرو بەڕێوەبەری گۆڤاری (هەلاڵە) بووە، کە گۆڤارێکی ئەدەبی و رۆشنبیری بوو. یەکەم ژمارەی لە ۲۱ی مارتی ۱۹٤٦ دەرچووەو تەنیا سێ ژمارەی لێ دەرچووە.
- لە زستانی ۱۳۲۷=۱۹٤۸ لە دوای رمانی کۆماری کوردستان لە سلێمانی بە دزی پۆلیسی حکومەتی پاشایەتی لەگەڵ غەنی بلوریان و هاوبیرەکانی گۆڤارێکیان بە ناوی (رێگا)، بەناوی ئۆرگانی کۆمەڵەی ژیانی کورد بە رۆنیۆ لە شەش لاپەڕەدا بە کوردی و فارسی بڵاوکردۆتەوە.
- لە ۱۹۸٤/۹/۲۹ لە ژێر ئەشکەنجەدا گیانی دەرچوو. دوای لە گۆرستانی بەهەشتی زەهرا لە تاران نێژرا.

٦٧- قادری مودریسی

- لە ساڵی ۱۹۰۰ لە دایک بووە.
- بەڕێوەبەری چاپخانەی کوردستان بووە لە سەردەمی کۆماری مەهاباد.
- گۆڤاری گڕوگاڵی منداڵانی لە بەهاری ۱۹٤٦ لە مەهاباد دەرکردووە. ژمارە (۲)ی لە ۲۱ی مایس و ژمارە (۳ی لە ۲۱ی حوزەیرانی ۱۹٤٦ بووەو تەنیا سێ ژمارەی لێ دەرچووە.
- لە ساڵی ۱۹۹۲ لە مەهاباد کۆچی دوایی کردووە.

٦٨- ئەمین رەواندزی

(محەمەد ئەمین مەلا حەسەنی رواندزییە)
- لە ساڵی ۱۸۹۸ لە رواندز لە دایک بووە.
- کۆلێجی سەربازی لە ئەستەنبۆل تەواو کردووە.
- خاوەنی رۆژنامەی (هەتاو) یەکەم رۆژنامەی هەولێر بووە، کە رۆژنامەیەکی کوردی ئەدەبی و کۆمەڵایەتی بووە، ژمارە (۱)ی لە ئەیلوولی ۱۹٤۸ لە هەولێر دەرچووە.
- لە رۆژی ۱۹۵۵/۱۱/۱٦ لە بەغدا کۆچی دوایی کردووەو لە گۆرستانی (باب المعظم) نێژراوە.

٦٩- مەحموود ئەلسنەوی

- لە دایک بوون..؟
- خەڵکی سنە بووە.
- دەرچووی کۆلێجی ماف بووە.
- خاوەنی ئیمتیازی گۆڤاری نزار بووە.
- کۆچی دوایی..؟

٧٠- نورەدین زازا

- خەڵکی مادەنی Madenی کوردستانی تورکیایەو لە ۱۹۱۹ لەدایک بووە.
- دکتۆرای لە فەلسەفە لە زانکۆی سویسرا وەرگرتووە.
- گۆڤاری دەنگی کوردستان (Denge Kurdistan)ی لە سویسرا دەرکردووە، ژمارە (۱)ی لە مانگی تەمموزی ۱۹٤۹ دەرچووە.
- لە ساڵی ۱۹۸۵ کۆچی دوایی کردووە.

٧١- موسا عەنتەر

- لە ساڵی ۱۹۱۷ لە گوندی (ئەستلیلی) سەر بە قەزای نوسەیبین لە کوردستانی باکوور لە دایک بووە.
- بەکالۆریۆسی لە حقوق وەرگرتووە.
- لە چلەکانەوە لە رۆژنامەدا کار دەکات.
- لە نیوەی ساڵی ۱۹۵۸ لەگەڵ برادەرێکی رۆژنامەی (ILERIYUND) نیشتمانی پێشکەوتووی لە دیاربەکر دەکردووە.
- لە هەفتەنامەی (وڵات)دا کە بە زمانی کوردی دەردەچوو، گۆشەیەکی بەناوی (تیر) هەبوو.
لە رۆژنامەی (Ozgur Dundem) واتە (بەرنامەی ئازادی) لە ئەستەنبول دەردەچوو کاری کردووە.
- گۆڤاری وەرزانەی (زەند)ی لە ساڵی ۱۹۹۲ لە ئەستەنبول دامەزراندووە.
- لە ۱۹۹۲/۹/۲۰ لە کاتی ئامادەبوونی لە ئاهەنگێکی رۆشنبیری ساڵانەی شارەوانی دیاربەکر لە گەرەکی (سەیران تەپە) لەلایەن پۆلیسی نهێنی تورکی دزەکوژ کرا.

٧٢- عەبدولمەجید حەسەن

- لە ساڵی ۱۹۰۵ لە موسل لە دایک بووە.
- لە ساڵی ۱۹۳۷ بە مامۆستا دامەزراوە.

- ڕۆژنامەی (هەولێر ـ أربيل)ی لە ١٩٥٠/١٢/١٦ لە هەولێر دەرکردووە کە تا ٢٨ی کانوونی یەکەم ١٩٥٣، (١٤٠) ژمارەی لێ دەرچووە.
- لە ڕۆژی ١٩٨٧/٦/١٣ کۆچی دوایی کردووە.

٧٣ـ عادل عیرفان

- لە ١٩١٥/٧ لە سلێمانی هاتۆتە دنیاوە.
- لە ١٩٥١ـ١٩٥٨ەوە وەرگێڕو وێژەوان بووە لە ڕادیۆدا.

لە گۆڤاری (پەیام) وەرگێڕ بووە لە ئینگلیزی بۆ کوردی. ئەم گۆڤارە یەکەم ژمارەی لە ساڵی ١٩٥٢و دوا ژمارەی لە ١٢ی نیسانی ١٩٥٤ لە بەغدا دەرچووە.
- لە ٢٥ی ئەیلوولی ١٩٦٩ لە بەغدا کۆچی دوایی کردووە.

٧٤ـ بەکر دلێر

- لە ساڵی ١٩٢٩ لە کۆیە لەدایک بووە.
- ئەندازەی تەواو کردووە.
- سەرنووسەری گۆڤاری (پەیام) بووە کە ژمارە (١)ی ساڵی ١٩٥٢ دوا ژمارەی لە ١٢ی نیسانی ١٩٥٤ دەرچووەو زێتر لە ٢٠٠ ژمارەی لێ دەرچووە.
- لە ساڵی ١٩٨١ لە بەغدا کۆچی دوایی کردووە.

٧٥ـ عیزەددین فەیزی

- لە ساڵی ١٩١٧ لە شاری هەولێر چاوی هەڵهێناوە.
- لە ساڵی ١٩٣٩ خانەی مامۆستایانی لە بەغدا تەواو کردووە.
- بەرپرسی بەشی کوردی ڕۆژنامەی (هەولێر ـ أربيل) بووە کە لە ١٩٥٠/١٢/١٦ بە کوردی و عەرەبی، هەفتانە دەرئەچوو و تا ١٩٥٣/١٢/٢٨ دەوامی کردووە.

ئەندامی دەستەی نووسەرانی ڕۆژنامەکەش بووە.
ئەندامی دەستەی نووسەرانی گۆڤاری (نووسەری نوێ)ی گۆڤاری یەکێتی نووسەرانی کورد لقی هەولێر بووە.
- بەرەبەیانی ١٩٨٥/١٢/٢٢ کۆچی دوایی کردووەو لە گۆڕستانی ئیمام محەمەد نێژراوە.

٧٦ـ حوسێن ڕەشوانی

- لە ساڵی ١٩٢١ لە بنەسڵاوە لە دایک بووە.
- بڕوانامەی لە ئەزهەر وەرگرتووە بەرامبەر ماجستێر.
- لە ژمارە (٨٩)و دەبێتە ئەندامەی دەستەی نووسەرانی ڕۆژنامەی هەولێر، تا دوا ژمارەی کە ژمارە (١٤٠)ەو لە ٢٨ی کانوونی یەکەمی ١٩٥٣ دەرچووە.

لە نوێیان ١٩٨٨ـ١٩٩١ جێگری سەرنووسەری گۆڤاری کاروان بووە.
- لە ١٩٩٧ لە هەولێر کۆچی دوایی کردووە.

٧٧ـ ڕەفیق چالاک (ڕەفیق تۆفیق مەحموود)

- ساڵی ١٩٢٣ لە سلێمانی لە دایک بووە.
- نووسەرو ڕۆژنامەنووس بووە، لە گۆڤاری پەیام (١٥٢ـ١٩٥٤) و کارگێڕێکی بە توانای ڕادیۆی کوردی بووە.
- کاروباری گشتیی ڕۆژنامەی (برایی) پێ سپێردراوە.
- سەرپەرشتی گۆڤاری (برایەتی) خولی دووەمی کردووە کە ژمارە (١)ی لە حوزەیرانی ١٩٧٠ لە بەغدا دەرچووەو دوا ژمارەی (١٤) لە نیسانی ١٩٧١ دەرچووە، کردووە.
- سەرنووسەری ڕۆژنامەی (بڕوا)بووە کەلە ساڵی ١٩٦١ لە سلێمانی دەرچووە.
- لە ٧ی کانوونی یەکەمی ١٩٧٣ لە بەغدا کۆچی دوایی کردووەو لە سلێمانی نێژراوە.

٧٨ـ بورهان قانع

ـ لە ١٩٣٥/٧/١ لە دێی (نەوێ) لە بناری شارەزوور لە دایک بووە.
ـ خوێندنی لە حوجرە بووە.
ـ لە دوانزە ساڵییەوە لە چاپخانەی (ژین)ی پیرەمێرد کاری پیت چنی کردووە.
ـ لە ساڵانی ٥٦و٥٧ گۆڤاری (دەنگی فەقێ)ی بەدەست دەرکردووە.
لە رۆژنامەکانی (پێشکەوتن، دەنگی کورد، هاوکاری) کاری رۆژنامەنووسی کردووە.
لە گۆڤارەکانی (بەیان، رۆشنبیری نوێ)دا کاری کردووە.
لە ساڵی ١٩٦٢ لە (بناوەسوت) بەدەست گۆڤاری (ئاگری) دەرکردووە.
لە ١٩٨٥/٦/٢٧ لە رێگای کۆیە بە کارەساتی ئۆتۆمۆبیل کۆچی دوایی کردووەو لە گۆرستانی (بێرکوت) لە هەولێر نێژراوە.

٧٩ـ عەبدوڵڵا گۆران

ـ لە ساڵی ١٩٠٤ یا ١٩٠٥ لە هەڵەبجە لە دایک بووە.

ـ سەرەتا خوێندنی ئایینی بووە، پاشان پۆلی چوارەمی لە سەردەمی ئینگلیز تەواو کردووە.
ـ لە تشرینی دووەم دوای بەربوونی دەبێتە بەر پرسی (ژین) تا ئەیلولی ١٩٥٤.
ـ لە سەرەتای ١٩٥٩ سەرپەرشتی گۆڤاری (شەفەق) دەگرێتە ئەستۆ بەناوی (بەیان)و لە سلێمانی سێ ژمارەی لێ دەردەکات.
لە ساڵی ١٩٦٠ دەبێ بەدەستەی نووسەرانی رۆژنامەی (ئازادی).
ـ لە سەعات نۆو نیوی سبەینێ ١٩٦٢/١١/١٨ چاوی بە یەکجاری لێک دەنێت.

* من خۆم ژمارە ٣ نیسان ١٩٥٩، ژ٤ ئایاری ١٩٥٩، ژ٦، تەمموزی ١٩٥٩ بەناوی(بەیان ـ الشفق)دیووە.
چۆن سێ ژمارەی لێ دەرکردووە؟ ئەی ژمارە ٥ی چی بەسەر هات؟

٨٠ـ محەمەد تۆفیق وردی

ـ لە ساڵی ١٩٢٤ لە کۆیە لە دایک بووە.
ـ لە گۆڤاری (پێشکەوتن ـ التقدم) ١٩٥٨ـ ١٩٦٣ کاری کردووە.
ـ لە رۆژنامەی (دەنگوباس ـ الاخبار) ١٩٦٦ـ ١٩٦٧ کاری کردووە.
لە دەستەی نووسەرانی گۆڤاری (ئەدیبی عیراقی) بووە کە لە تەمووزی ١٩٦١ لە بەغدا دەرچووە.
ـ وەک نووسەر بەشداری دەرچوونی رۆژنامەی (النور)یش کاری کردووە.
ـ لە ١٩٧٥/١٢ لە بەغدا کۆچی دوایی کردووە.

٨١ـ محەمەد بریفکانی

ـ لە ساڵی ١٩١٥ لە موسل لە دایک بووە.
ـ لە ساڵی ١٩٥٠ کۆلیژی حقوقی لە بەغدا تەواوکردووە.
ـ خاوەن و بەرێوەبەری گۆڤاری (پێشکەوتن ـ التقدم) بووە کە لە بەغدا ژمارە (١)ی لە ٢٨ی شوباتی ١٩٥٨ دەرچووەو لە شوباتی ١٩٦٣ داخراوە. گۆڤارێکی هەفتەیی گشتی بووەو بە کوردی و عەرەبی، دەرچووەو لە ژمارە (٦٥)ەوە بۆتە رۆژنامە.
ـ رۆژنامەی (دەنگوباس ـ الاخبار)ی لە بەغدا بە کوردی و عەرەبی لە کانوونی دووەمی ١٩٦٦ دەرکردووە تا ٢٧ی تشرینی یەکەمی ١٩٦٧ ژیاوە.
ـ رۆژنامەی (الجبل)ی لە بەغدا بە زمانی عەرەبی دەرکردووە لە ١/٣١ ئەیلوولی ١٩٤٨ ـ ١٧ی کانوونی یەکەمی ١٩٥٤ (١ـ١٣٢) ژمارەی لێ دەرچووە.
ـ (الایام) رۆژنامەیەکی سیاسی سەربەخۆ بووە، ساڵی ١٩٥٤ دەری کردووە.
ـ لە ساڵی ١٩٧٣ لە بەغدا کۆچی دوایی کردووە.

٨٢ـ شێخ قادری بەرزنجەیی

- لە ساڵی ١٩٠٩ لە دایک بووە.
- خوێندنی سەربازی تەواو کردووەو بۆتە ئەفسەر.
- خاوەن ئیمتیازو سەرنووسەری گۆڤاری (شەفەق) بووە، کە گۆڤارێکی ئەدەبی، زانستی، کۆمەڵایەتی بووە بە زمانی کوردی و عەرەبی لە شاری کەرکوک، ژمارە (١)ی لە ١٥ی کانوونی دووەمی ساڵی ١٩٥٨ تا سەرەتای ١٩٦٣ بەردەوام بووە.

دوای رێککەوتننامەی ١١ی ئاداری ١٩٧٠ بۆتە سەرنووسەری رۆژنامەی (ژین) کە ژمارە (١)ی لە ١٠ی کانوونی یەکەمی ١٩٧٠ لە سلێمانی دەرچووەو کاکەی فەلاح خاوەنی بووە.

- لە ١٦ی تشرینی دووەمی ١٩٧٤ لە شاری سلێمانی کۆچی دوایی کردووە.

٨٣ـ محەرەم محەممەد ئەمین

- لە ساڵی ١٩٢١ لە سلێمانی لە دایک بووە.
- لە رۆژنامەی (ژین) لە ساڵی ١٩٥٨وە گۆشەی هەبووە بەناوی (رێگای راست).
- سکرتێری گۆڤاری (شەفەق) بووە.
- ئەندامی دەستەی نووسینی گۆڤاری (رۆژی نوێ) بووە.
- ئەندامی دەستەی نووسینی گۆڤاری (سلێمانی) بووە کە ژمارە (١)ی لە تەمووزی ١٩٦٨ لەلایەن شارەوانی سلێمانی دەردەچوو.
- لە ساڵی ١٩٧٤ بۆتە سکرتێری گۆڤایر (بەیان)ی بەغدا.
- لە ١٩٨٠/٧/٢٣ کۆچی دوایی کرد.

٨٤ـ عومەر عارف

- لە ساڵی ١٩٢٣ لە دایک بووە.
- ئەندامی دەستەی نووسەرانی گۆڤاری (شەفەق) بووە کە لە شاری کەرکوک لە نێوان (١٩٥٩-١٩٥٩) دەرچووە، بەناوی (هەسان و شەن) وتاری بڵاوکردۆتەوە.
- لە رۆژنامەی ئازادی (١٩٥٩/٥/١- ١٩٦٠/١١/٢٨) لە کەرکوک دەردەچوو کاری کردووە.
- لە چێشتەنگاوی رۆژی ١٩٨٦/١٢/٢٣ گیانی سپاردووە.

٨٥ـ مەعروف بەرزنجی

- لە ١٠ی شوباتی ساڵی ١٩٢١ لە قادر کەرەم لە دایک بووە.
- کۆلێجی حقوقی لە ساڵی ١٩٤٨ لە بەغدا تەواوکردووە.
- لە دەستەی نووسەرانی (شەفەق) بووە. (؟)
- لە ٢٣ی حوزەیرانی ١٩٦٣ لە سێدارە دراوە.

٨٦ـ عبدالصمد خانقاه

- لە ساڵی ١٩٢٧ لە کەرکوک لە دایک بووە.
- کۆلێجی مافی لە ساڵی ١٩٥١ لە بەغد تەواو کردووە.
- لە دەستەی نووسەرانی (شەفەق) بووە. (؟)
- لە ١٩٧٧/١١/٦ بە شێرپەنجەی قورگ کۆچی دوایی کردووە.

٨٧ـ د. عەبدولرەحمان قاسملو

- لە ٢٢ی کانوونی یەکەمی ساڵی ١٩٣٠ لە شاری ورمێ لە دایک بووە.
- لە ساڵی ١٩٦٢ لە زانستگای پراگ دکتۆرای زانستی ئابووری وەرگرتووە.
- [کاک دکتۆر قاسملۆ بۆ فێرکردنی کاری رۆژنامەنووسی لە نێو حزب داو بۆ پێگەیاندنی نووسەرە لاوەکان زۆر تێکۆشاوە، جگە لەوە چەندین ساڵ و جاری وابوو بە تاقی تەنیاو بە نهێنی، ئەرکی دەرکردنی کوردستان ئۆرگانی کۆمیتەی ناوەندیی حزبی بەرێوە بردووە، هەمیشەش یارو یاریدەدەری نزیکی بەشی تەبلیغاتی چاپەمەنی حزب بووە].
- لە رێکەوتی ١٩٨٩/٧/١٣ لە ڤییەننای پایتەختی نەمسا غافڵکوژ کرا.

٨٨ـ ئەحمەد غەفوور

- لە ساڵی ١٩٢٧ لە دایک بووە.

- بەشداری لە دەرکردنی رۆژنامەی ئازادی ١٩٥٩-١٩٦٠ کردووە.
- لە ساڵی ١٩٨١ کۆچی دوایی کردووە.

٨٩- محەمەد سەدیق موفتی زادە

- لە ساڵی ١٩١٨ لە دانشتگای تاران وەرگرتووە.
- سەرنووسەرو بەڕێوەبەری رۆژنامەی (کوردستان) بووە کە لە تاران لە ٢٩ی نیسانی ١٩٥٩ هەتاوەکو ٥ی تەمووزی ١٩٦٢ دەرچووە.
- لە ساڵی ١٩٨١ کۆچی دوایی کردووە.

٩٠- عەبدولحەمید بەدیع زەمان

- لە ٢١ی جەدی ١٩٠٤/١٢٨٣ لە شاری سنە لە دایک بووە.
- خوێندنی ئایینی بەتەواوی خوێندووەو بۆتە مامۆستای زانکۆی زانستی ئیسلام لە تاران لە ١٣٣٥ هەتاوی.
- خاوەن و بەرپرسیاری رۆژنامەی کوردستان ١٩٥٩-١٩٦٢ بووە کە لە تاران حەوتوی جارێک دەرچووە.
- لە ٥ی گەلاریزان ١٩٧٧/١٣٥٦ لە تاران کۆچی دوایی کردووە.

٩١- ئەنوەر مایی

- لە ساڵی ١٩١٣ لە گوندی (مایی)ی بەرواری باڵا لە دایک بووە.
- خوێندنی ئایینی تەواو کردووە.
- سەرپەرشتکاری بەشی کوردی رۆژنامەی (الحقیقة - راستی) کردووە کە ژمارە (١)ی لە ٧ی ئایاری ١٩٥٩و دوا ژمارەی (٢٤)ی لە ٣ی نیسانی ١٩٦٠ لە موسڵ، بە هەردوو زمانی کوردی و عەرەبی لێ دەرچووە.
- لە ٢٢ی حوزەیرانی ١٩٦٣ لە ناوچەی بامەڕنی شەهید کراوە.

* پەیوەندی بەتینی لەگەڵ گۆڤاری (هاوار) و (روناهی) شامیش هەبووە، جاروبار وەڵامی گۆشەی خوێنەرانی لە رۆژنامەی (خەبات)یش داوەتەوە، بەڵام تا ئێستا نازانم ئەو پەیوەندییە چۆن بووە.

٩٢- حەمید عوسمان

- لە ساڵی ١٩٢٦ لە هەولێر لە دایک بووە.
- سەرپەرشتی گۆڤاری (شەفەق)ی لە کەرکوک پاش ١٤ی تەمموز کردووە کە بۆ دووەم جار گەڕاوەتەوە ئەوێ.
- لە ١٩٩٣/٢/٥ لە هەولێر کۆچی دوایی کردووە.

٩٣- نافیع یونس

- لە ساڵی ١٩٢٦ لە شاری هەولێر لە دایک بووە.
- لە ساڵی ١٩٤٨ کۆلێجی حقوقی تەواوکردووە.
- خاوەن و سەرنووسەری رۆژنامەی (ئازادی) بووە کە رۆژنامەیەکی سیاسی رۆژانە بووەو ئۆرگانی ئاشکرای پارتی کۆمۆنیستی عێراق بووە، ژمارە (١)ی لە شاری کەرکوک لە یەکی مایسی ١٩٥٩ و لە سەرەتای ئابی هەمان ساڵ بۆ بەغدا گواسترایەوە تا داخستنی لەلایەن حکومەتەوە لە تشرینی دووەمی ١٩٦٠، (١٥٦) ژمارەی لێ دەرچووە.
- لە ساڵی ١٩٦٣ ئیعدام کرا.

٩٤- محەمەد سدیق بلوکینی

- خاوەن و بەڕێوەبەری نووسینی رۆژنامەی (رای گەل) ئۆرگانی پارتی نیشتمانی دیموکراتی پێشکەوتنخواز بوو، کە لە کەرکوک بە عەرەبی و کوردی دەردەچوو، ژمارەی (٠١)ی لە ٦ی ئەیلوولی ١٩٥٩ و دوا ژمارە (٧٢) لە ١٥ی ئەیلوولی ١٩٦١ دەرچووە.
- بە رۆژی روناک لە ناو جەرگەی شاری کەرکوک لە ساڵی ١٩٦٢ لەلایەن چەند پیاوێکی ئەمنی کەرکوک کوژرا.

٩٥ـ سدیق عەبدوڵڵا موختار

ـ لە دایک بوون..؟

ـ بەڕێوەبەری لێپرسراوی (رای گەل) بووە لە ژمارە شەشەوە.

ـ کۆچی دوایی..؟

٩٦ـ عومەر مستەفا

ـ لە ساڵی ١٩٢٤ لە کۆیە لە دایک بووە.

ـ کۆلێجی مافی لە بەغدا تەواوکردووە.

ـ لە ژمارە (٢)ەوە بۆتە خاوەنی گۆڤاری رزگاری کە ژمارە (١)ی لە ١٠ی شوباتی ١٠٥٩ لە بەغدا دەرچووەو هەر دوو ژمارەشی لێ دەرچووە.

ـ سەرنووسەری ڕۆژنامەی (النور) بووە کە ژمارە (١) لە ١٢/١٠/١٩٦٨ بە زمانی عەرەبی لە بەغدا دەردەچوو. دوو ژمارەی بە کوردی وەک پاشکۆ لە شێوەی گۆڤار بە کوردی دەرچووەو هەر ژمارەی ڕۆژنامەی (النور) بە سەرەوەیەو یەکەمیان لە ٢٣/٥/١٩٦٩ و ئەوی دیکەش لە ٢ی تشرینی یەکەمی هەمان ساڵ دەرچووەو کاک عەبدوڵڵا زەنگەنەش دەڵێت، ئیمتیازی گۆڤاری رزگاری نەبووە.

ـ لە /١/١٩٩٢ لە شاری‌سلێمانی کۆچی دوایی کرد.

٩٧ـ حیلمی عەلی شەریف

ـ لە ساڵی ١٩٣٠ لە دایک بووە.

ـ سەرنووسەری ڕۆژنامەی (النور)ی ڕۆژانەی سیاسی بووە کە باڵی (م.س) لە بەغدا ژمارە (١)ی لە ١٢ی تشرینی یەکەمی ١٩٦٨ دەرکردووەو ژمارە (٤٣٢)ی دوا ژمارەیە لە ٢٩/٣/١٩٧٠ دەرچووە.

ـ لە نووسەرو پەیامنێرە چالاکەکانی ڕۆژنامەی (خەبات)ی ٤/٤/١٩٥٩ـ١٩٦١ بووە.

ـ لەگەڵ وەفدێکی میللی لە ساڵی ١٩٥٩ چۆتە چین و کۆمەڵێک ریپۆرتاژی ڕۆژنامەنووسی بۆ (خەبات)ی ئەوسا ئامادەکردووە.

ـ لە ١٤/٧/١٩٩٨ کۆچی دوایی کردووە.

٩٨ـ کامەران موکری (محەمەد ئەحمەد تەها)

ـ لە ساڵی ١٩٢٩ لە گەڕەکی دەرگەزێن لە شاری سلێمانی هاتۆتە دنیاوە.

ـ خوێندنی تا ئامادەیی بووە.

ـ سەرنووسەری گۆڤاری (ڕۆژی نوێ)ی ئەدەبی، سیاسی، کۆمەڵایەتی بووە.

ژمارە (١)ی لە نەورۆزی ١٩٦٠ لە سلێمانی دەرچووەو دوا ژمارەی (١٨) لە ئەیلوولی ١٩٦١ دەرچووە.

ـ لە ڕۆژی ٧/١٢/١٩٨٦ لە شاری هەولێر کۆچی دوایی کردووە.

٩٩ـ عومەر جەلال حەوێزی

ـ لە ساڵی ١٩٠٨ لە گەڕەکی (هەواو) لە کۆیە لە دایک بووە.

ـ لە ساڵی ١٩٥٤ کۆلێجی حقوقی تەواو کردووە.

ـ خاوەنی ئیمتیازی ڕۆژنامەی (دەنگی کورد) بووە، کە ڕۆژنامەیەکی سیاسی سەربەخۆی ڕۆژانە بووە. یەکەم ژمارەی لە ٩/٢/١٩٦٠ بە زمانی کوردی لە بەغدا دەرچووە، دوای چەند ژمارەیەک بەشێکی بە زمانی عەرەبیش بەناوی (صوت الاکراد)* دەرکردووە دوا ژمارەی (٧٥) لە ٤/٥/١٩٦١ دەرچووە.

ـ لە ڕۆژی ١٦/٦/١٩٨٨ لە شاری بەغدا لە کاتی پەڕینەوە لە شەقامی ڕەشید لە ئاستی (حافظ القاضي) بە کارەساتی ئۆتۆمبیل کۆچی دوایی کرد.

ـ لە ١٧/٦/١٩٨٨ لە کۆیە لە گۆڕستانی باسکی عارەبییان بە خاک سپێردراوە.

* (صوت الاکراد ـ دەنگی کورد) سێ لاپەڕەی بەزمانی عەرەبی و یەک لاپەڕەی بە زمانی کوردی بووە.

١٠٠ـ ئەدیب قەرەهان

ـ لە ساڵی ١٩٣٠ لە دێرکی ـ مێردینی لە دایک بووە.

ـ خاوەنی ڕۆژنامەی (دیجلە و فورات) بووە کە ڕۆژنامەیەکی فیکری مانگانە بووەو تەنێ هەشت

ژمارەی لێ دەرچووە، ژمارەی یەکەمی لە ١/١٠/١٩٦٢ و دوا ژمارەی لە ١٤/٥/١٩٦٣ بە زمانی تورکی و کوردی لە ئەستەنبول دەرچووە.
- لە ساڵی ١٩٧٦ کۆچی دوایی کردووە.

١٠١- فازیل مەلا مەحموود
- لە سلێمانی لە دایک بووە.
- دکتۆرای سەبارەت بە سیاسەتی سۆڤیەتی دەرهەق بە کێشەی کورد وەرگرتووە.
- سەرپەرشتی دوا ژمارەی گۆڤاری (تووتن)ی کردووە کە ژمارە (١)ی لە تشرینی دووەمی ١٩٦٣، لە بەغدا دەرچووەو سێ مانگ جارێک بە عەرەبی و کوردی و ئینگلیزی، لە لایەن بەڕێوەبەرایەتی ئینحساری تووتن دەرچووەو دوا ژمارەی لە مارتی ١٩٧٢ دەرچووە.
- پەیامنێری گەرۆکی (مراسل متجول)ی رۆژنامەی (النور) بووە کە ساڵی ١٩٦٩ لە بەغدا دەردەچوو.
- سەرنووسەری گۆڤاری (الحوار) بووە کە لە بەیروت بە زمانی عەرەبی دەردەچوو.
- لە ئێوارەی ١٣/٧/١٩٨٩ لەگەڵ د. قاسملۆ لە ڤیەننا غافڵکوژ کرا.

١٠٢- سولێمان موعینی
- لە ساڵی ١٩٣٥ لە شاری مەهاباد لە دایک بووە.
- سەرۆکی نووسینی رۆژنامەی (رۆژ) بووە کە لە ساڵی ١٩٦٦ لە ئێران دەردەچوو و ژمارە (٢)ی لە تشرینی دووەمی ساڵی ١٩٦٦ دەرچووە.
- لە مایسی ١٩٦٨ شەهید کراوە.

١٠٣ - عەبدولکەریم تۆفیق
- لە ساڵی ١٩٢٢ لە شاری کۆیە لە دایک بووە.
- لە ساڵی ١٩٤٧ کۆلێجی مافی تەواو کردووە.
- سەرنووسەری گۆڤاری (تووتن) بووە کە بە کوردی و عەرەبی دەردەچوو، نووسینی ئابووری و کشتوکاڵی هەبووە.
- لە ساڵی ١٩٨٣ لە بەغدا کۆچی دوایی کردووە لە کۆیە نێژراوە.

١٠٤- حەسەن هشیار
- لە ساڵی ١٩٠٧ لە گوندی (سروە)ی ناوچەی (هینی)ی دیار بەکر لە دایک بووە.
- ئامادەیی لە دیاربەکر تەواو کردووە.
- گۆڤاری (اگاهی -Aahi) بە زمانی کوردی دەرکردووە، ژمارە (١)ی لە ١٩٦٦و (١٩) ژمارەی لێ بلاوکراوەتەوەو گۆڤارێکی زانستی و کەلەپووری و مێژوویی و سیاسی بووە.
- لە ١٤/٩/١٩٨٤ لە قامیشلی کۆچی دوایی کرد.

١٠٥- جگەر خوێن

- ساڵی ١٩٠٣ لە عامودا لە کوردستانی باشووری بچووک لە دایک بووە.
- خوێندنی ئایینی تەواو کردووە.
- گۆڤاری(گوڵستان - Gulitan)ی رۆشنبیری - ئەدەبی بە زمانی کوردی لە ساڵی ١٩٦٨ دەرکردووەو تا وەستانی ١٩٩٦، هەشت ژمارەی لێ دەرچووە.
- لە ٢١-٢٢/١٠/١٩٨٤ کۆچی دوای کردووە.

١٠٦- سوارە ئێلخانی
- لە ساڵی ١٩٤١ لە سەقز لە دایک بووە.
- خوێندنی حقوقی تەواو کردووە.
- لە ساڵی ١٩٦٧ لە رادیۆی تاران بەشی کوردی کاری کردووە.
- لە ٢٢ی کانوونی دووەمی ١٩٧٧ لە تاران کۆچی دوایی کردووە لە بۆکان نێژراوە.

١٠٧- عوسمان حەسەن دزەیی

- لە ساڵی ١٩٣٩ لە گوندی (عەوێنە)ی سەربە مەخمور لە دایک بووە.
- کۆلێجی ئاداب بەشی کوردی لە زانکۆی بەغدا تەواو کردووە.

- سەرنووسەری گۆڤاری (بۆ پێشەوە)بووە کە ژمارە یەکی لە شوباتی ساڵی ١٩٧٣ لە هەولێر دەردەچوو و یەکێتی مامۆستایانی کوردستان لقی هەولێر دەریان کردووە.
- لە ٢٠٠٠/٧/١٧ لە نزیک گوندی (قەتەوی) لە دەوروبەری هەولێر غافڵکوژ کرا.

١٠٨ـ ساڵح یوسفی

- لە ساڵی ١٩١٨ لە گوندی بامەڕنی سەر بە ئامێدی لە دایک بووە.

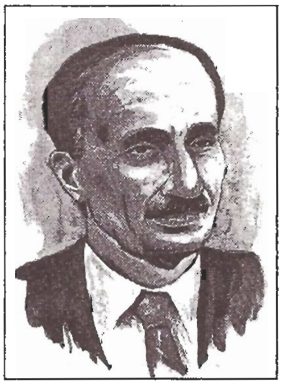

کۆلێژی (الشريعة)ی لە ساڵی ١٩٤٣ تەواو کردووە.
- سەرنووسەری ڕۆژنامەی (التآخی - برایی) بووە کە ژمارە (١)ی لە مایسی ١٩٦٧ لە بەغدا دەردەچوو لە تشرینی دووەمی ١٩٦٨ وەستاوە.
سەرنووسەری گۆڤاری (ڕۆژی کوردستان)بووە کە ژمارە (١)ی لە حوزەیرانی ١٩٧١ تا ژ(١٦)ی لە شوباتی ١٩٧٤ بە هەردوو زمانی عەرەبی و کوردی لە بەغدا دەرچووە.
- سەرنووسەری گۆڤاری(ئەستێرە)ی منداڵان بووە کە وەک پاشکۆی ڕۆژی کوردستان ژمارە (١)ی لە هاوینی ساڵی ١٩٧٢و ژمارە (٢)ی لە ئەیلولی ساڵی ١٩٧٢ لە سلێمانی دەرچووە.
- لە ٢٥ی حوزەیرانی ١٩٨١ شەهید کراوە.
*(التآخی - برایی) ژمارە (١)ی لە ١٩٦٧/٤/٢٩ دەرچووە.

١٠٩ـ حاجی جوندی

- لە ١٨ی ئاداری ١٩٠٨دا لە گوندی زامان شێری لە دەڤەری قارس لە باکووری کوردستان لە دایک بووە.
- دکتۆرای لە فۆلکلۆر لە ساڵی ١٩٤٠وەرگرتووە.
- لە ١٩٦٨ـ ١٩٧٢ بەرپرسی ڕۆژنامەی (ریا تازە)بووە.
- لە ڕۆژی ١ی ئایار ١٩٩٠ ماڵئاوایی لێ کردین و لە شاری یەریڤان تەرمەکەی نێژراوە.

١١٠ـ سەبری بۆتانی

- لە ساڵی ١٩٢٧ لە گوندی شوشێی سەر بە پارێزگای (وان) لە کوردستانی باکوور لە دایک بووە.
- لە زۆربەی گۆڤار و ڕۆژنامەی کوردی و عەرەبی وەک ڕۆژنامەنووس و نووسەر و وەرگێڕ کاری کردووە، لە (التآخی - برایەتی)یش کاری کردووە.
- لە سەعات ٩ی سەر لەبەیانی بە کاتی ئۆسلۆی نەرویج لە ڕۆژی ١٩٩٨/١٠/٢٥ کۆچی دوایی کرد.

١١١ـ محەمەد سەعید جاف

- لە ساڵی ١٩٢٦ لە کەلار لە دایک بووە.
- خوێندنی تا مام ناوەندی بووە.
- لەساڵی ١٩٦٧ـ١٩٦٨ لە دەستەی نووسەرانی (التآخی)و (برایی)بووە.
- لە ٢٥ی ئاداری ١٩٩٦ کۆچی دوایی کرد.

١١٢ـ یەڵماز گۆنای

- لە ساڵی ١٩٣٧ لە گوندی (یەنجەی) سەر بە ئەدەنە لە دایک بووە.

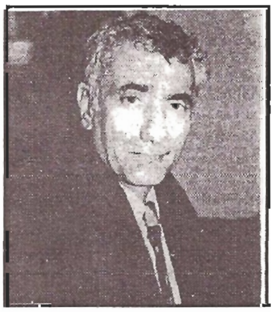

- گۆڤاری (سیڤەرک)ی لە ئەستەنبوڵ لە ساڵی ١٩٦٨ لە لایەن کۆمەڵەی لاوانی سیۆرگی خوێندنی باڵا کە یەڵماز گۆنای سەرۆکی بووە، دەرچووە.
- لە ساڵی ١٩٧٩ ڕۆژنامەیەکی بەناوی (گوینای)بڵاوکردۆتەوە کە دوای (١٨)ژمارە قەدەغە کراوە.
- هەروەها لەگەڵ کۆمەڵێک هاوڕێی دا دوو گۆڤاریان دەرکردووە بەناوی (ورک - بوران).
- لە ١٩٨٤/٩/٩ لە فەرەنسا کۆچی دوایی کردووە.

١١٣ـ جەلال میرزا کەریم

- لە ساڵی ١٩٣٨ لە دایک بووە.

- یەکەم سکرتێری گۆڤاری (بەیان)بووە لە ژمارە(۱) تا ژ(۸) و ژمارە (۱)ی لە تشرینی دووەمی ۱۹٦۹، لە بەغدا دەرچووە و تا ئێستاش بەردەوامە.
- لە دەستەی نووسەرانی رۆژنامەی (هاوکاری)بووە کە ژمارە (۱)ی لە ۱۹۷۰/۱/۹ لە بەغدا دەرچووە.
- لە ۱۹۹۳/۱/۱٤ لە هەولێر کۆچی دوایی کرد.

۱۱٤ـ دارا تۆفیق

- لەساڵی ۱۹۳۲ لە سلێمانی لە دایک بووە.
- کۆلێژی ئەندازە ـ بەشی شارستانی لە ئینگلتەرا لەساڵی ۱۹۵۷ تەواو کردووە.
- لە گۆڤاری (برایەتی)، خولی دووەم کاری کردووە کە ژمارە(۱)ی لە حوزەیرانی ۱۹۷۰و دوا ژمارەی (۱٤) لە نیسانی ۱۹۷۱ دەرچووەو (۳) ژمارەی دوایی لە سلێمانی دەرچووە.
- سەرنووسەری برایەتی بووە کە ژمارە (۱)ی لە ئەیلولی ۱۹۷۱و دوا ژمارەی (۱۷) لە ۱۸ مارتی ۱۹۷۲ لە سلێمانی دەرچووە.
- سەرنووسەری رۆژنامەی (برایەتی) رۆژانە بووە کە لە بەغدا ژمارە(سفری) لە ۱ی کانوونی دووەمی ۱۹۷٤ تا داخستنی لە ۱۹۷٤/۲/۸ (۲۷) ژمارەی لێ دەرچووە.
- لە ۱۹۸۰/۱۱/۵وە بزر بووە.

۱۱۵ـ عەلی شێخ غەیاسەدین نەقشبەندی

- لەساڵی ۱۹۲٤ لە شارۆچکەی بامەرنی لە دایک بووە.
- تا ناوەندی خوێندووە.
- تەعلیقی سیاسی بۆ دەنگی کوردستان نووسیوە.
- لە رۆژنامەی (التقدم) کاری کردووە.
- وەک نووسەرێک لە سەرەتایی دەرچوونی رۆژنامەی (هاوکاری)ـ بەغدا کاری کردووە.
- لە ئیزگەی کوردی بەغدا کاری کردووە.
- لە ۲۰۰۰/۸/۲ لە هەولێر کۆچی دوایی کردووە.

۱۱٦ـ دکتۆر قەسیم سەوجە

- دایک بوو لە..؟
- دەوری لە دەرچوونی رۆژنامەی (پێشەوا)ی مانگانە هەبووە کە لەلایەن تەشکیلاتی حیزبی دیموکراتی کوردستانی ئێران لە ساڵی ۱۹۷۹ـ ۱۹۸۳ بیست و چوار ژمارەی لێ دەرچووە و سیاسی و ئەدەبی بوو.
- لە .. شەهید بووە.

۱۱۷ـ کاکەی فەلاح(محەمەد ئەمین قادر)

- لەساڵی ۱۹۲۸ لە قەزای چوارتای سەر بە سلێمانی لە دایک بووە.
- تا سێی ناوەندی خوێندووە.
- لە رۆژنامەی (ئازادی) نهێنی ـ یەکەم رۆژنامەی کوردی کۆمۆنیستی عێراق لە ناوەندی پەنجاکان کاری کردووە.
- خاوەنی ئیمتیازی رۆژنامەی (ژین)بووە کە ژمارە (۱)ی لە ۱۰ی کانوونی یەکەمی ۱۹۷۰ لە سلێمانی دەرچووە و چوار ساڵ دەوامی کرد.
- لە ۱۹۹۰/۱۰/۹ کۆچی دوایی کردووە.

۱۱۸ـ شاسوار جەلال (ئارام)

- لە ساڵی ۱۹٤۷ لە گەرەکی حاجی حانی شاری سلێمانی لە دایک بووە.
- کۆلێژی بازرگانی لە ۱۹٦۹ـ ۱۹۷۰ تەواو کردووە.
- لە ساڵی ۱۹۷۰ لەرۆژنامەی (هاوکاری) وەک رۆژنامەنووس کاری کردووە.
- لە ۱۹۷۸/۱/۳۱ لە گوندی تەنگیسەری ناوچەی قەرەداغ شەهید کراوە.

* سەرپەرشتی گۆڤاری (کۆمەڵە)ی (کۆمەڵەی رەنجەدەرانی کوردستان)یشی لە شاخ کردووە.

۱۱۹ـ محەمەد مەولود (مەم)

- لەساڵی ۱۹۲۷ لە دایک بووە.
- خوێندنی تا ناوەندی بووە.

- سەرپەرشت و سەرنووسەری گۆڤاری (هەولێر)ی شارەوانی هەولێر بووە کە ژمارە (١)ی لە مایسی ١٩٧٠ بڵاوکراوەتەوە. (شەش ژمارەو پاشکۆ لە ساڵی یەکەمی‌دا، لە ساڵی ١٩٧١ یشدا (١) ژمارەو واتە لە (١)ساڵی ١٩٧١ی بەرێوەبردووە.
- لە رۆژی ٧ی مایسی ١٩٨٧ لە هەولێر کۆچی دوایی کردووەو لە شەقلاوە نێژراوە.

١٢٠ـ کاردۆ گەلاڵی

- لە ساڵی ١٩٥١ لە گوندی (کەردز)ی سەر بەناحیەی قوشتەپەی نزیک هەولێر لە دایک بووە.
- کۆلێژی یاسای لەساڵی ١٩٧٨ بەسەرکەوتووی تەواو کردووە.
- لە گۆڤاری (بیری نوێ)دا ئەندامی دەستەی نووسەرانی بوو کە دواناوەندی هەولێری کوران لەساڵی ١٩٧٢ لە هەولێر دەری کردووە.
- بە هاوکاری لەگەڵ راگەیاندنی لقی هەولێری یەکێتی قوتابیانی چەند ژمارەیەکی گۆڤاری (دەنگی قوتابیانی کوردستان)یان دەرکردووە.
- لەساڵی ١٩٧٣ لە رۆژنامەی (التآخی)وەک پەیامنێرێک کاری کردووە.
- لە رۆژنامەی (برایەتی) رۆژانەشدا، کە (٢٧) ژمارەی لێ دەرچووە، وەک پەیامنێر لە هەولێر کاری کردووە.

١٢١ـ حوسێن محەمەد سەعید(کامەران)

- دایک بوو لە ؟
- ئەندامی دەستەی نووسەرانی رۆژنامەی (بیری نوێ) بووە کە پارتی کۆمۆنیستی عێراق وەک رۆژنامەیەکی هەفتانە رۆشنبیری گشتی لە رۆژی ١٨ی حوزەیرانی ١٩٧٢ یەکەمین ژمارەی دەرچووە تا سەرەتای ١٩٧٩ بەردەوام بوو.
- لە کۆتایی ١٩٧٦ لە یەکێ لە شەقامەکانی بەغدا بە ئۆتۆمۆبیل لە نێوی دەبەن.

١٢٢ـ مستەفا نەریمان

- لە ٢٨ حوزەیرانی ساڵی ١٩٢٥ لە کفری لە دایک بووە.
- دەرچووی خانەی مامۆستایانی (اعظمية)یەیە.

- لەساڵی ١٩٧٢وە سکتێری گۆڤاری (بەیان) بووە پێنج ساڵ کاری تێدا کردووە.
- سەرنووسەری گۆڤاری (رۆشنبیری نوێ)بووە لە ساڵی ١٩٨٩.
- لە چەند ژمارەیەکی (هاوکاری)ی رۆژنامەش کاری کردووە.
- لە بەرەبەیانی رۆژی جومعە ١٩٩٤/٥/٢٧ لە بەغدا کۆچی دوایی کردووە.

١٢٣ـ ئەحمەد رەسول پشدەری

- لەساڵی ١٩٤٢ لە قەلادزێ لە دایک بووە.
- ئامادەیی لە بەغدا تەواو کردووە.
- لە ساڵانی ١٩٧٢ و ١٩٧٣دا سەرپەرشتکاری چاپ و راستکەرەوەی هەڵەی چاپی نووسەری کورد بووە.
- لە ١٩٨٧ تا ١٩٩٠ ئەندامی دەستەی نووسەرانی گۆڤاری تەندروستی و کۆمەڵ بووە کەلە هەولێر دەردەچوو.

١٢٤ـ د.حوسێن قاسم ئەلعەزیز

- ساڵی ١٩٢٢ لە کوت لە دایک بووە.
- ساڵی ١٩٦٦ دکتۆرای لە زانکۆی مۆسکۆ لە ئەدەبیاتی مێژووی ئیسلام وەرگرتووە.
- سەرنووسەری رۆژنامەی (بیری نوێ ـ الفكر الجديد)بوو کەلە بەغدا بەزمانی کوردی و عەرەبی دەردەچوو، ژمارە (١)ی لە ١٨ی حوزەیرانی ١٩٧٢ تا ساڵی ١٩٧٩.
- بە قسەی کاک جەلال دەباغ هەر بەناو سەرنووسەر بووە، چونکە دەبوایە سەرنووسەر دەرچووی زانکۆ بێت.
- لە ١٨ی نیسانی ١٩٩٥ لە بەغدا کۆچی دوایی کردووە.

١٢٥ـ د. کامل حەسەن بەسیر

- لە ساڵی ١٩٣٣ لە شاری بەغدا لە دایک بووە.

- باوەڕنامەی دکتۆرای لە زمانی عەرەبی لە زانکۆی قاهیرە لە ساڵی ١٩٧٥ وەرگرتووە.
- ئەندامی دەستەی نووسەرانی گۆڤاری (رۆشنبیری نوێ و گۆڤاری کۆڕی زانیاری بووە.
- لە ٢٢/١٠/١٩٧٨ گیانی سپارد.

١٢٦- د. نافیع ئاکرەیی

- لە ساڵی ١٩٤٤ لە ئاکرێ لە دایک بووە.
- باوەڕنامەی نۆژداری لە زانکۆی مووسڵ و حقوقی لە دیمەشق بەنامە وەرگرتووە.
- لە دەستەی نووسەرانی گۆڤاری (نووسەری کورد)ی خولی سێیەم بووە کە ژمارە (١)ی لە ١٩٨٥ دەرچووە.
- سەرنووسەری گۆڤاری (تەندروستی و کۆمەڵ) بووە کە ژمارە (١) لە ئەیلوولی ١٩٨٧ و دوا ژمارەی (٣٥) لە پاییزی ١٩٩١ دەرچووە.
- خاوەن ئیمتیاز و سەرنووسەری رۆژنامەی (بزاڤ) بوو کە ژمارە (١)ی لە ١/٨/١٩٨٩ لە بەغدا بە (٨) لاپەڕەو دوا ژمارەی (٥٤) لە ١٤/٨/١٩٩٠ و بەشێوەزاری کرمانجی ژووڕو دەرچوو.
- لە ١٣/٨/١٩٩٢ لەسەر رێگای هەولێر - مووسڵ غافڵکوژ کرا.

١٢٧- موسلح مستەفا جەلالی

- لە ساڵی ١٩٣٦ لە دایک بووە.
- لە ژمارە (٤٤)ی گۆڤاری بەیاوە سەرپەرشتکاری گشتی و پاشان بەڕێوەبەری نووسین و سەرۆکی نووسین و سەرنووسەر بووە تا ساڵی ١٩٩٠.

لە ژمارە (٦٣)ی گۆڤایر (رۆشنبیری نوێ)شەوە سەرپەرشتکاری گشتی بووە تا ژمارە (٧١)و لە ژمارە (٩٠)ەوە تا ساڵی ١٩٩٠ سەرنووسەر بووە.

لە ژمارە (٥٧) ١٩٨٠وە سکرتێری نووسینی گۆڤایر (رۆژی کوردستان)ی کۆمەڵەی رۆشنبیری کورد بووە تا ژمارە (٦٤) ١٩٨١.
- سەرنووسەری گۆڤاری (رەنگین) بووە کە ژمارە (١)ی لە مانگی تشرینی دووەمی ١٩٨٧ تا ساڵی ١٩٩٠.
- سەرنووسەری رۆژنامەی (هاوکاری) بووە لە ساڵی ١٩٨٢ تا ساڵی ١٩٩٠.
- کۆچی دوایی..؟

١٢٨- عبدالعزیز خانقاه

- لە ساڵی ١٩٢٧ لە کەرکوک لە دایک بووە.
- کۆلێجی بازرگانی لە بەغدا تەواو کردووە.
- لە ژمارە (٦٢)وە تا ژمارە (٧١)ی گۆڤاری رۆشنبیری نوێ سکرتێری نووسین بووە.
- لە ساڵی ١٩٨٠ لە بەغدا کۆچی دوایی کردووە.

١٢٩- جەلال مەدحەت خۆشناو

- لە ساڵی ١٩٣٤ لە شەقلاوە لە دایک بووە.
- بەشی ئەندازەی تەواو کردووە.
- ئەندامی دەستەی نووسەرانی (کاروان) بووە لە ساڵی ١٩٨٢.
- ئەندامی دەستەی نووسەرانی (نووسەری نوێ) بووە، ژ٣، ١٩٧٨.
- لە ٣١/١/١٩٩٨ لە هەولێر کۆچی دوایی کرد.

١٣٠- زوبێر بیلال ئیسماعیل

- لە ساڵی ١٩٣٨ لە هەولێر لە دایک بووە.
- دەرچووی کۆلێجی ئەدەبیاتی بەغدایە لە بەشی شوێنەوارو شارستانیەت ساڵی ١٩٦٠.
- دەستەی نووسەرانی گۆڤاری (کاروان) بووە کە ژمارە (١)ی لە تشرینی یەکەمی ١٩٨٢ دەرچووە.
- ئەندامی دەستەی نووسەرانی (القافلة) بووە کە وەزارەتی رۆشنبیری هەرێمی کوردستان ژمارە (١)ی لە زستانی ١٩٩٣ دەرکردو ژمارە (٥)ی ١٩٩٤ بلاوکراوەتەوە.
- لە ١٥ی کانوونی یەکەمی ١٩٩٨ کۆچی دوایی کردووە.

١٣١ـ محەمەد مەلا ئەسعەد

ـ لە ساڵی ١٩٦٤ لە گوندی چۆلیاوای سەر بەناوچەی رانیە لە دایک بووە.
ـ لە ساڵی ١٩٧١ لە گوندی سەروچاوەی بتوێن سەرەتای خوێندنی دەست پێکردووە. ساڵی ١٩٨٠ خوێندنی واز لێهێناوە، بووە پێشمەرگە لە ریزی پارتی دیموکراتی کوردستان.
ـ نووسەرو بەرپرسی بەشی ریپۆرتاژ بووە لە رۆژنامەی خەبات.
ـ لە ساڵی ١٩٨١ چووە ریزی حزبی شیوعی عێراقەوە.
ـ لە ساڵی ١٩٨٤ گەرایەوە رانیەو کارو نووسین و پەیامنێری لە رۆژنامەکانی عێراق دەست پێکردو بووە پەیامنێری رۆژنامەی (ئاسۆ).
ـ لە دوای راپەرین لە رۆژنامەی راپەرین پەیامنێر بووە پاشان لە ئێزگەی دەنگی کوردستان کاری کردووەو دواتر لە دەزگای راگەیاندنی گوڵان کاری کردووە.

١٣٢ـ یوسف شەریف

ـ لە ساڵی ١٩٥٨ لە شاری هەولێر لە دایک بووە.
ـ کۆلێجی کشتوکاڵی زانکۆی موسلی لە ساڵی ١٩٨٣ تەواو کردووە.
ـ سەرنووسەری گۆڤاری (رێبازی نوێ)ی شاخ بووە دوای ئەنفالەکان.
ـ لە ١٩٩١/٥/٢٤، سەعات ٣,٣٠ لە نەخۆشخانەی ئازاد لە تاران بە نەخۆشییەکی کوشندە کۆچی دوایی کردووە.

١٣٣ـ خەلیل خۆرانی

ـ لەدایک بوون..؟
ـ ئەندامی دەستەی نووسەرانی گۆڤاری (مەم) بووە کە ژمارە (١)ی لە شەقلاوە دەرچووەو دوا ژمارە (٢) لە کانوونی یەکەمی ١٩٩١ دەرچووە.
ـ کۆچی دوایی..؟

١٣٤ـ رەهبەر جەلال

ـ لە ساڵی   لە کۆیە لە دایک بووە.
ـ دەستەی نووسەرانی گۆڤاری رەهێڵە ١٩٧١بووە کە گۆڤارێکی رۆشنبیری و پەروەردەیی ساڵانەی خوێندگای دواناوەندی هەولێری کوڕان بوو.
ـ سەرپەرشتی گۆڤاری(دڵنپار) رۆشنبیری گشتی دەرکردووە، کە بڵاوکراوەی کۆمیتەی ئاشتی و پشتگیری نیشتمانی کوردستان لە فیلەندە. ژ(١)ی ١٩٩٢/٣/٢٥و ژ(٤)ی ١٩٩٢/١٢/٢٥ لە فلندە دەرچووە.
ـ کۆچی دوایی ؟

١٣٥ـ حەمید سوری

ـ لەساڵی ١٩٣٧ لە کوردستانی سوریا لە دایک بووە.
ـ بەردەوام لە رۆژنامەی خەبات و دەنگی کوردستان و رۆژنامەی ئێزگەی بەرەی کوردستانی کاری کردووە.
ـ یەکەمین سەرنووسەری گۆڤاری (مەتین)بووە لە دوای راپەڕین.
ـ لە ١٩٩٩/٩/٢٥ کۆچی دوایی کردووە.

١٣٦ـ سەربەست مەحموود فەتاح

ـ لە ساڵی ١٩٧٤ لە گوندی مۆریاسی شاربازێری سلێمانی لە دایک بووە.

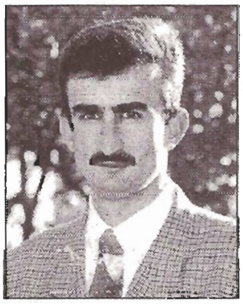

ـ بەشی کوردی کۆلێجی ئادابی زانکۆی سەلاحەددینی لە ساڵی ١٩٩٥ تەواو کردووە.
ـ سەرەتا وەک نووسەر و پاشان لە ژمارە(٥٦)وە سەرنووسەری رۆژنامەی (میدیا)بووە، کە یەکێتی نەتەوەیی دیموکراتی کوردستان دەری دەکات.
ـ خاوەنی ئیمتیازی گۆڤاری(سەرخۆبوون) بووە کە ژمارە(١)لە هاوینی ١٩٩٩ تا ژ(٤) بەهاری ٢٠٠٠ وەک گۆڤارێکی هزری، سیاسی، وەرزی YNDKدەری دەکات.
ـ لە رۆژی ٢٠٠٠/٥/٣١ غافڵکوژ کراوە.

١٣٧ـ رزگار محەمەد خەلیل (هۆگر)

ـ لە ساڵی ١٩٥٣ لە گوندی (دیانە)ی سەر بە قەزای ئەوسای رەواندز لە دایک بووە.

- بڕوانامەی ماستەی لە ئەندازیاری ئامێرەکان لە پسپۆڕێتی (ئامێرو ئامرازی بڕینەوەی کانزانان) لە یەکێتی سۆڤیەتی پێشوو وەرگرتووە.
- ئەندامی دەستەی نووسەرانی رۆژنامەی (رێگای کوردستان)ی شاخ بووە لە ١٩٨٦ و ماوەیەک نوێنەری حزبی شیوعی عێراق بووە لە دەستەی نووسەرانی رۆژنامەی (بەرەی کوردستانی) لە شاخ.
- لە تەمموزی ١٩٩٠وە لە سەفەری گەڕانەوەی بۆ یەکێتی سۆڤیەت ون بووە.

١٣٨- خالید رەحمان (راوێژ)

- لە ساڵی ١٩٥٥ لە گوندی (قازیخانە)ی دەشتی مرکیەی هەولێر لە دایک بووە.
- ئامادەیی لە هەولێر تەواو کردووە.
- لە حوزەیرانی ١٩٨٤وە لە رۆژنامەی (رێگای کوردستان) شاخ-ی حزبی شیوعی عێراق کاری کردووە.
- لە دوای دامەزراندنی بەرەی کوردستانی و دەرچوونی رۆژنامەی (بەرەی کوردستانی) تا دوا ژمارەی (بەرەی کوردستانی) شاخ بەشدار بووە.
- لە ٣١ی ئاداری ١٩٩١ لە نزیک کۆمەڵگەی شاوەیس لە شەڕێکی دەستەویەخە شەهید دەبێت.

سەرچاوەکان:

أ- کتێب:

١- د.کەمال فوئاد، کوردستان - یەکەمین رۆژنامەی کوردی ١٨٩٨-١٩٠٢،چ الاخلاص، بەغدا ١٩٧٢.

٢- ئەکرەمی ساڵحی رەشە، شاری سلێمانی،ب٢، بەغدا، ١٩٨٩.

٣- فەرهاد پیرباڵ، رۆژنامەگەری کوردی بە زمانی فەرەنسی، لە بلاوکراوەکانی سەنتەری برایەتی ژ(١) هەولێر-نیسانی ١٩٩٨.

٤- سەرجەم شیعرەکانی دیوانی پیرەمێرد، ب١، لیژنەیەک، بەغدا، ١٩٩٠.

٥- عومەر ئیبراهیم عەزیز، دیاری نەورۆز لە پەخشانی کوردی، ١٩٣٥-١٩٦٩، چ الفنون، بەغدا، ١٩٨٩.

٦- Malmisanij & Mahmud Lewendi, Li kurdistana Bakur u li Tirkiv Rojnamegeria Kurdi (1908-1905) Jn Wesanen jina Nu, 18-1989.

٧- القضية الكردية في تركيا و تأثيرها على دول الجوار، مركز الدراسات التركية، جامعة الموصل، (التداول محدود) ١٩٩٤.

٨- مالمسيانژ، بدرخانيون الجزيرة، ترجمة شكور مصطفى، أربيل ١٩٩٨.

٩- جەمال خەزنەدار، رۆژی کورد، المؤسسة عراقية، بغداد ١٩٨١.

١٠- د.کەمال مەزهەر ئەحمەد، تێگەیشتنی راستی و شوێنی لە رۆژنامەگەری کوردی، چ کۆڕی زانیاری کورد، بەغدا ١٩٧٨.

١١- عەلائەددین سجادی، مێژووی ئەدەبی کوردی، چ٢، بەغدا ١٩٧١.

١٢- بلە چ شێرکۆ، کێشەی کورد، و: محەمەد حەمە باقی، چ٢، تەورێز ١٩٩٠.

١٣- جبار الجباري، من التاريخ الصحافة الكردية في العراق، بغداد ١٩٧٥.

١٤- دیوانی شێخ نوری شێخ ساڵح، کۆکردنەوەو ساغ کردنەوەی ئازاد عبدالواحید، دار الجاحظ، بەغدا ١٩٨٥.

١٥- جەمال خەزنەدار، بانگی کوردستان، بەغدا ١٩٧٤.

١٦- جەمال خەزنەدار، رۆژی کوردستان، بەغدا ١٩٧٣.

١٧- محەمەد ساڵح ئیبراهیمی (شەپۆل) ژیناوەری زانایانی کورد لە جیهانی ئیسلامەتی، تاران ١٩٨٥.

١٨ـ جەمیل سائیب، پێشەکی چیرۆکی لە خەوما، جەمال بابان، چ/کۆری زانیاری کورد، بەغدا ١٩٧٥.
١٩ـ ممتاز حەیدەری، مستەفا شەوقی و پەیژە، هەولێر ١٩٨٥.
٢٠ـ مستەفا نەریمان، بیرەوەرییەکانی ژیانم، دار الحرية، بەغدا ١٩٩٤.
٢١ـ کەریم شارەزا، لە یادی گیو موکریانیدا، چ کوردستان، هەولێر ١٩٧٨.
٢٢ـ عرب شاميلوف، حول مسألة الاقطاع بين الكرد، ترجمة د.كمال مظهر احمد، ط٢،بغداد ١٩٨٤.
٢٣ـ دلێر علائەددین سجادی، لە یادی سجادی، چ/اشبيلە بەغدا ١٩٨٧.
٢٤ـ عبدالرحمن قاسملو، اربعون عاماً من النضال من اجل الحرية، ترجمة: عزالدين مصطفى رسول، أربيل ١٩٩١.
٢٥ـ د.عبدالستار طاهر شريف، الجمعيات و المنظمات و الأحزاب الكردية في نصف القرن ١٩٠٨ـ١٩٥٨،ط١ ١٩٨٩.
٢٦ـ هەژار، چێشتی مجێور، پاریس ١٩٩٧.
٢٧ـ هێمن، تاریک و روون، بەغدا ١٩٧٤.
٢٨ـ نەوشیروان مستەفا، حکومەتی کوردستان، چ٢ هەولێر ١٩٨٨.
٢٩ـ سۆران عیزەددین فەیزی، لە یادی عیزەددین فەیزی، چ/رۆشنبیری، هەولێر ١٩٨٨.
٣٠ـ سەرجەم بەرهەمی گۆران، دیوانی گۆران، ب١، چ/کۆڕ، بەغدا ١٩٨٠.
٣١ـ گۆڤاری نزار، سدیق سالح، رەفیق سالح، سلێمانی ٢٠٠٠.
٣٢ـ هاوڕێنامە.
٣٣ـ كريم حسامي، قافلة من شهداء كردستان ايران، ترجمة: نزار محمود، ١٩٧٣.
٣٤ـ مستەفا نەریمان، بیبلۆگرافیای هاوکاری، ب١، بەغدا ١٩٨٩.
٣٥ـ حەمە سالح فەرهادی، چەند لایەنێکی رۆژنامەنووسی کوردی بەغدا ١٩٨٨.
٣٦ـ عەبدوڵڵا زەنگەنە، رۆژنامەنووسی لە کوردستان دوای راپەرین، وەزارەتی رۆشنبیری، ١٩٨٨.
٣٧ـ نەژاد عەزیز سورمێ، برایەتی یەکەمین رۆژنامەی رۆژانەی کوردی.
٣٨ـ عەبدوڵڵا ئاگرین، لەبارەی مەحوی لوشکەوە، بەغدا ١٩٨٦.
٣٩ـ ئیسماعیل تەنیا، کاردۆ گەلاڵی، کتێبی گولان ١٩٩٩.
٤٠ـ دەفتەری سەروەری، یەکێتی مامۆستایانی کوردستان، لە بلاوکراوەکانی ی.م.ک، ب١، چ/پەروەردە، هەولێر ١٩٩٩.
٤١ـ ئیسماعیل تەنیا، بیبلۆگرافیای رۆژنامەگەری کوردی ١٩٧٥ـ١٩٩٣، هەولێر ١٩٩٨.
٤٢ـ محمد کەریم شەیدا، یاداشتی گەلی کورد بۆ کۆنگرەی گەلانی ئاسیا ـ ئەفریقا ساڵی ١٩٥٧، سلێمانی ١٩٩٩.

ب ـ گۆڤار:

١ـ مەتین ژ٥١/نیسانی ١٩٩٦، ژ٩٢،ئەیلولی ١٩٩٩.
٢ـ کاروان ژ٤٦/١٩٨٦، ژ٣٢، ژ٦٥/١٩٨٨، ژ٦٠/١٩٨٦
ژ٧٥، ژ٧٨/١٩٨٩، ژ٦٦/١٩٨٨
ژ٤٢/١٩٨٦، ژ٩٣/١٩٩٢، ژ١١٠/١٩٩٧، ژ٤١/١٩٨٦
ژ٧٨/١٩٨٩، ١٩٨٧/٥٧، ژ١٤/١٩٨٣، ژ٧٥/١٩٨٩
ژ٦٦/١٩٨٨، ژ١٨/١٩٨٤، ژ٦٢/١٩٨٨، ژ٥٤، ژ٢٦/تشرینی دووەم ١٩٨٤، ژ١٠٢، ژ١ خولی راپەرین ١٩٩٢.
٣ـ سەتتەری برایەتی، ژ٥ (١٢نیسانی ١٩٩٨)، ژ٦/ حوزەیرانی ١٩٩٨.

٤ـ ڕۆشنبیری نوێ ژ(١١٩)ئەیلولی ١٩٨٨، ژ١٩٨٥/١٠٨، ژ١٩٨٤/١٠٢، ژ١٩٩٣/١٣٠، ژ١٩٨٨/١١٧، ژ١٩٩٦/١٣٨، ژ١٩٩٤/١٣٤، ژ١٩٨٣/٩٦، ژ١٩٩٥/١٣٦، ژ١٩٩٧/١٤٠

٥ـ بەیان ژ١٧٩، ژ١٩٧٤/١٢، ژ١٧ ئەیلولی ١٩٧٤، ژ١٩٨٦/١٢١، ژ١٩٨٣/٩٢، ژ٤٤ی حوزەیرانی ١٩٧٧.

٦ـ گولان العربی، ع٥١/اب ٢٠٠٠، ع١٩٩٧/٥/٢٥/١٢، ع١٩٩٨/٢٥/٢٣، ع٢٩ ١٩٩٨/١٠/٢٥، ع ٥٠/تموز ٢٠٠٠.

٧ـ نووسەری کوردستان: ژ٣/ شوباتی ١٩٨٢، ژ١٩٩١/١٨.

٨ـ سەرهەڵدان: ژ١٩٩٣/٦.

٩ـ نووسەری نوێ: ژ٤ خ دوای ڕاپەڕین/ تمموزی ١٩٩٨.

١٠ـ نووسەری کورد: ژ١٩٩٢/٤١، ژ٣٩/ ، ژ١٩٩٤/٦٧.

١٢ـ القافلة: ع ١/شتاء ١٩٩٣.

١٣ـ ڕامان: ژ١٩٩٨/٢٢، ژ١٩٩٧/٦/٥/١٢.

١٤ـ ڕۆژنامەڤانی: ژ١/٢٢ی نیسانی ٢٠٠٠، ژ٢/ئابی ٢٠٠٠.

١٥ـ ڕۆژی کوردستان: ژ١٩٧٥/٣٤، ژ١٩٧٥/٣٢.

١٦ـ دهۆک: ژ٣/ نیسانی ١٩٩٨.

١٧ـ هاواری کەرکوک: ژ١/ئەیلولی ١٩٩٨.

١٨ـ هەرێم: ژ٢٤٧، ٢٠٠٠/٥/١.

١٩ـ دراسات الکردیة: ع ٣ـ٧، السنة الثامنة ١٩٩٢.

٢٠ـ زاگرۆس: ع١٤، ١٩٩٩/١/٢٧، ع١٩٩٩/٤.

٢١ـ ڕۆڤار: ژ٨/ ٢٠٠٠.

٢٢ـ ڕێبازی نوێ: ژ١٩٩٦/١٠.

٢٣ـ مەم: ژ١وژ١٩٩١/٢.

٢٤ـ دەنگارە: ژ٢/زستانی ١٩٩٩.

ج ـ ڕۆژنامە:

١ـ خەبات: ع٨٥٨، ١٩٩٧/١/٩، ع ٨٩٨، ١٩٩٨/١٠/٣٠، ع٩٩٣، ٢٠٠٠/٩/١٥، ع٨٧٠، ١٧/٤/ ، ع٩٣٩، ١٩٩٩/٨/٢٧.

٢ـ برایەتی ئەدەبو هونەر: ژ٧ـ١٩٩٨/٤/٣.

٣ـ کوردستانی نوێ: ژ١١٩٤ـ١٩٩٨/١٠/١٩، ژ١٧٨٨، ژ١٩٩٦/١٤/١١٨٩، ژ٦٠٦، ١٩٩٨/٥/٥، ژ١٥٧٥، ١٩٩٨/٣/١٢، ژ٧٣، ١٩٩٢/٤/٢٢، ژ٣٠٤، ١٩٩٣/١/٣١، ژ٢٥، ١٩٩٤/٧/٦، ژ ٧٣٨، ١٩٩٤/٧/٢٢، ژ١٧٤، ١٩٩٢/٧/٢٥، ژ٦١٨، ١٩٩٨/٥/٢٤.

٤ـ برایەتی: ژ ٢٥٦٩، ١٩٩٨/٤/٢١، ژ١٩٤١، ١٩٩٤/٥/٩، ژ٢٤٩٨، ١٩٩٨/١/٥، ژ٢٢٧٩، ١٩٩٧/٢/٢٤.

٥ـ هاوکاری: ١١٩٣ـ ١٩٩٠/٧/١٣، ژ٤٥٢ـ ١٩٧٨/١٢/١١، ژ١٠٠٥ـ ١٩٩٨/٩/٨، ژ١١٦٤ـ ١٩٩٠/٣/٢٦.

٦ـ الاتحاد: ع٥١ـ ١٩٩٣/١٠/٣٠، ع١٩٠ـ ١٩٩٦/٦/٢٩.

٧ـ ڕێگای کوردستان: ژ٢١٤.

٨ـ گەل: ژ٢٢/سەرەتای تەمموز ١٩٨٦.

٩ـ کوردستان(ح د ک): ژ٢٥٧ـ٤/٢٢/ ، ژ١٦٣/ ١٩٩٠، ژ١٩٩٨/٢٥٥.

١٠ـ پاشکۆی ئەدەب و هونەری ڕێگای کوردستان: ژ٢٣٩ـ ١٩٩٧/١٢/١٩.

١١ـ یەکگرتن: ژ٢/ئایاری ١٩٩٢.

١٢ـ ڕزگاری ـ ژ٨ـ ١٩٩٤/٦/١٢، ژ٥١ـ ١٩٩٨/٦/١.

١٣ـ میدیا: ژ٧٠ـ ٢٠٠٠/٧/١٥.

دوا سەرنج:

دووبارە داوای لێبووردن لە خوێنەری بەڕێز دەکەین، دەکرا کە هەندێ وێنەی دیکە لەگەڵ ئەم فەرهەنگەدا بڵاوبکرێتەوە، بەڵام بەو دەمو دەستە لەبەر دەست نەبوون.

سوپاس

پێرست

پێشوازی -- (٣)

فیدراسیۆنی ڕۆژنامەنووسانی نێو دەوڵەتی -- (٥)

چەند لاپەڕەیەك لە بیرەوەری -- (٩)

ڕاگەیاندنی تایبەتمەند ---------------- د. ئەدیب خضور (١٨)

خوێندنەوەی گۆڤارو ڕۆژنامە ---------------- لوقمان قادر ڕەواندزی (٢٤)

دادگایی کردنی خەبات ---------------- عەبدوڵلا زەنگەنە (٢٨)

واقیعی سیاسی لە چەرخی ---------------- و. کەمال غەمبار (٩٦)

گۆڤاری ئەدەبی بێگانان ---------------- محەمەد خدر مەولود (١١٦)

دەست پێکردنی ڕۆژنامەگەریی ---------------- و.عەبدولکەریم شێخانی (١٢٧)

یۆبیلی زێرینی گۆڤاری نزار ---------------- د.جەمشید حەیدەری (١٣٨)

کورتەیەك لەبارەی ڕێرەوی ---------------- عبدالقادر بدرەددین (١٥٤)

یاسای چاپەمەنی لە دەوڵەتی ---------------- و. عەبدوڵلا نەجمەددین (١٦٣)

زهریری بهرا یەکەم ڕۆژنامەی ---------------- ئەکەد مراد (١٦٧)

ڕۆژنامەگەری و ڕاگەیاندنی ---------------- نوری پەترۆس (١٧٣)

ڕۆژنامەوانی لەسەردەمی ---------------- و. ئەحمەد تاقانە (١٧٦)

ڕۆژنامەنووسی کوردی ---------------- ن. یوسف هەولێری (١٨٠)

فەرهەنگی ڕۆژنامەنووسان ---------------- ئا. ئازاد عوبێد (١٩٧)

پێرست -- (٢٢٨)

نووسەر لە ناوەڕۆکی نووسینەکەی خۆی بەرپرسە!

دووەم کۆنگرەی رۆژنامەنووسان نیشانەیەکی شارستانی‌یە

مومتاز حەیدەری

هەر چەند بوونی رێکخراوەی: رۆشنبیری و، پیشەیی و، کۆمەلاّیەتییە، پێداویستییەکی هەمەجۆری زێدە پێویستی رۆژانەی پێشکەوتنی ژیانی کۆمەڵەو، پرۆسەیەکی مێژوویی و مرۆڤپەروەرانەی بەردەوامە، بەلاّم لەگەڵ ئەوەشدا ـ ئەو پرۆسەیە ـ بێ بەرنامەیەکی رۆشن و چالاّکیی ئاراستەکراو بەهۆی بیرو هۆشی مرۆڤەوە، دروست نابێ..! خۆ ئەگەر بە جۆرێکیش دروست بێ، ئەوا لاواز و تەمەن کورت دەبێ..!؟ واتە بوونی ئەو رێکخراوانەو بەردەوامییان بەشێوەیەکی داهێنەرانەو جێ بەجێ کردنی ئامانج و پەیامەکەیان بەرۆشنی، ئەوە دیارە میکانیزمە سەرەکییەکەی کادیری دڵسۆزو چاپووکە ـ واتە مرۆڤی دڵسۆزو چاپووکە..

جا لێرەوە، بۆ بەسەرکردنەوەی دەوری ئەو کادیرو هەڵسوورێنەرانەی رێکخراوەکان، لە نێوان دوو کۆنگرەدا، واتە گرێ دانی کۆنگرە لەو بوارەدا، سەرەڕای ئەوەی کە رووداوێکی گەورەیە، بگرە بەردی مەحەکیشە، یان بە واتایەکی وردتر نیشانەیەکی شارستانییە، بەتایبەتی ئەگەر هاتوو لە کەش و هەوایەکی دیموکراتییانە، کۆنگرە بە خۆیدا بچێتەوە.. بە زمانی گوڵ و قەڵەم، نەك گوللەو تیر قسە بکەن و بە گیانێکی خۆنەویستانە مەسەلەکان دەور بکەنەوە. خاڵە گەش و لاوازەکانی بە شێوازێکی هاوچەرخانە دەست نیشان بکرێن.. بە واتایەکی دیکە بنەمای ئایدیۆلۆژی و دیموکراسی بچەسپێنێ و، لە ئەنجامەکەیدا، پرۆسەی شارستانیی لە پێناوی دروست کردنی کۆمەڵگەی مەدەنی زیاتر بەرەو پێشەوە بچێ..هتد. لەبارەی سەندیکای رۆژنامەنووسانی کوردستانیشەوە، هەرچەند کەم تەمەنە، بەلاّم پڕ چالاکی و دەسکەوتە، لەوەش رۆشنتر خۆی، ژیانی رۆژنامەنووسیی ئەمڕۆی کوردستان، وەك دیاردەیەکی کۆمەلاّیەتی ـ رۆشنبیری، سەرەڕای سەربەخۆیی سەندیکا، نیشانەیەکی شارستانیی بەرچاوە.

لەبارەی دووەم کۆنگرەوە، پێم وایە، هەرچەندە ژمارەی ئەندامانی زۆرەو باوەشی بۆ جۆرەها خاوەن بیرو رەگەزی نەتەوەیی و ئایینی کردۆتەوە، گفتوگۆیەکی زێدە فراوان لە پێناوی تاووتوێ و گەلاّلەکردنی ژمارەیەك مەسەلەی گرنگی پەیوەندار بە پێشکەوتنی سەندیکا دەکرێ.. واتە بنەماکانی دیموکراسی پەیڕەو دەکرێ ئەمەش نیشانەی پێشکەوتنی شارستانیی سەندیکا زیاتر دەسەلمێنێ، کە ژیانی رۆژنامەنووسی و رادەربڕینی سەربەست، نیشانەی ئازادی و پێشکەوتنی کۆمەڵ دووپات دەکاتەوە..

لەوەش گرنگتر، پێویستە دووەم کۆنگرە، ئەو هەموو کەم و کووڕییانەی، چ لە یاسای سەندیکا، یان لە پەیڕەو و پرۆگرامی ناوخۆدا هەن دەست نیشان بکات. هەروەها لە بڕیارو راسپاردەکانی لەگەڵ پێداویستی پێشکەوتنی رۆشنبیری و کۆمەلاّیەتیی سەرەتای سەدەی (21)دا بگونجێ، بەتایبەتی لەلایەنی زیاتر چەسپاندنی ئازادیی رۆژنامەنووسی و گەشەکردنی وەدەست هێنانی مافی مرۆڤ و پێشکەوتنی پیشەی رۆژنامەنووسی کوردستاندا.

زێدە بە کورتی خوازیارم، دووەم گۆنگرەی رۆژنامەنووسانی کوردستان رەنگدانەوەی عەقلی شارستانیی پەیامی رۆژنامەنووسی بێ.

Journalism

A periodical magazine specialized in press
Issued by Kurdistan Journalists Union

Owner & Founder
FARHAD AWNI

Editor-in-Chief
MUMTAZ HAIDARI

Union of Kurdistan Journalists
Mr. Sherko Habib
1 Heldman close
Hounslow middx
Tw3 2pa (UK)

Habib@axford.Com

Brussels, 20 December 2000

Dear Mr. Habib,

As you know, the IFJ Executive Committee met recently in Sydney and considered the application from your organization.

The IFJ Executive Committee agreed to adopt the following statement:

The IFJ supports the fight for press freedom in Iraq and all countries wherein Work Kurdistan journalists. IFJ member unions in the UK and Germany will support the work of the Kurdish journalists in exile. At this time the IFJ cannot admit the organization into membership due to constitutional problems?

We sincerely hope that contacts will be made with the IFJ unions above in order to establish a solidarity relationship with the Kurdish journalists.

We remain at your disposal for further assistance should you require it.

The IFJ Executive Committee member in UK is Mr. Jim Boumelha. You can contact (mailto: JimBoumel @ aol.com).

With Our Kind Regards,

Christiane Denis
Executive Secretary